

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

***Selçuk
Üniversitesi
Sosyal
Bilimler
Enstitüsü
Dergisi***

***Selçuk University
The Journal of Institute of Social Sciences***

Yıl: 2025 ▪ Sayı: 56 ▪ E-ISSN 2667 - 4750

SELÇUK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

THE JOURNAL OF SELÇUK UNIVERSITY SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

SELÇUK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

Yıl: 2025 - Nisan / Sayı: 56
E-ISSN 2667 - 4750

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl: 2025 • Sayı: 56 • E-ISSN 2667-4750

İmtiyaz Sahibi / Owner

Selçuk Üniversitesi adına
Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ, Konya, Türkiye

Yazı İşleri Müdürü – Baş Editör / Editor-in- Chiefs

Doç. Dr. Alper Tunga ALKAN, Konya, Türkiye

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Gunther LOSCHNIGG, University of Graz, Austria
Prof. Dr. David WEIR, York St. John University, United Kingdom
Prof. Dr. Letlhokwa George MPEDI, The University of Johannesburg, South Africa
Prof. Dr. Luca NOGLER, University of Trento, Italy
Prof. Dr. Gragica ODZEDLIESKA, University St. Kliment Ohridski-Bitola, Macedonia
Prof. Dr. Fatmir MEMAJ, University of Tirana, Albania
Prof. Dr. Cüneyt KOYUNCU, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik, Türkiye
Prof. Dr. Rasim YILMAZ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ, Türkiye
Prof. Dr. İrfan KALAYCI, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye
Prof. Dr. Erdal ARSLAN, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye
Prof. Dr. Recai COŞKUN, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye
Prof. Dr. Faruk KARACA, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize, Türkiye
Prof. Dr. Sezgin AÇIKALIN, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye
Prof. Dr. İbrahim BAKIRTAŞ, Aksaray Üniversitesi, Aksaray, Türkiye
Prof. Dr. Aykut GÜL, Çukurova Üniversitesi, Adana, Türkiye

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Doğan YÖRÜK, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye
Prof. Dr. Adem ÖĞÜT, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye
Prof. Dr. Ali BAŞ, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye
Prof. Dr. Haluk Hadi SÜMER, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye
Prof. Dr. Hasan Kürşat GÜLEŞ, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye
Prof. Dr. Rabia KÖSE DOĞAN, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye
Prof. Dr. Ümit Süleyman ÜSTÜN, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye
Prof. Dr. Savaş ERDOĞAN, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye
Prof. Dr. Bünyamin AYHAN, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye
Prof. Dr. Sefa BARDAKCI, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye
Prof. Dr. Ali TEMİZEL, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye
Prof. Dr. Süleyman Hakan YILMAZ, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye
Prof. Dr. Onur KÖKSAL, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet DALKIRAN, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye
Prof. Dr. Muammer ZERENLER, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye
Prof. Dr. Meral AKAN, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye
Prof. Dr. Berrin AKBULUT, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye
Prof. Dr. Erhan TECİM, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye

Dil Editörü / Language Editors

Dr. Özner YEMEZ Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl: 2025 • Sayı: 56 • E-ISSN 2667-4750

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisinin Yer Aldığı İndeksler:

TÜBİTAK - ULAKBİM TR Dizin,
ERIHPLUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences),
EBSCO - Central & Eastern European Academic Source (CEEAS),
ProQuest | Ulrich's Periodicals Directory,
EBSCO - Humanities Abstracts,
DOAJ: Directory of Open Access Journals,
MLA (Modern Language Association Database),
EBSCO – SocINDEX,
EBSCO - Social Sciences Abstracts,
Index Islamicus,
ProQuest | Worldwide Political Science,
ProQuest | Turkey Database,
ProQuest | Central

Yazışma Adresi / Contacts

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Editörlüğü
Akademi Mahallesi Yeni İstanbul Caddesi Alaeddin Keykubat Kampüsü No:335 Kat:8 42060 Selçuklu/KONYA
Tel: 0.332.241 05 21 & Fax: 0.332.241 05 24

Kapak: Doç.Dr. Alper Tunga Alkan

Dizgi: Ahmet Önder Erdoğan

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda üç defa yayınlanan (Nisan, Ağustos ve Aralık) Ulusal hakemli bir dergidir. Dergimizde yayınlanan makalelerdeki her türlü sorumluluk yazarlara aittir.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl: 2025 • Sayı: 56 • E-ISSN 2667-4750

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Avrupa'daki Göç Politikalarının Tarihsel Süreçteki
Dönüşümü Çerçevesinde Avrupa Birliği ile Türkiye
Arasındaki Geri Kabul Anlaşması'nın Konumu

The Position of the Readmission Agreement
Between the European Union and Türkiye in the
Context of Historical Transformation of Migration
Policies in the Europe

(Araştırma/Research)

Gökhan Adıgüzel

1 – 18

Finansal Yönetim için Yeni Bir Model: "Finansal
Kriz Önleme Çarkları"

A New Concept for Financial Management:
"Financial Crisis Prevention Gearwheels"

(Araştırma/Research)

Özlem Güleriyüz

19 – 34

Deprem Sonrası Travma Belirtilerinin Hatay İli
Özelinde İncelenmesi

Examination of Post-Earthquake Trauma
Symptoms in Hatay Province

(Araştırma/Research)

Sema Urnek - Bestami Kara

35 – 49

Assessment of the Determinants of Revealed
Comparative Advantages in Türkiye's
Manufacturing Sector in the Context of Selected
European Countries

Türkiye İmalat Sanayinin Açıklanmış
Karşılaştırmalı Üstünlüklerinin Belirleyicilerinin
Seçilmiş Avrupa Ülkeleri Açısından
Değerlendirilmesi

(Araştırma/Research)

Abdullah Bahadır Şaşmaz

50 – 77

Television Series and the Construcion of Society
and Gender Roles: The Case of the 'Kızılıık
Şerbeti' Series in the Context of the Relationship
Between Secular Women and Conservative Men
(Araştırma/Research)

Toplumun İnşası ve Cinsiyet Rollerı Üzerinden
Televizyon Dizileri: Seküler Kadın Muhafazakâr
Erkek İlişkisi Bağlamında 'Kızılıık Şerbeti' Dizisi
Örneği

Şebnem Ceylan Apaydın
78 – 94

Bireylerin Turizm Destinasyonunu Belirlemesinde
Görsel Algının Etkisi: Kütahya Örneği
(Araştırma/Research)

The Effect of Visual Perception on Individuals'
Determination of Tourism Destination: Kütahya
Example

Filiz Kara Bilgin - İlhami Diksoy
95 – 114

Awareness Levels of Accounting Expertise Areas
among Students Taking an Accounting Course: A
Case Study of Malatya Province
(Araştırma/Research)

Muhasebe Dersi Alan Öğrencilerin Muhasebe
Uzmanlık Alanları Farkındalık Düzeyleri: Malatya
İli Örneği

Halime Karaca - Arzu Meriç
115 – 127

Kırılganlık Zincirlerini Kırmak: Afetlere Karşı
Dirençli Bir Toplumu Nasıl İnşa Edebiliriz?
(Araştırma/Research)

Breaking the Chains of Vulnerability: How can We
Build a Disaster Resilient Society?

Recep Baydemir
128 – 146

Makine Öğrenmesinde Sektörel Veri Entegrasyonu:
Emlak Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı Hisse Senedi
Fiyat Tahmini
(Araştırma/Research)

Sectoral Data Integration in Machine Learning:
Predicting Real Estate Investment Trust (REIT)
Stock Prices

Ahmet Akusta
147 – 161

Futbolun Endüstrileşmesi Çerçevesinde
Türkiye’deki Televizyon Futbolunun Eleştirel
Ekonomi Politik Çözümlemesi

(Araştırma/Research)

A Critical Political Economy Analysis of Television
Football in Turkey Within The Framework of the
Industrialization of Football

Mehmet Anıl Ünal - Erdal Dağtaş
162 – 180

Üniversite Öğrencilerinde İnsana Yakışır İşin
Yordayıcılarının İncelenmesi

(Araştırma/Research)

Examining the Predictors of Decent Work in
University Students

Rumeysa Kul - Furkan Kirazcı - Ayşenur Büyükgöze Kavas
181 – 198

Annie Ernaux’nun “Bir Kadın” Romanında Anne-
Kız İlişkisinin Diyalektik Çevreni

(Araştırma/Research)

The Dialectical Structure of the Mother-Daughter
Relationship in Annie Ernaux’s “A Woman's
Story”

Tülünay Dalak
199 – 211

Medyaya Güven Algısının Belirleyicisi Olarak
Demografik Nitelikler Üzerine Bir Alan
Araştırması

(Araştırma/Research)

A Field Study on Demographic Characteristics as a
Determinant of Media Trust Perception

Mustafa Güngör - Birol Gülnar
212 – 231

Türk Devletleri Teşkilatının Türkiye İhracatına
Etkisinin Çekim Modeli ile Analizi

(Araştırma/Research)

Analysis of the Effect of the Organization of
Turkic States on Turkish Exports with the Gravity
Model

Baybarshan Ali Kazancı
232 – 246

Halide Edip Adıvar'ın Ateşten Gömlek Romanında | Dirigism In Halide Edip Adıvar's Novel Ateşten
Dirijizm | Gömlek
(Araştırma/Research)

Fatma Bağırkan - Sare Elsabaei
247 – 263

The Nexus Between Green Finance, Green | Yeşil Finans, Yeşil Enerji, Yeşil Teknoloji ve Fintek
Energy, Green Technology, and Fintech: A | Arasındaki Bağlantı: Sürdürülebilir Kalkınmaya
Pathway to Sustainable Development | Giden Yol
(Araştırma/Research)

Emre Esat Topaloğlu - Tuğba Nur - İlhan Ege
264 – 277

Comparison of Technical Drawing Course | Teknik Resim Dersi Uygulama Yönteminin
Education Model; The Case of Selcuk University | Öğrenci Performansına Etkisi: Selçuk Üniversitesi
Department of Interior Architecture | İç Mimarlık Bölümü Örneği
(Araştırma/Research)

Ali Akçaova
278 – 289

Türkiye'de Reklamcılık Biliminin Evrimi: Doktora | The Evolution of Advertising Science in Türkiye:
Tezleri Üzerine Bir İnceleme | An Analysis of Doctoral Thesis
(Araştırma/Research)

Mehmet Yakın
290 – 309

Üniversite Öğrencilerinin Sermaye Düzeyleri | A Review on Political Leadership Trends of
Bağlamında Siyasi Liderlik Eğilimleri Üzerine Bir | University Students in the Context of their Capital
İnceleme | Levels
(Araştırma/Research)

Mümin Ayparçası
310 – 326

Sosyal Bilimlerde Yapay Zekâ Çalışmalarına
Yönelik Kapsam Taraması: Dergi Park Veritabanı
Örneği

A Scoping Review of Artificial Intelligence Studies
in Social Sciences: The Case of the Dergipark
Database

(Derleme/Review)

Mücahit Aydemir
327 – 347

Avrupa'daki Göç Politikalarının Tarihsel Süreçteki Dönüşümü Çerçevesinde Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki Geri Kabul Anlaşması'nın Konumu

Gökhan ADIGÜZEL*

ÖZ

Batı Avrupa ülkeleri, İkinci Dünya Savaşı'nın oluşturduğu yıkımı düzeltmek adına bir taraftan ekonomik bir atılım gerçekleştirirken diğer taraftan demokrasi ve liberal değerler ekseninde siyasi ve toplumsal yapısını yeniden inşa etmeye çalışmıştır. 1950'li yıllarda Batı Avrupa ülkeleri, ekonomik zorunluluklar nedeniyle göç hareketleri konusunda özgürlükçü bir yaklaşım benimsemiştir. Fakat bu yaklaşım, 1970'li yıllardaki ekonomik durgunluk döneminde değişmiş ve güvenlikçi eğilimler ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu yaklaşımlar, Soğuk Savaş sonrası artan düzensiz göç ve sığınma hareketliliği nedeniyle devam etmiş ve 2010'lu yıllardaki sığınmacı krizi ile had safhaya çıkmıştır. AB tarafından izlenen güvenlikçi politikaların en önemli yansımalarından birisi 2013 yılında Türkiye ile imzalanan Geri Kabul Anlaşması'dır. Çalışma, Avrupa'daki göç politikalarının dönüşüm sürecinde AB-Türkiye arasındaki Geri Kabul Anlaşması'nın konumunu düşünsel ve tarihsel bağlamda değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada yasal düzenlemeler, anlaşmalar ve izlenen politikalar gibi teoriden daha çok pratiğe yaslanan faktörleri konu alan kurumsalcı yaklaşımdan faydalanılmıştır. Çalışma AB-Türkiye arasındaki Geri Kabul Anlaşması'nın düşünsel ve tarihsel alt yapısını analiz eden özgün katkıyla literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir. Çalışmanın sonucuna bakıldığında, Avrupa'da göç konusunda izlenen politikaların demokratik ve liberal değerlerden uzak olduğu ve güvenlikçi yaklaşımların daha ağır bastığı görülmektedir. AB'nin Türkiye'ye otoriterlik ve insan hakları konusunda eleştiri yaptığı bir dönemde imzalanan Geri Kabul Anlaşması, AB'nin göç konusundaki pragmatist tutumunu göstermekle birlikte küresel ölçekteki imajını zayıflatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa, Göç Hareketleri, Özgürlükçü Yaklaşım, Güvenlikçi Yaklaşım, Geri Kabul Anlaşması, Türkiye.

The Position of the Readmission Agreement Between the European Union and Türkiye in the Context of Historical Transformation of Migration Policies in the Europe

ABSTRACT

After the devastation of the Second World War, the Western European countries endeavored to rebuild their political and social structures in alignment with liberal and democratic values while concurrently pursuing economic development. In the 1950s, the Western European countries followed a liberal-oriented approach about migration policies because of economic imperatives. However, this approach started to change owing to economic recessions in the 1970s and the restrictive policies prevailed. The restrictive policies continued after the end of the Cold War and reached their peak during the refugee crisis in the 2010s. One of the most important indicators of the restrictive policies in the EU was the Readmission Agreement that was signed with Türkiye in 2013. This study aims to evaluate the EU-Türkiye Readmission Agreement within the historical and intellectual context of the transformation of migration policies in Europe. The study utilises the institutionalist approach which focuses on factors such as legal regulations, agreements and policies. The study aims to contribute to the literature by analyzing the intellectual and historical background of the Readmission Agreement between the EU and Türkiye. The study concludes that migration policies in Europe diverge significantly from democratic/liberal values and are instead dominated by a security-oriented approach. The Readmission Agreement, signed at a time when the EU was criticizing Turkey for authoritarianism and human rights abuses, demonstrates the EU's pragmatic attitude towards migration. Additionally, these policies weaken the EU's position on a global scale.

Keywords: Europe, Migration Movements, Liberal Approach, Security Approach, Readmission Agreement, Türkiye.

* **Corresponding Author/Sorumlu Yazar,** Dr., İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye/ Ph.D., İstanbul University, İstanbul, Türkiye, gokhan.adiguzel@goc.gov.tr

Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/Article Submission and Acceptance Dates: 25.08.2023-25.09.2024

Citation/Atfı: Adigüzel, G. (2025). Avrupa'daki göç politikalarının tarihsel süreçteki dönüşümü çerçevesinde Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki geri kabul anlaşması'nın konumu. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56, 1-18. <https://doi.org/10.52642/susbed.1349248>

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

1. Giriş

Günümüz dünyasının siyasi, toplumsal, kültürel ve ekonomik açıdan en önemli meselelerinden birisi göçtür. Çok uluslu imparatorlukların dağılıp, ulus devletlerin oluşmaya başlamasıyla birlikte günümüzdeki göç olgusu daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. Ulus devlet yapısının modern toplumların temel kurumlarından birisi olmasıyla birlikte uluslararası anlamda “yurttaş” ve “yabancı” kavramları üzerinden bir inşa süreci başlamıştır (Bartram, Poros & Monforte, 2017). Ulus devlet olarak adlandırılan siyasi yapının ya da ulus olarak adlandırılan homojen siyasal topluluğun dışında kalan kişilerin kalıcı ya da geçici olarak bu yapıya dâhil olmasıyla birlikte günümüzdeki göç ve göç literatürü oluşmaya başlamıştır. Vatandaşlık, pasaport, vize, sınır geçişleri, ikamet, mültecilik vb. gibi kavramlar ya da uygulamalar, ulus devletlerin uluslararası sistem üzerindeki hâkimiyeti arttıkça gündeme gelmeye başlamıştır (İçduygu, 2014, s. 27-34). Bu süreç özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından hız kazanmış ve günümüzdeki göç hukukunun ve göç literatürünün temelleri bu dönemde atılmaya başlanmıştır.

Savaş nedeniyle ciddi bir tahribat ve yıkım yaşayan Avrupa, 1950'li yıllardan itibaren Avrupa Birliği'nin (AB) temellerini aşamalı bir kurumsallaşma ile atmaya başlamış ve uzun bir barış döneminin içerisine girmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) yaptığı Marshall yardımları ve 1951 yılında Belçika, Lüksemburg, Hollanda, İtalya, Fransa ve Almanya'dan oluşan altı devlet ile birlikte başlayan birlik kurma girişimleri, Avrupa'da siyasi istikrarın ve ekonomik refahın gelişiminin önünü açmıştır. Bu sürecin doğal bir neticesi olarak Avrupa, özellikle 1950'li yıllardan itibaren göç konusunda dünyadaki en önemli çekim merkezlerinden birisi haline gelmiştir. AB'ye bağlı Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan 2020 istatistiklerine göre (European Commission, 2020), AB vatandaşı olmayan 23 milyon yabancı birlik sınırları içerisinde yaşamaktadır. Bu sayının içerisinde AB üyesi herhangi bir ülkenin vatandaşlığını kazanmış kişilerin bulunmadığı düşünüldüğünde, 23 milyon önemli bir sayıdır.

AB ile 2013 yılında Geri Kabul Anlaşması imzalayan Türkiye, 2010'lu yıllarda yakın coğrafyasında yaşanan siyasi ve toplumsal gelişmeler neticesinde göç hareketleri konusunda odak haline gelen ülkelerden birisi olmuştur. Türkiye'nin yaşadığı göç sürecine tarihsel olarak bakıldığında, ulus devlet oluşturma çabalarının ortaya çıktığı yirminci yüzyılın başlarına gitmek gerekmektedir. İçduygu (2014, s. 48), Türkiye'deki modernleşme/ulus devlet ve uluslararası göç ilişkisi açısından üç farklı tarihsel dönemden bahsetmektedir: 1923-1950 arası dönem, 1950-1980 arası dönem ve 1980'den günümüze kadar uzanan süreç. Birinci dönem, 1923'te başlayan ve cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ulus devletin temellerinin atıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde mevcut devletin sınırları dışında kalmış Müslüman ve Türk nüfusun Türkiye'ye göç etmesi ve nüfusun homojenleştirilmesi amaçlanmıştır (İçduygu, 2010, s. 25-26). Bu politikaların en somut yansımaları mübadele anlaşmaları ve 1934 İskan Kanunu'dur. 1923 ile 1950 yılları arasındaki dönemin en belirgin özelliği Türk soylu ve Türk kültürüne yakın göçmenlerin Türkiye'ye göç etmelerine yönelik yaklaşımdır. 1950-1980 yılları arasını kapsayan ikinci dönem, modernleşmenin ve ulus devlet anlayışının derinleştirilmeye çalışıldığı yıllardır. 1980'li yıllardan itibaren ise, özellikle küreselleşme ve yakın coğrafyadaki istikrarsızlıklar nedeniyle Türkiye'nin aldığı göçün hem içeriği hem de hacmi değişmeye başlamıştır. Özellikle uluslararası alandaki İran Devrimi, Sovyetler Birliği'nin Afganistan işgali, Irak'taki Saddam yönetimi, Yugoslavya'nın parçalanması ve Arap Ayaklanmaları gibi gelişmeler Türkiye'nin göç politikalarını doğrudan etkilemiştir (Güler, 2021, s. 9). Türk soylu ve Türk kültürünü merkezine alan göç politikaları ilk olarak 1980'li yılların başında İran'dan gelen göç hareketleriyle dönüşmeye başlamıştır. Bu dönüşümün en belirgin örneği ise 2010'lu yıllarda Suriye'den gelen göç hareketleri olmuştur. Yani 1980'li yıllarda başlayan Türkiye'nin göç karakterinin dönüşüm süreci, 2020'li yıllar itibarıyla devam etmektedir.

Literatür incelendiğinde, Avrupa'nın göç politikaları, Avrupa'ya yönelik göç hareketleri, geri kabul anlaşmaları ve AB-Türkiye arasındaki Geri Kabul Anlaşması'na dair çeşitli analizler yapıldığı görülmektedir. Bu çalışma her şeyden önce bir boşluğu doldurmaktan çok, mevcut literatüre özgün bir katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu minvalde çalışmanın literatür içerisindeki özgün değeri, AB-Türkiye arasındaki Geri Kabul Anlaşması'nın Avrupa'daki tarihsel ve düşünsel arka plan çerçevesinde ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Yine Avrupa'da göç hareketlerine yönelik güvenlikçi ve özgürlükçü eğilimlerin kuramsal alt yapısıyla birlikte ele alınması, literatüre önemli bir katkı sağlamayı hedeflemektedir. Çalışma, hem ulus devletlerin hem de AB'nin göç politikaları ile yakından ilgilidir. AB'nin aldığı kararlar, anlaşmalar ve sözleşmeler ile devletlerin izlediği politikalar çalışmada önemli bir yer tutmaktadır. Bu

anlamda çalışmada yasal düzenlemeler, yasal yetki dağılımı ve izlenen politikalar gibi siyasi alanı etkileyen faktörlere dikkat çeken kurumsalcı yaklaşımdan faydalanılmıştır. Bu yaklaşım, teoriden daha çok pratiğe ve yaşanan gerçekliğe yaslanmaktadır. Ayrıca çalışmada kullanılan istatistikler, analizi destekleyen önemli veriler sunmuştur.

Çalışmanın amacı, Avrupa'da göç hareketlerinin ve göç politikalarının dönüşüm süreci bağlamında AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması'nın konumunu ortaya koymaktır. Yani Avrupa'daki göç politikalarının dönüşümü dikkate alındığında, AB-Türkiye arasındaki Geri Kabul Anlaşması'nın ifade ettiği anlam daha somut hale gelecektir. Bununla birlikte Avrupa'da göçe yaklaşımın dönüşüm sürecinde güvenlikçi yaklaşımlar ile özgürlükçü yaklaşımlar arasındaki gerilimin düşünsel ve tarihsel analizi amaçlanmaktadır. Avrupa'da izlenen göç politikalarında dönemselsel olarak farklılıklar var mıdır? Avrupa'nın göç hareketlerine bakışında demokratik ve liberal değerler her zaman ağır basmakta mıdır? Göçe mevcut yaklaşımların düşünsel zemininde ne vardır? Geri kabul anlaşmalarının uygulanması hangi yaklaşımların bir sonucudur? gibi soruların cevapları çalışmada verilmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede içerisinde çalışmada, ilk olarak, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'da göç meselesini etkileyen temel unsurların neler olduğu izah edilecektir. Avrupa'daki göç politikalarının dönüşümünü tespit edebilmek için özellikle savaş sonrası gelişmeleri dikkate almak gerekmektedir. Bu noktada liberal ve demokratik değerler çerçevesinde ortaya çıkan Cenevre Sözleşmesi, ekonomik atılım ile birlikte gelişen refah devlet anlayışı ve sömürge bölgeleriyle devam eden etkileşim Avrupa'da göç hareketlerini ve göç politikalarını etkileyen önemli unsurlardır. Ardından, AB'nin izlediği göç politikalarının 1950'li yıllardan günümüze dönemselsel olarak nasıl değiştiği ve güvenlikçi-özgürlükçü yaklaşımlar çerçevesinde bu değişimin arka planında neler olduğu değerlendirmeye alınacaktır. Burada üçlü bir dönemselleştirme yapılarak Avrupa'daki göç politikalarının dönüşümünü etkileyen gelişmeler ele alınacaktır. Bu çalışmanın özgün değerini ortaya koyabilmek açısından 1950'li yıllardan 2010'lu yıllara kadar gelen süreçte Avrupa'da izlenen göç politikalarının tarihsel arka planını anlamak gerekmektedir. Bu arka plan içerisinde Avrupa'daki göç politikalarının dönüşüm aşamaları ve dönüşüme neden olan gerekçeler kapsamlı şekilde analiz edilmelidir. Mevcut politikaların oluşturduğu gerilimli ilişki, bu analiz çerçevesi içerisinde anlamlı hale gelmektedir. Sonrasında, 2013 yılında AB-Türkiye arasında imzalanan Geri Kabul Anlaşması ele alınacaktır. Bu bölümde, Avrupa'da politik bir enstrüman olarak geri kabul anlaşmalarının konumu ve ortaya çıkma gerekçeleri açıklanacaktır. Ayrıca mevcut yaklaşımlar çerçevesinde Türkiye ile yapılan Geri Kabul Anlaşması'nın arka planı, içeriği ve etkileri değerlendirmeye alınacaktır. Son bölümde ise, AB'nin göç politikaları bağlamında Avrupa'da ortaya çıkan mevcut yaklaşımların düşünsel arka planı ortaya koyulacaktır. Bu bölümde, AB'nin kurumsallaşma süreci ve göç politikaları açısından yaptığı antlaşmalar ve düzenlemeler kurumsalcı yaklaşım ışığında değerlendirilecektir.

2. Avrupa'daki Göç Sürecini Etkileyen Temel Unsurlar

Totaliter yönetimlerin yol açtığı İkinci Dünya Savaşı'ndaki yıkımın izlerini silebilmek adına savaş sonrası özellikle Batı Avrupa ülkeleri, hem zihinsel anlamda hem de pratik olarak bir dönüşüm çabası içerisine girmiştir. Avrupa ülkeleri, özellikle 16. ve 17. yüzyıllardan itibaren ekonomik ve askeri olarak gelişmelerinin bir sonucu olarak dünyanın farklı bölgelerinde sömürge ilişkileri oluşturmuştu. Bu sömürge ilişkileri Afrika, Asya ve Amerika kıtalarının çok farklı bölgelerine kadar uzanmıştı. Bu ilişkiler vasıtasıyla Avrupa ile bu bölgeler arasında din, dil, kültür, ekonomi ve siyasi anlamda kolonyal bağlar geliştirilmiştir. Savaş sonrası Avrupa ülkelerinin bu sömürge bölgelerinden çekilme süreci başlasa da aradaki kolonyal bağlar nedeniyle bu ilişki özellikle göç hareketleri çerçevesinde devam etmiştir. Diğer taraftan totaliter yapıların oluşturduğu yıkımın izlerini silebilmek adına Avrupa'daki yeni yönetimler daha liberal ve demokratik bir zemin üzerine inşa edilmekteydi. ABD öncülüğündeki Marshall yardımları, Federal Almanya'daki işgal anayasası, ABD ve Sovyetler Birliği merkezli iki kutuplu dünya ve Avrupa'daki birlik kurma girişimi gibi gelişmeler çerçevesinde Avrupa'nın izleyeceği yeni güzergâh netleşmeye başlamıştı. Liberal haklar ve demokrasi bağlamında oluşturulan yeni rota Avrupa'nın göç konusundaki politikalarına da doğrudan sirayet etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da göç hareketlerini etkileyen unsurları analiz eden çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Bade, 2003; Castles & Miller, 2008; Geddes & Scholten, 2016; Fassmann, 2009; Lucassen,

2019). Bu analizlerde Avrupa'nın koloni geçmişi, ekonomik atılım ve işgücü göçleri, birliğin temellerinin atılması, demokratik ve liberal değerler ve refah devlet anlayışı gibi farklı unsurlar ele alınmaktadır. Avrupa'daki göç hareketleri ve göç rejimine ilişkin önemli analizlerde bulunan Lucassen (2019, s. 519), Nazi Almanyası'nın yenilmesi ve savaşın sona ermesinin ardından Avrupa'da yeni bir göç rejiminin gelişmeye başladığını belirtmektedir. Buna göre, oluşan bu yeni göç rejiminin altında yatan bazı önemli gelişmeler/etkenler vardır. Bunlar; Avrupa'nın sömürgeleştirdiği ülkelerden çekilmeye başlaması ve sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanması, 1951 yılında imzalanan ve liberal değerler ekseninde mültecilerin hukuki statüsünü tanımlayan Birleşmiş Milletler (BM) Cenevre Sözleşmesi ve Avrupa'da uygulanan refah devlet modelinin başarıya ulaşması ve eşitlik anlayışıdır. Lucassen, bu üç gelişmenin Avrupa'daki göç dinamiklerini değiştirdiğini, artık göçmenler ve onların ikamet izni süreciyle ilgili somut gelişmelerin yaşandığını belirtmiştir. Avrupa'daki göç hareketlerinin ve göç politikalarının gelişim sürecini daha iyi anlamak açısından bu üç gelişmeye ayrıntılı olarak göz atmak faydalı olacaktır.

Avrupa'daki göç politikalarını inceleyen bir çalışma, kapsamlı bir analiz sunabilmesi açısından savaş sonrası yaşanan siyasi, toplumsal ve ekonomik dönüşümü dikkate almak durumundadır. Avrupa'da politik alanda totaliter yapılar tamamen tasfiye olmuş ve liberal/demokratik değerler eksenindeki düşünceler ağırlık kazanmıştır. Bu sürecin Avrupa'daki göç politikaları açısından en önemli yansıması, 1951 yılında mültecilerin haklarını düzenlemek amacıyla çok uluslu olarak imzalanan BM uhdesindeki Cenevre Sözleşmesi'dir. BM çatısı altında imzalanan bu sözleşme, özellikle Avrupa'daki göç politikaları açısından önemli bir dönüşümü simgelemektedir. Bu sözleşme, başlangıçta Avrupa'daki mültecileri korumak adına ortaya çıkmış olsa da yalnızca Avrupa'ya özgü değildir ve uluslararası alanda uygulanmaktadır. Diğer taraftan ekonomik alanda yaşanan dönüşüm, Avrupa'da refah devlet anlayışının gelişmesini sağlamıştır. Bu dönemdeki ekonomik atılım ve gelişen refah devlet anlayışı göç hareketleri açısından Avrupa'yı cazip bir konuma getirmiştir. Avrupa'nın bu cazip konumu günümüzde de devam etmektedir. Savaş öncesi dönemde dünyanın çeşitli bölgelerinde önemli koloni ilişkileri olan İngiltere, Fransa, Belçika ve Hollanda gibi Avrupa ülkelerinin savaştan sonra bu rolleri zayıflamıştır. Bu ülkeler sömürgelerden çekilmeye başlasa da bu bölgelerle olan bağları özellikle göç hareketleri vasıtasıyla devam etmiştir. Yani sömürgelerle olan ilişkiler, Avrupa'daki göç hareketleri ve politikaları bağlamında her zaman önemli bir öge olmuştur. Avrupa'da göç politikaları açısından yaşanan dönüşümü değerlendirebilmek için özellikle bu üç gelişmenin analiz çerçevesinde yer alması gerekmektedir.

2.1. Sömürgelerden Çekilme Süreci

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'ya yönelik farklı etkenler çerçevesinde göç hareketleri meydana gelmiştir. Bunlardan bir tanesi, Avrupa ülkelerinin deniz aşırı bölgelerde oluşturduğu kolonyal bağlantılar nedeniyle oluşan göç hareketleridir. Avrupa ülkelerinin dünyanın farklı bölgelerinde kurduğu kolonyal yönetimler savaş sonrası hızla çökmeye başlamıştır. Başlangıçta Asya kıtası sonrasında Afrika kıtasındaki koloni yönetimleri ya barışçıl müzakerelerle ya da kanlı savaşlar neticesinde özgürlüğüne kavuşmuştur. Bade'ye göre (2003), kolonilerin dağılma süreci Avrupa'ya yönelik iki türlü göç hareketlerine neden olmuştur. Birincisi, koloni yönetimlerinde görev yapan Avrupa kökenli sivil ya da askeri görevlilerin kendi ülkelerine geri dönüşleri şeklindedir. İkincisi ise, Avrupa kökenli olmayan fakat kolonyal yönetimlerde görev alan yerli insanların ya da kolonyal yönetimlere yakın olan etnik ve dini grupların bağlantılı oldukları Avrupa ülkelerine göç etmesi şeklindedir.

Bu süreçte Fransa, Birleşik Krallık, Hollanda, Belçika ve Portekiz'in Güney ve Güneydoğu Asya, Orta Doğu ve Afrika'daki sömürgelerinden milyonlarca Avrupa kökenli kamu çalışanı ve asker ile koloni bölgelerindeki yerli insan Avrupa'ya göç etmiştir. Kolonilerin bağımsızlığını kazanmaya başladığı süreçte, Batı Avrupa ülkelerine bu bölgelerden yaklaşık 7 ya da 8 milyon civarı insan göç etmiştir (Bade, 2003, s. 222; Lucassen, 2019, s. 520). Bu göç hareketlerinin çoğunluğu ise Birleşik Krallık ve Fransa'ya gerçekleşmiştir. Afrika ve Asya Pasifik bölgesindeki kolonilerden Fransa'ya yönelik yoğun göç hareketleri olmuştur. Fransa ile kolonileri arasında, işgücü antlaşmalarının dışında düzenli olarak bir göç hareketi meydana gelmiştir. Cezayir Savaşı'nın ilk beş yılında Fransa'ya ortalama her yıl 300 bin civarı insan göç etmiş ve bu göç hareketleri Cezayir'in bağımsızlığına kadar devam etmiştir (Fassmann, 2009, s. 27). Bununla birlikte, Cezayir'in yerlisi olan birçok insan İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Fransa'ya göç

etmeye başlamış, burada çalışıp Fransız vatandaşlığı almıştır. Diğer taraftan Birleşik Krallık özellikle Güney Asya, Doğu Afrika ve Batı Hint adalarından yoğun göç hareketlerine maruz kalmıştır. Sömürge bölgelerinden gelen kişiler, normalde işletilen göç prosedürlerinden uzun süre muaf tutularak Birleşik Krallık sınırlarından giriş yapabilmişlerdir. Fakat Birleşik Krallık tarafından 1962 yılında çıkarılan bir yasa ile bu bölgelerden gelen göçlere bir sınırlama koyulmuştur. Sömürgeler ile kültürel, toplumsal ve siyasi bağları korumak adına kurulan İngiliz Milletler Topluluğu'na bağlı bölgelerden 1953 ile 1962 yılları arasında Birleşik Krallık topraklarına yaklaşık 391.000 insan göç etmiştir (Bade, 2003, s. 222). Sömürge bölgelerinden oluşan göç hareketleri zamanla azalmaya başlasa da gelen göçmenlerin sonraki kuşakları bu ülkelerde görünür toplumsal gruplar olarak varlıklarını sürdürmüştür. Sonraki yıllarda ise daha çok misafir işçi anlaşmaları ve sığınma gibi nedenlerle göç hareketliliği yaşanmıştır.

2.2. 1951 Cenevre Sözleşmesi

Mültecilerin hukuki statüsünü düzenleyen BM uhdesindeki 1951 Cenevre Sözleşmesi, ilk etapta yalnızca Avrupa Konseyi üyesi ülkelerle sınırlı olarak ortaya çıksa da evrensel bir boyut kazanmıştır. Boswell (2000, s. 539), mültecilerin bireysel haklarını korumayı öngörmesi nedeniyle 1951 Cenevre Sözleşmesinin evrensel liberal değerleri temsil ettiğini belirtmektedir. Bu sözleşmede mültecinin tanımı: “İrki, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi” olarak yapılmıştır (IOM Göç Terimleri Sözlüğü, 2009, s. 43).

1967 Bellagio protokolü ile genişletilen Cenevre Sözleşmesi, her ne kadar ırk, din, milliyet veya siyasi görüşü nedeniyle endişesi olan kişilere korunma ihtiyacı ve mültecilik öngörse de kişilerin taleplerinin değerlendirilmesi noktasında her bir ülkenin sözleşmenin uygulanmasına yönelik siyasi yaklaşımları farklılaşabilmektedir (Bartram, Poros & Monforte, 2017, s. 232). Bu noktada ülkelerin dünya siyasetindeki öncelikleri, coğrafi konumu ve göç hareketlerine yaklaşımı gibi unsurlar farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne coğrafi kısıtlama ile taraf olmuş ve yalnızca Avrupa Konseyi üyesi ülke vatandaşlarına bu korumadan yararlanma hakkı sağlayacağını taahhüt etmiştir. Adıgüzel'e göre (2016, s. 6-7), coğrafi kısıtlama uluslararası korumadan yararlanmak isteyen kişilere kalıcı çözümler sağlanması yönünde bir engel teşkil etmemektedir. Çünkü Türkiye, güvenli üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar gelen sığınmacılara koruma sağlamaktadır. Fakat bu konu AB ile Türkiye arasındaki görüşmelere konu olmuş, 2001 İlerleme Raporunda Türkiye'nin coğrafi sınırlama ile ilgili uygulamaları eleştirilmiş ve kaldırılması yönünde istekleri bildirilmiştir (Avrupa Toplulukları Komisyonu, 2001). 2005 ve 2007 İlerleme Raporları'nda da coğrafi sınırlama ile ilgili talepler yenilenmiş, buna karşılık Türkiye coğrafi sınırlamanın kaldırılmasını 2012'ye ertelemesi nedeniyle AB ve farklı uluslararası örgütlerden çeşitli eleştiriler almıştır (İçduygu, 2014, s. 260). Türkiye'de coğrafi sınırlama halihazırda devam etmekle birlikte Türkiye'nin bulunduğu coğrafyadaki istikrarsızlıklar ve düzensiz göçün kamuoyunda oluşturduğu etki değerlendirildiğinde coğrafi sınırlamanın kaldırılmasını yakın bir gelecekte beklememek gerekmektedir.

1951 Cenevre Sözleşmesi'nin Avrupa'daki uygulamalarına bakıldığında, 1980'li yıllara kadar Avrupa'ya diğer kıtalardan geniş mülteci hareketlerinin oluşmadığı görülmektedir (Lucassen, 2019, s. 521). Bu durum 1980'li yılların sonunda, Soğuk Savaşın bitiş süreciyle birlikte değişmeye başlamıştır. Bu dönemde, Doğu Avrupa ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanması, ABD ve Batılı güçlerin Orta Doğu ve Afrika'daki askeri müdahaleleri ve bu bölgelerde oluşan siyasi istikrarsızlıklar gibi gelişmeler neticesinde Batı Avrupa'ya doğru sığınmacı akışı meydana gelmiştir. Lucassen (2019, s. 521), bu süreci 1990 sonrası yıllar ve 2014-2017 yılları arasındaki dönem olarak iki periyoda ayırmaktadır. İletişim ve ulaşım ağlarının gelişmesi ve belli ülkelerde çıkan siyasi ve insani krizler gibi durumlar neticesinde Avrupa'ya doğru bir sığınma akışı meydana gelmesiyle 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin uygulanma pratiği ortaya çıkmıştır. Avrupa'daki göç ve demokrasi arasındaki asıl tartışmalar ve eleştiriler de bu süreçte gündeme gelmiştir.

2.3. Refah Devlet Anlayışı

Lucassen tarafından Avrupa'daki göç rejiminin dönüşmesinin sebebi olarak görülen üçüncü gelişme, refah devleti anlayışının beklenmedik başarısı olmuştur. Savaş sonrası dönemde Batı Avrupa ülkeleri, Marshall yardımlarının da desteğiyle ciddi bir ekonomik gelişmenin içerisine girmiştir. Bu süreç, Avrupa

ekonomilerinin iş gücü ihtiyacını artırmış ve farklı bölgelerden yabancı misafir işçiler Avrupa'ya göç etmeye başlamıştır. Batı Avrupa ülkeleri, iş gücü ihtiyacını karşılamak amacıyla hem ekonomik hem de politik anlamda bu süreci desteklemiştir. Bunun asli sebebi ise, gelen yabancı işçilerin hem ucuz iş gücü olması hem de çalışma koşullarının daha ağır olduğu iş alanlarında istihdam edilmeleri olmuştur (Fassmann, 2009, s. 28).

Refah devleti kavramı başlangıçta, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Almanya ile İngiltere arasındaki farklılığa vurgu yapmak amacıyla kullanılsa da asıl anlamını sonraki yıllarda kazanarak devletlerin sağladığı sosyal ve ekonomik imkânlarla vurgu ile açıklanmıştır (Gümü, 2018, s. 34-35). Refah devletinin sınırları konusunda farklı yaklaşımlar olsa da genel olarak devletler tarafından yapılan sosyal harcamalar, emeklilik, yaşlılık ve işsizlik aylıkları gibi hizmetleri kapsamaktadır. Yani devletin vatandaşlarına sunduğu imkânlar ve olanaklar çerçevesinde refah devleti anlayışı gelişmiştir.

1970'li yıllarda Avrupa'da ekonomik sıkıntıların başlaması, refah devlet anlayışına ve göç politikalarına da yansımıştır. Refah devlet anlayışının sıkıntıya girdiği 1970'li yıllarda, Avrupalı devletler genel olarak göç hareketlerini sınırlama yoluna gitmeye başlamıştır (Castles & Miller, 2008, s. 110-111). Avrupa ülkeleri tarafından Türkiye, Kuzey Afrika ve Doğu Avrupa'dan gelen yabancı işçi alımlarını durdurma kararı alınmış ve sınırları niteliksiz yabancı işçilere kapatılmıştır.

3. Avrupa'da Göç Politikalarının Değişim/Dönüşüm Evreleri

Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki iki kutuplu dünyanın oluşturduğu koşullar içerisinde, başlangıçta kömür ve çelik üretimi konusunda ortak politikalar üretmek adına bağımsız ve uluslar üstü bir kurum oluşturulması yönünde bir plana dayanılarak temelleri atılan Avrupa Birliği, bugünkü ismini 1993 yılındaki Maastricht Antlaşması'ndan almaktadır. 1951 yılında, Schuman Deklarasyonunun bir sonucu olarak Belçika, Lüksemburg, Hollanda, İtalya, Fransa ve Almanya'dan oluşan altı devlet tarafından kurulan birlik, günümüze kadar genişleyerek yoluna devam etmiş ve 2022 yılı itibarıyla yirmi yedi üye ülkeyi içine almaktadır (Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). 1950'li yıllarda birliğin temellerinin atılmaya başlandığı süreç ile birlikte Avrupa, savaş öncesindeki koşullar ile kıyaslandığında siyasi, ekonomik ve sosyal anlamda istikrarlı bir döneme girmiştir. Savaşın oluşturduğu yıkımı düzeltebilmek ve Avrupa'nın ekonomisini geliştirmek adına bu dönemde uygulamaya konulan politikaların doğal sonucu olarak ciddi bir iş gücü ihtiyacı doğmuştur (Castles & Miller, 2008, s. 96-98). Hem birlik kurma yolunda atılan adımlar hem de ekonomik olarak yaşanan gelişmeler Avrupa'yı göç hareketleri konusunda önemli bir konuma getirmiştir.

Avrupa'da 1950'li yıllarda başlayan göç hareketlerinin hacmi ve içeriği dönemsel olarak farklılıklar gösterse de günümüze kadar devam etmiştir. Bu göç hareketlerine karşı Avrupa'da izlenen göç politikaları dönemin ekonomik, siyasi ve sosyal koşullarına göre bazı dönüşümler yaşamıştır. Bu anlamda Avrupa'daki göç politikalarının dönüşümü genellikle üç evrede ele alınmaktadır. Bunlar; 1950 ile 1970'li yıllar arası, 1970'li yıllar ile 1990'lı yıllar arası ve 1990'lı yıllardan günümüze kadar gelen dönemlerdir (Bade, 2003; Geddes & Scholten, 2016; Van Mol & de Valk, 2016). Bu çalışmada, dönemler arasındaki sınırların daha net olması ve yapılan analizi desteklemesi nedeniyle Van Mol ve de Valk tarafından yapılan dönemselleştirme kullanılmıştır. Buna göre Van Mol ve de Valk (2016, s. 31), 1950'li yıllardan başlayarak 1973 Petrol Krizi'ne kadar gelen süreci birinci dönem, 1973 Petrol Krizi'nden başlayarak 1989 yılında Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Avrupa'da demir perdenin kalkmasına kadar olan süreci ikinci dönem ve son olarak 1990'larda Avrupa'da demir perdenin sona ermesinden başlayarak Arap Ayaklanmalarının etkili olduğu 2012 yılına kadar gelen süreci üçüncü dönem olarak ele almıştır.

Mal, hizmet, sermaye ve hatta emeğin birlik bünyesinde serbest olarak hareket edebilmesi göz önünde bulundurulduğunda dünyanın en önemli siyasi, toplumsal ve ekonomik oluşumlarından birisi AB'dir. 1950'li yılların başlarında temelleri atılan oluşum, başta ekonomi olmak üzere siyasi ve içtimai alanlardaki dönüşümleri tetiklemesiyle zaman içinde Avrupa'nın göç serüvenini de etkilemiştir. Bu bölümde, 1950'li yıllardan başlayarak 2012 yılına kadar gelen süreçte, Avrupa'nın izlediği göç politikaları ve göç hareketleri dönemsel olarak ele alınacaktır.

3.1. Birinci Dönem: 1950'ler – 1973 Petrol Krizi

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri ekonomik olarak ciddi bir gelişimin içerisine girmiştir. Sadece 1953 ile 1958 yılları arasında bu bölgelerdeki ülkelerin endüstriyel üretimi ortalama yüzde 30 oranında artış göstermiştir (Van Mol & de Valk, 2016, s. 32). Savaş nedeniyle genç nüfusunda ciddi bir azalma gerçekleşen Avrupa ülkeleri, farklı sektörlerdeki iş gücü ihtiyacını karşılamak amacıyla geçici misafir işçi anlaşmaları yoluyla Türkiye, Güney Avrupa ve Kuzey Afrika gibi yerlerden işçi transferi yapmaya başlamıştır (Bade, 2003; Castles & Miller, 2008; Koçak & Gündüz, 2016). Avrupa'daki yerel nüfusun çoğunluğu, sağlıklı ve kötü koşullara sahip olan tarım, temizlik, inşaat ve madencilik gibi sektörlerde çalışmak istemiyordu (Van Mol & de Valk, 2016, s. 32). Savaş nedeniyle yerel nüfusun kısıtlı olması ve bu kısıtlı nüfusun da niteliksiz işlerde çalışma konusundaki isteksizliği, Avrupa ülkelerini geçici misafir işçi anlaşmaları yapmaya iten ana nedenlerdir. Bu anlaşmalar vasıtasıyla Avrupa'da niteliksiz işlerde çalışacak personele olan ihtiyaç giderilmek istenilmiştir.

Bu süreçte Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, İsveç, Lüksemburg ve İsviçre geçici misafir işçi anlaşmaları yapan ülkeler arasında ön plana çıkmaktadır. Başlangıçta bu anlaşmalar yapılırken, geçici misafir işçilerin işlerini tamamlayıp ülkelerine geri dönmelerinin öngörülmesi nedeniyle gelen işçilere çok sınırlı haklar tanınmış ve mevcut refahtan faydalanmaları istenmemiştir (Castles & Miller, 2008, s. 96-101; Sio-Lopez & Tedeschi, 2014, s. 137; Van Mol & de Valk, 2016, s. 32). Hatta gelen geçici misafir işçilerin konaklaması için çok basit barakalar ve karavanlar inşa edilmiş, işçiler kötü koşullara mahkûm edilmişti (Fassmann, 2009, s. 28). Avrupa'nın izlediği bu geçici yabancı misafir işçi politikasının temelinde, zor sektörlerde ve düşük ücretlerde çalıştırmak bulunmaktaydı. Castles (1986, s. 761), sanayileşmenin tarihini işçi göçleri tarihi olarak tanımlarken, savaş sonrası Avrupalı bazı ülkelerin hızlı bir şekilde yürürlüğe soktuğu geçici işçi anlaşmalarının da savaş zamanı kaybedilen insan gücünün telafisini amaçladığını vurgulamıştır.

Avrupa'da başlayan geçici yabancı misafir işçi anlaşmalarını şekillendiren etkenlerden biri, ülkelerin kolonyal bir geçmişe sahip olup olmadığıdır. Örneğin, Birleşik Krallık, Fransa, Belçika ve Hollanda gibi ülkeler bu süreçte genellikle eski kolonyal geçmişi olan ülkelere göçler alırken, kolonyal anlamda ciddi bir geçmişe sahip olmayan Almanya ise Yunanistan, Türkiye, Fas, Portekiz, Tunus ve Yugoslavya gibi ülkelerle misafir işçi anlaşmaları yapmıştır (Aykaç & Yertüm, 2017, s. 15; Bade, 2003, s. 242; Castles & Miller, 2008, s. 100). 1950'li yıllarda başlayan bu dönemin sonunda Kuzey ve Batı Avrupa'da, Cezayir, Yunanistan, İtalya, Fas, Portekiz, İspanya, Tunus, Türkiye ve Yugoslavya gibi ülkelere ciddi sayıda göçmen bulunmaktaydı.

Kuzey ve Batı Avrupa'daki hızlı büyüme ve ekonomik gelişmeler 1970'lerde tersine dönmeye başlamıştır. Bu yıllarda yaşanan petrol fiyatlarındaki şok artışlar ve ekonomik gelişmenin durması, Avrupa'da emek arzını azaltırken yabancı işçilerin tehdit olarak görülmeye başlanmasına yol açmıştır (Bade, 2003, s. 279; Fassmann, 2009, s. 29). Avrupa ülkeleri, 1973 yılından itibaren işe alımları durdurup kendilerini 'sıfır göç alan ülkeler' ilan etmeye başlamışlardır (Castles & Miller, 2008, s. 110). Birinci dönemdeki ekonomik ve siyasi gelişmeler ışığında göç politikalarında oluşan özgürlükçü yaklaşımın yerini 1973 Petrol Krizi'nden sonra kısıtlayıcı politikalar almıştır.

3.2. İkinci Dönem: 1973 Petrol Krizi- 1989 Soğuk Savaşın Sona Ermesi

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) üyesi olan Arap ülkelerinin, 1973 yılındaki Arap-İsrail Savaşı sırasında İsrail'e destek olan ABD ve Avrupalı bazı ülkelere karşı petrol ambargosu uygulamaya başlaması sonucu ortaya çıkan petrol krizi, dünya ekonomilerini olumsuz bir şekilde etkilemiştir. 1950'li yıllardan itibaren hızlı bir ekonomik gelişme ve büyüme yakalayan Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri bu krizden derin bir şekilde etkilenmiştir. Bu kriz, ekonomik olarak üretimi ve imalatı olumsuz şekilde etkilemesi sebebiyle Avrupa'da iş gücüne olan talebi hızlı bir şekilde azaltmaya başlamıştır. İsviçre ve İsveç göçmen alımlarını durduran ilk ülkeler olurken, onları Almanya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve Fransa takip etmiştir (Van Mol & de Valk, 2016, s. 35). Avrupa'daki geçici yabancı işçiler için kalıcı bir yerleşmeyi tasavvur etmeyen hükümetler sırayla işçi alımlarını durdurmaya başlamış ve 'istenmeyen misafirlerin' geri döneceklerini düşünmüşlerdir fakat beklentileri gerçekleşmemiş, az miktarda yabancı misafir işçi ülkelere dönmüşse de çoğunluğu kalmıştır (Castles & Miller, 2008, s. 110-112).

Ekonomik büyüme sürecinde Kuzey ve Batı Avrupa ülkelerinin işgücü ihtiyacını karşılayan yabancı işçilere karşı 1970'li yıllarda uygulanan kısıtlayıcı tedbirler Avrupa'daki liberalleşme dalgasını da kırmıştır (Bade, 2003, s. 279; Boswell, 2000, s. 541). Göç konusu, Avrupa ülkelerindeki ana gündem maddelerinden birisi olurken bu durum partilerin politikalarına ve söylemlerine de yansımıştır. Bade (2003, s. 279), bu durumun Almanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde göçmen karşıtı ulusal ve muhafazakâr partilere yönelik desteği artırdığını vurgulamıştır. Avrupa'da oluşan bu politik ortamın en dikkat çekici tarafı, totaliter yönetimler nedeniyle büyük bir savaş ve önemli bir yıkım yaşayan Avrupa ülkelerinde savaş sonrası başlayan değişim sürecinin kesintiye uğramasıdır. Boswell'e göre (2000, s. 543), hem ulusal anlamda hem de AB nezdinde yabancılara yönelik izlenen bu tutum, savaş sonrası ortaya konan ilkelerden vazgeçme anlamı taşımaktadır.

Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri 1970'li yıllardaki ekonomik krizi gerekçe göstererek işçi alımlarını durdurup tersine göç sürecini oluşturmak istese de, yabancı işçiler ülkelere geri dönmedi ve hatta ailelerini yanlarına getirmek istedi. Avrupalı devletler başlangıçta yabancı işçilerin aile birleşimlerini engellemeye çalışsa da bu konuda başarılı olamamıştır. Nihai olarak, Avrupa'daki bazı ülkelerin mahkemelerinin aile bütünlüğünün korunması gerektiği yönünde aldığı emsal kararlar, hükümetleri bunun bir insan hakkı olduğunu kabul etmeye zorlamıştır (Castles & Miller, 2008, s. 110). Bu süreçte, Avrupa'nın farklı ülkelerinde vatandaşlık kazanan, kalıcı çalışma izni ve oturma izni alan işçilerin büyük bir kısmı eşleri ve çocukları başta olmak üzere aile üyelerini yanlarına almıştır. Bu durum ise Avrupa ülkelerindeki yabancıların nüfus yapısında ve Avrupa'ya gelme gerekçelerinde bazı değişikliklere neden olmuştur. Örneğin, Federal Almanya Cumhuriyeti'nde 1974 ile 1981 yılları arasında yabancı erkek sayılarında kısmi bir azalma yaşanırken, 15 yaş altı çocukların sayısında yüzde 52 oranında ve yabancı kadınların sayısında yüzde 12 oranında bir artış görülmüştür (Castles & Miller, 2008, s. 110). Diğer taraftan, 1950'li yıllardan itibaren Avrupa'ya göç eden yabancıların gelişinin temel gerekçesi yapılan işgücü anlaşmalarıdır, 1970'li yılların ortalarından itibaren bu durum değişmiş ve sığınma başvurularında ciddi artışlar yaşanmıştır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin verilerine göre (UNHCR, 2001), AB üyesi ülkelere yapılan sığınma başvuruları 1970-74 yılları arasında 64.500, 1975-79 yılları arasında 213.700, 1980-84 yılları arasında 540.200 ve 1985-89 yılları arasında 1.012.300 şeklinde gerçekleşmiştir. Bu istatistikler değerlendirildiğinde özellikle Petrol Krizi sonrası Avrupa'ya yönelik göçlerin karakterinin değiştiği vurgulanabilir. Bir taraftan yabancı işgücüne yönelik kısıtlayıcı politikalar izleyen Avrupa ülkelerinde sığınma başvurularının artması Avrupa'daki politik ortamı da etkilemiştir. Özellikle yabancı ve göçmen karşıtı politik hareketler ön plana çıkmaya başlamıştır. Örneğin, Fransa'da Le Pen'in liderliğini yaptığı Ulusal Birlik hareketi göçmenlik ile işsizlik arasında doğrusal bir bağlantı olduğu propagandasını yaparak göçmenlik karşıtı bir tutum içerisinde olmuştur (Van Mol & de Valk, 2016, s. 36).

İkinci dönemdeki gelişmelerin ve izlenen politikaların Avrupa'daki ülkeler için en önemli sonuçlarından birisi şu olmuştur: başlangıçta vasıfsız işlerde, kötü koşullarda çalışan ve Avrupa'nın refahından pay alamayan yabancı misafir işçiler, artık yalnızca işgücü ihtiyacını karşılayan bir kitle değil, sosyal refah devletinin olanaklarından yararlanmak isteyen bir topluluk halini almış ve bu nedenle de sosyal ve siyasi düzene tehdit oluşturan bir kitle olarak algılanmaya başlanmıştır (Güleç, 2015, s. 83-84).

3.3. Üçüncü Dönem: 1990'lar- 2012 Arap Ayaklanmaları

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle 1990'lı yıllardan itibaren Avrupa'da üçüncü dalga göç hareketleri gelişmeye başlamıştır. Bu dönemdeki göç hareketlerini farklı yapan unsurların başında, düzensiz ya da illegal olarak adlandırılan göç ve sığınmacı hareketlerinin yoğun bir şekilde yaşanması gelmektedir (Geddes & Scholten, 2016, s. 9). Bu dönemde küreselleşmenin etkisi, ulaşım ve iletişim olanaklarının gelişmesi, belli bölgelerdeki istikrarsızlıklar gibi faktörler düzensiz göç ve sığınmacı hareketlerini etkileyen başlıca nedenlerdir. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle başlayan bu düzensiz göç hareketliliği, Avrupa'nın münferit olarak ülkeler bazındaki göç politikalarını etkilemişse de, daha çok Avrupa'nın Birlik bazında göç politikalarının gelişmesine neden olmuştur. 1990'lı yıllardan itibaren kendisine yönelen yoğun göç hareketleri sebebiyle AB içerisinde sınır kontrol sistemleri, sığınma ve göç konularında ortak göç politikaları geliştirme gibi çabalar ortaya çıkmıştır (Geddes & Scholten, 2016, s. 9).

Bu dönemde, Demir Perde'nin çöküşü ve Doğu Avrupa ülkelerinin dışarıya açılması, Avrupa'ya yönelik göç sürecini tetikleyen temel faktörlerden olmuştur. Demir Perde'nin çöküşünden önce kendi ülke vatandaşlarının batıya doğru geçiş yapmasını kısıtlayan Doğu Bloku ülkeleri bu sınırlamaları artık esnetmeye başlamıştır. Bu göç hareketlerinden en çok etkilenen ülkelerin başında Almanya gelmektedir. Soğuk Savaş dönemi boyunca Berlin'in batısından daha düşük refah seviyesi içerisinde yaşayan Berlin'in doğusundaki insanlar, duvarın yıkılmasının ardından yoğun bir göç hareketine girişmiştir. Doğu Almanya'da hükümete karşı gösterilerin başladığı 1989 yılından 1992 yılının Mart ayına kadar olan süreçte Doğu Almanya'dan Batı Almanya'ya yaklaşık 800.000 kişi geçiş yapmıştır (Bade, 2003, s. 284). Soğuk Savaş'ın bitişiyle eski Yugoslavya cumhuriyetlerinden refah düzeyi daha yüksek olan Batı Avrupa'ya doğru yoğun bir göç hareketi meydana gelmiş, 1989 yılında 320 bin olan sığınma başvurusu 1992 yılında 695 bine kadar yükselmiş, sonraki yıllarda ise belli dalgalanmalar olsa da devam etmiştir (Van Mol & de Valk, 2016, s. 37). Soğuk Savaş sonrasındaki süreçte Avrupa'ya yönelik en çok sığınma başvurusunun olduğu ülkeler ise sırasıyla eski Yugoslavya Cumhuriyetleri, Romanya, Türkiye, Irak ve Afganistan olmuştur (Castles & Miller, 2008). Yirmi birinci yüzyılın başlarından itibaren AB'nin kısıtlayıcı sığınma politikaları sebebiyle sığınma başvurularında düşüşler yaşansa da, Irak ve Afganistan'daki –dış müdahalelerin de etkisiyle- siyasi istikrarsızlıklar ve Arap Ayaklanmaları süreci bu durumu 2010'lu yıllarda tersine çevirmiştir.

1990'lı yıllardan itibaren başlayan düzensiz göç hareketleri sebebiyle Avrupa'da yabancı düşmanlığının artışı göstermesi, Avrupa ülkelerinin göç ve sığınmacı konusundaki politikalarına da sirayet etmiştir (Yıldız Yücel, 2017, s. 12). Ayrıca 1992 yılında imzalanıp 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması, AB'nin kendi içindeki entegrasyonu önceleyen bir anlayış getirmiştir. AB, kendi içindeki kısıtlamaları ve sınırlandırmaları kaldırırken, dışarıya karşı daha sıkı bir sınır ve vize politikası benimsemiştir. Bu antlaşmayla hükümetler arası işbirliğinin yanı sıra Avrupa Birliği organlarına da göç, sığınma, vize ve sınır kontrolü gibi konularda ülkelerin ve birliğin çıkarları konusunda yetkiler verileceği öngörülmüştür (Akdoğan & Atalay, 2017, s. 2444). Maastricht Antlaşmasıyla başlayan göç, sığınma, vize ve sınır kontrolü gibi konularda ortak göç politikası oluşturma süreci Dublin Antlaşması, Amsterdam Antlaşması, Tampere Zirvesi, Nice Zirvesi, Seville Zirvesi, Avrupa Göç ve Mülteci Paketi, Lizbon Antlaşması ve FRONTEX (Avrupa Birliği Sınır Güvenliği Birimi)'in kuruluşu ile devam etmiştir (Akdoğan & Atalay, 2017, s. 2444-2447). Avrupa'da artan yabancı düşmanlığı, popülizm ve sağ partilerin yükselişi gibi etkenler Avrupa'da ortak göç politikaları oluşturma sürecini zorlaştıran etkenlerdir.

Soğuk Savaş'ın sona erdiği üçüncü dönemde, Avrupa'da özellikle sığınma ve düzensiz göç hareketliliğine karşı kurumsal politika oluşturma çabaları ön plana çıkmıştır. Bu dönemde, Avrupa'da göçmenler konusunda politika oluşturma sürecindeki güvenlikçi yaklaşımlar ile özgürlükçü yaklaşımlar arasındaki gerilim varlığını devam ettirmiştir. Üçüncü dönem, 2010'lu yıllardaki Arap Ayaklanmaları ve özellikle Suriye İç Savaşı sürecine kadar gelmektedir. Üçüncü dönemden sonraki süreç, AB ile Türkiye arasındaki Geri Kabul Anlaşması çerçevesinde AB-Türkiye arasındaki göç politikalarının da ele alınacağı bir sonraki bölümün içerisinde ele alınacaktır.

4. AB ile Türkiye Arasındaki Geri Kabul Anlaşması

Avrupa'da 1970'lerin ortalarından itibaren göçmenlere karşı kısıtlayıcı yaklaşımların ortaya çıkmasıyla birlikte farklı politik arayışlara gidilmiştir. Göç hareketlerine karşı AB nezdinde ortak göç politikaları üretilmesi ve farklı enstrümanlar geliştirilmesi gündeme gelmiştir (Sönmez & Kırık, 2017, s. 5; Akdoğan & Atalay, 2017, s. 2443-2444). Avrupa'da AB üyesi ülkelerin vatandaşları dışındaki yabancılara karşı izlenen sınırlayıcı politikalar ve devletlerin güvenliğini önceleyen yaklaşımlar genellikle "Kale Avrupası (Fortress Europe)" metaforu ile açıklanmaktadır (Adıgüzel, 2016, s. 138-139; Faist, 2000, s. 209; Geddes & Scholten, 2016, s. 196). AB, bir taraftan Schengen uygulaması ile içe yönelik sınırlarını kaldırırken diğer taraftan özellikle doğu ve güney sınırlarına katı biçimde önlemler alarak Kale Avrupası metaforunu güçlendirmiştir. AB'nin sınır ülkeleri olan İtalya, Yunanistan ve İspanya gibi ülkelere girerek sığınma talebinde bulunmak isteyen yabancıların daha AB sınırına ayak basmadan durdurulabilmesi adına geri kabul anlaşmaları, tampon bölge oluşturulması ve sınırlarda sert önlemler alınması yönünde adımlar atılmıştır (Adıgüzel, 2016, s. 138-141). Geri kabul anlaşmaları, AB'nin kısıtlayıcı politikaları bağlamında göçmenleri kendi sınırları dışında tutabilmek adına kullandığı en önemli enstrümanlardan biridir.

Geri kabul anlaşmalarının uygulanmasına yönelik adımlar düzensiz göç ve sığınmacı hareketlerinin arttığı 1990'lı yıllarda gündeme gelmiştir. Maastricht Antlaşmasıyla ilgili bazı reformları içeren 1997 yılındaki Amsterdam Antlaşması, AB'nin göç konusunda ortak politikalar üretme açısından attığı önemli adımlardan birisi olurken, bu antlaşmayla birlikte geri kabul anlaşmalarıyla ilgili müzakere etme ve karar alma süreçleri üye ülkelerden Birlik uhdesine alınmıştır (Kırık & Sönmez, 2017, s. 5). Yine 1999 yılında gerçekleşen Tampere Zirvesi'nde göçmen hareketlerinin idare edilebilmesi adına Avrupa ortak sığınma sistemi oluşturulması gündeme gelmiştir (Papathanasiou, 2016, s. 6). Özellikle düzensiz göç ve mülteci konularında birlik içerisinde ortak göç politikaları geliştirilmesi, işbirliği ve koordinasyon sağlanması amaçlanmıştır. ABD'de yaşanan 11 Eylül saldırıları AB'nin göç politikalarını derinden etkilemiş ve AB, güvenlik eksenli politikalar izlemeye başlamıştır. 11 Eylül saldırıları sonrası AB'nin izlediği yeni politikalar açısından en somut girişim 2002 yılında gerçekleşen Seville Zirvesi'dir. Bu zirvenin ardından AB, "güvenli üçüncü ülke" politikalarına geçiş yapmıştır (Canpolat & Onur, 2012, s. 14; Koff & Giraldo, 2014, s. 237-238). Düzensiz göç konusuna özel önem veren AB, sığınmacı akışını durdurabilmek için geri kabul anlaşmalarını uygulamaya koymaya başlamıştır. Bu anlaşmalara göre, AB üyesi ülkeler, sığınma başvurusu yapan bir kişinin başvurusunu değerlendirmeye almadan önce bu kişiyi transit olarak geldiği ülkeye geri gönderme yetkisine sahip olacaktır. AB ile Türkiye arasında 16 Aralık 2013 tarihinde imzalanan ve 2016 yılında uygulamaya başlanan Geri Kabul Anlaşması da bu uygulamanın bir örneğidir.

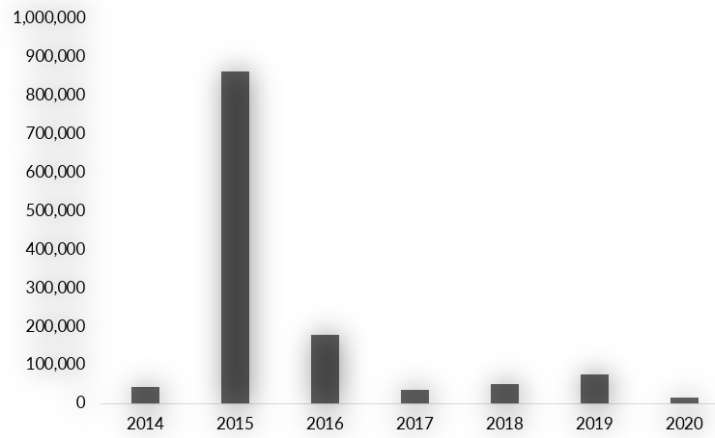
AB'nin kısıtlayıcı göç politikalarına geçmesinin ardından düzensiz göç rotasını kontrol etme girişimleri de artmıştır. Türkiye, Suriye krizi öncesinde de coğrafi konumu sebebiyle Afganistan, Irak ve İran gibi ülkelerden AB'ye geçen göçmenlerin ana güzergâhlarından biriydi (Ünalp-Çepel, 2020, s. 508). Bu açıdan AB'nin düzensiz göçü kontrol etmek adına Türkiye ile geri kabul anlaşması yapma niyeti daha 2000'li yılların başında ortaya çıkmıştır. Resmi görüşmelerden önce 2000'li yılların başında gündeme gelen anlaşma, AB Konseyi'nin müzakere direktiflerini 28 Kasım 2002 tarihinde kabul etmesinin ardından Türkiye'ye resmi olarak 2005 yılında sunulmuştur (Ekinci, 2016, s. 17). Bu süreçte başlayan müzakereler fikir ayrılıkları sebebiyle donmuş, 2009 yılında tekrar başlamıştır. 2009 yılından sonra yapılan müzakereler daha olumlu seyretmiş ve 2012 yılında AB Konseyi ile Türkiye arasında anlaşma metni konusunda mutabık kalınmıştır. Geri Kabul Anlaşması'nın metni üzerinde mutabık kalınmasının ardından AB ile Türkiye arasında bu kez vize serbestliğine yönelik bir diyalog başlamıştır. Aylar süren müzakerelerde vize serbestliği için bir yol haritası belirlenmesinin ardından 16 Aralık 2013 tarihinde Ankara'da AB ile Türkiye arasında Geri Kabul Anlaşması imzalanmıştır. 16 Aralık 2013'de imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma" 2 Ağustos 2014 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak resmîyete kavuşmuştur (Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma, 2014/6652).

Türkiye, anlaşmayı 2013 yılında imzalamış olsa da anlaşmanın uygulanması hemen başlamamıştır. Türkiye'nin Geri Kabul Anlaşması'nı imzalamasının ardından Suriye Krizi derinleşmeye başlamış, Asya ve Afrika gibi bölgelerden düzensiz göç hareketleri beklenmedik bir biçimde artmıştır (Ekinci, 2016, s. 18). Bu durum düzensiz göçün durdurulması ve sınır güvenliğinin sağlanması açısından AB'yi Türkiye ile yeni müzakerelere itmştir. 2015 yılında AB, Türkiye'ye Ortak Eylem Planı çerçevesine bir öneride bulunmuştur. Buna göre, AB ile Türkiye arasındaki göç, sığınma ve sınır güvenliğiyle ilgili işbirliğinin artırılıp Türkiye'den özellikle Yunanistan üzerinden AB'ye sığınmacı geçişinin durdurulması hedeflenmiştir. AB'nin Türkiye'ye yaptığı tekliftteki üç önemli başlık Türkiye'ye sığınmacıların barınması ve koordinasyonu konusunda 3 milyar avroluk destek, Türk vatandaşlarına yönelik Avrupa'ya vize serbestliği ve AB ile Türkiye arasındaki üyelik müzakerelerinin yeniden başlaması olmuştur (Geddes & Scholten, 2016, s. 229). Fakat sığınmacı krizinin derinleşmesinin ardından AB, Geri Kabul Anlaşması'nın yürürlüğe gireceği tarihe kadar oluşacak düzensiz göç dalgasının kontrol edilebilmesi için yeni arayışlara gitmiştir. Bu amaçla AB ile Türkiye arasında 17-18 Mart 2016 tarihlerinde bir zirve gerçekleştirmiştir. Bu zirvenin ardından Türkiye, 20 Mart 2016 tarihi itibarıyla kendi topraklarından Ege'deki Yunan adalarına geçen bütün düzensiz göçmenleri almayı kabul etmiştir. Aslında 2002 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan geri kabul anlaşmasının hızlandırılmış bir şekilde uygulanmasını öngören bu yeni süreçte, özellikle deniz yolu üzerinde artış gösteren düzensiz göç trafiğini engellemek hedeflenmiştir (Ekinci, 2016, s. 20). Bu şekilde yakalanarak Türkiye'ye gönderilecek her Suriye vatandaşı karşılığında AB üyesi ülkelere bir Suriyeli mülteci

gönderilmesi öngörülmüştür. Ayrıca Türkiye'de geçici koruma statüsü ile kalan Suriyelilerin ihtiyaç duyduğu hizmetlerin karşılanması adına 2015 yılında taahhüt edilen 3 milyar avroya ek olarak 3 milyar avroluk kaynağın 2018 yılı sonuna kadar verilmesi kabul edilmiştir.

AB ile Türkiye arasındaki vize muafiyeti ve geri kabul anlaşmasında vize muafiyeti sürecinin nasıl ilerleyeceği ele alınmıştır. Buna göre, seyahat belgelerinde AB standartlarına uygunluk, sınırlarda yeterli kontrol ve gözetimin yapılması, uluslararası koruma ve yabancılara dair işlemlerde AB müktesebatına uygunluk, kamu düzeni ve güvenliği ile ilişkili suçları düzenleyen mevzuatın AB müktesebatına uygunluğu, ve seyahat serbestliğinin sağlanması gibi şartlar ortaya konulmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2013). Bu sürecin tamamlanmasının ardından AB tarafından Türk vatandaşlarına yönelik vize muafiyetinin sağlanması konusunda mutabık kalınmıştır. Fakat Türkiye'nin sınırlarındaki güvenliği artırıp, anlaşmanın uygulanmasına yönelik ortaya koyduğu işbirliğine rağmen AB tarafından Türk vatandaşlarına yönelik vize muafiyeti sağlanmamıştır. Vize muafiyetinin tanınmaması bu anlaşmanın temel çerçevesi ile doğrudan çelişki barındırmaktadır. Bu durum Türkiye'nin Geri Kabul Anlaşması'nı uygulama konusunda yeni bir değerlendirme ihtiyacını da ortaya koymaktadır.

AB ile Türkiye arasında yapılan Geri Kabul Anlaşması'nın dördüncü maddesi Türkiye'nin üçüncü ülke vatandaşlarının ve vatansız kişilerin geri kabulünü düzenlemektedir (Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma, 2014/6652). Buna göre, Türkiye, bir üye devletin ülkesine girme veya ikamet etme koşullarını sağlamayan tüm üçüncü ülke vatandaşlarını ya da vatansız kişileri, Türkiye topraklarını kullanmış olması koşulu ile geri kabul edecektir. Yani Türkiye'yi transit olarak kullanıp AB üyesi ülkeye giriş yapmış ve burada yasal statü elde edememiş kişilerin Türkiye'ye iadesi söz konusu olacaktır. Bunun dışında geri iade edilme düzenlemesi, AB ve Türkiye'nin vatandaşları için de geçerli olacaktır. AB ile Türkiye arasında yapılan anlaşma çerçevesinde AB sınırlarına giren sığınmacıların geri iade edilmesi konusu bazı tartışmalara ve eleştirilere neden olmuştur.

Tablo 1. 2014-2020 arasında Yunanistan'a Ulaşan Sığınmacılar
Kaynak: Migration Policy Institute.

Tablo 1'de de görüldüğü gibi, AB ile Türkiye arasındaki anlaşmanın yürürlüğe girmesi etkilerini hemen göstermeye başlamıştır. 2015 yılında Akdeniz üzerinden Yunanistan'a geçen sığınmacı sayısı 856,723 iken, 2016 yılında 173,450'ye ve 2021 yılı itibarıyla 4,331'e kadar gerilemiştir (UNHCR, Operational Data Portal Refugee Situations). Türkiye hem Suriye sınırındaki hem de Yunanistan sınırındaki güvenlik önlemlerini artırarak sığınmacıların geçişini ciddi şekilde sınırlandırmıştır. AB tarafından izlenen geri kabul anlaşmalarını Kale Avrupası metaforu üzerinden eleştiren Akkerman (2018, s. 43), AB-Türkiye arasındaki anlaşmanın hem Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi hem de insan hakları örgütleri açısından ciddi soru işaretleri taşıdığını belirtmektedir. Geri Kabul Anlaşması ve sınırdaki güvenlik önlemleri nedeniyle sığınmacıların insan haklarının ihlal edildiği ve kötü muamelelere maruz bırakıldığı öne sürülmüştür. Karolewski ve Benedikter (2018, s. 118), AB ile Türkiye arasında yapılan anlaşmayla AB tarafından

Türkiye'ye yönelik yapılan otoriterlik eleştirilerinin ve AB-Türkiye arasındaki şikayetlerin bir kenara bıraktığı eleştirisini yapmıştır. AB'nin Türkiye'ye yönelik otoriterlik ve demokrasi eleştirisi yaptığı bir dönemde imzalanan anlaşma, AB'nin kısıtlayıcı politikaları uygulama noktasında pragmatist tutumunu ortaya koymaktadır. Yılmaz-Elmas (2020, s. 171-172), AB ile Türkiye arasında yapılan Geri Kabul Anlaşması'nın, Avrupa'da göç akımlarının önlenmesine öncelik veren geleneksel anlayışının bir tezahürü olduğunu vurgularken, bu durumun AB'nin dış politikadaki güvenilirliğini ve küresel bir aktör olarak konumunu zayıflattığını belirtmektedir.

AB, Soğuk Savaş sonrasında hem bölgesel hem de küresel ölçekte otoriter yönetimlerin yerine demokratik yönetimlerin gelmesi yönünde politikalar takip etmiştir. Merkez ve Doğu Avrupa (MDA) ülkelerinin AB'ye geçiş sürecinde siyasi, hukuki, toplumsal ve ekonomik anlamda kurumsal bazı düzenlemeler yapılmış, liberal ve demokratik anlayışın yaygınlaşması amaçlanmıştır. AB'nin bir taraftan küresel ölçekte insan hakları ve demokrasi gibi değerlerin yaygınlaşması için çalışmalar yaparken diğer taraftan göç ve sığınmacı konusunda kısıtlayıcı politikalar takip etmesi kendi içerisinde çelişkiler barındırmaktadır. Bu anlamda üçüncü güvenli ülke, geri kabul anlaşmaları ve sert sınır güvenlik önlemleri gibi Kale Avrupası metaforunu tahkim eden uygulamalar AB'nin küresel ölçekteki konumu üzerinde soru işaretleri ortaya çıkarmaktadır.

5. Güvenlikçi ve Özgürlükçü Yaklaşımlar Çerçevesinde AB'nin Göç Politikalarının Değerlendirilmesi

Avrupa'daki göç hareketliliği ve göç politikalarına dair tutum İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren dönemsel farklılıklar içermektedir. Özellikle savaş sonrası sosyal ve psikolojik koşulların etkisiyle ve ekonomik şartların getirdiği zorunluluklar nedeniyle 1950'li yıllardan 1970'li yılların ortalarına kadar göç hareketlerine karşı Avrupa'da ılımlı bir tutumun olduğu görülmektedir. Fakat ekonomik şartların kötüleştiği 1970'li yılların ortalarından itibaren göçmen karşıtlığının arttığı ve bu yönde politik tepkilerin geliştiği görülmektedir. Soğuk Savaş sonrası koşullarında artan sığınmacı ve düzensiz göç hareketliliği ile 2001 yılındaki terör saldırılarının ardından oluşan atmosfer güvenlikçi politikalara olan yönelimi artırırken, 2010'lu yıllarda Arap Ayaklanmaları ile başlayan süreçte ortaya çıkan sığınmacı krizi Avrupa'daki bu yönelimi had safhaya çıkarmıştır. Kuzelewska vd. (2018, s. 15) tarafından Avrupa'daki göçmenlere karşı olumlu ve olumsuz bakış olmak üzere iki farklı tutumun altındaki gerekçeler analiz edilmiştir. Olumlu bakışa sahip olanlar, Avrupa'nın göçmenlere yönelik koruma, barınma ve destek sağlamasının ahlaki değerleriyle ve ilkeleriyle uyduğu ve göçmenlerin Avrupa'ya gelmesinin tarihi bir gereklilik ve ekonomik bir fırsat olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca göçmenlere olumlu bakanların temel felsefesi, kimliğine ve kim olduğuna bakılmaksızın herkese saygı duyan liberal geleneğe, Kant, Locke ve Mill gibi felsefecilerin düşüncelerine dayandırılmaktadır (Kuzelewska, Weatherburn & Kloza, 2018, s. 19). Olumsuz bakışa sahip olanlar, düzensiz göçleri çok yönlü bir tehdit olarak algılamak, onları istilacı, suç ve terör ile ilişkili, sosyal, ekonomik ve kültürel bozulmaların kaynağı olarak görmektedir. Negatif bakışa sahip olanlar göçmenleri "Truva atı" olarak tanımlarken, onların hangilerinin iyi hangilerinin kötü olduğunu tam olarak bilinemeyeceğini, o nedenle istikrar, güvenlik ve kamu düzeni açısından tehlikeli olabileceklerini savunmaktadır (Kuzelewska, Weatherburn & Kloza, 2018, s. 27). Avrupa'da göçmenlere karşı olumsuz bakışa sahip olanların felsefesi, insan doğasının kötülüğüne ve otoriterliğe vurgu yapan Machiavelli ve Hobbes gibi düşünürlerle dayandırılmaktadır. Aslında çalışmada tartışılan konu her ne kadar göç hareketleri ve göç politikaları olsa da Avrupa'nın düşünsel yapısında bahse konu tutumları besleyen bir arka plan bulunmaktadır.

Mevcut yaklaşımlar arasındaki gerilim özellikle 2015 yılındaki sığınmacı krizi ile had safhaya çıkmıştır. 2010 yılında Tunus'ta başlayarak Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki otoriter rejimlerin birçoğunu etkileyen halk ayaklanmaları, Avrupa'ya yönelik sığınmacı hareketlerini artıran bir etki uyandırmıştır. Özellikle Suriye'deki iç savaş, bu süreci tetiklemiş ve Avrupa'da sığınmacı meselesi kamuoyunun ana gündem maddelerinden biri olmuştur. Ortak bir göç ve sığınmacı politikası oluşturamamış AB, 2015 yılında ortaya çıkan sığınmacı krizine çözüm bulabilmek amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuştur. 25-26 Haziran 2015 tarihinde gerçekleşen Avrupa Konseyi toplantısında göç başlığı altında "Avrupa'nın göç konusunda dayanışma ve işbirliği temelinde kapsamlı bir yaklaşıma ihtiyacı vardır" diyerek yeniden

yerleştirme/yerleştirme yönünde politika izlenmesi kararı alınmıştır (European Council, 2015a). Buna göre, AB'nin sınır devletlerinden İtalya ve Yunanistan'daki 40 bin sığınmacının uluslararası koruma statüsünde diğer tüm üye devletlere yeniden yerleştirilmesi ve tüm üye devletlerin en geç aynı yılın Temmuz ayına kadar bu sığınmacıların dağıtımı konusunda mutabakata varması kararları alınmıştır (European Council, 2015a). Fakat mevcut sığınmacı krizi açısından çok ufak bir rakamı temsil etse de 40 bin sığınmacının tüm üye devletlere dağıtılması konusu, AB içerisinde görüş ayrılıklarına neden olmuş ve özellikle MDA ülkeleri bu öneriye sıcak bakmamışlardır.

22 Eylül 2015 tarihinde yapılan AB Adalet ve İçişleri Bakanları toplantısında son şeklini alan AB'nin mülteci politikası, AB içerisindeki bölünmelerin de belirginleşmesine sebep olmuştur. Yunanistan ve İtalya'daki 120 bin sığınmacının daha Birlik üyesi ülkelere yeniden yerleştirilmesi yönünde karar alınmıştır. Bu karar, Birlik üyesi ülkelere biri veya daha fazlasının üçüncü ülke vatandaşlarının kitlesel akınıyla karşılaşması durumunda bununla ilgili gerekli önlemlerin alınmasını öngören Maastricht Antlaşması referans alınarak meşrulaştırılmıştır (European Council, 2015b). Bu zirvede yapılan oylamada nitelikli çoğunluk sistemi kullanılmıştır. AB içindeki sığınmacıların tüm üye ülkelere yeniden yerleştirilmesini öngören kota sistemi bu oylama sonucunda kabul edilmiştir. Bu oylama, "Vişegrad Dörtlüsü" olarak isimlendirilen Macaristan, Romanya, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya tarafından veto edilmesine rağmen kabul edilmiş fakat Avrupa'da özellikle Doğu ve Batı ekseninde bir ayrılık ortaya çıkmıştır (Bayraklı & Keskin, 2017, s. 125). AB içindeki bu ayrılığın temelinde göç hareketlerine karşı olan olumlu ve olumsuz bakış açısı yer almaktadır. Göç hareketlerine olumlu bakanlar, göçmenlere koruma ve destek sağlamanın Avrupa'nın değerleriyle uyduğu yönünde ilkesel bir tutum ya da işgücü ihtiyacının karşılanması yönünde ekonomik anlamda pragmatist bir tutum ile konuya yaklaşmaktadır. Diğer taraftan göç hareketlerine olumsuz bakanlar, göçmenlerin Avrupa'nın kültürel, toplumsal ve siyasi düzenine tehdit olduğu yönünde bir görüşü savunmaktadır.

AB ile Türkiye arasında imzalanan Geri Kabul Anlaşması'nın en önemli özelliklerinden birisi, Avrupa'da göç politikaları konusunda güvenlikçi yaklaşımın bir yansıması olmasıdır. Bu anlaşmanın ana amacı her ne kadar 2010'lu yıllardaki sığınmacı krizine çözüm üretmek olsa da anlaşmanın arka planını değerlendirmek gerekmektedir. 1970'lerdeki ekonomik durgunluk ve aşırı sağın politik alandaki aktifliği ile başlayan süreç, Avrupa'da kısıtlayıcı politikaların kurumsallaşmasının zeminini oluşturmuştur. Bu zemin Soğuk Savaş sonrası artan düzensiz göç hareketliliği ve 11 Eylül saldırıları ile pekişmiştir. İşte bu arka plan içerisinde, AB ile Türkiye arasındaki Geri Kabul Anlaşması farklı bir anlam kazanmaktadır. Bu anlaşma, AB'nin kendi içerisinde çelişkiler barındıran iki farklı tutumunu açığa çıkarmaktadır. Bir tarafta, AB, liberal ve demokratik değerleri savunan, bu değerlerin farklı bölgelere ve ülkelere de yayılmasını amaçlayan, Türkiye'den mülteciler konusunda coğrafi sınırlandırmayı kaldırmasını talep eden ve Türkiye'ye yönelik otoriterlik eleştirileri yapan bir rolü benimsemektedir. Diğer taraftan, AB, sığınmacılara karşı sınırlarında sert güvenlik önlemleri alan, otoriterlik ve insan hakları konusunda eleştirdiği Türkiye ile Geri Kabul Anlaşması yapan ve üçüncü güvenli ülke politikalarıyla sığınmacıları dışsallaştıran uygulamalar geliştiren bir rolü takip etmektedir. 2013 yılında Türkiye ile imzalanan Geri Kabul Anlaşması, çıkarların ve değerlerin çakışması durumunda AB'nin pragmatist tutumunu ortaya koyan önemli bir örnektir.

Avrupa'daki göç politikalarının dönüşüm sürecinde özellikle 1990'lı yıllar ile başlayan üçüncü dönem, AB'nin kurumsallaşma yolunda attığı adımlar açısından önemlidir. 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile Avrupa bütünleşmesi derinleştirilmiştir. Diğer taraftan, MDA ülkelerinin AB'ye girme gündemi çerçevesinde birliğin genişleme sürecini düzenlemek amacıyla çeşitli siyasi, ekonomik ve uyum kriterleri ortaya koyulmuştur. 1990'lı yıllardan itibaren AB içerisinde ortaya çıkan yasal ve idari düzenlemeler çerçevesinde, politika yapım süreçlerinde kurumların ve normatif düzenlemelerin etkin rolüne vurgu yapan kurumsalcı yaklaşım ön plana çıkmıştır (Bulmer, 1993; Hall & Taylor, 1996). Kurumlar tarafından yapılan düzenlemeler ya da koyulan kurallar, siyasi aktörlerin hareket etme biçimlerini etkileyebilmekte ve siyasi davranışlarına sınırlar getirebilmektedir. Kurumlar tarafından getirilen düzenlemeler, normların ya da değerlerin ifade edilmesidir ve yönlendirici özelliğe sahiptir. Bu minvalde, Avrupa bütünleşmesini ve izlenen politikaları değerlendiren rasyonel tercih kurumsalcılığı, AB kurumsal düzeninin AB organları ile üye devletler arasındaki etkileşim vasıtasıyla oluştuğunu varsaymaktadır (Kahraman, 2016: 146-149). Avrupa'nın değişen göç politikaları bağlamında özellikle 1990'lı yıllardan

İtibaren yapılan düzenlemeler AB'nin kurumsallaşma süreci açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bu dönemde AB organlarına göç, sığınma, vize ve sınır kontrolleri gibi konularda yetkiler verilmesini öngören Maastricht Antlaşması ile başlayan yasal ve idari düzenleme çabaları Dublin Antlaşması, Amsterdam Antlaşması, AB Temel Haklar Şartı, Avrupa Göç ve Mülteci Paktı ve FRONTEX'in kuruluşu gibi gelişmelerle devam etmiştir. Birlik merkezli olarak atılan bu adımlar Avrupa'da göç ve sığınma konularında ortak politikalar geliştirmek açısından önemli bir etki oluşturmuştur. 2010'lu yıllardaki sığınmacı krizi sırasında ortak tutum sergilenememiş olsa da göç politikalarına dair karar alma süreçlerinde AB organları ile üye devletler arasındaki etkileşimin merkezi konumu ortaya çıkmıştır. Bu açıdan AB'nin özellikle 1990'lı yıllardan itibaren girdiği kurumsallaşma süreci, kurumlar tarafından alınan kararları, yapılan yasal düzenlemeleri ve yasal yetki dağılımını merkeze alan kurumsalcı yaklaşım açısından önemli bir çerçeve ortaya koymaktadır.

6. Sonuç

1950'li yıllardan günümüze kadar Avrupa tarafından izlenen politikalar ve mevcut yaklaşımlar değerlendirildiğinde bazı tespitler yapmak mümkündür. İlk olarak, Avrupa'nın göç ve sığınma konusunda 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki insan hakları ve liberal değerler eksenindeki tutumunun gerçeklikten uzak olduğu görülmüştür. 1970'li yıllardaki ekonomik durgunluk, Soğuk Savaş Sonrası oluşan düzensiz göç ve sığınmacı akını ve 2010'lu yıllardaki sığınmacı krizi değerlendirildiğinde, Avrupa'nın göçmen alımlarını durdurma, geri kabul anlaşmaları, güvenli üçüncü ülke ve sınırlarındaki katı güvenlik önlemleri gibi uygulamalar ile genellikle göçü dışsallaştırma yönünde politikalar izlediği görülmektedir. İkinci olarak, Avrupa'da güvenlikçi ve özgürlükçü yaklaşımların düşünsel anlamda bir geçmişi vardır ve izlenen politikalar ile tepkilere bakıldığında göç konusunda güvenlikçi yaklaşımlar daha ağır basmaktadır. Özellikle 2010'lu yıllardaki göç ve sığınmacı krizi sürecindeki uygulamalar ve izlenen politikalar Avrupa Kalesi metaforunu doğrulamaktadır. Üçüncü olarak, geri kabul anlaşmaları Avrupa'nın göçleri dışsallaştırma politikası bakımından çok önemli bir enstrümandır. AB'nin Türkiye'ye insan hakları ve otoriterlik eleştirisi yaptığı bir dönemde imzalanan AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması, AB'nin bu konudaki pragmatist tutumunu ortaya koymaktadır. Dördüncü olarak, göç ve sığınma konularında izlenen sınırlandırıcı politikalar, AB'nin demokratik ve liberal değerler ekseninde küresel ölçekte imajını zayıflatmaktadır. Bu konuda AB kendi içerisinde çelişkiler taşımaktadır. Son olarak, Avrupa'da göç ve sığınma konularında ortak bir politika ve işbirliği geliştirilememiştir. Maastricht Antlaşması'ndan itibaren Dublin Antlaşması, Amsterdam Antlaşması, Tampere Zirvesi, Seville Zirvesi, Avrupa Göç ve Mülteci Paktı ve Lizbon Antlaşması gibi girişimler olsa da ortak bir göç ve sığınmacı politikası oluşturma konusunda başarısız olunmuştur.

Mevcut değerlendirmeler ışığında, Avrupa'nın göç ve sığınmacı konusunda ortak politikalar üretebilmek adına daha ciddi çabalar içerisine girmesi gerektiği söylenebilir. Göç ve sığınmacı konusunda genellikle ülkelerin kendi ulusal çıkarlarını AB'nin üzerinde tuttuğu görülmektedir. Ülkelerin kendi ulusal çıkarları ile AB arasında bu konularda uyum oluşturmak kolay olmasa da orta ve uzun vadeli çalışmalarla bu sağlanabilir. Aksi takdirde, güvenlikçi yaklaşımı tahkim eden politikaların kısa ve orta vadede değiştirilmesi mümkün değildir. Hatta bunun sağlanamaması, Avrupa'da aşırı sağ hareketlerin daha da güçlenmesinin önünü açabilir. Bu da Avrupa'nın demokratik ve liberal değerler eksenindeki söylem gücünü zayıflatmakla birlikte Avrupa'nın küresel ölçekteki imajını da zedelemeye devam edecektir. Diğer taraftan göçmenlere karşı olumsuz bakanların hem kamuoyunda hem de karar alıcılar nezdindeki etkisi zaman içerisinde artış göstermeye devam etmektedir. Totaliter yapılar nedeniyle İkinci Dünya Savaşı'nda ciddi bir yıkım yaşayan Avrupa'da göçmen karşıtlığı ile birlikte aşırı sağ hareketlerin güç kazanması da ilerleyen dönemler için olumsuz sonuçlar doğurabilir. Nihai olarak, Avrupa'da 1950'li yıllardan başlayarak 2010'lu yıllardaki sığınmacı krizine kadar gelen süreçteki göç politikaları ve yaklaşımları değerlendirildiğinde, özellikle 1970'li yılların ortalarından itibaren güvenlikçi politikalar sürekli mevzi kazanmaktadır.

7. Extended Abstract

Today, migration is one of the most important social, political, cultural and economic matters in the world. With the disintegration of multi-national empires and the occurrence of nation states, the

phenomenon of migration has come to the agenda more. The contemporary literature on migration began to emerge with the participation of foreign peoples who were outside the political structure called the nation state or the homogeneous political community called the nation. Concepts or practices such as citizenship, passports, visas, border crossings, residence, refugee status, etc. have also shaped.

After the First World War that emerged in the Europe due to the totalitarian governments, European countries suffered a serious political, economic and social devastation in the Second World War. The European countries made an effort to transform themselves both mentally and practically so as to reorganize the devastation after the Second World War. Within the scope of developments such as the US-led Marshall Aid, the occupation constitution in the Federal Republic of Germany(FRG), the bipolar world centered on the US and the Soviet Union, and the attempt to establish unity in Europe, new governments in European countries adopted a more liberal and democratic form of governance. These developments also impacted migration policies in the Europe. The volume and content of migration movements has been varied periodically in the Europe from the 1950s. In this sense, migration movements to Europe are generally considered as three period: the first period from the 1950s to the 1973 Oil Crisis, the second period from the 1973 Oil Crisis to the end of the Cold War and the lifting of the iron curtain in Europe in 1989, and finally the third period from the end of the iron curtain in Europe in the 1990s to the Arab Uprising in 2012.

During the first period, the European countries, which experienced a serious decrease in their young population due to the devastating war, started to transfer guest workers from regions such as Southern Europe, North Africa and Türkiye in order to meet the labour force needs in different sectors. While these guest worker agreements were being made initially, the European countries gave very limited rights to the guest workers because it was thought that they would complete their work and return to their countries. The Oil Crisis that occurred after the Arab-Israeli War in 1973 adversely impacted the world economies. The European countries, which had achieved rapid economic development and growth after the Second World War, were deeply affected by this crisis. The European countries declared themselves as 'zero immigration countries' because of the negative economic conditions in the second period. In this period, restrictive and securitised policies towards foreigners emerged. After the end of the Cold War, irregular migration and asylum-seeker mobility towards Europe was experienced. The European Union tried to establish common asylum and migration policies in this period. The September 11 attack in the USA triggered Europe's security policies and made for agenda practices such as readmission agreements and strict border measures. In this context, negotiations on the Readmission Agreement between the European Union and Türkiye started and this agreement was signed in 2013.

Although Türkiye signed the agreement in 2013, its implementation did not start immediately. After Türkiye signed the Readmission Agreement, the Syrian Crisis started to deepen and irregular migration movements from regions such as Asia and Africa increased unexpectedly. This situation pushed the EU to new negotiations with Türkiye in order to halt irregular migration and strengthen border security. The EU made a proposal to Türkiye within the framework of the Joint Action Plan in 2015. Accordingly, the aim was to increase co-operation between the EU and Türkiye on migration, asylum and border security. In addition, the aim was to stop the flow of asylum seekers and migrants from Türkiye to the EU, especially through Greece. However, the EU-Türkiye agreement has caused significant debates on human rights and liberal values. The EU's externalising migration policies has been criticised on the basis of the metaphor of Fortress Europe.

There are two different attitudes or approach towards migrants in Europe: positive and negative. The positive view emphasise that Europe's provision of protection, shelter and support to migrants is in harmony with its moral values and principles. In addition, the arrival of migrants in Europe is a historical necessity and an economic opportunity. Moreover, the philosophy of those with a positive view of migrants is based on the liberal tradition of respect for everyone, regardless of their identity and who they are, and on the ideas of philosophers such as Kant, Locke and Mill. The negative view perceive irregular migration as a multifaceted threat, seeing it as invasive, associated with crime and terrorism, and a source of social, economic and cultural disruption. The philosophy of those with a negative view in Europe can be traced back to thinkers such as Machiavelli and Hobbes, who emphasised the evil of human nature and

authoritarianism. In the context of transformation of migration movements and migration policies in Europe from the Second World War to the 2015 refugee crisis, it can be said that there has been an ongoing tension between security policies and liberal policies.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

Kaynakça

- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Akdoğan, E. & Atalay, M. (2017). Avrupa Birliği'ni Değişime Zorlayan Güç: Göç. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 2437-2454.
- Akkerman, M. (2018). *Expanding the Fortress: the Policies, the Profiteers and the People Shaped by EU's Border Externalisation Programme*. Transnational Institute ve Stop Wapenhandel.
- Aykaç, M. & Yertüm, U. (2017). Avrupa Birliği Göç Politikalarının Gelişimi: Misafir İşçi Kabulünden Sığınmacı Akınına, *Journal of Social Policy Conferences*, 1(70), 1-29.
- Bade, K. (2003). *Migration in European History*. Blackwell Publishing.
- Bartram, D., Poros, M. V. & Monforte, P. (2017). *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*. I. A. Tuncay (Çev). Hece Yayınları.
- Bayraklı, E. & Keskin, K. (2017). Avrupa'nın Mülteci Krizi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 12(2), 115-136. <https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.342428>
- Blanco Sio-Lopez, Cristina B. ve Tedeschi, P. (2015). Migrants and European Institution: A Study on the Attempts to Address the Economic and Social Challenges of Immigration in EU Member States. F. Fauri (Ed.). *The History of Migration in Europe* (ss. 126-153). Routledge.
- Boswell, C. (2000). European Values and the Asylum Crisis. *International Affairs*, 76(3), 537-557. <https://doi.org/10.1111/1468-2346.00150>.
- Bulmer, S. (1993). The Governance of the European Union: A New Institutional Approach. *Journal of Public Policy*, 13 (4), 351-3181.
- Canpolat, H. & Arıner, H. O. (2012). *Küresel Göç ve Avrupa Birliği İle Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi*. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Castles, S. (1986). The Guest-Worker in Western Europe—An Obituary. *The International Migration Review*, 20(4), 761-778. <https://doi.org/10.2307/2545735>
- Castles, S. & Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Nüfus Hareketleri*. B. U. Bal & İ. Akbulut (Çev). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ekinci, M. U. (2016). *Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması ve Vize Diyalogu*. SETA Yayınları.
- European Union European Commission. (2020). Overall figures of immigrants in European Society. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_en#overall-figures-of-immigrants-in-european-society [25.03.2022].
- European Council (2015a). European Council Meeting Conclusions. Brüksel, 25-26 Haziran.
- European Council (2015b). Legislative Acts and Other Instruments. Brüksel, 22 Eylül.
- Faist, T. (2000). *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198293910.001.0001>.
- Fassmann, H. (2009). European Migration: Historical Overview and Statistical Problems. H. Fassmann, U. Reeger & W. Sievers (Ed). *Statistics and Reality: Concepts and Measurements of Migration in Europe*. (ss. 21-44). Amsterdam University Press.
- Geddes, A. & Scholten, P. (2016). *The Politics of Migration and Immigration in Europe*. Sage Publications. <https://doi.org/10.4135/9781473982703>.
- Güleç, C. (2015). Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye'ye Yansımaları, *TESAM Akademi Dergisi*, 2(2), 81-100.
- Güler, A. (2021). Göç Olgusunun Çok Boyutlu Etkileri ve Türkiye'ye Yansımaları, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 218-239.
- Gümüş, İ. (2018). Tarihsel Perspektifte Refah Devleti: Doğuş, Yükseliş ve Yeniden Yapılanma Süreci, *Journal of Political Administrative and Local Studies*, 1(1), 33-66.
- Hall P. & Taylor P. (1996). Political Science and the Three New Institutionalisms. *Political Studies*, 44 (2), 936-957.
- IOM (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*. Uluslararası Göç Örgütü.
- İçduygu, A. (2010). Türkiye'de Uluslararası Göçün Siyasal Arka Planı: Küreselleşen Dünyada Ulus-Devleti İnşa Etmek ve Korumak. B. Pusch ve T. Wilkoszewski (Ed.). *Türkiye'ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar, Bireysel Yaşamlar*. (ss.17-40). Kitap Yayınevi.

- İçduygu, A. (2014). *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*. Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi.
- Kahraman, S. (2016). *Avrupa Bütünleşmesi Kuramları: 1980 Sonrası*. Seçkin Yayıncılık.
- Karolewski, I. P. & Benedikter, R. (2018). Europe's Refugee and Migrant Crisis: Political Responses to Asymmetrical Pressures, *Politique Européenne*, 1(60), 98-132. doi:https://doi.org/10.3917/poeu.060.0098.
- Koçak, O. & Gündüz, R. D. (2016). Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 66-91. https://doi.org/10.17828/yalovasosbil.288377.
- Koff, H. & Giraldo, G. N. (2015). Living on the Edge: Migration, Citizenship and the Renegotiation of Social Contracts in European Border Regions. F. Fauri (Ed.). *The History of Migration in Europe* (ss. 230-250). Routledge.
- Kuzelewska, E. & Weatherburn, A. & Kloza, D. (2018). Asking Big Questions: Migrants Ante Portas and What to Do with Them?, *Irregular Migration as a Challenge for Democracy* (ss. 13-47). Intersentia.
- Lucassen, L. (2019). The Rise of the European Migration Regime and Its Paradoxes (1945–2020). *International Review of Social History*, 64(3), 515-531. https://doi.org/10.1017/S0020859019000415.
- Migration Policy Institute (2021). The EU-Turkey Deal, Five Years On: A Frayed and Controversial but Enduring Blueprint, https://www.migrationpolicy.org/article/eu-turkey-deal-five-years-on [31.07.2023]
- Papathanasiou, K. & Kapartziani (2016.). *The Refugee Crisis as a European Democratic Crisis. Globalism: Journal of Culture, Politics and Innovation*, 2(1), 1-25. doi:https://doi.org/10.12893/gjcp.2016.2.6.
- Sönmez, P. & Kırık, H. (2017). Turkish-EU Readmission Agreement: A Critique of EU-Turkey Migration Dialogue, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 13(25), 1-26.
- TBMM (1961). Cenevre'de 1951 Tarihinde İmzalanmış Olan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmenin Tasdiki Hakkında Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyon Raporu, 1-23.
- Türkiye-AB Vize Muafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtları (2013). Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı.
- Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma. *T.C Resmi Gazete*, 29076, 2 Ağustos 2014.
- Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2001 İlerleme Raporu (13.11.2001). Avrupa Toplulukları Komisyonu.
- UNHCR (2001). Asylum Applications in Industrialised Countries, 1980-1999. Cenevre: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği.
- UNHCR (2023). Operational Data Portal Refugee Situations, https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179 [31.07.2023]
- Ünalp-Çepel, Z. (2020). Critical Arguments About Readmission Practices and Policies Between EU and Turkey. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 19(2), 501-522. https://doi.org/10.32450/aacd.886943.
- Van Mol, C. & de Valk, H. (2016). Migration and Immigrants in Europe: A Historical and Demographic Perspective. B. Garces-Mascareñas & R. Penninx (Ed.). *Integration Processes and Policies in Europe: Contexts, Levels and Actors* (ss. 31-55). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-21674-4_3.
- Yıldız Yücel, Sümeyra. (2017, Kasım 21). *Analiz: Avrupa'nın Mültecilerle İmtihani*. SETA. https://www.setav.org/analiz-avrupanın-multecilerle-imtihani/
- Yilmaz-Elmas, F. (2020). EU's Global Actorness in Question: A Debate over the EU-Turkey Migration Deal. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 17(68), 161-177. https://doi.org/10.33458/uidergisi.856887.

Finansal Yönetim için Yeni Bir Model: "Finansal Kriz Önleme Çarkları"

Özlem GÜLERYÜZ*

ÖZ

Ulusal ve uluslararası işletmecilik, dünya genelinde ya da ülkeler özelinde yaşanan çeşitli finansal krizlerden etkilenir. Finansman departmanı yöneticilerine rehber olması planlanan ve literatürdeki çeşitli yöntem ve tekniklerin bir araya getirilmesiyle elde edilen, "Finansal Kriz Önleme Çarkları" (FKÖÇ) adı verilen model, işletmeleri finansal krizlere karşı koruyabilecek bir modeldir. Çalışmanın amacı, "Finansal Kriz Önleme Çarklarının" (FKÖÇ) alan yazına ve bilim dünyasına tanıtılmasıdır. Model, ulusal ve uluslararası işletmelerin finans departmanı yöneticilerinin, finansal krizler nedeniyle yaşadıkları sıkıntılardan yola çıkılarak oluşturulmuştur. Model, daha önce hiçbir yerde kullanılmamış olduğundan, özgün bir nitelik taşıdığı düşünülmektedir. Çalışma kavramsal bir araştırmadır. Nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Doküman taraması, uzman görüşlerinin alınması sonrasında, alınan notlar incelenip yeni model ve kavram keşfedilmiştir. Modelin ayrıntıları ve mecazi altyapısı, literatürle desteklenerek bilim ve iş dünyasına sunulmuştur. Kullanımında şu ana kadar belirlenmiş olan bir kısıt yoktur. Çalışma, Sosyal ve Beşeri bilimler alanında yapılmıştır. Ancak, bu bilim dalının yanı sıra model, farklı bilim alanlarına uyarlanarak kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Finansal Yönetim, Kriz, Finansal Kriz Önleme Çarkları, FKÖÇ

A New Concept for Financial Management: "Financial Crisis Prevention Gearwheels"

ABSTRACT

Domestic and international business is affected by various financial crises worldwide or country-specific. The model called "Financial Crisis Prevention Gearwheels" (FCPG), which is planned to be a guide for finance department managers and obtained by combining various methods and techniques in the literature, is one of the model that can protect the organizations against financial crises. The aim of this study is to introduce the "Financial Crisis Prevention Gearwheels" (FCPG) to the literature and the science world. The model is based on the problems experienced by the finance department managers of domestic and international organizations due to financial crises. Since the model has not been used anywhere before, it is considered to be original. The study is a conceptual research. Qualitative research method was used. A new concept was discovered by document scanning, taking expert opinions and analysing the notes taken. The details and metaphorical background of the model are supported by the literature and presented to the science and business world. There is no restriction on its use so far. The study is made at Social and Human Sciences area. But, in addition, the model can be used by adapting it to different fields of science.

Keywords: Management, Financial Management, Crisis, Financial Crisis Prevention Gearwheels, FCPG

1. Giriş

Kaos, hayatın her noktasında karşılaşılan bir durumdur. Kaos ortamı, krizler ile sonuçlanmaktadır. Krizler, belirsizlik ortamında nasıl davranılacağına bilinmemesi durumunda, örgütler ve bireyler için istenmeyen sonuçlar doğurmaktadır. Eğer krizler için önceden önlem alınmazsa, işletmeler zor durumda kalacaktır. Kriz, farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Tanımlar incelendiğinde, bilinmesi ve üzerinde önemle durulması gereken temel nokta, krizlerin aşılması için çeşitli yöntem ve tekniklerin geliştirilmesi ve modellerin oluşturulmasının gerekliliğidir.

Dünya genelinde, birden fazla ülkede ya da tek bir ülke içerisinde, çeşitli finansal krizler yaşanmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bulunan işletmeler/örgütler, başka ülkelerde ya da kendi ülkelerinde zaman zaman yaşanan ve finansal yapıdaki dalgalanmalar sonucu baş gösteren çeşitli finansal krizlere maruz kalmaktadırlar. Bu krizler, krizin çıktığı ülkede konumlandırılan işletmeler yanında, dünya

* **Corresponding Author/Sorumlu Yazar,** Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye/ Asst. Prof., Dokuz Eylül University, İzmir, Türkiye, ozlem.guleryuz@deu.edu.tr

Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/ Article Submission and Acceptance Dates: 15.04.2024-23.12.2024

Citation/Atf: Güleriyüz, Ö. (2025). Finansal yönetim için yeni bir model: "finansal kriz önleme çarkları". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56, 19-34. <https://doi.org/10.52642/susbed.1468289>

üzerindeki diğer işletmeleri de etkileyebilmektedir. Ortaya çıkabilecek krizlerin etkilerinin önlenmesi için önlem alınması konusunda çalışmalar yapılması, işletmelerin sürekliliği için elzemdir.

Krizlerin nitelikleri, ortaya çıkış şekilleri ve çeşitleri farklı olabilmektedir. Nasıl ortaya çıkarsa çıksın, hangi çeşitte, nitelikte veya büyüklükte olursa olsun, krizler kaostan doğmaktadır. Kaos kavramının çıkış noktası, termodinamiğin ikinci yasasıdır. Termodinamiğin ikinci yasası basitçe şunu söyler: Evrende ne zaman bir süreç gerçekleşirse, enerji daima sürecin gerçekleştiği yerden evrene doğru yayılma eğilimi taşır. Örneğin: Ocağa su koyduğunuzda, ısı molekülleri çevreye yayılır. Evrenin düzeni bu şekildedir. Aksi olsaydı, bardağa konulan sıcak su odada bekledikçe soğumak yerine daha da ısınırdı. Oysaki, böyle bir durum ile karşılaşmamaktadır. Termodinamiğin ikinci yasası, temel bilimlerde kabul edilen bir yasadır. Ancak, gerçekleşen olayın kendiliğinden gerçekleştiğini öne sürmesi bakımından eleştiriye açık olduğu düşünülmektedir. Nitekim, kısıtlı bir sürede, sayıca oldukça fazla olan ilgili çalışmaların taranması mümkün olmamakla birlikte, yapılan kısıtlı literatür taraması sonucu, evrende kendiliğinden gerçekleşen bir olay olduğuna ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır.

Termodinamiğin ikinci yasası ve kaos kavramı hangi noktada buluşmaktadır? Kaos, termodinamiğin ikinci yasasında bahsedilen ısı molekülleri gibi çevreye yayılır. Düzensizlik durumu, bu şekilde ortaya çıkar. Sosyal Bilimlerin konusunu oluşturan kaos kavramı, bir fizik kanunu olan termodinamiğin ikinci yasası ile bu şekilde ilişkilendirilir. Sosyal ve Beşeri Bilimler içerisinde kabul gören yasaların, Temel Bilimler için kabul edilen yasalara benzediğini savunan ve Temel Bilimlerde yer alan birçok yasanın aynı ya da oldukça benzer isimlerle Sosyal ve Beşeri Bilimlerde kullanıldığını açıklayan birçok çalışma bulunmaktadır (Acar & Acar, 2002, s. 30; Akün, 2013; Cizreli, 2015, s. 34; Baltacı, 2019, s. 2). Her şey birbiri ile ilişki ve etkileşim içerisinde. İki farklı bilimsel alan düşünüldüğünde, üzerinde çalıştığı özne farklılaşabilir, ancak temel yasaların birbirine benzediğini ifade etmek çok da yanlış olmayacaktır. Bu durumun, bilim tarihinde yapılmış olan pek çok disiplinler arası çalışmayla kanıtlanması olanaklıdır. Kaos durumu içerisinde bahsedilen düzensizlik, aslında bir düzen ifade etmektedir. Kriz durumları da kaos içerir. Kaos önceden tahmin edilip, düzensizlik içerisindeki düzen keşfedilerek, olasılıklar ortaya konulabilirse, krizler başarılı bir şekilde yönetilebilir. Bu düşünceden yola çıkılarak, bilimsel olarak keşfedilmiş bir kriz yönetim modelinin eksikliği fark edilmiştir. Kaos kuramının birçok savı temel alınmış ve bu temel üzerinde "Finansal Kriz Önleme Çarkları" kısaca FKÖÇ olarak adlandırılan model geliştirilmiştir. Çalışmada ilk olarak, konunun kavramsal çerçevesi çizilerek, konu ile ilgili literatüre yer verilmiştir. Devamında, modelin mecazi altyapısı ve işleyişi anlatılmış sonuç ve tartışma bölümüyle çalışma tamamlanmıştır.

2. Literatür Taraması

Kriz sözcüğü, "Bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran" olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu, 2023). Kaos ve belirsizlik, sürekli yaşanan bir durumdur. Her ne kadar, bir sonraki adım hakkında tahminler yürütülse bile, gelecek muammadır. Bu nedenle, anlamsal olarak üzerinde durulması gereken sözcüklerden biri de "kaos" sözcüğüdür. Belirsizlik, kaos ve kriz, çalışmanın sacayağını oluşturan üç sözcüktür. Kaos: "Evrenin düzene girmeden önceki biçimden yoksun, uyumsuz ve karışık durumu" şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2023). O yüzden belirsizlik ortamının, her zaman olmasa da kaos, yani düzensizlik doğurabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Belirsizlik nedeniyle zaman zaman ortaya çıkan bu düzensizlik ise, krizlere, yani sıkıntı ve güçlüklerin yaşandığı buhranlı dönemlere neden olmaktadır. Krizin özelliklerini listelemek için, kriz ile ilgili çeşitli kaynaklar incelenmiştir. Ardından çalışmanın yazarının düşünceleri eklenerek, farklı yazarların (Aykaç, 2001, s. 126; Rosenthal & Kouzmin, 1997, s. 277; Demirtaş & Eğitim, 2000, s. 355; Tuğcu, 2004) çalışmalarında belirttiği görüş ve gözlemleri harmanlanmıştır. Bu çerçevede, krizin özellikleri şöyle sıralanmaktadır:

- Kriz, belirsizlik nedeniyle zaman zaman meydana gelen kaos ortamından doğan bir durumdur.
- Kriz, sinyal verebilir ancak beklenmedik bir durumdur ve aniden ortaya çıkmaktadır.
- Kriz durumu, çeşitli yazarların düşüncelerinin aksine, tahmin edilebilir bir durumdur. Ancak, kesin olarak bilinmesi mümkün değildir. Tahmin edilen kriz durumunun gerçekten yaşanması söz konusu olabilir. Zaten, kriz olasılıklarını tahmin etmeye çalışırken amaçlanan da budur. Ancak

burada ifade edilmek istenen, tahmin edilen kriz durumunun yüzde yüz yaşanıp yaşanmayacağı hakkında, net bir sonuca varılmasının mümkün olmayacağıdır.

- Kriz, korku ve paniğe neden olabilir.
- Kriz anında, önceden önlemler alınmadıysa ve yeterli donanım bulunmuyorsa, hiçbir eylem gerçekleştirilemez. Önlemler alınmış olsa bile, krizin yönetiminde rol alan aktörler gerekli yetkinlik ve inanca sahip değillerse, kriz anında yapılan eylemler ve tüm çabalar yetersiz kalacaktır.
- Krizin işletmelerde, örgütsel yapıları, değerleri ve normları olumsuz yönde etkilediği bilinen bir gerçektir. Kriz, işletmelerde gerçekleştirilen her işte, iş hayatında ve toplumsal yaşamda birçok olumsuzluğu ortaya çıkarmaktadır. İyi yönetildiği takdirde, işletmeler krizden birçok şey öğrenir. Böylece, kriz sonrasında kriz öncesi durumdan daha iyi bir duruma gelmek mümkün olur.
- Krizler, örgütlerin varlığını ve sürekliliğini tehdit eder.
- Kriz, her zaman bir gerginlik yaratmaktadır. Eğer önlemler önceden alındıysa, yapılması gerekenlerin bilinmesi nedeniyle, bu gerginliğin çok büyük bir kısmı ortadan kalkmaktadır.
- Kriz, aniden ortaya çıkar. Bu yüzden, kriz anında çözüm üretmek için yeterli zaman olmayacaktır. Bu nedenle, kriz yönetimi yöntem/modellerine ihtiyaç duyulmaktadır. Uygun yöntem/model işletme tarafından seçilir. Böylece kriz anında işletme, hazırlıklı bir durumda bulunur.
- Kriz önleme uygulamaları, krizin doğası gereği, ivedilikle uygulamaya konulmalıdır.

Kriz, tanımından da anlaşılacağı gibi, üzerinde çok fazla düşünce ortaya konulan, ancak temelde anlam olarak tek bir noktada düğümlenen bir kavramdır. O yüzden, bir durumun ya da bir olgunun kriz olup olmadığı hakkında karar vermek, o kadar da güç değildir. Aykaç'a göre (2001), bir olguya kriz adı verilebilmesi için üzerinde önemle durulması gereken nokta, olgunun taşıdığı özellikler değildir. Önemli ve ayırt edici nokta, olgunun nerede (hangi sektörde, hangi ülkede) meydana geldiği, etkisinin ve niteliğinin neler olduğudur. Örneğin: Bir ülkede tekstil sektöründe bir finansal kriz ortaya çıktığı kabul edilsin. Bu noktada gerçekleşen olayın, bir kriz olup olmadığına, krizin genel özelliklerini taşıyıp taşımadığına bakılarak karar verilmesi yanıltıcı olabilir. Olay objektif olarak değerlendirilerek, gerçekleştiği sektör incelenmelidir. Ardından şu sorular yanıtlanmalıdır:

- Olay tekstil sektöründe, gerçekten olumsuz sayılabilecek nitelikte etkiler bırakmış mıdır?
- Olay, sadece ortaya çıktığı ülkede mi bir olumsuzluğa neden olmuştur?
- Olay, başka ülkeleri de etkisi altına almış mıdır?

Çünkü, ortaya çıkan durum, tekstil sektöründe faaliyet gösteren kısmi sayıda firmada gerçekleşmiş geçici bir durum olabilir. Bu durumda gerçekleşen olay, genel, yerel veya küresel bir kriz olarak adlandırılmaz. Bir olgunun kriz olup olmadığına bu şekilde karar verilir.

Kriz, yani buhran dönemleri, bir ülke içerisinde yaşanabildiği gibi (yerel kriz), birden fazla sınırlı sayıda ülkede ya da küresel çapta tüm dünya ülkelerinde (küresel kriz) yaşanabilir. Yaşanan yerel ya da küresel krizler, genel özellikleri bakımından birbirine benzemektedir. Fakat, küresel olarak değerlendirildiğinde, her ülkenin para birimleri, kültürel yapıları, ekonomik sistemleri vb. farklılık gösterebilmektedir. Ancak, yerel ya da küresel olarak yaşanan krizin ortak sonucu, her ortamda tedirginlik ortaya çıkarmasıdır. Şüphesiz, bu durum istenmeyen bir durumdur. Önlenmesi ya da başarılı bir şekilde atlatılması mümkün olan bu durum çeşitli yöntemler/modeller kullanılarak aşmaya çalışılır. Dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Oluşturulan ve kullanılan her yöntem/model, ülkelerin sahip olduğu yerel, uluslararası ve küresel farklılıkları göz önünde bulundurmalıdır.

Farklı isimlerde birçok kriz türü vardır. Bunlardan biri finansal krizlerdir. Literatürde finansal kriz özel olarak tanımlanmamıştır. Yapılan çalışmalarda, kriz tanımından yola çıkılarak, finansal kriz ile ilgili çeşitli ifadeler yer verilmiştir. Finansal krizler işletmelerin, örgütlerin, ülkelerin ya da tüm dünyanın finansal konularda yaşadığı buhran dönemleri olarak tanımlanabilir. Zaman zaman makro ve mikro düzeyde dalgalanmalar yaşanmaktadır. Bu dalgalanmalar bazen krizlerle sonuçlanabilir. Finansal krizler temelde dört çeşittir: Para krizleri, bankacılık krizleri, dış borç krizleri ve sistematik finansal krizler (Turgut, 2007 , s. 36-39). Döviz krizi olarak da adlandırılan para krizi, "döviz kurunda ve sermaye hareketlerinde meydana gelen beklenmedik ve keskin değişimleri ifade etmektedir" (Demez, 2016, s. 42). Bankacılık krizi ise, bir ya da birden fazla bankaya güvenin sarsılması, halkın aniden ve yaygın olarak mevduatlarını çekmek için

bankalara hücum etmesi olarak tanımlanmaktadır (Parasız, 1999, s. 53). Dış borç krizi adı verilen kriz durumunda, ülkenin kamu veya özel kesime ait dış borçları ve/veya borçluların anapara ve faiz ödemeleri zamanında ödenememektedir ya da ödenmesi konusunda zorluklar yaşanmaktadır (Akar, 2013, s. 84). Son olarak sistematik finansal krizler, finansal sistemi bozan bir şoku ifade etmektedir. Ne tür bir mekanizmanın böyle bir bozulmaya neden olabileceği uzmanlar tarafından araştırılmıştır. Ekonomi uzmanlarının bulmuş olduğu birçok cevap vardır: İrrasyonel borcun yığılması, yanlış fiyatlandırmanın yol açtığı ahlaki tehlike, devlet tarafından sağlanan mevduat sigortası, taraflar arasındaki karşılıklı karmaşık ilişkiler, isteksizlik, ticaret yapacak bayi sayısı, Merkez Bankasının başarısızlığı, finans sektörü dışından gelen şoklar ve banka koşulları bunlardan bazılarıdır (Marshall, 1998, s. 13). Tüm finansal krizlere ek olarak, döviz kuru krizlerinin bankacılık kriziyle birlikte ortaya çıkmasıyla oluşan kriz: "ikiz kriz", borçlanma krizi, döviz kuru krizi ve bankacılık krizinin birlikte ortaya çıkmasıyla oluşan kriz ise: "üçüz kriz" olarak adlandırılır (Claessens & Kose, 2013). Geçmişte yaşanan küresel finansal krizler şunlardır: 1994 Tekila Krizi, 1997 Asya Krizi, 1998 Rusya Krizi ve 2008 Küresel Finansal Krizi. Türkiye’de yaşanan finansal krizler ise şunlardır: 1994 Finansal Krizi ve 2001 Bankacılık Krizi (Bahar & Erdoğan, 2011, s. 2; Işık, Duman, & Korkmaz, 2004, s. 46; Sivaslıgil, 1999, s. 43-50). Yaşanan krizler, her ülke için zorlukları da beraberinde getirir. Yaşanan her kriz, ülkelerin içerisinde varlığını sürdüren işletmelere çeşitli sıkıntılar yaşatır. Özellikle, yerel ve küresel finansal krizler, örgütler içerisinde en çok finansman departmanları üzerinde baskı kurmaktadır. Finansal krizlerin başarıyla yönetilmesinde, finansman departmanı yöneticileri başı çekmektedir. İyi yönetilemeyen krizler, örgütlere ağır maddi kayıplar yaşatmaktadır. Bu nedenle, genel olarak krizler ve alt başlık olarak finansal krizler ile ilgili teorik ve ampirik birçok araştırma yapılmaktadır. Oldukça yeni bir çalışma olan Haydaroglu’nun (2022) çalışmasında, konu ile ilgili literatüre ışık tutan bilgiler vardır. Çalışma bibliyografiktir. Çalışmada, son erişim tarihi 08.02.2022 olan ve Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi web sayfasında “Tez Adı” başlığında “Finansal Kriz” sözcüğünün yer aldığı 379 adet tez incelenmiştir. Sonuçlara göre, finansal kriz ile ilgili, en çok tez yazılan yıl 2019 yılıdır. Ana bilim dalı açısından bakıldığında, lisansüstü tezlerde en fazla tezin İktisat, İşletme ve Maliye Ana Bilim Dallarında yazıldığı ortaya konulmuştur (Haydaroglu, 2022, s. 76). Literatürde finansal krizlerle ilgili yapılan makale çalışmalarının da olduğu göze çarpmaktadır. Yapılan çalışmaların (Sufi & Taylor, 2022; Özdemir, 2019; Gülen, 2022; Kendirli & Şenol, 2022; Adrian & Shin, 2010; Oktar & Dalyancı, 2010; Öztürk & Gövdere, 2010; Rudd, 2009; Acharya & Richardson, 2009; Ural, 2003) çoğunlukla, Türkiye’de ve dünyada yaşanan finansal krizleri ele alarak, finansal krizlerin etkileri ve finansal krizlerin önlenmesi için uygulanan politikalar ya da alınan tedbirler ile ilgili olduğu dikkat çekmektedir. Literatürde aynı zamanda, finansal krizlerin aşılması üzerine yapılan çalışmalarda uygulanan, çeşitli politikalar ya da risk ölçüm yöntemleriyle ilgili açıklamalara yer verildiği anlaşılmaktadır. Finansal krizleri önlemek ya da gerçekleştiğinde zarar görmeden atlatmak için çalışmada oluşturulan modele benzer bir model veya herhangi bir başka modelin açıklandığı bir çalışma literatürde bulunamamıştır.

Özellikle deregülasyon sonrası dönemlerde, finansal piyasalarda ciddi sorunlar yaşanmakta ve bu sorunlar krize dönüşmektedir. Yaşanan kriz durumunun, diğer sektör ve ülkelere yayılma ihtimali yüksektir (Er, 2011, s. 307). “Bulaşma” (contagion) kavramı olarak ifade edilen bu durum, literatürde çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Basitçe, bir ülkede yaşanan finansal krizin diğer ülkelere sirayet etmesi şeklinde tanımlanabilir. “Bulaşma” (contagion) kavramı, Eichengreen, Ross ve Wyplosz tarafından (1996), “herhangi bir ülkede kriz yaşandığı bilgisinin, bulunulan ülkede kriz yaşanması olasılığını artırması durumu” olarak ifade edilmiştir. (Eichengreen, Andrew, & Charles, 1996, s. 1). Literatür, konuyu farklı boyutlarıyla ele almış ve hemen hemen hepsi ortak noktalarda birleşmişlerdir. Yapılan çalışmalarda genel olarak şundan bahsedilir: Tek bir finansal piyasada/pazarda şokların oluşmasını sağlayan olası mekanizmalar, diğer finansal piyasalara/pazarlara yayılabilir (Longstaff, 2010, s. 473). Bu yüzden, finansal krizlerin iyi yönetilmesi kritik bir öneme sahiptir. Finansal krizlerin iyi yönetilmesi konusunda literatürde, finansman departmanı yöneticilerine rehberlik edebilecek bir çalışmanın eksikliği fark edilmiştir. Örgütlerin bu tip kriz durumlarına hazırlıklı olması, krizin iyi yönetilmesini sağlar ve iyi yönetilen kriz sonrasında öğrenilenler sayesinde örgüt bünyesinde katma değer ve fayda elde edilir.

3. Yöntem

Çalışmada veri toplama ve analiz stratejileri nitel araştırma yöntemi içerisinde kullanılmıştır. Çeşitli gözlemler yapılmış, uzman görüşleri alınmış ve ayrıca doküman taraması aracılığıyla veri toplanmıştır. Kişisel dokümanlar "katılımcı gözlem metodu" benimsenerek "söylem analizine" tabi tutulmuştur. Bu araştırmada verilerin elde edilmesi, verilerin analizi, yeni bir model ortaya koyma esnasında, elde edilen verilerin kullanılması noktasında etik ilkelere uygun davranılmıştır. Standart sorular sorulmadığı, sadece görüşlere başvurulduğu için, bu çalışma, kapsamı gereği etik kurul onayı gerektirmemektedir.

4. Bulgular

4.1. Yeni Bir Kavram: "Finansal Kriz Önleme Çarkları" (FKÖÇ)

"Finansal Kriz Önleme Çarkları" fizik bilimindeki dişli çarkların çalışma prensipleri esas alınarak, kaos teoreminin belirli birtakım önermeleri çerçevesinde oluşturulmuştur. Örgütsel kuramların tarihsel gelişimi incelendiğinde, temel bilimlere etkileyen paradigma değişimlerinin, Sosyal Bilimlere de yön verdiği görülmektedir. Newton Fizigi, Sosyal Bilimlerde pozitivist/akılcı paradigma olarak anılmaktadır. Kuantum Fizigi (Kaos Kuramı), Sosyal Bilimlere pozitivist ötesi paradigma olarak yansımıştır. (İpek, 2017, s. 475). Pozitivist paradigma, artık geçerliliğini yitirmiştir. Ancak, pozitivist paradigmanın temel matematiksel formüllere ulaşılması konusunda, bilime katkı sağladığı yadsınamaz. Her dönemde kabul gören düşünce, kuram ve teoremler, ilk ortaya çıktıklarındaki haliyle kalmazlar. Sürekli gelişme halindedirler. Bir teorem kabul edildikten sonra, bu teoremin eksik kısımlarını tamamlamak, hatalı kısımlarını düzeltmek yoluyla teorem gelişim gösterir ya da teoremin doğru olmadığı kanıtlanırsa yeni bir teorem ortaya atılır. Zira, bilim dinamiklidir. Bu süreçte atılan her adım, bilime mutlaka bir katkı sağlar. Bilim, gerçekliğe bu şekilde ulaşır. Bu düşüncelerden yola çıkılarak, evrenin mekanik olması ve evrenin geleceğinin tam ve doğru bir şekilde, kesin olarak önceden tahmin edilebilir olması gibi özellikler pozitivist paradigmanın tartışılan kısımlarıdır. Pozitivist paradigmanın tartışılan bu kısımları için, geleceğin önceden kesin olarak bilinmesi fıkri rasyonel olmamakla birlikte, çalışmanın yazarına göre gelecekle ilgili tahmin yürütmenin daha uygun olacağı ancak bu tahminlerin kesin olarak doğru olmayacağı kanaati baskındır. Örneğin: Hava durumu tahmini yapıldığında, tahminler yüzde yüz tutmaz. Dolayısıyla gelecek ile ilgili bir tahmin yapıldığında, bu tahminin kesin olarak gerçekleşmesi olanaklı görünmemektedir. Öyleyse, dünyaya bir başka pencereden bakma gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bilim insanlarının şu an için baktıkları nihai pencere, pozitivist ötesi paradigmadır. Pozitivist ötesi paradigmanın özellikleri şunlardır: Gerçek karmaşıktır, evren holografiktir, gelecek belirsizdir ve bu yüzden gelecek ile ilgili kesin sonuçlar kestirilemez, sadece tahminler yürütülebilir, olasılıklardan bahsedilebilir, olaylar arasında karşılıklı ilişkiler ve nedensellik söz konusudur, düzensizlik içerisinde bir düzen olabilir vb. Modern bilimin yanlış olan düşüncelerini ortaya koyan ve onları yenileriyle düzelterken kaos kuramı da bu temellerde kendini ifade etmektedir. Bu anlayış, örgütsel çalışma alanına, özellikle yönetim ve organizasyon konusunda yenilikler getirmiştir.

Kargaşa olan bir ortamda, üzerinde önemle durulan konular farklılaşmaktadır. Gelecek kesin olarak bilinebilir düşüncesi ile bilinemez düşüncesi iki ayrı kutuptur. Yöneticiler kargaşa ortamında, bu kutuplardan hangisinin doğru olduğunu kabul ederse, yönetim işlevini gerçekleştirirken, ona uygun yöntemlere başvururlar. Örneğin: Geleceği sadece tahmin edebileceğimiz düşüncesi doğru kabul edildiğinde hayal edebilme, kendini ifade edebilme, sosyal sorumluluk gibi kavramlar bir adım öne çıkar.

Tüm krizler, birer olumsuz durum gibi görünse bile, eğer doğru yönetilirse, sıçrama tahtası görevi görmektedir. Sıfır noktasına gelme tehlikesi yaşayan bir örgüt için, bu durumdan kurtulmaktan başka bir çare yoktur. O yüzden örgüt, yapabileceğinin en iyisini yapmaya gayret edecektir. Uygulanabilecek başarılı kriz yönetim araçlarından biri olarak, "Finansal Kriz Önleme Çarkları" bilim dünyasına sunulmaktadır. "Finansal Kriz Önleme Çarkları" kullanılırken olasılıklar raporlanır, planlar yapılır ve yaşanan krize göre uygun plan devreye sokulur. Böylece, örgütlerin krizden kurtulma ihtimali yükselir. Örgütün çalışan ve yöneticilerini temsil eden örgütsel farkındalık düzeyi yüksek ise, örgüt iklimini ve yönetimin verdiği kararları temsil eden örgüt içerisindeki yönetim fonksiyonu parlak bir zekaya sahipse, örgüt ya da işletme adını verdiğimiz ekonomik birimler, yaşanan krizden öğrendiklerinden tıpkı bir insan gibi sonuçlar çıkarır. Böylece elinde, bir sonraki benzer krizde nasıl davranacağı ile ilgili tecrübe edinilmiş çıktılar olur.

Temel olarak pozitivist ötesi paradigmadan ilham alan “Finansal Kriz Önleme Çarklarının” işleyişinde temel alınan kuramlardan biri, sistem kuramıdır. Sistem kuramından türeyen, işletmelerin iç ve dış çevre ile etkileşim halinde olduğu ve işletmelerin yaşayan birer organizma olarak ele alınması gerektiği düşüncesi, çalışmada kullanılan modelin temelini oluşturan parçalardan biridir. Ancak, modelde kendi kendine örgütlenen bir süreç bulunmamaktadır. Aksine süreç, ilgili birim yöneticileri tarafından örgütlenmektedir. Zaten örgütlenme, yönetimin fonksiyonlarından biridir. Bu yüzden, “Finansal Kriz Önleme Çarkları” finansman departmanı yöneticisi tarafından örgütlenmelidir. Çalışmada bahsedilen modelin işleyişinin özeti, kısaca şu şekildedir:

- Süreç, model yardımıyla, ilgili yöneticiler tarafından örgütlenir. Artık, işletmede görev yapan her kişinin, süreç içerisindeki görevi ve görev tanımları belirlenmiştir. Tüm çalışanlar, bu çerçevede belirlenen görev tanımlarına uygun işleri yapmaktan sorumludur.
- Sistem düşüncesi çerçevesinde, ilgili kişi tarafından çevre değerlendirilir ve alınan sinyaller kaydedilir.
- Alınan sinyallere göre oluşabilecek kriz durumları, ilgili kişilerce tahmin edilir ve kaydedilip raporlanır.
- Tahmin edilip raporlanan, işletmeler için tehdit olarak görünen her bir kriz durumu için, bir zemberek seçilir. Tıpkı saatlerin zembereklerinin standart olmayışı gibi, her bir kriz durumunda “Finansal Kriz Önleme Çarkları” için seçilen zemberek de bir diğeriyle aynı olmayacaktır. Benzer olma olasılığı vardır. “Finansal Kriz Önleme Çarklarında” zemberek, krizin durumuna uygun seçilen kriz müdahale yöntemidir.

Böylece gerekli önlemler alınmış olur. Tahmin edilen kriz gerçekleşirse, zemberek devreye girecektir.

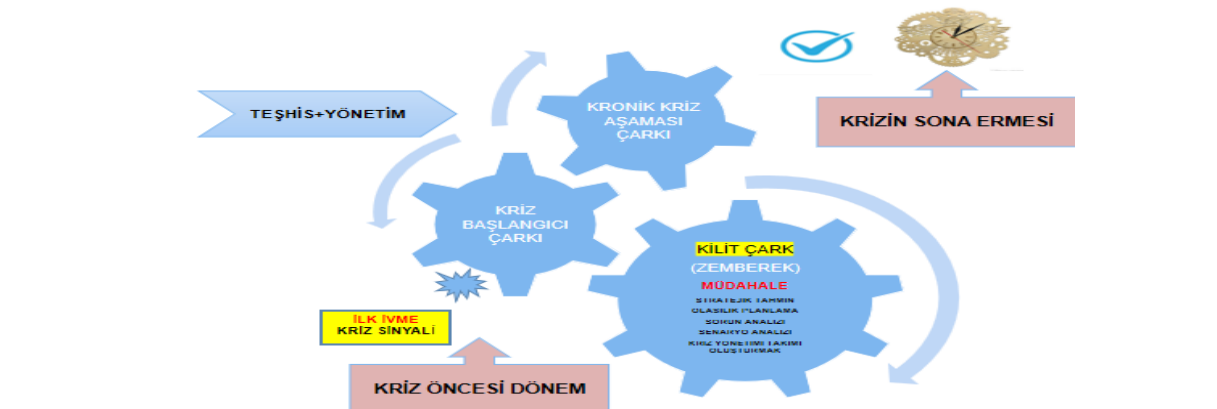
Şüphesiz bugünden, gelecekte gerçekleşecek olan durumlar, kesin olarak bilinemez. Sadece gerçekleşmesi beklenen olaylar hakkında tahmin yürütülebilir. Bu tahminler sonucunda, bir vizyon oluşturulur ve kısa/orta/uzun vadeli planlar yapılır. Ancak bu planlar, esnek ve dönüştürülebilir olmalıdır. Tahmin: “Akla, sezgiye veya bazı verilere dayanarak olabilecek bir şeyi, bir olayı önceden kestirme; kestirim” olarak tanımlanır (Türk Dil Kurumu, 2023). İstatistik bilimi, örneğe dayanarak, çeşitli değişkenlerin tahminlerini yapılabilmektedir. Ancak verdiği sonuçların, kesin ve net sonuçlar olmayacağı unutulmamalıdır. Bu sonuca, tahmin sözcüğünün tanımına bakarak ulaşılabilir. Tahmin, “önceden kestirme” şeklinde ifade edilmiştir. Kestirme sözcüğü ise: “Akıl yolu ile gerçeğe yakın bir yargıya varmak; biçmek, tahmin etmek” şeklinde tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu, 2023). Öyleyse tahmin etmek: Akıl yolu ile gerçeğe yakın bir yargıya varmak olarak ifade edilebilir. İstatistik biliminin yapmış olduğu tahmin etmek eylemi ise, istatistik bilimi yöntemleri kullanılarak, bilinmeyen ile ilgili akıl yolu ile gerçeğe yakın bir yargıya varılmaya çalışmaktır. Ancak, kesin bir yargıya varılamaz. Kriz de gelecekte gerçekleşebilecek bir durum olduğundan, tahmin edilmeye çalışılır. Tahmin edilmesinden yola çıkılarak, krizin kesinlikle gerçekleşeceği konusunda hüküm verilemez sonucuna ulaşılır.

Tüm anlatılanlardan şu sonuç çıkarılmaktadır: Gelecekte neler olacağı, kesin olarak bilinemez. Yapılması gereken, bugünü iyi analiz etmek, gerekli sinyalleri dikkatlice izleyerek kayıt altına almaktır. Böylece, olma ihtimali yüksek krizlere karşı çeşitli senaryolar oluşturulur, kriz anında panik durumu engellenmiş olunur.

Geleneksel planlama yöntemlerinin kullanımı, çalışmanın yazarı tarafından reddedilmez. Bu yöntemlerin harmanlanarak, yeni keşifler yapılması önerilir. “Finansal Kriz Önleme Çarklarını” oluşturan düzeneğin parçaları, belirli bir plana göre düzenlenerek, konular sıraya sokulurken, bu düşünce esas alınmıştır. Geleneksel yöntemler, model ile harmanlanmıştır. Küçük bir etkinin büyük bir çığa neden olmaması için, yani başlangıçta küçük görünen krizlerin, tehlikeli ve içerisinden çıkılamaz bir hal almaması için, “Finansal Kriz Önleme Çarklarının” kullanımı önerilir.

“Finansal Kriz Önleme Çarklarının” iş akışı, üç temel aşamadan oluşur: Birinci aşamada, gerekli sinyaller iyi takip edilip toplanır ve “o an” çok iyi analiz edilir. Alınan sinyallerden yapılan analizler sonucu elde edilen verilere göre, olası kriz tahminleri yapılır ve kaydedilir. İkinci aşamada, kriz anında nasıl davranılacağı planlanır. Krizlere karşı neler yapılacağı ile ilgili senaryolar oluşturulur. Üçüncü aşamada, planlanan yöntem ve eylemler, kriz olması durumunda, yaşanan krize uygun şekilde devreye sokulur. Gerekli uygulamalar eyleme geçirilir.

“Finansal Kriz Önleme Çarkları” isimli modelin genel görünümü, şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Finansal Kriz Önleme Çarkları

Kaynak: (Modele ait şekil, çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur)

“Finansal Kriz Önleme Çarkları” düzeneginin çalışma prensibini anlamak için, düzenek içerisinde kullanılan parçalar ve düzenegin kullanıldığı kriz türleri hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Kaynak ve etkilerine göre krizler iki çeşittir: İç kaynaklı krizler ve dış kaynaklı krizler. Çalışmada oluşturulan model dış kaynaklı bir kriz olan mali/finansal kriz durumunda kullanılmak üzere tasarlanmıştır. Çıkış şekillerine göre ise krizler üç çeşittir: Sinyal vermeden çıkan krizler, yavaş yavaş sinyal vererek çıkan krizler, aniden ve sinyal vererek ortaya çıkan krizler (Güngör & Bilgin, 2020, s. 6-7). Aniden ve sinyal vererek ortaya çıkan krizler, uzun sürelidir. Çalışmada oluşturulan model, aniden ve sinyal vererek ortaya çıkan, uzun süreli krizlerde kullanılmaktadır. Bunun yanında, krizin dört aşaması vardır: Kriz öncesi aşama, kriz başlangıcı aşaması, kronik kriz aşaması ve krizin sona ermesi aşaması. Krizin sahip olduğu farklı dört aşama olmasına rağmen, krizin aşılması için yapılanlar hep aynıdır: Teşhis, yönetim ve müdahale. Modelde, müdahale yöntemi olarak kullanılan, zembereği oluşturan yöntemler beş tanedir: Stratejik tahmin yöntemi, olasılık planlama yöntemi, sorun analizi yöntemi, senaryo analizi yöntemi ve kriz yönetimi takımı oluşturma yöntemi.

Finansal krizleri nasıl aşabiliriz? Sorusundan yola çıkılarak, finansal krizlerin başarılı bir şekilde aşılmasını sağlayacak model ve o modelin işleyişinin nasıl olabileceği hayal edilirken, Fizik Bilimindeki dişli çarkların çalışma prensipleri çağrışım yapmıştır. Bir süre, dişli çarkların işleyişleri gözlemlenmiştir. Gözlemlerden çıkarılan sonuç şu olmuştur: Dişli çarklar, birbiri arasına giren dişlerden oluşan, yuvarlak biçimli çarklardır. Bir çarkı oluşturan her bir diş döndüğünde, diğer çarka ait dişleri de ittirerek, onun dönmesini sağlar. Bir çarkın üzerindeki diş sayısı, çarkın yarıçapıyla doğru orantılıdır. Çarkın yarıçapı büyüdükçe, diş sayısı da artar. Buradan benzetimle, “Finansal Kriz Önleme Çarkları” düzeneğinde de her bir aşama bir dişli çark ile ifade edilir. Aynı zamanda, bir tane de kilit çark, diğer adıyla zemberek vardır. Zemberek, sistemin yeniden işler duruma gelmesi için eksik olan parçadır. Uygun zemberek sisteme konulduğunda, kriz aşılmış olur.

“Finansal Kriz Önleme Çarkları” yapısal olarak, üç çarkın birleşmesiyle oluşan bir sistemdir. Bahsi geçen üç çark şunlardır: Kriz başlangıcı çarkı, kronik kriz aşaması çarkı ve kilit çark (zemberek). Bu anlamda “Finansal Kriz Önleme Çarklarının” çalışması, bir saatin dişli çarklar yardımıyla çalışmasına benzetilmiştir. Kriz öncesinde, saat doğru bir şekilde çalışmaktadır. Çalışan saat, düzgün işleyen bir işletmeyi/örgütü ve işletme/örgüt içerisindeki finansal yapıyı temsil etmektedir. Bu durumda tıpkı saatin işlevini yerine getirmesi gibi, işletme de işlevlerini yerine getirmektedir. İşletmeler sistem düşüncesi temelinde faaliyetlerini sürdürmektedir. İşletmeye ait bir alt sistemi temsil eden, finansman departmanı da tıpkı işletme gibi sağlıklı çalışmaya devam etmektedir. Başlangıçtaki durum bu şekilde ifade edilir.

Saat artık çalışmıyorsa, durduysa saatin zembereği yerinden oynamış ve çıkmıştır. Bu durum, krizin ortaya çıkması olarak ifade edilir. Saatin tekrar çalışmaya başlaması için, yani kriz durumunun ortadan kalkması için duruma müdahale edilmelidir. Çeşitli müdahale yöntemleri vardır. Uygun yöntem seçilerek

yapılacak olan müdahale sonucunda işletme, kriz yaşanmadan önceki durumuna ya da ondan daha iyi bir duruma döner. İşte bu durum, saatin yeniden çalışır duruma gelmesi ile ifade edilmektedir. İşletme, uygun müdahale ile krizden önceki durumuyla aynı duruma gelir. İşletmenin kriz öncesindeki durumundan daha iyi bir duruma gelmesi olasılığı daha yüksektir. Çünkü, içerisinde çalışan personelden oluşan işletmeler, öğrenme sürecinde oldukça başarılıdır. İşletme çalışanları ve özellikle de sahipleri ile üst yönetimi tarafından yaşanan krizden ders alınır, sonuçlar çıkarılır, değerlendirmeler yapılarak benzer durumlarda neler yapılabileceği ile ilgili tecrübe edilmiş sonuçlar elde edilir. Bu çıktılar, "Finansal Kriz Önleme Çarklarının" uygun müdahale senaryolarına eklenir. Böylece başarı artar ve işletme katma değer sağlar.

"Finansal Kriz Önleme Çarkları" kullanılırken izlenen yol, temel olarak şu şekildedir:

- İşletmeye ulaşan ve süreklilik gösteren, kriz sinyalleri takip edilir.
- Bu sinyaller anlık olarak, dikkatli bir şekilde izlenip, kayıt altına alınır.
- Takip edilen ve kayıt altına alınan sinyaller değerlendirilir, önlemler alınır, hazırlıklar yapılır.
- Yapılan planlar/kullanılan yöntemler/modeller aracılığıyla kriz süreci yönetilir.
- Kriz sonrası, yapılan değerlendirmeler sonucu, bir sonraki krizde nasıl davranılması gerektiği hakkında düşünceler not edilir. Zira, kriz sonrasında işletmeler, krizden çok şey öğrenmiş olacaktır.

"Finansal Kriz Önleme Çarkları" işlerken, yukarıda sıralanan şekilde bir yol izler. "Finansal Kriz Önleme Çarklarının" çalışma düzeneğinin geçirdiği süreç, genel olarak üç aşamadan oluşur: Kriz öncesi aşama, kriz aşaması, krizin sona ermesi aşaması. Mekanik saatler, zamanı ölçmek ve göstermek için karmaşık bir mekanik işleyişe sahip saatlerdir. Enerjiyi zemberek aracılığıyla sağlarlar. Saatin mekanizmasındaki dişliler, zemberekten aldığı hareketi akrep, yelkovan ve saatin diğer parçalarına iletir. Karmaşık yapısı, aralarında uyum sağlayarak zamanı doğru gösterir (Sözer, 2023)

Kriz Öncesi Aşamada, yani kriz öncesi dönemde, işletmenin tüm işlevleri sağlıklı bir şekilde işlemektedir. İşletme, sağlıklı bir finansal yapıya sahiptir. Mali yapısı güçlü ve sağlamdır. İşletmenin finansal yönetiminde görev alan yöneticiler, işlerini yapmakta zorlanmamaktadırlar. Olası kriz sinyallerinin alınmaya başlandığı aşama, bu aşamadır. İşletme "Finansal Kriz Önleme Çarklarını" kullanacağı için, nasıl davranması gerektiği hakkında fikir sahibidir ve korku duymaz. Saat sağlıklı bir şekilde çalışmaya devam etmektedir.

Kriz Aşamasında saat çalışmaya, çarklar dönmeye devam ederken, toplanan kriz sinyalleri, çarklarda biriktirilir ve bir veri bankası oluşturulur. Buna "kriz veri bankası" adı verilir. Bu veri bankası daha sonra, tahmin yapılırken ve önlem almak üzere oluşturulacak olan senaryolarda kullanılacaktır.

"Finansal Kriz Önleme Çarklarının" çalışma sürecinin daha iyi anlaşılması için, ani bir finansal krizin ortaya çıktığını hayal edelim. Çarklar, kriz ortada yokken, normal dönüş hızında çalışmakta ve saatin normal işleyişini sürdürmesini sağlamaktadır. İşletmenin yaşadığı bir problem yoktur. Bu aşamada, "kriz başlangıç çarkı" ve "kronik kriz aşaması çarkı" hareket etmeye devam ederken, krizle birlikte hareketleri hızlanmaya başlar. İlk hızlanan "kriz başlangıç çarkı" kendisine bağlı olan "kronik kriz aşaması çarkının" hızını da artırır. Gittikçe hızlanan iki çark, bir finansal kriz yaşandığının göstergesidir. Hızla dönen çarklar ise, krizin yaşatmış olduğu tedirginliğin imgesel ifadesidir. Eşik değerini aşan çarkların hızı, zembereği yani "kilit çarkını" yerinden oynatır. Zemberek yerinden tamamen ayrıldığında, saatin çalışması durur. Bu, işletmenin krize maruz kaldığını ve işletme işlevlerini bir sürekliliğine yerine getiremez duruma geldiğini ifade eder. Yani kısaca saat durmuştur. "Kriz başlangıç çarkı" sol aşağıya dönerken aynı anda "kronik kriz aşaması çarkı" sağ yukarıya dönerken ve zemberek yerindeyken saatin çalışıyor olması, saate güç vermek için mekanik enerjiyi depolayan zemberek sayesinde. Mekanik saatlerde zemberek tamir edilemez, kırılırsa yenisi takılmak zorundadır. Kilit çark devreye girene dek, saat çalışmayacaktır. Bu yüzden, işletme "Finansal Kriz Önleme Çarklarını" oluşturan parçalardan zembereği tekrar devreye sokmadığı sürece, kriz durumu devam edecek, saat çalışmayacak yani krizin etkisiyle, işletme finansal yapısında zorluklar yaşanmaya başlanacaktır. Faaliyetler durma noktasına gelecektir. "Kriz dönemi" bu şekilde açıklanabilir.

Modelin çalışma ilkeleri kapsamında, zemberek yerinden çıkmadan önce ve çıktıktan sonra, kriz veri bankasındaki bilgiler sürekli değerlendirilmektedir, yani krizi tetikleyen noktalar iyi bilinmektedir. Bu yüzden, yaklaşan ve gerçekleşme ihtimali olan krizler, kolayca tespit edilir ve kriz ortaya çıktığında, bunun ne tür bir kriz olduğu kolaylıkla anlaşılır. Yaşanan kriz finansal bir krizdir. Yaşanan finansal kriz, ulusal ya da uluslararası olabilir. Ulusal finansal bir kriz önlenmeye çalışılırken kullanılan "Finansal Kriz Önleme

Çarklarında” çarkları oluşturan unsurlarda hiçbir değişiklik olmaz. Sistem aynı şekilde çalışmaya devam eder. Kriz, uluslararası finansal bir kriz ise, yönetim sürecine uluslararası çevresel etmenler dahil olmaktadır. Krizin niteliği saptandıktan sonra, ulusal ya da uluslararası olması durumuna göre, bir yol haritası belirlenir. Tespit edilen finansal krizin kaynağı, ögeleri, hangi yöntemler kullanılarak ve hangi çevresel etmenler dikkate alınarak önleneceği konuları hakkında karar verilir. Zemberek, daha sonra devreye sokulur. Örneğin: Ulusal bir finansal kriz, “sorun analizi” yöntemi kullanılarak çözülmek isteniyorsa, yerinden çıkan zemberek yerine, “sorun analizi” isimli zemberek yerleştirilerek, kriz çözülür. Eklenen zemberek sistemi tamamlar ve saat tekrar çalışmaya başlar. Kriz çözümü ulaştırılmış olur. “Finansal Kriz Önleme Çarklarında” zemberek, beş farklı müdahale yöntemini içerir. Krizi durduracak olan zemberek, seçilen yöntemin ismini alır. Yöntemler literatürden destek alınarak modele eklenmiştir. Bu yöntemler şu şekilde sıralanmaktadır: Stratejik tahmin yöntemi, olasılık planlama yöntemi, sorun analizi yöntemi, senaryo analizi yöntemi, kriz yönetimi takımı oluşturma yöntemi (Güngör & Bilgin, 2020, s. 10-11).

Stratejik tahmin yöntemi ekstrapolasyon, simülasyon ve neden-sonuç yöntemlerini kullanır. Kullanılan yöntemler niteliksel tahmin yöntemleridir. Stratejik tahmin yöntemi, geleceğe ait tahminler yapılmasına olanak sağlar. Çünkü stratejik tahmin yöntemi, örgütlerin yeni duruma uyum sağlayacağını kabul eder. Bu kabulden yola çıkılarak, yeni durumlar ile ilgili tahminlerde bulunulur. Kriz anında yeni duruma uyum sağlanır ve krize müdahale edilir.

Olasılık planlama yöntemi çeşitli işletme/örgüt faaliyetlerinin beklenen şekilde gerçekleşmemesi durumunda devreye girer. Kriz durumu bunlardan biridir. Kriz ya da beklenmedik durumlar ortaya çıkmadan önce, olasılıklar düşünülür ve alternatif planlar oluşturulur. Böylece olasılıklardan biri gerçekleşirse, alternatif planlardan birisi devreye sokularak krize müdahale edilir.

Sorun analizi yönteminde ise şu konu ele alınır: İşletmelerin/örgütlerin, dış çevresinde gelişen bazı eğilimler söz konusudur. Örneğin: Günümüzde sağlıklı ürün kullanma/tüketme eğilimi, önem verilen bir eğilimdir ve bu eğilime verilen önem her geçen gün artmaktadır. Bu yüzden işletmeler, kazanç sağlayabilmek amacıyla, bu doğrultuda ürünler üretmek isterler. Sorun analizi, oluşabilecek bu tip eğilimleri önceden tahmin ederek, işletmeleri ve karar vericileri (yöneticileri) kriz durumlarına hazır tutmaya çalışmaktadır. Yöntemin temel düşüncesi, kriz durumlarında oluşabilecek yeni eğilimlere önceden hazırlıklı olmak temeline dayanır. Böylece, yeni eğilimlere uyum sağlayarak, krize kolayca müdahale edilebilir. Kısaca, yöntem öncekiler ile oldukça benzerdir. Genel olarak, oluşabilecek bir soruna baştan çözüm aramak, tüm sistemin kalbini oluşturur. Bu yönüyle yöntem, en çok olasılık planlama yöntemiyle benzerlik göstermektedir.

Senaryo analizi yöntemini anlayabilmek için ise, öncelikle senaryo sözcüğünü tanımlamak gerekir. Senaryo sözcüğünün tanımı şu şekildedir: “Bir tiyatro oyunu, piyes, film, dizi film vb. eserlerin sahnelerini ve akışını gösteren yazılı metin” (Türk Dil Kurumu, 2023). Şüphesiz, analizin isminde senaryo sözcüğünün geçmesi bir anlam ifade eder. Anlamı şudur: Senaryo analizinde, ortaya çıkma olasılığı olan, farklı durumlar belirlenir. Daha sonra, belirlenen durumların oluşması durumunda ortaya çıkabilecek sorunlara çözüm arayan senaryolar oluşturulur. Bu senaryolar, tıpkı tiyatro ya da diğer eserler için yazılan senaryolar gibidir. Böylece, alternatif çözümler önceden belirlenmiş olur. Bu durum, betimlemeli olarak şu şekilde ifade edilebilir: Kriz için bir tiyatro piyesi benzetmesi yaparsak, kriz piyesinin gerçekleşme planı, yüzde yüz kesin olmamakla birlikte, ana hatlarıyla, önceden tespit edilmeye çalışılmıştır. Yani yine bir tahmin yapılmıştır.

Son olarak, kriz yönetimi takımı oluşturma yöntemini kullanırken, adından anlaşılacağı gibi, bir kriz yönetim takımı oluşturulur. Böylece:

- Kriz takımı üyelerinin kim olduğu,
- Kriz takımı üyelerinin görevlerinin neler olduğu,
- Hangi kriz takımı üyesinin, hangi üstten emir alacağı,
- Hangi kriz takımı üyesinin, hangi üste rapor vereceği, açık şekilde yazılır.

Kriz anında nasıl davranılması gerektiği bilgisini içeren kurallar oluşturulur. Oluşturulan bu kurallar, kriz yönetimi takımı tarafından uygulanır. Kriz yönetimi takımının görevi, sadece kriz anında faaliyet göstermek değildir. Kriz ortaya çıkmadan önce analizlerin yapılması, olması beklenen krizler hakkında

tahminler geliştirilmesi ve alternatif çözümleri içeren önlemlerin alınması için eylem planlarının oluşturulması da kriz takımının görevleri arasındadır.

Finansal krizlerin başarılı bir şekilde yönetilmesi, krizden zarar görülmemesi için oluşturulan "Finansal Kriz Önleme Çarkları" modelinin özünü meydana getiren düşünceye uygun olduğu için, bahsi geçen beş yöntemin kullanılması, çalışmanın yazarı tarafından uygun bulunmuştur. Literatür taraması sonucunda, modele uygun ve model için kullanılabilecek başka bir yöntem olmadığı görülmektedir. Ancak çalışmayı geliştirmek adına, ileride çalışmadan ilham alarak geliştirilecek modellerde ya da yeni çalışmalarda yöntemlerin çeşitlendirilmesinde bir sakınca bulunmamaktadır. Kullanılan beş yöntemin ortak noktası şudur: Kriz ortaya çıkmadan, yapılmış olan tahminlere göre çözüm yolları/yöntemleri önceden belirlenir ve kriz sırasında, çözüm için belirlenen yollar/yöntemler (zemberek) devreye sokulur.

Kriz anında, önceden yapılmış olan tahminlerin yardımıyla karar verilen zemberek çeşidi devreye girer ve model, yaşanan finansal kriz problemine, elinde hazır olan alternatiflerden birini hızlıca devreye sokarak çözüm bulmuş olur. Bu durum, tıpkı, yaşamımızda çeşitli planlar yapmamız ve tahmin ettiğimiz durumlarda nasıl davranabileceğimiz ile ilgili önceden hazırlıklar yapmamız durumuna benzer. Tedbirli olmak hem işletmecilikte hem de hayatta kötü durumların kolay atlatılmasına yardımcı olmaktadır.

Krizin Sona Ermesi Aşamasında karar verilen yöntem uygulanarak, kriz durumu son bulur. Zemberek yerine konulmuş, böylece, dışı çark sistemi tamamlanmış ve saat tekrar çalışır duruma gelmiştir. Saatin çalışır duruma gelmesi, "Finansal Kriz Önleme Çarklarında" kullanılan yöntemin başarıya ulaştığını, böylece krizin sona erdiğini ifade eder. Çünkü, kullanılan yöntemi, dışı çarklarda temsil eden parçanın ismi zemberek'tir. Kriz bittikten sonra, bir süre boyunca krizin ufak tesirleri hissedilebilir, ancak belirli bir zaman geçtikten sonra kriz nedeniyle ortaya çıkan tüm durumlar sona erecektir. Ani bir şekilde ortaya çıkan, ancak sinyal veren, bu tip finansal krizler hazırlıklı olunmaması durumunda, oldukça yıkıcı etkilere neden olabilir ve işletmeye büyük zararlar verebilir.

Özetle, modelin iskeleti, iskeleti kaplayan tüm sistemin kuruluşu ve işleyişi bu şekildedir. Model, ulusal ve uluslararası işletmecilikte kullanılabilir. Ancak, modelin kullanımı, ulusal ve uluslararası işletmelerde birtakım farklılıklar gösterir. Bu farklılıklar: Uluslararası çevre koşullarının farklılaşması nedeniyle oluşan farklılıklar, içerik, boyut ve etki farkları vb. olabilmektedir. Uluslararası boyutta her anlamda çeşitlilik, risk ve belirsizlik artmaktadır. Bu yüzden, modelin kullanımı ile ilgili her iki durum için ortaya çıkan, temel farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar şunlardır: Uluslararası işletmecilikte, işletmenin faaliyet gösterdiği her ülke, ülke içerisinde her bölge kültürel açıdan farklıdır. Bu farklılıklara, bireysel olarak insanların sahip olduğu tutum ve algılar, yetişmiş oldukları çevre, aileden gelen kültürel miras ve öğretiler vb. konular da eklenince kültürel farklılıklar, uluslararası işletmecilikte, yerel işletmelere göre daha karmaşık bir hal almaktadır. Zira, konu derinleştikçe kültürel farklılıkların, işletmenin örgütsel yapısını oluşturan işletme çalışanlarının, içerisinde yaşadığı toplumsal yapı, akraba çevresi, arkadaş çevresi, aile yaşayışı ve geçmişi ile kişinin gen haritasına dek uzanabileceği söylenebilir. Bu yüzden, model uluslararası işletmelerde kullanıldığında, kriz yönetimi sırasında kültürel farklılıklar daha dikkatli bir şekilde değerlendirilir. Çünkü, kültürel çeşitlilik artar ve işler daha karmaşık bir hal alır. Bu yüzden model, uluslararası bir işletmenin finans departmanında kullanıldığında, hangi çeşit zembereğin benimseneceği ve zembereğin uygulama tarzı ile ilgili kararlar verilirken, işletmenin faaliyetini sürdürdüğü ülkede çalışan finans yöneticisi ve personelin kültürel yapısı dikkate alınır. Ancak, ana şirketin örgüt kültürünün tüm yavru şirketlerde benimsenmesinin sağlanması da ihmal edilmemelidir. Uluslar, ticari faaliyette bulunmak için ulusal sınırlar dışına çıktığında, farklı para birimlerini kullanmaktadırlar. Finansal krizlerin olumsuz etkilerini önlemek için devreye sokulan "Finansal Kriz Önleme Çarklarının" bu durumdan etkilenmemesi söz konusu değildir. Bu yüzden, uluslararası işletmeler de "Finansal Kriz Önleme Çarkları" kullanırken, para birimlerindeki farklılıkları göz önünde bulundurulur. Yaşanan krizin, hangi para birimi kaynaklı olduğu tespit edilir. Krizin etkilediği ülkede hangi para biriminin kullanıldığı, yani hangi para birimine ait işlemlerin krizden etkilendiği konusunda tespitler yapılır. Böylece, model sağlıklı bir şekilde uygulanır ve doğru çözümler planlanır. Ticari faaliyette bulunmak için ulusal sınırlar aşıldığında, işletmenin özgürlüklerini kısıtlayan ya da sınırlayan farklı devlet yasalarıyla karşı karşıya kalınmaktadır. Uluslararası işletmeler "Finansal Kriz Önleme Çarklarında", modelin teşhis ve önleme aşamasında yasal koşullardaki farklılıkları göz önünde bulundurulur. Uluslararası işletmecilikte, ticaret yapılan ülkeler çeşitlenmektedir. Bu yüzden, yüz yüze kalınan ekonomik

ve politik koşullar da değişmektedir. Bu, çok önemli bir konudur. Ekonomik koşulların ve politik yapının değişmesi, finansal krizin o ülkedeki etkilerinin farklı olması anlamına gelir. Krize karşı alınacak önlemler ve kriz sonrası ulaşılan başarının sürdürülebilirliği, bu farklılıklardan etkilenir. Model, bu durumlar göz önünde bulundurularak şekil alır.

Modelin işleyişinde içerik, boyut ve etki kaynaklı farklar da vardır. Uluslararası düzeyde, farklı ülkelerin konuya dahil olması içerik, boyut ve etki bakımından farklılıklara yol açar. Örneğin: Ortaya çıkan finansal krizin, gelişmiş ülkede yer alan bir firmanın finans departmanında meydana getireceği etki ile az gelişmiş bir ülkede yer alan firmanın finans departmanında meydana getireceği etki aynı olmaz. Burada, etki farkı ortaya çıkar. Bu yüzden finans yöneticileri, "Finansal Kriz Önleme Çarklarını" farklı ülkelerde, o ülkeye uygun hale getirmelidir. Bu anlamda, nedene değil sonuca odaklanılmalıdır. Ancak şüphesiz, krizin nedenleri de göz ardı edilmemelidir. Kısacası, kriz içerik ve boyut bakımından değerlendirilirken, krizin nedenleri de araştırılmalıdır ve uygulamaya dahil edilmelidir. "Finansal Kriz Önleme Çarklarının" ulusal ve uluslararası işletmecilikte farklılaşan noktaları, sürecin işleyişinde göz önünde bulundurulmalıdır.

5. Tartışma ve Sonuç

Belirsizlik, kaos ve sonunda yaşanan krizler... İnsanoğlunun bu "bermuda şeytan üçgenini" çözmesi hayli zaman aldı. Uçakların kaybolduğu "bermuda şeytan üçgeninde" yaşananlar, insanlığın kriz durumlarında yaşadıkları ile aynıydı: Başlangıçta belirsizlik, ardından yaşanan kaos ve nihayetinde ortaya çıkan krizler. Aynı kaybolmuşluk hissi, iki durum için de yaşanmaktaydı.

İşletme Bilimi odaklı araştırmacı gözlüğüyle bakıldığında, hissedilen kaybolmuşluk hissini ortadan kaldıracak bir modele ihtiyaç duyulduğu fark edilmiştir. Çünkü, bu konuda oldukça büyük ve hacimli bir boşluk vardır. Bu boşluk fark edildikten sonra, neler yapılabileceği düşünülmüş ve çalışmanın yazarı keşifsel bir araştırmaya koyulmuştur. Sonuçta, fizik biliminin referans alınmasıyla geliştirilen "Finansal Kriz Önleme Çarkları" (FKÖÇ) ortaya çıkmıştır. Böylece, fark edilen boşluğun doldurulmuş olduğu düşünülmektedir.

Günümüzde sınırların geçirgenliği artmıştır. Ancak görünmeyen engeller halen mevcuttur. Örneğin: Irkçılık, tercihsiz ticaret vb. Sınırların ortadan kalkmasının yanı sıra teknolojinin ilerlemesi, işletmelerin sınırlar ötesinde kolaylıkla faaliyet gösterebiliyor olması küreselleşme olarak adlandırılmaktadır. Dünya, sınırları geniş bir köy haline gelmiştir. Krizler, artık daha geniş bir coğrafyada ortaya çıkmaktadır. Belirsizliğin daha yüksek olduğu böyle bir ortamda yerel ya da küresel alanda ortaya çıkan finansal krizler, işletmecilik alanında finansman departmanında çözüm içeren bir modeli gerekli kılmıştır. Modelin hem yerel işletmelerde/örgütlerde, hem de uluslararası işletmelerde/örgütlerde kullanılmak üzere oluşturulması ise yaşanan küreselleşme eğilimindeki artışın bir sonucudur.

Küreselleşme, herkesin sandığı gibi, yerel unsurlardan vazgeçmek anlamına gelmez. Örneğin: Uluslararası işletmeler, uluslararası pazarlama alanında, "glokalizasyon" stratejisini izlemektedir. Glokalizasyon stratejisinde, global stratejiler belirlenmekte ancak, yerelden de uzaklaşmamaktadır. Bu nedenle, "Finansal Kriz Önleme Çarkları" (FKÖÇ) yerel ve işletmeye ait özel farklılıklar ile ilgili hassasiyetleri dikkate alacak şekilde olmalı, aynı zamanda küresel farklılıkları da içine alacak şekilde kapsamlı olmalıdır. Model, her işletmenin/örgütün kendi yapısına, yerleşik olduğu ülkeye göre, ufak değişiklikler yapılarak kullanılmalıdır.

Böylece çalışmada, "Finansal Kriz Önleme Çarklarının" (FKÖÇ) temel çalışma prensibi detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Kullanımı sırasında, üzerinde önemle durulması gereken noktalardan bahsedilmiştir. Yazar tarafından modeli geliştirmek ve ilerletmek için gelecekte gerçekleştirilebilecek olan çalışmalarda, "Finansal Kriz Önleme Çarklarının" firmalarda uygulanması ve uygulama sonucu elde edilebilecek veriler konu alınabilir. Böylece, konu ve model derinlemesine detaylandırılarak daha anlaşılır bir hal alacaktır.

Sosyal ve Beşeri Bilimler için, günümüzde en geçerli paradigma olarak anılan kaos kuramının, çalışmada bahsedilen önermeleri temel alınarak oluşturulmuş olan modele, çalışmanın yazarı tarafından özgün bir nitelik kazandırılmaya çalışılmıştır. Çalışmada kaos kuramının bir kısım düşünceleri kullanılarak oluşturulan modelin temeli şu şekilde açıklanabilir: Problem içeren durumların çözümünde, tahmin etme becerisi kullanılmalıdır. Bu nedenle, krizden önce tahmin etmeye yardımcı olacak araçların kullanılması akla yatkındır. Gelecekte olacak tüm durumlar, bilinmezlik içerir ve sonucu görmeden bilmemiz asla mümkün

değildir. Bu yüzden, iç ve dış çevredeki sinyaller dikkate alınarak, olması muhtemel sonuçlar tahmin edilmeye çalışılır ve bu sonuçlara karşı uygulanacak olan müdahale planları önceden yapılır. Yapılan bu tahminler, gerçekleşmesi kesin olan sonuçlar değildir. Zira, yapılan taramalar sonucu, evrende, gerçekleşecek olan olayların kesin olarak bilindiğini kanıtlayan herhangi bir örnek ya da çalışma bulunamamıştır. Bu araştırmadan yola çıkılarak çalışmada, kriz durumları gibi, gelecekteki olayların sadece tahmin edilebileceği fikri kabul edilmiştir. Kaos teoreminin özünde de bu vardır. Bu tahminler, zor durumlara hazırlıklı olunmasını sağlar. Böylece, krizler etkin ve başarılı bir şekilde yönetilir. Sonuç olarak, modelin kaos teoremi sınırları içerisinde hareket eden, ancak özerk bir model olduğu söylenebilir. Daha önce benzer bir çalışmanın gerçekleştirilmemiş olması ve modelin tamamen farklı bir yolla, disiplinler arası ele alınarak, fizik biliminden bir araca benzetme ile özgün bir şekilde oluşturulması, çalışmanın yazarının bilim dünyasına “yeni şeyler söyleme” isteğinden kaynaklanmaktadır. Zira, bilim var oldukça sürekli bir adım ileriye gitmek ve insanlığa fayda sağlamak için araştırmak, hayal etmek ve keşfetmek bilim insanlarının hedefi olmalıdır. Bu hedeften yola çıkılarak, model ana amaç olarak işletme dünyasının, özellikli amaçları dahilinde de sadece bilim dünyasının değil tüm insanlığın faydalanması için sunulmuştur.

Çalışmada da bahsedildiği gibi, geleneksel risk tespit yöntemleri ya da krizi önlemek için uygulanabilecek politikalar dışlanmamaktadır. Aksine, modelin, ortaya çıkabilecek olan krizin içinde bulunduğu atmosferin doğasına uygun olan risk tespit yöntemleri ve kriz önleme politikalarıyla birlikte kullanılması durumunda daha etkin hale geleceği vurgulanmaktadır.

Bilim dünyasında, işletmecilik uygulamalarında ve belki de geliştirilerek toplumsal yaşamda karşılaşılan krizlerde kullanılması arzusuyla ortaya koyulmaya çalışılan modelin başarılı şekilde uygulanması ve başarılı sonuçlar alınmasının, işletmeciliğe katkı sağlaması yoluyla tüm ülkenin ekonomik gelişimine ve başarısına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmanın ana amacı, işletme yönetimi alanında yaşanan problemlerin aşılması için çözüm sunmak yolunu izler. Modelin bilim insanları tarafından değerlendirilmesi, içselleştirilerek geliştirilmesi için bilim insanları tarafından yeni çalışmaların yapılması arzu edilmektedir. Bu konuda çalışmanın yol gösterici olacağı ve çalışma hayatında, işletmelerin finansman yöneticileri tarafından kabul görerek kullanılır hale gelmesi durumunda, işletmelere fayda ve katkısının oldukça fazla olacağı düşünülmektedir. Ayrıca kriz nedeniyle yaşanabilecek büyük kayıplar da engellenecektir. Modeli kullanan işletme sayısı arttıkça, sistem düşüncesi çerçevesinde, tüm işletmeler arasında modelin kullanımı ile ilgili çeşitli bağlantılar kurulabilir. Böylece işletmeler modeli kendi içlerinde kullanmaya devam ederken, aynı zamanda tüm işletmelerin kullandığı modelleri birbiriyle bütünleştiren tek bir model de inşa edilebilir. Böylece ülke/dünya genelinde yaşanabilecek krizler daha kolay yönetilebilir, krizlerle ilgili daha rahat veri toplanabilir. Oluşturulan bütünlük sistemi içeren bir kriz üssü kurulabilir. Ayrıca, çalışmanın her insanın içinde olan ve çocukken bizi sürekli soru sormaya teşvik eden, ancak büyüdükçe bazı etmenler dolayısıyla kişilerde azalan, merak duygusunu canlandırması arzu edilmektedir. Bahsedilen “bilimsel düşünme ve sorgulama” yeteneğini ve isteğini ortaya çıkarma çabası, çalışmada sorgulayıcı ifadelerle yer verilmesi yoluyla ifade edilmiştir. Nitekim, bilimde geçerli birçok paradigma, teorem, kuram vb. vardır. Her geçen zamanda, bu kabullerin üzerine yeni şeyler eklenir, eksiklikler tamamlanır, yanlış olan kısımlar düzeltilir. Bilim bu şekilde yol alır. Bu şekilde dünyanın tepsisi gibi olduğu inancından, geoit şeklinde olduğu doğrusuna ulaşılmıştır. Bu anlamda çalışmanın, bilim insanlarının şu anki tüm bilimsel kabuller üzerinde düşünmelerini ve araştırma yapmalarını sağlamak üzere harekete geçmelerine vesile olacağına olan inanç ve istek de çalışmada kendini göstermektedir. Çalışma, bilimin keşifsel bir yolculuk olduğu ve insanlığa faydalı olma temel düşüncesi üzerinden yol aldığını kabul ederek gerçekleştirilmiştir. Bu yönüyle çalışma, işletme bilimcisi gözlüğünü çıkarmakta, bilim gözlüğüyle dünyaya, insana ve örgütsel sistemlere bakmakta, onları keşfetmeye çalışmaktadır.

Çalışmanın yazarı tarafından, gelecekte konu ile ilgili destekleyici ve geliştirici yeni çalışmalar yapılması düşünülmektedir. Bu yüzden çalışma, çalışmanın eksik yanlarının tamamlanması ve en faydalı, en uygulanabilir modele ulaşılabilmesi için, her disiplinden tüm bilim insanlarının düşünceleri ile desteklenmeye açıktır. Çalışma, istatistik bilimini kullanarak yapılan nicel, keşifsel araştırmaya dönük olan nitel ya da her ikisinin de kullanıldığı karma yöntemlerle gerçekleştirilebilecek farklı çalışmalarla desteklenebilir. İş hayatında, uygulamada kullanılmak istenildiğinde, çalışmanın yazarına ulaşarak destek alınabilir. Bu konuda yapılan/yapılacak olan yeni çalışmaların takip edilmesi de önerilmektedir. Çalışmanın

yazarı, çalışmanın tanıtımı ve modelin kullanımına ait detayların anlatılması için, her türlü sunum davetine açıktır.

6. Extended Abstract

This study aimed to present a new model who is called as “Finansal Kriz Önleme Çarkları” (FKÖÇ) in Turkish and "Financial Crisis Prevention Gearwheels" (FCPG) in English. The model has been created based on the difficulties that the managers of the finance department of domestic and international corporations have experienced due to financial crises.

First of all, it must be told that it is a conceptual research. Conceptual research is defined as a methodology in which research is conducted by observing and analysing the information that is already available about a particular topic. Conceptual research does not involve any practical experimentation. It is concerned with abstract concepts or ideas. Philosophers have long used conceptual research to develop new theories or to interpret existing theories from a different perspective. It is aimed to come up with a new idea, theory or concept. A new model (concept) was found out at this paper.

Qualitative research method was used in multiple ways. Among the data collection techniques, observation and document scanning methods were used. The expert opinions were obtained. Related texts, written documents and intuitions were used as well. Telephone conversations, personal notes, discussion notes, and research notes were inspected carefully. At the end of the research, a new model called "Financial Crisis Prevention Gearwheels" (FCPG) were explored. The model was based on chaos theorem. It was created as a new method but, some old and some basic methods were included in the study.

If the corporations are willing to be successful after the big crises, it is needed to make provision for unforeseen circumstances. As a kind of crises, financial crises are considered at the article. So, if it is thought widely, it can be said that financial crises can be managed by the corporations, just like all other crises. The author of the study examined whether there was a study on protection from financial crises in the literature. As nothing was found about that issue, this gap in Business Science was tried to be filled with an easy and practical model.

At the end of the research, a new model was designed and "Financial Crisis Prevention Gearwheels" (FCPG) in English and “Finansal Kriz Önleme Çarkları” (FKÖÇ) in Turkish were given as a name to that model. It was thought that a crisis protection model's working principles can be similar with gearwheels' working principles. So, this work was inspired by the science of physics (gearwheels). After observation, reading the documents and analyses, a new model has been explored. First the basis of the model was created. Then step by step, the model began to become a system for finance department managers.

The workflow of the "Financial Crisis Prevention Gearwheels" as like below briefly:

- The necessary signals are well obtained and noted. “Present” must be analysed very well. Because “present” signals data help the finance manager to make possible crisis predictions and it must be recorded.
- Rules or behavior list during the crises are planned. Scenarios about what to do against crises are created.
- In case of a crisis, the planned methods and actions are activated in accordance with the crisis experienced. Necessary actions are performed. The most important point to be able to survive after crises is choosing and putting the right “watch spring” to the model. If so, the corporation will be succeeded after all hurricane.

There are no restrictions on its use so far. In addition, the model can be used by adapting it to different fields of science. When using the model, attention should be paid by finance department managers to make accurate determinations and collect accurate/reliable information. Since it is an innovative study, the study is open to ideas to be proposed by scientists to improve the model presented in the study.

In the science world, with the desire to be used in business applications and perhaps developed and used in crises encountered in social life. The study can be supported by different studies that can be carried out with quantitative studies using statistical science, qualitative studies oriented towards exploratory research, or mixed methods using both. In business life, when it is desired to be used in

practice, support can be obtained by contacting the author of the study. It is also recommended to follow the new studies conducted/to be conducted on this subject. The author of the study is open to all kinds of presentation invitations to introduce the study and explain the details of the use of the model.

This study is unique in that there is no study including any model about “preventing from financial crises”. Details and metaphorical infrastructure of the study makes it innovation. Although it is supported by literature, it is presented to the world of science and business as a new model. Because, it is completely new and unique.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

Kaynakça

- Acar, B. Y., & Acar, H. (2002). Sistem kuramı - ekolojik sistem kuramı ve sosyal hizmet: Temel kavramlar ve farklılıklar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 13(1), s. 29-35.
- Acharya, V. V., & Richardson, M. (2009). Causes of the financial crisis. *Critical Review*, 21(2-3), s. 195-210. doi:<https://doi.org/10.1080/08913810902952903>
- Adrian, T., & Shin, S. H. (2010). The changing nature of financial intermediation and the financial crisis of 2007-2009. *Annual Review of Economics*, 2(1), s. 603-618. doi:<https://doi.org/10.1146/annurev.economics.102308.124420>
- Akar, H. (2013). *Dış borç sorunu ve mali kriz*. [Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi]. Uludağ Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. <https://acikerisim.uludag.edu.tr/server/api/core/bitstreams/6406427b-5d3b-40d5-a577-2131ff980285/content> adresinden alındı
- Akün, E. (2013, 01 01). Yapısal aile sistemleri kuramı bağlamında ergenlik döneminde aile yapısı ve ergenlik dönemi sorunları. *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 5(1), s. 85-116.
- Aykaç, B. (2001). Kamu yönetiminde kriz ve kriz yönetimi. *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), s. 123-132.
- Bahar, O., & Erdoğan, E. (2011). 1994 ve 2000 krizleri sonrasında Türkiye'de uygulanan finansal regülasyon politikaları. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (27), s. 26-44.
- Baltacı, A. (2019). Sosyal sistem kuramı ve eğitim örgütlerine etkileri. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), s. 1-19.
- Cizreli, B. (2015). Dünya sistemleri kuramı bağlamında batının göç haritası. *Sosyoloji Divanı*, (6), s. 33-42.
- Claessens, S., & Kose, A. (2013, Ocak 30). Financial crises: explanations, types and implications. IMF Working Paper, 28. Ocak 23, 2024 tarihinde IMF Working Paper: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Financial-Crises-Explanations-Types-and-Implications-40283> adresinden alındı
- Demez, S. (2016). *Merkez bankası parasal büyüklüklerinin parasal krizleri açıklamadaki etkinliği: Panel veri analizi*. [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. İstanbul Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/54773.pdf> adresinden alındı
- Demirtaş, A. G., & Eğitim, F. İ. (2000). *Kriz Yönetimi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 23(23), s. 353-373.
- Eichengreen, B., Andrew, K. R., & Charles, W. (1996, Ocak). Contagious currency crises. NBER Working Paper, (5681). doi:<https://doi.org/10.3386/w5681>
- Er, S. (2011). Finansal krizleri önleme aracı olarak finansal sektörün regülasyonu, mortgage krizi ve Türkiye. *Maliye Dergisi*, (160), s. 307-327.
- Gülen, Ş. S. (2022). Küresel finans krizi sonrası avrupa birliği ve Yunanistan borç krizi. [Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi]. Trakya Üniversitesi Kurumsal Akademik Arşiv. <https://dspace.trakya.edu.tr/xmlui/handle/trakya/7962> adresinden alındı
- Güngör, S. F., & Bilgin, R. K. (Dü). (2020). *Kriz yönetimi: kaçınılmazı anlamak*. Gazi Kitabevi.
- Haydaroğlu, C. (2022). Finansal kriz üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), s. 67-78. doi:<https://doi.org/10.52791/aksarayiib.1071894>
- İpek, C. (2017). Kaos kuramı ve örgütsel kaos. M. Tepe, B. H. Memduhoğlu, & Y. Kürşad (Dü) içinde, *Yönetimde Yeni Yaklaşımlar* (s. 461-490). Ankara: Pegem Akademi. doi:<https://doi.org/10.14527/97860536-40677>
- Işık, S., Duman, K., & Korkmaz, A. (2004). Türkiye ekonomisinde finansal krizler: Bir faktör analizi uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), s. 45-69.
- Kendirli, S., & Şenol, Y. F. (2022). Erken uyarı sistemlerinin öncü göstergeler ile finansal kriz tahmininde uygulanması Türkiye 2016-2019 yılları örneği. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3), s. 390-402. doi:<https://doi.org/10.29106/fesa.1122394>
- Longstaff, A. F. (2010). The subprime credit crisis and contagion in financial markets. *Journal of Financial Economics*, 97(3), s. 436-450. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2010.01.002>

- Marshall, D. (1998). Understanding the asian crisis: systemic risk as coordination failure. economic perspectives. 22. Federal Reserve Bank of Chicago: <https://www.chicagofed.org/publications/economic-perspectives/1998/3qepart2> adresinden alındı
- Oktar, S., & Dalyancı, L. (2010). (2010). Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler. i, 29(2). *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(2), s. 1-22.
- Özdemir, E. (2019). *Finansal krizler tarihi ve öncü göstergeler indeksini etkileyen faktörlerin analizi: Türkiye örneği*, (Tez No: 581703). [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi].
- Öztürk, S., & Gövdere, B. (. (2010). Küresel finansal kriz ve Türkiye Ekonomisine etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), s. 377-397.
- Parasız, İ. (1999). *Modern ansiklopedik ekonomi sözlüğü*. Ezgi Kitabevi.
- Rosenthal, U., & Kouzmin, A. (1997). Crises and crisis management: toward comprehensive government decision making. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 7(2), s. 277-304. doi:<https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.jpart.a024349>
- Rudd, K. (2009, Şubat). The global financial crisis. *Monthly*, s. 20-29. doi:<https://search.informit.org/doi/10.3316/ielapa.610838417780601>
- Sivashgil, A. H. (1999). Finansal kriz ve 1994 krizinin Türkiye’de finans sektörü üzerine etkileri. *Doktora Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Sözer, M. F. (2023, Temmuz 14). *Mekanik Saatler Hakkında Bilmeniz Gerekenler*. Oggusto: https://www.oggusto.com/gentlemen/saat/mekaniksaatler#Mekanik_Saatin_Ozellikleri_Nelerdir? adresinden alındı
- Sufi, A., & Taylor, M. A. (2022). Financial crises: a survey. *Handbook of International Economics*, 6, s. 291-340. doi:<https://doi.org/10.1016/bs.hesint.2022.02.012>
- Tuğcu, T. Ş. (2004). Kriz yönetiminde liderlik kavramının önemi. *Selçuk İletişim*, 3(3), s. 16-22.
- Turgut, A. (2007). Türleri, nedenleri ve göstergeleriyle finansal krizler. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 20(4-5), s. 35-46.
- Türk Dil Kurumu. (2023, Haziran 30). *Türk Dil Kurmu Sözlükleri*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Ural, M. (2003). *Finansal krizler ve Türkiye*. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), s. 11-29.

Deprem Sonrası Travma Belirtilerinin Hatay İli Özelinde İncelenmesi

Sema URNEK*
Bestami KARA**

Bu çalışmanın amacı, 6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye'nin Kahramanmaraş ilinde meydana gelen ve geniş bir coğrafyayı etkileyen doğal afet sonrasında, Hatay ilinde depremi yaşayan bireylerde travma gelişip gelişmediğini, gelişen travmanın düzeyini ve travma yüklerinin hangi alt boyutlarda yoğunlaştığını ortaya koymaktır. Araştırmanın evrenini Türkiye'nin Hatay ilinde ikamet eden ve 6 Şubat depremini deneyimlemiş 18 yaş ve üzeri bireyler oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında tanımlayıcı sorular ile Tanhan ve Kayri (2013) tarafından geliştirilen 20 soruluk Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği (DSTDBÖ)'nden yararlanılmıştır. Veriler, çevrimiçi anket formu kullanılarak toplanmıştır. Araştırma 418 kişinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde IBM SPSS Statistics 25 programı kullanılmış ve veriler %95 güven aralığında, $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde incelenmiştir. Araştırma bulgularında kadın katılımcıların ortalama puanları tüm alt boyutlarında erkek katılımcılara göre anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Evli katılımcıların ortalama puanları duygusal yapı, bilişsel yapı ve uyku problemi alt boyutlarında bekâr katılımcılara göre anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Daha önceden deprem deneyimi olmayan katılımcıların ortalama puanları deprem deneyimi olanlara göre davranışsal problem alt boyutunda anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Deprem deneyimi olmayan katılımcıların davranışsal problemlerde daha yüksek puanlar almış olması deprem deneyiminin travma belirtileri üzerindeki etkisini vurgularken, yaş ve eğitim düzeyinin de travma belirtilerini etkilediği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Deprem Sonrası Travma Düzeyi, Doğal Afet, Hatay, Travma Sonrası Stres Bozukluğu

Examination of Post-Earthquake Trauma Symptoms in Hatay Province

ABSTRACT

In this study, it is aimed to reveal whether trauma developed in individuals who experienced the earthquake in Hatay province after the natural disaster that occurred on February 6, 2023 in Kahramanmaraş province of Türkiye and affected a wide geography, the level of trauma that developed and in which sub-dimensions the trauma burdens were concentrated. The population of the research consists of individuals aged 18 and over who reside in Hatay province of Türkiye and experienced the February 6 earthquake. Descriptive questions and the 20-question Post-Earthquake Trauma Level Determination Scale (DSTDBÖ) developed by Tanhan and Kayri (2013) were used to collect data. Data was collected using an online survey form. The research was conducted with the participation of 418 people. IBM SPSS Statistics 25 program was used to analyze the data and the data were examined at a 95% confidence interval and a significance level of $p < 0.05$. In the research findings, the average scores of female participants were found to be significantly higher than male participants in all sub-dimensions. The average scores of married participants were found to be significantly higher than single participants in the affective structure, cognitive structure and sleep problem subscales. The average scores of participants who had no previous earthquake experience were found to be significantly higher in the behavioral problem subscale than those with earthquake experience. The fact that participants without earthquake experience received higher scores in behavioral problems emphasizes the effect of earthquake experience on trauma symptoms, while it was determined that age and education level also affected trauma symptoms.

Keywords: Post-Earthquake Trauma Level, Natural Disaster, Hatay, Post-Traumatic Stress Disorder

1. Giriş

Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) doğal afetlerden sonra sıkça ve yaygın olarak görülen bir bozukluk olarak ifade edilebilmektedir (Aslan & Önal, 2024) TSSB tipik olarak hem doğrudan hem de

* **Corresponding Author/Sorumlu Yazar,** Arş. Gör., Üsküdar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye/ Res. Asist., Üsküdar University, İstanbul, Türkiye, sema.urnek@uskudar.edu.tr

** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye/ Ph.D. Stud., Ankara University, Ankara, Türkiye, bestamikara42@gmail.com

Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/ Article Submission and Acceptance Dates: 15.04.2024-18.03.2025

Citation/Atf: Urnek, S., & Kara, B. (2025). Deprem sonrası travma belirtilerinin Hatay ili özelinde incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56, 35-49. <https://doi.org/10.52642/susbed.1468368>

dolaylı olarak travmatik bir olaya maruz kalmanın ardından ortaya çıkmaktadır. Buna ek olarak yetersiz ve kronik olabilen bir dizi klinik semptomun başlaması ve devam etmesi ile sıklıkla karakterizedir (American Psychiatric Association, 2013). TSSB rahatsızlığının ana düşüncesi yaşamın sona ereceği anlayışına dayanmaktadır (Demir & Öter, 2023). Travma sonrası stres bozuklukları bazı vakalarda kronik hale gelmekte ve maruziyetten yıllar sonra bile semptomlar devam edebilmektedir (Jin vd., 2019).

Son otuz yıl içerisinde afetlerden sonra yapılan araştırmalar, afetlere maruz kalan kişilerde TSSB yükünün önemli olduğunu göstermektedir (Neria vd., 2008). Bununla birlikte afet sonrası TSSB gelişen bireylerde uyku sorunlarının da meydana gelmesi iyileşme sürecini yavaşlatabilmektedir (Karasu vd., 2024). Dolayısıyla doğal afetlere maruziyetin ruh sağlığına yönelik olumsuz sonuçları artırdığı ve literatürde bunlardan en yaygın olarak bildirilenlerin ise anksiyete, depresyon ve TSSB olduğu belirlenmiştir (Yayla vd., 2025).

Afet sonrasında gelişen TSSB sosyodemografik ve arka plan faktörleri, olaya maruz kalma özellikleri, sosyal destek faktörleri ve kişilik özellikleri dahil olmak üzere bir dizi bağlantıyla ilişkilidir (Yazawa vd., 2023). Örneğin afetle gelişen travma sonrası dönemde bireyin abartılı şekilde irkilme tepkisi göstermesi, her an tetikte olma hali, odaklanma problemi, uyku bozuklukları, öfke patlamaları, ölüm korkusu, olayla ilgili sık sık kâbus görme, kendi ve başkalarıyla ilgili olumsuz düşüncelerde bulunma gibi birtakım tepkiler meydana gelebilmektedir (American Psychiatric Association, 2013). Son on yılda yapılan araştırmalar, meydana gelen afet sonrası TSSB yükünün hem kısa hem de uzun vadede insan hayatını olumsuz yönde etkileyebildiğini göstermiştir (Liang vd., 2019). Çünkü afetten etkilenen bireylerin yaşamında en sık görülen problemin psikiyatrik bozukluklar olduğu kabul edilmektedir (Acharya Pandey vd., 2023).

İnsanlık tarihi boyunca depremler çok sayıda ölüme ve yaralanmaya neden olan en yıkıcı ve sık görülen doğal afetler arasında yer almaktadır. Depremler sadece fiziksel yapıları ile değil, aynı zamanda toplumların psikolojik dengesini de alt üst edebilen bir güce sahiptir. Depremler, yer sarsıntılarının neden olduğu panik, korku, can kaybı, yıkım ve evsiz kalma gibi etkilerle birlikte birçok insanı travmatik deneyimlere maruz bırakmaktadır (Karabacak Çelik, 2023). Depremler TSSB yükünü etkileyen doğal olaylardır. Yapılan bir çalışmada depremde sağ kurtulanların yaklaşık %25'inin afet sonrasında TSSB yaşadığı bulunmuştur (Dai vd., 2016).

Deprem riski yüksek bir coğrafyada yer alan Türkiye, 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli 7.8 ve 7.5 büyüklüğündeki iki depremle sarsılmıştır. Dokuz saat arayla gerçekleşen bu depremler 11 ili etkilemiş, resmi rakamlara göre 53.537 kişi hayatını kaybetmiş ve 107.213 kişi yaralanmıştır (Bayram, 2024). Türkiye'nin modern tarihinin en ölümcül doğal afeti olarak kayıtlara geçen bu felaket (Bal & Akgül, 2023), özellikle Hatay ilinde büyük yıkıma yol açmıştır. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023) raporuna göre, depremde etkilenen 11 ildeki 5.649.317 konuttan 1.929.313'ü hasar almış; Hatay, 215.255 ağır hasarlı ve yıkık konutla en çok etkilenen illerden biri olmuştur. Bu yıkımlar, tehlikeli atık ve asbest gibi sağlık risklerini de beraberinde getirmiştir (Doğdu & Alkan, 2023).

Türkiye'de 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen depremler sonucunda Hatay'da on binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Hatay ilinin coğrafi olarak birinci dereceden deprem bölgesinde bulunması (Duruel & Avşar Arık, 2023) ve ortaya çıkan bu ağır bilançonun ardından afetzedeye bireylerin yaşadığı travmatik sorunların ve travma alt boyutlarının ortaya çıkarılması önemli bir konudur. Deprem sonrası travma düzeyinin belirlenmesi, afetten etkilenen bireylerin gereksinimlerini doğru bir şekilde anlayabilmek ve ihtiyaç duyulan sağlık hizmetlerini daha verimli planlayabilmek açısından önem arz etmektedir. Literatür incelendiğinde Hatay ili özelinde deprem sonrası travma düzeyinin belirlenmesi konusunda herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu durum çalışmanın çıkış noktasını ortaya koymaktadır.

2. Konu ile İlgili Yapılmış Çalışmalar

Karaarslan vd., (2023) tarafından Türkiye'nin Adana ilinde görev yapan ilköğretim öğretmenlerinin Kahramanmaraş depremlerinden sonraki durumluk kaygı düzeylerinin incelendiği bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaya göre; kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere kıyasla kaygı düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. Bununla birlikte yaş ile deprem sonrası kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiye bakıldığında 61 yaş ve üzeri öğretmenlerin diğer gruplara göre kaygı düzeyleri daha yüksek bulunmuştur.

Karabacak Çelik (2023) tarafından 6 Şubat 2023 tarihindeki depremlerden etkilenen Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçelerinde depremi yaşayan 188 yetişkin birey üzerinde travma sonrasında meydana gelen belirtilerin umut ve iyi oluş arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Tanhan ve Kayri (2013) tarafından geliştirilen Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği (DSTDBÖ) kullanılmıştır. Kişilerin travmatize olma durumları Tanhan ve Kayri (2013) çalışmasında belirlenen eşik sınırı " $52,385 \pm 5,051$ " olarak kabul edilmiştir. Çalışma sonucunda bireylerin travmatize olma değeri 71.47 olarak bulunmuştur. Bu sonuca göre bireylerin travmatize olma durumu eşik değerdan oldukça yüksek olarak bulunmuştur.

Demir ve Bayramlar (2023) tarafından yapılan çalışmada ise Kahramanmaraş depremlerinin psikolojik etkileri ve bunlarla başa çıkmada fizyoterapi ve rehabilitasyon konuları incelenmiştir. Buna göre TSSB, depresyon ve anksiyete ile başa çıkmada uygulanan yöntemlerin; yoga, solunum, yüksek yoğunluklu direnç ve aerobik gibi egzersizler olduğu belirtilmiştir.

Yıldız ve Öztürk (2023) tarafından yapılan çalışmada Kahramanmaraş depremlerinin çocuklara ve onların eğitimine olan etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda çocukların depremlerden etkilendiği konular belirlenmiş ve çocuklara yönelik; dinleme, rutini devam ettirme, bilgilendirme, psikolojik destek verme, güvenli ortam sağlama, oyun ve iletişim konularının önemi vurgulanmıştır.

Baran ve Işık (2023) tarafından yapılan çalışmada ise hemşirelerin deprem sonrasında meydana gelen travmanın strese olan etkisi üzerine bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda deprem kaygısı ile stres arasında pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur. Hemşirelerin %60,1'i ise korku kaynaklı olarak deprem bölgesinde çalışmak istemediğini belirtmiştir. Ayrıca hemşirelerin %96'sı doğal afetler konusunda eğitim almak istediğini belirtmiştir.

Tüccar ve Yavuz (2023) tarafından Kahramanmaraş depremlerinden etkilenen 355 birey üzerinde depremin psikososyal etkilerini incelemek amacıyla bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre kadınların deprem sonrası travma düzeyi puanları erkeklerle göre daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca 30-40 yaş aralığında olan kişilerin deprem sonrası travma düzeyi puanları diğer gruplara göre daha yüksek bulunmuştur. Aile üyelerinden kayıp yaşayan kişilerin puanları kayıp yaşamayanlara göre deprem sonrası travma düzeyi ölçeği ve davranış problemleri, heyecansal sınırlılık, duyuşsal, bilişsel yapı ve uyku problemi alt boyutlarında oldukça yüksek bulunmuştur.

Uyar vd., (2023) tarafından Kahramanmaraş depremleri sonrasında sağlık çalışanlarının psikososyal destek biriminden danışmanlık alma verilerinin incelendiği retrospektif bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmada hemşirelerin doktorlara kıyasla ve çocuğu olan sağlık çalışanlarının olmayanlara göre TSSB skorlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur.

Demirtaş vd., (2023) tarafından Kahramanmaraş depremlerinden etkilenen 30 öğretmen ve 8 okul yöneticisi üzerinde depremin travmalarını belirlemek amacıyla nitel bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda katılımcılar; depremin uyku düzeninin bozulması, ölüm korkusu, yakınıni kaybetme korkusu ve çok katlı binalarda yaşama sorunlarına yol açtığını ifade etmişlerdir.

Korucu ve Kaya (2023) tarafından yapılan derleme çalışmasında ise Kahramanmaraş depremlerinden etkilenen bireylerde gelişen travma sonrası stres bozukluğunun tedavisi ve yönetiminde temel beden farkındalık terapisi, uygulama araçları ve neticeleri konusunda ayrıntılı inceleme yapılmıştır. Sonuçta bu terapi yönteminin TSSB yönetiminde önemli bir araç olduğu ifade edilmiştir.

Literatürde deprem bölgesindeki bireylerin ruhsal açıdan akut veya kronik şekilde etkilendiği görülmüştür. Bu nedenle, bireylerin travma düzeyini belirlemek ve başa çıkma stratejileri geliştirmek önemlidir. Ancak, Kahramanmaraş depremleri sonrasında Hatay ili özelinde travma düzeyini ve alt boyutlarını inceleyen bir çalışmaya ulaşamamıştır. Bu araştırmanın, Hatay'daki travma yüklerini beş alt boyutta (davranışsal problem, heyecansal sınırlılık, duyuşsal, bilişsel yapı, uyku problemi) analiz ederek ve sosyodemografik etkileri ele alarak özgün bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremler sonrasında, afetten en çok etkilenen Hatay ilinde bu depremi deneyimleyen bireylerde travma

meydana gelip gelmediğini, varsa travmanın düzeyini ve travma yüklerinin hangi alt boyutlarda yoğunlaştığını ortaya koymaktır. Çalışma, katılımcıların 6 Şubat 2023 depremine maruz kalma deneyimlerini temel almakta olup, daha önceki deprem deneyimlerinin travma üzerindeki yansımalarını da ek bir faktör olarak incelemektedir.

3.2. Araştırmanın Örneklemi

Çalışma tanımlayıcı tipte ve kesitsel olarak gerçekleştirilmiştir. Örneklem, Hatay ilinde 6 Şubat 2023 depremini deneyimleyen 18 yaş ve üzeri bireylerden oluşmaktadır. Teorik olarak her ne kadar basit rastgele örneklem yöntemi hedeflenmiş olsa da deprem sonrası koşullarda Hatay'da yaşayanların tam bir listesine erişim mümkün olmamıştır. Bu nedenle, çalışmada gönüllü katılımcılara online anket formu aracılığıyla ulaşılmıştır. Erkuş (2005)'e göre basit rastgele örneklem, elde edilmek istenen bilgiyi etkileyen faktörlerin olmadığı durumlarda deneklere rastgele ulaşmayı gerektirir (Aktaran Yıldız, 2017). Dolayısıyla bu çalışmada veri toplama yöntemi bu ideale tam olarak uymamaktadır ve bu durum araştırmanın sınırlılıkları arasında belirtilmiştir. Çalışmanın evrenini, 2022 yılında Hatay ilinde adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçlarına göre ikamet eden 1.686.043 kişi oluşturmaktadır (TÜİK, 2023). Bu verilere dayalı hesaplama ile minimum örneklem büyüklüğü 384 kişi olarak belirlenmiş, eksik ya da hatalı doldurulan anket verileri dışlandıktan sonra 418 anket analize dahil edilmiştir.

3.3. Veri Toplama

Verilerin toplanmasında Tanhan ve Kayri (2013) tarafından geliştirilen Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği (DSTDBÖ)'nden yararlanılmıştır. DSTDBÖ olumsuz cümle formundan ibaret olan toplamda 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, davranışsal problem, heyecansal sınırlılık, duyuşsal, bilişsel yapı ve uyku problemi olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır. TSSB belirtileri beşli likert dereceleme ile ölçeklendirilmiştir. Likert tarzındaki ifadeler; "Bana hiç uygun değil", "Bana biraz uygun", "Bana orta düzeyde uygun", "Bana çok uygun", "Bana tamamen uygun" biçimindedir. Ölçekte yer alan tüm maddeler olumsuz madde formundadır. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 20 en yüksek puan ise 100'dür. Ölçekten alınan puanların artması bireylerin depremden etkilenme düzeylerinin de arttığını göstermektedir. Tanhan ve Kayri (2013) tarafından geliştirilen ölçekte $52,385 \pm 5,051$ puan aralığı orta düzey eşik değer olarak belirlenmiştir. Elde edilen sonuç bu değer altında ise travmatize olma düzeyi düşük ve elde edilen sonuç bu değer üzerinde ise travmatize olma düzeyi yüksek olarak belirlenmiştir.

Kişisel bilgi formu; araştırmacılar tarafından oluşturulan ve araştırmaya katılan 18 yaş ve üzeri bireylerin demografik ve tanımlayıcı verilerinin değerlendirildiği sorulardan (cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir durumu, aile yapısı, yaşadığınız yer, deprem deneyimi, bina hasar durumu, kayıp durumu, enkaz çalışmalarına katılım) oluşmaktadır. Veri toplama online ortamda oluşturulan anket formu yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Anketler, sosyal medya platformları (Facebook, Twitter, Instagram ve WhatsApp) aracılığıyla Hatay'da ikamet eden bireylere mümkün olduğunca geniş bir kitleye ulaştırılmaya çalışılmıştır. Ancak, deprem sonrası koşullarda Hatay'daki bireylerin tam bir listesine erişim sağlanamadığından, anketlerin kesin olarak kaç kişiye ulaştığı belirlenememiştir. Gönüllülük esasına dayalı olarak veri toplama gerçekleştirilmiş ve 15.07.2023-15.10.2023 tarihleri arasında toplanan yanıtlardan, eksik veya hatalı olanlar dışlandıktan sonra 418 anket analize dahil edilmiştir. Geri dönüş oranı, ulaşılan toplam kişi sayısı bilinmediğinden kesin olarak hesaplanamamış olup, bu durum çalışmanın sınırlılıkları arasında yer almaktadır.

3.4. Verilerin Analiz Yöntemi

Verilerin analizinde IBM SPSS Statistics 25 programı kullanılmış ve veriler %95 güven aralığında, $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde incelenmiştir. Sosyo-demografik verilerin analizinde frekans ve yüzde dağılımları ve betimsel istatistikler hesaplanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkinin araştırılması ve test edilmesinde verilerin normallik varsayımları sağlandığı için analizlerde T testi ve One-way Anova parametrik testleri kullanılmıştır.

Araştırma kapsamının sadece Hatay ilinde ikamet eden 18 yaş ve üzeri kişilerden oluşması, katılımcıların ruhsal açıdan herhangi bir hastalığının bulunup bulunmadığı veya ilaç kullanıp kullanmadığı konusunda sorulara yer verilmemesi ve verilerin online anket yoluyla toplanması araştırmanın kısıtlılıklarını oluşturmaktadır.

3.5. Araştırma Soruları

Araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Tanımlayıcı özellikler ile deprem sonrası travma düzeyi arasında anlamlı farklılık var mıdır?
- Bireylerin travma düzeyi ile ilişkili faktörler arasında anlamlı farklılık var mıdır?

3.6. Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmanın yürütülebilmesi için Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 03.07.2023 tarih ve 61351342/Haziran 2023-46 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

4. Bulgular

Çalışmada kullanılan verilerin normal dağılıma uygunluğunun değerlendirilmesi amacıyla normallik analizi yapılmış ve Skewness ve Kurtosis değerlerine göre (Kim, 2013) verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Dolayısıyla araştırmada parametrik testlerden yararlanılmış ve verilerin analizinde ikili demografik değişkenler için t testi ve çoklu değişkenler için Anova testleri kullanılmıştır. Analizler %5 anlamlılık düzeyinde yapılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği'nin Cronbach's Alpha değeri; $\alpha=,918$ ve ölçeğin alt boyutlarında; davranışsal problem alt boyutu için $\alpha=,718$, heyecansal sınırlılık boyutu için $\alpha=,857$, duyuşsal alt boyutu için $\alpha=,698$, bilişsel alt boyutu için $\alpha=,805$ ve uyku problemi alt boyutu için $\alpha=,786$ olarak bulunmuştur. Yapılan analiz sonucunda tüm alfa değerleri ölçeği güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Kişisel Bilgilerine İlişkin Bulgular

Özellik	Sayı	Yüzde
Cinsiyet		
Kadın	252	60,3
Erkek	166	39,7
Medeni Durumu		
Evli	249	59,6
Bekar	169	40,4
Deprem Deneyimi		
Var	297	71,1
Yok	121	28,9
Enkaz Çalışmasına Katılım		
Katıldım	123	29,4
Katılmadım	295	70,6
Yaş		
18-28	127	30,4
29-39	143	34,2
40-50	110	26,3
51-67	38	9,1
Eğitim Durumu		
İlkokul	40	9,6
Lise	100	23,9
Lisans	247	59,1
Lisansüstü	31	7,4
Gelir Durumu		
Gelir giderden fazla	68	16,3
Gelir gidere eşit	162	38,8
Gelir giderden az	188	45,0

Aile Yapısı		
Çekirdek	316	75,6
Geniş	65	15,6
Yalnız yaşayan	37	8,9
İş Durumu		
Devam ediyor	120	28,7
Devam etmiyor	145	34,7
Hala belirsiz	58	13,9
Bir süre işsiz kaldım	95	22,7
Kayıp Durumu		
Aile	25	6,0
Sadece yakın arkadaş	151	36,1
Sadece yakın akraba	94	22,5
Yakın akraba, arkadaş, aile	148	35,4
Toplam	418	100

Katılımcıların %60,3'ü kadınlardan ve %59,6'sı evlilerden oluşmaktadır. Katılımcıların %70,6'sı deprem sonrasında enkaz çalışmasına katılmadığını ve %34,7'si depremten sonra iş durumunun devam etmediğini belirtmiştir. Katılımcıların %75,6'sı çekirdek aile yapısına sahiptir ve %35,4'ü depremde aile, akraba ya da yakın arkadaş olarak gördüğü birini kaybettiğini belirtmiştir. Katılımcıların %34,2'si 29-39 yaş arasındadır ve %59,1'i lisans eğitim düzeyindedir. Katılımcıların %45'inin geliri giderinden azdır. Katılımcıların %71,1'i deprem deneyiminin olduğunu bildirmiştir.

Tablo 2. Deprem Sonrası Travma Belirtileri Ortalama Puanları

	X̄	SS	Çarpıklık	Basıklık
Davranışsal problem	11,5	3,90	-,018	-,602
Heyecansal sınırlılık	15,9	5,77	-,238	-,955
Duyuşsal	13,8	3,73	-,389	-,388
Bilişsel Yapı	15,6	3,82	-,908	-,298
Uyku problemi	10,3	3,24	-,359	-,631
Toplam Puan	67,2	16,76	-,520	-,112

Deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeğinden elde edilen $52,385 \pm 5,051$ puan aralığı, bireylerin deprem sonrasında travmatize olduklarını gösteren belirli bir eşik değeri temsil etmektedir (Tanhan & Kayri, 2013). Bu eşik değerin üzerinde ve altında alınan puanlar, travmatize olma düzeyini yüksek veya düşük olarak nitelendirmektedir. Deprem sonrası travma belirtileri ölçeğinden elde edilen toplam puan ortalaması incelendiğinde, bu puanın ölçeğin belirlediği eşik değerden daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir ($67,2 \pm 16,76$).

Tablo 3. Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeğinin Tanımlayıcı Özellikler Açısından Değerlendirilmesi (T testi)

	DSTDB toplam	Davranışsal problem	Heyecansal sınırlılık	Duyuşsal	Bilişsel Yapı	Uyku problemi
ÖZELLİK	$\bar{x} \pm SS$	$\bar{x} \pm SS$	$\bar{x} \pm SS$	$\bar{x} \pm SS$	$\bar{x} \pm SS$	$\bar{x} \pm SS$
Cinsiyet						
Kadın	3,59±,761	3,11±,960	3,42±1,08	3,65±,888	4,15±,831	3,70±1,02
Erkek	3,00±,826	2,55±,902	2,80±1,16	3,15±,920	3,54±1,01	3,05±1,05
Test ve P değeri	t=7,482 P= ,000	t=6,057 P= ,000	t=-5,600 P= ,000	t=5,595 P= ,000	t=6,699 P= ,000	t=6,254 P= ,000
Medeni Durum						
Evli	3,44±,786	2,95±,963	3,22±1,11	3,57±,896	4,00±,888	3,53±1,01
Bekar	3,24±,899	2,80±,993	3,12±1,21	3,27±,960	3,78±1,03	3,31±1,16
Test ve P değeri	t=2,250 P=,025	t=1,508 P=,132	t=,883 P=,378	t=3,274 P=,001	t=2,255 P=,025	t=1,988 P=,048
Deprem Deneyimi						
Var	3,32±,854	2,82±,967	3,11±1,170	3,42±,954	3,89±,968	3,41±1,125
Yok	3,46±,789	3,05±,986	3,33±1,109	3,52±,881	3,94±,926	3,51±,962
Test ve P değeri	t=-1,573 P=,105	t=-2,120 P=,035	t=-1,765 P=,085	t=-,924 P=,356	t=-,467 P=,641	t=-,890 P=,374
Enkaz Çalışmasına Katılım						
Katıldım	3,28±,924	2,91±,993	3,02±1,258	3,35±,963	3,84±1,04 7	3,38±1,179
Katılmadım	3,39±,799	2,88±,971	3,24±1,105	3,49±,919	3,94±,914	3,46±1,038
Test ve P değeri	Z=-1,137 P=,257	Z=,312 P=,755	Z=-1,722 P=,087	Z=-1,342 P=,180	Z=-,948 P=,344	Z=-,725 P=,493

Araştırmanın analiz sonuçlarına göre, katılımcıların cinsiyetleri ile DSTDB ölçeği ve alt boyutları arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p < 0,05$). Elde edilen ortalama puanlarına göre ($\bar{x}$: 3,59, 3,11, 3,42, 3,65, 4,65 ve 3,70), kadın katılımcıların deprem sonrası travma düzeyleri, DSTDB ölçeği ve alt boyutlarında erkek katılımcılara göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur.

Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında ise; DSTDB ölçeği ve alt boyutları olan duyuşsal, bilişsel yapı ve uyku problemi açısından anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p < 0,05$). Elde edilen ortalama puanlarına göre ($\bar{x}$: 3,44, 3,57, 4,00, 3,53), evli katılımcıların deprem sonrası travma düzeyleri, bu alt boyutlarda bekar katılımcılara göre anlamlı bir şekilde daha yüksek puanlar elde edilmiştir.

Deprem deneyimi değişkenine göre bulgular incelendiğinde davranışsal problem alt boyutunda anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p < 0,05$). Daha önce deprem deneyimi olmayan katılımcıların deprem deneyimi olan katılımcılara göre davranışsal problem puanının daha yüksek olduğu görülmüştür ($\bar{x} = 3,05$). Ayrıca bireylerde enkaz çalışmasına katılım durumuna bakıldığında ise DSTDB ölçeği ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir ($p > 0,05$).

Tablo 4. Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeğinin Tanımlayıcı Özellikler Açısından Değerlendirilmesi (Anova Testi)

	DSTDB toplam	Davranışsal problem	Heyecansal sınırlılık	Duyuşsal	Bilişsel	Uyku problemi
ÖZELLİK	$\bar{x} \pm SS$	$\bar{x} \pm SS$	$\bar{x} \pm SS$	$\bar{x} \pm SS$	$\bar{x} \pm SS$	$\bar{x} \pm SS$
Yaş						
18-28 ^a	3,28±,925	2,91±1,053	3,19±1,231	3,20±,931	3,83±1,026	3,29±1,181
29-39 ^b	3,36±,810	2,88±,996	3,09±1,175	3,45±,932	3,95±,900	3,57±1,000
40-50 ^c	3,45±,776	2,94±,898	3,26±1,073	3,65±,902	3,99±,910	3,46±1,076
51-67 ^d	3,36±,811	2,71±,841	3,23±1,067	3,71±,849	3,79±1,039	3,40±1,004
	F=,851	F=,574	F=,474	F=6,051	F=,851	F=1,548
Test ve P değeri	P=,467	P=,633	P=,701	P=,000	P=,466	P=,202
a<c-d						
Eğitim Durumu						
İlkokul ^a	3,06±,896	2,65±1,066	2,70±1,130	3,27±,981	3,63±1,132	3,06±1,021
Lise ^b	3,37±,935	3,00±1,044	3,31±1,244	3,37±,961	3,83±1,086	3,34±1,167
Lisans ^c	3,41±,780	2,89±,931	3,18±1,122	3,41±,920	4,00±,861	3,55±1,028
Lisansüstü ^d	3,33±,840	2,85±,980	3,23±1,092	3,52±,874	3,83±,920	3,34±1,172
	F= 1,977	F=1,187	F=2,090	F=1,208	F=2,205	F=2,971
Test ve P değeri	P=,117	P=,314	P=,101	P=,307	P=,087	P=,032
a<d						
Gelir Durumu						
Gelir giderden fazla ^a	3,31±,946	2,90±1,072	3,27±1,189	3,37±1,002	3,77±1,100	3,22±1,188
Gelir gidere eşit ^b	3,19±,879	2,73±,993	2,91±1,196	3,33±,947	3,78±,883	3,31±1,131
Gelir giderden az ^c	3,52±,726	3,02±,910	3,38±1,064	3,58±,883	4,07±,933	3,63±,963
	F=7,043	F=3,790	F=7,703	F= 3,276	F=4,867	F=5,622
Test ve P değeri	P=,001	P=,023	P=,001	P=,039	P=,008	P=,004
	b<c	b<c	b<c	b<c	b<c	a<c
Aile Yapısı						
Çekirdek ^a	3,34±,809	2,85±,9655	3,13±3,135	3,46±,905	3,91±,931	3,45±1,047
Geniş ^b	3,56±,835	3,18±,9995	3,52±3,526	3,55±,980	4,08±,903	3,45±1,112
Yalnız yaşayan ^c	3,14±1,018	2,72±,9671	2,98±2,983	3,16±1,054	3,62±1,180	3,30±1,308
	F=3,141	F=3,637	F=3,753	F=2,117	F=2,665	F=,329
Test ve P değeri	P=,044	P=,027	P=,024	P=,122	P=,071	P=,720
	c<b	a<b	a<b			
İş Durumu						
Devam ediyor ^a	3,20±,881	2,72±,952	2,96±1,188	3,30±,984	3,79±1,022	3,33±1,124
Devam etmiyor ^b	3,50±,786	3,02±,972	3,36±1,127	3,61±,854	3,99±,889	3,54±1,003
Hala belirsiz ^c	3,40±,767	2,99±,967	3,30±1,038	3,40±,859	3,94±,858	3,39±1,041
Bir süre işsiz kaldım ^d	3,33±,875	2,83±,999	3,11±1,185	3,42±,998	3,91±1,019	3,44±1,160
	F=2,863	F=2,419	F=3,021	F=2,702	F=,953	F=,896
Test ve P değeri	P=,037	P=,066	P=,030	P=,045	P=,415	P=,443
	a<b	a<b	a<b			
Kayıp Durumu						
Aile ^a	3,29±1,025	2,85±1,070	3,22±1,282	3,34±1,181	3,78±1,153	3,29±1,259
Sadece yakın arkadaş ^b	3,17±,891	2,75±1,030	3,01±1,184	3,23±,936	3,68±1,030	3,26±1,123
Sadece yakın akraba ^c	3,44±,771	2,91±,938	3,23±1,148	3,51±,901	4,09±,899	3,53±1,129
Yakın akraba, arkadaş, aile ^d	3,51±,755	3,03±,917	3,31±1,098	3,65±,862	4,05±,824	3,59±,945
	F=4,489	F=2,023	F=1,731	F=5,437	F=5,385	F= 2,772
Test ve P değeri	P=,004	P=,110	P=,160	P=,001	P=,001	P=,041
	b<d			b<d	b<c	b<c

Post-Hoc testi =Tukey

ANOVA testi sonuçlarına göre, duyuşsal alt boyutun yaşa göre anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur ($p<0,05$). Farkın hangi yaş gruplarından kaynaklandığını belirlemek amacıyla post-hoc testlerinden Tukey testi yapılmıştır. Tukey testi sonuçları, bu farkın 18-28 yaş ($\bar{x}=3,20$) grubunun 40-50 yaş ($\bar{x}=3,65$) ve 51-67 yaş ($\bar{x}=3,71$) gruplarından anlamlı olarak düşük olduğunu göstermiştir.

Eğitim durumuna göre ise, uyku problemi alt boyutunda anlamlı farklılık bulunmuştur ($p < 0,05$). Tukey testi sonuçları, bu farkın ilkökul grubunun ($\bar{x}=3,06$) lisansüstü gruplardan ($\bar{x}=3,34$) anlamlı olarak düşük olduğunu göstermektedir.

Katılımcılar gelir durumuna göre incelendiğinde, DSTDB ölçeği ve alt boyutlarında (heyecansal sınırlılık, duyuşsal yapı, bilişsel yapı ve uyku problemi) anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p < 0,05$). Tukey testi sonuçlarına göre, DSTDB ölçeği heyecansal sınırlılık, duyuşsal yapı ve bilişsel yapı alt boyutlarında, gelirin gidere eşit olduğu grupta ($\bar{x}=3,19, 2,91, 3,33, 3,78$) gelirin giderden az olduğu gruba göre ($\bar{x}=3,52, 3,38, 3,58, 4,07$) anlamlı olarak düşük olduğu görülmüştür. Uyku problemi alt boyutunda ise, gelirin giderden fazla olduğu grupta ($\bar{x}=3,22$) gelirin giderden az olduğu gruba ($\bar{x}=3,63$) göre anlamlı olarak düşük olduğu görülmüştür.

Katılımcılar aile yapısına göre incelendiğinde, DSTDB ölçeği ve alt boyutlarında (davranışsal problem, heyecansal sınırlılık) anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür ($p < 0,05$). Tukey testi sonuçlarına göre, DSTDB ölçeğine bakıldığında yalnız yaşayan grubun ($\bar{x}=3,14$) geniş aile grubuna göre ($\bar{x}=3,56$) anlamlı olarak düşük olduğu görülmüştür. Davranışsal problem ve heyecansal sınırlılık alt boyutlarında, çekirdek aile grubunun ($\bar{x}=2,85, 3,13$) geniş aile grubundan ($\bar{x}=3,18, 3,52$) anlamlı olarak düşük olduğu bulunmuştur.

Katılımcıların deprem sonrası iş durumuna göre incelendiğinde, DSTDB ölçeği ve heyecansal sınırlılık, duyuşsal yapı alt boyutlarında anlamlı farklılıklar belirlenmiştir ($p < 0,05$). Tukey testi sonuçlarına göre, DSTDB ölçeği, heyecansal sınırlılık ve duyuşsal yapı alt boyutlarında, iş durumu devam eden grubun ($\bar{x}=3,20, 2,96, 3,30$) iş durumu devam etmeyen gruptan ($\bar{x}=3,50, 2,36, 3,61$) anlamlı olarak düşük olduğu görülmüştür.

Katılımcıların kayıp durumuna göre incelendiğinde, DSTDB ölçeği, duyuşsal ve bilişsel yapı alt boyutunda anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p < 0,05$). Tukey testi sonuçlarına göre, DSTDB ölçeği ve duyuşsal yapı alt boyutunda, sadece yakın arkadaş grubunun ($\bar{x}=3,17, 3,23$) yakın akraba, arkadaş ve aile grubundan ($\bar{x}=3,51, 3,65$) anlamlı olarak düşük olduğu görülmüştür. Bilişsel yapı alt boyutunda ise, sadece yakın arkadaş grubunun ($\bar{x}=3,68$) sadece yakın akraba grubundan ($\bar{x}=4,09$) anlamlı olarak düşük olduğu belirlenmiştir.

Bu sonuçlar yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, gelir durumu, aile yapısı, deprem sonrası iş durumu, enkaz çalışmalarına katılma, deprem deneyimi ve kayıp durumu gibi faktörlerin DSTDB ölçeği ve alt boyutları üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

4. Tartışma

Deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeğinden elde edilen $52,385 \pm 5,051$ puan aralığı, bireylerin deprem sonrasında travmatize olduklarını gösteren orta düzey eşik değeri temsil etmektedir (Tanhan & Kayri, 2013). Bu eşik değerin üzerinde ve altında alınan puanlar, travmatize olma düzeyini yüksek veya düşük olarak nitelendirmektedir. Yapılan çalışmada bu eşik değerin üzerinde puan alan katılımcıların yaklaşık %81'inin travma belirtileri gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Karabacak Çelik (2023) tarafından yapılan çalışmada da bu oran $71,4 \pm 16,61$ olarak bulunmuştur. Bu yüksek oran, 6 Şubat 2023 depreminin Hatay'daki bireyler üzerindeki derin psikolojik etkisini ortaya koymakta olup, literatürdeki benzer çalışmalarla uyumludur (Bulut, 2009; Goenjian vd., 1994; Kokai vd., 2004; Köktürk vd., 2025; Seo & Lee, 2020; Sharma vd., 2021; Tanhan & Kayri, 2013). Ancak, gelişmiş ülkelerde rapor edilen daha düşük TSSB oranlarından (McMillen vd., 2000) farklı olarak, bu sonuç, gelişmekte olan ülkelerde afet sonrası travma yükünün daha ağır olabileceğini düşündürmektedir. Bu fark, sosyoekonomik koşullar ve afet yönetimine yönelik kaynakların sınırlılığı ile ilişkilendirilebilir.

Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu, kadın katılımcıların DSTDB ölçeği ve alt boyutları (davranışsal problem, heyecansal sınırlılık, duyuşsal, bilişsel yapı ve uyku problemi) açısından erkeklere göre anlamlı düzeyde daha yüksek ortalama puanlar elde etmesidir. Bu, kadınların deprem sonrası travmadan daha fazla etkilendiğini gösterir ve literatürle tutarlıdır (Baloğlu vd., 2005; Rossi vd., 2022; Sönmez, vd., 2017; Tang, 2006; Tayhan & Korkmaz, 2025; Tedeschi ve Calhoun, 2004; Tüccar ve Yavuz, 2023; Wang vd., 2009; Xu ve Liao, 2011). Kadınların daha yüksek travma puanları, toplumsal cinsiyet rolleri ve afet sonrası bakım

yükümlülüklerinin artması gibi faktörlerle açıklanabilir. Bu durum, psikososyal destek planlamalarında kadınlara özel müdahalelerin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Evli katılımcıların duyuşsal, bilişsel yapı ve uyku problemi alt boyutlarında bekarlara göre daha yüksek ortalama puanlar elde etmesi de dikkat çekicidir ve literatürle paralellik göstermektedir (Cansel ve Ucuz, 2022; Tang, 2006; Tüccar ve Yavuz, 2023). Bu bulgu, evli bireylerin ailevi sorumluluklarının deprem sonrası stresle birleşerek travma belirtilerini artırabileceği şeklinde yorumlanabilir. Bu durum, evli depremzedelerin destek sistemlerinde aile odaklı yaklaşımların önemini işaret etmektedir.

Araştırmanın dikkat çeken bir diğer bulgusu, 6 Şubat 2023 Hatay depreminden önce herhangi bir depremi deneyimlememiş katılımcıların, daha önce deprem deneyimi olanlara kıyasla davranışsal problem alt boyutunda daha yüksek puanlar almasıdır. Bu sonuç, literatürdeki bazı çalışmalarla çelişmektedir (Eriksson vd., 2001; Kumar vd., 2007; Taşçı ve Özsoy, 2021). Deprem deneyimi olmayan bireylerin daha yüksek davranışsal problemler göstermesi, depreme hazırlıksız yakalanmanın ve önceki deneyim eksikliğinin ani davranışsal tepkileri tetikleyebileceğini düşündürmektedir. Bu, afet eğitiminin travma etkilerini azaltmada potansiyel bir rolü olabileceğine işaret etmektedir.

Eğitim düzeyine bakıldığında, uyku problemi alt boyutunda lisansüstü katılımcıların ilkökul düzeyindekilerden daha yüksek puan aldığı görülmüştür; bu, literatürde hem benzerlik (Tang, 2006; Tüccar ve Yavuz, 2023; Wang vd., 2009) hem de farklılık (Lai vd., 2004) göstermektedir. Daha yüksek eğitilmiş bireylerin uyku problemlerinde artış, afet sonrası stresle başa çıkma süreçlerinde artan farkındalıklarının uyku kalitesini olumsuz etkileyebileceği şeklinde yorumlanabilir. Bu bulgu, eğitim düzeyinin travma üzerindeki etkisinin kültürel bağlamla şekillendiğini ve Hatay özelinde daha derinlemesine incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Deprem sonrası iş durumu analizinde, iş durumu devam etmeyenlerin DSTDB ölçeği toplam puanı ile heyecansal sınırlılık ve duyuşsal alt boyutlarda devam edenlere göre daha yüksek puanlar aldığı bulunmuştur. Bu durum, literatürle farklılaşmıştır (Tang, 2006). İş kaybının travma belirtilerini artırması, ekonomik belirsizlik ve günlük rutinlerin bozulmasının psikolojik yükü artırabileceğini göstermektedir. Bu, afet sonrası istihdam desteklerinin önemini vurgulamaktadır.

Yaş analizinde, 40-50 ve 51-67 yaş gruplarının duyuşsal alt boyutta 18-28 yaş grubuna göre daha yüksek puanlar aldığı görülmüştür. Bu durum literatürdeki diğer çalışmalarla hem benzerlik göstermekte (Tüccar ve Yavuz, 2023) hem de bazı farklılıkları içermektedir (Seo & Lee, 2020; Tang, 2006; Tüccar ve Yavuz, 2023). Orta ve ileri yaş gruplarının daha fazla etkilenmesi, yaşam deneyimlerinin ve sorumlulukların travma duyarlılığını artırabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Gelir durumuna bakıldığında, DSTDB ölçeği ile heyecansal sınırlılık, duyuşsal ve bilişsel boyutlarda geliri giderden az olanların, geliri gidere eşit olanlara göre daha yüksek puanlar aldığı; uyku problemi boyutunda ise geliri giderden az olanların, geliri fazla olanlara kıyasla daha yüksek puanlar aldığı bulunmuştur. Bu sonuç, literatürle büyük ölçüde uyumlu olmakla birlikte (Eriksson vd., 2001; Kumar vd., 2007; Seo & Lee, 2020; Wang vd., 2009) bazı farklılıklar da taşımaktadır (Xu ve Liao, 2011). Düşük gelirin travma üzerindeki etkisi, ekonomik güvensizliğin psikolojik yükü artırabileceğini düşündürmektedir.

Kayıp durumu analizinde, yakın akraba, arkadaş ve ailesinden kayıp yaşayanların DSTDB toplam puanı ve duyuşsal alt boyutta, sadece yakın arkadaş kaybı yaşayanlara göre daha yüksek puanlar aldığı; bilişsel ve uyku problemi alt boyutlarında ise sadece yakın akraba kaybı yaşayanların daha yüksek puanlar aldığı belirlenmiştir. Bu sonuç, literatürle tutarlılık göstermiştir (Kurt ve Gülbahçe, 2019; Tayhan & Korkmaz, 2025; Tüccar ve Yavuz, 2023). Yakın kayıpların travma üzerindeki etkisi, duygusal bağların yoğunluğuna bağlı olarak artabilir ve bu sonuç psikolojik destek programlarında kayıp yaşayanlara öncelik verilmesini gerektirebilir.

Aile yapısına yönelik analizde ise DSTDB ölçeğinde geniş aile yapısındaki katılımcıların ortalama puanları, yalnız yaşayan katılımcılara kıyasla anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur. Davranışsal problem ve heyecansal sınırlılık alt boyutlarında ise geniş aile yapısındaki katılımcıların ortalama puanları, çekirdek aile yapısındaki katılımcılara göre anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur. Literatürde aile yapısıyla ilgili benzer bir bulguya ulaşılammıştır. Bu sonuç, aile yapısıyla ilgili benzer bir literatür bulgusuna rastlanmamış olmasına rağmen, çalışmanın alana katkı sağlaması potansiyelini barındırabilir. Bu analizler, geniş aile yapısının bireylerin travma sonrası stres düzeyleri üzerindeki etkilerini anlamak adına

yeni bir perspektif sunmaktadır. Bu noktada, gelecekte yapılacak daha kapsamlı araştırmaların bu ilişkinin altında yatan mekanizmaları aydınlatmaya yönelik önemli bilgiler sunabileceği düşünülmektedir.

4. Sonuç

Araştırmanın sonuçlarına göre, çalışmaya katılan bireylerin birçoğunun deprem sonrasında önemli düzeyde travma yaşadığı belirlenmiştir. Bu sonuçlar, afetin meydana geldiği ilk andan itibaren güçlü ve profesyonel ekiplerle depremzede bireylere yönelik verilecek olan psikososyal destek hizmetlerine duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır.

Yapılan çalışma sonucunda DSTDBÖ alt boyutlarında kadınların, evli katılımcıların, eğitim düzeyi düşük olanların, daha önce deprem yaşamamış olanların, gelir durumu düşük olanların, işsiz kalanların ve depremde yakınına kaybedenlerin travma puanları daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuçlardan hareketle yürütülecek olan sosyal destek çalışmalarında bu gruplar için farklı uzmanlık dallarının katılımıyla daha özel çalışmalar yürütülebilir.

Depreme maruz kalan bireylerin afet sonrası travma takip süreçlerinde ruh sağlığı ve hastalıkları hizmetlerine erişiminde kamu destekli kolaylıklar sağlanmalıdır. Ayrıca bu konuda ilgili bakanlıkların ortak katılımıyla özel destek birimleri oluşturulabilir.

Araştırmaya katılan bireylerin %34,7'si depremden sonra işsiz kalmıştır. Bu konuda devlet tarafından depremzedelerin faydalanabildiği ve geçici gelir desteği sağlayan Toplum Yararına Programlar (TYP) devreye alınmıştır. İşsiz kalan ve belirsizlik içerisinde yaşayan bu insanların gelir getiren bu tür programlara uzun vadede daha fazla ihtiyacı olacaktır.

5. Extended Abstract

Natural disasters that occur on earth not only cause physical harm to human life, but also bring about some psycho-social effects. One of the most obvious consequences of these effects on humans is the stress disorder that develops after trauma. Studies in the literature have shown that the incidence of post-traumatic stress disorder is significant in individuals affected by natural disasters such as earthquakes. In addition, some of the stress disorder cases that develop after the traumas experienced by individuals become increasingly chronic and negatively affect the mental health of individuals in the long term. Therefore, it is important to determine the trauma burdens and sub-dimensions that develop in individuals after natural disasters and to develop crisis management and coping strategies to eliminate these problems.

The aim of this study is to reveal whether trauma developed in individuals who experienced the earthquake in Hatay province, which was most affected by the disaster, after the Kahramanmaraş-centered earthquakes that occurred on February 6, 2023 in Turkey, the level of trauma that developed, and in which sub-dimensions the trauma loads were concentrated. The study was conducted as descriptive and cross-sectional. The population of the research consists of individuals aged 18 and over who experienced the earthquake in Hatay. The study was conducted with 418 people in total. The Post-Earthquake Trauma Level Determination Scale (DSTDBÖ) developed by Tanhan and Kayri (2013) was used to collect data. The scale consists of five subscales: behavioral problem, emotional limitation, affective, cognitive structure and sleep problem. Data were collected through an online survey between 15.07.2023 and 15.10.2023, using a five-point Likert-type scale with no reverse items. Data were collected on a voluntary basis. Ethics committee approval was received for the research.

IBM SPSS Statistics 25 program was used to analyze the data and the data were examined at a 95% confidence interval and a significance level of $p < 0.05$. T test and One-way Anova parametric tests were used in the analysis as the normality assumptions of the data were met in investigating and testing the relationship between the variables. The limitations of the research include the fact that the scope of the research consists only of people aged 18 and over residing in Hatay province, not including questions about whether the participants have any mental illness or using medication, and collecting the data through an online survey.

The score range of 52.385 ± 5.051 obtained from the post-earthquake trauma level determination scale represents a certain threshold value indicating that individuals were traumatized after the earthquake.

Scores above and below this threshold value describe the level of traumatization as high or low. In the study, it was determined that approximately 81% of the participants who scored above this threshold value showed symptoms of trauma. In the research findings, the average scores of female participants were found to be significantly higher than male participants in all sub-dimensions. The average scores of married participants were found to be significantly higher than single participants in the affective structure, cognitive structure and sleep problem subscales. The average scores of participants who had no previous earthquake experience were found to be significantly higher in the behavioral problem subscale than those with earthquake experience. The fact that participants without earthquake experience received higher scores in behavioral problems emphasizes the effect of earthquake experience on trauma symptoms, while it was determined that age and education level also affected trauma symptoms.

As a result of the study, trauma scores of women, married participants, those with low education level, those who have not experienced an earthquake before, those with low income, those who were unemployed and those who lost their relatives in the earthquake were found to be higher in the DSTDBÖ sub-dimensions. Based on these results, in-depth studies can be carried out for these groups with the participation of different branches of expertise in social support studies. Publicly supported facilities should be provided for individuals exposed to earthquakes to access mental health and disease services during post-disaster trauma follow-up processes. Additionally, special support units can be established on this issue with the joint participation of relevant ministries. Tens of thousands of people lost their lives as a result of the disaster in Hatay province, and most of the residences and workplaces affected by the earthquake became unusable. These demolitions caused great damage to the infrastructure and superstructures of the city and damaged the historical texture of Hatay province. Considering all these negativities together, it is important that Hatay be declared a special disaster area as soon as possible, and that the work on the rehabilitation of the city be carried out sensitively by the relevant institutions and that the work be carried out with the participation of opinion leaders in the region.

Araştırmacıların Katkı Oran Beyanı / Contribution of Authors

Yazarların çalışmadaki katkı oranları Sema URNEK %50/ Bestami KARA %50 şeklindedir.
The authors' contribution rates in the study are Sema URNEK %50/ Bestami KARA %50 form.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

Kaynakça

- Acharya Pandey, R., Chalise, P., Khadka, S., Chaulagain, B., Maharjan, B., Pandey, J., Nepal, J., & Pandey, C. (2023). Post-traumatic stress disorder and its associated factors among survivors of 2015 earthquake in Nepal. *BMC Psychiatry*, 23(1), 1-12. <https://doi.org/10.1186/s12888-023-04836-3>
- American Psychiatric Association, DSM-5 Task Force. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5™* (5th ed.). American Psychiatric Publishing. <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>, [Erişim: 10 Temmuz 2023].
- Aslan, B., & Önal, Ö. (2024). Prevalence of probable post-traumatic stress disorder among survivors of the 2023 earthquakes in Türkiye. *Eastern Mediterranean Health Journal*, 30(9), 622-631. Doi: 10.26719/2024.30.9.622
- Bal, F., & Akgül, Ö. (2023). Deprem kaygısı ölçeği geliştirme çalışması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(139), 77-96. <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.68461>
- Baloğlu, M., Harris, M. B., & Karagözoğlu, C. (2005). Depremin Türk üniversite öğrencileri üzerindeki psikolojik etkileri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 125-136.
- Baran, L., & Işık, Z. (2023, Nisan 14-16). *Hemşirelerin deprem kaygısının stres düzeyine etkisinin incelenmesi*. [Kongre bölümü] Kayseri, Türkiye. <https://aseshealth.com/kongre-kitaplari/>
- Bayram, A. (2024). 6 Şubat Kahramanmaraş depreminde kaç kişi hayatını kaybetti ve yaralandı? <https://www.haberturk.com/6-subat-depreminde-kac-kisi-oldu-kac-yarali-vardi-6-subat-kahramanmaras-depreminde-kac-kisi-kayip-ve-hayatini-kaybetti-3659150/2>, [Erişim: 10 Şubat 2024].
- Cansel, N., & Ucuz, İ. (2022). Post-traumatic stress and associated factors among healthcare workers in the early stage following the 2020 Malatya-Elâzığ earthquake. *Konuralp Medical Journal*, 14(1), 81-91. <https://doi.org/10.18521/ktd.1000636>
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023, Kasım 15). *Kahramanmaraş ve Hatay depremleri raporu*. <https://www.sbb.gov.tr/2023-kahramanmaras-ve-hatay-depremleri-raporu/>
- Dai, W., Chen, L., Lai, Z., Li, Y., Wang, J., & Liu, A. (2016). Prevalence of posttraumatic stress disorder among earthquake survivors: A systematic review and meta-analysis. *BMC Psychiatry*, 16(188), 1-11. <https://doi.org/10.1186/s12888-016-0891-9>
- Demir, E., & Öter, E. G. (2023, March 14-16). *Afet ve acil durumlarda toplumsal cinsiyet ve kadın sağlığına etkileri*. [Konferans bölümü] Konya, Türkiye. <https://as-proceeding.com/index.php/icsar/article/view/321/270>
- Demir, İ., & Bayramlar, K. (2023). Kahramanmaraş merkezli depremler sonrası psikolojik etkilere yönelik fizyoterapi ve rehabilitasyon yaklaşımları. *Gevher Nesibe Journal Of Medical And Health Sciences*, 8(4), 899-904. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10045559>
- Demirtaş, Z., Doğru, E., & Kılıç, M. F. (2023). 6 Şubat Kahramanmaraş depremlerinde okul yöneticisi ve öğretmenlerin yaşadığı travmalar. *Eğitim Yansımaları*, 7(2), 51-64.
- Duruel, M., & Avcı Arık, I. (2023). Kırılabilirlik ve dirençlilik kesişiminde yaşlıların afet deneyimleri Hatay örneğinde 6 Şubat 2023 depremleri. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 103-120. <https://doi.org/10.25272/j.2149-8385.2023.9.2.04>
- Eriksson, C. B., Kemp, H. V., Gorsuch, R., Hoke, S., & Foy, D. W. (2001). Trauma exposure and PTSD symptoms in international relief and development personnel. *Journal of Traumatic Stress*, 14(1), 205-212. <https://doi.org/10.1023/A:1007804119319>
- Goenjian, A. K., Najarian, L. M., Pynoos, R. S., Steinberg, A. M., Manoukian, G., Tavosian, A., & Fairbanks, L. A. (1994). Posttraumatic stress disorder in elderly and younger adults after the 1988 earthquake in Armenia. *American Journal Psychiatry*, 151(6), 895-901.
- Jin, Y., Zeng, P., An, J., & Xu, J. (2019). Negative life events and post-traumatic stress disorder symptoms: A moderated mediation model of only-child status and depressive symptoms. *Public Health*, 172(2019), 31-39. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2019.04.005>
- Karaarslan, İ., Yavuz, B., Özdemir, S., Çakar, S., & Tatlı, M. (2023). 6 Şubat Kahramanmaraş depremleri sonrası ilköğretim öğretmenlerinin durumluk kaygı düzeylerinin incelenmesi. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 10(97), 1560-1564. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8200759>

- Karabacak Çelik, A. (2023). Deprem sonrası travma belirtileri, umut ve iyi oluş arasındaki ilişkinin incelenmesi. *TRT Akademi*, 8(18), 574-591. <https://doi.org/10.37679/trta.1275268>
- Karasu, F., Polat, F., Ayar, D., Bakır, E., & Arpacı, R. (2024). Correlation between post-traumatic stress disorder and sleep hygiene in adults surviving the 2023 Kahramanmaraş earthquakes. *Psychiatric Quarterly*, 95(4), 697-710. <https://doi.org/10.1007/s11126-024-10100-y>
- Kim, H. Y. (2013). Statistical notes for clinical researchers: Assessing normal distribution (2) using skewness and kurtosis. *Restorative Dentistry & Endodontics*, 38(1), 52-54.
- Kokai, M., Fujii, S., Shinfuku, N., & Edwards, G. (2004). Natural disaster and mental health in Asia. *Psychiatry and clinical neurosciences*, 58(2), 110-116. <https://doi.org/10.1111/j.1440-1819.2003.01203.x>
- Korucu, T. Ş., & Kaya, D. Ö. (2023). Yeniden yaşama sarılmak: deprem sonucu gelişen travma sonrası stres bozukluğu yönetiminde temel beden farkındalık terapisi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 8(2), 755-761.
- Köktürk, S. N., Esgin, Ö., Bulbul, A. S., & Sahin, E. (2025). Evaluation of post-traumatic stress disorder and food insecurity in earthquake survivors. *Journal of Public Health*, 1-9. <https://doi.org/10.1007/s10389-025-02423-2>
- Kumar, M. S., Murhekar, M. V., Hutin, Y., Subramanian, T., Ramachandran, V., & Gupte, M. D. (2007). Prevalence of posttraumatic stress disorder in a coastal fishing village in Tamil Nadu, India, after the December 2004 tsunami. *American Journal of Public Health*, 97(1), 99-101. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2005.071167>
- Kurt, E., & Gülbahçe, A. (2019). Van depremini yaşayan öğrencilerin travma sonrası stres bozukluğu düzeylerinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(3), 957-972.
- Lai, T. J., Chang, C. M., Connor, K. M., Lee, L. C., & Davidson, J. R. (2004). Full and partial PTSD among earthquake survivors in rural Taiwan. *Journal of Psychiatric Research*, 38(3), 313-322. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2003.08.005>
- Liang, Y., Cheng, J., Ruzek, J. I., & Liu, Z. (2019). Posttraumatic stress disorder following the 2008 Wenchuan earthquake: A 10-year systematic review among highly exposed populations in China. *Journal of Affective Disorders*, 243(2019), 327-339. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2018.09.047>
- McMillen, J. C., North, C. S., & Smith, E. M. (2000). What parts of PTSD are normal: Intrusion, avoidance, or arousal? Data from the Northridge, California, earthquake. *Journal of Traumatic Stress*, 13(1), 57-75. <https://doi.org/10.1023/A:1007768830246>
- Neria, Y., Nandi, A., & Galea, S. (2008). Post-traumatic stress disorder following disasters: A systematic review. *Psychological Medicine*, 38(4), 467-480. <https://doi.org/10.1017/S0033291707001353>
- Rossi, R., Socci, V., Pacitti, F., Carmassi, C., Rossi, A., Di Lorenzo, G., & Hyland, P. (2022). The Italian version of the international trauma questionnaire: Symptom and network structure of post-traumatic stress disorder and complex post-traumatic stress disorder in a sample of late adolescents exposed to a natural disaster. *Frontiers in Psychiatry*, 13(2022), 1-12. Doi: 10.3389/fpsyt.2022.859877
- Seo, H., & Lee, O. (2020). Mediating role of post-traumatic stress disorder in post-traumatic growth in adults who experienced the 2017 Pohang earthquake. *Journal of Affective Disorders*, 263(2020), 246-251. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2019.11.162>
- Sharma, V., Levin, B. L., Rahill, G. J., Baldwin, J. A., Luitel, A., & Marhefka, S. L. (2021). Post-earthquake self-reported depressive symptoms and post-traumatic stress disorder and their correlates among college-youths in Kathmandu, Nepal. *Psychiatric Quarterly*, 92(4), 1595-1609. <https://doi.org/10.1007/s11126-021-09928-5>
- Sönmez, M. O., Nazik, F., Pehlivan, E. (2017). Van depremi sonrası üniversite öğrencilerinde travma sonrası stres bozukluğu prevalansı. *Uluslararası Hakemli Psikoloji ve Psikiyatri Araştırmaları Dergisi*, 23(3), 957-972. Doi: 10.17360/UHPPD.2017.2.2
- Tang, C. S. K. (2006). Positive and negative postdisaster psychological adjustment among adult survivors of the Southeast Asian earthquake–tsunami. *Journal of Psychosomatic Research*, 61(5), 699-705. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2006.07.014>
- Tanhan, F., & Kayri, M. (2013). Deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(2), 1013-1025.

- Taşçı, G. A., & Özsoy, F. (2021). Deprem travmasının erken dönem psikolojik etkileri ve olası risk faktörleri. *Cukurova Medical Journal*, 46(2), 488-494. <https://doi.org/10.17826/cumj.841197>
- Tayhan, F., & Korkmaz, A. B. (2025). Assessment of the relationship between post-earthquake trauma levels, sleep disorders, dietary habits, and emotional eating in adults. *International Journal of Environmental Health Research*, 1-12. <https://doi.org/10.1080/09603123.2025.2453974>
- Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2004). Posttraumatic growth: conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*, 15(1), 1-18. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1501_01
- Tüccar, E., & Yavuz, E. (2023). Kahramanmaraş Pazarcık depreminin (6 Şubat 2023) bireyler üzerindeki etkilerinin psikososyal yönden incelenmesi. *Journal of Migration and Political Studies*, 1(1), 54-77.
- Uyar, B., Salman, C. B., Aydar, S., Batihan, G., Savga, K., Balıkcı, B., Baran, H., Cankaya Inan, E., Arslan, A., Gunes, M., Kaya, M. C., Bulut, M. (2023). Retrospective evaluation of post-traumatic stress disorder data of healthcare workers who received counseling from psychosocial support unit after the Kahramanmaraş earthquake. *Turkish Journal of Clinics and Laboratory*, 14(4), 753-759. Doi: 10.18663/tjcl.1384085
- Wang, L., Zhang, Y., Wang, W., Shi, Z., Shen, J., Li, M., & Xin, Y. (2009). Symptoms of posttraumatic stress disorder among adult survivors three months after the Sichuan earthquake in China. *Journal of Traumatic Stress*, 22(5), 444-450. <https://doi.org/10.1002/jts.20439>
- Xu, J., & He, Y. (2012). Psychological health and coping strategy among survivors in the year following the 2008 Wenchuan earthquake. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 66(3), 210-219. <https://doi.org/10.1111/j.1440-1819.2012.02331.x>
- Xu, J., & Liao, Q. (2011). Prevalence and predictors of posttraumatic growth among adult survivors one year following 2008 Sichuan earthquake. *Journal of Affective Disorders*, 133(1-2), 274-280. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2011.03.034>
- Yayla, M. E., Gümüştakım, R. Ş., & Ayhan Başer, D. (2025). Quality of life and post- traumatic stress disorder among elderly earthquake survivors: a focus on the February earthquake in Turkey. *Psychogeriatrics*, 25(1), 1-12. Doi: 10.1111/psyg.13201
- Yazawa, A., Shiba, K., Okuzono, S. S., Hikichi, H., & Kawachi, I. (2023). Bidirectional associations between post-traumatic stress symptoms and sleep quality among older survivors of the 2011 Great East Japan earthquake and tsunami. *Sleep*, 46(6), 1-13. <https://doi.org/10.1093/sleep/zsad106>
- Yıldız, S. (2017). Sosyal bilimlerde örnekleme sorunu: Nicel ve nitel paradigmalardan örnekleme kuramına bütüncül bir bakış. *Kesit Akademi Dergisi*, 3(11), 421-442.
- Yıldız, C. D., & Öztürk, E. D. (2023). Eğitim ve çocuk özelinde Kahramanmaraş depremleri. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(12), 1649-1664. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1337>

Assessment of the Determinants of Revealed Comparative Advantages in Türkiye's Manufacturing Sector in the Context of Selected European Countries

Abdullah Bahadır ŞAŞMAZ*

ABSTRACT

This study examines Türkiye's trade competitiveness in manufacturing sector (SITC5-8) with 21 European economies from 1996 to 2021. The Balassa index results reveal that Türkiye's strongest competitiveness is in miscellaneous manufactured articles (SITC8) and manufactured goods (SITC6). Econometric models are employed to explore the factors influencing competitiveness across sectors. According to analysis, increase in GDP of trading partners generally weakens Türkiye's position in SITC5, 7 & 8 sectors. It is seen that economies of scale arising from free trade between trading countries do not significantly increase competitiveness. Geographic proximity increases the trade competitiveness of SITC5 and SITC7 sectors and when evaluated together with GDP data, it shows that the gravity model better explains these sectors. Investment in research and development has an impact on competitiveness in SITC7, aligning with Ricardian comparative advantages. Product differentiation and impact of Linder hypothesis appear more relevant for SITC6. Trade openness of partners presents a double-edged sword, harming competitiveness in SITC 8 due to increased partner productivity, while increasing competitiveness in SITC 7. While the appreciation of the currencies of trading partners reduces the competitiveness of SITC8 due to its dependence on intermediate goods, it has no statistical impact on other sectors. Periods of Turkish Lira depreciation (1999-2001 & 2018-2021) are found to negatively impact SITC8 competitiveness, highlighting its vulnerability to import dependence.

Keywords: Competitiveness, Revealed Comparative Advantages, Trade, Panel Data Analysis.

Türkiye İmalat Sanayinin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerinin Belirleyicilerinin Seçilmiş Avrupa Ülkeleri Açısından Değerlendirilmesi

ÖZ

Bu çalışma, Türkiye'nin imalat sektöründeki (SITC5-8) 1996-2021 dönemi ticaret rekabet gücünü seçilmiş 21 Avrupa ekonomisiyle incelemektedir. Balassa endeksi sonuçları, Türkiye'nin en güçlü rekabet gücünün çeşitli imalat mallarında (SITC8) ve imalat mallarında (SITC6) olduğunu ortaya koymaktadır. Sektörler arası rekabet gücünü etkileyen faktörleri araştırmak için ekonometrik modeller kullanılmaktadır. Analize göre ticaret ortaklarının GSYİH'sindeki artış genel olarak Türkiye'nin SITC5, 7 ve 8 sektörlerindeki konumunu zayıflatmaktadır. Ticaret yapan ülkeler arasındaki serbest ticaretle ortaya çıkan ölçek ekonomilerinin rekabet gücünü anlamlı bir düzeyde artırmadığı görülmektedir. Coğrafi yakınlık, SITC5 ve SITC7 sektörlerinin ticaret rekabetçiliğini artırmakta ve GSYİH verileriyle birlikte değerlendirildiğinde, gravity modelin bu sektörleri daha iyi açıkladığını göstermektedir. Araştırma ve geliştirmeye yapılan yatırımın, Ricardocu karşılaştırmalı üstünlüklerle uyumlu olarak SITC7'deki rekabet gücü üzerinde etkisi bulunmaktadır. Ürün farklılaştırması ve Linder hipotezinin etkisi, SITC6 daha alakalı görünmektedir. Ortakların ticari açıklığı, iki ucu keskin bir kılıç teşkil etmekte ve ortakların üretkenliğinin artması nedeniyle SITC 8'deki rekabet gücüne zarar verirken SITC7'de rekabet artışı sağlamaktadır. Ticaret ortaklarının para birimlerinin değer kazanması, ara mallara olan bağımlılık nedeniyle SITC8'nin rekabet gücünü azaltırken, diğer sektörlerde istatistiki açıdan bir etkiye bulunmamaktadır. Türk Lirası'nın değer kaybı dönemlerinin (1999-2001 ve 2018-2021) SITC8'in rekabet gücünü olumsuz etkileyerek ithalat bağımlılığına yönelik kırılganlığı işaret ettiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rekabetçilik, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler, Ticaret, Panel Veri Analizi.

* **Corresponding Author/Sorumlu Yazar**, Dr., Kartal Belediyesi, İstanbul, Türkiye/ Ph.D., Kartal Municipality, İstanbul, Türkiye, a.bahadirsasmaz@gmail.com

Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/Article Submission and Acceptance Dates: 19.04.2024-25.11.2024

Citation/Atıf: Şaşmaz, A. B. (2025). Assessment of the determinants of revealed comparative advantages in Türkiye's manufacturing sector in the context of selected european countries. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56, 50-77. <https://doi.org/10.52642/susbed.1471194>

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

1. Introduction

After World War II, the surge in economic liberalization and globalization ushered in a period of significant growth and complexity in world trade. Traditional trade theories struggled to fully explain the intricate dynamics of modern global production, investment, and preferences. Consequently, new theories emerged to address these complexities. Despite these advancements, the concept of comparative advantage remains a guiding principle in international trade, informing nations' strategic economic decisions and trade policies. For Türkiye, a key player in the global market, understanding the determinants of its Revealed Comparative Advantage (RCA) in manufacturing sectors is essential.

Our research aims to examine the underlying factors shaping Türkiye's comparative advantage in manufacturing, shedding light on its trade dynamics. Leveraging the RCA index pioneered by Balassa (1965), we quantitatively assess Türkiye's comparative advantage in each manufacturing sub-sector for Standard International Trade Classification (SITC) codes 5, 6, 7, and 8. Additionally, we evaluate competitiveness within these sectors using the framework proposed by Hinloopen and Van Marrewijk (2001), employing panel data analysis to discern the impact of various determinants on Türkiye's manufacturing competitiveness.

Using a dataset spanning 1996-2021 and employing SITC rev. 4 standardization for 21 European economies¹, we calculate RCA values for Türkiye's SITC-5, SITC-6, SITC-7, and SITC-8 sectors. Our econometric analysis examines the influence of key variables such as GDP, distance, difference in GDP per capita between trading partners, research and development expenditures, trade openness, and real effective exchange rates on Türkiye's comparative advantage in manufacturing.

The selected countries are European Union members, with Türkiye as a candidate and in a Customs Union with the EU since 1996. This selection provides geographical diversity, economic relevance, and significant trade relationships, allowing for a comprehensive analysis of Türkiye's trade competitiveness within the European context, capturing insights from both advanced and emerging economies across different manufacturing sectors. Notably, EU members Belgium, Estonia, Greece, Lithuania, Luxembourg, Malta, and Slovenia were excluded due to a lack of macroeconomic data for certain years.

Despite numerous studies on Türkiye's competitiveness in various sectors, the literature on determinants of competitiveness remains limited compared to global research. Our study addresses this gap by focusing on the manufacturing sector, crucial in Türkiye's trade with Europe. Given the significance of European economies as trading partners, our findings offer actionable insights for policymakers and decision-makers seeking to enhance competitiveness across sectors.

1.1. Theoretical Background

Adam Smith (1776), who is considered the father of classical economics, explained the trade between two countries with the concept of absolute advantages in his work known as *The Wealth of Nations*. David Ricardo (1817), on the other hand, explained trade and comparative advantage between countries in terms of productivity in the production of goods by building on absolute advantages, which later came to be known as the Ricardian approach. Heckscher (1919) – Ohlin (1933) explained trade between countries by differences in the intensity of factors of production. Leontieff (1951) tested the H-O theory for the US with the input-output approach, but contrary to expectations, the US was found to be labor-intensive while its trading partners were capital-intensive. Linder (1961) argued that similarity in preferences can also be used to explain trade between two countries and introduced a demand-based approach. Krugman (1979) developed a model in which economies of scale under imperfect competition can lead to trade without similarity in technology, factor endowments and preferences.

With these and other new theories of foreign trade, the competitiveness of countries' foreign trade has gained importance. Although Liesner (1958) was the first to calculate the competitiveness of foreign trade between countries, Balassa (1965) developed the index that is still the most widely used and accepted today. In his seminal work, Balassa (1965) mentions about two main doctorines that can determine the trade pattern among countries in case of absence of production data of individual countries: Heckscher-

¹ Austria, Bulgaria, Croatia, Cyprus, Czechia, Denmark, Finland, France, Germany, Hungary, Ireland, Italy, Latvia, Netherlands, Poland, Portugal, Romania, Slovak Republic, Spain, Sweden, United Kingdom.

Ohlin theory and classical comparative advantages. Balassa (1965) adds that RCA can be influenced by differences in non-price factors as well. Uniformity of tastes and custom tariffs and duties may affect the trade patterns. Based on this approach, it is important to analyze and identify the determinants of competitiveness of Türkiye's manufacturing sub-sectors.

1.2. Literature Review

There are many studies measuring Türkiye's competitiveness in different countries and sectors with Balassa index and similar indices. Some of these studies are summarized below:

Kösekahyaoglu (2003) analyzed the trade between Türkiye and the European Union in 1978-1980 and 1988-1990 with the RCA index. The study concludes that after the 1980 liberalization, some of Türkiye's traditional export industries lost competitiveness, but competitiveness increased in sectors with mainly include physical capital such as plastics, paper, cement and in all sectors based involving human capital.

Çakmak (2005) analyzed Türkiye's textile trade with the world for the period 1989-2003 using Balassa and Vollrath's RCA models. According to the study, Türkiye maintains its comparative advantage in exports in textile and clothing industries, but this competitive advantage has been declining over the years.

Vergil (2006) calculated Türkiye's exports of 215 goods with the EU for the period 1993-2002 by using RCA. The author finds that the EU Customs Union has a positive effect on Türkiye's competitiveness in research-intensive goods that contain advanced technology and are difficult to imitate, but has a negative effect on Türkiye's competitiveness in intermediate technology goods and capital-intensive goods.

Serin and Civan (2008) measured competition in the tomato, olive oil and fruit juice industries in trade between the EU and Türkiye. The study, which covers the period 1995-2005 and was conducted by using the RCA model, shows that Türkiye has a comparative advantage in olive oil and fruit juice sectors but a disadvantage in tomato sector.

Erkan (2011) calculated the trade between Türkiye and N-11 countries for the period 1993-2009 by using the SITC Technology Classification. It is determined that capital-intensive goods as well as labor-intensive goods have a significant impact on the increase in Türkiye's export share in world markets. The highest coefficients of RCA in the goods exported by N-11 economies were found to be mostly in the exports of raw materials and labor-intensive goods. However, it was found that the Philippines ranked highest in the exports of high value-added, difficult to imitate research-based goods, followed by South Korea and Mexico.s

Yalçinkaya et al. (2014) analyzed the role of the Chinese economy in global trade and its effects on the Türkiye's economy for the years 2002-2013. Türkiye's competitiveness against China was assessed using Balassa's Index of RCA. Within the framework of the findings, 5 industries with an index value above 0.5 were identified at the end of 2013. These industries include metal ore mining, manufacture of food products, manufacture of beverages, water supply, sewerage waste management and remediation activities, other mining and quarrying.

Kalaycı (2017) analyzed Türkiye's foreign trade with the European Union and third countries with which Türkiye has signed free trade agreements. According to the results of the analysis for the period 2012-2016, Türkiye has a comparative advantage in food and live animals, beverages and tobacco, and miscellaneous manufactured articles. However, comparative disadvantage was observed in the commodity groups of crude materials, inedible, except fuels, animal, vegetable oils and fats and waxes, and chemicals and related products, n.e.s..

Kuşat and Denli (2021), in their study conducted between 2008 and 2019 with the RCA index, concluded that Türkiye gained a competitive advantage in its trade with BRICS countries only in the 'Food and live animals Commodity Group'.

Yalçın and Bakan (2021) examined Türkiye's trade volume with the 10 countries to which Türkiye exports the most and analyzed their competitiveness for 97 product groups. As a result of the analysis conducted for the period 2005-2018 by using Balassa's method, it was found that Türkiye has comparative advantage in 42 of 97 product groups on average and has high competitiveness in 19 products within this group.

Tümer (2021) investigated in which products the elimination of customs duties would be more profitable for Türkiye in the event that Türkiye signs an alternative customs union with the Shanghai Cooperation Organization by using Balassa index. As a result of the analysis with 2010-2015 and 2020 data, it is concluded that Türkiye has a comparative advantage in the exports of labor and capital intensive goods against the countries in the region and that the removal of customs duties on these products would be in Türkiye's favor with the establishment of a customs union.

In Özbaş and Yıldırım's (2022) study, Türkiye's competitiveness between 2001 and 2019 was determined using the Balassa and Vollrath indices. In both indices, the top ten goods with the highest competitiveness, the top ten goods with the highest share in Türkiye's exports and the top ten goods with the highest increase in competitiveness were identified and evaluated. It was found that the export goods with the highest increase in Türkiye's competitiveness consisted of products with low and medium-low level technology. It is observed that Türkiye has a comparative advantage in only 4 of the top 10 products with the highest share in Türkiye's exports, and these products contain low and medium-low technology.

Sarıçoban (2022) investigated Türkiye's comparative advantage in exports with 15 countries that are parties to the Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP) agreement in the period 2011-2020. According to the findings of the study using the Balassa index, RCEP countries are mostly specialized in agricultural product groups. This sector was followed by manufacturing industry and raw material intensive goods. Many countries also specialized in easy imitation and difficult imitation groups and high technology groups and gained comparative advantage in exports. China, Vietnam, Malaysia, South Korea, Thailand, Singapore, the Philippines, and Japan have shown superiority in the groups of research-based goods.

Although there are many empirical studies in the literature analyzing Türkiye's competitiveness with Balassa and similar indices, the number of studies analyzing the determinants of this competitiveness and its relationship with other variables is limited. On the other hand, there has been an increase in these studies in recent years. These studies are summarized as follows:

Dinç and Kılıçaslan (2021) examined the relationship between Türkiye's competitiveness in the service sector and productivity with 30 selected economies in the period 2000-2015 using dynamic panel data analysis. The findings show that competitiveness has a positive effect on productivity in all service sectors except the information and communication sector.

Demirtaş and Artık (2022) examined the impact of FDI on Türkiye's competitiveness with quarterly data between 2005 and 2019 using a lagged autoregressive time series model based on least squares method. The findings show that FDI does not have a statistically significant effect on competitiveness in the short or long run.

Türkmen and Yiğitler (2022) examined the relationship between Türkiye's competitiveness in medium and high technology products in the manufacturing industry and economic growth in the period 1989-2017. Using co-integration test and vector error correction model, the study concluded that Türkiye has a competitive advantage in medium technology products and a disadvantage in high technology products. An increase in competitiveness in medium and high technology products has a positive effect on growth.

Adıgüzel (2022) analyzed the relationship between Türkiye's intra-industry trade and announced comparative advantages in the period 2001-2019. Using 97 HS/GTIP chapters, it is found that there is a very high positive correlation in 27 chapters and a high positive correlation in 24 chapters, and a very high negative correlation in 24 chapters and a high negative correlation in 6 chapters between intra-industry trade and declared comparative advantages.

It is observed that the number of studies in the international literature on the determinants of RCA remains relatively limited. However, the recent increase in such studies is noteworthy.

Marconi and Rolli (2007) calculated the revealed comparative advantages of 16 selected developing countries with high exports and examined their determinants. According to the study, RCAs are positively affected by GDP and gross fixed capital formation, and negatively by unit labor cost, country's average years of schooling, and ratio of machinery imports to GDP.

Yonghua (2010) examined the competitiveness of 26 manufacturing exports of China in the period 2001-2007. The study concluded that technological innovation and foreign direct investment positively affected RCA.

Yue and Zhou (2018) revealed that the RCA index of democratic countries was higher than that of autocratic countries in a study covering 140 countries in the period 1962-2010. It is seen that the variables GDP per capita, GDP growth, and population used in the study also have a positive effect on RCA.

Chang *et al.* (2019) examined the determinants of RCAs of shrimp-exporting countries with monthly data from 2003-2014. It was observed that RCA index was negatively affected by shrimp prices and positively affected by US income per capita, while shrimp disease, domestic US shrimp quantity, exchange rates and US antidumping laws did not have statistically significant effects.

Lee (2020) examined the comparative advantages of crustacean exports of 6 ASEAN (Vietnam, Thailand, Indonesia, Myanmar, Malaysia, the Philippines) countries to Japan in the period of 2010-2016. The study concluded that per capita income and domestic Japanese shrimp production had no statistically significant effect on RCA, while exchange rate and Acute Hepatopancreatic Necrosis Disease had negative effects.

Ahmed *et al.* (2023) used the RCA index to measure the effects of the free trade agreement between Pakistan and China. Then, they examined the trade of products that they found to be highly competitive with econometric analysis. In the study where the gravity model was used, it was concluded that the product of China and Pakistan's GDPs, the difference in GDP per capita, trade openness, FTA positively affected Pakistan's exports, while distance negatively affects it.

Hu *et al.* (2024) examined the competitiveness of high-technology products exported by 30 regions of China for the period 2011-2021. It has been found that technological innovation, industrial upgrading, government support, education level and market openness have positive effects on RCA.

In this study's econometric model, GDP, per capita GDP differences, R&D, trade openness, and real effective exchange rates are used as independent variables, all of which are commonly employed in the literature to explain RCA.

2. Methodology

2.1. Calculation and Classification of Revealed Comparative Advantages

Vollrath (1991) explained the first studies on the calculation of comparative advantages. He stated that one of the first formulas for the calculation of RCA was developed by Liesner (1958) as follows:

$$RCA1_a^i = \frac{X_a^i}{X_a^e} / \frac{X_a^d}{X_a^e} = \frac{X_a^i}{X_a^d} \quad (1)$$

Where X is exports, a is any tradable product, i is the UK, d is any European country, e is all seven European countries studied.

Balassa (1965) was the first to use the term RCA and developed Liesner's (1958) method of calculating comparative advantage:

$$RCA2_a^i = \frac{X_a^i}{X_a^c} / \frac{X_m^i}{X_m^c} \quad (2)$$

Where m represents the total exports of 74 products, i represents one of the 11 developed countries used in the analysis, and c represents all 11 developed countries.

Vollrath (1991) stated that these indices should not be limited to the countries and products used in the above analysis, and that the index developed by Balassa (1965) can be used for all countries and product groups:

$$RCA3_a^i = \frac{X_a^i}{X_t^i} / \frac{X_a^w}{X_t^w} \quad (3)$$

Where a stands for any product, t stands for all tradables, i stands for the country under study and w stands for the whole world.

In his study, Balassa (1965) developed not only the above index but also an index that includes import flows in addition to exports, which can be expressed as follows:

$$RCA4 = \frac{X_a^i}{M_a^i} / \frac{X_m^c}{X_m^c} \quad (4)$$

Where M stands for imports.

Balassa index value greater than 1 indicates a competitive advantage, while a value less than 1 indicates a competitive disadvantage. On the other hand, Hinloopen and Van Marrewijk (2001) stated that index values can be categorized and divided them into 4 classes:

- Class a (Comparative disadvantage) $0 < RCA \leq 1$;
- Class b (Weak comparative advantage) $1 < RCA \leq 2$;
- Class c (Medium comparative advantage) $2 < RCA \leq 4$;
- Class d (Strong comparative advantage) $4 < RCA$.

In this study, the RCA4 index is used since it also takes import flows into account.

Yu et al. (2009) created an index based on the Balassa index for measuring revealed comparative advantages. They state that the new method, which they call the normalized revealed comparative advantage index (NRCA), is more consistent and precise in revealing the comparative advantages of a country in a product compared to other indices in the literature. The NRCA index allows comparison of product and country groups as well as comparison in terms of time. By adding the time dimension to the model, it is possible to say that the classical index is static, while the NRCA index is dynamic.

In the Balassa (1965) index, which we call RCA2, Yu et al. (2009) stated that if the equivalence result is below 1, there is disadvantage, and if it is equal to 1, there is a neutral situation, and expressed this as $\hat{E}_j^i$. The authors state that $\hat{E}_j^i$ is equal to $(E^i E_j) / E$:

$$\Delta E_j^i \equiv E_j^i - \hat{E}_j^i = E_j^i - (E^i E_j) / E \quad (5)$$

E_j^i : export commodity j of country i ,

E_j : export commodity j of all countries,

E^i : total export commodities of country i ,

E : total commodities exported by all countries.

NRCA can be expressed as follows:

$$NRCA_j^i \equiv \Delta E_j^i / E = E_j^i / E - E_j E^i / EE \quad (6)$$

The NRCA index is used to measure the deviation of the country's real export value from the comparative-neutral value to the world market. This provides an appropriate presentation of comparative advantages. The equivalence results take values between $-1/4$ and $1/4$, with 0 representing a neutral value.

Comparisons between different commodities, countries and times can be made through this basic equivalence.

Cross Commodity Comparison:

$$\Delta NRCA_{1-2}^i \equiv NRCA_1^i - NRCA_2^i = \frac{E^i}{E} \left[\left(\frac{E_1^i}{E^i} - \frac{E_1}{E} \right) - \left(\frac{E_2^i}{E^i} - \frac{E_2}{E} \right) \right] \quad (7)$$

The above equation shows the relative specialization between two products by comparing the product 1 of country i measured by $\left(\frac{E_1^i}{E^i} - \frac{E_1}{E} \right)$ and product 2 measured by $\left(\frac{E_2^i}{E^i} - \frac{E_2}{E} \right)$.

Cross Country Comparison:

$$\Delta NRCA_j^{1-2} \equiv NRCA_j^1 - NRCA_j^2 = \frac{E_j}{E} \left[\left(\frac{E_j^1}{E_j} - \frac{E_1}{E} \right) - \left(\frac{E_j^2}{E_j} - \frac{E_2}{E} \right) \right] \quad (8)$$

The above equation analyzes the competitiveness between two countries by comparing the export performance of commodity j measured by $\left(\frac{E_j^1}{E_j} - \frac{E_1}{E} \right)$ and product 2 measured by $\left(\frac{E_j^2}{E_j} - \frac{E_2}{E} \right)$.

Temporal Comparison:

$$\Delta NRCA_{j,t+1}^i \equiv NRCA_{j,t+1}^i - NRCA_{j,t}^i = \left(\frac{E_{j,t+1}}{E_{t+1}} - \frac{E_{j,t}^i}{E_t} \right) - \left(\frac{E_t^i}{E_t} \frac{E_{j,t}}{E_t} - \frac{E_{t+1}^i}{E_{t+1}} \frac{E_{j,t+1}}{E_{t+1}} \right) \quad (9)$$

In the equation above, measures the change in the export level $\left(\frac{E_{j,t+1}}{E_{t+1}} - \frac{E_{j,t}^i}{E_t} \right)$ of commodity j of country i between times t and $t+1$. $\frac{E_t^i}{E_t} \frac{E_{j,t}}{E_t}$ and $\frac{E_{t+1}^i}{E_{t+1}} \frac{E_{j,t+1}}{E_{t+1}}$ are the expected export level of commodity j of country i at times t and $t+1$ under the comparative-advantage-neutral condition, respectively. This equivalence compares the actual change in the export level of a country of a certain good under the comparative advantage at times t and $t+1$ with the expected change in the export level under the condition that the comparative advantage is neutral.

In the above equation, $\left(\frac{E_{j,t+1}}{E_{t+1}} - \frac{E_{j,t}^i}{E_t} \right)$ measures the change in the export level of commodity j of country i between time t and $t+1$. $\frac{E_t^i}{E_t} \frac{E_{j,t}}{E_t}$ and $\frac{E_{t+1}^i}{E_{t+1}} \frac{E_{j,t+1}}{E_{t+1}}$ express the expected export level of country i 's commodity j at times t and $t+1$, respectively, under the comparative-advantage-neutral condition. This equivalence compares the actual change in a country's export level of a certain good due to comparative advantage at times t and $t+1$ with the expected change in export level when comparative advantage is neutral.

2.2. Data and Variables

Table 1. Variables and Description

Variable Abbreviation	Description	Source	Expected Coefficient Sign
RCA_5	Calculated by Balassa Import-Export Index for Türkiye's SITC (rev. 4) 5 Category Trade	Trade data obtained from UNCOMTRADE (2024)	X
RCA_6	Calculated by Balassa Import-Export Index for Türkiye's SITC (rev. 4) 6 Category Trade	Trade data obtained from UNCOMTRADE (2024)	X
RCA_7	Calculated by Balassa Import-Export Index for Türkiye's SITC (rev. 4) 7 Category Trade	Trade data obtained from UNCOMTRADE (2024)	X
RCA_8	Calculated by Balassa Import-Export Index for Türkiye's SITC (rev. 4) 8 Category Trade	Trade data obtained from UNCOMTRADE (2024)	X
<u>ln_gdp</u>	Natural Logarithm of Türkiye's trading partners' GDP (constant 2015 US\$)	Worldbank (2024)	-
<u>ln_gdp_tr</u>	Natural Logarithm of Türkiye'nin GSYİH'i (constant 2015 US\$)	Worldbank (2024)	+
<u>dist_gdp</u>	GDP weighted distance (Calculation methodology provided below in the text)	EU Commission (2024)	+
<u>ln_gdp_av</u>	Natural logarithm of the average of Türkiye's trading partner's GDP and Türkiye's GDP. (constant 2015 US\$)	Calculated with the data obtained from Worldbank (2024)	+
<u>ln_gdppc_dif</u>	Natural logarithm of the absolute value of the difference between Türkiye's trading partner's GDP per capita and Türkiye's GDP per capita (constant 2015 US\$)	Calculated with the data obtained from Worldbank (2024)	-
<u>rd</u>	Türkiye's Trade Partners - Research and development expenditure (% of GDP)	Worldbank (2024)	-
<u>rd_tr</u>	Türkiye's Research and development expenditure (% of GDP)	Worldbank (2024)	+
<u>to</u>	Türkiye's Trade Partner – Trade Openness (Trade % of GDP)	Worldbank (2024)	-
<u>to_tr</u>	Türkiye's Trade Openness (Trade % of GDP)	Worldbank (2024)	+
<u>reer</u>	Türkiye's Trade Partner – Real Effective Exchange Rate Index (2010 = 100)	Worldbank (2024)	+/-
<u>d1999_2001</u>	Dummy variable representing crisis years for Türkiye (1999-2001)	-	+
<u>d2008_2009</u>	Dummy variable representing crisis years for Türkiye & EU (2008-2009)	-	+
<u>d2018_2021</u>	Dummy variable representing heterodox policies followed by Türkiye (2018-2021)	-	+

In the analysis of Türkiye's foreign trade competitiveness with selected 21 European economies in the manufacturing sector, import and export data for 1996-2021 were obtained in SITC rev.4 categorization and calculations were made. Among the European economies, Luxembourg, Belgium, Lithuania, Slovenia, Greece, Malta, Estonia were excluded due to lack of certain dataset.

2.3. Independent Variables and Theoretical Background

Linder Hypothesis: In empirical studies, the GDP per capita difference between trading partners is used as a variable to test the Linder hypothesis. This variable represents the development gap between countries. As the development gap between countries increases, competition in the sector under scrutiny is expected to decrease.

McPherson et al. (2001) and Hallak (2010) tested the relationship between trade intensity and Linder hypothesis. The authors used GDP per capita differences in their studies and concluded that there is a negative relationship between these differences and trade intensity. Fajgelbaum et al. (2015) examined the

impact of GDP per capita differences on FDI and found a negative relationship between the two variables. On the other hand, Jošić and Metelko (2018) found that the Linder hypothesis is not valid for Croatia and that the gravity model is more successful in explaining international trade.

Gravity Model: The seminal work of Tinbergen (1963) paved the way for the application of Newton's Law of Gravity to international trade. The so-called Gravity model is constructed using the GDP of trading countries and the distance between countries. As the GDP of trading countries increases and the physical distance between them decreases, trade is expected to increase.

Sahu and Heng (2017) used the gravity model and found that Indian exports are positively affected by its own GDP and negatively affected by the GDP of its trading partner. Renjini et al. (2017) found that the GDP of both India and its trading partner positively affects its total trade.

In calculating the distance between countries, the GDP-weighted distance of Balassa and Bauwens (1987):

$$dist\_gdp = \frac{GDP_{it} \times DIST_i}{\sum GDP_{kt}} \quad (10)$$

Where i represents Türkiye's trade partner, t denotes relevant year, k represents all countries in the analysis. The $DIST$ represents the distance between the capital city of the partner country and Türkiye's capital city, measured as the crow flies.

The reason for not using normal distance is that the package program used in econometric calculation detects a dependency between the distance variable and other independent variables and omit these variables.

Turkcan and Ates (2010), who use GDP-weighted distance to examine the relationship between distance and intra-industry trade, conclude that there is a negative relationship between these variables, while Stone and Lee (1995) conclude that there can be both negative and positive relationships. As geographical distance increases, trade between countries is expected to decrease. However, it is possible to detect a positive relationship between competition and distance due to reasons such as low transportation costs in trade between countries, small volume or weight of traded products and shipment in bulk, and trade overlap as a result of countries engaging in mutual trade (intra-industry trade) in similar areas.

The formula given in equation (5) can be said to represent economic proximity rather than economic distance. Indeed, in the numerator of the equation, the value of the fraction will increase as GDP or geographical distance increases. Considering that the geographical distance to each country does not change over the period, the change in the GDP of the trading country has a determining role on this variable.

Scale economies: As trade between the two countries intensifies, production structure will be changed. Competition will force firms to produce more efficiently, while those that cannot compete will be eliminated. Therefore economies of scale will emerge with relatively larger firms. Due to economies of scale, costs are expected to decrease as production expands. This, in turn, will be reflected in trade, leading to an increase in competition. The averages of the GDPs of the two countries are used to represent these economies of scale. Turkcan and Ates (2010) use the average GDP of the US and its trading partners to represent economic size and hence economies of scale.

Ricardian Comparative Advantages: According to Ricardo's theory of comparative advantage, the source of trade is production differences and specialization between countries. Authors such as Dornbusch et al. (1977), Taylor (1993), Trabold (1994), Ricci (1997), Eaton et al. (2002) have created a Ricardian framework that includes models that base production differences between countries on technology. In this Ricardian framework, the reason for the emergence of comparative advantage in trade between countries is the differences in technology and techniques used (Kerr, 2013). In this study, analyses will be based on this Ricardian framework model. As the budget allocated to research and development increases, the quality and quantity of production is expected to increase with new techniques and technologies. When Türkiye invests more in R&D, its competitiveness is expected to rise, while its trading partners' increased expenditures are likely to lower its competitiveness.

Braunerhjelm and Thulin (2006), covering 19 countries, find that R&D has a positive effect on total exports. Márquez-Ramos and Martínez-Zarzoso (2010) conclude that the effect of technological innovation on exports is non-linear and a certain threshold value must be reached for this relationship to be positive. Pereira et al. (2013) examined the impact of technological changes on export competitiveness and found that the impact of research and development expenditures on export competitiveness may vary according to technology classification (low, medium and high). In this context, even if the level of investments in sectors with low technology structure is high, it may not increase competitiveness.

Trade Openness: As the trade openness of countries increases, their competition with each other is expected to increase and to lead to an increase in productivity and thus increase comparative advantages (Chen *et al.* (2009). Similarly, as the trade openness of the trading country increases, the competitiveness and RCA of the exporting country will decrease. On the other hand, as trade openness increases, firms that cannot compete and increase their productivity may lose their advantage in trade (Wong, 2007). Moreover, in line with Mundell's (1957) model, increased factor mobility between countries may also reduce competitiveness due to increased production costs. Increased trade and hence increased external dependence in production may also lead to a decline in competitiveness in previously competitive sectors as it affects specialization (Aigheyisi, 2021).

Ahmed *et al.* (2023) concluded that an increase in trade openness positively affects Pakistan's exports. Pilinkiene (2016) found that trade openness has a positive impact on growth and competition in Central and Eastern European Countries.

Real Effective Exchange Rates: The real effective exchange rate index reflects how a country's currency is valued relative to its trading partners, considering both exchange rate movements and differences in price levels.

Siddique et al. (2020) examined the impact of Pakistan's real effective exchange rate on RCA and concluded that the appreciation of Pakistan's real effective exchange rate has a negative impact on RCA and trade balance, while depreciation has a positive impact. On the other hand, Begović and Kreso (2017) find that the depreciation of the real effective Exchange rates of European transition economies has a negative impact on the trade balance. Authors state that this effect is presumably due to these countries' high import dependence and lack of export capacity. The rapid impact of high import values on local prices was also found as another difficulty.

Kharroubi (2011), on the other hand, found that the effect of real effective exchange rate on the balance of trade can be explained by the import content of exports and intra-industry trade indices. In the study, it is stated that in countries with low intra-industry trade and high import content of exports, the devaluation of the real effective exchange rate will not contribute significantly to improving the trade balance. The opposite would be the case in countries with high intra-industry trade and low import content of exports.

In this study, the real effective exchange rates of Türkiye's trading partners are added to the model. Thus, it can be examined how Türkiye's competitiveness will be affected as the currencies of Türkiye's trading partners appreciate. An appreciation of the currencies of Türkiye's trading partners may increase the quantity of goods imported from Türkiye, but it may also lead to a trade diversion effect, causing demand to be met from other countries. Moreover, since Türkiye's exports depend on its imports, the effect of exchange rate changes may also be negative. Therefore, the impact of this variable on Türkiye's competitiveness is expected to be uncertain.

Dummy variables: To control for time effects, d1999_2001 and d2008_2009 dummy variables are used to represent the economic crisis and recession between 1999-2001 and 2008-2009, respectively. In addition, d2018_2021 dummy variable is included to represent the heterodox policies pursued by Türkiye between 2018-2021. The economic effects of COVID-19 pandemic conditions are also represented in this period.

2.4. Econometric Models

Stata package software used in the econometric analysis automatically detects multicollinearity and excludes the relevant variables. However, in order to avoid multicollinearity that the program cannot

detect, the relationship between the variables was examined with the correlation matrix. Relationships where the correlation between variables is above 0.70 are added to the model using the interaction term. Thus, it is aimed to prevent the errors that the possible relationship between variables may cause on the model estimation. In addition, since the GDPs of the countries in the gravity model and the GDP averages of the countries may have a similar interaction, separate models were used.

Model 1

$$\begin{aligned}
 RCA_{(SITC5_{i,t}, SITC6_{i,t}, SITC7_{i,t}, SITC8_{i,t})} &= \beta_0 + \beta_1 \ln\_gdp_{i,t} + \beta_2 \ln\_gdp\_tr_{i,t} + \beta_3 dist\_gdp_{i,t} + \beta_4 \ln\_gdppc\_dif_{i,t} \\
 &+ \beta_5 rd_{i,t} + \beta_6 rd\_tr_{i,t} + \beta_7 to_{i,t} + \beta_8 to\_tr_{i,t} + \beta_9 REER_{i,t} + \beta_{10} d1999\_2001_{i,t} \\
 &+ \beta_{11} d2008\_2009_{i,t} + \beta_{12} d2018\_2021_{i,t} + \beta_{13} to\_tr\#rd\_tr_{i,t} \\
 &+ \beta_{14} \ln\_gdp\_tr\#rd\_tr_{i,t} + \beta_{15} \ln\_gdp\_tr\#to\_tr_{i,t} + \beta_{16} \ln\_gdp\#dist\_gdp_{i,t} \\
 &+ \varepsilon_{i,t}
 \end{aligned} \quad (11)$$

Model 2

$$\begin{aligned}
 RCA_{(SITC5_{i,t}, SITC6_{i,t}, SITC7_{i,t}, SITC8_{i,t})} &= \beta_0 + \beta_1 \ln\_gdp_{i,t} + \beta_2 \ln\_gdp\_tr_{i,t} + \beta_3 dist\_gdp_{i,t} + \beta_4 \ln\_gdppc\_dif_{i,t} \\
 &+ \beta_5 rd_{i,t} + \beta_6 rd\_tr_{i,t} + \beta_7 to_{i,t} + \beta_8 to\_tr_{i,t} + \beta_9 REER_{i,t} + \beta_{10} d1999\_2001_{i,t} \\
 &+ \beta_{11} d2008\_2009_{i,t} + \beta_{12} d2018\_2021_{i,t} + \varepsilon_{i,t}
 \end{aligned} \quad (12)$$

Model 3

$$\begin{aligned}
 RCA_{(SITC5_{i,t}, SITC6_{i,t}, SITC7_{i,t}, SITC8_{i,t})} &= \beta_0 + \beta_1 \ln\_gdp\_av_{i,t} + \beta_2 dist\_gdp_{i,t} + \beta_3 \ln\_gdppc\_dif_{i,t} \\
 &+ \beta_4 rd_{i,t} + \beta_5 to_{i,t} + \beta_6 REER_{i,t} + \beta_7 d1999\_2001_{i,t} \\
 &+ \beta_8 d2008\_2009_{i,t} + \beta_9 d2018\_2021_{i,t} + \beta_{10} \ln\_gdp\_av\#\ln\_gdppc\_dif_{i,t} \\
 &+ \beta_{11} \ln\_gdppc\_dif\#rd_{i,t} + \varepsilon_{i,t}
 \end{aligned} \quad (13)$$

Model 4

$$\begin{aligned}
 RCA_{(SITC5_{i,t}, SITC6_{i,t}, SITC7_{i,t}, SITC8_{i,t})} &= \beta_0 + \beta_1 \ln\_gdp\_av_{i,t} + \beta_2 dist\_gdp_{i,t} + \beta_3 \ln\_gdppc\_dif_{i,t} \\
 &+ \beta_4 rd_{i,t} + \beta_5 to_{i,t} + \beta_6 REER_{i,t} + \beta_7 d1999\_2001_{i,t} \\
 &+ \beta_8 d2008\_2009_{i,t} + \beta_9 d2018\_2021_{i,t} + \varepsilon_{i,t}
 \end{aligned} \quad (14)$$

Where,

i denotes each country,

t denotes the time period,

ε denotes the error term. Error term captures unobserved random variation and unobserved country-specific effects that affect the RCA for a specific country in a particular time period.

2.5. Hausman Test

Hausman (1978) specification test is used to determine the most efficient estimator in panel data analysis. Hausman test helps to choose between fixed effects or random effects models. Individuals or entities within a panel set may include unobserved heterogeneity. The fixed effects model assumes that unobserved individual-specific effects are correlated with the independent variables, leading to potential endogeneity issues. These fixed effects are typically modeled as dummy variables for each individual or

Table 3. Revealed Comparative Advantages in SITC 6. Manufactured Goods Classified by Competitiveness Levels

SITC_6 Year / Country	Austria	Bulgaria	Croatia	Cyprus	Czechia	Denmark	Finland	France	Germany	Hungary	Ireland	Italy	Latvia	Netherlands	Poland	Portugal	Romania	Slovak Republic	Spain	Sweden	United Kingdom
1996	0.46	0.68	2.22	5.37	0.53	2.17	0.43	1.22	0.91	1.46	4.80	1.51	1.22	1.55	0.23	1.71	2.63	0.39	1.96	1.36	2.58
1997	0.48	0.77	1.22	2.64	0.42	2.88	0.58	1.15	0.96	1.22	5.18	2.09	0.85	1.56	0.41	4.12	2.21	0.35	1.89	1.52	2.61
1998	0.62	1.13	25.22	1.77	0.63	2.77	0.71	1.37	1.00	2.81	6.86	2.13	0.19	1.33	0.43	4.72	1.15	0.35	1.95	1.56	2.67
1999	0.71	1.47	2.82	3.71	0.78	2.62	0.87	1.57	0.92	1.68	5.49	2.04	0.15	1.38	0.60	3.94	1.32	0.39	2.11	2.94	3.05
2000	0.69	1.51	18.00	1.56	0.86	2.63	1.10	1.62	1.08	6.04	6.54	2.29	0.57	1.65	1.44	2.88	1.16	0.55	2.04	3.00	2.74
2001	0.62	1.76	8.58	6.62	1.19	2.57	0.68	1.36	1.07	3.90	9.49	1.77	0.33	1.20	2.83	2.01	1.14	0.53	1.74	1.66	1.77
2002	0.53	1.17	0.60	5.15	1.32	2.10	0.46	1.29	0.98	3.52	8.63	1.40	0.20	1.24	2.08	2.33	1.09	0.45	1.62	0.90	1.74
2003	0.72	0.99	0.85	32.48	1.45	1.70	0.36	1.14	1.08	3.29	6.90	1.46	0.23	1.29	2.35	2.08	1.26	0.48	1.85	0.81	1.83
2004	0.84	0.97	3.65	50.64	1.57	1.34	0.41	1.08	1.17	6.78	9.19	1.36	0.50	1.42	4.29	1.88	1.13	0.48	2.24	0.77	1.65
2005	0.75	0.94	3.65	54.28	1.31	1.89	0.42	0.93	1.19	5.74	5.88	1.09	0.92	0.98	3.74	2.97	0.91	0.54	1.63	0.89	1.42
2006	0.78	0.71	0.79	26.91	1.60	1.56	0.42	0.98	1.23	7.73	9.13	1.10	2.49	1.26	3.48	3.51	1.09	0.53	1.49	0.77	1.82
2007	0.79	0.80	2.08	27.84	1.73	1.83	0.40	0.86	1.30	12.00	9.65	1.07	7.29	1.51	2.37	3.36	1.10	0.55	1.53	0.88	1.62
2008	0.82	1.21	3.85	10.45	1.44	2.52	0.46	0.80	1.39	9.80	11.30	1.06	1.78	1.86	3.36	2.80	1.43	0.64	1.09	0.82	1.60
2009	1.06	0.92	7.71	11.06	1.12	2.21	0.61	0.75	1.44	7.81	13.70	1.06	5.10	1.80	2.74	2.80	1.57	1.22	0.98	0.82	1.34
2010	1.18	0.91	6.33	13.17	1.03	2.20	0.58	0.89	1.57	7.21	27.08	1.31	1.98	2.25	2.69	1.70	1.22	0.74	0.92	0.71	1.77
2011	1.20	1.27	6.74	12.20	1.79	2.15	0.61	1.04	1.90	6.96	33.83	1.88	3.10	1.82	3.67	2.08	1.44	1.11	0.89	0.85	2.03
2012	1.15	1.68	7.34	6.94	1.45	2.92	0.65	1.00	1.67	4.14	20.96	1.66	1.41	1.53	1.97	2.37	1.44	0.92	0.64	0.61	1.50
2013	1.22	1.51	1.33	9.00	1.87	3.22	0.72	0.93	1.67	3.24	11.47	1.55	2.08	1.68	1.69	2.44	1.60	0.73	0.66	0.66	1.18
2014	1.08	1.30	1.55	6.20	2.31	3.36	0.61	0.87	1.61	3.43	9.54	1.48	1.32	2.19	1.48	1.92	1.70	0.76	0.64	0.76	0.96
2015	1.09	1.52	1.46	9.44	2.45	2.43	0.74	1.15	1.63	3.32	13.11	1.42	1.13	1.55	1.76	1.72	1.36	1.28	0.75	0.77	0.91
2016	1.02	1.75	1.36	14.15	2.53	3.37	0.73	1.14	1.59	3.28	8.76	1.28	1.06	1.99	1.75	1.22	1.39	1.40	0.93	0.64	1.21
2017	0.96	1.52	2.10	10.34	2.23	3.31	0.88	1.02	1.50	2.90	19.57	1.53	0.99	2.23	1.67	1.19	1.43	1.55	0.90	0.74	1.93
2018	0.98	1.36	1.62	9.26	1.93	2.35	0.93	0.96	1.34	2.87	16.03	1.70	1.27	2.02	1.27	1.91	1.89	1.32	0.90	0.77	2.14
2019	0.94	1.54	2.18	7.41	1.83	2.70	0.84	0.81	1.31	2.35	12.30	1.39	2.21	1.28	1.27	1.78	1.66	1.44	0.77	0.72	1.82
2020	0.96	1.12	3.19	13.10	2.20	3.28	0.91	1.00	1.63	2.70	12.05	1.52	0.93	2.15	1.44	2.07	1.84	1.79	0.96	0.71	1.89
2021	1.20	1.04	3.32	12.23	1.87	3.75	1.25	1.03	1.71	2.74	18.45	1.87	1.55	2.62	1.84	2.60	2.14	1.43	1.25	0.89	2.32
					0 < RCA ≤ 1				1 < RCA ≤ 2												

Source: Author's calculations.

Table 4. Revealed Comparative Advantages in SITC 7. Machinery and transport equipment Classified by Competitiveness Levels

SITC_7 Year / Country	Austria	Bulgaria	Croatia	Cyprus	Czechia	Denmark	Finland	France	Germany	Hungary	Ireland	Italy	Latvia	Netherlands	Poland	Portugal	Romania	Slovak Republic	Spain	Sweden	United Kingdom
1996	0.24	2.57	2.32	4.17	0.06	0.34	0.50	0.33	0.21	0.24	1.20	0.44	5.13	0.27	0.10	0.66	1.77	0.91	0.24	0.12	0.28
1997	0.35	1.78	1.10	1.89	0.12	0.38	0.59	0.39	0.23	0.06	1.19	0.25	2.15	0.20	0.27	0.59	0.85	0.08	0.36	0.15	0.33
1998	0.27	1.47	0.29	1.71	0.17	0.36	0.45	0.36	0.30	0.14	1.02	0.30	15.91	0.20	0.27	0.42	0.74	0.13	0.57	0.26	0.41
1999	0.30	4.03	1.58	0.59	0.38	0.32	0.31	0.63	0.42	0.56	2.13	0.37	1.57	0.34	0.38	0.69	1.37	0.33	0.61	0.16	0.35
2000	0.48	3.92	1.63	0.74	0.79	0.41	0.30	0.68	0.35	0.34	1.40	0.43	8.68	0.28	0.40	1.38	4.85	0.32	0.45	0.20	0.34
2001	0.69	9.45	3.26	0.47	0.51	0.50	0.66	0.84	0.45	0.71	2.55	0.56	9.28	0.39	0.39	1.76	4.00	1.17	0.71	0.34	0.48
2002	0.74	4.91	3.89	1.77	0.49	0.63	1.07	0.80	0.48	0.93	2.02	0.76	3.61	0.43	0.59	1.72	7.41	1.53	0.81	0.68	0.59
2003	0.68	6.57	6.78	4.27	0.54	0.52	1.42	0.83	0.50	0.85	1.65	0.73	6.19	0.74	0.69	2.14	5.70	0.90	0.80	0.94	0.69
2004	0.81	4.07	3.87	6.42	0.56	0.84	1.27	0.83	0.53	0.70	1.71	0.81	12.13	0.92	0.57	1.51	4.07	1.38	0.66	0.85	0.79
2005	0.89	3.74	0.57	6.77	0.58	0.60	1.09	0.85	0.58	0.62	2.16	0.83	0.35	1.21	0.52	0.93	3.50	1.26	0.69	0.90	0.73
2006	0.84	5.32	1.41	4.70	0.55	0.71	1.19	0.90	0.61	0.57	1.90	0.87	0.54	0.97	0.54	0.77	3.87	1.41	0.75	1.19	0.79
2007	0.99	5.65	1.96	4.70	0.58	0.71	1.20	1.06	0.66	0.50	2.43	0.96	22.71	1.00	0.52	0.93	3.08	1.02	0.76	0.98	0.82
2008	0.93	6.67	3.83	7.25	0.66	0.74	1.41	1.22	0.69	0.52	3.33	1.02	4.49	0.99	0.52	1.33	2.08	0.92	0.80	0.92	0.97
2009	0.89	2.83	5.44	12.07	0.56	0.37	0.99	1.22	0.57	0.42	2.43	1.04	44.46	1.19	0.65	1.12	1.21	0.50	0.64	0.99	0.87
2010	0.83	2.73	1.69	23.40	0.71	0.45	0.94	1.03	0.59	0.58	3.76	1.03	27.12	1.09	0.61	1.55	1.20	0.82	0.72	1.20	0.89
2011	0.90	3.00	5.88	8.14	0.48	0.63	0.93	1.06	0.57	0.57	3.78	0.87	21.10	1.06	0.55	1.22	1.38	0.68	0.69	1.34	0.88
2012	0.84	2.77	1.56	2.53	0.51	0.72	1.27	1.12	0.64	0.82	2.82	0.96	13.95	1.36	0.53	1.11	1.20	0.72	0.78	1.43	0.92
2013	0.76	2.62	1.75	22.20	0.48	0.72	1.42	1.17	0.60	0.99	3.78	0.79	7.53	1.05	0.62	0.73	0.91	0.58	0.61	1.52	1.01
2014	0.89	2.33	2.11	8.31	0.51	0.81	1.46	1.16	0.66	0.74	3.72	0.84	8.78	1.13	0.63	1.13	0.98	0.60	0.75	1.47	1.10
2015	0.84	1.69	1.61	20.96	0.50	0.80	1.15	1.02	0.64	0.80	4.17	0.87	3.85	0.99	0.52	0.96	0.73	0.38	0.67	1.49	0.91
2016	0.96	1.27	1.85	40.77	0.47	0.70	1.30	1.08	0.70	0.80	3.66	0.95	6.06	1.64	0.54	1.41	0.82	0.57	0.70	1.62	0.63
2017	1.17	1.46	1.20	10.23	0.50	1.45	1.52	1.16	0.77	0.84	4.36	0.97	6.13	1.98	0.67	1.45	0.80	0.54	0.71	1.67	0.94
2018	1.23	1.44	2.70	2.13	0.53	1.37	2.24	1.26	0.85	0.94	4.08	0.99	4.77	1.91	0.88	1.44	0.87	0.65	0.74	1.67	1.14
2019	1.22	1.70	1.47	3.60	0.53	0.74	2.03	1.49	0.88	0.94	4.40	0.99	5.40	2.40	0.88	1.50	0.87	0.48	0.91	2.06	0.93
2020	0.93	1.58	2.44	15.78	0.48	1.20	2.00	1.22	0.69	0.77	5.54	0.89	6.12	1.41	0.80	0.86	0.64	0.41	0.72	1.50	0.86
2021	0.82	1.46	2.21	17.17	0.41	1.43	1.86	1.24	0.72	0.78	6.88	0.81	7.96	1.17	0.72	0.72	0.52	0.51	0.62	1.42	0.89

Source: Author's calculations.

Table 5. Revealed Comparative Advantages in SITC 8. Miscellaneous manufactured articles Classified by Competitiveness Levels

SITC_8 Year / Country	Austria	Bulgaria	Croatia	Cyprus	Czechia	Denmark	Finland	France	Germany	Hungary	Ireland	Italy	Latvia	Netherlands	Poland	Portugal	Romania	Slovak Republic	Spain	Sweden	United Kingdom
1996	12.01	10.47	49.28	1.43	8.63	4.65	10.08	6.29	8.54	44.89	1.39	0.75	12.69	7.70	42.44	1.20	10.96	74.86	2.04	14.14	3.43
1997	8.21	19.65	3.00	0.40	3.47	4.14	12.64	4.80	7.47	42.09	1.44	0.91	3.19	6.30	31.64	0.77	10.43	80.65	1.91	15.70	3.36
1998	9.68	11.09	17.01	1.53	7.66	5.47	7.19	4.33	6.73	24.55	1.87	0.85	1.68	6.25	10.18	0.81	9.85	28.83	1.54	16.66	3.13
1999	5.45	20.39	3.71	0.75	3.92	5.00	11.29	4.37	5.73	7.25	1.66	0.81	3.77	5.01	18.87	0.52	5.93	40.74	1.86	28.88	3.88
2000	5.37	4.87	9.76	0.69	4.90	4.60	10.91	4.03	6.80	8.59	1.05	1.00	2.91	3.52	7.69	0.55	13.27	15.65	2.57	10.54	5.38
2001	5.13	7.26	0.43	3.14	6.61	6.10	4.31	3.09	6.32	5.82	2.11	0.81	0.51	5.62	2.31	0.35	15.07	2.75	2.52	2.84	5.22
2002	5.69	7.87	1.71	2.68	15.15	9.45	5.22	3.77	7.33	6.60	3.53	1.04	0.68	7.55	4.19	0.55	13.21	9.76	2.43	4.22	4.60
2003	9.64	5.41	0.99	1.97	14.02	9.43	7.33	4.62	7.84	4.56	4.09	1.18	2.49	9.34	3.51	0.55	12.03	14.49	3.38	3.89	5.47
2004	5.81	3.44	2.65	1.54	9.42	6.70	9.38	4.70	7.08	5.95	2.23	1.10	0.85	7.25	4.15	0.30	10.34	2.59	4.94	6.34	4.24
2005	4.06	3.86	4.11	3.07	7.22	5.57	7.06	4.42	6.14	7.82	2.10	1.06	5.39	6.47	3.16	0.33	10.82	1.67	5.94	3.66	4.91
2006	4.54	6.26	1.89	1.79	6.00	4.60	6.29	4.12	5.62	14.76	1.73	0.99	4.86	5.73	2.73	0.25	8.50	1.53	5.87	3.15	4.89
2007	4.46	4.76	1.89	4.03	6.42	6.73	6.20	3.44	5.10	13.48	1.72	1.02	8.52	6.36	2.38	0.29	7.56	3.20	5.65	3.19	5.33
2008	4.90	4.45	2.15	4.34	5.62	8.56	5.16	3.32	4.57	7.08	1.44	1.01	7.54	7.33	2.61	0.43	9.33	2.74	6.78	4.24	4.69
2009	4.23	3.97	1.45	12.76	6.86	10.73	5.95	3.13	5.39	5.51	2.74	1.16	8.22	7.51	2.30	0.62	7.50	5.34	8.91	4.67	5.20
2010	3.06	5.29	1.58	8.14	4.49	9.78	8.08	3.53	5.58	5.80	1.85	1.30	15.55	7.49	3.27	0.72	8.32	4.70	9.29	6.02	5.64
2011	3.11	5.08	3.01	9.54	3.39	8.08	5.59	3.07	5.20	5.38	1.26	1.37	17.50	7.04	3.93	0.62	5.82	3.15	10.21	4.12	5.17
2012	3.28	4.37	2.96	10.36	3.92	7.75	7.14	3.10	4.86	3.83	1.14	1.64	27.31	7.30	4.76	0.63	5.24	3.12	10.69	4.86	4.95
2013	2.61	4.03	1.94	11.36	3.82	8.46	11.55	2.94	4.90	2.20	0.92	1.18	24.17	5.23	4.42	0.45	5.65	5.04	9.29	4.24	5.04
2014	2.84	3.56	1.54	12.62	2.91	7.74	10.69	3.17	4.27	2.48	0.83	1.22	27.56	6.37	4.13	0.49	7.46	4.61	8.55	3.70	5.27
2015	2.61	3.09	1.86	15.03	2.85	7.02	7.78	3.01	4.18	2.43	0.73	1.08	19.93	5.75	4.10	0.44	5.75	4.72	9.67	2.80	4.65
2016	3.08	3.72	2.39	48.83	3.01	7.83	6.91	2.91	4.23	1.83	0.98	0.98	54.25	4.82	4.07	0.44	2.98	2.68	8.58	3.03	3.90
2017	2.33	2.70	2.96	6.30	3.27	6.07	2.60	2.94	3.71	2.73	1.39	0.91	24.69	6.51	3.45	0.39	2.69	1.99	6.95	4.52	5.01
2018	2.45	1.54	2.22	5.42	3.77	6.11	2.65	2.80	3.78	2.03	0.97	0.76	43.39	6.55	2.81	0.35	2.70	1.78	6.29	5.09	5.95
2019	3.54	2.36	2.11	1.76	3.72	7.83	2.77	2.47	3.98	2.67	1.30	0.74	28.31	7.19	2.61	0.49	2.67	2.23	4.46	3.95	4.70
2020	4.19	1.74	2.67	2.82	4.22	6.95	3.22	2.61	4.83	3.15	1.45	0.97	11.81	8.75	2.75	0.66	2.67	2.22	6.26	5.94	5.29
2021	4.17	2.27	3.72	0.60	5.80	7.09	4.40	3.27	3.92	2.91	1.43	0.80	10.32	10.27	3.09	0.73	2.80	1.99	5.86	7.24	5.09

0 < RCA ≤ 1 1 < RCA ≤ 2 2 < RCA ≤ 4 4 < RCA

Source: Author's calculations.

In the SITC-5 category, Türkiye's competitiveness is quite low compared to other categories. Türkiye's competitiveness in this category is high with relatively small economies such as Cyprus and Latvia. It is also found that Türkiye's competitiveness in trade with neighboring countries such as Bulgaria and Romania has increased after their accession to the European Union. On the other hand, competitiveness in Türkiye's trade with other countries in this category is low.

When the overall period is examined in the SITC-6 category, it can be said that there is a competitive disadvantage in Finland and Sweden. In countries such as Austria, Spain, Slovakia, Latvia and France, the advantage and disadvantage situation changes over the period. When examined at the end of the period, it is seen that there is a disadvantage only with Sweden. It can be said that there is a strong competitive advantages in trade with Southern Cyprus in general and in the trade with Ireland for all period. It is observed that there is a medium level of competitiveness from time to time with Croatia, Denmark, Hungary, Poland, Portugal and England. There is a general advantage in trade with the remaining countries.

In the SITC-7 category, there is a trade disadvantage with the Czech Republic, Germany, Hungary, Poland, Spain throughout the period. With Austria, Denmark, Italy, Slovakia and the UK, there is an advantage in certain years but a disadvantage throughout the period. Trade with Croatia varied between weak, medium and strong throughout the period and was medium at the end of the period. With Portugal, there was a weak trade advantage throughout the period but a disadvantage at the end of the period. It is seen that trade turned into an advantageous situation after 2002 in Finland, 2005 in the Netherlands, 2006 in Sweden, and 2007 in France. There is a strong superiority in trade with Southern Cyprus and Latvia throughout the period, with Bulgaria and Romania at the beginning of the period, and with Ireland at the end of the period. It is seen that competitiveness with Bulgaria and Romania has decreased especially after these countries entered the EU.

There appears to be a generally moderate to strong level of RCA in trade in the SITC-8 category. The exception to this situation is the trade with Portugal, and there was no year with a trade competitiveness except 1996. It is noteworthy that there is weak, medium and strong competitiveness in trade with Ireland, Croatia and Cyprus from time to time. It can be said that Türkiye has the most advantageous situation in terms of competition with selected European countries in terms of trade in SITC8 category compared to SITC5, 6 and 7.

3.2 Econometric Analysis and Determinants of Revealed Comparative Advantages

Table 6. Correlation Matrix for Variable Coefficients

Variables	<u>ln_gdp_av</u>	<u>ln_gdp</u>	<u>ln_gdp_tr</u>	<u>ln_gdppc_dif</u>	<u>dist_gdp</u>	<u>rd</u>	<u>rd_tr</u>	<u>to</u>	<u>to_tr</u>	<u>reer</u>	<u>RCA_5</u>	<u>RCA_6</u>	<u>RCA_7</u>	<u>RCA_8</u>
<u>ln_gdp_av</u>	1													
<u>ln_gdp</u>	0.59	1												
<u>ln_gdp_tr</u>	0.33	0.09	1											
<u>ln_gdppc_dif</u>	0.90	0.55	0.06	1										
<u>dist_gdp</u>	0.40	0.82	-0.08	0.45	1									
<u>rd</u>	0.45	0.54	0.20	0.68	0.32	1								
<u>rd_tr</u>	0.31	0.09	0.95	0.05	-0.08	0.20	1							
<u>to</u>	0.06	-0.43	0.32	-0.02	-0.47	-0.15	0.30	1						
<u>to_tr</u>	0.25	0.08	0.76	0.04	-0.06	0.17	0.82	0.24	1					
<u>reer</u>	0.50	0.40	0.16	0.41	0.40	0.34	0.10	-0.16	0.06	1				
<u>RCA_5</u>	-0.11	-0.35	0.16	-0.16	-0.17	-0.23	0.13	0.16	0.09	0.01	1			
<u>RCA_6</u>	0.10	-0.26	0.02	0.10	-0.16	-0.21	0.01	0.37	-0.01	0.03	0.13	1		
<u>RCA_7</u>	-0.14	-0.41	0.08	-0.14	-0.22	-0.27	0.07	0.16	0.02	-0.05	0.45	0.28	1	
<u>RCA_8</u>	-0.23	-0.22	-0.15	-0.23	-0.13	-0.09	-0.12	-0.01	-0.08	-0.32	0.32	-0.08	0.19	1

Source: Author's calculations.

High correlation between coefficients may lead to multicollinearity problem. Therefore, interaction terms of variables with high correlation coefficients were used and presented in the relevant models.

3.2.1. Likelihood Ratio Test

Prior to the Hausman test and diagnostics, it is important to analyze whether there are individual unit and time effects in the models. In this context, the Likelihood Ratio (LR) test is used to test whether the models are fit. In LR test, the restricted model is analyzed by comparing it with the unrestricted model. The LR test statistic is based on the difference between the log-likelihoods of the two models (Wooldridge, 2019), p.564-565):

$$2[\log - \text{likelihood of unrestricted model} - \log - \text{likelihood of restricted model}]$$

The null hypothesis of the LR test is that the restricted model is significantly better, while the alternative hypothesis is that the unrestricted model is significantly better. In this context, time dummies were created for each year in the unrestricted model to test which models the time effects fit in. Thus, the same variables were used in the restricted model without the time dummy. A similar process was performed for the individual unit using unit dummies. The unit and time effects test results applied for the 4 models under each SITC sector are shown in Table 7.

Table 7. LR Test Results

<u>Model /</u> <u>Independent</u> <u>Variable</u>	<u>RCA5</u> <u>Time</u>	<u>RCA5</u> <u>Unit</u>	<u>RCA6</u> <u>Time</u>	<u>RCA6</u> <u>Unit</u>	<u>RCA7</u> <u>Time</u>	<u>RCA7</u> <u>Unit</u>	<u>RCA8</u> <u>Time</u>	<u>RCA8</u> <u>Unit</u>
Model 1	0.7148	0.0000	0.7512	0.0000	0.6646	0.0000	0.0464	0.0000
Model 2	0.3500	0.0000	0.8382	0.0000	0.2205	0.0000	0.0160	0.0000
Model 3	0.2149	0.0000	0.8413	0.0000	0.0086	0.0000	0.0090	0.0000
Model 4	0.0772	0.0000	0.7997	0.0000	0.0039	0.0000	0.0127	0.0000

Source: Author's calculations

The test results show that individual unit effects are fit in each model, and time effects are fit in 3rd and 4th models of SITC7 and all models of SITC8. The fit of individual unit dummy variables indicates that estimation should not be done with pooled OLS. In this context, panel data estimation will be performed and Hausman test will be performed to determine whether random or fixed effects is the most efficient. Time dummies were used in the models where time effects were found to be fit, and these variables were not included in the other models.

3.2.2. Heteroskedasticity and Autocorrelation Tests

4 models for each sector were tested for heteroskedasticity and autocorrelation which can cause inefficient estimators and incorrect standard errors leading to misleading conclusions and inference from hypothesis tests. For heteroskedasticity, the Breusch–Pagan (1979) and Cook–Weisberg (1983) tests and for autocorrelation, the Wooldridge (2002) test were applied where null hypothesis indicate absence of heteroskedasticity and autocorrelation, respectively. As it is presented in Table 8, all models suffer from heteroskedasticity and all models, except SITC7 (RCA7) sector, have autocorrelation issues. Therefore, a robust estimation was conducted using the vce(cluster id) option in Stata which applies the sandwich estimator to adjust for clustering of standard errors (StataCorp, 2024b).

Table 8. Heteroskedasticity and Autocorrelation Tests

<u>Model / Independent Variable</u>	<u>Heteroskedasticity (p-values)</u>				<u>Autocorrelation (p-values)</u>			
	RCA5	RCA6	RCA7	RCA8	RCA5	RCA6	RCA7	RCA8
Model 1	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.5781	0.0602
Model 2	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.5733	0.0432
Model 3	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.5645	0.0398
Model 4	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.5586	0.0571

Source: Author's calculations

3.2.3. Hausman Test Results

Hausman test results for each dependent variable and the examined submodel are shown in Table 9. RE is the abbreviation of random effects and FE is the abbreviation of fixed effects model, and the value next to the expression indicates the p-value. In calculating the results in Table 10 and Table 11, the most efficient estimator shown in Table 9 was used.

Table 9. Hausman Test Results

<u>Model / Independent Variable</u>	<u>RCA_5</u> <u>SITC5</u>	<u>RCA_6</u> <u>SITC6</u>	<u>RCA_7</u> <u>SITC7</u>	<u>RCA_8</u> <u>SITC8</u>
Model 1	0.8722 (RE)	0.0070 (FE)	0.7639 (RE)	0.1458 (RE)
Model 2	0.9824 (RE)	0.0018 (FE)	0.4479 (RE)	0.0584 (RE)
Model 3	0.0157 (FE)	0.0378 (FE)	0.3185 (RE)	0.0000 (FE)
Model 4	0.2185 (RE)	0.0010 (FE)	0.7023 (RE)	0.0029 (FE)

Source: Author's calculations

3.2.4. Panel Data Analysis Results and Discussion

When the models are examined, it is seen that the added interaction terms make some variables statistically significant and others insignificant. This shows that it is important for a correct analysis to take into account the correlations between variables in the analysis and to eliminate the effects of these correlations by adding their interactions to the model.

Table 10. Panel Data Analysis Results for SITC 5 and SITC 6

VARIABLES	(1) RCA 5	(2) RCA 5	(3) RCA 5	(4) RCA 5	(1) RCA 6	(2) RCA 6	(3) RCA 6	(4) RCA 6
<u>ln_gdp</u>	-2.146**	-1.923***			5.395	6.174		
	(0.889)	(0.718)			(4.407)	(4.570)		
<u>ln_gdp_tr</u>	-32.84	3.713			39.91	-2.718		
	(26.93)	(2.379)			(25.76)	(1.888)		
<u>dist_gdp</u>	0.745	0.0325**	-0.00247	-0.00819	0.694	-0.0407	-0.00787	-0.00478
	(0.575)	(0.0150)	(0.00235)	(0.00601)	(0.571)	(0.0319)	(0.0207)	(0.0223)
<u>ln_gdp_av</u>			16.89	2.488			-21.92	0.0752
			(11.31)	(1.732)			(12.90)	(3.347)
<u>ln_gdppc_dif</u>	0.341	0.348	13.38	-0.290	0.404	0.414	-21.84*	0.934**
	(0.292)	(0.278)	(9.031)	(0.256)	(0.299)	(0.294)	(11.14)	(0.375)
<u>RD</u>	-0.462	-0.457	-4.292	-0.692	1.132	1.197	5.922	0.699
	(0.317)	(0.283)	(4.803)	(0.488)	(1.019)	(0.973)	(9.185)	(0.594)
<u>rd_tr</u>	0.777	-0.433			137.6	-0.723		
	(22.69)	(1.341)			(184.1)	(1.834)		
<u>TO</u>	-0.00805	-0.00433	0.0107	0.0106	-0.0197	-0.0197	-0.0302	-0.0114
	(0.0104)	(0.00892)	(0.0102)	(0.0117)	(0.0506)	(0.0501)	(0.0642)	(0.0627)
<u>to_tr</u>	-18.93	0.0119**			19.87	0.0255*		
	(14.88)	(0.00602)			(13.86)	(0.0142)		
<u>REER</u>	0.0106	0.0169	-0.0138	0.00931	0.0263	0.0355	0.0761	0.0434
	(0.0230)	(0.0220)	(0.0187)	(0.0222)	(0.0418)	(0.0368)	(0.0472)	(0.0358)
<u>d1999_2001</u>	0.0998	0.346	-0.0872	-0.124	0.156	-0.232	-0.0907	-0.256
	(0.127)	(0.332)	(0.339)	(0.312)	(0.640)	(0.682)	(0.544)	(0.614)
<u>d2008_2009</u>	-0.332	-0.410	-0.466	-0.626	-0.991	-0.755	-0.716	-0.333
	(0.344)	(0.367)	(0.379)	(0.475)	(0.866)	(1.029)	(1.041)	(0.914)
<u>d2018_2021</u>	1.220	-0.844	-0.440	-0.361	-1.799**	-0.468	-0.666	-0.428
	(1.544)	(0.738)	(0.424)	(0.386)	(0.799)	(0.532)	(0.568)	(0.435)
<u>c.to_tr#c.rd_tr</u>	-0.955				1.002*			
	(0.746)				(0.519)			
<u>c.ln_gdp_tr#c.rd_tr</u>	1.684				-6.861			
	(1.601)				(6.419)			
<u>c.ln_gdp_tr#c.to_tr</u>	0.725				-0.760			
	(0.570)				(0.525)			
<u>c.ln_gdp#c.dist_gdp</u>	-0.0247				-0.0259			
	(0.0195)				(0.0201)			
<u>c.ln_gdp_av#c.ln_gdppc_dif</u>			-1.543				2.596	
			(1.040)				(1.528)	
<u>c.ln_gdppc_dif#c.RD</u>			0.383				-0.516	
			(0.456)				(0.896)	
<u>Constant</u>	906.9	-54.35	-145.8	-20.87	-1,190	-92.07	177.5*	-10.39
	(717.4)	(49.14)	(98.21)	(15.24)	(760.2)	(96.66)	(89.77)	(31.14)
<u>Observations</u>	537	537	537	537	537	537	537	537
<u>R-squared</u>					0.053	0.047	0.067	0.030
<u>Number of pid</u>	21	21	21	21	21	21	21	21

Robust standard errors in parentheses
*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Source: Author's calculations.

SITC-5 consists of Chemicals and related products, n.e.s.. According to the first model, the increase in the GDP of Türkiye's trading partner reduces Türkiye's competitiveness. This situation can be interpreted from two different points. The first of these points is the emergence of internal economies of scale as a result of the increase in the GDP of Türkiye's trading partner, thus reducing costs and increasing consumer demand by increasing product and brand diversity. In short, it means increasing the competitiveness of the competing country. The second point is that the demand for intermediate and final goods from Türkiye decreases and shifts to other countries as the welfare level of producers and consumers increases with the increase in GDP.

Table 11. Panel Data Analysis Results for SITC 7 and SITC 8

VARIABLES	(1) RCA_7	(2) RCA_7	(3) RCA_7	(4) RCA_7	(1) RCA_8	(2) RCA_8	(3) RCA_8	(4) RCA_8
<u>ln_gdp</u>	-2.444*** (0.939)	-2.279*** (0.737)			-2.525* (1.400)	-3.138 (5.155)		
<u>ln_gdp_tr</u>	28.83 (18.30)	1.287 (0.917)			-110.6** (55.08)	-1.369 (4.153)		
<u>dist_gdp</u>	0.246 (0.653)	0.0323** (0.0138)	-0.0117 (0.00881)	-0.00879 (0.00843)	0.256 (0.863)	0.129 (0.0879)	0.0626 (0.0507)	0.0966 (0.0741)
<u>ln_gdp_av</u>			-6.611 (5.045)	-0.453 (1.582)			-21.07 (31.40)	5.904 (8.734)
<u>ln_gdppc_dif</u>	0.570** (0.237)	0.633** (0.248)	-5.600 (3.547)	0.276 (0.324)	-1.251 (1.359)	-1.494 (2.522)	-25.76 (26.56)	-2.167 (2.043)
RD	-0.476* (0.274)	-0.510** (0.241)	1.395 (3.026)	-0.354 (0.272)	2.341 (1.829)	2.477 (3.457)	42.56 (41.66)	3.021 (3.289)
<u>rd_tr</u>	298.8 (208.6)	2.898 (2.628)			-168.4 (153.2)	6.505 (4.322)		
TO	-0.00919 (0.0120)	-0.00843 (0.0109)	0.0128** (0.00634)	0.0135** (0.00653)	-0.0346 (0.0223)	-0.125** (0.0571)	-0.158** (0.0651)	-0.144** (0.0650)
<u>to_tr</u>	11.22 (8.001)	-0.0358 (0.0347)			-50.78* (26.59)	0.0651 (0.0792)		
REER	-0.0286 (0.0263)	-0.0152 (0.0236)	-0.00477 (0.0310)	-0.0158 (0.0286)	-0.183 (0.123)	-0.174 (0.108)	-0.179* (0.103)	-0.204* (0.111)
d1999_2001	-0.446 (0.441)	-0.530 (0.440)	-0.742* (0.444)	-0.716 (0.455)	-3.958** (1.560)	-2.333** (1.116)	-2.124* (1.211)	-2.203* (1.270)
d2008_2009	0.187 (0.178)	0.986* (0.526)	0.955 (0.632)	1.023* (0.604)	-0.0603 (0.619)	-0.583 (0.719)	-0.398 (0.816)	-0.588 (0.847)
d2018_2021	-1.682 (1.343)	-1.117 (0.895)	-0.0898 (0.367)	-0.158 (0.351)	1.257 (1.543)	-3.331* (1.712)	-1.710 (1.066)	-1.205 (1.073)
<u>c.to_tr#c.rd_tr</u>	0.691 (0.439)				-2.534* (1.333)			
<u>c.ln_gdp_tr#c.rd_tr</u>	-12.00 (8.109)				11.02 (7.391)			
<u>c.ln_gdp_tr#c.to_tr</u>	-0.434 (0.307)				1.946* (1.018)			
<u>c.ln_gdp#c.dist_gdp</u>	-0.00725 (0.0222)				-0.00735 (0.0294)			
<u>c.ln_gdp_av#c.ln_gdppc_dif</u>			0.663 (0.418)				2.934 (2.950)	
<u>c.ln_gdppc_dif#c.RD</u>			-0.197 (0.297)				-4.002 (3.981)	
Constant	-695.2 (457.9)	22.71 (31.50)	58.54 (40.94)	4.979 (10.38)	2,997** (1,462)	152.2 (110.6)	209.3 (282.7)	-5.408 (88.05)
Observations	537	537	537	537	537	537	537	537
R-squared						0.177	0.193	0.172
Number of pid	21	21	21	21	21	21	21	21

Robust standard errors in parentheses
*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Source: Author's calculations.

In the second model, it is concluded that an increase in weighted distance enhances competitiveness. This variable incorporates not only the geographical distance but also the GDP of the trading partner countries. The numerator is calculated as the product of GDP and geographical distance, which balances economic size with distance. As a result, countries like Germany, the UK, France, and Spain, which are geographically distant from Türkiye yet have large economies, naturally exhibit higher weighted distance values. Therefore, in our analysis, the positive correlation between weighted distance and competitiveness is expected. Moreover, since the analysis focuses on European countries, transportation costs are unlikely to significantly impact competitiveness.

In the first model, Türkiye's GDP, weighted distance, income level differences, research and development expenditures, trade openness of the trading and host countries, real effective exchange rates and dummy variables were found to be statistically insignificant.

In the 2nd model, Türkiye's trade openness was found to be statistically insignificant compared to the 1st model. On the other hand, it has been concluded that the increase in Türkiye's GDP positively affects

competitiveness. As mentioned in the impact of increasing the GDP of the trading partner on Türkiye's competitiveness, the competitiveness of the country whose GDP increases is expected to increase as a result of the emerging economies of scale and product differentiation. In this context, it can be said that Türkiye's competitiveness increases as its GDP increases. The coefficient sign and statistical significance of all other variables are consistent with the results of Model 1. In the 3rd and 4th models, all variables are found as statistically insignificant.

It is seen that different models related to SITC5 sector are not very effective in explaining the revealed comparative advantages in foreign trade. The statistically significant result of the country's GDP and the distance weighted by GDP from macro variables may be an indication that this sector is more affected by the sector-specific internal dynamics. However, in the second model, the significant result of Türkiye's trade partner, Türkiye's GDP and the distance weighted by GDP together indicates that the gravity model is more successful in explaining the trade of this sector.

SITC-6 consists of Manufactured goods. In the 1st and 2nd models, all variables are found to be statistically insignificant. However, in the 3rd model, as the average GDP of both Türkiye and its trading partners increases, Türkiye's competitiveness decreases. One possible explanation is that rising GDP levels can lead to increased domestic consumption in Türkiye and its trading partners, which may drive up demand for imported goods. If this rising demand for imports—both in Türkiye and its trading partners—exceeds Türkiye's capacity to increase its exports, it could result in a reduction in Türkiye's competitiveness in export markets. Essentially, if trading partners and Türkiye themselves start consuming more of their own production or rely more on imports from countries other than Türkiye, Türkiye's ability to compete in these export markets may diminish.

In the 3rd and 4th models, it is seen that the development differences between countries affect competitiveness negatively and positively, respectively. The main reason for this difference is that interaction terms are added to the model and thus the correlation between variables is eliminated. For this reason, it would be more accurate to interpret the result in model 3. It is compatible with the Linder hypothesis that an increase in the development gap reduces trade and therefore competitiveness between countries. As the income gap of consumers in the two countries widens significantly, their preferences will differ according to their income. While consumers in high-income trading partners will prefer high-quality, brand-differentiated and capital-intensive products and services, those in low-income countries will make the opposite choice.

SITC-7 refers Machinery and transport equipment sector. In models 1 and 2, it is seen that the increase in GDP differences between trading countries positively affects competitiveness. In this context, it can be said that the Linder hypothesis cannot explain the trade in SITC-7, at least in terms of increased competition. On the other hand, when viewed from the perspective of comparative advantages, it is seen that the development difference between countries has a statistically significant and positive effect in the 1st and 2nd model. According to the Linder hypothesis, as the development gap between countries increases, trade is expected to be negatively affected. However, an opposite result may indicate that there is a situation indicating a comparative advantage structure. As a matter of fact, countries with higher GDP per capita are expected to be more developed in terms of capital and human resources. This positive effect contradicts the Linder hypothesis but aligns with the comparative advantage theory, where more developed countries, with their stronger capital and human resources, can enhance their trade competitiveness. In addition, in the same models, it is seen that the research and development activities of the trading partner negatively affect Türkiye's competitiveness. Whether the research and development investments made by the countries in the sample are productive can affect the results of the analysis. While Márquez-Ramos and Martínez-Zarzoso (2010) state that innovation has a non-linear structure and does not provide the desired benefit unless a certain threshold value is exceeded, Pereira et al. (2013) stated that these investments affects the export competitiveness differently based on the sector in low, medium or high technology sectors. It can be deduced that Türkiye's research and development activities do not create a positive effect in this category. This situation may be related to the fact that Türkiye's R&D investments are not at a level that will positively affect competitiveness or that they are not used correctly. On the other hand, the positive effect on the competitiveness of the trading partner may be an

indicator of a Ricardian type trade. Examining the impact of technology with sector-specific variables will enable a more detailed inference on this issue and is beyond the scope of this study.

When the 1st and 2nd models are examined, it is seen that as the GDP of Türkiye's trading partner increases, Türkiye's competitiveness in trade decreases. A similar result was reached in the analysis made in the SITC-5. The reason for such a result is that, as a result of the increase in GDP, the competitiveness of Türkiye's trading partner increases and therefore Türkiye's decreases. In addition, the shift in demand to different countries as a result of the increase in welfare may be another factor in the emergence of this result. Another indicator of Ricardian type trade in this category is that the increase in Türkiye's GDP increases competitiveness. Since the use of new processes, management tools, innovation, technologies, patents, brands and digital infrastructure will also increase with the increase in GDP, it can be said that the foreign trade competitiveness of companies in this sector is positively affected.

In the 1st model, it is seen that Türkiye's trade openness positively affects trade competitiveness. Trade openness can be an indicator of access to global markets, import of advanced technologies, integration into the global value chain, and increased productivity and experience. This may also imply that the trade in this sector can be better explained with technological differences.

In the 2nd model, unlike the 1st model, it is seen that Turkey's trade openness is statistically insignificant, but GDP-weighted distance give a significant and positive result. Except for these variables, the coefficient signs and statistical significance of the other variables are similar.

GDP-weighted distance gave a similar result in the 2nd model of SITC-5 category trade competitiveness. Türkiye's competitiveness increases as distance weighted by GDP increases. As mentioned in the explanation of this model, since this distance variable is related to GDP, such a result is possible because Türkiye's major trading partners, whose economies are more developed compared to others, are located in the northern and western parts of Europe.

In the 3rd model, variable d1999_2001 is statistically significant and affects trade competitiveness negatively. Since the Turkish Lira depreciated during the period represented by this variable, it can be inferred that this change had a decreasing effect on competition in foreign trade. This occurred because the sector's exports depended on imports. With the depreciation of the Turkish Lira, imports became more expensive, thus causing a loss of competitiveness in import-based exports.

In the 4th model, d2008_2009 is the statistically significant and has a positive impact on trade competitiveness. It is seen that this variable, which represents the crisis that occurred in 2008 and 2009 and is also known as the EU Debt crisis, makes a positive contribution to Türkiye's competitiveness. Since our analysis covers European countries, it is normal for Türkiye's competitiveness to European countries to increase in the relevant period. Although the Turkish economy was also negatively affected by this period, it was not as heavily as Europe, especially the Eurozone countries, because Türkiye was able to carry out an independent monetary policy. It is seen that the crisis in this period increased Türkiye's competitiveness.

In all 2nd, 3rd and 4th models, it is seen that the trade openness of Türkiye's trading partner negatively affects Türkiye's trade competitiveness. As the trade openness of the trading partners increases, there is a deviation in their trade with Türkiye in this category and it is seen that products are supplied from different countries. In addition, since the trade openness will tend to increase exports to Türkiye by its trading partner, companies engaged in production and trade in Türkiye will be negatively affected by this situation. Another reason for this situation may be that Türkiye's production and trade are dependent on imports. The trade openness variable is calculated by dividing the total of exports and imports to GDP. Considered from this perspective, since the increase in imports will increase trade openness, Türkiye's competitiveness can decrease.

In the first model, it is seen that Türkiye's trade openness also negatively affects its competitiveness. The reason why competitiveness decreases as trade openness increases may be Türkiye's dependence on foreign input in SITC8 sector. Since the increase in imports will increase the total trade, trade openness will also increase. This will cause an inverse relationship between competitiveness and trade openness.

It is seen that the increase in the real effective exchange rates in the trading countries in the 3rd and 4th models and has a positive impact on Türkiye's competitiveness. The appreciation of the currency of

the trading country primarily increases the real value of wages in the country and therefore the production costs. Conversely, if Türkiye's real wages decrease compared to the trading country, production costs will decrease. This will increase Türkiye's competitiveness. The appreciation of the currency of the trading country will cause Türkiye's currency to become cheaper compared to that country. Kharroubi (2011) and Begović and Kreso (2017) revealed that the depreciation of the country's currency will have a negative impact on the trade balance in cases where there is a high level of import dependence.

In the 2nd, 3rd and 4th models, it is seen that the increase in the trade openness of the trading country negatively affects Türkiye's trade competitiveness. Increasing the trade openness of the trading partner may lead the country to import from different countries instead of Türkiye. In addition, increasing trade openness may increase the amount of products coming to Türkiye from its trading partner, resulting in import penetration. This will negatively affect the production and trade sectors in Türkiye.

It was concluded that d1999_2001 dummy variable negatively affected SITC-8 trade competitiveness in all 4 models. Additionally, it was determined that the d2018_2021 dummy variable had a similar effect in the 2nd model. It is possible to say that the crisis and/or policies followed in these years caused a significant and rapid depreciation of the Turkish Lira. As mentioned above, Türkiye's exports are significantly dependent on imports, making its competitiveness in this sector highly sensitive and fragile to exchange rate changes. In case of exports dependent on domestic production, the depreciation of the Turkish Lira would be expected to increase competitiveness as it reduces the cost of the labor factor. Since the opposite situation exists here, competitiveness has been negatively affected.

In the first model, it was concluded that the increase in Türkiye's trading partner and Türkiye's GDP negatively affected competitiveness. The main reason why Türkiye's trading partner's GDP increase has a negative impact on Türkiye's competitiveness is that the trading partner's competitiveness increases. Additionally, as a result of increasing GDP, companies may have preferred to trade with a different country other than Türkiye. The fact that the increase in Türkiye's GDP negatively affects trade competitiveness can be explained by the fact that economic growth increases inward production and consumption rather than foreign trade. On the other hand, growth in GDP may trigger imports with the increase in consumer welfare, thus leading to an insufficient increase in export performance.

4. Conclusion

This study analyzed Türkiye's foreign trade competitiveness in the manufacturing sector with 21 selected European economies during 1996-2021. Using SITC Rev.4 and the Balassa (1965) index, Türkiye's competitiveness is evaluated in four manufacturing sectors: SITC5 (Chemicals and related products, n.e.s), SITC6 (Manufactured Goods), SITC7 (Machinery and Transport Equipment), and SITC8 (Miscellaneous Manufactured Articles). Results show Türkiye's strongest competitive advantage in SITC8, followed by SITC6, while it faces competitive disadvantages in SITC5 and SITC7, except in certain cases and with smaller economies.

Econometric models using RCA index values as the dependent variable identified several key determinants of Türkiye's competitiveness. These include partner countries' GDP, weighted distance, R&D expenditures, trade openness, and real effective exchange rate and time dummies. The analysis reveals that an increase in the GDP of trading partners reduces Türkiye's competitiveness in SITC5, SITC7, and SITC8 sectors by enhancing their own competitiveness through increased production and investment.

Weighted distance increases competitiveness in SITC5 and SITC7 but is statistically insignificant for SITC6 and SITC8. Geographic distance does not negatively affect competitiveness when the partner's GDP increases, likely due to similar transport costs within Europe. These results align with the gravity model, especially for SITC5 and SITC7 sectors. Other macroeconomic factors for SITC5 and SITC6 were largely insignificant, suggesting that these sectors are more influenced by internal dynamics, which should be considered by policymakers.

R&D expenditures in Türkiye did not significantly affect any sector, but R&D spending by trading partners reduced competitiveness in SITC7. This supports the Ricardian comparative advantage framework in SITC7, while GDP per capita differences support the Linder hypothesis in SITC6.

Policymakers should consider horizontal differentiation strategies to boost competitiveness in SITC6 and focus on R&D in SITC7.

Trade openness of Türkiye's partners negatively impacted competitiveness in SITC8, while it had no significant effect on SITC5 and SITC6. Türkiye's own trade openness reduced SITC8 competitiveness, likely due to dependence on foreign inputs. In SITC7, however, both Türkiye's and its partners' trade openness improved competitiveness, potentially due to productivity gains.

The real effective exchange rate had no significant effect on SITC5, SITC6, and SITC7, but negatively impacted SITC8, reflecting its dependency on intermediate goods imports. Furthermore, dummy variables for the 1999-2001 and 2018-2021 periods indicate that the depreciation of the Turkish Lira did not boost SITC8 competitiveness as expected, possibly due to the sector's import-dependent structure.

While this study contributes to understanding the competitiveness of Türkiye's manufacturing sectors, more research is needed to explore sector-specific determinants. Future studies could integrate industry-specific variables to offer more targeted insights for policymakers.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

References

- Adıgüzel, M. (2022). Endüstri İçi Ticaretin Rekabet Gücüne Etkisi: Türkiye Bağlamında Bir Değerlendirme. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(43), 399-418. doi:10.46928/iticusbe.1086685
- Ahmed, A., Nazeer, N., Zahid, G., & Nawaz, F. (2023). Does revealed comparative advantage matter in the gravity of FTAs? *Journal of International Logistics and Trade*, 21(2), 84-107.
- Ahmed, A., Nazeer, N., Zahid, G., & Nawaz, F. (2023). Does revealed comparative advantage matter in the gravity of FTAs? *Journal of International Logistics and Trade*, 21(2), 84-107. doi:https://doi.org/10.1108/JILT-06-2022-0018
- Aigheyisi, O. (2021). Threshold Effects of Import Dependence on Economic Growth in Nigeria. *SSRN Papers*.
- Balassa, B. (1965). Trade liberalisation and “revealed” comparative advantage. *The manchester school*, 33(2), 99-123.
- Balassa, B., & Bauwens, L. (1987). Intra-industry specialisation in a multi-country and multi-industry framework. *The Economic Journal*, 97(388), 923-939.
- Begović, S., & Kreso, S. (2017). The adverse effect of real effective exchange rate change on trade balance in European transition countries. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci: časopis za ekonomsku teoriju i praksu*, 35(2), 277-299. doi:https://doi.org/10.18045/zbfri.2017.2.277
- Braunerhjelm, P., & Thulin, P. (2006). Can Countries Create Comparative Advantages? *Centre of Excellence for Studies in Science and Innovation (CESIS) Electronic Working Paper Series*, Paper, 61.
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1979). A simple test for heteroscedasticity and random coefficient variation. *Econometrica*, 47: 1287-1294.
- Chang, C. L., McAleer, M., & Nguyen, D. K. (2019). US antidumping petitions and revealed comparative advantage of shrimp-exporting countries. *Reviews in aquaculture*, 11(3), 782-792.
- Chen, N., Imbs, J., & Scott, A. (2009). The dynamics of trade and competition. *Journal of International Economics*, 77(1), 50-62.
- Commission, E. (2024, 02 03). <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/resources-and-tools/distance-calculator> adresinden alındı
- Cook, R. D., & Weisberg, S. (1983). Diagnostics for heteroscedasticity in regression. *Biometrika*, 70: 1-10.
- Çakmak, Ö. A. (2005). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Rekabet Gücü: Türkiye Tekstil ve Hazır Giyim Endüstrisi Üzerine Bir Uygulama. *Ege Academic Review*, 5(1) 65-76.
- Demirtaş, G., & Artık, A. (2022). İmalat Sanayinde Doğrudan Yabancı Yatırımların Rekabet Gücüne Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Analiz. *Hacettepe University Journal of Economics & Administrative Sciences*, 40(3). doi:https://doi.org/10.17065/hunibf.984048
- Dinç, Ö. G., & Kılıçaslan, Y. (2021). Competitiveness and productivity in service sector. *Sivas Cumhuriyet University Journal of Economic and Administrative Sciences*, 22 (1), pp.135-162. doi:10.37880/cumuibf.868337
- Dornbusch, R., Fischer, S., & Samuelson, P. A. (1977). Comparative advantage, trade, and payments in a Ricardian model with a continuum of goods. *The American Economic Review*, 67(5), 823-839.
- Eaton, J., & Kortum, S. (2002). Technology, geography, and trade. *Econometrica*, 70(5), 1741-1779.
- Erkan, B. (2011). SITC Teknoloji Sınıflandırmasına İlişkin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Belirlenmesi: Türkiye ve diğer N-11 Ülkelerinin Karşılaştırılması. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 48(558), 35-48.
- Fajgelbaum, P., Grossman, G. M., & Helpman, E. (2015). A Linder hypothesis for foreign direct investment. *The Review of Economic Studies*, 82(1), 83-121. doi:https://doi.org/10.1093/restud/rdt027
- Hallak, J. C. (2010). A product-quality view of the Linder hypothesis. *The Review of Economics and Statistics*, 92(3), 453-466. doi:https://doi.org/10.1162/REST_a_00001
- Hausman, J. A. (1978). Specification tests in econometrics. *Econometrica: Journal of the econometric society*, 1251-1271. doi: https://doi.org/10.2307/1913827

- Heckscher, E. F. (1919). *Utrikshandelns verkan på inkomstfördelningen*, *Ekonomist Tidskrift*, 21, Del 2, 1-32 (The effect of foreign trade on the distribution of income, in H. S. Ellis and L. A. Metzler eds., *Readings in the Theory of International Trade*).
- Hinloopen, J., & Van Marrewijk, C. (2001). On the empirical distribution of the Balassa index. *Weltwirtschaftliches archiv*, 137(1), 1-35. doi:<https://doi.org/10.1007/BF02707598>
- Hu, G., Zhang, X., & Zhu, T. (2024). A Catalyst for China's High-Tech Export Competitiveness: Perspective of Technological Innovation. *Sustainability*, 16(5), 2169.
- Jošić, H., & Metelko, M. (2018). Testing the validity of the Linder hypothesis for Croatia. *Croatian Review of Economic, Business and Social Statistics*, 4(1), 62-73. doi:<https://doi.org/10.2478/crebss-2018-0006>
- Kalaycı, C. (2017). Serbest ticaret anlaşmalarının Türkiye'nin dış ticaretine etkileri: açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi uygulaması. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 3(2) 133-147.
- Kerr, W. R. (2013). Heterogeneous technology diffusion and Ricardian trade patterns. *The World Bank Economic Review*, 32(1), 163-182.
- Kharroubi, E. (2011). The trade balance and the real exchange rate. *BIS Quarterly Review*. doi:<https://ssrn.com/abstract=1953321>
- Kösekahyaoglu, L. (2003). Comparative Advantage of Turkey with Regard to the EU. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2).
- Krugman, P. R. (1979). Increasing returns, monopolistic competition, and international trade. *Journal of international Economics*, 9(4), 469-479. doi:[https://doi.org/10.1016/0022-1996\(79\)90017-5](https://doi.org/10.1016/0022-1996(79)90017-5)
- Kuşat, N., & Denli, E. A. (2021). Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklere göre Türkiye-BRICS rekabet gücü analizi (2008-2019). *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 94-111. doi:<https://doi.org/10.33707/akuiibfd.83933>
- Lee, S. M. (2020). Revealed comparative advantage of selected ASEAN countries' crustacean export to Japan. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (s. (Vol. 414, No. 1, p. 012010).). IOP Publishing.
- Leontief, W. W. (1951). Input-Output Economics. *Scientific American*, 185(4), 15-21.
- Liesner, H. H. (1958). The European common market and British industry. *The Economic Journal*, 68(270), 302-316. doi:<https://doi.org/10.2307/2227597>
- Linder, S. B. (1961). An essay on trade and transformation. Stockholm: Almqvist & Wiksel.
- Marconi, D., & Rolli, V. (2007). Comparative advantage patterns and domestic determinants in emerging countries: an analysis with a focus on technology. *Bank of Italy Temi di Discussione (Working Paper)* No, 638.
- Márquez-Ramos, L., & Martínez-Zarzoso, I. (2010). The effect of technological innovation on international trade. *Economics*, 4(1), 20100011. doi:<https://doi.org/10.5018/economics-ejournal.ja.2010-11>
- McPherson, M. A., Redfearn, M. R., & Tieslau, M. A. (2001). International trade and developing countries: an empirical investigation of the Linder hypothesis. *Applied Economics*, 33(5), 649-657.
- Mundell, R. A. (1957). International trade and factor mobility. *The American Economic Review*, 47(3), 321-335.
- Ohlin, B. (1933). *Interregional and International Trade*. Cambridge: Harvard University Press.
- Özbaş, H., & Yıldırım, O. (2022). Türkiye'nin Dış Ticaretinde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (2001-2019). *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*. doi:<http://dx.doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.22.07.1836>
- Pereira, E. T., Bento, J. P., & Priede, J. (2013). The Contribution of Technological Change on EU's Exports. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 99, 658-664. doi:<https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.10.536>
- Pilinkiene, V. (2016). Trade openness, economic growth and competitiveness: The case of the central and eastern European countries. *Inžinerinė ekonomika*, 27(2), 185-194. doi:10.5755/j01.ee.27.2.14013
- Renjini, V. R., Kar, A., Jha, G. K., Kumar, P., Burman, R. R., & Praveen, K. V. (2017). Agricultural trade potential between India and ASEAN: An application of gravity model. *Agricultural Economics Research Review*, 30(1), 105-112. doi:10.5958/0974-0279.2017.00009.X
- Ricardo, D. (1817). *On the Principles of Political Economy and Taxation*. London.

- Ricci, L. A. (1997). A Ricardian model of new trade and location theory. *Journal of Economic Integration*, 47-61.
- Sahu, P. K., & Heng, S. Y. (2017). India's competitive advantage and export performance: A gravity model approach. *Arthashastra Indian Journal of Economics & Research*, 6(6), 23-37.
- Sarıçoban, K. (2022). Rcep Ülkelerinin Dış Ticareti Ve Standart Ürün Grupları Bazında İhracattaki Karşılaştırmalı Üstünlükleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(84), 1991-2012. doi:<https://doi.org/10.17755/esosder.1140018>
- Serin, V., & Civan, A. (2008). Revealed comparative advantage and competitiveness: a case study for Turkey towards the EU. *Journal of Economic and Social Research*, 10(2), 25-41.
- Siddique, M., Anwar, A., & Quddus, M. A. (2020). The impact of real effective exchange rate on revealed comparative advantage and trade balance of Pakistan. *Economic Journal of Emerging Markets*, 193-207. doi:<https://doi.org/10.20885/ejem.vol12.iss2.art6>
- Smith, A. (1776). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. Volume One. London: printed for W. Strahan; and T. Cadell.
- StataCorp. (2024a, 04 10). <https://www.stata.com/manuals/rhausman.pdf> adresinden alındı
- StataCorp. (2024b). *Stata 18 Base Reference Manual (Variance estimators)*. College Station, TX: Stata Press. (https://www.stata.com/manuals/xtvce_options.pdf).
- Stone, J. A., & Lee, H. H. (1995). Determinants of intra-industry trade: a longitudinal, cross-country analysis. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 131(1), 67-85.
- Taylor, M. S. (1993). 'Quality ladders' and Ricardian trade. *Journal of International Economics*, 34(3-4), 225-243.
- Tinbergen, J. (1963). Shaping the world economy. *The International Executive*. doi:<https://doi.org/10.1002/tie.5060050113>
- Trabold, H. (1994). Technical progress, innovation and product differentiation in a Ricardian trade model with a continuum of goods (No. 95). *DIW Discussion Papers*.
- Türkcan, K., & Ates, A. (2010). Structure and determinants of intra-industry trade in the US auto-industry. *Journal of International and Global Economic Studies*, 2(2), 15-46.
- Tümer, T. (2021). Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü ile Alternatif Gümrük Birliği Öncesinde Rekabet Gücünün Analizi. *Ekonomi İşletme Şişyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7(2), 319-335.
- Türkmen, A., & Yiğitler, H. (2022). Yüksek ve Orta Teknolojili İhraç Ürünlerindeki Karşılaştırmalı Üstünlük ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 1-16. doi:<https://doi.org/10.11616/asbi.1096160>
- Unat. (2023). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemine Göre Türk Kimya Sektörünün Avrupa Birliği Ülkeleri Karşısındaki Rekabet Gücünün Analizi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 146-170. doi:<https://doi.org/10.53881/hiad.949641>
- UNCOMTRADE. (2024, 02 03). Retrieved from: <https://comtradeplus.un.org/>
- Vergil, H., & Yıldırım, E. .. (2006). AB-Türkiye Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Rekabet Gücü Üzerindeki Etkileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26, 1-22.
- Vollrath, T. (1991). A theoretical evaluation of alternative trade intensity measures of revealed comparative advantage. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 127(2), 265-280.
- Wong, S. A. (2007). Productivity and trade openness: Micro-level evidence from manufacturing industries in Ecuador 1997-2003. *APEA 2007 conference*.
- Wooldridge, J. M. (2002). *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Wooldridge, J. M. (2019). *Introductory econometrics: a modern approach (7th Edition)*. . Boston, MA.: Cengage Learning Inc.
- Worldbank. (2024, 02 03). Retrieved from <https://data.worldbank.org>
- Yalçın, T., & Bakan, S. (2021). Türkiye'nin Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemiyle Analizi (2005-2018 Dönemi). *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 98-114.

Yalçinkaya, M., Çilbant, C., Erataş, F., & Hartoğlu, D. (2014). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Ekseninde Rekabet Gücünün Analizi: Türk-Çin Dış Ticareti Üzerine Bir Uygulama. *Journal of Management and Economics Research*, 12(24), 41-57. doi:<https://doi.org/10.11611/JMER294>

Yonghua, Y. (2010). Technological Innovation, FDI and China's Manufacturing Export Competitiveness: An Empirical Analysis based on China's 26 Industries Panel Data. *2010 3rd International Conference on Information Management, Innovation Management and Industrial Engineering* (s. (Vol. 4, pp. 579-582).). IEEE.

Yu, R. ., Cai, J., & Leung, P. (2009). The normalized revealed comparative advantage index. *The annals of regional science*, 43 , 267-282.

Yue, J., & Zhou, S. (2018). Democracy's comparative advantage: Evidence from aggregated trade data 1962–2010. *World Development*, 111, 27-40.

Appendix

STANDARD INTERNATIONAL TRADE CLASSIFICATION, REVISION 4

SITC 5 - Chemicals and related products, n.e.s.

Organic chemicals

Inorganic chemicals

Dyeing, tanning and colouring materials

Medicinal and pharmaceutical products

Essential oils and resinoids and perfume materials; toilet, polishing and cleaning preparations

Fertilizers (other than those of group 272)

Plastics in primary forms

Plastics in non-primary forms

Chemical materials and products, n.e.s.

SITC 6 - Manufactured goods classified chiefly by material

Leather, leather manufactures, n.e.s., and dressed Furskins

Rubber manufactures, n.e.s.

Cork and wood manufactures (excluding furniture)

Paper, paperboard and articles of paper pulp, of paper or of paperboard

Textile yarn, fabrics, made-up articles, n.e.s., and related products

Non-metallic mineral manufactures, n.e.s.

Iron and steel

Non-ferrous metals

Manufactures of metals, n.e.s.

SITC 7 - Machinery and transport equipment

Power-generating machinery and equipment

Machinery specialized for particular industries

Metalworking machinery

General industrial machinery and equipment, n.e.s., and machine parts, n.e.s.

Office machines and automatic data-processing machines

Telecommunications and sound-recording and reproducing apparatus and equipment

Electrical machinery, apparatus and appliances, n.e.s., and electrical parts thereof (including nonelectrical counterparts, n.e.s., of electrical household-type equipment)

Road vehicles (including air-cushion vehicles)

Other transport equipment

SITC 8 - Miscellaneous manufactured articles

Prefabricated buildings; sanitary plumbing, heating and lighting fixtures and fittings, n.e.s.

Furniture and parts thereof; bedding, mattresses, mattress supports, cushions and similar stuffed furnishings

Travel goods, handbags and similar containers

Articles of apparel and clothing accessories

Footwear

Professional, scientific and controlling instruments and apparatus, n.e.s.

Photographic apparatus, equipment and supplies and optical goods, n.e.s.; watches and clocks

Miscellaneous manufactured articles, n.e.s.

Source: https://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/SeriesM_34rev4E.pdf

Television Series and the Construcion of Society and Gender Roles: The Case of the ‘Kızılıcık Şerbeti’ Series in the Context of the Relationship Between Secular Women and Conservative Men

Şebnem CEYLAN APAYDIN*

ABSTRACT

Television series, which are effective in shaping gender roles and family structure, have a key role in supporting and rebuilding social change. The existing social structure can be supported with television series, as well as the differences in the society can be shown with extreme examples by creating conflicts with the concern of being watched, and the opinion that change is necessary can be created with series that are not always compatible with the social structure. Such series can strengthen the gender inequality that exists in society, as well as cause characters that are not included in the ideal family structure to be pushed out of society. In this study, which aims to reveal the effects of television series on the reconstruction of society, gender roles are discussed within the framework of conservative and secular identity. Within the scope of the study, the three episodes of the first season of the *Kızılıcık Şerbeti* series, which are in the mainstream media, were analyzed using the content analysis method. In the sections examined, it can be said that secular women represented in society than conservative ones due to their family structures, and conservative men are shown as stronger and wealthier than secular men. As a result of the study, *Kızılıcık Şerbeti* can be considered not only as a means of entertainment but also as an important cultural text that questions gender dynamics. Such series, which also contain elements that can reinforce stereotypes and increase social tensions, can play an important role in shaping the values and norms of society and provide viewers with new perspectives.

Keywords: Television Series, Conservatism, Secularism, Family Dynamics, Building Society.

Toplumun İnşası ve Cinsiyet Rollerı Üzerinden Televizyon Dizileri: Seküler Kadın Muhafazakâr Erkek İlişkisi Bağlamında ‘Kızılıcık Şerbeti’ Dizisi Örneğı

ÖZ

Cinsiyet rolleri ve aile yapısının şekillendirilmesinde etkili olan televizyon dizileri, toplumsal değişimin desteklenmesi ve yeniden inşasında kilit role sahiptir. Dizilerle var olan toplumsal yapı desteklenebildiği gibi izlenebilme kaygısıyla çatışma yaratılarak toplum içindeki farklılıklar çok uç örnekler ile gösterilebilmekte, toplumsal yapıyla her zaman bağdaşmayan diziler ile değişimin gerekli olduğu kanaati oluşturulabilmektedir. Bu tür diziler, toplumda var olan cinsiyet eşitsizliğini güçlendirebileceği gibi sergilediği ideal aile yapısına dahil etmediği karakterlerin de toplum dışına itilmesine neden olabilmektedir. Televizyon dizilerinin toplumun yeniden inşası üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, cinsiyet rolleri, muhafazakâr ve seküler kimlik çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışma kapsamında ana akım medyada yer alan *Kızılıcık Şerbeti* dizisinin ilk sezon yayınlanan üç bölümü, içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. İncelenen bölümlerde seküler kadınların sahip oldukları aile yapıları sebebiyle, muhafazakâr olanlara oranla toplumda daha fazla yer edindiği, muhafazakâr erkeklerin ise seküler erkeklere oranla daha güçlü ve varlıklı olarak gösterildiği söylenebilmektedir. Çalışma sonucunda *Kızılıcık Şerbeti* dizisi yalnızca bir eğlence aracı değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet dinamiklerini sorgulayan önemli bir kültürel metin olarak değerlendirilebilir. Stereotiplerin pekişmesine ve toplumsal gerilimlerin artmasına neden olabilecek unsurları da barındıran bu tür diziler, toplumun değerlerini ve normlarını şekillendirmede önemli bir rol oynayarak, izleyicilere yeni bakış açıları kazandırabildiği söylenebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Televizyon Dizileri, Muhafazakârlık, Sekülerlik, Aile Dinamikleri, Toplumun İnşası.

* **Corresponding Author/Sorumlu Yazar,** Öğr. Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye/ Lect. Ph.D., Sakarya University, Sakarya, Türkiye, sebnem@sakarya.edu.tr

Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/Article Submission and Acceptance Dates: 22.04.2024-13.03.2025

Citation/Atfı: Ceylan Apaydın, Ş. (2025). Television series and the construcion of society and gender roles: the case of the ‘kızılıcık şerbeti’ series in the context of the relationship between secular women and conservative men. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56, 78-94. <https://doi.org/10.52642/susbed.1471864>

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

1. Introduction

Traditions formed by elements that are considered common heritage are seen as the source of social continuity and legitimacy (Yılmaz, 2005, p. 40). Past shapes the future and societies with a common memory are accepted as part of a common culture. According to Halbwachs, social memory, which is limited in time and whose limitation may be different in each society and which is not possible to reach people outside the time limit, reaches large masses through communication tools. (2007, p. 55).

Gender, which forms the basis of the construction of society and is frequently used in television series, emphasizes the roles of women and men in society, culture, tradition, education and religious teachings. According to Butler, innate gender characteristics are shaped by interpretation of the culture of the society, and the behaviors expected from men and women are formed in this direction (2008, p. 46). While gender is defined as roles and responsibilities, behaviors, positions, expectations, power and privileges, rights, and opportunities; social construction is expressed as the imposition of these on women and men by society (Türkiye Barolar Birliği, 2002, p. 6). Social memory, which makes the existence of societies possible, contains the consistency, reason, emotions and even actions that provide the connection with the past (Huyssen, 1999, p. 13).

In Turkish television series broadcasting, many series have been broadcast that support two different lifestyles in society. In the series called *Asmalı Konak* which is broadcast on ATV channel in the early 2000s, the love story of Bahar, a modern woman who studied art in America, with Seymen, the son of a well-established family living in Cappadocia, is told. In this series, the differences in cultural and lifestyle between the two parties are shown as the basis of the difficulties experienced in the relationship of the two. Based on the novel by Halid Ziya Uşaglıgil and filmed three times with different actors at different times and revolving around a forbidden love story, the series *Aşk-ı Memnu* deals with the conflict between traditional and modern values and the position of individuals in this conflict. In the series *Paramparça*, which broadcast 97 episodes on Star TV, the conflict between conservative and secular values was revealed by examining the relationship between two women from different social classes and their families. As in the past, the conservative-secular debate, which started again with the series *Bir Başkadır* broadcast on Netflix and defined ideologically different family structures, continued with the series *Kızılık Şerbeti* on Show TV and *Ömer* on Star TV. The discriminatory sentences used in the conflict scenes in these productions may cause the discrimination known to exist in the society to be strengthened. Cemil Meriç argues that modernization efforts imitating the West have distanced Turkish society from its own values. He also argues that Western civilization represents a superficial and shallow form of relationship and that instead of emulating the West, we should embrace our own cultural heritage (Meriç 2006, p. 25). Berkes (1978, p. 55), who describes the process of modernization as a process characterized by the dissolution of the traditional social structure and the emergence of new institutions, emphasizes that the concept of secularism is based on the "religion-state dichotomy" that emerged in the history of Christianity. Furthermore, he states that there was no such dichotomy in the Islamic and Ottoman tradition, and that religion and the state were intertwined. Therefore, he argues that the Western understanding of secularism cannot be applied to Ottoman-Turkish society. According to him, secularism is not a static state but a dynamic process. This process, which is full of conflicts and tensions, emerges with the modernization of society, the decrease in the influence of religion in the social and political sphere and the increase in individual freedom of conscience (Berkes, 1978). According to Berkes (1984), secularism does not mean irreligion but also includes freedom of religion. In a secular state, the state is not officially affiliated to any religion, but individuals are free to practice their religions. Arguing that secularism means more than the separation of religion and state, Berkes defines this concept as a historical, social and cultural process. In this process, religion. Turkish sociologist and political scientist Şerif Mardin (1991) argues that the Westernization movements that gave rise to this discriminatory approach took place along a line extending from the late Ottoman Empire to the transition to the Republic. Secularism constituted one of the cornerstones of this process; however, secularism was shaped in Turkey in a different context than the Western understanding of secularization. In the process of Turkish modernization, secularism and conservatism have been in a constant struggle and compromise on a sociological plane. It is necessary to understand this struggle in its historical context and social dynamics.

In particular, the center-periphery model provides an important tool in explaining how Turkish society was shaped in this process. The tensions between secularism and conservatism reveal the unique dynamics of Turkish modernization and it is possible to say that these tensions still continue today.

According to Özdemir (2009, p. 21) television, which is an important driving force of social change, reinterprets basic concepts such as male and female roles and moral values and presents them to society. Television programs and series play an important role in many subjects, from the way modern people dress to the way they behave, and through these texts, the audience is taught what is right and wrong, how to dress and behave.

2. The Concept of Social Memory in the Positioning of Gender

The individuals who make up the society live the roles assigned to them by accepting the rules that the society they are in deems appropriate for them. Individuals who take on stereotyped roles differentiate according to the society they live in over time, and fulfill the roles and responsibilities called gender (Demirgöz Bal, 2014, p. 15). According to Bhasin, it is necessary to impose socio-cultural perceptions and behaviors on girls and boys from the moment they are born, and to teach and adopt the gender stereotypes accepted in the society (2003, p. 8).

At the end of the learning process that starts with the social and cultural structure, it is possible to observe the differences due to gender (Yaşın Dökmen, 2015, pp. 24-25). Gender, which indicates the expectation appropriate to the role of women and men in society, refers to various physical differences according to gender and emphasizes the differences between femininity and masculinity by expressing cultural variability in contrast to biological sex. In this structure, which can vary from culture to culture, men and women are clearly separated, and men have priority over women (Ökten, 2009, p. 302). Although it is said that the images of violence against women, which are frequently included in television series, are broadcast to raise awareness in the society, emphasizing the helplessness and wretchedness of the woman in the attack scenes that she cannot resist brings with it the danger that the society will develop a sense of pity for women. This attitude in the television series scenarios represents the position of the woman who is humiliated, devalued and exposed to violence in the society, or it may cause this represented role to become taken for granted (Çam, 2019, p. 89).

3. Television Series and the Reconstruction of Society in the Context of Gerbner's Cultivation Theory

Culture is “a network of symbolic building blocks of society that enables people to make sense of the world and share their experiences.” Culture is constructed through the stories, symbols and narratives that people use to construct and share social reality. According to Gerbner, the mass media, especially television, plays a central role in communicating these cultural stories and mediates society's construction of a shared world of meaning (Gerbner, 1998, p. 109).

Individuals enter a symbolic world where television dominates the cultural landscape. Even before they learn to read or speak, children are exposed to television. This exposure not only influences their worldviews and ways of living but also becomes an enduring aspect of their identity. Television links individuals to a broader, constructed reality—a realm shaped by its own narratives and imagery (Gerbner, 1998, p. 180).

Gerbner argues that mass media fulfills the function of forming public opinion. Mass media, especially television, are tools that enable people to share ideas and messages that have become a widespread opinion. Public opinion emerges as a result of the formation of masses through the symbols spread by television. According to Gerbner and his colleagues, television places relatively static and common images in people's minds (Gerbner, 2002: 55).

Television, whose effects on the individual and society are well known (Topaktaş, 2022), either carries the past into the present and constructs social memory through visible realities and the rituals and myths of societies, or it updates the existing and directs its target audience in the direction it wants to transform (Gerbner et al., 1980; Veysal, 2009, p. 363). Television's central role in society has made it the primary channel of our culture.

Gerbner's Acculturation Theory tries to explain the fact that groups of viewers are surrounded by similar mindsets. Gerbner argues that mass media, despite different content and tools, develop a common view. He calls it the main view (Güneş, 2001, pp. 98-99). This tool, which is also characterized as a perception management tool, serves to produce awareness that will facilitate the broadcasting tools to achieve their desired goals, instead of contributing to the development of individuals as well as setting the agenda. Television channels, which contribute to the use and dissemination of culture by establishing social reality, do this directly through cultural programs or by modeling cultural shaping in the content of the programs. Therefore, these programs play a role in both ensuring cultural continuity and directing the society towards cultural change and even have the power to adopt the characteristics of another culture by carrying them (Özdemir, 1998, p. 35).

Gerbner argues that the media directs individual behavior by using the value judgments that exist in the culture, that these phenomena that bind people together continue to spread (Yaylagül, 2006, p. 76), that television broadcasts offer a very low level of objective reality, and that television prioritizes dominant ideologies and the value system they bring. The media reflects not the reality that exists or should exist, but the falsehood, that is, unreality, which is fabricated and conforms to the expectations of authority (Mills, 1974, p. 400).

Historical events learned through television series, which are one of the determining actors in the formation of social memory, have brought the construction of social memory back to the agenda over time (Şahin Kaya, 2011, p. 103). It can be said that the reconstruction and presentation of historical events through a series of movies broadcast on television channels has an impact on the establishment of remembrance and social memory in society, as well as learning, reinforcing and wondering about the history of the country. According to Hudson and Ritcie, such series that arouse the curiosity of the audience can create a desire to learn more about the subjects in the scenario and the period conveyed (2006, p. 389).

4. A Conservative Religious? Is It Secular? Or Is It the New Family Model?

There are different opinions about the origin and definition of the concept of conservatism, which is defined as conservative and frequently used in daily life (TDK, 2023). Conservatism has a structure that cares about the integrity of society, adheres to its traditions, is open to innovation in line with needs, but opposes innovations that disrupt continuity and radically change society (Ergil, 1986, p. 273). Conservatism, which should be in harmony with the historical, political and social position of countries, is a concept that can be evaluated as an independent ideology where different political views are adopted from time to time (Öğün, 1997, p. 109).

Edmund Burke offers an important perspective for understanding the dynamic relationship between modernization and conservatism. Burke emphasized the importance of traditions for the continuity of social order and argued that change should be organic and gradual rather than revolutionary. His criticism of the French Revolution shows a conservative stance against the effects of modernization such as individualization and secularization. For him, society is a contract formed not only by living individuals but also by past and future generations. Burke's approach suggests that traditions are an accumulation of knowledge and sudden changes can disrupt the social balance, while reforms can be pragmatically evaluated according to social benefit (Burke, 1790, pp. 123-127).

Within the framework of the secularization theory, which is a result of modernization, claims that religion would disappear socially were discussed in the 20th century; however, with the new theories that emerged at the end of the 20th century, it was seen that religion did not disappear, on the contrary, it continued to evolve through new religious movements. These movements offer an understanding of religion that is more in line with the needs and values of modern societies and give individuals a sense of spiritual community and identity (Şengül, 2020, p. 315).

The contradictions between conservatives and secularists can be found in every culture. Emphasizing that the existence of culture and language is fundamentally based on this opposition, Yaylagül says that it is possible to reveal collective consciousness by analyzing this structure (2006, p. 122).

Conservatism was born in reaction to the process of modernization, but rather than being an ideology in complete opposition to it, it developed an approach to understanding and managing change. In this context, Burke's ideas reveal the importance of preserving traditions and social continuity in a rapidly transforming modern world. This understanding shows that modernization and conservatism are intertwined, and that conservatism is actually shaped as a result of modernization (Burke, 1790, pp. 145-148).

The change in the social structure and the change in the family structure, which is the smallest unit of society, go parallel to each other. According to Sayın (2020, p. 531), these changes from traditional to modern society and from traditional to nuclear family structure are largely similar. In societies with a holistic approach and hierarchical structure, the rules that emerge with traditions create order in social relations as in traditional families.

The family, one of the basic building blocks of social life, is a social group, union, organization or community (Gökçe, 1976, p. 47). Despite its conservative roots, the family structure in Turkey is undergoing a transformation under the influence of legal regulations and natural processes. While in the past, roles were clear and hierarchical in large and patriarchal families, today the nuclear family and egalitarian roles come to the fore. Women's participation in the labor force, higher levels of education and technological developments are considered to be important drivers of this transformation. The increase in divorce rates and new lifestyles such as staying single also confirm the change in family structure (Yıldırım Önk, 2011, p. 66).

Today, although the nuclear family structure is said to be increasing, the effort to live a life based on traditions indicates that the extended family continues to exist. According to Çapcıoğlu, the prominence of individualization in society has been effective in increasing the number of family members with different mindsets and understandings of life. Families with this new structure, which can be expressed as hybridization, are frequently shown in today's television programs, and especially in television series, family structures consist of both secular and conservative individuals. In the series *Kızılık Şerbeti*, which is the subject of this study, it is emphasized that individuals with different thoughts and life structures can live together by finding a common sharing space (2018, p. 25).

5. Method and Findings

The fact that social changes are experienced faster in the light of technological developments has also increased the use of influencing tools. Television, which has become an effective tool in Turkey, especially in the 1990s, and series, which are the most watched program types, have a positive or negative effect on the process of change in society. Television, which presents the reflections of culture on the audience, can shape individual memories of national events by determining the dominance over social memory. From this point of view, the aim of this study is to examine the characters in the series *Kızılık Şerbeti*, which is scripted within the scope of conservative and secular identity, to try to reveal the effects of television series on the reconstruction of society and to offer constructive suggestions in this context.

In this study, document analysis and content analysis, which are qualitative research methods, were used. The document of the study is the domestically produced television series called *Kızılık Şerbeti*, which was broadcast on Show TV in 2023. Within the scope of the research, three episodes of the *Kızılık Şerbeti* series, episode 1, 17 and 29, when selecting the episode to be examined, care was taken to ensure that it was from the beginning, middle and end of the first season to understand the approach to the course of the scenario. These episodes were examined to determine the secular and conservative transmissions between their characters.

Document review includes the analysis of all written materials containing information on the topics to be investigated. This research approach is widely accepted by historians, anthropologists and linguists in the past, but also by sociologists and psychologists, contributing to the development of important theories (Şimşek, 2009, p. 42). Content analysis, which is the process of identifying the similarities and differences in the texts, dividing these data into certain categories or themes, bringing them together, and organizing them in a way that the reader can understand, is content analysis (Yıldırım & Şimşek, 2008). It is a preferred research method in order to systematically examine certain characters in the text and to obtain

objective and verifiable results about these characters (Stone, et. al., 1966, p. 213). With content analysis, it is tried to obtain information about the sender, himself and the recipient of the messages to determine the frequencies and distribution of the words, concepts, themes and relationships in the text. This method is widely used in qualitative and quantitative research methods (Weber, 1989, p. 5).

This section contains data on the characteristics of the characters in the first, seventeenth and twenty-ninth episodes of the *Kızılık Şerbeti* series. This series, which is the product of a scenario that can be found frequently in Turkish films, begins with Fatih, who comes from a conservative, religious family, and Doğa, who grew up in a modern, family, fall in love with and continues as a result of Doğa's unexpected pregnancy, when the young couple suddenly find themselves as husband and wife. The events and relationships between the two families, which are at opposite poles in terms of lifestyle and mentality, constitute the subject of this series.

As of the first episode of the series, the differences between the conservative and secular segments, the preferences arising from the differences, and the lack of respect for the lifestyles of both sides are presented to the audience, indicating the existence of the conflict between these two groups. Fatih, who is a groom-to-be, refuses the alcohol offered to him in the first episode of the series, takes off his shoes when entering the house and kisses the grandmother's hand, which is considered religious by the secular segment, as stated in the series 'kıro' it is shown as the reasons why. Words and hate speech that will increase the social separation in the script of the series can cause secular-religious conflict by fueling the language of discrimination. According to Dursun (2023), among the viewers who criticized the series fiercely, "What kind of series is this? It is an insult to the religion of Islam", and there are those who say, "We Turkish women are secular women of the Republic. Our calves are not bare, this is a very ugly criticism. Please take this ridiculous series off the air."

In the script, the behavior of people with different lifestyles is criticized by the representatives of the other side, but the fact that these people can come together after a while by showing understanding to each other indicates the existence of social acceptance. In the series, the traditions of Turkish culture were mixed with conservatism, and kissing hands and not wearing shoes at home were shown as actions taken only by conservatives.

5.1. Characteristics of Characters in the Series

When the demographic characteristics of the characters, which form the main backbone of the series and are evaluated within the scope of their relationships, are examined, it is seen that a total of 9 characters are present, consisting of 5 females and 4 males. It can be said that 3 of the women are in public sphere due to their working and student lives, and 2 of them are private sphere because they spend most of the day at home.

The main characters were included in all three episodes examined, but it was seen that different characters were included in addition to the existing side characters due to the subject of the episode. Therefore, the number of characters in the episodes vary.

5.1.1. Age of Characters

There are a total of nineteen characters in the series, including the main and side characters. Female characters make up the majority with 57.9% of these, while male characters make up 42.1%. When we look at the distribution of the age groups of the characters, it is seen that it is more common in the adult age group with a rate of 45.5% in women and in the young adult group with 50% in men compared to other age groups. Elderly group with 9.1% for women and the young and middle age group with 12.5% for men are the age groups with the least character. Giving more space to characters in the adult age group in women; However, it is important in terms of showing that they can prove their existence in society at this age.

Table 1. Distribution of Age Ranges of Characters by Gender

Apparent age	Woman		Male		Total	
	Number	Percent	Number	Percent	Number	Percent
Junior (16-25)	2	18,20%	1	12,50%	3	16%
Young adult (26-39)	3	27,30%	4	50,00%	7	37%
Adult (40-64)	5	45,50%	2	25,00%	7	37%
Elderly (65+)	1	9,10%	1	12,50%	2	11%
Total/s	11	57,90%	8	42,10%	19	100%

5.1.2. Gender of Characters

When we look at the genders of the characters playing in the series, it is observed that there are differences between the episodes in terms of the number of male and female actors and a proportional distribution is made. This situation can be explained by the high number of couples in the series, and at the same time, it can be said that the importance of women in the construction of society is emphasized by causing the number of female characters to be high.

Television series have the power to raise awareness about gender equality in society, as well as to strengthen common judgments about male and female roles.

In the series, women are often represented in relation to housework and childcare, while men are portrayed as active and strong characters in business life. Ideas that represent such widely adopted patterns of behavior can make it easier for young people to understand and accept gender roles.

Especially in recent years, many of the television series have tried to raise awareness about gender roles and focus on the representation of women in strong roles. Such series can contribute to the equal representation of women with men in business, politics, and other fields, as well as increase the self-confidence of young girls.

Table 2. Distribution of the Number of Characters by Gender

Series Section	Woman		Male		Total	
	Number	Percent	Number	Percent	Number	Percent
Episode 1	10	62,50%	6	37,50%	16	100%
Episode 17	12	54,50%	10	45,50%	22	100%
Episode 29	10	58,80%	7	41,20%	17	100%

5.1.3. Duration of Appearance of Characters on Screen

The first episode of the series lasted 1 hour and 59 minutes; However, the duration gradually increased, and the duration of the episode reached 2 hours and 35 minutes. The increase in the duration is directly proportional to the viewing rates of the series. Table 3, shows the duration of the appearance of the characters on the screen in the three sections of the sequence examined. Although the number of male and female characters in the series is close to each other, the duration of visibility on the screen reserved for female characters is higher than that of male characters in all three episodes examined.

In the series, it is thought that the durations are determined in a way that will serve a purpose for women to have a say in society and to increase their visibility. Although there is a superiority of men in male-dominated societies, it is thought that the presence of women in society is emphasized in both modern and conservative family structures.

Table 3. Distribution of Characters According to the Duration of Their Appearance on the Screen

Series Section	Woman		Male	
	Duration	Percent	Duration	Percent
Episode 1	84m 44 sec.	76,90%	25m 27sec.	23,10%
Episode 17	89 min. 15 sec.	62,70%	53m 4 sec.	37,30%
Episode 29	97 min. 21 sec.	64,20%	54m	35,80%

5.1.4. Marital Status Distributions of Female and Male Characters

When the distribution of the marital status of the characters was examined, it was determined that married couples were more than single and widowed ones.

In this series, it has been tried to show that marriage, which exists as a necessity of social life in traditional family structures and as a necessity of living or reproducing with the opposite sex, is preferred by children of both conservative and secular families. Although in the first part of the series, the character of Doğa is shown as a necessity because she is pregnant, it is thought that it is tried to point out the existence of the idea of establishing a home and having children with the person she loves. In the seventeenth episode of the series, the children of two conservative families were married without their consent; However, the disappointment of this marriage has caused families to question whether traditions or children are more important.

The fact that Kılıcım, who opposed his daughter's marriage at the very beginning because their lifestyles were different, was right in the 29th episode of the series that this marriage was wrong, proves that people who grew up in a modern family structure cannot continue a life under pressure and obligation for a long time, even if they love each other very much.

Table 4. Marital Status Distributions of Female and Male Characters

Marital Status	Number of Episodes	Woman	Male
Single	Episode 1	4	4
	Episode 18	4	4
	Episode 29	3	3
	Total	11	11
Married	Episode 1	4	4
	Episode 18	4	3
	Episode 29	6	6
	Total	14	13
Widowed	Episode 1	2	1
	Episode 18	2	2
	Episode 29	1	-
	Total	5	3
Unencoded	Episode 1	1	-
	Episode 18	1	-
	Episode 29	1	-
	Total	3	-

5.1.5. Ideological Distinctions of Characters

Although secular and conservative characters are equally distributed throughout the series, this distribution differs according to gender. This situation indicates that secular female characters with a modern lifestyle are given more space in the series, while men are chosen conservatively due to the patriarchal/traditional structure, since they have an effective role in the reconstruction of society.

Table 5. Distribution of Characters According to Ideological Distinctions

Ideology	Woman		Male		Total	
	Number	Percent	Number	Percent	Number	Percent
Conservative	4	36,40%	4	50,00%	8	42,10%
Secular	6	54,50%	2	25,00%	8	42,10%
Unencoded	1	9,10%	2	25,00%	3	15,80%
Total	11	100,00%	8	100,00%	19	100,00%

Looking at Table 5, it is seen that 42.1% of the characters are conservative, 42.1% are secular, and 15.8% are uncoded. This shows that the number of characters in the series is determined equally according to their ideologies. The majority of women are secular with 54.5%, while the majority of men are conservative with 50%.

5.1.6. Relationships Between Characters

The individual, who is active in making decisions in the family, is also considered as the authority figure of the family. Although this individual is usually the head of the family or the oldest member, he/she can also be seen as the most knowledgeable and experienced person. Family members respect this individual's decisions by taking their opinion on important issues. While the authority pattern and decision-making authority belong to men in traditional societies, there is an equal distribution between men and women in modern societies (Özen, 1991, p. 145).

From the first scene, the effort to show the presence of women in society is observed throughout the series. The self-struggle of Kıvılcım, who is a pointed character, in the first episodes, creates a conflict within herself when she falls in love with the conservative man in the following episodes, and when the character cannot resist herself, she begins to move away from her pointed identity.

In the series, it has been observed that the representatives of the conservative and secular sides have sharpened views against each other. In the very first part, the character of Kıvılcım described the conservative segment as reactionary and himself and those who think like him as contemporary and civilized through two characters wearing headscarves. Again, in the first episode, the character Fatih's kissing the hand of someone older than him and not entering the house with shoes was seen as outdated by the secular Kıvılcım, and especially his asking for tea instead of the beverage offered caused Kıvılcım to characterize Fatih as "kıro". Although the series is not within the scope of the study, a scene from the third episode is also included as an example of this situation. In this scene of Fatih and Doğa's wedding ceremony, two women with headscarves say, "The bride's family is very bad. Her sister-in-law is obvious, she has opened her whole body", and in the conversations of two secular characters about this marriage, expressions such as 'They gave their daughters to this family for money' and 'Do you know the man's wealth? They will all be closed soon' are used to create the impression that people with different worldviews, lifestyles and beliefs are not seen as normal by different segments of society.

When we look at the series in general, the subtext is given that not only modern families but also conservative ones care about their children, listen to them and understand them; However, it has been shown that conservative families, like secularists, can sometimes disagree with their children and even conflict. These conflicts cause parents to think that they can directly intervene in their children's lives with the effect of the pressure created by social rules and to develop behavior in that direction. An example of this situation is that Kıvılcım, who is a secular character, opposes her daughter Doğa's desire to marry Fatih, and even wants to take her daughter to the doctor by forcing her to terminate her pregnancy. Likewise, Abdullah Ünal, a conservative character, forcing his own daughter to marry someone he does not want is another example of this situation.

The family relationships presented in the series reveal the effects of social norms on individuals and offer viewers the opportunity to reflect on parenting. Conflicts within the family play an important role not only in individual relationships but also in the overall structure of society. This shows that the problems faced by individuals with different family structures are universal.

The difficulties and conflicts faced by families through the characters of the series reflect the transformation process of social values and norms and offer viewers the opportunity to empathize and understand different perspectives. In this context, the depth of the conflicts in the series allows viewers to think about their own family structures and question the dynamics of these structures. In particular, the similarities and differences between conservative and secular families help to understand how gender roles are shaped and the pressure of these roles on individuals.

By raising awareness on gender roles and family dynamics, such productions can help viewers develop a more critical perspective on these issues. Viewers' empathy with the conflicts experienced by the characters may lead to a re-evaluation of social norms in society. Furthermore, such series may encourage viewers to be more conscious and sensitive about parenting, child rearing and communication within the family. Thus, the content offered by the series may go beyond being just a means of entertainment and become a part of social change.

Table 6. Inter-Character Relationship

Female Characters	Lifestyle	Sequencing	Relationship type	Male characters	Lifestyle
Kıvılcım	Secular	Before	Wife	Kayhan	Secular
		After	Belove	Ömer	Conservative
		Afterward	Wife	Ömer	
Leman	Conservative	Before	Wife	Ömer	Conservative
		After	Wife	Kayhan	Secular
Nursema	Conservative	Before	Belove	Umut	Secular
		After	Wife	İbrahim	Conservative
		Afterward	Wife	Umut	Secular
Pembe	Conservative	Concurrent	Wife	Abdullah	Conservative
Alev	Secular		Belove		
Doğa	Secular	Before	Belove	Fatih	Conservative

5.1.7. Characters Contempt-Glorification Behaviors

Kıvılcım's disdain for the woman wearing the hijab she saw in the store by looking at her outfit, Pembe's belittling of her sister-in-law Alev because of her short dress at the wedding of her young son Fatih, Kıvılcım's disdain for drinking tea instead of drinking alcohol can be given as examples of the contempt-glorification behaviors of the characters according to their ideology. Looking at Table 7, it is observed that women show more contemptuous behavior than men in both conservative and secular characters. When we look at the glorification behaviors according to gender, it is seen that conservative female characters do not glorify at all, while male characters do it twice. In secular characters, it is seen that men do not do any glorifying behavior, while women do it four times.

Table 7. Distribution of Contempt-Glorification Behaviors According to the Ideologies of the Characters

Ideology	Gender	Underestimate		Sublimation	
		Number	Percent	Number	Percent
Conservative	Woman	3	75,00%	0	0,00%
	Male	1	25,00%	2	100,00%
Total		4	100,00%	2	100,00%
Secular	Woman	5	100,00%	4	100,00%
	Male	0	0,00%	0	0,00%
Total		5	100,00%	4	100,00%

5.1.8. Roles Attributed to Women and Men

When we look at the distribution of roles attributed to men and women in the series, it is seen that women and men who are in the position of spouses/partners/lovers are more numerous than others. This shows that both secular and conservative segments in the series attach importance to the concept of being a family.

Table 8. Distribution of Roles Attributed to Women and Men

Roles	How many men and women are in this role?	
	Woman	Male
Parents	4	3
Spouse/Partner/Lover	5	5
Boss/Employer/Manager	2	2
Attendant/Caregiver/Employee	2	3
Wealthy and Non-Working	3	-
Idle	-	-

5.2. Dialogues in the Episodes That May Lead to the Conservative-Secular Debate

In the first episode of the series, Kıvılcım who plays the secular character is looking for clothes in a store when another woman accidentally bumps into him and says sorry. Kıvılcım is disturbed not by the fact that it has been struck, but by the fact that the person who hit it is wearing a hijab, and there is a

dialogue between the characters that will fuel the conflict that exists between these two segments of society:

Kıvılcım: "These are everywhere."
Çimen: "Mom, they're going to shut up"
Woman in hijab 1: "What did you say?"
Kıvılcım: "Excuse me. Did you say that to me?"
Woman in hijab 1: "Yes, I told you. Are you talking to us?"
Then Kıvılcım said, "Why are you being taken on? Are you in a place where you don't belong?"
Çimen: "Mom, what are you saying, don't talk nonsense"
Kıvılcım: "Çimen a second"
Woman in hijab 1: "What are you saying?" Woman in hijab 2: "Don't let me be your victim, sister."
Kıvılcım: "Bravo bravo. It's a behavior that suits you perfectly. It's exactly what I expected."
Woman in hijab 1: "Nasty. Enemy of freedom."
Kıvılcım: "It is better than being an enemy of civilization. There can be no freedom like this."
Çimen: "Mom, don't be ridiculous"
Kıvılcım: "Çimen"
Woman in hijab 1: "I'll take you to court. I'll sue for defamation."
Store clerk: "Ladies! What's going on?"
Kıvılcım: "This lady keeps yelling at us. That's what it is. Why are you taking these people here, brother? Does it suit you at all?"
Çimen: "Mom, let's go, what's the matter?"
Kıvılcım: "Çimenciğim"
Woman in hijab 1: "Fascist."
Kıvılcım: "Fascist?"
Store clerk: "Madam, please calm down!"
Çimen said, "Mom, look, everyone is looking at us. Please, let's go."
Kıvılcım: "Çimen, why are we going out? Let him come out. He's the one shouting. And they're not used to socializing."
Çimen: "Mom, come on, look, everyone is looking at us. Please, let's get out. What the heck!"
Woman in hijab 1: "May Allah bless you as he knows you."

Although it is thought that the dialogues between people are not expressed so clearly in the conservative-secular conflict that exists in this scene and exists in the society, it is possible to say that there is a possibility that the conflict will reveal it.

In the seventeenth episode of the series, despite all the differences in terms of lifestyle, Nursema and Umut's parents do not approve the relationship of Nursema and Umut, who love each other, and marry their daughter to the son of a family that is ideologically close to them. Although she does not want this marriage, Nursema submits to this marriage because she cannot go against her father's word. In the scene where her mother tries to console Nursema, an effort is made to normalize the forced marriage. As the daughter of a conservative family, Nursema's parents consider the man they marry and his family sufficient for their daughter's happiness in terms of social status and family structure. The following dialogues take place in this scene, where this marriage, which was made without the consent of the girl, is shown as normal by the mother and father.

Pembe: "It's like a funeral came out of the house. What's going on, girls? My daughter, what a beautiful family you are going to be a bride. Let me see, there is a miracle in marriage. Come on."
Doğa: "Pembe mommy, I don't think that's true for every marriage."
Abdullah said, "Nursema, you are now married in the sight of Allah, my daughter. I hope that from now on, he will adjust his actions accordingly." Pembe: "Girl, your father said something. Answer me. Did you swallow your tongue?"

Nursema: "Can I go to my room?"

Pembe: "Hasbin Allah!"

Abdullah: "Go, girl."

What Pembe said to her daughter Nursema can be considered as a sexist discourse under the influence of the masculine mentality.

In the twenty-nine episodes of the series, Pembe is disturbed when she sees her husband Abdullah wearing a necklace around the neck of Alev, the sister of her sons-in-law, and the following dialogues take place between the three characters.

Pembe: "What's going on here?"

Abdullah: "For God's sake, what are you talking about, Pembe?"

Alev: "Pembe! You misunderstood. My necklace had fallen off, and Abdullah was helping me put it back."

Pembe: "Didn't you find a lady to help? What does that mean? There is such a thing as shame."

Abdullah: "Pembe!"

Alev: "Pembe, there is nothing to be angry about. It can't be. I don't know what you're thinking about!"

Pembe: "You're not so naïve that you don't know that Alev!" Is it up to you to wear Alev's necklace? You should have told us!"

Abdullah: "Pembe, don't stretch it. Let's go to the guests, no shame. 'La havle!' "

Pembe: "You weren't ashamed to make the married man wear a necklace in the nooks and crannies, were you?"

Alev: "Pembe, I have done nothing to be ashamed of. If you had been with me at that time, I would have asked you for help. There's nothing to grow."

Pembe: "The main problem is that my husband is with you."

Alev: "Something was missing! Ugh."

Morality, which is defined as the behavior and rules that individuals living in a society have to follow, is reflected in the series in a way that befits this definition. In this scene, where there are dialogues that have the effect of increasing social polarization, the reckless sentences of Alev, who is a secular character, and the fact that she finds the freedom to express her feelings with the ease she wants, are not welcomed in the eyes of the society in general, causing her to draw an image with low moral values. To be moral in the roles assigned to women in Turkish society; It is evaluated by the clothes worn, the speech made, and the emotion that has not been acted (TDK, 2023).

Women who do not exhibit the behaviors defined as ideal are definitely punished, marginalized, excluded or left alone. It is thought that the masculine mentality, which wants to hold the power, not only protects its homeland, but also wants to protect its women from all kinds of evil and trouble by taking it under its wings. As Saktanber points out, while the ideal woman is shown in the media, she is depicted with stereotypes such as "devoted mother" or "faithful, good wife", and women who do not want to be out of demand also contribute to the creation and dissemination of these discourses (Saktanber, 2015, p. 213). It is not strange that the person who is accepted in business life is mostly men, even if he is in business life or even more successful than men, the woman lags behind the man and the society accepts this without questioning (Baş, 2019, p. 568).

At the end of this episode, there are confrontations between Pembe, Alev and Abdullah. In the first confrontation, the character of Pembe plays a dominant wife who tries to take care of her husband; In the second confrontation, a female character is portrayed who is silenced by her husband's discourses when she is faced with the fear of losing her husband to the secular Alev with the influence of her conservative nature. This scene is important in that it shows that the conservative woman is not only behind the man, but also subjected to the pressure of the secular woman.

Again, in this section, although it is emphasized that the marriage of Nursema and Umut, who love each other despite all the differences they have in terms of lifestyles, is not socially appropriate, this marriage also points to a family structure that is described as lovers reunited and does not make a sound.

In the first part, Doğa, who wants to marry and give birth to her child quickly because she is pregnant with the man she loves, receives a negative reaction from her mother, contrary to social expectations. However, the reaction of Kıvılcım, who draws the image of a modern, educated mother, shows that she cannot go far beyond the society she lives in. According to Sayın (1990, p. 10-11) in the nuclear family structure, which is a result of modern life, unlike the traditional extended family, the control of the family elders over the family and individuals is very low, and sometimes it can be said that it is completely absent due to lack of communication. The choice of spouse takes place depending on the couples' own decisions, and most marriages are made through negotiations or agreements. Fertility is consciously limited by couples. Gender discrimination is not discriminated against when making a divorce decision; Each spouse can make this decision individually. The authority model is based on an egalitarian basis, and all family members can participate in the decisions to be taken in the functioning of the family decision-making mechanisms.

The fact that the character of Kıvılcım, who is portrayed as a member of the modern family structure, opposes her daughter's marriage and pregnancy, and intervenes in the life she wants to establish with an approach that she states to be protective, contrasts with the existing accepted modern nuclear family structure. However, in family structures that choose urbanized and modern life, social expectation points to the existence of parents who care about the freedom of family members and respect their preferences.

5.3. Analysis of Series Characters in the Context of Relationships

In the series examined, the stance of both male and female characters is reflected as accepted in society. Although the fact that women have a greater place in social life, especially with the realization of urbanization, creates a perception that they have equal opportunities with men, it is known that this equality is often not real, and women are a few steps behind men.

In the series, the secular woman, who has high self-confidence and can easily take part in working life, is brave and can react to events in any way she wants when she is single, but this situation changes when she marries a conservative man, and the normalization of behaviors such as the acceptance that the first right to speak belongs to her husband, as predicted by society, is shown as if the woman was touched with a magic wand and her ideas were changed at the same speed. The change in the behavior of secular women after marrying a conservative man can be considered as an indicator of social acceptance and shows the existence of the effect of social memory on individuals. According to Halbwachs, it is built in the family and social environment that comes with birth (1992, p. 22). Memory is formed in a mental process. The mind, on the other hand, contributes to the subjective structure of social memory, also expressed as collective memory, by passing the information it remembers through its own filter. With this feature, social memory becomes open to external manipulations, distortions and reconstruction (Mersin, 2010, p. 12).

Gender inequality, which is frequently seen in society, is reflected in a similar way in this series and it is emphasized that men are superior to women in the conservative segment. While Abdullah, Ömer and Fatih, who are among the conservative male characters in the series, draw the profile of strong and wealthy men, secular characters such as Kayhan, who is trying to live on the backs of his yesterday, and Umut, who does not have the financial capacity to support his family and does not make an effort to change it, are emphasized as weak characters with financial inadequacy. In the series, it is shown that secular women prefer conservative men, taking care of their families and earning money. This reveals that there is an effort to show the conservative characters in the series as stronger than the secular ones (Mengü, 2024).

6. Conclusion and Recommendations

The information carried from the past, referred to as social memory, tends to be replaced by new ones because it is different from the existing ones. In this process of change, which we can call a result of

global culture, it is important to manage the impact in order to ensure social continuity. Shaping the production of television programs by preserving the basic values of culture will both protect social integrity and contribute to the development of society without completely breaking away from its traditions.

Gender equality in society is important for social justice and needs to be tackled using tools such as awareness-raising, education, and legal regulations. Society tends to view men as leaders, strong, and determined, while associating women with auxiliary roles such as childcare and housework. When characters representing the roles determined by the society are included in the series, the information in the memory will be reinforced and will increase the possibility of being accepted without being strange. The inclusion of an approach other than the gender roles assigned by the society in the series can not only update the information in the memory of the audience but also have an effect on the acceptance of newly created roles without realizing it. Television series can update or recreate the information in the memory of the viewer not only in gender roles, but also in many subjects.

In this study, the effects of television series on the reconstruction of society, gender roles and family dynamics are analyzed through the series called *Kızılık Şerbeti*. According to the findings, it can be said that in the analyzed episodes of the series, secular women are represented in society more than conservative women due to their family structures, while conservative men are shown as more powerful and wealthy than secular men. Society tends to see men as leaders, strong and decisive, while associating women with supporting roles such as childcare and housework. The inclusion of approaches other than the gender roles assigned by society in the series can update the information in the viewer's memory, as well as have an effect on the unwitting acceptance of the mindsets in the newly created roles. While this may reinforce gender inequality, it also allows viewers to reflect on these issues.

It can be said that the scenarios of the series are determined by the social, political, economic and cultural variables in the society and that the high number of followers is effective in increasing the power of these variables. The dialogues in this series show that change is possible in both conservative and secular segments and that it is possible for women to unite against oppressive impositions even if they have different worldviews.

Productions such as *Kızılık Şerbeti* offer viewers new perspectives on social acceptance, diversity and gender roles; however, the stereotypes and discriminatory discourses they contain also carry the risk of increasing social tensions. In this context, the content of television series needs to be handled with caution. In order to positively improve the impact of television series on gender dynamics, it may be suggested that series producers should address these issues in a healthier and more inclusive manner and produce educational content. In this context, media literacy trainings should be organized especially for young viewers to increase audience awareness; productions that represent different lifestyles and social identities in a more inclusive way by increasing the diversity of characters in television series should be encouraged. Furthermore, conducting more academic research on the social effects of television series and integrating the findings of these studies into series production processes will contribute to the development of society without breaking away from its core values. Finally, it is thought that developing social responsibility projects on issues such as gender equality and women's rights in television channels and bringing them to the audience will contribute to supporting social change in this direction.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

References

- Baş, E. (2019). Türk Melodram Filmlerinde İdeal/ Kötü Kadın İmgesi: Bir Demet Menekşe Film Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16(65), 568-579.
- Berkes, N. (1978). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berkes, N. (1984). *Teokerasi ve Laiklik*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bhasin, K. (2003). *Toplumsal Cinsiyet Bize Yüklenen Roller*. (K. Ay, Çev.) İstanbul: KADAV Yayınları.
- Burke, E. (1790). *Reflections on the revolution in France*. Penguin Classics.
- Butler, J. (2008). *Cinsiyet Belası Feminist Kimliğin Altüst Edilmesi*. (B. Ertür, Çev.) Metis Yayınları.
- Çam, Ş. (2019). Televizyon Dizilerinin Kadına Yönelik Şiddet Temsillerinde Ataerkil Rejimin İdeolojisi. *Kültür ve İletişim*, 12(2), 79-132.
- Çapcıoğlu, İ. (2018). Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile. *Turkish Studies*, 13(2), 19-34.
- Demirgöz Bal, M. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsiliğine Genel Bakış. *Kadın Sağlığı ve Hemşirelik Dergisi*, 1(1), 15-28.
- Dursun, S. (24 Ocak 2023). "Yüzleşme mi kutuplaşma mı: Dizilerde seküler-muhafazakâr çatışması". *Yeni Şafak*. <https://www.yenisafak.com/hayat/yuzlesme-mi-kutuplasma-mi-dizilerde-sekuler-muhafazakr-catismasi-4501935>. 25 Ocak 2024.
- Ergil, D. (1986). Muhafazakâr Düşüncenin Temelleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 41(1), 269-292.
- Gerbner, G., Gross, L., Signorielli, N., and Morgan, M. (1980). Television violence, victimization, and power. *American Behavioral Scientist*, 23(5), 705-716.
- Gerbner, G. (1998) Cultivation Analysis: An Overview. *Mass Communication and Society*, 1(3-4), 175-194. doi: 10.1080/15205436.1998.9677855
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., Signorielli, N., & Shanahan, J. (2002) Growing up with television: Cultivation processes. *Media effects: Advances in the oryandresearch*, 2, 43-67
- Gökçe, B. (1976, Mart-Ekim). Aile ve Aile Tipleri üzerine Bir İnceleme. *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 8(1-2), 46-67.
- Güneş, S. (2001). *Medya ve Kültür: Sessiz Yağınların Kültürel İntiharı*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. Chicago: University of Chicago.
- Halbwachs, M. (2007, Bahar). Bellek Öncesiz Sonrasız. *Cogito* (50), 55-76.
- Hudson, S., & Ritchie, B. (2006). Promoting Destinations Via Film Tourism: An Empirical Identification of Supporting Marketing Initiatives. *Journal of Travel Research*(44:), 387-396.
- Huyssen, A. (1999). *Alacakaranlık Anıları*. (K. Atakay, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2006). *Umrandan Uygarlığa*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mersin, S. (2010). Azınlık Filmleri: Tarihin Yeniden İnşası ve Kolektif Bellek. *Sinecine*, 5-29.
- Mills, W. (1974). *İktidar Seçkinleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Nevşin Mengü, Bugün Ne Oldu? (23 Ocak 2024). *Türk Dizilerinin Asıl Amacı ve Arkasındaki Gerçek Ne?* [Video]. <https://www.youtube.com/watch?v=f-rzMohIzSM>. 25 Ocak 2024.
- Öğün, S. (1997). Türk Muhafazakârlığının Kültür Kökenleri ve Peyami Safa'nın Yanılgısı. *Toplum ve Bilim* (74), 102-154.
- Ökten, Ş. (2009). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8), 302-312.
- Özdemir, M. (2009). *İlköğretim Öğretmenlerinin Aile Değerleri ve Medyanın Aile Değerlerine Etkisi Hakkındaki Görüşleri*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Ana Bilim Dalı.
- Özdemir, S. (1998). *Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özen, S. (1991). *Sanayi Kasabasında Yaşam Biçimi ve Aile Yapısında Meydana Gelen Değişmeler* (Soma Örneği). İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Saktanber, A. (2015). Türkiye'de Medyada Kadın: Serbest Müsait Kadın veya İyi Bir Eş, Fedakâr Anne. Ed. Ş.Tekeli in., 1980'ler *Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (pp.187-206). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sayın, Ö. (2020). *Aile Sosyolojisi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

- Stone, P., Dunphy, D., Marshall, S., & Ogilvie, D. (1966). *The General Inquirer: A Computer Approach to Content Analysis*. Massachusetts: The M.I.T. Press.
- Şahin Kaya, Ş. (2011). Televizyon, Tarih ve Toplumsal Bellek. *Sosyoloji Dergisi* (25), 103-123.
- Şengül, F. (2020). Kuramsal Boyutta Sekülerleşme ve Din İlişkisi. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 6(2), 315-332.
- Şimşek, H. (2009). Eğitim Tarihi Araştırmalarında Yöntem Sorunu. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(1), 33-51.
- TDK (2023, 05 12). *Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Türkiye Barolar Birliği (2002). Baroların ve Avukatların Avrupa İnsan Hakları Standartları Konusunda Kapasitesinin Güçlendirilmesi Ortak Projesi Hak Savunucusu Avukatlar İçin Rehber Kitap Serisi-4. Avrupa Konseyi.
- Topaktaş, B. (30 Ekim 2022). “Kızılıcık Şerbeti” dizisi: Kutuplaştırıcı sahneler, abartılı diyaloglar. Medyascope. <https://medyascope.tv/2022/10/30/kizilcik-serbeti-dizisi-kutuplastirici-sahneler-abartili-diyaloglar>. 18 Kasım 2023.
- Veysal, Ç. (2009). *1900'den Günümüze Büyük Düşünürler*. İstanbul: Etik Yayınları.
- Weber, R. (1989). *Basic Content Analysis*. London: Sage.
- Yaşın Dökmen, Z. (2015). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar* (6. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yaylagül, L. (2006). *Kitle İletişim Kuramları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldıran Önk, Ü. (2011). *Milenyum Sonrası Türk Televizyonlarında Oluşan Dizî Kültürü ve Toplumsal Temsil Sorunu*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Yılmaz, H. (2005). Gelenek, Gelenekçilik ve Gelenekselcilik. *Muhafazakar Düşünce*, 1(3).

Bireylerin Turizm Destinasyonunu Belirlemesinde Görsel Algının Etkisi: Kütahya Örneği*

Filiz KARA BİLGİN**
İlhami DİKSOY***

ÖZ

Teknolojinin ilerlemesi ile seyahat planlama ve rezervasyon süreçlerinin kolaylaşması, sosyal medyanın seyahat trendlerini etkilemesi, bireylerin seyahat deneyim paylaşımlarının artması, sürdürülebilir turizm ve çevre dostu seyahat trendlerinin yükselişi ve pandemi bireylerin seyahat anlayışında ve tercihlerinde değişikliklere sebep olmuştur. Turizm destinasyonunun belirlenmesinde görsel algı oldukça etkilidir; çünkü bireyler genellikle seyahat tercihlerini o destinasyonun fotoğrafları, videoları ve diğer görsel materyalleri üzerinden yaparlar. Manzaralar, tarihi yapılar, doğal güzellikler destinasyona ilgi duyulmasında büyük rol oynar. Bu araştırmanın amacı, geziye çıkacak turistlerin, farklı veya benzer destinasyonlar arasında bir değerlendirme yaparken onlara sunulan değişik kombinasyonlardaki görseller arasındaki tercihlerini tespit etmek ve sunulan görselin kararlarına etkisini belirlemektir. Kütahya ili özelinde hazırlanan yapılandırılmış sorular, nicel araştırma tekniklerinden anket yöntemine uygun olarak, web 2,0 araçları vasıtası ile dijital ortama aktarılmış, katılımcıların cevaplamaları sağlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre fotoğrafik görseller pek çok açıdan destinasyonların belirlenmesi, seçilmesi ve kıymetlendirilmesi bakımından ilk sırada yer alırken, bunu en yakından illüstratif görsellerin takip ettiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Destinasyon, Görsel Algı, Turizm.

The Effect of Visual Perception on Individuals' Determination of Tourism Destination: Kütahya Example

ABSTRACT

The ease of travel planning and booking processes with the advancement of technology, the influence of social media on travel trends, the increase in individuals' sharing of travel experiences, the rise of sustainable tourism and environmentally friendly travel trends, and the pandemic have led to changes in individuals' travel understanding and preferences. Visual perception is very effective in determining the tourism destination; because individuals usually make their travel preferences based on the photos, videos and other visual materials of that destination. Landscapes, historical buildings, natural beauties play a major role in attracting interest to the destination. The aim of this study is to determine the preferences of tourists who will go on a trip among different or similar destinations and to determine the effect of the visuals presented on their decisions. Structured questions prepared specifically for Kütahya province were digitized through web 2.0 tools in accordance with the survey method, one of the quantitative research techniques, and the participants were asked to answer them. According to the results of the research, photographic visuals ranked first in terms of determining, selecting and valuing destinations in many respects, followed closely by illustrative visuals.

Keywords: Destination, Visual Perception, Tourism.

1. Giriş

Sanayi devrimlerinin günümüzde geldiği nokta olan endüstri 4.0 ile üretim artmış, artan üretimi de talepler karşılamış, bunun yanı sıra sosyal yaşantılarda da değişimler olmuştur. Taleplerin karşılanması göz önünde bulundurulduğunda toplum ve bireylerin ekonomik durumlarının istediklerini alabilecekleri

* Bu çalışma için Dumlupınar Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etiği Kurulu'ndan gerekli izinler alınmıştır./ For this study, necessary permissions were obtained from Dumlupınar University Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee.

** **Corresponding Author/Sorumlu Yazar**, Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, Türkiye/ Ph.D., Ministry of Education, İstanbul, Türkiye, karabilginfiliz@gmail.com

*** Öğr. Gör., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, Türkiye/ Lect., Kütahya Dumlupınar University, Kütahya, Türkiye, ilhami.diksoy@dpu.edu.tr

Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/Article Submission and Acceptance Dates: 25.04.2024-24.04.2025

Citation/Atf: Kara Bilgin, F., & Diksoy, İ. (2025). Bireylerin turizm destinasyonunu belirlemesinde görsel algının etkisi: Kütahya örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56, 95-114. <https://doi.org/10.52642/susbed.1473460>

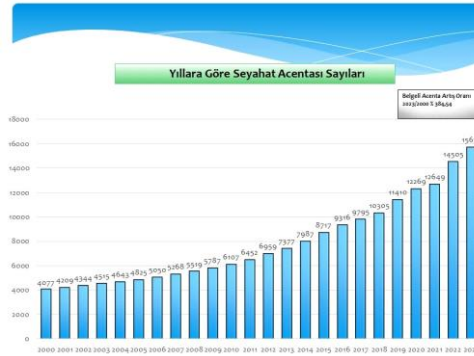
seviyede olduğu ya da alım önceliklerinin değiştiği ifade edilebilir. Günümüzde bireyler daha çok seyahat eder duruma gelmiştir.

Görsel 1. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sınır İstatistikleri Aylık Bülteni-Haziran 2023

(Kaynak: <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-338403/2023.html> Erişim Tarihi 10.08.2023)

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2023) verilerine bakıldığında 2021 yılında ülkemize gelen toplam ziyaretçi sayısı 30 038 961 kişi iken bu rakam 2023 yılı ilk altı ayında 22 945 402 kişi sayısına ulaşmıştır. Yine aynı bakanlığın yayımladığı 2000-2023 yılları arasındaki yıllara göre turizm acentesi rakamları (Görsel 2) incelendiğinde, 2000 yılında 4077 (dört bin yetmiş yedi) olan acente sayısının 2023 yılına gelindiğinde %384,54'lık bir artış göstererek 15678 (on beş bin altı yüz yetmiş sekiz) rakamına ulaşmış olduğu görülmektedir.

Görsel 2. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yıllara Göre Seyahat Acenteleri: 2000-2023 Yılları

(Kaynak: <https://yigm.ktb.gov.tr/tr-243988/yillara-gore-seyahat-acentasi-sayilari.html> Erişim Tarihi 10.08.2023)

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın bu verilerine göre gelen turist sayısı ile turistlere hizmet eden acente sayısında da yukarı yönde bir artış olduğu görülmektedir. Görsel 2'deki grafikten de anlaşıldığı üzere oluşan talebi karşılamak adına acente sayısı her geçen yıl istikrarlı bir şekilde artmıştır. Arz talep dengesi göz önüne alındığında bireylerin seyahat oranının da arttığını söylemek doğru olacaktır.

Görsel 3. İspanya-Endülüs Şehrini Müslümanlar İçin Hazırlanmış Destinasyon Çalışması.

(Kaynak: <https://www.spain.info/export/sites/segur/.content/Folletos/folletos/andalusia-muslim-travelers.pdf> Erişim Tarihi 10.08.2023)

Bu seyahatler gerçekleştirilirken kimi zaman bireysel, kimi zaman grupla hareket etmek, kimi zamansa bir seyahat acentesi tercih edilebilmektedir. Bireylerin seyahat acentelerine olan talepler doğrultusunda sayıları yirmi yıllık bir süreçte yaklaşık olarak üç katına çıkan acenteler bireylere seyahatleri süresince konforlu ve yapılandırılmış gezi alternatifleri sunmaktadır. Hem Türkiye'de hem de dünyada gelişen turizm ve seyahat sektörleri, bireylerin değişen beklentilerine ve her geçen gün artan farklı deneyim arayışlarına yanıt vermektedir. Görsel 3 ve 4'te görüldüğü gibi yeni yerler, kültürler keşfetmeye, inançları tanımaya yönelik tekniklerle destinasyonlar belirlenmektedir.

Görsel 4. Türkiye-Bilecik Şehri İçin Oluşturulan Bir Destinasyon Çalışmasına Örnek.

(Kaynak: https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/bilecik-turizm-profesyonelleri-katalogu_1568990044.pdf Erişim Tarihi 10.08.2023)

Destinasyon, turizm alanında gezilebilecek, gidilebilecek yerleri belirlemek için kullanılan bir sözcüktür. Dilimize Fransızcadan geçen kavram çoğunlukla varılacak olan yer, gidilecek olan hedef anlamında kullanılmaktadır (TDK, 2023). Geniş anlamda, insanların bilincinde bir marka, imaj oluşturmuş festival, tarihi mekân, karnaval, doğal, kültürel yapı, yapay mekânların belirlenmesi ve belirli ulaşım ağları ile ulaşımın sağlanıp ziyaret edilmesi olarak ifade edilebilir. Zamanı daha verimli kullanmak adına bu gezi yerleri bir planlama yapılabilir.

Ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan büyük bir pazar payına sahip turizm sektörü hizmet sektöründeki yerini korumak ve pazar payını her geçen gün artırmak için yeni ve farklı destinasyonlar belirlemekte ve

bu bunları tanıtmaktadır. Oluşturulan destinasyon pazarlaması faaliyetleri ile bir bölge, şehir veya ülkenin turistik cazibesini ve potansiyelini tanıtmaya ve bu yerlere daha çok turist çekmeye ve pazarı genişletmeye çalışılmaktadır. Bu durum her geçen gün hedef kitleye yönelik tasarlanan yeni destinasyonları ve tanıtımlarını karşımıza çıkarmaktadır. Bu tanıtımlar bir sinema filminde, bir dizide yer alabilirken, bir festival ya da reklam filmi gibi farklı içeriklerle de sunulabilmektedir. Günümüzde ileri düzeyde yaygınlaşan iletişim teknolojileri destinasyonların tanıtımında da fazlaca kullanılmaktadır. Bu tanıtımlarda kullanılan görsel iletişim unsurları hareketli görüntü, illüstrasyon, fotoğraf vb. ile bireylerin görsel algılarına hitap edebilmektedir. Gözün gördüğü her yer ve her şeyde görsel algı vardır. Sektör temsilcileri de bunu en iyi şekilde kullanmak istemektedir.

1.1. Görsel Algı

Zihinsel bir eylem olan algı, bilinçli bir farkına varmadır. Dikkat yönelttilerek duyular vasıtasıyla dikkatin yöneltildiği şeyin bilincine varmak olarak da açıklanabilir (Akarsu, 1998, s. 20); (Arıkan, 2008, s. 22). Bireyin yaşantısının her anında yer alan ve genellikle görsel iletişim unsuruyla verilir bir mesaj kaygısı taşıyan reklamlar, sosyal medya içerikleri, ürün ambalajları, tabelalar, logolar, magazin kapakları, kitap kapakları, film afişleri ve sanat eserleri gibi görseller, bireyin görme duygusu ile algılanır ve diğer duyu organları vasıtası ile yorumlanır. Bu mesajların algılanıp yorumlanması görsel algı olarak ifade edilebilir. Aral, (2021, s. 43)'ın da belirttiği gibi görsel algı, göz vasıtasıyla çevreden alınan görsel bilgilerin beyinde anlamlandırılarak diğer bir deyişle yorumlanarak anlamlı bir hale getirip eyleme çevrilmesi olarak tanımlanabilir. Görme organı olan gözde bulunan ışığa duyarlı alıcı tabaka, göz bebeği, nesneden gelen ışık alımını uyumlu bir halde ayarlamaktadır. Alınan bu ışınlar retinadaki sinirler aracılığı ile beyne gönderilir. Beyne gelen veriler birleştirilerek görsel algılama oluşur. Göz sadece görür yorumlanması ise beyinde gerçekleşir. Beyin bu yorumlamayı bir takım bilişsel farkındalık, yaşantısal deneyim gibi etmenlerle yapar. Bu nedenle insanlar, görsel iletişim unsurlarını kullanarak destinasyonlarını etkili bir şekilde tanıtarak, potansiyel ziyaretçilere güçlü ve çekici mesajlar iletmeyi hedeflerler.

Bireyin görsel bakış açısına giren imgeler, 21. yüzyılda hızla üretilip yayılan dijital veya analog formda teknolojiler sayesinde sürekli değişmekte ve her an yenisiyle karşılaşmak mümkün olmaktadır. Bu hızlı değişim, okuma ve anlamlandırmaları zorlaştırmaktadır. Zihin, bu anlamlandırma sürecini sağlamak için karmaşık bir yapıya sahiptir ve kendinde olmayan bir şeye anlam ve şekil verme konusunda zorlanabilir. Bu bakış açısıyla, iç dünyamızın var olan şeylere anlam yükleme kapasitesi dışında, dış dünyadaki uyarıcıların da önemi büyük olmaktadır. Gelişen iletişim teknolojileri ile aktarılmak istenilen mesajı en kısa ve en anlamlı halde hedef kitleye ulaştırma çabası iletişim alanlarını farklı arayışlara itmiştir. Bu arayışla beraber bireyin yaşantısal deneyimi ile bilişsel deneyim ve gelişiminde de oldukça önemli yeri olan görsel algı op-art gibi çeşitli sanat akımları, illüstrasyon gibi grafik tasarım uygulamaları, fotoğraf sanatı gibi farklı disiplinlerin, kolaj gibi uygulamaların ortaya çıkması ve birleşmesiyle de daha bir etkin hal almıştır.

1.2. Fotoğraf

Fotoğraf; yaşamın hızını sabitleyen, algıları görsel hale getiren, kullanıcı zihninde imaj oluşturmaya yardımcı olan bir iletişim aracıdır. MEGEP'in (2008, s. 9) belirttiği üzere bir iletişim aracı olarak fotoğraf; bir iletiyi yaymak, desteklemek, daha açık anlaşılır kılmak, dikkat ve ilgi çekici hale getirmek gibi birçok alanlarda kullanılır. İbnü'l-Heysem'in bilimsel olarak açıklayıp icat ettiği karanlık oda; fotoğraf makinesinin en ilkel hali (Kaplan, 2023) ile başlayan bir serüvendir. Mağara duvarlarına çizim tuvale evrilmiş, tuval fotoğraf makinesinin filmine dönüşmüş ve bugün dijital bir iletişim aracı olarak yaşantımızın her alanında yer almıştır.

Yaşanılan çevreden alınan bir görüntü olan fotoğraf; özellikle analog sistemden dijital sisteme geçişle birlikte bilim alanları, endüstri ve sanayi sektörü, hizmet ve iletişim alanları gibi hayatın her alanında farklı amaçlar için kullanılmaktadır. Fotoğraf, görsel algıda da önemli iletişim araçlarından biri olarak kabul edilir ve bireylerin algılarını etkileyerek merak, beğeni, ilgi uyandırabilir. Bu özellikleri sebebiyle destinasyonların tanıtımında, broşür, afiş, web sitesi, kartpostal, tanıtım ürünleri gibi pek çok yerde tercih edilerek, seyahat edilecek turizm destinasyonlarının çekiciliğini artırabilir ve insanları o destinasyonları ziyaret etmeye teşvik edebilir.

Fotoğraf; gerçeği olduğu gibi yansıtması nedeniyle bireylerde büyük bir inandırıcılığa sahiptir. Bu nedenle fotoğrafik görüntüye bireyler sorgulamadan inanır ve güvenirlir. İnanırlığı ve güvenirliliği çok güçlü olan fotoğraf iletişimde verilen mesajın etkili, güçlü gerçek ve hafızada kalıcı olması ile geniş kitlelere ulaşabilmektedir (Dalmış, 2004, s. 14). Bir iletişim aracı olarak reklam fotoğrafı farklı sektörlerde en sık karşılaşılan fotoğraf alanı durumundadır (Kafalı, 2003, s. 292). Gerçekliğin doğrudan temsili olduğundan yer, olay, insan, vb. yansıması olan fotoğrafın inandırıcılığı ve ikna gücü yüksektir (Donaire, J. A., Camprubí, R., & Galí, N., 2014). Fotoğraf; herhangi bir yorumlamaya veya değişime uğramadan kelimelerden arınmış halde kullanılan estetik bir zenginliktir. Görsellik denilince akla ilk gelen fotoğraf, iletişimin artan yoğunluğunda önemli bir rol oynamakta görsel iletişimde sıklıkla kullanılmaktadır (Ballenger, 2014, s. 27). Bireyin gözünden sonra en inandığı şey olması nedeniyle de görsel iletişimde en fazla tercih edilen iletişim aracıdır. Hatta metinlere kanıt, ispat amacıyla da kullanılır (Kasım, 2008, s. 436). Bodur'un da belirttiği gibi çoğunlukla gazete, dergi ve diğer mecmualarda manşetlerin, başlıkların yanında kendine büyükçe bir ebatta yer edinen fotoğraf, bir bakıma haberin veya metindeki olayın inandırıcılığını arttırmaktadır, hatta basında metni hazırlanan haberler için bu haberin fotoğrafları nerede diye sorulur (Bodur, 2014, s. 124-125).

Salt gözle görülen haliyle belge niteliği taşıyan fotoğraf nesnel olup, öznel yargı ve yorumlardan uzaktır. Grafik tasarımda ise fotoğraf; öznel bir yorumlamayla iletilmek istenilen mesajı yansıtan bir görüntü haline getirilir. Bu nedenle bir tasarım çözümünde önceden çekilmiş görüntüyü uydurmaya çalışmak yerine iletiyi yansıtabilecek yeni bir fotoğraf çekilmesi yerinde bir çözüm olarak görülür. Çünkü önceden çekilen bir fotoğraf başka bir amaç ve çözüm için kullanılmak istenildiğinde asıl tasarım için sorunun, çözümün ve iletinin bir parçası olma durumundan uzak kalabilir (Turgut, 2013, s. 47). Ancak fotoğrafı yeniden çekilmesi düşünülen şey mümkün olmayabilir, istenilen etkiyi vermeyebilir. Durum değişmiş, olay tamamlanmış ya da kişi ve nesneler yer değiştirmiş olabilir. Bu gibi sorunlarından dolayı bir takım görüntü işleme araç ve programlar yardımıyla fotoğraflar üzerinde müdahaleler yapılmaya başlanmış, manipülasyonlar üretilmiştir.

1.3. İllüstrasyon

21. yüzyılda teknolojik gelişmeler, görüntü işleme teknikleri alanında da kendini göstermektedir. Fotoğraf sanatçısının yaptığı kurgu, yerini bilgisayar programlarına bırakmıştır. Bir görsel çeşitli manipülasyon teknikleriyle kısa bir sürede başka bir boyuta taşınabilmektedir. Özellikle fotoğrafın çok sık kullanıldığı bu manipülasyonlarda görüntü işleme programlarıyla fotoğrafa müdahale edilip tasarım ilke ve elemanlarıyla buluşturulmakta, ekleme, çıkarma yapılmakta, renkleriyle oynanmakta yani yeniden biçimlendirilerek görsel iletişime dahil edilmektedir (Arat, 2020, s. 46). Bireyin duygu ve duyularıyla algılayıp kaydettiği anın görseli, tasarım ilke ve elemanlarıyla yeniden kurgulanıp yorumlanması yeni bir bakış açıları sunmaktadır. İllüstrasyon da bu alanlardan biridir.

İllüstrasyon kelimesi Fransızca kökenlidir ve “kitap içindeki bir yazıyı açıklayan veya süsleyen resimdir” (TDK, 2023). Başka bir deyişle metinleri, konseptleri veya hikayeleri desteklemek için kullanılan görsel öğelerdir. İllüstrasyonlar kitap kapaklarında, dergilerde, reklamlarda, çocuk kitaplarında ve daha birçok alanda kullanılabilir. İllüstrasyonlar genellikle çizim, boyama, dijital sanat ya da grafik tasarım teknikleri kullanılarak oluşturulur. Amacı verilmek istenilen mesajı daha etkili, verimli ve anlaşılır hale getirmektir. Atan (2013, s. 25) belirttiği gibi eşlik ettiği materyal hakkında bir yorumlama, bilgilendirme, açıklama, yapmak için kullanılır. Keş (2001, s. 29) ise illüstrasyonu görsel iletişimin hemen her alanında kullanılan evrensel görsel bir dil olduğunu ifade etmektedir. Farklı dönemlerde farklı amaçlar için kullanılan illüstrasyon iletişimi sağlayan ortak dil olma özelliğini hiç kaybetmemiş aksine teknolojik ilerlemelere karşın kendisine her zaman bir zemin bulmuştur. Fotoğrafın icadına rağmen kendine bulduğu zeminlerde yenileşmeler yaşayan illüstrasyon kimi zamanlarda ticari faaliyetler için de kullanılarak tercih edilebilirliğini sürdürmüştür. İllüstrasyonlar genellikle tasarımı desteklemek, vurgulamak veya tamamlamak için kullanılır. İllüstrasyonlar, tasarımın özgünlüğünü artırabilir, hedef kitleyi etkileyebilir ve marka kimliğini güçlendirebilir. Ayrıca, illüstrasyonlar tasarıma duygusallık, eğlence ve yaratıcılık katabilir, izleyiciyi etkileyici bir şekilde yönlendirebilir ve markanın veya mesajın akılda kalıcı olmasını sağlayabilir.

Bir iletişim aracı olarak illüstrasyon; sanatçının verilmek istenilen mesajı görsel bir dil ile yorumlamasıdır. Bu yorumlama süsleme, bilgilendirme, hikâyeleştirme, betimleme gibi farklı yöntemlerle yapılabilmektedir. 21. yüzyılda sosyal hayatın, görsel iletişimin, grafik tasarımın neredeyse her aşamasında kullanılan illüstrasyon dijital, analog ya da üç boyutlu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Etkin bir hayal gücünün kullanıldığı illüstrasyon, mesajın basite indirgenerek daha kısa bir zaman diliminde anlaşılmasını sağlayan yaygın bir iletişim aracıdır. Grafik tasarım, mimari tasarım ve endüstriyel tasarım alanlarında aktif olarak kullanılmaktadır (Yavuz Ö., 2020, s. 121). Illüstrasyon başka ülkelerde olduğu gibi Türk grafik tasarımında da etkili bir ifade aracı olmuştur. Geçmişte fotoğrafı referans alarak yapılan anlatımlar 21. yüzyılda çizim araç ve programlarının da gelişmesiyle tasarımcının hayal gücüne dayanarak yorumlanan bir iletişim aracı konumundadır. Tasarımcı verilmek istenilen mesaja bağlı kalarak tasarladığı fantastik bir evrende mesajı görünür, anlaşılır kılarak kendi tarzıyla görselleştirmektedir (Turgut, 2013, s. 54) Illüstrasyonlar, destinasyonlarda turizm materyallerinde, haritalarda, rehber kitaplarında, broşürlerde ve diğer tanıtım malzemelerinde kullanılabilir. Hedeflenen izlenimi ve atmosferi yansıtmak, destinasyonun özelliklerini vurgulamak veya ziyaretçilere rehberlik etmek için illüstrasyonlar etkili bir şekilde kullanılabilir. Ayrıca, illüstrasyonlar yerel kültürü ve özellikleri vurgulayarak destinasyonun benzersizliğini ve çekiciliğini artırabilir.

Tasarımcı illüstrasyon tekniği ile oluşturduğu fantastik evreninde iletiyi idealize edebilmektedir. İletide ön plana çıkmasını dikkat çekmesini istediği yerlere renk çizgi hareket vb. tasarım ilke ve elemanları ile dokunuşlar yaparak istediğine ulaşabilmektedir. Özellikle dijital tasarımlarda istenilen yere istenildiği gibi müdahale edilerek istenilen iletiye uyarlanabilmek gibi tasarımcıya esneklikler sunmaktadır. Bu esnekliği daha ileri düzeye taşıyarak sunduğu malzeme ve teknik ile tasarımcının kısıtlı imkanlarını genişletebilen kolaj da dahil edilebilir. Görsel iletişimin bir alanı olan kolaj, kullanılan teknik ve malzeme ile farklı bir bakış açısı, yorumlama yetisi ve algılama düzeyi getirmektedir denilebilir.

1.4. Kolaj

Sanatçılar yaşadıkları dönemin onlara sunduğu imkanlar dahilinde farklı iletişim yöntemlerini birlikte ya da ayrı olarak kullanmışlardır. Bu tekniklerden biri olan kolaj, bir ifade ve iletişim biçimi olarak edebi, fonetik ve ritmik sanatlarla birlikte plastik sanatlarda da yirminci yüzyılın başlarında yerini almış, bir görsel iletişim aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Tarihi geçmişi Orta Asya ve Uygur Türklerinde, Mısır, Bizans ve Japon sanatında görülmektedir. Osmanlı minyatür sanatında da kolaj tekniğinin kullanıldığı örnekler bulunmaktadır. 18. yy. padişah portreleri takı, hançer, düğme gibi ayrıntılarda parlak kâğıt parçaları kullanılarak kolaj yapıldığı (Çağlayan, 2018, s. 2) belirtilmektedir. Avrupa resim sanatında 19. yüzyıla dayanan ve Fransızca “collage” sözcüğünden Türkçeye geçen kolajın sözlük anlamı; Bir yüzeye kâğıt, kumaş, fotoğraf vb. parçalar yapıştırılarak yapılan bir tasarım (Cambridge Dictionary, 2023) olarak belirtilirken, Türk Dil Kurumu (TDK, 2023) tarafından “kesyap” olarak tanımlanarak uygulamadaki kesme ve yapıştırma eylemine vurgu yapılmıştır.

Günümüzde gelişen teknolojik imkanlar yoluyla görsel algı oluşturacak imgeler hızlı üretilip hızlı yayılım göstermektedir. Bu hıza karşılık imgelerin duyu organları ile fark edilip beyin tarafından algılanıp yorumlanması ve anlamlandırması güçleşmektedir. Yoğun uyarıcılara maruz kalan zihin karmaşaya girdiğinde öncelikli olarak geçmişte tanımladıklarını, bildiklerini kolaylıkla algılayıp yorumlayarak anlamlandırır. Bu nedenle dış dünyada var olan nesneler ve bunların görsel iletişimde kullanımı önemli hale gelir. Kolaj yapılırken kullanılan görsel materyal bilindik anlamının yanı sıra yeni anlamlar oluşturacak şekilde de bir araya getirilebilir.

Ergün (2012, s. 5), kolajda her türlü organik ya da inorganik materyalin, matbaada baskı, çizim ve fotoğrafik malzemenin önceden bilinen anlam bağlamından kopararak yeni bir anlama hizmet edecek doğrultuda, yeni bir kurgusal ve mesaj kaygısıyla bir yüzey üzerine yapıştırılarak elde edildiğini söylemektedir. Demir ve Anbarpınar (2017, s. 606-616) da sanatçı Burhan Doğançay'ın duvarları bir sanat nesnesine dönüştürdüğünü ve bir iletişim aracı olarak kolajlarını duvarlara çizdiğini ifade ederler. Teknolojik gelişmeler doğrultusunda yontu, tuval, kâğıt ile devam eden serüvenine dijital ekranları da ekleyen kolaj, sosyal yaşamda kullanılan her türlü nesne ya da onun fotoğrafını kullanarak onu sanat nesnesine dönüştürmekte, bir ileti kaygısı ile görsel iletişimde yerini almaya devam etmektedir.

Ana malzemesi çoğunlukla kâğıt ve fotoğraf olan kolaj iki boyutlu yüzeylerde tasarımcısının elinde yeni ve farklı bir ifade biçimine dönüşürken zaman zaman farklı malzemelerin de çalışmaya eklendiği görülebilir. Kullanılan malzemelerdeki değişim kolajı malzeme kısıtlamasından sıyrıp teknik olarak da zenginleştirmektedir (Öztekin, 2020, s. 2). Uygulama ürünleri gündelik yaşam nesnelerinden duvarlara, kâğıttan sayısal görüntüye kadar çeşitlilik gösterirken bu çeşitlilik dil ve ifade olarak da geniş bir evrene sahiptir.

Özel'in (2020, s. 1024) nesnenin parçalanıp, farklı bir anlatım biçimiyle tekrar bir araya getirilmesi olarak tanımladığı kolaj, tasarımcıya farklı betimleme, ifade etme imkânı sunmanın yanı sıra, bireyin yaşamında görsel iletişim ihtiyacını, çeşitli sanatsal, estetik ve yaratıcı içeriklerle kolay okunabilir halde karşılamasına, iletinin bireye zengin betimlemelerle aktarılmasına olanak sağlayan bir üslup oluşturmaya imkân vermiştir. Bu betimlemeler genellikle destinasyonun sembollerini, manzaralarını, kültürel öğelerini veya diğer tanıtıcı unsurları içerebilir. Renk uyumu, kompozisyon dengesi ve görsel anlatımın doğru kullanımı, kolajın etkili olmasını sağlayan etmenlerdir. Dijital olarak oluşturulan kolajlar destinasyonun hedef kitlesine uygun olarak çeşitli platformlarda paylaşılabilmektedir. Duyu organlarıyla algılanan ve sabitlenen görüntünün, bir gerçekliğin iletişim aracı olduğu düşünülürse bu gerçekliğin çeşitli imge, metafor, çizgi, renk, hareket vb. kullanılarak yeniden kurgulanıp yorumlanmasının da iletişime farklı perspektifler çizmek olduğu söylenebilir. Gerçekliğin tek bir ifadesi olmadığı düşünülürse fotoğraf, illüstrasyon, kolaj gibi sanatsal uygulamalardaki spekülasyonlu çeşitliliğe kreatif çözümler üretmekte geniş anlatım olanakları sunan yöntemler ile gerçekliğin ifadesi çeşitlendirilebilir. Birey bu yöntemler içerisinde sanatsal kurguya yönelik özgün ve yaratıcı fikirler üretmede kendi estetik ve görsel algısına göre tercihlerini yönlendirebilir. Bir iletişim aracı olarak fotoğraf, illüstrasyon ve kolaj dijital ortamlarda, reklamlarda, bannerlarda, filmlerde, sosyal ağlarda, pop-up, e-posta, arama motoru reklamında, hareketli görüntülerde ya da basılı broşür, el ilanı, gazete, dergi, açık hava reklamları, araç giydirmesi, gerilla reklamlarda kullanılmaktadır. Turizm sektörü için hazırlanan reklam çalışmalarında da bu yöntemlere sıkça rastlanmaktadır. Her geçen gün artan turist sayısı doğrultusunda oluşan pazardan maksimum düzeyde pay almak isteyen işletmeler bireylerin ilgisini çekebilmek için yeni destinasyonlar belirlemenin yanı sıra tanıtımlarında da farklı yöntemler kullanmaktadır. Firmaların yaptığı bu çalışmalarda kullandıkları görsellere bireylerin tepkilerinin belirlenmesi ve buna göre firmaların çalışmalarını düzenlemesi sürdürülebilirlik ve hedef kitleye ulaşmak açısından önemlidir.

2. Turizm Destinasyonlarının Tercih Edilme Sebepleri

Destinasyonların belirlenmesi genellikle turistik potansiyeli, doğal ve kültürel zenginlikleri, altyapısı, turistlerin ilgisini çekebilecek özellikleri ve pazarlama stratejileri gibi faktörlere dayanır. Bir destinasyonun tanıtılması ise etkili pazarlama stratejileri, dijital platformların kullanımı, tanıtım materyalleri, sosyal medya ve etkinlikler aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Turistlerin destinasyonları tercih etmesi genellikle destinasyonun sunduğu deneyimler, aktiviteler, kültürel çekicilik, eşsizlik, güvenlik, ulaşılabilirlik gibi faktörlere bağlıdır. Sürdürülebilir turizm uygulamaları, çevresel duyarlılık ve yerel toplum ile iş birliği yapılması da destinasyonun tercih edilmesinde önemli rol oynar.

Destinasyonlar üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir: McGehee vd. (1996)'da Avustralyalı turistlerin hazineye yönelik seyahat pazarını cinsiyet yönünden ele almış ve bunu spor ve macera, kültürel deneyim, aile ile birlikte olma, prestij, kaçış, çevreden uzaklaşma yönlerinden incelemişlerdir. Sirakaya ve McLelland (1997) araştırmasında Amerika'da yaşayan üniversite öğrencilerinin destinasyon seçiminde etkili olan durumları araştırmış ve misafirperverlik, maliyet, ulaşım kolaylığı ve güvenlik durumlarını belirleyici faktör olarak bulmuştur. Heung, Qu ve Chu (2001) tarafından yapılan tatil faktörleri ile sosyo-demografik ve seyahat özellikleri arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmada da turistlerin destinasyon tercihlerinde güvenlik, yiyecekler, farklı kültürleri keşfetmek ve eğlence aramak durumları, Japon turistlerin destinasyon tercih nedeni olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Yoon, ve & Uysal (2005) Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde memnuniyet ve destinasyon sadakati arasındaki nedensel ilişkilere dair kanıtları araştırmış ve benzer bulgulara ulaşmıştır. Yousefi ve Marzuki (2012) Malezya'da yaptığı araştırmada seyahat motivasyonları ve etkileyen faktörleri ele aldığı araştırmada onlar da bulgu olarak kültürel ve tarihi çekiciliğin yanı sıra çevre ve güvenlik durumlarının destinasyon tercihi olarak bulmuş oldukları

görülmektedir. Huang, R. vd. (2009)'da tarihi İngiliz şehri Plymouth'un turistik değere sahip mekânların olduğu halde gezi için gelen turist sayısının azlığını görseller üzerinden araştırmıştır. Görüşme yapılan turistlere tanıtım için kullanılan görsellerden iki adet gösterilmiş ve bunları bir sıfatla tanımlamaları istenmiştir. Araştırma sonucunda fotoğrafların eski olduğu, gerçeği yansıtmadığı, kalabalık ve kirli bir yer olduğu gibi sonuçlardan dolayı tercih edilmediği bulgularına ulaşılmıştır.

Yapılan literatür taramasında yurt içi ve yurt dışından bazı örnekler incelenmiş olup turizm destinasyonlarının belirlenmesi, tanıtılması adına, turistlerin seyahat öncesi bölge, yer tercihlerini belirlerken ne gibi unsurları göz önünde bulundurdıkları, tercihlerini neye göre belirlediklerine yönelik araştırmalar yapıldığı görülmüştür. Görsel iletişim bağlamında konuya ilişkin yeterli kaynağa ulaşılamamıştır.

3. Yöntem

Araştırma öncesinde Dumlupınar Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurul başvurusu yapılmış ve "Bireylerin Turizm Destinasyonunu Belirlemede Görsel Algının Etkisi: Kütahya Örneği " başlıklı araştırma konusunda gerekli izinler alınmıştır. Veri toplamak amacıyla bir onam formu oluşturulmuş ve veri toplama aracıyla birlikte katılımcılarla paylaşılmıştır. Onam formunda katılımcılara araştırmanın amacı, boyutları anlatılmış, katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu ve katılımcıların araştırmanın herhangi bir aşamasında araştırmadan çekilme hakkına sahip oldukları konusunda bilgi ve güvence verilmiştir. Katılımcılara, araştırma süresince verdikleri bilgilerin korunacağı ve yalnızca araştırma kapsamında kullanılacağı bilgisi verilmiştir. Araştırma süreci, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Etik Kurulu'nun 24/08/2023 tarih 37 sayılı etik kurul kararı doğrultusunda yürütülmüştür.

Araştırmanın problemlerine ilişkin verileri toplayabilmek amacıyla yapılandırılmış sorular, nicel araştırma tekniklerinden anket yöntemine uygun olarak hazırlanmıştır. Anket, Web 2.0 araçları aracılığıyla (Google Form) dijital ortama aktarılmış ve katılımcıların çevrim içi olarak yanıtlamaları sağlanmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini ölçen olgusal sorulara, ikinci bölümde ise tutum ve davranışları ölçmeye yönelik çoktan seçmeli, 5'li Likert tipi 14 soruya yer verilmiştir. Ölçek maddeleri, araştırmanın amaç ve alt problemleri doğrultusunda geliştirilmiş; içerik geçerliliğini sağlamak amacıyla ilgili alanda uzman dört akademisyenin (Prof. Dr. Levent Mercin, Doç. Eren Evin Kılıçkaya, Dr. Emine Pınar Saygın, Dr. Figen Yavuz) görüşlerine başvurulmuştur. Uzmanlardan alınan geribildirimler doğrultusunda ölçek maddelerinde gerekli düzenlemeler yapılarak son hâli verilmiştir.

Araştırma, Kütahya ili özelinde yapılandırılmış olup, bu ildeki destinasyonlar belirlenerek aynı mekânların fotoğraf, illüstrasyon ve kolaj biçiminde görsel versiyonları hazırlanmış; A-B-C grupları şeklinde sınıflandırılarak katılımcılara sunulmuş ve sorular bu görseller temelinde yöneltilmiştir.

Araştırmanın örneklem grubuna ilişkin olarak, klasik anlamda belirli bir evren tanımlanmamış; veriler, erişilebilirlik ve gönüllülük esasına dayalı olarak, kolayda örnekleme yöntemi ile toplanmıştır. Bu yöntem, özellikle dijital anket uygulamalarında zaman ve kaynak açısından pratiklik sağladığı için tercih edilmiştir.

Elde edilen veriler grafikleştirilmiş, içerik analiziyle yorumlanmış ve anlamlı sonuçlara dönüştürülmüştür. Etki analizinde, 5'li Likert tipi ölçeklerden elde edilen veriler SPSS ortamında Pearson korelasyon analizi ile değerlendirilmiştir. Ayrıca, cinsiyet ve eğitim düzeyi gibi demografik değişkenlere göre görsel tercihler arasındaki ilişkiler çapraz tablolar (cross-tabulation) aracılığıyla analiz edilmiştir.

3.1. Gerekçe

Bireyin yaşamının her anı ve alanında iç içe olduğu görsel algının "Bireylerin turizm destinasyonunu belirlemede görsel algının etkisi var mıdır?" sorusu bu araştırmanın gerekçesini oluşturmaktadır.

3.2. Amaç

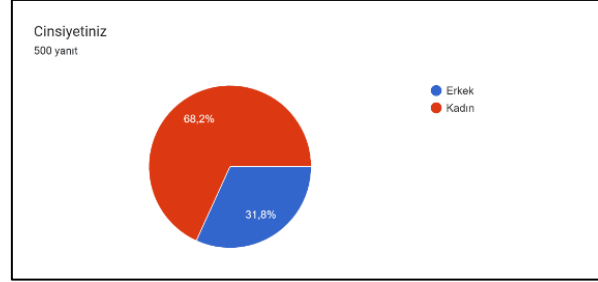
Bu araştırmanın temel amacı, görsel algının turizm destinasyonu tercihinin etkisini analiz etmekle birlikte, görsel iletişim tasarımı ile turizm disiplini arasında etkileşimli bir bağ kurarak bu alanda literatüre katkı sunmaktır. Bu bağlamda, Olsen, J. vd. (1986) de reklamların görsel içeriğinin algılanmasına yönelik yaptığı çalışmanın öneriler kısmında "Gelecekteki araştırmalar, popülasyonu daha fazla temsil eden daha büyük bir örneklemi dikkate almalıdır. Atılacak bir sonraki mantıklı adım, resimsel temaların farklı

kombinasyonlarının etkilerini araştırmaktır.” ifadesini kullanmıştır. Bu öneri doğrultusunda geziye çıkacak turistlerin, farklı veya benzer destinasyonlar arasında bir değerlendirme yaparken onlara sunulan görseli farklı kombinasyonlarla sunmak ve sunulan görselin kararlarına etkisini belirlemek bu araştırmanın amacını oluşturmuştur.

4. Bulgular ve Yorum

Turizm destinasyonlarının tanıtım sürecinde, tercih edilecek tanıtım ürünlerinin hazırlanması tasarım dili açısından farklılıklar gösterebilmektedir. Bu bağlamda Kütahya iline yönelik hazırlanan 3’ü olgusal, 11’i davranış ve tutuma yönelik soru olmak üzere 14 maddelik destinasyon anketi katılımcıların tercihine sunulmuş olup, verdikleri cevaplar aşağıda gösterilerek yorumlanmıştır.

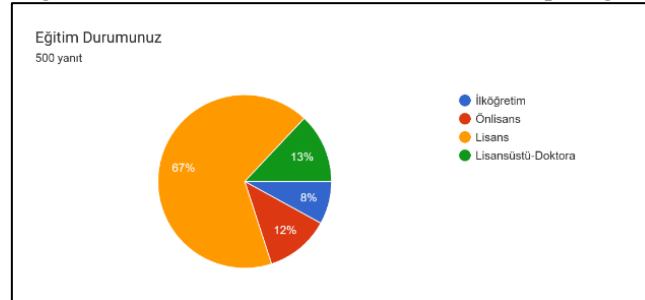
Tablo 1. Cinsiyetiniz nedir? Sorusuna verilen cevapları gösterir tablo.

Ankete katılım gösteren bireylere ilk önce aynı destinasyon yerinin illüstrasyon, fotoğraf ve kolaj tekniği ile hazırlanmış eserleri gösterilmiştir. Birbirinden farklı beş destinasyon yeri katılımcıların değerlendirmesine sunulmuştur. Araştırmada uygulanan anketin birinci sorusu olgusal olup katılımcıların cinsiyetini belirlemeye yöneliktir. Anket verilerine göre ankete katılım gösteren bireylerin %68,2’si (341 kişi) kadın, %31,8 erkek (159 kişi) olduğu görülmektedir. Ankete kadınların daha fazla ilgi gösterdiği söylenebilir.

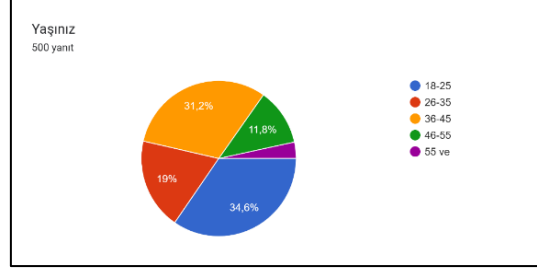
Anketin ikinci sorusu katılımcıların öğrenim düzeylerini tespit etmeye yönelik olarak hazırlanmıştır.

Tablo 2. Eğitim durumunuz nedir? Sorusuna verilen cevapları gösterir tablo.

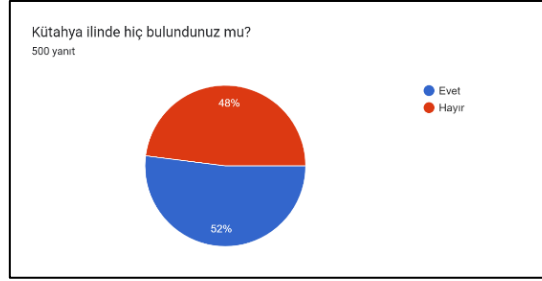

Tablo 2 incelendiğinde; ankete katılım gösteren bireylerin %67 (335) lisans mezunu, %13 (65 kişi) lisansüstü-doktora mezunu, %12 (60 kişi) ön lisans ve %8 (40 kişi) ilköğretim mezunu olduğu görülmektedir. Bu verilere göre katılımcıların %92’sinin ön lisans ve daha üstü programlardan mezun olduğu görülmektedir. Hatta katılımcıların %80’inin lisans ve lisansüstü programlardan mezun olduğu söylenebilir.

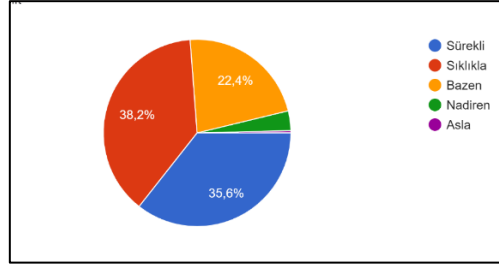
Anketin üçüncü sorusunda katılımcıların yaşları sorulmuş olup, elde edilen veriler aşağıdaki gibidir:

Tablo 3. Yaşınız nedir? Sorusuna verilen cevapları gösterir tablo.

Tablo 3 ele alındığında katılımcıların %34,6'sı (174 kişi) 18-25 yaş aralığında, %31,2'si (156 kişi) 36-45 yaş aralığında, %19 (95 kişi) 26-35 yaş aralığında, %11,8 (59 kişi) 46-55 yaş ve %3,4'ünün (17 kişi) 55 ve üzeri yaş grubunda olduğu görülmektedir. Bu verilere göre katılımcıların tamamı 18 ve üzeri yaş grubuna ait olduğu söylenebilir.

Tablo 4. Kütahya ilinde hiç bulundunuz mu? Sorusuna verilen cevapları gösterir tablo.

“Kütahya ilinde hiç bulundunuz mu?” sorusuna verilen yanıtlar tablo-4 de görülmektedir ve tablo incelendiğinde %52 (260 kişi) daha önce bu ilde bulunduğunu, %48'i (240 kişi) hiç bulunmadığını belirtmiştir. Diğer bir değişle ankete cevap veren katılımcıların Kütahya ilinde bulunma durumlarının neredeyse eşit oranda olduğu söylenebilir.

Tablo 5. Turistik amaçlı bir yere gitmeden önce gitmeyi düşündüğünüz yer ile ilgili görsel (fotoğraf, broşür, tanıtım filmi, web sitesi vb.) araştırır mısınız? Sorusuna verilen cevapları gösterir tablo.

“Turistik amaçlı bir yere gitmeden önce gitmeyi düşündüğünüz yer ile ilgili görsel (fotoğraf, broşür, tanıtım filmi, web sitesi vb.) araştırır mısınız?” sorusuna verilen yanıtlar Tablo-5'te görülmektedir. İlgili tablo incelendiğinde katılımcıların %38,2'si (191 kişi) turizm amaçlı bir yere gitmeden önce o yer ile ilgili görseli sıklıkla araştırdığını, %35,6'sının (178 kişi) sürekli araştırdığını, %22,4'ünün (112 kişi) bazen araştırdığını, %3,4 (17 kişi) nadiren araştırdığını belirtmektedir. Sadece %0,4 (2 kişi) hiç araştırmadığını ifade etmiştir.

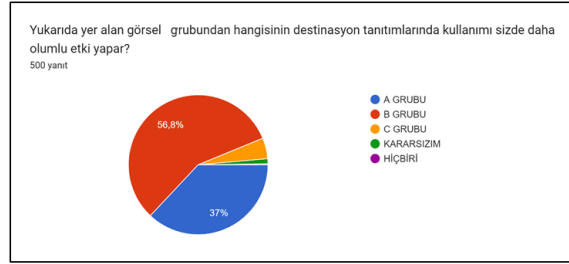
Tablo 5'den elde edilen verilere göre bireylerin bir yere turistik amaçlı gitmeden önce, gitmeyi düşündüğü yer ile ilgili görsel (fotoğraf, broşür, tanıtım filmi, web sitesi vb.) araştırdığı söylenebilir.

Tablo 6. Turistik amaçlı gitmeyi düşündüğünüz yerle ilgili görseller, oraya gitme durumunuzu etkiler mi? Sorusuna verilen cevapları gösterir tablo.

Tablo 6’da bireylere; turistik amaçlı gitmeyi düşündükleri yerle ilgili görsellerin, oraya gitme durumuna etkisini belirlemeye yönelik sorulan sorunun yanıtları görülmektedir. Katılımcıların %49’4 ü (247 kişi) destinasyon görsellerinden sıklıkla, %29’u (145 kişi) sürekli etkilendiğini belirtmektedir. %15,8 (79 kişi) bazen, %5 nadiren, %0,8 (4 kişi) hiç etkilemediğini belirtmektedir. Tablo 6’dan elde edilen verilere göre katılımcıların büyük bir kısmının turistik amaçlı gitmeyi düşündüğü yerle ilgili görsellerin, bireyin oraya gitme durumunu etkilediğini düşündüğü söylenebilir.

Tablo 7. Yukarıda yer alan görsel grubundan hangisinin destinasyon tanıtımlarında kullanımı sizde daha olumlu etki yapar? Sorusuna verilen cevapları gösterir tablo.

Anketin 7. sorusunda verilen görsel gruplarından hangisinin destinasyon tanıtımlarında kullanımının katılımcılarda daha olumlu etki yaptığı araştırılmıştır. Verilen cevaplara göre oluşturulan Tablo-7’ye göre katılımcıların %56,8 (284 kişi) B Grubu görselleri yani fotoğrafik görüntüleri, %37’si (185 kişi) illüstratif görüntüleri, %4,8 (24 kişi) kolaj görüntülerini tercih etmiştir. %1,2 (6 Kişi) kararsızlığını belirtirken %0,2 (1 kişi) hiçbirini tercih etmemiştir.

Elde edilen verilere göre katılımcıların en fazlası (%56,8) fotoğrafik görüntüyü tercih ederken onu %37 tercih oranı ile illüstratif görüntü takip etmiştir. Bu verilere göre katılımcılar; destinasyon tanıtımlarında fotoğraf kullanımının kendilerinde daha olumlu etki yaptığını belirtmiştir.

Tablo 8. Hangi görsel grubu Kütahya destinasyonun tarihi, kültürü vb. hakkında daha bilgi vericidir? Sorusuna verilen cevapları gösterir tablo.

Tablo 8’de katılımcılara gösterilen görsel grubundan hangisinin Kütahya destinasyonun tarihi, kültürü vb. hakkında daha bilgi verici bulunduğunu belirten grafik görülmektedir. Elde edilen verilere göre katılımcıların %58,2 (291 kişi) B grubunda yer alan fotoğrafik görüntüleri, %35’i (175 kişi) illüstratif

görselleri, %3,8 (19 kişi) kolaj görüntülerini daha bilgi verici bulmuştur. Katılımcıların %2,6 (13 kişi) kararsız kalmış olup %0,4 (2 kişi) hiçbirini bilgi verici bulmamıştır. Bu verilere göre katılımcıların büyük çoğunluğu %58,2 (291 kişi) B grubunda yer alan fotoğrafik görüntüleri Kütahya destinasyonu için daha bilgi verici bulurken, ikinci sırada %35'i (175 kişi) illüstratif görseller daha bilgi verici bulunmuştur. Diğer bir deyişle ankette sunulan fotoğraf görselleri Kütahya destinasyonu için daha bilgi vericidir denilebilir.

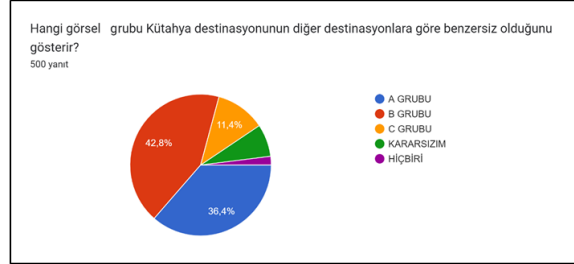
Tablo 9. Sizce hangi görsel grubu görsel algı olarak daha dikkat çekicidir? Sorusuna verilen cevapları gösterir tablo.

Tablo 9'da katılımcılara hangi görsel grubun görsel algı olarak daha dikkat çekici olduğu sorusuna verilen yanıtlar görülmektedir. Bu yanıtlara göre katılımcıların %44'ü (220 kişi) B grubu görselleri (fotoğrafik görüntüleri), %42,2 (211 kişi) illüstratif görüntüleri, %12,2 (61 kişi) kolajları görsel algı olarak dikkat çekici bulmuştur. Katılımcıların %1,4'ü kararsız kalırken %0,2 (1 kişi) hiçbirini seçeneğini seçmiştir.

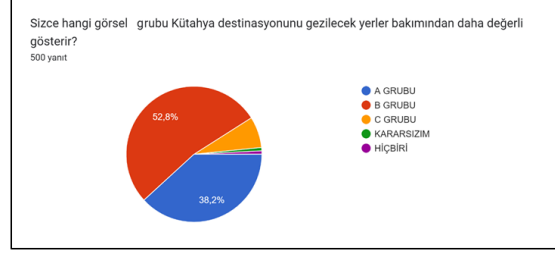
Tablo 9'daki verilere göre fotoğrafik ve illüstratif görüntülerin kolajlara göre bireylerin daha fazla dikkatini çektiği söylenebilir.

Tablo 10. Hangi görsel grubu Kütahya destinasyonunun diğer destinasyonlara göre benzersiz olduğunu gösterir? Sorusuna verilen cevapları gösterir tablo.

Tablo 10'da bireylerin "Hangi görsel grubu Kütahya destinasyonunun diğer destinasyonlara göre benzersiz olduğunu gösterir?" sorusuna verdikleri yanıtlar görülmektedir. Tablo-10 incelendiğinde; katılımcıların %42,8 (242 kişi) B Grubundaki fotoğrafik görsellerin, %38,4 (182 kişi) A Grubundaki illüstratif görsellerin, %11,4 (57 kişi) kolaj görüntülerinin Kütahya destinasyonunun diğer destinasyonlardan benzersiz olduğunu gösterdiği yönünde tercihte bulunmuştur. Katılımcıların %7,4 (37 kişi) kararsız kalırken %2 (10 kişi) hiçbirini tercih etmiştir.

Tablo 10'daki verilere göre en fazla B Grubundaki fotoğrafik görüntüler olmak üzere A ve B gruplarındaki fotoğrafik ve illüstratif görüntüler Kütahya destinasyonunu diğer destinasyonlara göre benzersiz olduğunu göstermektedir denilebilir.

Tablo 11. Sizce hangi görsel grubu Kütahya destinasyonunu gezilecek yerler bakımından daha değerli gösterir? Sorusuna verilen cevapları gösterir tablo.

Tablo 11 incelendiğinde; katılımcıların %52,8 (264 kişi) fotoğrafik görüntülerin, %38,2 (191 kişi) illüstratif görüntülerin, %7,4 (37 kişi) kolaj görüntülerini Kütahya destinasyonunu gezilecek yerler bakımından daha değerli gösterdiğini belirtirken %8 (4 kişi) kararsız kamış ve %8 (4 kişi) hiçbirinin göstermediğini belirtmiştir. Bu verilere göre fotoğrafik görüntü başta olmak üzere fotoğrafik ve illüstratif görüntüleri içeren görsellerin Kütahya destinasyonunu gezilecek yerler bakımından daha değerli gösterdiği söylenebilir.

Ankette 12. soruda katılımcılara “Hangi görsel grubunu Kütahya destinasyonunu gezmek, görmek için daha ikna edici bulursunuz?” sorusu yöneltilmiş olup katılımcıların %55,6 (278 kişi) B grubu görselleri ikna edici bulurken %36,4 (182 kişi) de A grubu görselleri, %6,2 (31 kişi) C grubu görselleri daha ikna edici bulmuştur. Katılımcıları %1,6 (8 kişi) kararsız olduğunu belirtirken %0,2 (bir kişi) hiçbirini seçeneğini tercih etmiştir.

Tablo 12. Hangi görsel grubunu Kütahya destinasyonunu gezmek, görmek için daha ikna edici bulursunuz? Sorusuna verilen cevapları gösterir tablo.

Tablo 12’deki verilere göre bireyler Kütahya destinasyonuna ait fotoğrafik ve illüstratif görüntüleri bölgeyi gezmek görmek için daha ikna edici bulmuştur. Buradan hareketle destinasyonlarda kullanılan görsel imgenin fotoğrafik ve illüstratif olmasının bireyi daha fazla ikna edebileceği söylenebilir.

Tablo 13. Kütahya destinasyonu hakkında hangi görsel grubu daha iyi farkındalık oluşturur? Sorusuna verilen cevapları gösterir tablo.

Ankette yer alan 13. soruda bireylere, “Kütahya destinasyonu hakkında hangi görsel grubu daha farkındalık oluşturur?” sorusu yöneltilmiş olup cevap veren bireylerden %50 oranında (250 kişi) fotoğrafik görüntüleri içeren B grubunun daha iyi farkındalık oluşturduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %37,8’u (189 kişi) ise A grubunda yer alan illüstratif görsellerin yer aldığı, görsellerin daha iyi farkındalık oluşturduğunu belirtirken %8,4 (42 kişi) kolaj görüntülerini tercih etmiştir. Katılımcıların %3,4 (19 kişi) kararsız olduğunu belirtirken hiçbirini seçeneğini kimse tarafından tercih edilmediği görülmektedir.

Tablo 13’ten elde edilen verilere göre Kütahya destinasyonu hakkında fotoğrafik görüntüler daha iyi farkındalık oluşturmaktadır. İkinci sırada illüstratif görsel grubunun geldiği söylenebilir. Buradaki verilerden hareketle destinasyon tanıtımlarında görsel imge olarak fotoğrafik ve illüstratif görüntünün tercih edilmesi, farkındalığın artmasını sağlayabilir denilebilir.

Etki analizi için veriler, 5’li Likert tipi ölçeklerle toplanmış; verilerin istatistiksel değerlendirmesi için SPSS ortamında Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Ayrıca, cinsiyet ve eğitim düzeyi gibi demografik değişkenlere göre görsel tercihler arasındaki dağılım çapraz tablolarla analiz edilmiştir. Her bir görsel türü ile bireylerin destinasyon tercihi arasındaki ilişki değerlendirilmiştir.

Tablo 14. Tercihlerin Etki Düzeyi

Görsel Türü	Korelasyon Katsayısı (r)	p-değeri
Fotoğraf Tercih	1.0	0.0
İllüstrasyon Tercih	-0.922	0.0
Kolaj Tercih	0.43	0.0178

SPSS ortamında yapılan analiz sonuçlarına göre (Tablo 14.) fotoğraf tercih düzeyi ile destinasyon tercihi arasında çok güçlü ve anlamlı bir pozitif ilişki saptanmıştır ($r=1.000$, $p<0.01$). İllüstrasyon tercihi güçlü bir negatif ilişki göstermiştir ($r=-0.922$, $p<0.01$). Kolaj tercih düzeyi ile destinasyon tercihi arasında orta düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=0.430$, $p<0.05$). Bu bulgular, turizm destinasyonlarında kullanılan görsel türlerinin, bireylerin karar verme süreçlerini etkileyebileceğini göstermektedir. Hatta en fazla etki fotoğraf ve illüstrasyon olarak öne çıkmaktadır denilebilir.

Bu bölümde ise bireylerin cinsiyet ve eğitim gibi demografik özelliklerine göre fotoğraf, illüstrasyon ve kolaj görsel türlerine yönelik tercihleri incelenmiştir. Katılımcıların, demografik özelliklerinin görsel tercihler üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Burada kullanılan veriler için kullanılan veri aracı çapraz tablo (cross-tabulation) /çapraz frekans dağılımı tablosudur. “Demografik Yapı × Görsel Tercih Skoru” ilişkisinin incelendiği basit bir frekans dağılımı tablolarında; 3 = düşük tercih, 4 = orta tercih, 5 = yüksek tercih anlamına gelmektedir.

Tablo 15. Cinsiyet ve Fotoğraf Tercihi Etki Analizi

Cinsiyet/Puan	3	4	5
Erkek	2	11	3
Kadın	2	5	7

Kadın katılımcıların %58’i (7 kişi) fotoğraf görsellerini en yüksek düzeyde tercih ederken, erkeklerde bu oran %17’dir. Bu, kadınların fotoğraf temsiline daha yüksek duyarlılık gösterdiğini işaret eder.

Tablo 16. Cinsiyet ve İllüstrasyon Tercihi Etki Analizi

Cinsiyet/Puan	2	3	4
Erkek	3	11	2
Kadın	7	5	2

Erkeklerin illüstrasyon tercihi daha dengeli dağılmışken, kadınlarda daha düşük skorların öne çıktığı görülmektedir. Bu durum, kadınların illüstratif anlatımlara karşı daha seçici olabileceğini düşündürmektedir.

Tablo 17. Cinsiyet ve Kolaj Tercihi Etki Analizi

Cinsiyet/Puan	2	3
Erkek	8	8
Kadın	8	6

Her iki cinsiyetin de kolaj görsellere benzer düzeyde tercih gösterdiği, ancak kadınlarda bir miktar daha düşük eğilim olduğu gözlenmiştir.

Tablo 18. Eğitim ve Fotoğraf Tercih Etki Analizi

Eğitim/Puan	3	4	5
Lisans	1	4	4
Lise	1	6	3
Yüksek Lisans	2	6	3

Lise ve lisans mezunları genel olarak fotoğrafı yüksek düzeyde tercih ederken, yüksek lisans mezunlarında tercih daha da yoğunlaşmaktadır. Bu, görsel gerçekliğin her eğitim düzeyinde karşılık bulduğunu gösterir.

Tablo 19. Eğitim ve İllüstrasyon Tercih Etki Analizi

Eğitim/Puan	2	3	4
Lisans	4	4	1
Lise	2	7	1
Yüksek Lisans	4	5	2

İllüstrasyon tercihlerinde eğitim düzeyi arttıkça çeşitlilik artmakta, bu da illüstrasyonun daha üst düzey yorumlama becerisi gerektirdiğini gösterebilir.

Tablo 20. Eğitim ve Kolaj Tercih Etki Analizi

Eğitim/Puan	2	3
Lisans	6	3
Lise	5	5
Yüksek Lisans	5	6

Yüksek lisans mezunları kolaj tercihlerinde belirgin şekilde öne çıkmaktadır. Bu durum, kolajın çok katmanlı yapısının üst düzey estetik anlayışla daha fazla örtüştüğünü düşündürmektedir.

Yapılan çapraz ilişki analizleri doğrultusunda, kadın katılımcıların fotoğraf temelli görsellere yönelik tercihlerinin daha yüksek düzeyde olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgu, kadın bireylerin destinasyon algısını oluştururken daha gerçekçi ve görsel temsiliyeti yüksek içerikleri tercih etme eğiliminde olduklarını ortaya koymaktadır. Öte yandan, erkek katılımcıların illüstrasyon türündeki görsellere ilişkin tercihleri daha dengeli bir dağılım göstermiş, bu da erkek bireylerin farklı görsel anlatım biçimlerine karşı daha esnek bir yaklaşım sergileyebileceğine işaret etmektedir.

Eğitim düzeyine göre yapılan değerlendirmede ise, eğitim düzeyi arttıkça kolaj türü görsellerin tercih edilme oranının da belirgin biçimde yükseldiği tespit edilmiştir. Özellikle yüksek lisans düzeyindeki katılımcıların kolaj görsellere daha yüksek puanlar verdikleri, görsel okuryazarlık ve estetik algının eğitimle birlikte geliştiğini ve çeşitlendiğini düşündürmektedir. Bu durum, görsel iletişimde karma yapıların ve çok katmanlı anlatımların, eğitim seviyesi yüksek bireyler tarafından daha fazla anlamlandırılabilirdiğini ve tercih edildiğini göstermektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, bireylerin görsel algı düzeylerinin turizm destinasyonu tercihleri üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, görsel sunum biçimleri (fotoğraf, illüstrasyon, kolaj) katılımcıların tercihlerinde anlamlı bir farklılık yaratmaktadır. Özellikle fotoğraflık görsellerin, katılımcılar tarafından daha gerçekçi ve bilgilendirici bulunarak tercih edildiği saptanmıştır. Ayrıca, kadın katılımcıların fotoğraf görsellerine daha yüksek düzeyde ilgi gösterdiği, erkek katılımcıların ise illüstrasyon tercihlerinin daha dengeli dağıldığı gözlemlenmiştir. Eğitim düzeyi yükseldikçe kolaj tercihi artmakta, özellikle yüksek lisans mezunlarının kolaj puanlamasında daha yüksek yoğunluk gözlemlenmiştir. Bu durum, estetik algı ve görsel okuryazarlık düzeyinin eğitimle birlikte çeşitlendiğini düşündürmektedir.

Görsel iletişim araçları bireylerin algılarını etkileyebilmekte; kişilerde merak, beğeni, ilgi oluşturarak seyahat edilecek turizm destinasyonları açısından bir çekim unsuru oluşturmaktadır. Şehirlerin tanıtım

sürecinde hazırlanacak tanıtım ürünlerinde tercih edilecek tasarım dili farklılıklar gösterebilmektedir. Bu bağlamda İllüstrasyon tekniği ve fotoğraf bu süreçte sıklıkla kullanılan iki farklı görsel iletişim aracıdır. Bu iki araç, her ne kadar aynı amaç için kullanılıyor olsalar da insanlar üzerinde bıraktıkları etki çok farklıdır.

Yapılan araştırma sonucunda katılımcılar görsel algı bağlamında fotoğrafik görüntüleri ve illüstratif görüntüleri, yakın oranda dikkat çekici bulmuştur. Araştırmada bireylerin turistik amaçlı gitmeyi düşündüğü yerle ilgili görsellerin, oraya gitme durumunu etkilediği ve buna bağlı olarak gitmeyi düşündüğü yer ile ilgili görsel (fotoğraf, broşür, tanıtım filmi, web sitesi vb.) araştırdığı sonucu ortaya çıkmıştır. Genel olarak destinasyon tanıtımlarında katılımcıların çoğunun fotoğrafik görüntüyü tercih ettiği ve bunun en etkili görsel tercihi olduğu sonucu çıkarılabilir. Fotoğraflar, insanların destinasyon hakkında daha gerçekçi bir fikir edinmelerine ve ziyaret etmeyi düşündükleri yer hakkında daha net bir vizyon oluşturmalarına yardımcı olabilir. İllüstratif görüntülerin de önemli bir tercih olduğu görülse de fotoğrafların daha çok dikkat çektiği ve tercih edildiği anlaşılmaktadır. Kütahya ili özelinde de durum aynıdır. Ayrıca Kütahya ilini gösteren görseller arasında fotoğrafların bu destinasyonu gezilecek yerler arasında daha benzersiz ve değerli gösterdiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Tüm bu sonuçlara göre fotoğrafik görseller pek çok açıdan destinasyonların belirlenmesi, seçilmesi ve kıymetlendirilmesi bakımından ilk sırada yer alırken, bunu en yakından illüstratif görseller takip etmiştir. Fotoğraf ve illüstrasyon tekniğinin kullanımları, tanıtım ürünleri açısından değerlendirildiğinde kendi içlerinde bazı avantaj ve dezavantajlar barındırmaktadır. Fotoğraf tekniği bilgi vermek ve var olanı doğrudan aktarmak için kullanılırken, illüstrasyon tekniği fotoğraf çekiminin mümkün olmadığı durumlarda mevcut durumu görselleştirmek için kullanılabilir.

Görsel iletişim bağlamında konuya yaklaşıldığında araştırmada fotoğrafik görsellere yakın yüzde ile de olsa ikinci sırada kalan illüstratif görsellerin geliştirilmesi, tercih edilmesini ve dikkat çekmesini sağlamak için yaratıcı ve benzersiz tasarımlar kullanması tavsiye edilebilir. Hedef kitleyi anlayarak ilgi çekici görseller oluşturulması, hikâye anlatımıyla duygusal bağ kurmalarını sağlanması, canlı renkler ve kontrast oluşturan tasarımların, amacına uygun ilgi çekici kompozisyonlar ve detaylar içerecek şekilde düzenlenmesi de önerilebilir.

Araştırmanın bulguları, görsel iletişimin destinasyon tercihlerinde önemli bir rol oynadığını göstermekte ve bu yönüyle literatürdeki bazı araştırmalarla örtüşmektedir. Örneğin, Huang, Busby ve Bosdou (2009), Plymouth şehrine ilişkin yürüttükleri araştırmada, turistlerin görsel algılarının destinasyon tercihlerinde önemli bir rol oynadığını vurgulamış; düşük kaliteli veya eski görsellerin destinasyonun cazibesini azalttığını ortaya koymuştur. Bu durum, çalışmamızda fotoğrafın daha güçlü bir tercih olarak öne çıkmasıyla paralellik göstermektedir.

Donaire, Camprubí ve Galí (2014) Flickr fotoğrafları üzerinden gerçekleştirdikleri çalışmada, turistlerin sosyal medya platformlarında paylaştıkları görsellerin, destinasyon imajının inşasında ve diğer bireylerin seyahat kararlarında etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgu, çalışmamızda katılımcıların destinasyona ait görselleri (fotoğraf, illüstrasyon vb.) önceden araştırma eğiliminde oldukları bulgusunu desteklemektedir.

Sirakaya ve McLelland (1997) çalışmasında üniversite öğrencilerinin destinasyon seçiminde misafirperverlik, maliyet ve güvenlik gibi faktörlerle birlikte görsel sunumların da etkili olduğunu belirtmiştir. Çalışmamızda görsellerin sadece ilgi çekicilik değil, aynı zamanda bilgi vericilik ve ikna edicilik açısından da önemli olduğu saptanmış, bu yönüyle Sirakaya ve McLelland'ın bulgularını tamamlayıcı nitelikte sonuçlar sunulmuştur.

Yousefi ve Marzuki (2012) Malezya örneğinde görsel materyallerin, çevresel ve kültürel özelliklerin turist motivasyonu üzerindeki etkisini incelemiş ve destinasyon tanıtımlarında güçlü görsellerin tercih edilme oranını artırdığını belirtmiştir. Bu durum, araştırmamızda kolaj gibi daha soyut ve sanatsal görsel tekniklerin daha üst düzey eğitim düzeyine sahip bireyler tarafından tercih edilmesiyle de örtüşmektedir.

Bu bağlamda, destinasyon tanıtımlarında görsel iletişim stratejilerine daha fazla önem verilmesi, farklı eğitim ve demografik gruplara hitap eden içeriklerin üretilmesi önerilmektedir. Ayrıca, dijital platformlardaki görsel çeşitliliğin artırılması, seyahat eğilimlerini etkileyebilecek önemli bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Bu araştırma, görsel iletişim tasarım biçimlerinin turistik destinasyon tercihlerindeki etkisini analiz ederek, özellikle yerel tanıtım stratejileri, görsel tasarım uygulamaları ve turizm iletişimi alanlarına özgün katkılar sunmaktadır. Elde edilen bulgular, farklı görsel sunum tekniklerinin, demografik faktörler bağlamında nasıl algılandığını göstererek, gelecekteki uygulamalı araştırmalara ve destinasyon tanıtım projelerine yol gösterici olabilir.

6. Extended Abstract

The identification of destinations is usually based on factors such as touristic potential, natural and cultural richness, infrastructure, features that may attract tourists and marketing strategies. Promotion of a destination can be realized through effective marketing strategies, the use of digital platforms, promotional materials, social media and events. Tourists' preference for destinations generally depends on factors such as experiences, activities, cultural attractiveness, uniqueness, safety, accessibility. According to the data of the Ministry of Culture and Tourism obtained in the research, it is seen that there is an upward increase in the number of incoming tourists and the number of agencies serving tourists. the number of agencies has increased steadily every year in order to meet the demand. Considering the supply-demand balance, it would be correct to say that the travelling rate of individuals has also increased. While individuals are travelling, it is sometimes preferred to act individually, sometimes with a group, and sometimes to agree with a travel agency. In line with the demands of individuals for travel agencies, the number of agencies has tripled in a period of twenty years, offering comfortable and structured travel alternatives to individuals during their travels. Developing in the world as well as in Turkey, tourism and travelling respond to the new and different trends of individuals increasing day by day.

Visual perception is very effective in determining the tourism destination; because individuals usually make their travel preferences based on the photos, videos and other visual materials of that destination. Landscapes, historical buildings, natural beauties play a major role in attracting interest to the destination.

The aim of this research is to present the visuals presented to tourists with different combinations and to determine the effect of the visuals presented on their decisions while making an evaluation between different or similar destinations.

In order to collect data related to the problems of the research, structured questions were prepared in accordance with the survey method, one of the quantitative research techniques. The questionnaire was transferred to the digital environment through web 2.0 tools (Google form) and the participants were enabled to answer. The data of the research were obtained with a questionnaire consisting of two parts. In the first part of the questionnaire (factual part), personal information questions were included, and in the second part (attitude and behavior measurement part), 13 multiple-choice 5-point Likert type questions were included. The questions were structured specifically for Kütahya province, and the destinations in this province were identified, photographs, illustrations and collages of the same places were made, grouped as A-B-C and shown to the participants and they were asked to answer the questions according to these visuals. Then, the data obtained were converted into graphics; content analyses were made, interpreted and transformed into meaningful data.

In the research, it was concluded that individuals think that the visuals related to the place they intend to go for touristic purposes affect the situation of going there and accordingly, they search for visuals (photographs, brochures, promotional films, websites, etc.) related to the place they intend to go. In general, it can be concluded that most of the participants prefer photographic images in destination promotions and this is the most effective visual preference. Photographs can help people get a more realistic idea about the destination and create a clearer vision of the place they intend to visit. Although it is seen that illustrative images are also an important preference, it is understood that photographs attract more attention and are preferred. This is also the case for Kütahya. In addition, among the images showing Kütahya, it was concluded that photographs make this destination more unique and valuable among the places to visit. According to all these results, photographic images ranked first in terms of identifying, selecting and valuing destinations in many respects, followed closely by illustrative images.

Araştırmacıların Katkı Oran Beyanı / Contribution of Authors

Yazarların çalışmadaki katkı oranları Filiz KARA BİLGİN %50/ İlhami DİKSOY %50 şeklindedir.
The authors' contribution rates in the study are Filiz KARA BİLGİN %50/ İlhami DİKSOY %50 %50 form.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

Kaynakça

- Çağlayan, E. (2018). Sanat Eğitiminde Kolaj Tekniği ve Öğrencilerin Kompozisyon Kurma Becerilerine Katkısı. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*(43), s. 1-13.
- Özel, N. (2020). Resimli Çocuk Kitaplarında İfade Biçimi Olarak Kolaj. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(5), s. 1023-1033.
- Öztekin, F. (2020). Güncel Sanatta Bir İfade Aracı Olarak Kolaj. *Yüksek Lisans Tezi*. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı.
- Akarsu, B. (1998). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İnkilap Kitabevi.
- Arıkan, A. (2008). *Grafik Tasarımda Görsel Algı*. Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Aral, N. (2021). Öğrenme Sürecinde Görsel Algılama. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, s. 43-52. doi:10.37754/ 737103.2021.624
- Arat, T. (2020). İletişim Aracı Olarak Fotoğraf. *Aksaray İletişim Dergisi*, 2(1), s. 40-50. 08 20, 2023 tarihinde <http://aid.aksaray.edu.tr/tr/pub/issue/52071/650660> adresinden alındı
- Atan, U. (2013). Grafik İllüstrasyon Olarak Minyatür. *Akdeniz Sanat*, 6(11), s. 23-33. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akdenizsanat/issue/27658/291537> adresinden alındı
- Ballenger, H. B. (2014). Photography: A Communication Tool. *Thesis*. Georgia State University. doi:<https://doi.org/10.57709/5516930>
- Bodur, F. (2014). Yazılı Basında Fotoğraf Dışında Kullanılan Görsel Öğeler: Grafikler Ve İllustrasyonlar. *Selçuk İletişim*, 2(2), s. 124-132. <https://doi.org/10.18094/Si.49085> adresinden alındı
- Cambridge Dictionary. (2023). <https://dictionary.cambridge.org/tr/> adresinden alındı
- Dalmış, B. (2004). İletişim Sanatı Olarak Fotoğrafın İşlevi. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Demir, R., & Anbarpınar, E. (2017). Burhan Doğançay'ın Sanatında Kent Duvarları. IV. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*.
- Donaire, J. A., Camprubí, R., & Galí, N.; (2014). Tourist Clusters From Flickr Travel Photography. *Tourism Management Perspectives*, s. 26-33. doi:10.1016/j.tmp.2014.02.003
- Ergün, C. (2012). Temel Sanat Eğitiminde ve Çağdaş Sanatta Kolaj-Fotomontaj. *Marmara Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(3), s. 5-19.
- Heung, V., Qu, H., & Chu, R. (2001). The Relationship Between Vacation Factors and Socio-demographic and Traveling Characteristics: The Case of Japanese Leisure Travelers. *Tourism Management*, s. 259-269.
- Huang, R., Busby, G., & Bosdou, C. (2009). The First Plymouth: Pictorial Element and Destination Image. *Int. J. Tourism Policy*, 2(4), s. 246-261.
- Kafalı, N. (2003). Bir Görsel İletişim Aracı Olan Fotoğrafta Belirginlik. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, s. 292. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunikkefd/issue/2767/36977> adresinden alındı
- Kaplan, O. B. (2023). *Fotoğraf Makinesinin Atası: Karanlık Kutu*. Bilim Genç: <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/fotograf-makinesinin-atasi-karanlik-kutu> adresinden alındı
- Kasım, M. (2008). Basında Haberin Anlatımında Fotoğrafın Rolü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 10(1-2), s. 431-448. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/selcuksbmyd/issue/11299/135110> adresinden alındı
- Keş, Y. (2001). Görsel İletişimde İllüstrasyonun Kullanım Alanlarına. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Mcgehee, G. N., Murphy, L. L. , & Uysal, M. . (1996). The Australian International Pleasure Travel Market: Motivations From A Gendered Perspective. *The Journal of Tourism Studies*, 7(1), s. 45-57.
- MEGEP. (2008). Grafik ve Fotoğraf, İletişim Araçlarında Fotoğraf. Ankara.
- Olsen, J., McAlexander, J., & Roberts, S. (1986). The Impact of The Visual Content of Advertisements Upon The Perceived Vacation Experience. *Tourism Services Marketing: Advance in Theory and Practice*(2), s. 260-269.
- Sirakaya, E., & McLelland, , R. W. (1997). Factors Affecting Vacation Destination Choices of College Students. *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 8(3), s. 31-44.

- TDK. (2023). *Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Turgut, E. (2013). *Grafik Dil ve Anlatım Biçimleri*. Anı Yayıncılık. doi:ISBN:978-605-5213-22-0.
- Yavuz Ö., H. (2020). İllüstrasyon Sanatının İç Mekâna Etkileri ve İki Boyut Etkisinde Mekân Tasarımı. *Uluslararası, Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat*, 5(10), s. 119-135. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijiaa/issue/57945/832324> adresinden alındı
- Yoon, Y., & Uysal, M. (2005). An Examination Of The Effects Of Motivation And Satisfaction On Destination Loyalty: A Structural Model. *Tourism Management*(26), s. 45-56.
- Yousefi, M., & Marzuki, A. (2012). Travel Motivations and The Influential Factors: The Case of Penang, Malaysia. *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 23(2), s. 169-176.

Awareness Levels of Accounting Expertise Areas among Students Taking an Accounting Course: A Case Study of Malatya Province*

Halime KARACA**

Arzu MERİÇ***

ABSTRACT

Accounting courses are offered at associate, undergraduate, and graduate levels in many Turkish universities. The education students receive provides valuable knowledge for both the business world and academia. In recent years, the accounting profession has expanded beyond record keeping to include various areas of expertise. It is important to consider the level of awareness of these different areas of expertise as it can impact their professional choices and academic success. The study aims to evaluate the awareness levels of accounting specialisation areas among associate, undergraduate, and graduate students of İnönü University and Malatya Turgut Özal University who are taking accounting courses. The analysis of data obtained from 556 students using the questionnaire method revealed that students have a low level of awareness regarding specialisations in accounting. Significant differences in awareness were found based on gender, age, education level, prior accounting education in high school, career aspirations in accounting, and success in accounting courses. The study found that male students, students aged 26 and over, postgraduate students, students who received accounting education in high school, students who plan a career in accounting, and students who think they are successful in accounting courses have a higher awareness level than other students.

Keywords: Accounting, Accounting Education, Accounting Expertise

Muhasebe Dersi Alan Öğrencilerin Muhasebe Uzmanlık Alanları Farkındalık Düzeyleri: Malatya İli Örneği

ÖZ

Türkiye'de birçok üniversitede ön lisans, lisans ve yüksek lisans düzeyinde muhasebe dersleri verilmektedir. Öğrencilerin aldıkları eğitim, hem iş dünyası hem de akademi için değerli bilgiler sağlamaktadır. Son yıllarda muhasebe mesleği, kayıt tutmanın ötesine geçerek çeşitli uzmanlık alanlarını içerecek şekilde genişlemiştir. Mesleki seçimlerini ve akademik başarılarını etkileyebileceğinden, öğrencilerin bu farklı uzmanlık alanlarına ilişkin farkındalık düzeylerini dikkate almak önemlidir. Bu çalışma, İnönü Üniversitesi ve Malatya Turgut Özal Üniversitesi'nde muhasebe dersleri alan ön lisans, lisans ve lisansüstü öğrencilerinin farkındalık düzeylerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Anket yöntemi kullanılarak 556 öğrenciden elde edilen verilerin analizi, öğrencilerin muhasebedeki uzmanlık alanlarına ilişkin farkındalık düzeylerinin düşük olduğunu ortaya koymuştur. Cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, lise muhasebe eğitimi, muhasebede kariyer hedefleri ve muhasebe derslerindeki başarıya göre farkındalıkta anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Çalışma, erkek öğrencilerin, 26 yaş ve üzeri öğrencilerin, yüksek lisans öğrencilerinin, lisede muhasebe eğitimi alan öğrencilerin, muhasebe alanında kariyer planlayan öğrencilerin ve muhasebe derslerinde başarılı olduğunu düşünen öğrencilerin farkındalık düzeylerinin diğer öğrencilere göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Muhasebe Eğitimi, Muhasebe Uzmanlığı

1. Introduction

The accounting profession emerged with the need for recording (Güvemli et al., 2013). It has evolved in parallel with global economic and technological developments, expanding its scope and improving the quality of the information it produces over time (Yıldız, 2010). The accounting profession has undergone significant developments. Previously defined as a science that only records, classifies, analyses and

* This study is a revised version of the paper presented as a summary text at the Republic 11th International Social Sciences Congress on April 23, 2024.

** **Corresponding Author/Sorumlu Yazar,** Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye/ Assoc. Prof. Dr., İnönü University, Malatya, Türkiye, halime.karaca@inonu.edu.tr

*** Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye/ Asst. Prof., İnönü University, Malatya, Türkiye, arzu.meric@inonu.edu.tr
Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/Article Submission and Acceptance Dates: 26.04.2024-25.02.2025

Citation/Atf: Karaca, H., & Meriç, A. (2025). Awareness levels of accounting expertise areas among students taking an accounting course: a case study of Malatya province. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56, 115-127. <https://doi.org/10.52642/susbed.1474138>

interprets financial transactions and reports the results, it is now understood that this definition is insufficient (Yücel, 2023). Currently, accounting is undergoing a rapid transition from a record-keeping function to a financial reporting function. In recent years, the accounting profession has been expanding its areas of expertise (Sayar, 2010), particularly in response to changes in corporate governance, auditing, and financial reporting. In recent years, the accounting profession has been expanding its areas of expertise (Sayar, 2010), particularly in response to changes in corporate governance, auditing, and financial reporting. As a result, new specialisations in accounting have emerged. In response to this change, professionals must adapt to new areas of expertise that have emerged in line with the different demands of financial statement users, in addition to traditional accounting practices. The accounting profession has expanded to include new areas of expertise, such as independent auditing, internal audit-internal control, asset-company rating and valuation, corporate governance and rating, forensic accounting, carbon accounting, environmental accounting, fraud auditing, integrated reporting, tax risk assessment, and financial reporting consultancy. These areas also offer new business opportunities for professionals to provide consultancy services (Yıldız & Akyel, 2018).

The capacity of accounting professionals to adjust to advancements in these fields and implement changes will only be feasible if they receive training and develop their skills in these areas. In recent years, the field of accounting has undergone significant developments. Therefore, it is crucial to update the courses taught in departments where accounting education is given intensively in higher education. This will ensure that potential professionals are well-prepared for new business areas and that course contents are developed accordingly. Furthermore, it is believed that gaining sufficient knowledge and expertise in new areas will alter students' perceptions of the accounting profession and its courses.

Studies conducted on university students in the literature suggest that accounting courses are often perceived as monotonous and boring (Kurnaz & Eyceyurt Batır, 2019). This perception may hinder students from pursuing a career in accounting. Therefore, it is crucial to raise awareness among students who are studying in departments where accounting education is given intensively in higher education and who are potential professional staff about these new business areas (Yücel, 2023). The objective of this study is to assess students' knowledge of the specialisation areas that have emerged in the accounting profession and their level of awareness of these developments.

2. Development of Accounting Expertise Areas

The accounting profession's areas of responsibility have expanded due to recent international developments and the Turkish Commercial Code No. 6102. Accounting is now a system that is influenced by all business environment developments and is constantly renewing itself. In accounting education, it is no longer sufficient to have knowledge of basic accounting principles and rules. The importance of professional specialisation in subjects such as auditing, forensic accounting, sustainability accounting, environmental accounting, strategic cost management and accounting information systems has increased (Yıldız & Akyel, 2018).

The accounting profession has undergone changes and innovations, with independent auditing being the most well-known. However, the profession's new application areas are not limited to independent auditing. Regulations on independent auditing have led to the establishment of new systems and committees, particularly internal audit and internal control systems. These regulations have also led to increased focus on the valuation of assets and firm value, orientation towards corporate governance practices, and the demand for new services such as consultancy on various issues and creditworthiness measurement (Sayar & Karataş, 2017).

As accounting transitions from a record-keeping to a financial reporting function, the profession has been expanding its areas of expertise (Sayar, 2010). This has led to an increased demand for expert consultancy services in these areas. Accounting professionals are expected to meet this sub-area of expertise (Sayar & Karataş, 2017).

The study evaluates new areas of expertise in accounting, including auditing, forensic accounting, environmental accounting, valuation, accounting information systems, and strategic cost management. Each area of expertise is briefly described below.

2.1. Auditing

Reliable and high-quality financial information and reporting are crucial for healthy commercial relations between enterprises and related parties when making economic decisions. In the independent audit activity, the auditor provides reasonable assurance that the business activities comply with legislation and that the financial reports accurately reflect the truth (Hayes et al., 2005). Internal audit helps companies operate in accordance with standards and regulations by evaluating controls and procedures. It ensures that the internal processes of senior management are adequate and functional (Radu, 2012). The involvement of internal audit in both day-to-day activities and financial reporting systems, as well as the internal control structure, provides internal auditors with the opportunity to comprehensively and timely assess high-risk aspects of the financial reporting process. Internal auditors can effectively prevent and detect accounting manipulations through their audit activities (Rezaee, 2002).

The auditing profession and auditor responsibilities in detecting and preventing fraud are being reconsidered due to the emergence of corporate scandals resulting from accounting manipulations. It is crucial that individuals working in fields such as independent audit, internal audit, and internal control, which are becoming increasingly significant, possess adequate knowledge and professional training in the field of accounting and auditing.

The new regulations have led to an increase in the importance of auditing, causing professionals to focus on this field. The expansion of the accounting profession is widely recognised to include the growing significance of auditing (Sayar, 2010).

2.2. Forensic Accounting Expertise

Forensic accounting is the application of accounting, auditing, financial, and investigative skills to unresolved issues within the framework of evidence. It is a profession that provides professional services to analyze forensic cases and ensure fraud control in businesses. Forensic accountants are professionals who use their expertise to prevent and detect fraudulent transactions and events in enterprises. They also provide services to ensure a fair conclusion of events before or during judicial cases, using their professional knowledge and experience. Forensic accountants are typically involved in divorce, commercial, personal compensation, bribery, corruption, and fraud cases (Toraman et al., 2009). Forensic accounting has three main application areas: fraud auditing and investigative accounting, expert witness, and expert witness within the scope of litigation support consultancy (Sanchez, 2012). Forensic accountants act as fraud auditors and fraud investigators when evaluating fraud-related requests from business owners, partners, managers, and third parties. They also provide litigation support to assist relevant lawyers in court and act as expert witnesses to help shape the opinions of lawyers and judges (Meriç & Erkuş, 2016).

2.3. Valuation Expertise

Valuation is a crucial aspect of the accounting information system, and it has a significant impact on the tax element. As Alpaslan (2015) notes, the valuation methods used for assets and liabilities can greatly affect the amounts reported in financial statements, as highlighted by Özbay (2021). Fair value measurement allows investors to make informed decisions by providing timely and relevant information, reducing inconsistency, and increasing transparency (He et al., 2018). The concepts of asset and company valuation have become more prominent with the widespread application of international standards, particularly to enhance the quality of audit practices. The concept of fair value necessitates the inclusion of valuation in financial statements, requiring special expertise in areas such as Real Estate Valuation, Patent Valuation, Brand Valuation, and Goodwill Valuation (Sayar & Karataş, 2017).

In addition, credit rating and corporate governance rating, which are sub-specialities of the accounting profession, are developing as new areas of expertise. Credit rating involves determining the degree of fulfilment of obligations or the quality of financial instruments issued by companies based on certain criteria and assigning a grade accordingly. Corporate governance rating is the assessment of a company's compliance with corporate governance principles using an appropriate rating methodology (Sayar & Karataş, 2017).

Both rating activities use audited financial statement data. Financial analysis methods, such as ratio analysis, percentage analysis, and sector analysis, are used to assess the creditworthiness of companies. These methods examine the items in the financial statements and the relationships between them. When determining the corporate rating, it is crucial to consider the fundamental components of corporate governance, such as transparency, accountability, equality, and responsibility, and their place in the accounting information system and financial reports (Yıldız & Akyel, 2018).

Identifying and managing risks is crucial for organisations to prepare for the future (Özer & Erdem, 2022). The recent market crises and fluctuations have highlighted the need for effective risk management processes, which involve defining, measuring, and evaluating risks. The rapid evolution of finance has hastened the advancement of risk management systems and techniques. Financial institutions and individual investors now place greater emphasis on risk management (Şahin & Öncü, 2015).

2.4. Strategic Cost Management

The growing significance of strategic issues in business management has resulted in a shift in the role of cost management from traditional product costing and control to a more comprehensive and strategic focus, known as strategic cost management (Blocher et al., 2005). This has prompted many business managers to think strategically and, as a result, to make radical changes to their organizational structures, production environments, methods, and management approaches. Intensifying competition, low cost, high quality, and diversification of goods and services, as well as customer satisfaction, have made accounting a tool for providing guidance on future plans and strategies. It is sensitive to various management requirements that may arise in the future (Aksu, 2020). Traditional cost calculation methods are no longer suitable for meeting the strategic and competitive objectives of modern enterprises.

Strategic cost management involves the use of cost management techniques to enhance the strategic position of enterprises and reduce their costs (Yalçın, 2006). The most important function of strategic management is to develop a sustainable competitive advantage, which provides long-term success for the business (Blocher et al., 2002). Accordingly, strategic cost management aims to develop cost management knowledge that facilitates the strategic management function (Blocher et al., 2002).

The need for companies to determine and manage strategies has increased due to competition and new business opportunities. The strategies of a company are founded on financial information, which in turn is based on financial statements that are prepared through company accounting. Strategy expertise, which encompasses the creation, execution, and control of strategies, is a derivative of the accounting profession (Sayar & Karataş, 2017).

2.5. Environmental Accounting

The phenomenon of globalisation brings new responsibilities for businesses to be more sensitive to environmental problems in the world, as well as financial targets such as rapid growth and high profits. This has caused an increase in the level of environmental responsibility in regulations. It is important for businesses to adhere to these regulations. Environmental responsibilities are evaluated within the scope of corporate social responsibility and sustainability. They are related to the impact of an enterprise's economic activities on ecosystems (Yıldız et al., 2016).

Enterprises, as economic units, operate within the environment, utilizing natural resources as production factors, and generating solid, liquid, and gaseous waste in the production process. Additionally, waste from product consumption, such as packaging, is also released into the environment. These interactions can lead to environmental pollution. Enterprises should be environmentally sensitive from the beginning of the production process, including raw material procurement and consumption. This requirement is reflected in their activity fields and management strategies, which in turn affect the accounting process. The concept of environmental accounting has emerged as a result of this effect. It enables the environmental impacts of business activities to be reflected in the accounting process. Environmental accounting is the adaptation of the recording, classification, summarising, analysing, interpreting and reporting processes of accounting to environmental concerns (Bulut Deniz & Çukacı, 2018).

Based on the concept of corporate sustainability, an enterprise's overall performance is determined not only by financial results but also by its social and environmental performance. Therefore, it is necessary to report environmental and social information in addition to financial information to all parties involved in business activities (Önce et al., 2015). Managers report environmental information for various reasons, including a sense of responsibility, compliance with borrowing conditions, meeting social expectations, managing stakeholder interests, attracting investment funds, winning reporting awards, and avoiding legal regulations for comprehensive reporting (Burgwal & Vieira, 2014).

2.6. Accounting Information Systems

The use of information technology in accounting systems has been a topic of debate, particularly in relation to commercial software products. To address this issue, general accounting programs have been developed for computerised processing of accounting functions. These programs have made bookkeeping, declaration preparation, and statement generation faster, more reliable, and less expensive. Over time, integrated programs have replaced general accounting programs. The use of integrated programmes has enabled the automatic creation of accounting records when information is entered into computers. The development of general accounting programmes has continued with Enterprise Resource Planning (ERP) solutions, which integrate all units and functions of enterprises into a computer system. Accounting has been included as a module within the integrated structure of ERP solutions (Ersoy, 2012). In the process of transitioning to the new system, the use of accounting and auditing practices in an electronic environment has increased. This is due to the development of software programs resulting from the integration of accounting with other systems, as well as the availability of professional staff who can use these programs (Tektüfekçi, 2012).

2.7. Sustainability Accounting - Integrated Reporting

Accountants who process and report financial data are now providing data for reporting non-financial information on environmental, social, and economic activities. Accounting plays a crucial role in corporate sustainability and sustainable development because it establishes rules for enterprises' responsibilities towards society. Therefore, accounting has a significant role in business (Eski, 2023). Sustainability reporting and accounting describe an organization's sustainability performance, including economic, environmental, and social aspects (Gil-Marin et al., 2022).

Sustainability accounting is a complementary component to financial accounting. Its purpose is to reduce costs, save resources, and identify, manage, and evaluate social and environmental risks by utilizing the financial opportunities presented by environmental, social, and economic activities (Tarakçıoğlu Altınay, 2016).

Integrated reporting is the practice of reporting on the social, economic, and environmental consequences of business activities as a whole. It is defined as a concise presentation of how an organization's strategy, management, performance, and future expectations create value in the short, medium, and long term. The purpose of integrated reporting is to better explain the value created by organizations to their investors and other stakeholders. Integrated reporting aims to reveal the impact of the information presented on the company's capacity to create value by establishing links between this information. The integrated report helps all stakeholders of an organisation, especially investors, make better decisions by providing a holistic perspective on the organisation (Aras & Sarıoğlu, 2015).

The integration of sustainability reporting into integrated reporting requires a shift in the traditional accountant's approach to sustainability accounting. The accounting industry can benefit from the growth and advancement of sustainability and integrated reporting, which presents new business opportunities. The accounting profession is expected to have a significant and stable role in the transition, development, and institutionalisation of integrated report preparation in enterprises. This role can be referred to as the professionalisation of sustainability and integrated reporting practice (Eski, 2023).

3. Literature Review

There is a limited amount of literature that comprehensively addresses the areas of specialisation in accounting. The following studies focus on accounting specialisations:

Malthus and Fowler (2009) aimed to determine students' attitudes towards accounting courses in New Zealand. The study included focus group discussions and interviews with instructors and individuals who influenced students' career planning. Initially, students found accounting boring, but by the end of the course, they had a more positive attitude towards accounting and the accountancy profession. Intrinsic factors, such as the need for work/life balance and the desire for an enjoyable career, were found to be important.

Çelenk et al. (2010) aimed to evaluate the awareness levels of undergraduate, graduate, and doctoral students regarding the field of accounting. The study utilized a questionnaire to gather the students' perspectives on accounting, accounting education, the role of teachers in accounting, and professions related to accounting. The data analysis revealed that the majority of students (69.9%) associated accounting with financial consultancy, followed by auditing (17.5%), inspectorate (5.8%), and accountancy (5.8%).

Sayar and Karataş (2017) aimed to investigate the potential impact of recent developments and transformations on the accounting profession. The study explores new areas of expertise within the profession and provides recommendations for professionals to keep up with these changes. In this context, the text provides a theoretical explanation of international and national developments in the field of independent auditing. It evaluates their effects on the accounting profession, as well as different and new areas of expertise, and highlights the need for institutionalisation.

Çiğdem and Gül (2017) aimed to determine the level of awareness and opinions of students taking audit courses about independent auditing. Data was collected from students studying at the FEAS. The study revealed that the students' knowledge about the independent auditing profession is at a medium level.

Bianchi et al. (2019) aimed to determine the perceptions of students regarding accounting, forensic accounting and auditing. The study found that most students have professional experience, and those who work in auditing plan to continue in this field.

In their study on the awareness of 'Green Accounting', which falls under the scope of sustainability accounting, Apalı and Acun (2019) collected data from students at the Vocational Schools of Higher Education within Mehmet Akif Ersoy University using a survey method. The study revealed that the majority of students were not fully familiar with the concept of 'Green Accounting'.

Yücel (2023) aimed to determine students' knowledge of emerging areas of expertise in the accounting profession and how their awareness levels affect their perspectives on accounting courses. The study found that awareness of new specialisation areas in accounting was generally low. However, students who had received accounting education in high school, had professional experience, and wished to continue their accounting career demonstrated significantly higher levels of awareness compared to others.

4. Research

4.1. Model of the Research

This study aims to determine the awareness of associate, undergraduate, and postgraduate students studying accounting in both private and public sectors regarding the areas of accounting specialisation in which they can work. The study is significant in terms of comprehending the importance of accounting courses and providing suggestions to increase students' interest in pursuing a career in accounting. The purpose of this study was to use the relational survey model, a quantitative research method, to determine the relationship between students' demographic variables and their awareness of accounting specialisation areas. The model aims to reveal the existence or level of change between two or more variables together (Karasar, 2014).

4.2. Sample of the Research

The study's main population comprises students from İnönü University and Malatya Turgut Özal University who are enrolled in accounting courses at the associate, undergraduate, or graduate level in Malatya province. The study included a total of 2706 students in the main disciplines of accounting, finance, international trade, and econometrics at İnönü University, with 493 at the associate degree level, 1979 at the undergraduate level, and graduate students in the fields of accounting and finance, international trade, economics, and econometrics. Additionally, Malatya Turgut Özal University had a total of 755 students, consisting of 291 at the associate degree level, 436 at the undergraduate level, and 28 at the graduate level. Therefore, the total number of students included in the study from both universities was 3461.

The sample size of the study was calculated using the formula $n = \frac{Nz^2pq}{d^2(N-1)+z^2pq}$ based on a 95% confidence interval and 5% sampling error (Işık, 2008).

$$n = \frac{3461(1,96)^2(0,5 \times 0,5)}{(0,05)^2(3461-1)+(1,96)^2(0,5 \times 0,5)} = 346, \text{ the resulting sample size was 346.}$$

It has been determined that the number of students participating in the study (556) exceeded the sample size (346), thus supporting that the number of participants was sufficient.

The main limitation of the research is that the majority of the study participants were associate, undergraduate, and graduate accounting students from İnönü University and Malatya Turgut Özal University. The study excluded all students from İnönü University and Malatya Turgut Özal University in order to focus on determining the awareness of associate, undergraduate, and graduate accounting students on specialised areas of accounting expertise.

4.3. Data Collection and Analysis of the Research

The research data was collected using the questionnaire method. The questionnaire was distributed online through social media groups created for communication with students. The first section of the questionnaire includes statements about the demographic characteristics of the students, while the second section tests their level of knowledge in their fields of specialisation. The questionnaire form was prepared using a 5-point Likert scale (1: Extremely Low, 5: Extremely High) to assess accounting areas of expertise. The statements were based on the scale tested by Yücel (2023).

The study data underwent analysis using SPSS software. Reliability analysis, frequency analysis, normality tests, and difference tests were performed. The participants' answers to the first part, which includes their demographic information, and the second part, which deals with their areas of accounting expertise, were evaluated using frequency analysis. Skewness and kurtosis coefficients were analysed to determine whether the data were normally distributed. The reliability of the scales was assessed using Cronbach's alpha coefficients.

The Cronbach's alpha coefficient of the 13-item accounting areas of expertise scale was found to be above 0.90, indicating a very high level of reliability. This is consistent with the findings of Özdamar (2017), who stated that scales with a reliability coefficient $\alpha \geq 0.90$ are considered to be highly reliable. The reliability coefficient of the accounting areas of expertise scale is very high ($\alpha = 0.977$).

5. Findings

5.1. Findings Regarding The Sampling

The analysis was conducted on data collected from 556 student participants. Of these participants, 342 (61.5%) were female and 214 (38.5%) were male. In terms of age, 183 (32.9%) were 20 years old or younger, 296 (53.2%) were between 21-25 years old, and 77 (13.8%) were 26 years old or older. Of the participating students, 51.4% have an associate degree, 38.3% have a bachelor's degree, and 10.3% have postgraduate education. Additionally, 19.4% of the students received accounting education in high school, while 80.6% did not. Out of all the students, 59.5% find themselves successful in accounting courses, while 40.5% do not. Out of the total number of students surveyed, 355 (63.8%) reported making career plans in the accounting profession, while 201 (36.2%) did not.

5.2. Scale Frequency Distribution

Table 1. Awareness Level of Accounting Specialization Areas

	Accounting Specialization Areas	Mean	Std. Deviation
1	Forensic Accounting Expertise	2,032	1,0801
2	Tax Expertise	2,299	1,0892
3	Independent External Auditing	2,200	1,0542
4	Internal Audit Expertise	2,223	1,0470
5	Internal Control Expertise	2,263	1,3725
6	Mediation in Commercial and Tax Disputes	2,246	1,0128
7	Expertise in Commercial and Tax Disputes	2,275	1,0336
8	Strategic Cost Management Expertise	2,237	1,0369
9	Financial Mathematics Specialization	2,308	1,0573
10	Accounting Information System / ERP Expertise	2,284	1,0338
11	Sustainability Accounting- Integrated Reporting Expertise	2,169	0,9992
12	Valuation Expertise	2,165	0,9926
13	Rating Expertise	2,167	0,9932

Upon analysing the data presented in Table 1, it is evident that the level of awareness regarding areas of expertise in accounting is generally low. While the level of awareness among specialisation areas is similar, it is worth noting that the 'forensic accounting' specialisation area has the lowest level of awareness. This research result supports the study conducted by Yücel (2023).

5.3. Scale Normality Test

To determine the appropriate analysis techniques for a study, it is necessary to first establish whether the data follows a normal distribution. This can be achieved by checking the 'Skewness' and 'Kurtosis' values (Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2007). According to George and Mallery (2016), if the 'Skewness' and 'Kurtosis' values fall between -2.00 and +2.00, it can be concluded that the data follows a normal distribution.

The accounting areas of expertise scale passed the normality test with a Skewness value of 0.736 and a Kurtosis value of 0.144, indicating a normal distribution. Parametric tests, specifically the independent sample t-test and ANOVA test, were used to analyze the data.

5.4. Statistical Analysis Results of Hypotheses

Hypotheses were formulated regarding the change in awareness of areas of expertise in the accounting profession based on demographic characteristics. The following hypotheses were proposed:

H₁: There is a difference of opinion among the participants according to gender regarding the awareness of specialisation areas in the accounting profession.

H₂: There is a difference of opinion among the participants regarding the awareness of specialisation areas in the accounting profession according to age.

H₃: There is a difference of opinion among the participants regarding the awareness of specialisation areas in the accounting profession according to their educational background.

H₄: There is a difference of opinion among the participants about the awareness of specialisation areas in the accounting profession according to whether or not they received accounting education in high school.

H₅: There is a difference of opinion about the awareness of specialisation areas in the accounting profession according to the participants' plans to make a career in the accounting profession.

H₆: There is a difference of opinion about the awareness of specialisation areas in the accounting profession according to the level of success in accounting courses among the participants.

An independent sample t-test was used to analyse whether there is a statistically significant difference between the scores obtained by male and female students on the accounting areas of expertise scale.

Table 2. T Test According to Gender Variable

	Gender	N	Mean	Value of t	p
Accounting Specialization Areas	Female	342	10,7483	-2,591	0,010
	Male	214	14,0991		

*p<0,05

The analysis reveals a significant difference in the level of awareness of areas of expertise in accounting between genders ($t = -2.591$, $p = 0.010 < .05$). Male students (14.0991) exhibit higher awareness levels than female students (10.7483) in the scale of specialisation areas in accounting. The hypothesis “H₁: There is a difference of opinion among the participants on the awareness of specialisation areas in the accounting profession according to gender” has been accepted.

Table 3. One- Way Variance Analysis According to Age Variable (ANOVA)

	Age	N	Mean	Value of F	p
Accounting Specialization Areas	Under 20 years old	183	26,0984	33,381	0,00
	20-25	296	28,1356		
	Over 26 years old	77	38,6494		

*p<0,05

The study found a significant difference in the level of awareness of accounting areas of expertise based on age ($F = 33.381$, $p < 0.05$). The results indicate that awareness increases with age. Tamhane T2 was conducted to understand the differences between student groups. The results showed a significant difference between students aged 26 and over, students under the age of 20, and students aged 21-25. The hypothesis “H₂: There is a difference of opinion among the participants on the awareness of specialisation areas in the accounting profession according to age” was accepted.

Table 4. One- Way Variance Analysis According to Education Status Variable (ANOVA)

	Education	N	Mean	Value of F	p
Accounting Specialization Areas	Associate degree	286	28,5895	41,094	0,00
	Undergraduate degree	213	28,6526		
	Graduate degree	57	41,5965		

*p<0,05

The study found a significant difference in the level of awareness of accounting specialisation areas based on educational status ($F = 41.094$, $p = 0.000 < .05$). The results indicate that the level of awareness increases with higher levels of education. The Tamhane T2 analysis revealed a significant differentiation between the associate and undergraduate student groups of graduate students. The hypothesis “H₃: There is a difference of opinion among the participants regarding the awareness of specialisation areas in the accounting profession according to their educational background” was accepted.

Table 5. T Test According to the Variable of Receiving Accounting Education in High School

	Education H.S	N	Mean	Value of t	p
Accounting Specialization Areas	Yes	108	32,4907	3,033	0,003
	No	448	28,0604		

*p<0,05

The analysis reveals a significant difference in the level of awareness of accounting expertise between students with and without high school accounting education ($t = 3.033$, $p = 0.003 < .05$). On average, students who received accounting education in high school (32.4907) have a higher awareness level than those who did not (28.0604). The hypothesis “H₄” has been accepted, which suggests that there is a difference of opinion among participants regarding the awareness of specialisation areas in the accounting profession based on whether or not they received accounting education in high school.

Table 6. T Test According to Accounting Career Plan Status Variable

	Accounting Career Plan	N	Mean	Value of t	p
Accounting Specialization Areas	Yes	355	30,9802	5,631	0,000
	No	201	25,2985		

*p<0,05

The analysis reveals a significant difference in the level of awareness of accounting expertise between students with and without an accounting career plan ($t = 5.631$, $p = 0.000 < .05$). On average, students who plan a career in accounting (30.9802) have a higher level of awareness than those who do not (25.2985). The hypothesis “H₅” has been accepted, indicating a difference of opinion among participants regarding their awareness of specialisation areas in the accounting profession based on their career plans.

Table 7. T Test According to Accounting Course Success Status Variable

	Accounting Course Success	N	Mean	Value of t	p
Accounting Specialization Areas	Yes	331	31,7030	7,157	0,000
	No	225	24,8444		

*p<0,05

The analysis reveals a significant difference in the level of awareness of accounting areas of expertise between students who perceive themselves as successful in the accounting course and those who do not ($t = 7.157$, $p = 0.000 < .05$). Upon examination of the averages, it was found that students who were successful in the accounting course (31.7030) had a higher level of awareness compared to those who were not successful (24.8444). The hypothesis “H₆: There is a difference of opinion among the participants regarding the awareness of specialisation areas in the accounting profession according to the level of success in accounting courses” has been accepted.

6. Conclusion

In recent years, the field of accounting has seen the emergence of new areas of expertise. In recent years, the field of accounting has seen the emergence of new areas of expertise. Familiarity with these specialisations is believed to alter perceptions of the profession and its courses. Therefore, it is crucial to raise awareness among students who are studying in departments where accounting education is most intensive in higher education and who are potential professional staff, about these new business areas.

The analysis of data obtained from 556 students using the questionnaire method revealed that students have a low level of awareness regarding specialisations in accounting. Significant differences in awareness were found based on gender, age, education level, prior accounting education in high school, career aspirations in accounting, and success in accounting courses. The study found that male students, students aged 26 and over, postgraduate students, students who received accounting education in high school, students who plan a career in accounting, and students who think they are successful in accounting courses have a higher awareness level than other students.

The results suggest that university students have a low level of awareness about areas of expertise in accounting, and further studies are needed to increase it. To enhance areas of expertise, it is important to raise awareness among accounting students. To achieve this, studies can be conducted with both students and academic staff to explore ways of increasing awareness.

Statement of Research and Publishing Ethics

For the implementation of the survey, approval was received from İnönü University, Scientific Research and Ethics Committee, Social and Human Sciences Scientific Research Ethics Committee, with the decision numbered 2024/2-4 on 08-02-2024.

Araştırmacıların Katkı Oran Beyanı / Contribution of Authors

Yazarların çalışmadaki katkı oranları Halime KARACA %50/ Arzu MERİÇ %50 şeklindedir.
The authors' contribution rates in the study are Halime KARACA %50/ Arzu MERİÇ %50 form.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

References

- Aksu, İ. (2020). *Strategic Management Accounting and Profit Planning*, Akademisyen Publishing House.
- Alpaslan, H.İ. (2015). Real Estate Valuation within the scope of IAS/IFRS and an Application on Peer Comparison and Income Reduction Methods in Determination of Fair Value, *Nerşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of Institute of Social Sciences*, 4, 17-35.
- Apalı, A., & Acun, Ö. (2019). Investigation of the Effect of Green Conservation Consciousness on Green Accounting in Accounting Education Students, *Oguzhan Journal of Social Sciences*, 1(1), 18–36.
- Aras, G. & Sarioğlu, G.U. (2015). *New Era in Corporate Reporting: Integrated Reporting*, TÜSİAD Publication.
- Arokiasamy, L., & Cristal-Lee. S. (2009). Forensic Accounting: Public Acceptance Towards Occurrence Of Fraud Detection. *International Journal of Business and Management*. 145-160
- Bianchi, M., Werlang, J. D., Venturini, L. D. B., & Machado, V. N. (2019). Perception Of The Students Of The Course Of Accounting Sciences And The Specialization In Skills And Auditing About Teaching And The Labor Market In Auditing, *Revista Ambiente Contábil-Universidade Federal do Rio Grande do Norte-ISSN 2176-9036*, 11(2), 266-285.
- Blocher , E. J., Chen, K. H., Cokins, G., & Lin, T. W. (2005). *Cost Management: A Strategic Emphasis*, Boston: McGraw-Hill/Irwin.
- Blocher, E.J., Chen K.H., & Lin T.W. (2002). *Cost Management, A Strategic Emphasis*, Boston, Mc Graw Hill.
- Bulut Deniz, M., & Çukacı, Y. C. (2018). Evaluation of Environmental Accounting in the Context of Accounting Information System in terms of Turkish Accounting Standards (IAS) and a Research, *Journal of Social Sciences*, (27), 70–93.
- Burgwal, D. V. D., & Vieira,R. J. O.,(2014). Environmental disclosure determinants in Dutch listed companies, *Revista Contabilidade & Finanças*, 25 (64), 60-78.
- Çelenk, H., Atmaca, M., & Horasan, E. (2010). A Research on the Evaluation of the Perspectives of Students Receiving Accounting Education at Marmara University, *Journal of Suggestion*, 9(33), 159-171. <https://doi.org/10.14783/od.v9i33.1012000160>
- Çiğdem R., & Gül M. (2017). Opinions and Awareness of Students Taking Audit Course About Independent Audit: The Case of Gaziosmanpaşa University Faculty of Economics and Administrative Sciences, *Gaziosmanpaşa University Journal of Social Sciences Research*, 12(2), 225-240. Doi:10.19129/Sbad.3380
- Ersoy, M. (2012). Accounting Information System in Financial Information Management Process, *Journal of Financial Research and Studies*,3 (6), 9-21
- Eski S. (2023). Overview of the Relationship of Integrated Reporting with Sustainability Accounting and Evaluation of Integrated Reporting Studies in Türkiye, *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 24(1): 127-140
- George, D., & Mallery, P. (2016). *IBM SPSS Statistics 23 Step by Step*, Routledge, New York.
- Gil-Marín, M., Vega-Muñoz, A., Contreras-Barraza, N., SalazarSepúlveda, G., Vera-Ruiz, S., & Losada, A.V. (2022). Sustainability Accounting Studies: A Metasynthesis. Sustainability, *Sustainability*, 14 (15): 1-15. <https://doi.org/10.3390/su14159533>
- Güvemli, O., Aytulun, A. & Şişman, B. (2013). Development of the Accounting Profession in Turkey and the First Professional Organisation: Turkish Accounting Professionals Association – 1942, *Journal of Accounting and Finance History Research*, (4), 19-49.
- Hayes, R., Dassen, R., Schilder, A. & Wallage, P. (2005). *Principles of Auditing an Introduction to International Standards on Auditing*, London: Pearson Prentice Hall.
- He, L. Y., Wright, S., & Evans, E. (2018). Is fair value information relevant to investment decision-making: Evidence from the Australian agricultural sector? *Australian Journal of Management*, 43(4), 555-574.
- Işık, A. (2008). *Applied Statistics I*, Beta Press and Publish.
- Karasar, N. (2014). *Scientific Research Methods*, Nobel Academic Publishing.
- Kurnaz, E., & Eyceyurt Batır, T. (2019). Metaphorical Perceptions of University Students about General Accounting Course: Erzincan Binali Yıldırım University Case. *Journal of Accounting Science World*, 21 (3), 829-854. DOI: 10.31460/mbdd.521393

- Malthus, S., & Fowler, C. (2009). Perceptions of Accounting: A Qualitative New Zealand Study. *Pacific Accounting Review*, 21(1), 26-47.
- Meriç, A. & Erkuş, H. (2016). A Research On The Evaluation Of Expert Witness Activities Of Accounting Professionals In The Context Of Expert Witness In Turkey. *Journal of Management and Economics Research*, 4(2), 317-340.
- Önce, S., Onay, A., & Yeşilçelebi, G. (2015). Corporate Sustainability Reporting and the Situation in Turkey, *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 2(2), 230-252.
- Özbay, D. (2021). A Literature Review of the Relationship between Fair Value and Earnings Management, *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 8(4), 174-183. <https://doi.org/10.17261/Pressacademia.2021.1472>
- Özdamar, K. (2017). *Scale and Test Development in Education, Health and Behavioural Sciences Structural Equation Modelling*. Eskişehir: Nisan Publications.
- Özer, M. A., & Erdem, E. (2022). Enterprise Risk Management: An Evaluation through Responsible Persons and Success Criteria, *Audit*, (25), 58-76.
- Radu, M. (2012). Corporate Governance, Internal Audit And Environmental Audit - The Performance Tools In Romanian Companies, *Accounting and Management Information Systems*. 11(1), 112-130.
- Rezaee, Z. (2002). *Financial Statement Fraud*, John Wiley & Sons, Inc., New York, USA.
- Sanchez, M.H. (2012). The Role Of The Forensic Accountant In A Medicare Fraud Identity Theft Case, *Global Journal of Business Research*, 6(3), 85-92.
- Sayar, A.R. Z. & Karataş, M. (2017). Recent Developments in Accounting and Auditing and New Trends in Accounting Profession, *Journal of Financial Solution*, (139), 13-28.
- Sayar, A.R. Z. (2010). Expansion and New Horizons in Accounting Profession: Specialisation (I), *ASMMMO Bulletin Journal*, 20 (190), 29-31.
- Şahin, Ö., & Öncü, M. A. (2015). A Content Analysis of Graduate Theses on Volatility. *Journal of Accounting and Finance*, (68), 135-156. <https://doi.org/10.25095/mufad.396630>
- Tarackcioğlu Altınay, A. (2016). Integrated Reporting and Sustainability Accounting, *Süleyman Demirel University Journal of Institute of Social Sciences*, (25), 47-64.
- Tektüfekçi, F. (2012). Integration of Information Technologies into Accounting Applications and Interaction with Integrated Systems, *Journal of Organisation and Management Sciences*, 4(2), 51-59.
- Toraman, C., Abdioğlu, H. & Işgüden, B. (2009). Efforts To Prevent The Laundering Offence: Forensic Accounting Profession And Practices, *Afyon Kocatepe University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 11 (1), 17-55.
- Yalçın, S. (2006). Relationship Between Strategic Cost Management and Accounting Practices in Providing Competitive Advantage, *Dumlupınar University Journal of Social Sciences*, 15, 15-34.
- Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2007). *SPSS Applied Scientific Research Methods*, Ankara: Detay Publishing.
- Yıldız, Ş., & Akyel, N. (2018). The Place of New Accounting Specialisations in Accounting Education and the Case of Turkey, *Journal of Accounting and Finance*, (79), 47- 66. <https://doi.org/10.25095/mufad.438707>
- Yıldız, Ş., Tuna, G., & Tuna, V. E. (2016). The Relationship Between Environmental Disclosures And Firm Characteristics Within The Scope Of Corporate Social Responsibility: An Application İn Chemical, Petroleum, Rubber And Plastic Products Sector, *Journal of Business Research*, 8(2). 255- 276.
- Yıldız, G. (2010). Professional Ethics in Accounting Profession and an Application in Kayseri City Centre. *Erciyes University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, (36), 155-178.
- Yücel, S. (2023). The Effect Of Awareness Level About New Areas Of Expertise İn Accounting On Attitude Towards Accounting Courses, *International Journal of Business, Economics and Management Perspectives*, 7(1), 29-50.

Kırılganlık Zincirlerini Kırarak: Afetlere Karşı Dirençli Bir Toplumu Nasıl İnşa Edebiliriz?

Recep BAYDEMİR*

ÖZ

Afetler, insanlık tarihinin başlangıcından beri toplumları ve medeniyetleri şekillendirmede etkili olmuştur. Tarih boyunca depremler, kasırgalar, seller, savaşlar, iç çatışmalar, nükleer patlamalar ve diğer bütün afetler, bir taraftan fiziksel yapıların diğer taraftan da birey, grup ve toplumların dirençliliğini test etmiştir. Fakat, afetlerin neden olduğu yıkımın boyutunu belirleyen sadece onların şiddeti değil, aynı zamanda karşılaştıkları yapı, birey ve toplulukların kırılganlığıdır da. Dolayısıyla, kırılganlık kavramını derinlemesine incelemek ve buna dönük politikalar geliştirmek afetlere karşı daha dirençli kentler, yapılar ve toplumlar oluşturmada anahtar olabilir. Bu çalışmada, “kırılganlık zincirlerini kırmak” afetlerle başa çıkmanın ve afet risklerini azaltmanın en etkili yollarından birisi olacağı ileri sürülmektedir. Bunun için de afetlerde kırılganlık biçimlerinin neler olduğuna dair genel bir çerçeve oluşturularak, bu kırılganlıklarla nasıl mücadele edilebileceği tartışmaya açılmakta ve “kırılganlıkları kırmaya” dair bazı önerilerde bulunmaktadır. Afetlerin yıkıcı etkilerine karşı toplumların kırılganlığını anlamak ve azaltmak için kritik bir perspektif sunan bu çalışmada, afetlerle mücadele etmek ve afetlerin zararlarını en aza indirmek için “topluluk direncini artırmak” bir seçenek olduğu gibi, “kırılganlıkları kırmak” da önemli bir seçenek olduğunun altı çizilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afetler, Afet Sosyolojisi, Kırılganlık, Dirençlilik, Afetlerle Mücadele, Toplumsal Dirençlilik.

Breaking the Chains of Vulnerability: How Can We Build a Resilient Society Against Disasters?

ABSTRACT

Disasters have been effective in shaping societies and civilisations since the beginning of human history. Throughout history, earthquakes, hurricanes, floods, wars, civil conflicts, nuclear explosions and all other disasters have tested the resilience of physical structures on the one hand and individuals, groups and societies on the other. However, it is not only their severity that determines the extent of destruction caused by disasters, but also the vulnerability of the structures, individuals and communities they encounter. Therefore, analysing the concept of vulnerability in depth and developing policies towards it may be the key to building more resilient cities, structures and societies against disasters. In this study, it is argued that “breaking the chains of vulnerability” will be one of the most effective ways of coping with disasters and reducing disaster risks. For this purpose, a general framework on what are the forms of vulnerability in disasters is established, how these vulnerabilities can be combated is opened to discussion and some suggestions on “breaking the chains of vulnerability” are made. In this study, which offers a critical perspective to understand and reduce the vulnerability of societies against the destructive effects of disasters, it is underlined that “increasing community resilience” is an option as well as “breaking vulnerabilities” is an important option to combat disasters and minimise the damages of disasters.

Keywords: Disasters, Disaster Sociology, Vulnerability, Resilience, Combating Disasters, Social Resilience.

1. Giriş

Rüzgârın hızlanması, şimşeklerin çakması, dağların patlaması, yerin titremesi, suyun yükselmesi, dev dalgaların oluşması, hortumlar, nükleer patlamalar ve savaşlar... Afet anı geldiğinde, saniyeler içinde yaşanan değişiklikler, bir toplumun kaderini değiştirebilir. Bu sebeple, biyolojik süreçler, çevre ve doğa, zaman zaman topluma gücünü hatırlatırken, toplum da bu hatırlatmalara karşılık, kendisini daha hazırlıklı ve dayanıklı kılmaya çalışır. Ancak, bu hazırlık sürecinde karşılaşılan engellerin başında, toplumların sahip oldukları kırılganlıkları gelmektedir. Bu kırılganlıklar, afetlerin yıkıcı etkisini potansiyel olarak katbekat

* **Corresponding Author/Sorumlu Yazar,** Dr., Bağımsız Araştırmacı, Şanlıurfa, Türkiye/ Ph.D., Indep. Res., Şanlıurfa, Türkiye, recepbaydemir@outlook.com

Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/Article Submission and Acceptance Dates: 30.04.2024-25.09.2024

Citation/Atf: Baydemir, R. (2025). Kırılganlık zincirlerini kırmak: afetlere karşı dirençli bir toplumu nasıl inşa edebiliriz?. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56, 128-146. <https://doi.org/10.52642/susbed.1476417>

artırmakta ve toplumları bu felaketler karşısında savunmasız hale getirerek, daha büyük yıkımlarla karşılaşmasına sebep olmaktadır.

Afetlerin yıkıcı etkileriyle baş etmenin yollarını araştırmak yeni bir durum değildir elbette. Zira, insanlar, tarih boyunca afetlerin yıkıcı etkileriyle baş etmenin yollarını araştırmıştır. İnsanoğlu, bazen çevre ve doğanın gücü karşısında çaresiz kalmış, bazen de teknoloji ve bilim sayesinde doğanın yarattığı bu felaketlerin etkilerini hafifletebilmiştir. Ancak, özellikle de son yıllarda fark ettiğimiz ve bir o kadar da ihmal ettiğimiz bir şey var: Afetlerin yıkıcı etkileri, “doğanın öfkesinden” çok, toplumların sahip olduğu kırılgn yapılarından kaynaklanmaktadır (bkz: İnmez, 2011; Varol & Buluş Kırıkkaya, 2017; Özler, 2021; Gökalp Yılmaz, 2021). Peki, bu kırılgn yapılar nelerdir? Kırılgnlık zincirleri neden ve nasıl oluşur? Ve en önemlisi, bu zincirleri nasıl kırabiliriz? Bu makalede, afetlerin yıkıcı etkilerinin ardında yatan gerçek tehdidin peşine düşüyor ve bu tehdidin oluşturduğu “zincirleri kırmanın yollarını” araştırıyoruz.

Afetlerin, doğası gereği öngörüleemeyen olaylar olduğu şüphesizdir. Ancak, yukarıda da vurgulandığı gibi, afetlerin yıkıcı etkileri, toplumların kırılgnlık seviyeleri ile doğrudan ilişkili olduğu da unutulmamalıdır. Kırılgnlık, afetlerin etkisini derinleştiren bir etkidir ve toplumları, bu felaketler karşısında savunmasız bırakarak onları adeta bir zince bağlamaktadır. Bu “kırılgnlık zincirlerinin kırılması”, afet risklerini azaltmanın ve toplumların bu tür olaylara daha dayanıklı hale gelmesinin anahtarı olabilir. Şayet bu zincirleri kırmak istiyorsak, afetlerin sebep olduğu yıkımların arkasında yatan gerçek sebepleri anlamamız ve bu sebepleri ele alarak önleyici eylemlerini hayata geçirmemiz şarttır.

Toplumların, afetler karşısındaki kırılgnlığı, yapısal sorunlardan ekonomik zayıflıklara, sosyal dengesizliklerden bilgisizliğe kadar geniş bir yelpazede karşımıza çıkmaktadır. Şehirlerin plansız büyümesi, altyapı eksiklikleri, yetersiz eğitim ve bilinçlendirme programları bu kırılgnlık zincirinin sadece birkaç halkasını oluşturmaktadır. Ve ne yazık ki, bir afet anında bu halkaların her biri, toplumun daha da zayıflamasına neden olmaktadır. Afetlere karşı gerçek bir direnç oluşturabilmek için, bu kırılgnlık zincirlerini tanımakla kalmayıp, onları nasıl kırabileceğimize odaklanmamız da gerekmektedir. Bunu başarabilmek için, öncelikle toplumlar olarak bu kırılgnlıkların farkına varmamız, sonrasında ise, bu kırılgnlıkları azaltacak stratejik planlamalar yapmamız şarttır. “Afetlere karşı dirençli bir toplumu nasıl inşa edebiliriz?” sorusuna yanıt arandığı bu çalışmada, afetler karşısındaki kırılgnlıklarımızı anlamamıza ve bu kırılgnlığın üstesinden gelmemize yardımcı olacak stratejileri belirlemeyi amaçlıyoruz. İlerleyen sayfalarda, öncelikle, afetler karşısındaki kırılgnlık zincirleri detaylı bir şekilde incelenecek ve sonrasında ise, bu zincirleri kırmak için neler yapabileceğine dair bazı önerilerde bulunulacaktır.

2. Literatür Eleştirisi

Şüphesiz ki bu araştırma, afetlere karşı toplumsal direnci artırmak için neler yapılabileceği üzerine düşünen ilk çalışma değildir. Bu konu üzerine kabarık bir literatür zaten birikmiş durumdadır. Ancak, bu çalışmalar, genellikle afetlere karşı topluluk ve toplum direncini artırmak için çeşitli model önerilerine, dirençliliği etkileyen faktörlere, ulusal ve uluslararası iş birliğine, dünyadaki bazı iyi örnek uygulamalarına ve benzeri konulara odaklanmışlardır. Bu anlamda, Olshansky’nin, “How do Communities Recover from Disaster? A Review of Current Knowledge and an Agenda for Future Research [Toplumlar Afetlerden Nasıl Kurtulur? Mevcut Bilginin Gözden Geçirilmesi ve Gelecekteki Araştırmalar İçin Bir Gündem]” (2005) başlıklı çalışması, editörlüğünü Birkmann’ın yaptığı, *Measuring Vulnerability to Natural Hazards: Towards Disaster Resilient Societies [Doğal Afetlere Karşı Savunmasızlığın Ölçülmesi: Afetlere Dirençli Toplumlara Doğru]* (2006) başlıklı derleme kitap çalışması, Hasegawa’nın, “Community Resilience: International/National Collaboration V.S. Local Diversities: For Making The World Resilience [Topluluk Direnci: Uluslararası/Ulusal İşbirliği ve Yerel Farklılıklar: Dünyayı Dirençli Kılmak İçin]” (2019) başlıklı çalışması, Nagamatsu ve diğerlerinin, “Why Does Disaster Storytelling Matter for a Resilient Society? [Afet Hikayesi Anlatımı Dirençli Bir Toplum İçin Neden Önemlidir?]” (2021) başlıklı çalışmaları, Matsukawa, Nagamatsu, Ohtsuka, & Hayashi’nin, “Disaster Resilience Scale for Individuals: A Fundamental Requirement for a Disaster-Resilient Society [Bireyler İçin Afet Dayanıklılığı Ölçeği: Afete Dirençli Bir Toplum İçin Temel Bir Gereklik]” (2024) başlıklı çalışmaları uluslararası literatürde öne çıkan çalışmalardır.

Ulusal literatürde ise, Varol ve Buluş Kırıkkaya’nın, “Afetler Karşısında Toplum Dirençliliği” (2017) başlıklı makaleleri, Mızrak’ın “Eğitim, Afet Eğitimi ve Afete Dirençli Toplum” (2018) başlıklı makale

çalışması, Varol ve Kaya'nın "Afet Risk Yönetiminde Transdisipliner Yaklaşım" (2018) başlıklı makalesi, İkizer, Karancı ve Doğulu'nun, "Afet Dirençliliğini Artıran Kaynaklar ve Kapasiteler: Avrupa'dan Vaka Çalışmaları ve Örnekler" (2019) isimli bildiri çalışmaları, Şenol Balaban'ın, "Afete Dirençli Toplamlar İçin Uluslararası İşbirliği ve Yerel Çeşitlilikler" (2019) başlıklı bildirisi, Güner, Ergün ve Sarı'nın, "Küresel İklim Değişikliği ve Afete Dirençli Toplum" (2019) başlıklı çalışmaları, Sarı, Ergün ve Güner'in, "Afetlere Karşı Dirençli Toplum Oluşturma Sürecinin Kavramsallaştırılması Üzerine Bir Çalışma" (2019) Buluş Kırıkkaya'nın, "Afetler Karşısında Dirençli Toplum" (2019) başlıklı çalışması, Karancı'nın, "Bireysel ve Toplumsal Dirençlilik" (2019) başlıklı bildirisi, Sibel Kalaycıoğlu'nun, "Afet Sosyolojisi, Sosyal Riskler ve Dirençli Toplum (2019a) ve "Dirençli Toplum İçin Yerel Dinamikler" (2019b) başlıklı bildiri çalışmaları, öne çıkan çalışmalardandır. Bu çalışmalar, "birey, grup ve toplumları, afetlere karşı nasıl dirençli hale getirebiliriz?" sorusunu cevaplamaya çalışırken, genel olarak toplumsal yapıların dirençliliğine odaklanmışlardır. Oysaki, toplumun afetler karşısında zayıf kalan yönleri nelerdir? Bu zayıf yönler nasıl güçlendirilebilir? şeklindeki sorulara verilen yanıtlar ise, literatürde epeyi sönük kalmıştır.

Afetler bağlamında, dirençliliğin ötesinde, kırılgnlıklara eğilen çalışmalar da mevcuttur. Ancak, bu çalışmalar, genellikle kırılgnlığın bir yönüyle ilgilenmiş ve diğer yönlerini ihmal etmiştir. Bu çalışmada, ilerleyen sayfalarda da detaylı biçimde tartışılacağı üzere, afetler bağlamında kırılgnlık, fiziksel, çevresel, sosyal, ekonomik ve diğer kırılgnlıklar biçiminde farklılaşmaktadır. Bu anlamda, literatürde fiziksel ve çevresel kırılgnlıklar ile sosyal ve ekonomik kırılgnlıklar genellikle birbirlerinden bağımsız olarak ele alınmışlardır. Özellikle de fen ve sağlık alanındaki çalışmalar daha çok fiziksel ve çevresel kırılgnlıklara odaklanırken, sosyoekonomik kırılgnlıkları ve diğer kırılgnlıkları göz ardı etmişlerdir (Alcántara-Ayala, 2002; Flores Fernandez, 2011; Kappes vd., 2012; Mijalković & Cvetković, 2013). Sosyal ve beşerî bilimlerdeki çalışmalar ise, daha çok konuya sosyal ve ekonomik kırılgnlıklar bağlamında eğilmişlerdir ve kırılgnlığın sosyal ve ekonomik yönlerini incelerken, fiziksel ve çevresel kırılgnlıkları ihmal etmişlerdir (Fatemi vd., 2017; Gao vd., 2014; Hahn vd., 2022; Yoon, 2012). Toplumsal direnci artırmak için daha çok sosyoekonomik kırılgnlıklarla mücadele edilmesi gerektiği düşünülebilir. Ancak, bu çalışmada, kırılgnlık türlerinin tümüyle mücadele edilmesi gerektiği özellikle vurgulanmaktadır. Çünkü, bireylerin ve grupların sosyoekonomik kırılgnlıklarıyla oluşan sosyal ve ekonomik kırılgnlıklar, afetler karşısında toplumu ne kadar dirençsiz hale getiriyorsa, yer, yapı ve çevrenin kırılgnlığını da içeren fiziksel kırılgnlıklar ve diğer kırılgnlıklar da afetler karşısında toplumun dirençsizliğini artırmaktadır.

Genel olarak afet çalışmaları özel olarak da afet sosyolojisi alanında yapılan çalışmaların en temel handikaplarının başında, afet olgusunu tanımlama biçimleri ve afeti genel olarak, sadece afetin bir biçimi olan doğal afetler bağlamında ele almaları, dolayısıyla da beşerî ve biyolojik afetleri göz ardı etmeleri gelmektedir. Şüphesiz ki, afetlere karşı dirençli bir toplum inşa etmek istiyorsak, afetleri tüm yönleriyle ve tüm biçimleriyle ele almamız gerekecektir. Özetle, deprem, sel, kasırga, heyelan, tsunami, volkanizma gibi doğal afetler toplumu ne kadar etkiliyor ve toplumun dirençliliğini nasıl test ediyorsa, aynı şekilde savaşlar, iç çatışmalar, nükleer patlamalar gibi beşerî afetler ile salgın hastalıklar gibi biyolojik afetler de toplumu bir o kadar etkilemekte ve toplumsal dirençliliği test etmektedir (bkz: Baydemir, 2023a, s.136-139).

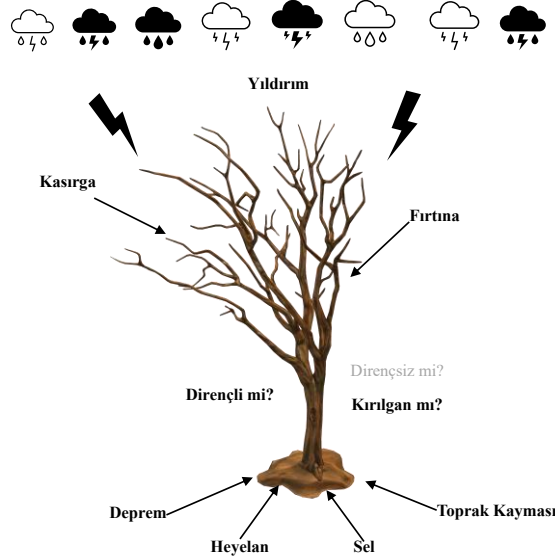
Bu araştırmada, toplumsal direncin artırılması için, "dirençliliğin artırılması"na karşılık, "kırılgnlığın azaltılması" görüşünü ileri sürmektedir. Bunun için de "kırılgnlıkları kırmak" şeklinde yeni bir kavramla literatüre katkı sunmaya çalışmaktadır. Ayrıca, kırılgnlıklar her ne kadar, tekil olarak ele alınsa da her bir kırılgnlık türünün birbirleriyle ilişkili oldukları ve farklı kırılgnlık biçimlerinin bir araya gelerek adeta bir zincirin halkaları gibi birleşmekte ve afetlerde toplumsal direnci düşürmektedir. Bu araştırmada, söz konusu kırılgnlık zincirleri, *katmerlenmiş çoklu kırılgnlık / kırılgnlık zinciri* şeklinde kavramsallaştırılmaktadır. Bu tür bir kavramsallaştırma, afetlere karşı toplumsal direnci etkileyen faktörlerin çeşitli ve çoklu olduğunu, dolayısıyla da toplumsal dirençliliği artırmak için de tek bir model önerisinde bulunan, kısıtlı proje ve uygulamalarla değil, çoklu değişkenlerin hesaba katıldığı ve çoklu çözüm yollarının içinde barındırıldığı yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğunun da ilanıdır. Bu araştırmanın kavramsal açıdan yenilikçi yönü de burada ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma, afetleri sadece doğal afetler olarak değil, beşerî ve biyolojik afetleri de göz önünde bulundurup, toplumun bütün bu afetlere karşılık hangi kırılgn ve hassas noktalarının olduğunu tespit edilmesi ve buna göre uygulanabilir politikaların geliştirilmesi gerektiğini vurgulaması; kırılgnlıkların

oluşturduğu zincirleri kırmadan, afetlerle mücadele edilemeyeceği ve dirençli bir toplumun inşa edilemeyeceğini belirtmesi ve çoklu kırılganlıklara karşı çoklu mücadele yöntemlerinin geliştirilmesi gerektiğini ileri sürmesiyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

3. Araştırmanın Hipotezleri: Afetlerle Mücadelede Yeni Bir Strateji

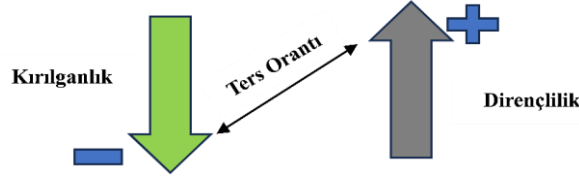
Birey, grup ve toplumların, afetlere karşı kırılganlıklarını aşağıdaki şekil üzerinden anlatarak daha somut hale getirmek mümkündür. Aşağıda, deprem, sel, heyelan, toprak kayması, kasırga, fırtına, yıldırım düşmesi gibi çeşitli doğal olaylara maruz kalan bir ağacın gösterdiği direnç betimlenmiştir (Şekil 1). Buradaki ağaç bir sembol olarak birey ve toplumları temsil etmektedir. Şüphesiz ki, söz konusu doğal olaylara karşı ağacın gösterdiği direnç, onun bu afetler karşısında ne kadar etkileneceğini belirleyecektir. Bu sebeple, “dirençli mi? Yoksa, dirençsiz mi?” şeklinde bir soru yöneltiyoruz. Çünkü eğer, tam olarak dirençliyse, bu onun afetlere karşı kırılganlığının olmadığını gösterecektir. Aynı şekilde eğer dirençsizse de bu onun afetler karşısında kırılgan noktaları olduğu anlamına gelecektir. Dolayısıyla, aşağıda temsili anlamda oluşturduğumuz şekilde de görüldüğü gibi, “dirençsiz mi?” şeklindeki sorunun yerine, bu soruyu sönükleştirerek “kırılgan mı?” şeklinde bir soru yöneltiyoruz (Şekil 1). Çünkü, önemli olan, onun kırılgan noktalarının belirlenmesidir. Eğer kırılgan noktaları belirlenip güçlendirilirse, bu onu zaten “güçlü” ve “dirençli” kılacaktır.

Şekil 1. Afetlere Karşı Dirençlilik ve Kırılganlık Temsili¹

Afetlerin yıkıcı etkilerine karşı, toplumun ne kadar dirençli olduğu ve en önemlisi de bu direncin nasıl artırılabilirliği sorunu son yıllarda üzerinde çokça düşünülen konulardan birisi olmuştur. Fakat burada, toplumların afetlere karşı ne kadar dirençli oldukları araştırılırken ıskalanan önemli bir nokta var: Toplumların afetlere karşı kırılgan olup olmadıkları ve bu kırılganlıkları belirleyen faktörlerin neler olduğu. Birey, grup ve toplumların afetlerin etkilerine karşı gösterdikleri direnç, çeşitli doğal afetlere maruz kalan bir ağacın gösterdiği dirence benzetilebilir. Burada, ağacın gösterdiği direnç, onun kırılgan noktalarının olup olmadığına bağlıdır. Eğer, ağacın kırılgan noktaları varsa, bu ağaç afetlere karşı dirençsizdir. Dahası, ağacın kırılgan noktaları ne kadar fazlaysa, afetlere karşı dirençliliği de o kadar azdır. Bu durum, “dirençlilik ve “kırılganlık” arasında tam olarak ters bir orantının olduğunu göstermektedir (Şekil 2).

¹ Bu çalışmadaki tüm şekiller yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2. Afetler Bağlamında Dirençlilik ve Kırılganlık Arasındaki İlişki

Demek oluyor ki, dirençlilik ve kırılganlık arasındaki bu ters orantı ilişkisinden hareketle, kırılganlıkları azalttığımız veya ortadan kaldırdığımız ölçüde, toplulukların direncini de artırabileceğimiz sonucuna varabiliriz. Bu sebeple, toplulukların afetler karşısında dirençliliğini artırmak istiyorsak, atmamız gereken ilk adım, onların kırılganlıklarının yani, afetlere maruz kaldıklarında “hasar görebilirlik” durumlarını belirlememiz gerekmektedir. Daha sonrasında ise, bu kırılganlıkları nasıl azaltılabileceğimiz veya onları nasıl tamamen ortadan kaldırmaya yönelik politikaları geliştirmemiz şarttır.

Buraya kadar yaptığımız tartışmalardan hareketle, şu hipotezleri ileri sürmek mümkündür:

Hipotez 1: *Birey, grup ve toplumların afetler karşısındaki dirençliliğini artırmanın en etkili yollarından birisi de onların sahip oldukları kırılganlıkların ortadan kaldırılmasıdır.*

Hipotez 2: *Kırılganlık ve dirençlilik arasında ters bir orantı söz konusudur. Afetlere karşı kırılganlıkların azaltılması, dirençliliği artıracaktır.*

Hipotez 3: *Birey ve toplumların afetlere karşı kırılganlıkları çoklu ve çeşitli olduğundan, onlarla mücadele etme yolları da çeşitli ve çoklu olmalıdır.*

Hipotez 4: *Çoklu kırılganlık, afetlerin etkilerine karşı toplumu savunmasız kılan kırılganlıkların katmerleşmiş halidir ve müdahale edilmesi gereken ilk ve en riskli kırılganlıkların başında gelmektedir.*

4. Afetler ve Afetlerde Kırılganlık (Biçimleri)

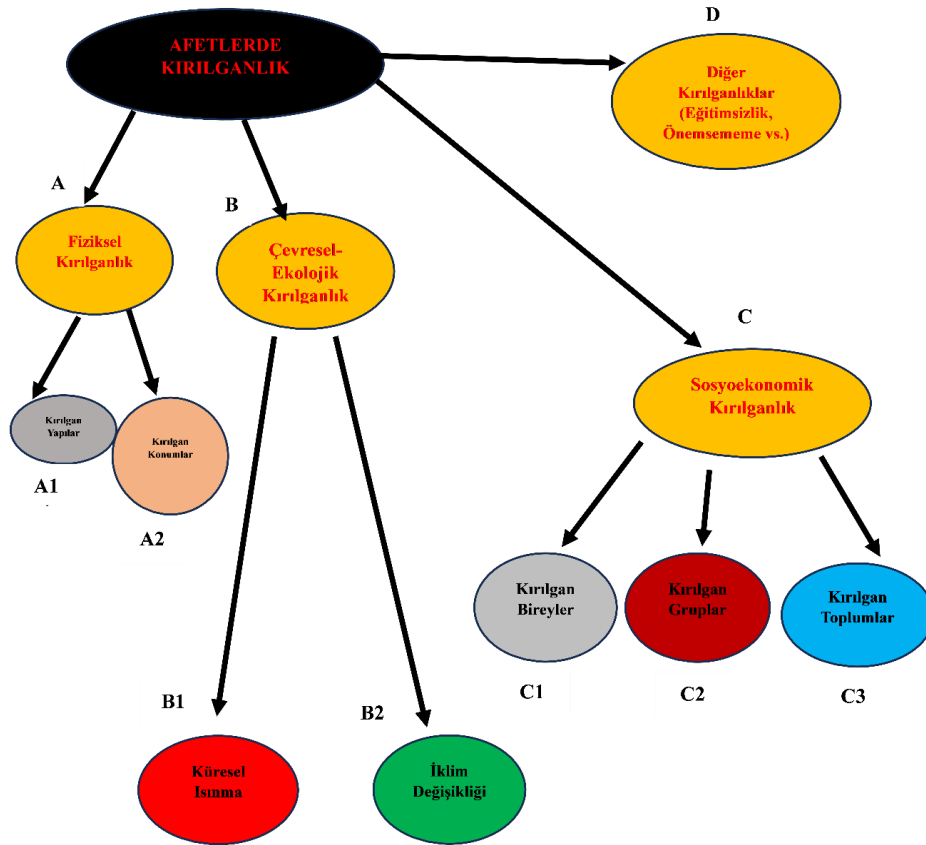
Afetler, çeşitli sebeplerle meydana gelen, can ve mal kaybına, yaşamsal faaliyetlerin durmasına ya da normalin dışında seyretmesine sebep olan doğal veya beşerî olarak ortaya çıkabilen, genellikle ani ve beklenmedik şekilde ortaya çıktıkları için önceden tahmin edilmesi zor olan, birey ve toplumların başa çıkma kapasitelerini oldukça zorlayan olay ya da olaylar zinciri olarak tanımlanabilir (Baydemir, 2023a, s. 136). Afetler, deprem, tsunami, kasırga/tayfun, sel ve taşkınlar, kuraklık, volkanik patlamalar, yangınlar, çığ, heyelan gibi doğal afetler ile savaşlar, çatışmalar, kimyasal sızıntılar, patlayıcılar, kimyasal ve biyolojik saldırılar veya nükleer patlamalar gibi beşerî yani “insan kaynaklı-yapımı” afetler olmak üzere ikiye ayrılırlar. Ancak, afetler, genelde doğal ve beşerî afetler olarak ayrılmasına ve beşerî afetler de en az doğal afetler kadar birey ve toplumları derinden etkilemesine rağmen, Baydemir’in (2023a, ss. 136-137) de altını çizerek vurguladığı gibi, afet üzerine yapılan çalışmalar ekseriyetle afeti, sadece doğal afetler anlamında kullanmaktadır. Bu anlamda, afetlerin beşerî yönü ve bu yönün yarattığı yıkım çoğu kez göz ardı edilmektedir.

Kırılganlık kavramı ise, genel olarak fiziksel ve sosyal yapıların dış etkenlere karşı ne kadar “hassas” ve “dirençli” olduğunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu kavram, afetler bağlamında düşünüldüğünde ise, çevrenin, yapıların, bireylerin, grupların ve toplumların “afetlerin olumsuz etkilerine maruz kalma durumu” olarak ifade edilebilir. Bu anlamda, kırılganlık, birey, grup ve toplumların, dış afetlerin etkilerine karşı ne kadar “hassas” ve “dirençli” olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, kırılganlık kavramı, afetlere maruz kaldıklarında, fiziksel ve sosyal yapıların, “hasar-zarar görebilirlik” durumu olarak da tariflenebilmektedir (Baydemir, 2023b, s. 306). Zira, doğal afetlerle karşılaşıldığında, kırılgan bireyler ve toplumlar daha büyük “hasarlarla” karşı karşıya kalabilmektedir. Kırılganlık, sosyoekonomik faktörler, altyapı kalitesi, acil durum hazırlığı düzeyi, çevresel faktörler ve diğer birçok değişkenle ilişkili bir durumdur. Bu anlamda, kırılganlık yani hasar görebilirlik, afetlerin teorik ve pratik boyutlarının temelini oluşturan (Gibb, 2018, s. 327) bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Afetler karşısında kırılgan olmanın veya kırılganlığın, fiziksel, çevresel ve sosyoekonomik gibi çeşitli biçimleri vardır. Örneğin, yapıların, tesislerin ve diğer fiziksel varlıkların afetlere karşı ne kadar dirençli olduğu fiziksel kırılganlıkla/dayanıklılıkla ilgilidir. Mesela, depreme dayanıksız yapıların yüksek fiziksel

kırılganlığa sahip oldukları söylenebilir. Bu, fiziksel kırılganlıkla ilgilidir. Bir de doğal kaynakların bozulması ve ekosistemlerin zayıflaması gibi sebeplerden dolayı, toplumların afetlere karşı daha savunmasız hale gelmesi gibi çevresel kırılganlık da söz konusu olabilmektedir. Ama, kırılganlığın en belirgin hali, sosyoekonomik kırılganlık biçiminde kendini göstermektedir. Örneğin, alt veya sınıf altı sosyal gruplar başta olmak üzere dezavantajlı gruplar genelde afetlere karşı daha savunmasızdırlar.

Buradan hareketle, afetler bağlamında kırılganlığı en nihayetinde dört şekilde ele almak mümkündür. Bunlar: A) kırılgan yapı ve konumların oluşturduğu fiziksel kırılganlık, B) küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi kırılganlıkların oluşturduğu çevresel-ekolojik kırılganlık, C) kırılgan birey, grup ve toplumların oluşturduğu sosyoekonomik kırılganlık ve D) eğitimsizlik, önemsememe gibi durumların oluşturduğu diğer kırılganlıklardır (Şekil 3).

Şekil 3. Afetlerde Kırılganlık Biçimleri

Dört temel tipe ayırabileceğimiz bu kırılganlık çeşitlerinin her biri kendi içinde belli özellikleri taşımaktadır ve bunları birbirlerinden keskin biçimde ayırmamız mümkün değildir. Bu sebeple, afetlere karşı oluşan bu kırılganlık tipleri, birbirlerinden net biçimde ayrılmamakta ve daha sonra da tartışacağımız üzere, kırılganlık tiplerinin birbirleriyle ilişkili olma durumları, afetlere karşı *kırılganlık zincirlerinin* oluşumunu tetiklemektedir. Öyleyse, afetlere karşı dirençli topluluk ve toplumlumlar inşa etmek istiyorsak, yukarıda genel hatlarını çizdiğimiz kırılganlıkların tümüyle mücadele etmemiz gerekecektir. Çünkü, bu kırılganlıkların her birisi, afetler karşısında birey ve toplumların dirençliliğini olumsuz etkileyen birer zincir gibidir. Bu kırılganlıklardan birisini azaltmak veya ortadan kaldırmak, bu zincirlerde sadece birisini zayıflatmak veya kırmak anlamına gelecektir. Oysaki, böyle bir durumda diğer zincirler güçlü biçimde kalmaya ve böylelikle de toplumu etkilemeye devam edecektir. Bunun içindir ki, bu çalışmada, afetlere karşı, birey ve toplumların sahip oldukları tüm kırılganlıklarla topyekûn mücadele edilmesi gerektiğini ileri

sürüyor. Bu durumu da “kırılgnlıkları kırmak”, “kırılgnlık zincirlerini kırmak” olarak kavramlaştırıyoruz.

4.1. Fiziksel Kırılgnlık

Afetlerin yıkıcı etkilerine karşı toplumun kırılgn noktalarının başında fiziksel kırılgnlık gelmektedir. İnsanların doğrudan veya dolaylı olarak kullandıkları, yapıların, tesislerin ve diğer fiziksel varlıkların afetlere karşı ne kadar dirençli olduğu fiziksel kırılgnlıkla/dayanıklılıkla ilgilidir. Mesela, depreme dayanıksız yapılar yüksek fiziksel kırılgnlığa sahip olduğu söylenebilir. Fiziksel kırılgnlığı da kendi içinde yapısal kırılgnlık ve konumsal/coğrafi kırılgnlık olarak ikiye ayırmak mümkündür. Yapısal kırılgnlık, evlerin, binaların, işyerlerinin, tesislerin, fabrikaların, su, doğalgaz, elektrik, doğalgaz ve kanalizasyon gibi şebekeleri gibi alt yapıların ve üst yapıların, yolların, köprülerin, hava alanlarının ve hastanelerin, kısacası yapı stoğunun afetler karşısındaki kırılgnlığıdır. Bir diğer önemli fiziksel kırılgnlık türü ise, konumsal/coğrafi kırılgnlıktır. Yani, yapı stoklarının bulundukları yerlerin kırılgnlığıdır. Zira, yer seçimi yani coğrafi konum, kırılgnlığı etkileyen en başat faktörlerden birisidir. Bilhassa, bazı coğrafi bölgeler veya yerler belli afetlere karşı daha hassas yerler olabilmektedir. Örneğin, dere kenarı, yapı stoğu için uygun bir yer değildir. Çünkü, olası bir sel felaketinde olumsuz etkilenecektir. Mesela, bina yaparken eksik veya uygun olmayan malzeme kullanmak, fay hattının üzerine veya “sıvılaşma” riski olan bir yere bina yapmak, ya da dere kenarına ev yapmak oluşabilecek bir afete karşı dirençsizliğe ve dolayısıyla kırılgnlığa davetiye çıkarmakla eşdeğer bir durumdur.

Son zamanlarda yaşanan bir afetten örnek vererek konuyu biraz daha aydınlatmak mümkündür. Mesela, 6 Şubat Kahramanmaraş-Hatay merkezli 11 ili derinden etkileyen depremlerde binlerce yapı ya yıkılmış ya da zarar görmüştür. Depremin şiddetinin büyük olması bir tarafa, yıkılan yapıların en temel özelliği ise, depreme karşı kırılgn olmalarıydı. Bu depremlerde, pek çok fiziksel yapı (yol, köprü, vs.) hasar gördüğü için afetlere müdahale etme durumu da zorlaşmıştır. En önemlisi de bu depremlerde okul, hastane, hava alanı, belediye binası gibi bazı resmî kurumlar da ciddi biçimde zarar görmüştür. Örneğin, depremlerin etkisiyle, bazı hastaneler zarar gördüğü için boşaltılmış; Hatay Havaalanı'na giden yollar ve havaalanı pisti ciddi biçimde zarar görmüş; Adıyaman'da afetlere müdahale edecek kurumların başında gelen belediye binası yıkılmıştı. Bu sebeple de depremin ilk günlerinde kırsal kesimlere ulaşmak, arama ve kurtarma faaliyetlerinde bulunmak gibi destekler daha zor olmuştu. Dolayısıyla, fiziki yapıların afetler karşısındaki zarar görülebilirliği yani kırılgnlık durumu, birey ve toplumların afetler karşısındaki dirençsizliğini katlayarak artırmaktadır. Bu anlamda, fiziksel kırılgnlıkları azaltmak, birey ve toplumun afetler karşısındaki zarar görülebilirliğini de azaltacaktır. Çünkü, fiziksel yapıların afetler karşısındaki kırılgnlığı, o fiziksel yapıları kullanan insanları da doğrudan etkilemektedir. Bu da afetlerin etkilerine karşı dirençli bir toplumu inşa etmenin en önemli yollarından birisinin de fiziksel kırılgnlıklarla mücadele etmemiz gerektiğini göstermektedir.

4.2. Çevresel-Ekolojik Kırılgnlık

İkinci kırılgnlık biçimi ise, çevresel/ekolojik kırılgnlıktır. Bu kırılgnlık, doğal çevrenin afetlere karşı ne kadar dirençli olduğunu da ifade etmektedir. Örneğin, ağaçların yoğun şekilde kesildiği bir bölge, toprak kaymalarına veya sellere karşı daha savunmasız hale gelecektir. Dolayısıyla, bu kırılgnlık tipi, genellikle doğal kaynakların bozulması ve ekosistemlerin zayıflaması gibi sebeplerden dolayı oluştuğu söylenebilir. Bu kırılgnlık da yapıların ve toplumların afetlere karşı daha savunmasız hale gelmesine neden olabilmektedir. Küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi olgular, çevresel-ekolojik kırılgnlıklara sebep olmaktadır. Bu kırılgnlık da fiziksel kırılgnlık gibi, birey ve toplumların savunmasızlığını artırmaktadır. Özellikle de iklimde olduğu gibi çevresel faktörlerdeki değişikliklerin etkisini daha fazla gösterdiği bölgelerde yaşayan birey ve toplulukların afetlere karşı olan dirençlerini olumsuz yönde etkilemektedir (bkz: Aygün & Torlak, 2020; Gökçe, Pancar, & Türk, 2018; Kaya, 2018; Sırma, 2023). Böylelikle, bu kırılgnlık biçimi, diğer kırılgnlıklarla birleşerek, bir kırılgnlık zincirinin oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi sorunlarla birlikte doğal ortamın olumsuz yönde etkilenmesi, tüm dünyanın ortak bir sonudur ve bu da onu giderek daha önemli bir hale getirmektedir.

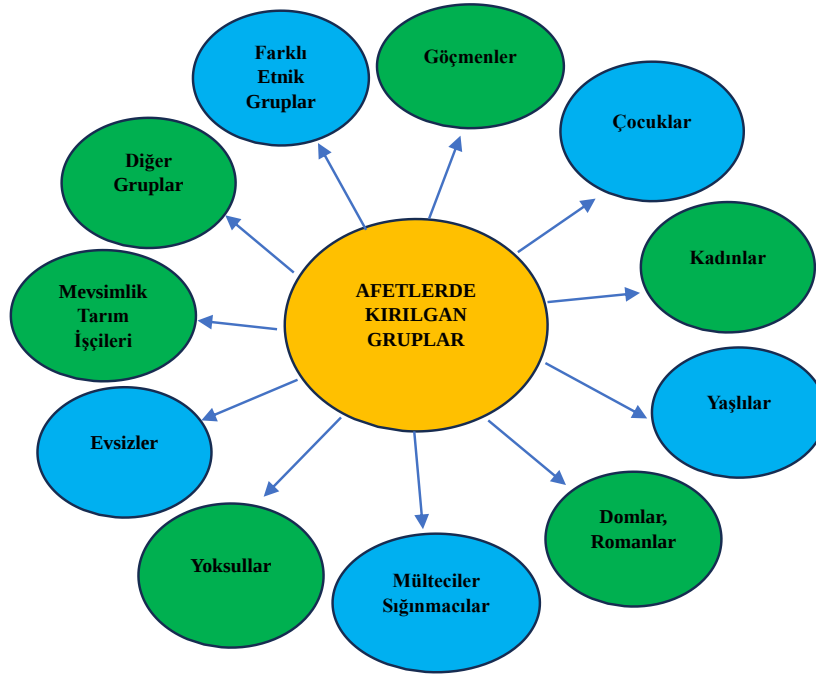
4.3. Sosyoekonomik Kırılgnlık

Üçüncü kırılgnlık biçimi ise, sosyoekonomik kırılgnlıktır. Sosyoekonomik kırılgnlık, afetlerde oluşan en belirgin kırılgnlıklardan birisi olarak kendini göstermektedir. Bireylerin, grupların ve toplumların içinde bulundukları sosyal ve ekonomik şartlar onları, afetlere karşı kırılgn yapabilmektedir. Dolayısıyla, bu kırılgnlık tipi, toplumun belirli kesimlerinin afetlere karşı daha savunmasız olabileceğini gösterir. Örneğin, düşük gelirli topluluklar genellikle deprem, sel veya kuraklık gibi afetlerden daha kötü şekilde etkilenebilmektedir. Zira, bu tür olaylara yanıt vermek için gerekli kaynaklara veya bilgilere sahip olmayabilirler. Sosyoekonomik kırılgnlıklar, genellikle sosyal ve ekonomik gibi nedenlerden dolayı afetlerin etkilerine karşı dirençsiz olan birey, grup ve toplumların sahip olduğu kırılgnlıklardır. Bu kırılgnlık türünü, kırılgn bireyler, kırılgn gruplar ve kırılgn toplumlar olmak üzere üç farklı türe ayırmak mümkündür. Bunlardan üçüncüsü olan kırılgn toplumlar, kırılgn birey ve kırılgn grupların bir araya gelmesiyle oluşan, afetlere karşı dirençsiz toplumlardır. Şüphesi ki, bir toplumun sosyal ve ekonomik durumu, kırılgnlık düzeyini büyük ölçüde etkilemektedir. Yoksulluk, insanları riskli bölgelere yerleşmeye veya tehlikeli şartlarda yaşamaya zorlamaktadır. Ekonomik imkânların sınırlı olması, insanların güvensiz konutlarda yaşamasına veya riskli işlerde çalışmasına neden olabilmektedir. Fakat, ekonomik durumun ötesinde, sosyal dinamikler ve toplumsal değerler de kırılgnlıkla doğrudan ilişkilidir. Birey ve toplulukların bilgiye erişimi, eğitim seviyesi, cinsiyet eşitliği ve sosyal dayanışma gibi unsurlar da onların afetlere karşı ne kadar dirençli olduğunu belirlemektedir.

Afetler, toplumun her kesimini etkileyebilir, ancak bazı bireyler, belirli özellikleri nedeniyle afetlere karşı daha kırılgn hale gelebilirler. Bu kırılgn bireyler, afetlerin etkilerinden daha fazla etkilenme riski taşıyan ve afet sonrası toparlanma sürecinde daha fazla destek ihtiyacı olan kişilerdir. Afetlere karşı, kırılgn bireylerin tek tek bir araya gelmesiyle, kırılgn gruplar oluşmaktadır. Farklı kırılgn gruplar ise, bir araya gelerek kırılgn toplumları oluşturmaktadır. Peki, kırılgn bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları kırılgn topluluklar hangileridir ve bunlar afetlere karşı neden dirençsizdirler?

4.3.1. Kırılgn Gruplar

Kırılgn gruplar, sosyoekonomik kırılgnlık zincirinin orta halkasını oluşturmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, kırılgn gruplar, kırılgn bireylerin bir araya gelmesiyle oluşur. Bireysel kırılgnlıklar mikro ölçekli kırılgnlıklardır, ancak toplumsal kırılgnlık makro ölçekli bir kırılgnlıktır. Topluluk kırılgnlığı ise, bu iki kırılgnlığın ortasında bulunur. Afetler her şeyden önce olumsuz koşulları yaratan olaylardır. “Bu olumsuz koşullara katlanmak durumunda olan insanların tamamının [da] aynı şekilde ve aynı derecede dirençliliğe sahip olduklarını iddia etmek mümkün değildir. Yapıları gereği toplumun bazı kesimleri afetler karşısında daha hassas, daha kırılgn olabilmektedir.” (Duruel, 2023a, s. 231). Yoksullar, mülteciler, sığınmacılar, göçmenler, engelliler, çocuklar, kadınlar, yaşlılar, farklı etnik yapıları sahip kişiler, Dom/Roman/Çingeneler, mevsimlik tarım işçileri, evsizler gibi gruplar, kırılgn topluluklar arasında yer almaktadır (Şekil 4).

Şekil 4. Afetlerde Kırılgan Gruplar

Domlar/Romalar/Çingeneler gibi farklı etnik aidiyetleri olan gruplar, evsizler ve yoksullar da kırılgan gruplardandır. Çünkü bu gruplar, sosyoekonomik durumları, aidiyet ve kimlikleri, içinde bulundukları sınıfları onları çoğu kez “öteki” olarak etiketlemeye sebep olmaktadır. Bilhassa yoksullar ve evsizler, afetlerin etkilerine açık olan gruplardır. Farklı, sınıf, statü ve etnik yapıya sahip bu gruplar, egemen toplumsal düzen içerisinde dezavantajlı olabilmektedirler. Buradan hareketle söyleyebiliriz ki, kırılgan grupların önemli özelliklerinin başında, dezavantajlı konumda olmaları gelmektedir. Bu grupların afetler karşısındaki durumları son derece önemlidir. Çünkü, bunlar toplumun dezavantajlı gruplarını oluşturur. Afetlerde bu tür kırılgan grupların daha çok etkilendiğini görmekteyiz. Buradan hareketle, yaş, cinsiyet, sosyoekonomik durum, etnisite, eğitim düzeyi, sağlık durumu gibi birçok faktörün kırılganlığı etkilediğini söyleyebiliriz.

Afetler karşısında kırılgan olan gruplardan birisi de çocuklardır. Çünkü, çocuklar fiziksel ve psikolojik olarak daha az dayanıklıdır ve afet sırasında ve sonrasında özel bakım ve destek gereksinimleri olabilmektedir. Bununla birlikte, bazı özel koşullarda olan çocukların ise, kırılganlıkları daha fazladır. Mesela, kız çocukları erkek çocuklara göre daha savunmasızdır (bkz: Erbil, 2023; Karabulut & Bekler, 2019; Peek, 2008) Çünkü afet sırasında veya sonrasında cinsel şiddete maruz kalma riskiyle karşı karşıya kalabilirler. Bununla birlikte, engelli çocuklar ve çocuk işçiler de yine kırılganlıkları fazla olan çocuklardır. Erbil, “Türkiye’de Krizler, Afetler ve Çocuk” (2023) başlıklı çalışmasında, yakın zamanda yayılan Covid-19 salgını ve 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş-Hatay merkezli depremlerde çocukların nasıl etkilendiğini incelediği çalışmasında, çocukların bu afetlerdeki savunmasızlık hallerinin, onların haklarının ihlal edilmesine kadar ilerleyen bir süreçte kadar evrildiğine dikkat çekmiştir.

Toplumun bir başka dezavantajlı olan ve bu sebeple kırılgan olan grubu ise kadınlardır. Nitekim, bazı toplumlarda pek çok sebepten dolayı kadınlar, toplumun dezavantajlıları olmaktadır (Akbal & Taşbaş, 2024). Bazı toplumlarda, kadınlar ekonomik fırsatlara erişimde sınırlamalarla karşılaşmaktadır. Bu durum, kadınların, afet sonrası toparlanma süreçlerinde zorluk yaşamalarına neden olabilmektedir. Bazı fiziksel ve biyolojik faktörle de kadınların kırılganlığını artırabilmektedir. Mesela, hamilelik veya emzirme gibi durumlar, kadınların afetlere karşı kırılganlığını artırabilmektedir. Ayrıca, afet sırasında ve sonrasında kadınlar ve kız çocukları için cinsel şiddet riski artabilmektedir. Dahası, kadınların ev içi işler ve bakım

(çocuklara, engellilere, yaşlılara) sorumlulukları da yine onları kırılgan hale getirebilmektedir. Bu, onların afet sırasında hareket kabiliyetlerini kısıtlayabilen bir durumdur.

Afetlere karşı kırılgan olan bir başka grup da yaşlılardır. Fiziksel kısıtlılıklar ve kronik sağlık sorunları yaşlıları afetlere karşı daha savunmasız yapabilmektedir. Ek vd. yaşlıların bir biyolojik afet olarak Covid-19 salgınının “zayıf halkası” olduğuna ve salgınının insanlar arasında ayrımcılık yapmamasına rağmen, toplumun dezavantajlı kesimini oluşturan yaşlılarında hastalığın seyrinin ağır işlediğini ve yaşlılarda ölüm oranlarının yüksek olduğuna dikkat çekmişlerdir (Ek vd., 2020, s. 35). Benzer biçimde, afetlerin kırılgan bir grup olarak yaşlılar üzerindeki etkisine dikkat çeken çeşitli çalışmalar yapılmıştır (bkz: Bayraktar & Dal Yılmaz, 2018; Çakır & Atalay, 2020; Duruel, 2023b, 2023c; Yavuz, 2019; Yaylagül & Aslan, 2020).

Afetlere karşı kırılgan olan bir diğer kırılgan grup da engellilerdir. Fiziksel, duyuşsal ya da bilişsel engelliler, afetler sırasında ve sonrasında özel destek ve düşünülmesi gereken ihtiyaçlara sahip olmaları onları afetler karşısında hassas kılabilmektedir. Bu sebeple de afetlerin sadece engelli bireyler için değil aynı zamanda engelli bireylerin aileleri için de zorlukları vardır. Afetler bağlamında yaşlılar üzerine yapılmış bazı çalışmalarda (Bilik, 2023; Türk, 2022) yaşlıların afetler karşısındaki kırılganlıklarına dikkat çekilmiştir.

Mevsimlik tarım işçileri de afetlere karşı kırılgan olan gruplardandır. Bu gruplar, her şeyden önce, sosyoekonomik açıdan zayıf ve afet risklerine daha açık olan gruplardır. Bu gruplar, içinde bulundukları sosyoekonomik şartlar sebebiyle afetlerin sonuçlarıyla başa çıkma konusunda da ciddi sorunlar yaşayabilmektedirler. Örneğin, Covid-19 salgınının mevsimlik tarım işçilerin yaşam ve çalışma koşulları üzerindeki etkilerini inceleyen pek çok çalışma (Benek vd., 2020; Karaman & Vesek, 2021; Şimşek, 2020; Yılmaz & Yıldırım İşler, 2021), mevsimlik tarım işçilerinin bu salgın karşısında toplumun diğer kesimlerine göre ne kadar zayıf olduklarını göstermektedir.

Afetlere karşı kırılgan olan bir diğer grup da göçmenler, mülteciler ve sığınmacılardır. Bu kırılgan gruplar, afetler sırasında ve sonrasında özgün risklerle karşılaşabilirler. Bu kırılganlık, genellikle sosyal, ekonomik, politik ve çevresel faktörlere bağlı olarak artabilmektedir. Örneğin, dil bariyeri, sosyoekonomik durum, yasal statü, geçici ve düşük kaliteli barınma koşulları, yeni yaşadıkları yerlerin afet riskleri hakkında bilgi sahibi olamama durumu, sağlık hizmetleri, eğitim ve diğer temel hizmetlere erişimde zorluk yaşama, ayrımcılık, ötekileştirilme gibi durumlar bu grubun afetler karşısındaki kırılganlığını etkilemektedir (Duruel, 2023a, s. 231; Sert vd., 2023; Sevinin vd., 2023, s. 341). Bununla birlikte, afetler kırılgan gruplara yönelik sosyal dışlama, ötekileştirme, ayrımcılık ve toplumsal algılarda değişikliklerin yaşanması gibi sorunları da ortaya çıkarabilmektedir. Örneğin, Baydemir ve Benek, Suriyelilere yönelik toplumsal algıların oluşmasında Covid-19'un etkisini inceledikleri çalışmalarında, Covid-19 salgının Suriyelilere yönelik toplumsal bakışı olumsuz etkilediğini, bazı insanların, Suriyelileri “hastalık yayan insanlar!” olarak gördüklerini ortaya koymuştur (bkz: Baydemir, 2023c, ss. 170-185; Baydemir & Benek, 2022).

Sonuç olarak, kırılgan gruplar, toplumun belirli kesimlerini temsil eden ve doğal ya da beşerî afetler karşısında daha yüksek risk altında bulunan bireylerden oluşurlar. Bu gruplar, genel nüfusa göre daha yüksek risk altında olup, afetlere karşı daha az dayanıklıdır. Afet hazırlığı, müdahalesi ve iyileştirme süreçlerinde, kırılgan grupların özel ihtiyaçlarını ve durumlarını dikkate almanın ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

4.4. Diğer Kırılganlıklar

Fiziksel, çevresel ve sosyoekonomik kırılganlıkların dışında kalan kırılganlıkları da diğer kırılganlıklar kategorisine koyabiliriz. Özellikle de eğitimsizlik, önemsememe gibi daha farklı sebeplerle oluşan bu kırılganlık tipi de afetlere karşı birey ve grupları dirençsiz hale getirebilmektedir. Ek olarak, son zamanlarda sıklıkla dile getirilmeye başlanan bazı kırılganlık tiplerini de yine bu kategoriye koymak mümkündür. Örneğin, afetlerin yıkıcı etkisinin neredeyse tüm dünyada kentsel alanlarda giderek daha çok hissedilmeye başlanmasıyla, “kentsel kırılganlık” kavramını son yıllarda daha sık duymaya başladık. Çünkü, nüfusun büyük bir çoğunluğu artık kentlerde yaşamakta ve bu anlamda kentlerin afetlere karşı dirençli olması son derece önem kazanmaktadır (Pelling, 2003). Kentsel altyapı ve üstyapılar, belediyelerin afetlerle baş etme potansiyeli vs. kentlerin kırılganlığını belirlemektedir. Zira, afetler, kentlerde meydana geldiğinde, toplum açısından etkileri diğer ortamlara kıyasla felaket olabilmektedir.

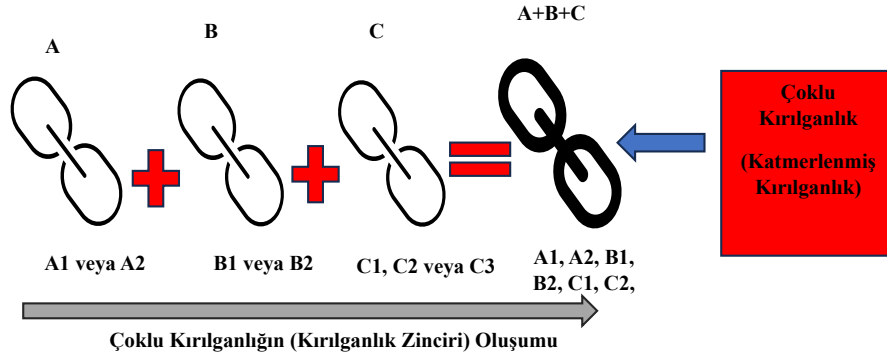
Bununla birlikte, kentsel alanların kırılganlığı gibi kırsal alanların kırılganlığı da söz konusudur. Bilhassa, bazı kırsal yerlerde, eğitim, sağlık, alt yapı, ulaşım gibi hizmetlerin yetersiz olması, bu tür yerleri afetlere

karşı daha kırılgn yapabilmektedir. Afet esnasında ve sonrasında uygulanacak-verilecek hizmetlerin çoğu kentsel alanlarda toplandığından, bunların afetlerde kırsal alanlara ulaştırılması, altyapı ve ulaşımın zarar görmesi gibi birçok sebepten dolayı bazen zor olabilmektedir.

5. Çoklu Kırılgnlık (Kırılgnlık Zinciri)

Çoklu kırılgnlık kavramını afet riskinin, birden fazla faktörün etkileşimi sonucu arttığı durumları ifade etmek için kullanıyoruz. Bu kavram, bireylerin, grupların ve toplumların tek bir kırılgnlık türüyle sınırlı kalmadığını ve birçok farklı faktörün etkileşiminin sonucunda daha büyük bir kırılgnlık düzeyine ulaşabileceğini gerçeğini yansıtmaktadır. Akbal ve Taşbaşı, “Depremde Kadın Olmak: Osmanlı Düziçi Çadır Kent Örneği” (2024) başlıklı makalelerinde kadınlarla yaptıkları görüşmede bir kadının deprem sonrası kendini güvende hissetmediğine dair şu söyledikleri tam da afetlere karşı çoklu kırılgnlığa örnektir. Nitekim, kadın katılımcı, “K19: Kendimi güvende hissetmiyorum. Çünkü ben Suriyeliyim.” (Akbal & Taşbaşı, 2024, s. 656) demiştir. Dolayısıyla, katılımcının hem “kadın” olması hem de “Suriyeli” olması onu daha da dezavantajlı duruma getirmiş ve kırılgnlık durumunu ikiye katlamıştır.

Çoklu kırılgnlık iki biçimde oluşmaktadır. Bunlardan birincisi, grup içi kırılgnlıkların birleşmesi sonucu oluşan çoklu kırılgnlıklardır. Örneğin, dere kenarında (A2= kırılgn konum) yetersiz malzemeden yapılmış bir ev (A1= kırılgn yapı) fiziksel kırılgnlığa (A) sahiptir. Ya da kadın (C1= kırılgn birey) yoksul (C2= kırılgn grup) ve mülteci (C2= kırılgn grup) olan bir bireyin afet karşısındaki durumu C1’in C2 ile birleşmesi sonucu oluşmuş bir sosyoekonomik kırılgnlıktır (C). Bir de A, B, C ve D gruplarının iki veya daha fazlasının birbiriyle kombinasyonu sonucu oluşturdukları çoklu kırılgnlıklar vardır. Örneğin, yetersiz ve yanlış malzeme kullanarak (A1= kırılgn yapı), fay hattı üzerine ev yapan (A2= kırılgn konum), yoksul (C= Sosyoekonomik kırılgnlık) eğitimsiz ve afet bilincinden yoksun (D= Diğer kırılgnlıklar) bir birey veya aile, farklı tiplerde/çeşitlerde olmak üzere birden fazla kırılgnlığa sahiptir ve bu sebeple de afetin risklerine karşı çok daha savunmasızdır. Buradan hareketle, kırılgnlık tiplerini belirlerken oluşturduğumuz Şekil 3’teki harf ve rakamlı kodlamalar aracılığıyla aşağıdaki gibi bir çoklu kırılgnlık (kırılgnlık zinciri) formülünü oluşturmak mümkündür (Şekil 5).

Şekil 5. Çoklu Kırılgnlığın Oluşumu

Kırılgnlıkların her birisinin bir zincirin halkası olarak betimlendiği yukarıdaki şekilde de görüldüğü gibi, A, B ve C (Fiziksel, Çevresel ve Sosyoekonomik kırılgnlıklar) tipindeki kırılgnlıkların bir araya gelerek oluşturduğu kırılgnlık türü güçlü bir zincire benzemekte ve bu zincir afetlere karşı toplumun ayağına vurulmuş bir pranga gibi toplumun hareket etme kabiliyetini azaltmaktadır. Çünkü, buradaki durum adeta bir yumağa dönüşen katmerlenmiş bir kırılgnlıktır. Bu sebeple de çoklu kırılgnlık, afetlerin etkilerine karşı toplumu savunmasız kılan kırılgnlıkların katmerleşmiş halidir ve müdahale edilmesi gereken ilk ve en riskli kırılgnlıkların başında gelmektedir.

Çoklu kırılgnlık kavramı, afet risklerini değerlendirirken ve afetlere karşı hazırlık yaparken, birden fazla faktörün etkileşimini ve toplumdaki kırılgnlığın karmaşıklığını dikkate almayı gerektirmektedir. Afet yönetimi politikaları ve stratejileri, bu karmaşık etkileşimleri anlamak ve buna uygun önlemler almak için çoklu kırılgnlık perspektifini benimsemelidir. Bu perspektif bize, afetlerle başa çıkmak için daha bütüncül ve etkili bir yaklaşım benimseme ihtiyacının olduğunu da göstermektedir.

6. Zincirleri Kırarak: Afetlere Karşı Toplumsal Direnci Artırmak İçin Bazı Öneriler

Peki, afetlere karşı kırılgnlığın azaltılması veya önlenmesi için neler yapılabilir? Buna, bu araştırmada genel çerçevesini ortaya koymaya çalıştığımız kırılgnlığın biçimlerine göre farklı şekillerde çözüm getirilebilir. Mesela, kırılgnlıklardan birisi olan, fiziksel kırılgnlığı en aza indirgeyerek yapı tüm yapı stoklarının güçlendirilmesi ve afetlere karşı dayanıklı hale getirilmesi gerekir. Ancak, en başta da yapı stoğunun inşaatı öncesi uygun yer seçimidir. Yani coğrafi konumdan kaynaklanabilecek kırılgnlıkların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Ve bu kırılgnlık, afetlerdeki kırılgnlıkların en önemlileri arasında yer almaktadır. Çünkü, bu fiziksel yapılar her şeyden önce insanları koruyan ve çeşitli hizmetleri barındıran yapılardır. Bu yapıların kırılgnlığı ya da dayanıksızlığı, insanları ve toplumları afetler karşısında adeta felce uğratabilir. Bu sebeple de afetlere karşı dirençli bir toplum inşa etmek istiyorsak, en az toplumsal yapılar (birey ve sosyal gruplar gibi) kadar, bu yapıların iç içe ve bağlantılı olduğu fiziksel yapıların da dirençli hale getirilmesi şarttır. Dolayısıyla, fiziksel kırılgnlıklarla mücadele etmek, dirençli bir toplumun inşası için olmazsa olmaz bir mücadele süreci olarak görülmelidir.

Toplumları afetlere karşı dirençsiz kılan bir diğer kırılgnlık biçimi ise, çevre kirliliği, iklim değişikliği ve küresel ısınma gibi olguların oluşturduğu çevresel-ekolojik kırılgnlıktır. Çevresel veya ekolojik kırılgnlığı azaltmak veya önüne geçmek için, her şeyden önce küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi olayları tetikleyen faktörlerin önlenmesi gerekir. Bunun için de uluslararası dayanışma şarttır. Zira, bu tür bir kırılgnlıkla mücadele etmek için sadece ulusal kaynaklar yetmez aynı zamanda uluslararası bir mücadeleyi gerektirir. Çünkü, bu kırılgnlık tipi, tüm insanlığı etkilemektedir. Ve çözüm için de makro düzeyde bir mücadele alanı oluşturulması ve uluslararası toplumun birlikte çalışmasını gerektirir.

Afetlere karşı toplumların direncini olumsuz etkileyen kırılgnlıklardan bir diğeri de birey, grup ve toplumsal kırılgnlığı etkileyen sosyoekonomik kırılgnlıklardır. Sosyoekonomik kırılgnlıklarla mücadele etmeden dirençli bir toplum inşa etmek mümkün değildir. Sosyoekonomik kırılgnlıkların en temelinde ise, bireysel ve grupsal kırılgnlıklar yer almaktadır. Bireysel kırılgnlıkları ortadan kaldırmadan afetlere karşı güçlü topluluklar inşa edemeyiz. Sosyoekonomik kırılgnlıklarla mücadelenin ilk adımı, bireysel kırılgnlıklarla mücadele etmekten geçmektedir. Çünkü, birey toplumu oluşturan en küçük yapı taşıdır ve tek tek bireylerin bir araya gelmesiyle önce topluluklar daha sonrasında ise toplumlar oluşur. Eğer, afetlere karşı bireylerin kırılgnlıkları ortadan kaldırılsa, bu bireylerin oluşturduğu toplum da afetlere karşı dirençli olacaktır. Kırılgnlığın en yaygın biçimlerinden birisi olan sosyoekonomik kırılgnlığı azaltmak ve en aza indirmek için, her şeyden önce sosyoekonomik eşitsizlik ve dengesizliklerin ortadan kaldırılması gerekmektedir ve bunun içinde yoksullukla mücadele şarttır. İnsanların ve toplumların afet konusunda eğitilmeleri de yine önem arz etmektedir.

Afetlere karşı dirençli olmak istiyorsak, öncelikli olarak afetleri iyi tanımalıyız. Afetleri iyi tanıdıktan sonra afetlere karşı kırılgnlıklarımızın neler olduğunu tespit edilmesi ve bu kırılgnlıklarımızla nasıl mücadele edebileceğimizi belirleyecek politikaları geliştirmemiz gerekmektedir. Afetlere karşı dirençli bir toplumun inşası ve kırılgnlıklarla mücadele için atılması gereken adımları ve bu adımları atarken nelere dikkat edilmesi gerektiğine ilişkin öneriler aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 1. Kırılgnlıklar Bağlamında Adım Adım Afetlerle Mücadele Etme Stratejileri

Adım	Tanım	Açıklama
1. Adım	Afetleri iyi tanımak	Birincisi, hangi afetlerin hangi koşullarda, nerelerde ve nasıl meydana geldikleri üzerine bilimsel çalışmalar yapılmalı. Örneğin, fay hatlarının nerelerden geçtiğini tespit etmek ve bunu haritalandırarak halkın kolay biçimde erişebileceği duruma getirmek (Bankoff vd., 2004; Demir vd., 2019; Evans, 2010). Sel felaketlerinin daha çok nerelerde meydana geldiğini belirlemek ve buna yönelik önlemler almak gibi.
2. Adım	Kırılgnlıklarımızı, bir başka deyişle, dirençsiz yönlerimizi tespit etmek	İkincisi, kendi kırılgnlıklarımızı tanımamız gerekir. Afetlere karşı, zayıf ve güçlü yönlerimizi belirlemeliyiz. İlk olarak afetleri tanımamız, daha sonrasında ise kendimizi tanımamız gerekir. Olabilecek afetlere karşı hazırlıklı mıyız? Güçlü ve zayıf yönlerimiz neler?

3. Adım	Politika geliştirmek ve kırılganlıkları kırmak	Üçüncü olarak, kırılganlıklarımıza karşılık neler yapabileceğimizi belirlemek. Bu evre, kırılganlıkları nasıl kıracağız? Topluluk direncini nasıl inşa edeceğiz? Bunun için ne tür politikalar geliştirmek gerekecektir? gibi sorulara yanıt arandığı evre olmalıdır.
4. Adım	Dirençli topluluğun inşası ve afetlere karşı toplumun hazır hale getirilmesi	Dördüncü ve son olarak da belirlenen politikaların hayata geçirilerek toplulukların afetlere karşı hazır hale getirilmesidir.

Yukarıda belirlenen bu adımlar, afetlere karşı toplumsal direnci artırmak için belirlenen süreçlerdir. Bir de bu süreçlerde ne tür politikalar geliştirebileceğimize ilişkin de bazı önerilerde bulunmak mümkündür. Afet kapsamında kırılganlıklarla mücadele etmek, afetin etkilerini minimize etmek ve toplumun dayanıklılığını artırmak için hızlı ve etkili önlemler almayı gerektirmektedir. Afetlerin yıkıcı etkilerine karşı kırılganlıklarla mücadele etmek için bazı stratejiler aşağıda sıralanmıştır.

- ✓ Hukuk, medya ve teknoloji gibi araçlardan pozitif biçimde faydalanmak. Siyaset kurumu, afetlerle mücadelede herkesi kapsayan yasaları çıkarmalı ve hayata geçirmelidir.
- ✓ Hukuki normlar sadece kâğıt üzerinde kalmamalıdır. Etkin biçimde uygulanması gerekir.
- ✓ Medya kurumu afetler konusunda halkı bilinçlendirebilir.
- ✓ Eşitsizliklerin ortadan kaldırılması veya en aza indirgenmesi için mücadele edilmelidir.
- ✓ Yoksullukla mücadele etmek ve dezavantajlı grupları güçlendirmek.
- ✓ Eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerine önem vermek. Özellikle de kırılgan grupları afetlere karşı dirençli hale getirebilecek politikalarının bir an önce hayata geçirilmesi şarttır.
- ✓ Kırılgan gurupların bulundukları bölge ve mahallelerin (hatta cadde ve sokakların) önceden tespit edilmesi. Bir kayıt ve kontrol mekanizmasının oluşturulması gerekmektedir.
- ✓ Altyapı ve üst yapıların güçlendirilmesi gerekmektedir. Bilhassa, bina ve altyapı projelerinde deprem, sel gibi afetlerde hasarı azaltacak standartlara uygunluk sağlanmalıdır.
- ✓ Toplumsal katılım ve çoklu iş birliğinin sağlanması gerekir.
- ✓ Doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi, çevrenin korunması ve ekosistemlerin restore edilmesi, afet öncesi kırılganlıkları azaltabilir.
- ✓ Teknolojik ilerlemelerden olabildiğince yararlanmak gerekir.
- ✓ Erken uyarı sistemlerini hayata geçirerek afetlere karşı hazır hale gelme.
- ✓ Afet sonrasında afetzedelerin psikolojik ihtiyaçlarına yönelik sosyal ve psikolojik destek sağlanmalıdır. Bu, psikososyal destek ekipleri, danışmanlık hizmetleri ve toplumsal dayanışma ağlarının güçlendirilmesini içerecek şekilde olmalıdır.
- ✓ Afet sonrası toplumun toparlanmasını desteklemek için, ekonomik ve sosyal kalkınma önlemleri alınmalıdır. İş ve gelir kaybı yaşayan bireylere destek sağlanması, işletmelerin yeniden inşası ve ekonomik iyileştirme çabaları da son dere önemlidir.

Yukarıda, afetlere karşı dirençli birey ve toplumları inşa etmek için sıraladığımız önerilerden hareketle belli başlı anahtar kelimelerin ortaya çıktığını görüyoruz. Afetlerle mücadele ve kırılganlıkları kırmak için öne çıkan anahtar kelimeler şunlardır:

- ✓ Siyaset
- ✓ Hukuk
- ✓ Eğitim
- ✓ Ekonomi
- ✓ Medya
- ✓ Teknoloji
- ✓ Multidisipliner ve İnterdisipliner Yaklaşım
- ✓ Bilimsel Perspektif

Bu anahtar kelimelerin merkezine oturtulduğu bir yolun izlenmesi gerekmektedir. Yukarıda belirlediğimiz bu kavramları içeren politikaların ve uygulamaların başarı şansının daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Zira, afetlere karşı toplumsal dirençsizliğin sebepleri çeşitli ve fazla olduğu için, bunlarla mücadele etmek için de çeşitli makro ve mikro düzeyli yaklaşımlara ihtiyaç duymaktayız. Mesela, siyaset kurumu yasaları çıkartarak afetlere karşı mücadele edebilir, ancak bu tek başına yeterli değildir. Bunun için, eğitim kurumu aracılığıyla bilinçlendirme faaliyetlerinin yapılması, medya aracılığıyla afetlere karşı farkındalıkların oluşturulması, afetlere mücadele edilirken olabildiğince ileri teknolojinin gücünden faydalanılması ve elbette ki ekonomik kaynaklar gerekecektir. Ayrıca, afetlere karşı zayıf noktalarımızı belirlemek ve bunlarla başa çıkmak için bilimsel çalışmaların yapılması önem arz etmektedir. Afetlere karşı toplumsal direnci azaltan sebepler fazla olduğu için ve bu sebeplerin her birinin de farklı bir disiplinin alanına girmesi sebebiyle sadece bir disiplin üzerinden değil multidisipliner ve interdisipliner bir yaklaşımla sorunu çözmeye çalışmamız gerektiği ortaya çıkmaktadır (bkz: Varol & Kaya, 2018).

Türkiye’de 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremlerden sonra, afetlerin etkileriyle mücadele hususunda özellikle de “Afet Bakanlığı’nın Kurulması” gibi görüşler oldukça popüler olmaya başlanmıştır. Fakat sadece bir bakanlığın bu konuyla mücadele etmesi mümkün değildir. Bu çalışmanın da ortaya koymaya çalıştığı gibi, kırılganlık tipleri çeşitli olduğu için, bu kırılganlıklarla sadece bir kurumun (etkili ve yetkili de olsa) baş edemeyeceğine dair bir fikri de güçlenmektedir. Çünkü, birey ve toplumların afetlere karşı kırılganlıkları çeşitlidir ve bu kırılganlıkların kırılması için tek tek bireylerden devletin çeşitli kurumlarına kadar herkesin ortak çabalarıyla üstesinden gelinebilir bir konudur. Türkiye’de hali hazırda bakanlık düzeyinde olmasa da İçişleri Bakanlığı’na bağlı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) zaten kurumsal bir yapı olarak afetlerle mücadelesini sürdürmektedir. Ayrıca, hali hazırda var olan bakanlık ve kurumlar da kendi ilgi alanlarına göre afet riskleriyle mücadele edebilir. Örneğin, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı afetlere karşı fiziksel ve çevresel kırılganlıklarla etkin biçimde mücadele edebilir. Millî Eğitim Bakanlığı müfredatları düzenleyerek hem okullarda öğrencileri hem de genel olarak toplumu, afetler konusunda bilgilendirebilir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, afetlere karşı kırılgan olan birey ve grupları tespit ederek destek sunabilir. Özellikle de burada sosyoekonomik desteğin önemli olduğunun altının çizilmesi gerekir. Böylelikle de toplumun afetler karşısındaki sosyoekonomik kırılganlığıyla da bu şekilde mücadele edilmiş olacaktır. Ulaşım ve Altyapı hizmetlerinden sorumlu bakanlık, gerekli iletişim kanallarını oluşturabilir, alt yapı ve üst yapı hizmetlerini afetlere karşı dirençli hale getirmek için çabalayabilir. Maliye ve Ekonomi Bakanlıkları, bu konuda ekonomik destekler sunabilir. Millî Savunma Bakanlığı, afetlerden kaynaklı ortaya çıkabilecek güvenlik risklerini belirleyerek, bunlarla mücadele için çeşitli politikalar geliştirebilir. Kısacası, afetlerle mücadele etmek, sadece bir kurumun veya bakanlığın işi olmamalı. Afetlere karşı toplumsal direnci düşüren sebepler çeşitli olduğu için buna yönelik alınması gereken önlemlerin de çeşitli olması gerekmektedir. Bakanlıklar, belediyeler, dernekler, sivil toplum kuruluşları ve halk topyekûn biçimde bu konunun bir parçası haline getirilmelidir. Kırılganlıklarımızı kırmak ve afetlere karşı dirençli hale gelmek, ancak multidisipliner ve interdisipliner bir yaklaşım ve çeşitlilik içeren politikaları hayata geçirerek mümkün olabilir.

7. Sonuç

Şüphesiz ki afetler, doğanın en muazzam ve tahmin edilmez güçlerinden birisidir. Ancak, bu olayların yarattığı yıkımın ardında, fiziksel şiddetten daha fazlası vardır; o da fiziksel çevresel ve toplumsal yapıların kırılganlığıdır. Kırılganlık, toplumların sosyal, ekonomik, kültürel ve politik yapısının bir ürünüdür. Bu nedenle, afetlere karşı gerçekten dirençli olabilmek için, sadece duvarlarımızı, evlerimizi veya barajlarımızı değil, aynı zamanda toplumların temelini oluşturan yapıları da güçlendirmemiz gerekmektedir. Son tahlilde, afetlerden korunma, sadece doğal tehlikelere karşı korunmak değil, aynı zamanda toplumların iç dinamiklerini anlama ve onları dönüştürme sanatı olduğu vurgulanmalıdır. Bu da yalnızca fiziksel bir sığınak inşa etmekten daha fazlasını içermek ve geleceğe karşı daha dayanıklı bir toplum inşa etmek anlamına gelmektedir.

Afetlerin etkisi, sadece doğal olayların şiddetiyle sınırlı değildir. Bu etki, birey, grup, toplum ve çevrenin kırılganlık derecesiyle doğrudan ilişkilidir. Fiziksel kırılganlık, altyapı ve üstyapının dayanıklılığını temsil ederken; çevresel kırılganlık, ekosistemlerin bozulması ve doğal kaynakların azalması gibi doğal dengesizlikleri ifade etmektedir. Ancak, belki de en karmaşık olanı sosyoekonomik kırılganlıktır. Zira bu

kırılganlık, bireylerin ve toplulukların ekonomik kapasiteleri, sosyal yapıları ve eğitim düzeyleri ile yakından ilişkilidir. Afetlere yanıt verirken bu üç kırılganlık türünü bütünsel bir şekilde ele almak, daha dayanıklı ve dirençli topluluklar inşa etmek için kritik bir öneme sahiptir. Sadece doğaya karşı değil, aynı zamanda kendi içimizdeki ve çevremizdeki zayıflıklara karşı da dirençli olmak, geleceğin sürdürülebilir toplumları için bir anahtar olabilir. Kırılganlıkları azalttığımız ölçüde dirençliliği de arttırmış oluyoruz. Bu sebeple de afetlerin etkilerine karşı mücadelede “kırılganlıkların kırılmasının” anahtar bir kavram olduğunu ileri sürüyoruz.

Toplumların, kendi kırılganlık zincirlerini tanıyarak, bu zincirleri kırmaya yönelik bilinçli ve stratejik adımlar atması, sadece afetler karşısında değil, her türlü dışsal tehdit karşısında da onları daha dirençli kılacaktır. Unutulmamamız gerekir ki, doğanın gücü karşısında belki tam anlamıyla hazır olamayabiliriz, fakat kendi kırılganlıklarımızı tanıyarak ve bu kırılganlıklar üzerine doğrudan eylemde bulunarak, doğanın yarattığı yıkımların önüne geçebilir, toplumlarımızı daha güvenli bir geleceğe taşıyabiliriz. Bu nedenle, “kırılganlık zincirlerini kırmak”, sadece bir tercih değil, aynı zamanda bir zorunluluk olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Afetler bağlamında, en büyük düşmanımızın sadece “doğanın öfkeli yüzü” değil, aynı zamanda toplumsal kırılganlıklarımızın da olduğunu anlamamız oldukça önem arz edecektir. Çünkü, bu kırılganlıklar, adeta ayak bileklerimizde vurulmuş, hareketimizi kısıtlayan, reaksiyon süremizi yavaşlatan ve en önemlisi bizi afetlere karşı savunmasız bırakan ağır zincirler gibidir. Ancak her zincirin bir zayıf halkası vardır ve bu makalede vurgulandığı üzere, bu zayıf halkaları tanımlayarak “kırılganlık zincirlerimizi kırmak” mümkündür. Toplum olarak, bu zincirleri kırdığımızda afetlere karşı daha dirençli ve hazırlıklı hale gelebiliriz. Zira, karşımızda iki seçenek bulunmaktadır: Ya bu ağır zincirlerle sınırlı bir hayat yaşamaya devam edeceğiz ya da kırılganlık zincirlerini kırarak afetlere karşı daha özgür, daha güçlü ve daha hazırlıklı bir toplum inşa edeceğiz.

Sonuç olarak belirtmemiz gerekir ki, kırılganlıklarımız, afetlere karşı zaaflarımızdır. Kırılganlıklarımızla mücadele etmeden afetlere karşı dirençli bir toplumu inşa etmemiz mümkün değildir. Önemli olan bu kırılganlıklarımızı nasıl kırabileceğimiz sorusunun cevabıdır. Bu çalışmada, elden geldiğince kırılganlıklarımızın neler olduğu ve bunlarla nasıl mücadele edilebileceği anlatmaya çalıştık. Bunun için de genel bir çerçeve oluşturduk. Belirlediğimiz kırılganlıklarımızın her biriyle ayrı ayrı nasıl mücadele edilebileceğine yönelik öneri, görüş ve politikalar, bu kırılganlıklara spesifik biçimde odaklanan yeni çalışmaların sonuçlarına da bağlı olacaktır. Özellikle de sahadan verilerin ve birincil elden kaynakların incelenmesiyle ortaya çıkacak olan sonuçlar, ilgili kırılganlığın kırılmasında izlenecek yeni yolları keşfetmemize yardımcı olacaktır.

8. Extended Abstract

Throughout history, people have searched for ways to cope with disasters. Sometimes they have been helpless in the face of the power of nature, and sometimes they have been able to mitigate these disasters created by nature thanks to technology and science. However, there is something we have realised in recent years: The destructive effects of disasters are caused by the fragile structures of our societies rather than the anger of nature. So, why and how are these fragility chains formed? And most importantly, how can we break these chains? In this article, we go after the real threat behind disasters and explore ways to break the chains created by this threat.

There is no doubt that disasters are unpredictable and unpreventable events by nature. However, the destructive effects of disasters are directly related to the vulnerability levels of societies. Vulnerability is a factor that deepens the impact of disasters and ties societies in a chain by leaving them vulnerable to these disasters. Breaking these chains of vulnerability can be the key to reducing disaster risks and making societies more resilient to such events. If we want to break these chains, it is imperative that we understand the real reasons behind the devastation caused by disasters and take preventive and preparedness actions to address these reasons. This study aims to shed light on strategies to help us understand and overcome our vulnerability to disasters. In this study, it analyses vulnerability chains in detail and discusses what can be done to break these chains.

The impact of disasters is not limited to the severity of natural events; it is directly related to the degree of vulnerability of societies and their environment. Physical vulnerability represents the resilience of infrastructure and technological preparedness, while environmental vulnerability refers to natural

imbalances such as degradation of ecosystems and depletion of natural resources. However, perhaps the most complex is socioeconomic vulnerability, as it is closely linked to the economic capacities, social structures and educational levels of individuals and communities. Addressing these three types of vulnerability holistically when responding to disasters is critical to building more resilient and resilient communities. Being resilient not only against nature but also against the weaknesses within ourselves and our environment can be a key to sustainable societies of the future. To the extent that we reduce vulnerabilities, we also increase resilience. For this reason, we argue that “breaking down vulnerabilities” is a key concept in the fight against the impacts of disasters.

In the shadow of disasters, it will be very important to realise that our biggest enemy is not only the angry face of nature but also our social vulnerabilities. Because, these vulnerabilities are like heavy chains around our ankles, restricting our movement, slowing down our reaction time and most importantly leaving us vulnerable to disasters. However, every chain has a weak link and as emphasised in this article, it is possible to “break our chains of vulnerability” by identifying these weak links. As a society, when we break these chains, we can become more resilient and prepared for disasters. Because, there are two options in front of us: Either we will continue to live a life limited by these heavy chains or we will break the chains of fragility and build a society that is freer, stronger and more prepared against disasters. We should not forget that chains limit us not only physically but also mentally. Therefore, if we want to achieve a real victory against disasters, we must first break the chains within ourselves. This is not only a necessity but also an awakening and rebirth for societies.

Our vulnerabilities are our weaknesses against disasters. It is not possible to build a resilient society against disasters without combating our vulnerabilities. What is important is the answer to the question of how we can break these vulnerabilities. In this study, we have tried to explain as much as possible what our vulnerabilities are and how they can be combated. For this purpose, we have created a general framework. Suggestions, opinions and policies on how to combat each of our identified vulnerabilities separately will also depend on the results of new studies focusing specifically on these vulnerabilities. In particular, the results that will emerge from analysing field data and primary sources will help us to discover new ways to tackle the relevant vulnerability.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

Kaynakça

- Akbal, A., & Taşbaş, S. (2024). Depremde Kadın Olmak: Osmaniye Düziçi Çadır Kent Örneği. *Kent Akademi Dergisi*, 17(2), 651-666. <https://doi.org/10.35674/kent.1425504>
- Alcántara-Ayala, I. (2002). Geomorphology, Natural Hazards, Vulnerability and Prevention of Natural Disasters in Developing Countries. *Geomorphology*, 47(2002), 107-124.
- Aygün, A., & Torlak, S. E. (2020). Denizli İli'nin İklim Değişikliğine Karşı Dayanıklılığının İncelenmesi. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 9(1), 648-664. <https://doi.org/10.28948/ngumuh.629809>
- Bankoff, G., Frerks, G., & Hilhorst, D. (Ed.). (2004). *Mapping vulnerability: Disasters, development, and people* (1. bs). Routledge.
- Baydemir, R. (2023a). Beşerî Afetler. İçinde *Afet Ansiklopedisi* (1. bs, ss. 136-139). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Baydemir, R. (2023b). Kırılganlık. İçinde *Afet Ansiklopedisi* (1. bs, ss. 306-307). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Baydemir, R. (2023c). *Toplumsal Mekânın Üretimi: Şanlıurfa Şehrinde Suriyeli ve Şanlıurfalıların Karşılılaşması* (Doktora Tezi). Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Baydemir, R., & Benek, S. (2022). “Bunlar, Hastalık Yayan İnsanlar!”: Suriyelilere Yönelik Toplumsal Algıların Oluşmasında Covid-19'un Etkisinin İncelenmesi. *Turkish Studies Social Sciences*, 17(5), 717-738. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.63447>
- Bayraktar, N., & Dal Yılmaz, Ü. (2018). Vulnerability of Elderly People in Disasters: A Systematic Review. *Turkish Journal of Geriatrics*, 21(3), 467-482. <https://doi.org/10.31086/tjgeri.2018344062>
- Benek, S., Baydemir, R., & Bozdoğan, S. (2020). COVID-19 Pandemi Sürecinde Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği ve Çalışma Koşulları Üzerine Bir İnceleme: Beylikova (Eskişehir) Örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, 76, Article 76. <https://doi.org/10.17211/tcd.815947>
- Bilik, M. B. (2023). Özel Gereksinimli Bireyler ve Ebeveynleri Açısından Afet Zorlukları: 2011 Van Depremi Örneği. *Afet ve Risk Dergisi*, 6(1), 243-256.
- Birkmann, J. (2006). *Measuring Vulnerability to Natural Hazards: Towards Disaster Resilient Societies*. United Nations University Press.
- Buluş Kırıkkaya, E. (2019). Afetler Karşısında Dirençli Toplum. *Uluslararası Afet ve Dirençlilik Kongresi “Riskten Dirençliliğe” 26-28 Haziran 2029, Eskişehir*, 865-866.
- Çakır, Ö., & Atalay, G. (2020). Afetlerde Özel Gereksinimli Grup Olarak Yaşlılar. *Resilience*, 4(1), 169-186. <https://doi.org/10.32569/resilience.630540>
- Demir, Ö., Ortakavak, Z., Çabuk, S. N., & Çabuk, A. (2019). Sosyal Kırılganlık İndeksinin Haritalanabilmesi İçin Gerekli Veri Toplama Sistemi. *Uluslararası Afet ve Dirençlilik Kongresi “Riskten Dirençliliğe” 26-28 Haziran 2029, Eskişehir*, 129-130.
- Duruel, M. (2023a). Afetlerde Göçmen Olmak: 6 Şubat Depremi Hatay Örneği. *Mukaddime*, 14(2), 227-255. <https://doi.org/10.19059/mukaddime.1381750>
- Duruel, M. (2023b). Kırılganlık ve Dirençlilik Kesişiminde Yaşlıların Afet Deneyimleri Hatay Örneğinde 6 Şubat 2023 Depremleri. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 103-120.
- Duruel, M. (2023c). Kırılganlık, Yaşlılık ve Afet: Hak Temelli Yaklaşım Etrafında Bir Tartışma. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 334-352.
- Ek, S., İlhanlı, H., & Özözen Kahraman, S. (2020). Covid-19'un Zayıf Halkası: Yaşlı Nüfus. *Türk Coğrafya Dergisi, Covid-19 Özel Sayısı*, 33-44.
- Erbil, F. (2023). Türkiye’de Krizler, Afetler ve Çocuk. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 357-372.
- Evans, J. (2010). Mapping the Vulnerability of Older Persons to Disasters. *International Journal of Older People Nursing*, 5(1), 63-70. <https://doi.org/10.1111/j.1748-3743.2009.00205.x>
- Fatemi, F., Ardalan, A., Aguirre, B., Mansouri, N., & Mohammadfam, I. (2017). Social Vulnerability Indicators in Disasters: Findings from a Systematic Review. *International Journal Of Disaster Risk Reduction*, 22, 219-227. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2016.09.006>

- Flores Fernandez, R. A. (2011). Physical and Spatial Characteristics of Slum Territories—Vulnerable to Natural Disasters. *Les Cahiers d'Afrique de l'Est/The East African Review*, 44(2011), 5-22. <https://doi.org/10.4000/estafrica.520>
- Gao, X., Yuan, H., Qi, W., & Liu, S. (2014). Assessing the Social and Economic Vulnerability of Urban Areas to Disasters: A Case Study in Beijing, China. *International Review for Spatial Planning and Sustainable Development*, 2(1), 42-62. https://doi.org/10.14246/irspsd.2.1_42
- Gibb, C. (2018). A Critical Analysis of Vulnerability. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 18, 327-334.
- Gökalp Yılmaz, F. G. (2021). Doğal Afetler, Toplumsal Değişme ve Dirençlilik İlişkisi: Toplumsalın Yeniden İnşası Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 2(2), 119-132. <https://doi.org/10.52108/2757-5942.2.2.8>
- Gökçe, D., Pancar, Z. B., & Türk, A. (2018). İklim Değişikliğine Karşı Mekânsal Kırılganlığın ve Uyum Kapasitesinin Belirlenmesi: Alanya Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 119-128. <https://doi.org/10.29048/makufebd.403337>
- Güner, Y., Ergün, O. F., & Sarı, B. (2019). Küresel İklim Değişikliği ve Afete Dirençli Toplum. *Uluslararası Afet ve Dirençlilik Kongresi "Riskten Dirençliliğe" 26-28 Haziran 2029, Eskişehir*, 53-54.
- Hahn, M., Van Wyck, R., Lessard, L., & Fried, R. (2022). Compounding Effects of Social Vulnerability and Recurring Natural Disasters on Mental and Physical Health. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 16(3), 1013-1021. <https://doi.org/10.1017/dmp.2020.476>
- Hasegawa, S. (2019). Community Resilience: International/National Collaboration V.S. Local Diversities: For Making The World Resilience. *Uluslararası Afet ve Dirençlilik Kongresi "Riskten Dirençliliğe" 26-28 Haziran 2029, Eskişehir*, 13-14.
- İkizer, G., Karancı, A. N., & Doğulu, C. (2019). Afet Dirençliliğini Artıran Kaynaklar ve Kapasiteler: Avrupa'dan Vaka Çalışmaları ve Örnekler. *Uluslararası Afet ve Dirençlilik Kongresi "Riskten Dirençliliğe" 26-28 Haziran 2029, Eskişehir*, 872-873.
- İnmez, İ. (2011). Afetlerin Doğallığı Üzerine: Sosyal Bir Olgu Olarak Afetler ve Kırılganlık Sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(04), 185-194. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002236
- Kalaycıoğlu, S. (2019a). Afet Sosyolojisi, Sosyal Riskler ve Dirençli Toplum. *Uluslararası Afet ve Dirençlilik Kongresi "Riskten Dirençliliğe" 26-28 Haziran 2029, Eskişehir*, 869-870.
- Kalaycıoğlu, S. (2019b). Dirençli Toplum İçin Yerel Dinamikler. *Uluslararası Afet ve Dirençlilik Kongresi "Riskten Dirençliliğe" 26-28 Haziran 2029, Eskişehir*, 23-24.
- Kappes, M. S., Papathoma-Köhle, M., & Keiler, M. (2012). Assessing Physical Vulnerability for Multi-Hazards Using an Indicator-Based Methodology. *Applied Geography*, 32(2), 577-590. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2011.07.002>
- Karabulut, D., & Bekler, T. (2019). Doğal Afetlerin Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Etkileri. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 5(2), 368-376. <https://doi.org/10.21324/dacd.500356>
- Karaman, A., & Vesek, S. (2021). Covid-19'un Suriyeliler Üzerindeki Ekonomik ve Toplumsal Etkilerine Yönelik Nitel Bir Araştırma. *Nitel Sosyal Bilimler*, 3(1), 30-71. <https://doi.org/10.47105/nsb.851237>
- Karancı, A. N. (2019). Bireysel ve Toplumsal Dirençlilik. *Uluslararası Afet ve Dirençlilik Kongresi "Riskten Dirençliliğe" 26-28 Haziran 2029, Eskişehir*, 867-868.
- Kaya, Y. (2018). İklim Değişikliğine Karşı Kentsel Kırılganlık: İstanbul İçin Bir Değerlendirme. *International Journal of Social Inquiry*, 11(2), 219-257.
- Matsukawa, A., Nagamatsu, S., Ohtsuka, R., & Hayashi, H. (2024). Disaster Resilience Scale for Individuals: A Fundamental Requirement for a Disaster-Resilient Society. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 107, 104405. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2024.104405>
- Mızrak, S. (2018). Eğitim, Afet Eğitimi ve Afete Dirençli Toplum. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 56-67. <https://doi.org/10.21666/muefd.321970>
- Mijalković, S., & Cvetković, V. (2013). Vulnerability of Critical Infrastructure By Natural Disasters. *National Critical Infrastructure Protection—Regional Perspective, University of Belgrade— Faculty of Security Studies, Institute for Corporate Security Studies in Ljubljana, Belgrade*, 91-102.

- Nagamatsu, S., Fukasawa, Y., & Kobayashi, I. (2021). Why Does Disaster Storytelling Matter for a Resilient Society? *Journal of Disaster Research*, 16(2), 127-134. <https://doi.org/10.20965/jdr.2021.p0127>
- Olshansky, R. B. (2005). How do Communities Recover from Disaster? A Review of Current Knowledge and an Agenda for Future Research. *46th Annual Conference of the Association of Collegiate Schools of Planning, Kansas City, October 2005*, 27, 1-20.
- Özler, M. (2021). Kamu Yönetimi Bağlamında Afete Dirençli Toplum ve Bütünleşik Afet Risk Yönetimi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(3), 901-917. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.821774>
- Peek, L. (2008). Children and Disasters: Understanding Vulnerability, Developing Capacities, and Promoting Resilience—An Introduction. *Children Youth and Environments*, 18(1), 1-29.
- Pelling, M. (2003). *The Vulnerability of Cities: Natural Disasters and Social Resilience* (1. bs). Routledge.
- Sarı, B., Ergün, O. F., & Güner, Y. (2019). Afetlere Karşı Dirençli Toplum Oluşturma Sürecinin Kavramsallaştırılması Üzerine Bir Çalışma. *Uluslararası Afet ve Dirençlilik Kongresi "Riskten Dirençliliğe" 26-28 Haziran 2029, Eskişehir*, 303-304.
- Sert, D., Danış, D., & Sevinin, E. (2023). *Durum Tespit Raporu: Göç ve Deprem*. Göç Araştırmaları Derneği (GAR).
- Sevinin, E., Danış, D., & Sert, D. (2023). Double Displacement of Refugees in the Context of the 2023 Turkey-Syria Earthquake. *International Migration*, 61(4), 341-344. <https://doi.org/10.1111/imig.13171>
- Sırma, Ç. S. (2023). İklim Değişirken Kadın Olmak: İklim Değişikliğinde Toplumsal Cinsiyet Rollerine Kaynaklı Kırılganlık. İçinde M. S. İpar (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Akademik Araştırma ve Değerlendirmeler II* (ss. 47-62). Özgür Yayınları. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub309.c1415>
- Şenol Balaban, M. (2019). Afete Dirençli Toplamlar İçin Uluslararası İşbirliği ve Yerel Çeşitlilikler. *Uluslararası Afet ve Dirençlilik Kongresi "Riskten Dirençliliğe" 26-28 Haziran 2029, Eskişehir*, 21-22.
- Şimşek, Z. (2020). Biyolojik Afet Olarak Covid 19 Pandemisi Özelinde Mevsimlik Tarım İşgücü ve Ailelerine Yönelik Temel Sağlık Hizmetlerinin Sunumu. *Sağlık ve Toplum, Özel Sayı*, 103-111.
- Türk, A. (2022). Deprem Özelinde Engelli Bireylere Duyarlı Afet Yönetimi Modeli. *61-77*, 5(1), 61-77.
- Varol, N., & Buluş Kırıkkaya, E. (2017). Afetler Karşısında Toplum Dirençliliği. *Resilience*, 1(1), 1-9. <https://doi.org/10.32569/resilience.344784>
- Varol, N., & Kaya, Ç. M. (2018). Afet Risk Yönetiminde Transdisipliner Yaklaşım. *Afet ve Risk Dergisi*, 1(1), 1-8.
- Yavuz, S. (2019). Afete Karşı Dirençlilik Geliştirmede Dikkat Edilmesi Gereken Yeni Bir Sosyal Grup: Yalnız Yaşayan Yaşlılar. *Uluslararası Afet ve Dirençlilik Kongresi "Riskten Dirençliliğe" 26-28 Haziran 2029, Eskişehir*, 907-908.
- Yaylagül, N. K., & Aslan, M. (2020). Yaşlılık, Mültecilik ve Sosyal Dışlanma: Suriyeli Yaşlı Mültecilerin Deneyimleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(4), 406-422. <https://doi.org/10.35379/cusosbil.772509>
- Yılmaz, Ç., & Yıldırım İşler, A. S. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinin Fındık Hasadında Mevsimlik Tarım İşçiliğine Etkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet, Covid-19 Özel Sayı Cilt 1*, 1-22. <https://doi.org/10.33417/911561>
- Yoon, D. K. (2012). Assessment of Social Vulnerability to Natural Disasters: a Comparative Study. *Natural Hazards*, 63(2012), 823-843.

Makine Öğrenmesinde Sektörel Veri Entegrasyonu: Emlak Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı Hisse Senedi Fiyat Tahmini

Ahmet AKUSTA*

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı, Emlak Konut Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı (EKGYO) hisse senedi fiyatlarını tahmin etmek amacıyla sektörel veriler ve gelişmiş makine öğrenimi modellerini kullanmaktır. EKGYO hisse senedi fiyatları ile makroekonomik göstergeler arasındaki güçlü korelasyonlar, genel ekonomik şartların gayrimenkul sektörünün finansal performansı üzerindeki etkilerini gözler önüne sermektedir. Çalışmada, USD/TL kuru, konut fiyat endeksi, yurt içi üretici fiyat endeksi (Yİ-ÜFE) ve ipotekli konut satışları gibi önemli ekonomik göstergeler incelenmiş ve bu göstergeler ile EKGYO hisse senedi fiyatları arasındaki ilişki detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Ampirik bulgular, Kalman Filtresi modelinin en düşük ortalama mutlak hata (MAE), ortalama kare hata (MSE) ve kök ortalama kare hata (RMSE) değerleri ile en yüksek tahmin doğruluğunu sağladığını göstermektedir. Bu durum, Kalman Filtresi modelinin finansal verilerdeki dalgalanmaları yönetebilme ve doğru tahminler sunabilme potansiyelini ortaya koymaktadır. Kalman Filtresi ile karşılaştırıldığında biraz daha yüksek hata oranlarına sahip olmasına rağmen ETS modelinin de iyi bir performans sergilediği görülmüştür. Buna karşın, Neural Prophet modeli, mevsimsellik ve trendleri yakalamaya yönelik gelişmiş tasarımına rağmen, karmaşık finansal veri setlerinde veya kısa vadeli tahminlerde bazı sınırlamaları işaret eden daha yüksek hata oranlarına sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Hisse Senedi Fiyat Tahmini, Makine Öğrenmesi, Özellik Mühendisliği, Zaman Serisi Analizi, Finansal Piyasalar

Sectoral Data Integration in Machine Learning: Predicting Real Estate Investment Trust (REIT) Stock Prices

ABSTRACT

The main objective of this study is to use sectoral data and advanced machine learning models to predict the stock prices of Real Estate Investment Trust (EKGYO). The strong correlations between EKGYO stock prices and macroeconomic indicators reveal the effects of general economic conditions on the financial performance of the real estate sector. In this study, important economic indicators such as USD/TL exchange rate, housing price index, domestic producer price index (D-PPI) and mortgage sales are examined and the relationship between these indicators and EKGYO stock prices is analysed in detail. Empirical findings show that the Kalman Filter model provides the highest prediction accuracy with the lowest mean absolute error (MAE), mean square error (MSE) and root mean square error (RMSE) values. This reveals the potential of the Kalman Filter model to manage fluctuations in financial data and provide accurate forecasts. Although it has slightly higher error rates compared to the Kalman Filter, the ETS model also performs well. In contrast, the Neural Prophet model, despite its advanced design to capture seasonality and trends, has higher error rates, indicating some limitations in complex financial data sets or short-term forecasting.

Keywords: Stock Price Prediction, Machine Learning, Feature Engineering, Time Series Analysis, Financial Markets

1. Giriş

Gayrimenkul hisse senetleri, özgün özellikleri ve makroekonomik temellerle olan bağlantıları nedeniyle genel hisse senedi piyasasında önemli bir yere sahiptir. Bu menkul kıymetler, reel varlıklara dayanan bir yatırım aracı olup, davranışları makroekonomik dinamiklerle karmaşık ilişkiler içindedir (Lee vd., 2018). Bu özgün özelliklerin incelenmesi, sektör dinamiklerinin ve bunların borsa üzerindeki etkilerinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

* **Corresponding Author/Sorumlu Yazar,** Öğr. Gör. Dr., Konya Teknik Üniversitesi, Konya, Türkiye/ Lect. Ph.D., Konya Technical University, Konya, Türkiye, ahmetakusta@hotmail.com

Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/Article Submission and Acceptance Dates: 15.08.2024-23.12.2024

Citation/Atıf: Akusta, A. (2025). Makine öğrenmesinde sektörel veri entegrasyonu: emlak gayrimenkul yatırım ortaklığı hisse senedi fiyat tahmini. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56, 147-161. <https://doi.org/10.52642/susbed.1533673>

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Gayrimenkul menkul kıymetlerinin oynaklığı, birçok makroekonomik risk göstergesi ile güçlü bir pozitif korelasyon göstermektedir. Bu ilişki, makroekonomik temellerin gayrimenkul hisse senedi davranışlarını şekillendirmedeki kritik rolünü ortaya koymaktadır (Lee vd., 2018). Türkiye'nin ithalat bağımlılığı dikkate alındığında, döviz kuru ile Yİ-ÜFE arasındaki iletim kanalları, fiyat seviyeleri ve maliyet yapılarında belirleyici bir etkiye sahiptir. Döviz kurlarındaki değişimler, özellikle Türk Lirası'nın değer kaybı, ithal girdilerin maliyetini artırarak üretim maliyetlerinin yükselmesine ve bu durumun Yİ-ÜFE'ye yansımaya neden olmaktadır (Aşık, 2023). Döviz kurundan Yİ-ÜFE'ye doğru tek yönlü bir ilişkinin bulunması, döviz kuru dalgalanmalarının üretici fiyatlarını doğrudan etkilediğini göstermektedir (Usupbeyli & Uçak, 2020). Maliyet enflasyonu, inşaat maliyetlerini ve dolayısıyla konut fiyatlarını artırmaktadır.

Döviz kuru ile konut fiyat endeksi arasındaki ilişki, finansal piyasalardaki etkileşimler ve reel sektör dinamikleri açısından oldukça karmaşık bir yapı sergilemektedir. Türkiye'de yapılan ampirik analizler, dolar kuru ile konut fiyat endeksi arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır (Yılmaz, 2022). Döviz kurundaki artışlar, inşaat sektöründe kullanılan ithal malzeme ve ekipmanların maliyetini yükselterek konut üretim maliyetlerini artırmaktadır. Konut fiyatlarındaki artış, yerli yatırımcıların dövizle yönelmesine veya yabancı yatırımcıların gayrimenkul piyasasına ilgisinin artmasına yol açarak döviz talebini etkilemektedir. Böylece, konut fiyat endeksi ve döviz kuru arasındaki ilişki, hem maliyet kanalı hem de yatırımcı davranışları üzerinden karşılıklı etkileşim göstermektedir.

Yİ-ÜFE, iç piyasadaki mal ve hizmetlerin maliyetini etkileyerek çeşitli sektörleri doğrudan etkilemektedir. Üretici fiyatlarındaki artışlar, özellikle inşaat sektöründe kullanılan hammaddelerin ve ara malların maliyetini yükselterek, gayrimenkul sektöründe maliyet bazlı fiyat artışlarına yol açmaktadır (Khan vd., 2018). Bu durum, konut fiyat endeksinin yükselmesine neden olarak gayrimenkul hisse senetlerinin değerlemesini ve yatırımcı beklentilerini etkilemektedir (Yılmaz, 2022). Ayrıca, Yİ-ÜFE'deki artışlar, genel ekonomik istikrarı ve enflasyon beklentilerini etkileyerek finansal piyasalarda belirsizliğe ve volatiliteye yol açabilmektedir (Aşık, 2023).

Gayrimenkul fiyatlarının yatırımcı duyarlılığı ve borsa performansı üzerindeki etkisi de dikkate değerdir. Yüksek konut fiyatları, servet etkisi yaratarak tüketici harcamalarını ve yatırımcıların risk alma iştahını artırabilmektedir. Bu durum, hisse senedi piyasasında yükselişlere ve potansiyel olarak yanlış fiyatlandırmalara yol açarak piyasa verimliliğini etkileyebilmektedir (Yang vd., 2024). Diğer yandan, döviz kurlarındaki dalgalanmalar ve enflasyonist baskılar, yatırımcıların risk algısını ve yatırım stratejilerini etkileyerek gayrimenkul hisse senedi fiyatlarını doğrudan etkileyebilmektedir (Shabbir vd., 2023).

Bu bağlamda, gayrimenkul sektörü ile makroekonomik göstergeler arasındaki iletim kanallarının anlaşılması, hisse senedi fiyatlarının doğru tahmin edilmesi için kritik öneme sahiptir. Döviz kuru dalgalanmaları, üretici fiyatlarını ve konut fiyatlarını etkileyerek gayrimenkul sektörünün kârlılığını ve hisse senedi performansını şekillendirmektedir. Benzer şekilde, Yİ-ÜFE'deki değişimler, maliyet yapısını ve fiyatlandırma stratejilerini etkileyerek sektörün genel performansını ve yatırımcı beklentilerini belirlemektedir (Kundieieva & Martyniuk, 2021).

Son yıllarda, sektörel verilerin hisse senedi fiyat tahmin modellerine dahil edilmesi, tahminlerin doğruluğunu artırmadaki potansiyel etkisi nedeniyle ilgi görmektedir. Bazı çalışmalar, sektörel verilerin modellerin doğruluğunu artırabileceğini ve sektör rotasyon stratejilerinin pozitif anormal getiri ve daha yüksek Sharpe oranları sağlayabileceğini öne sürmektedir (McMillan, 2021). Ayrıca, gelişmiş finansal veri ön işleme yöntemlerinin ve makine öğrenimi tekniklerinin kullanılması, bu modellerin tahmin gücünü daha da artırmıştır (Bounid vd., 2022).

Bununla birlikte, sektörel verilerin geleneksel finansal modellere dahil edilmesi, tahmin süreçlerinin karmaşıklığı ve finansal piyasaların değişken yapısı gibi zorlukları da beraberinde getirmektedir (Jiang & Subramanian, 2019). Bu zorluklara rağmen, sektörel verilerin dahil edilmesinin faydaları açıktır. Karşılaştırmalı analizler, asimetrik modellerin çeşitli sektörler için zaman serisi modellerine göre üstün performans gösterdiğini ve sektörel verilerin tahmin doğruluğunu önemli ölçüde artırabileceğini göstermektedir (Salisu vd., 2019).

Bu çalışma, EKGYO hisse senedi fiyatlarının tahmin edilmesinde sektörel verilerin ve gelişmiş makine öğrenimi modellerinin entegrasyonunu araştırmayı amaçlamaktadır. Çalışmada aşağıdaki hipotezler test edilecektir:

H1: Sektörel veriler ve makroekonomik göstergeler kullanılarak, gayrimenkul sektörü fiyatları makine öğrenimi modelleri ile tahmin edilebilir.

H2: Kalman Filtresi modeli, EKGYO hisse senedi fiyatlarını tahmin etmede Neural Prophet ve ETS (Hata, Trend, Mevsimsellik) modellerine kıyasla daha yüksek doğruluk sağlamaktadır.

Çalışma kapsamında, USD/TRY kuru, konut fiyat endeksi ve Yİ-ÜFE gibi ekonomik göstergeler ile EKGYO hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkiler incelenecektir. Bu ilişkilerin anlaşılması, ilgili ekonomik verilerin tahmin modellerine dahil edilmesine yardımcı olacak ve tahmin güçlerini artıracaktır.

Nihai amaç, yatırımcılara ve finansal analistlere bilinçli kararlar vermelerinde yardımcı olmak üzere doğru EKGYO hisse senedi fiyat tahminleri sağlamaktır. Çalışma, hisse senedi fiyat tahmin stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlamayı ve yatırım karar verme süreçlerini iyileştirmeyi amaçlamaktadır.

2. Literatür

Gayrimenkul sektörü, ekonomik büyüme ve finansal piyasalardaki dalgalanmalarla olan yakın ilişkisi nedeniyle akademik araştırmalarda önemli bir yer tutmaktadır. Gayrimenkul hisse senetleri, sektördeki gelişmelerden doğrudan etkilendiğinden yatırımcılar ve analistler tarafından yakından takip edilmektedir. Bu bağlamda, gayrimenkul hisse senedi fiyatlarının tahmin edilmesinde sektörel verilerin ve makine öğrenimi modellerinin etkin bir şekilde kullanılması, doğru ve güvenilir tahminler yapılabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Mevcut literatür, çeşitli makine öğrenimi modellerinin ve sektörel verilerin entegrasyonunun tahmin doğruluğunu önemli ölçüde artırdığını göstermektedir. Sektörel verilerin hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar, özellikle menkul kıymetleştirilmiş piyasalarda gayrimenkul getirilerinin sektöre özgü veriler kullanılarak tahmin edilebileceğini ortaya koymaktadır. Örneğin, Hoesli ve Oikarinen (2012), Gayrimenkul hisse getirilerinin diğer varlık sınıflarına kıyasla benzersiz bir öngörülebilirlik sergilediğini ve bunun temel nedeninin gayrimenkul hisse senetlerinin sektörel ekonomik koşullara olan duyarlılığı olduğunu vurgulamaktadır.

Sektörel verilerin önemini gösteren bir diğer çalışma, Gurav vd. (2018) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma, enflasyon, faiz oranları ve döviz kurları gibi makroekonomik değişkenlerin gayrimenkul hisse senedi getirileri üzerindeki etkisini incelemekte ve bu göstergelerin hisse senedi performansını önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. Çalışma, sektöre özgü ekonomik değişkenlerin tahmin gücünün altını çizmektedir.

Döviz kurlarının gayrimenkul hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisine odaklanan Parisiana vd. (2022), özellikle USD/TRY döviz kurunun gayrimenkul hisse senedi fiyatlarını etkilemede kritik bir rol oynadığını belirtmektedir. Bu çalışma, döviz kurlarındaki dalgalanmaların gayrimenkul hisse senedi performansını önemli ölçüde etkilediğini göstererek, sektörel ekonomik koşulların gayrimenkul sektöründeki hisse senedi hareketlerini tahmin etmek için gerekli olduğuna dair kanıt sunmaktadır.

Makine öğrenimi modelleri, gayrimenkul sektöründeki hisse senedi fiyat tahminlerinin doğruluğunu artırmada önemli bir potansiyel göstermiştir. Hansun vd. (2022), LQ45 gayrimenkul sektöründeki hisse senedi fiyatlarını tahmin etmek için Çift Yönlü Uzun Kısa Süreli Bellek (Bi-LSTM) ağını uygulayarak, hisse senedi verilerindeki karmaşık zamansal kalıpları yakalamış ve yüksek doğruluk elde etmiştir. Çalışma, makine öğrenimi tekniklerinin finansal verilerdeki karmaşık ilişkileri modellemede etkili olduğunu göstermektedir.

Benzer şekilde, Zhang vd. (2023), GYO hisse senedi getirilerini tahmin etmek için Grup Veri İşleme Yöntemi (GMDH) sinir ağı modelini kullanarak, sektörel veriler üzerinde eğitildiğinde modelin yüksek tahmin doğruluğu sağladığını göstermektedir. Bu bulgular, gayrimenkul sektöründe finansal tahmin için makine öğrenimi tekniklerine artan güveni desteklemektedir.

Liu ve Xu (2023) ise gayrimenkul şirketlerinin hisse senedi fiyat tahminini geliştirmek için faktör analizini Geri Yayılım (BP) sinir ağı ile entegre ederek, sektöre özgü faktörlerin tahmin performansını artırmada başarılı bir şekilde kullanılabileceğini vurgulamaktadır. Çalışma, makine öğrenimi modellerinin sektörel verilerle desteklendiğinde daha yüksek doğruluk sunabileceğini ortaya koymaktadır.

Ekonometrik ve zaman serisi yaklaşımları gibi geleneksel tahmin modelleri de hisse senedi ve varlık fiyatlarını tahmin etmek için uzun süredir gayrimenkul piyasalarına uygulanmaktadır. Brooks ve Tsolacos

(2001), gayrimenkul getirilerini tahmin etmek için finansal spread ve zaman serisi tekniklerinin kullanımını incelemiş ve bu yöntemlerin gayrimenkul hisse senedi fiyatlarını tahmin etmek için genişletilebileceği sonucuna varmıştır. Bu çalışma, geleneksel tahmin modellerinin gayrimenkul hisse senedi tahmininde makine öğrenimi yöntemlerini tamamlayabileceği fikrini desteklemektedir.

Ayrıca, Tsolacos vd. (2013), ticari kiralari tahmin etmek için öncü ekonomik göstergeleri kullanarak, makroekonomik faktörlerin her iki piyasayı da etkilediği konusundaki benzerlik göz önüne alındığında, bu göstergelerin gayrimenkul hisse senedi fiyatlarını tahmin etmek için uygulanabileceğini öne sürmektedir. Bu çalışma, makroekonomik göstergelerin hisse senedi fiyat tahmin modellerine dahil edilmesinin faydasını vurgulamaktadır.

Bazı çalışmalar, gayrimenkul hisse senedi tahmininin daha geniş bağlamına ilişkin ek bilgiler sunmaktadır. Ooi ve Liow (2004), gelişmekte olan piyasalardaki gayrimenkul hisse senetlerinin riske göre ayarlanmış performansını analiz ederek, hisse senedi getirilerinin temel belirleyicilerini tespit etmiş ve sektöre özgü verilerin bu piyasalardaki hisse senedi fiyat değişimlerini açıklamada önemli bir rol oynadığını göstermiştir.

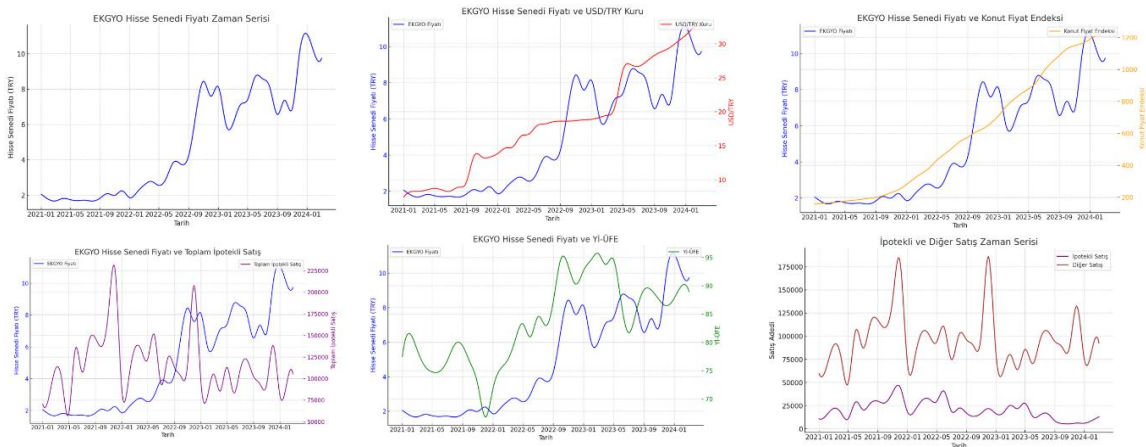
Wolski (2018), gayrimenkul şirketlerinin hisse senedi getirileri ile ikincil konut piyasası fiyatları arasındaki ilişkiyi araştırarak, gayrimenkul hisse senedi performansının daha geniş piyasa eğilimleri için bir öngörücü olarak hizmet etme potansiyelini ortaya koymuştur. Bu çalışma, gayrimenkul hisse senetlerinin genel piyasa hareketlerini yansıtabileceğini ve tahmin modellerinde dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Ayrıca, Fan ve Chen (2022), yatırımcı duyarlılık endekslerini hisse senedi fiyat tahmin modellerine dahil ederek, duyarlılık verilerinin gayrimenkul hisse senedi fiyat hareketleri üzerindeki etkisini vurgulamıştır. Bu çalışma, sosyal medya ve diğer duyarlılık kaynaklarından elde edilen verilerin, hisse senedi fiyat tahminlerinde kullanılmasının potansiyel faydalarını ortaya koymaktadır.

Sektörel veriler ve makine öğrenimi modellerinin entegrasyonu ile GYO hisse senedi fiyatlarını tahmin etmeye yönelik literatür, çeşitlenmekte ve genişlemektedir. Araştırmalar, enflasyon, döviz kurları ve Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) gibi makroekonomik göstergelerin, gayrimenkul hisse senedi fiyatlarının öngörülebilirliğini artırdığını göstermektedir. Özellikle sınır ağları ve derin öğrenme modelleri gibi makine öğrenimi teknikleri, hisse senedi fiyat tahmininde gelişmiş yetenekler sunarken, geleneksel tahmin modelleri de değerli bilgiler sağlamaktadır. Bu çalışmalar, sektörel verilerin makine öğrenimi teknikleriyle birleştirilmesinin gayrimenkul hisse senedi fiyat tahminlerinde faydalı olabileceğini göstermektedir.

3. Keşifsel Veri Analizi

Bu bölümde, Emlak Konut Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı (EKGYO) hisse senedi fiyatları ile çeşitli ekonomik göstergelere ait zaman serisi verileri keşifsel olarak analiz edilmektedir. İncelenen ekonomik göstergeler arasında toplam ipotekli satışlar, diğer satışlar, USD/TRY döviz kuru, konut fiyat endeksi ve yurt içi üretici fiyat endeksi (Yİ-ÜFE) bulunmaktadır.

Şekil 1. Veri Seti İkili Grafikleri

Şekil 1'de görüldüğü üzere, toplam ipotekli satışlar zaman serisi belirgin zirve ve dip noktaları ile döngüsel bir yapı sergilemektedir. Özellikle 2022 ortası ve 2023 ortasında önemli zirveler gözlemlenmekte olup, bu dönemler artan ipotekli satış faaliyetlerine işaret etmektedir.

İpotekli satışlar ile diğer satışlar karşılaştırıldığında, her iki serinin de benzer döngüsel yapılar sergilediği ancak diğer satışların genliğinin çok daha yüksek olduğu görülmektedir. İki seri arasındaki korelasyon, her iki satış türünü etkileyen ortak faktörlere işaret etmektedir.

EKGYO hisse senedi fiyatı ile USD/TRY döviz kuru arasındaki ilişki incelendiğinde, özellikle 2022 ortasından itibaren her iki seride de belirgin bir pozitif trend gözlemlenmektedir. Döviz kurundaki zirvelerin genellikle hisse senedi fiyatındaki zirvelerle örtüştüğü dikkat çekmektedir.

EKGYO hisse senedi fiyatı ile konut fiyat endeksi arasındaki ilişki de güçlü bir yukarı yönlü trend sergilemektedir. Konut fiyat endeksi zaman içinde istikrarlı bir şekilde artarken, EKGYO hisse senedi fiyatı daha fazla dalgalanma göstermekte ve belirgin zirve ve dip noktalarına sahip bulunmaktadır. Bu iki seri arasında uzun dönemli bir korelasyona işaret etmektedir.

EKGYO hisse senedi fiyatı ile yurt içi üretici fiyat endeksi (Yİ-ÜFE) karşılaştırıldığında, her iki seride de belirgin zirve ve dip noktaları ile genel bir yukarı yönlü trend gözlemlenmektedir. Yİ-ÜFE'deki zirve noktalarının, EKGYO hisse senedi fiyatında daha ani değişikliklere neden olduğu görülmektedir. Bu durum, üretici fiyatlarının EKGYO hisse senedinin değerlemesinde önemli bir faktör olabileceğini göstermektedir.

EKGYO hisse senedi fiyatı ile toplam ipotekli satışlar karşılaştırıldığında, her iki serinin de döngüsel yapılar sergilediği ve hisse senedi fiyatında daha belirgin bir yukarı yönlü trendin olduğu gözlenmektedir. İpotekli satışlardaki zirve noktalarının hisse senedi fiyatlarına göre belirgin bir gecikme göstermesi, ipotekli satışlardaki değişimlerin hisse senedi fiyatlarındaki değişimlerden önce geldiğini düşündürmektedir. Bu ilişki, ipotekli satışların EKGYO hisse senedi fiyat hareketlerini öngörmek için öncü bir gösterge olabileceğini göstermektedir.

EKGYO hisse senedi fiyatının zaman serisi tek başına incelendiğinde, 2021 başından 2024'e kadar belirgin bir büyüme eğilimi gözlemlenmekte olup, hızlı artış ve kısa süreli düşüş dönemleri bulunmaktadır. 2021 sonundan 2023 sonuna kadar genel bir artış trendi görülmektedir.

USD/TRY döviz kuru zaman serisi, 2021'den 2024'e kadar güçlü bir yukarı yönlü trend sergilemekte ve küçük dalgalanmalar içermektedir. Özellikle 2021 sonu ve 2022 sonlarında önemli artışlar gözlemlenmekte olup, bu durum döviz kurunu etkileyen ekonomik olayları yansıtmaktadır.

Konut fiyat endeksi zaman serisi, 2021'den 2024'e kadar sürekli bir artış trendi göstermekte olup, konut fiyatlarındaki sürekli büyümeyi yansıtmaktadır. Önemli düşüşler gözlenmemekte, bu da konut piyasası fiyatlarındaki istikrarlı artışı göstermektedir.

Son olarak, yurt içi üretici fiyat endeksi (Yİ-ÜFE) zaman serisi, belirgin zirve ve dip noktaları ile genel bir yukarı yönlü trend sergilemektedir. Özellikle 2021 sonu ve 2023 başlarında yüksek enflasyon dönemlerine işaret eden önemli zirve noktaları bulunmaktadır.

4. Metodoloji

Bu çalışmada, EKGYO hisse senedi fiyatlarının tahmin edilmesi amacıyla Neural Prophet, Kalman Filtresi ve ETS modeli olmak üzere üç farklı makine öğrenimi modeli kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veri seti, 2021/01 ile 2024/01 tarihleri arasında kapsamaktadır ve veri kaynakları Tablo 1'de özetlenmiştir:

Tablo 1. Veri Seti ve Kaynakları

Veri	Kaynak
EKGYO Stock Price	investing.com
USD/TRY	investing.com
Konut Fiyat Endeksi (KFE)	TÜİK
Yİ-ÜFE	TÜİK
Toplam İpotekli Satış	TÜİK
Adet İpotekli Satış	TÜİK
İpotekli Satış (%)	TÜİK
Adet Diğer Satış	TÜİK

Diğer Satış (%)	TÜİK
Adet İlk El Satış	TÜİK
İlk El Satış (%)	TÜİK
Adet İkinci El Satış	TÜİK
İkinci El Satış (%)	TÜİK

4.1. Öznitelik Mühendisliği

Öznitelik mühendisliği, mevcut verilerden yeni öznitelikler oluşturmayı içerir ve bu sayede tahmine dayalı öğrenme performansını artırmayı hedeflemektedir (Khurana vd., 2018). Ham verilerden en uygun girdi değişkenlerini çıkartarak model karmaşıklığını azaltmakta ve basit, doğru ve sağlam modellerin oluşturulmasına katkı sağlamaktadır (Ustundag vd., 2022). Ayrıca, boyut indirgeme temelli etkileşimli öznitelik mühendisliği şemaları, modelin yorumlanabilirliğini artırarak tahmin yeteneğinin geliştirilmesine yardımcı olmaktadır (Gkorou vd., 2020). Ancak, öznitelik mühendisliği insan yoğun bir süreç olup, alan bilgisi ve sezgi gerektirmektedir. Bu süreç, deneme yanılma ve önemli ölçüde insan dikkatini içermektedir (Khurana vd., 2018).

Bu çalışmada, veri setine yıl, ay ve çeyrek bilgileri eklenmiştir. Bu öznitelikler, zaman serisi verilerinin mevsimsel ve dönemsel etkilerini yakalamak için kullanılmaktadır. Hareketli ortalama, verinin kısa vadeli dalgalanmalarını düzleştirerek genel trendi yakalamaya yardımcı olduğu için, EKGYO hisse senedi fiyatının üç aylık hareketli ortalaması hesaplanmıştır. Ayrıca, EKGYO hisse senedi fiyatı, USD/TRY kuru, konut fiyat endeksi ve Yİ-ÜFE için yüzdelik değişimler hesaplanmıştır. Yüzde değişim öznitelikleri, değişkenler arasındaki göreceli değişimleri ve ilişkileri modele dahil etmek amacıyla kullanılmaktadır.

4.2. Modelleme Süreci

Çalışmada, EKGYO hisse senedi fiyatlarının tahmin edilmesinde kullanılacak yöntemlerin seçiminde, literatürdeki başarılı tahminleri ve finansal zaman serilerindeki uygulamaları göz önünde bulundurulmuştur. Bu bağlamda, Neural Prophet, Kalman Filtresi ve ETS modelleri tercih edilmiştir.

Neural Prophet modeli, sınır ağı prensiplerine dayalı olarak otomatik fark alma, trend ve mevsimselliği dikkate alma ve dış değişkenlerin entegrasyonu gibi özelliklere sahiptir. Bu özellikler, tahmin doğruluğunu artırmak amacıyla kullanılmaktadır (Noviandy vd., 2023). Özellikle hisse senedi fiyatları gibi karmaşık ve değişken finansal verilerin kısa vadeli tahminlerinde başarılı sonuçlar elde edilmiştir (Prakhar vd., 2022). Modelin otomatik parametre ayarlama özelliği ve mevsimsel etkileri modelleyebilme kabiliyeti, tahmin performansını artırmaktadır (Du Toit vd., 2024).

Tablo 2. Neural Prophet Modeli Hiperparametreleri

Parametre	Kullanılan Değer
yearly_seasonality	True
seasonality_mode	additive
n_changepoints	15
seasonality_reg	0.1
trend_reg	0.1
learning_rate	0.01
epochs (model.fit())	100, 500

Neural Prophet modelinde, yıllık mevsimsellik desenlerini dikkate almak için yearly_seasonality parametresi True olarak ayarlanmıştır. Bu ayar, yıllık döngülerin modellenmesini sağlayarak tahminlerin doğruluğunu artırmaktadır. Mevsimselliğin modele eklenmesi için seasonality_mode parametresi ise 'additive' olarak seçilmiştir (Triebe vd., 2021).

Trenddeki olası değişim noktalarının sayısını belirlemek için n_changepoints parametresi 15 olarak belirlenmiştir. Daha fazla değişim noktası, trenddeki ani değişimleri daha iyi yakalamayı sağlamakta ancak aşırı uyum riskini artırabilmektedir. Mevsimsel ve trend bileşenleri için düzenleme parametreleri olan seasonality_reg ve trend_reg değerleri 0.1 olarak seçilmiştir. Bu parametreler, aşırı öğrenmeyi engelleyerek modelin genelleme yeteneğini iyileştirmektedir (Triebe vd., 2021).

Modelin öğrenme hızını belirleyen `learning_rate` parametresi 0.01 olarak ayarlanmıştır. Küçük bir öğrenme hızı, daha kararlı bir yakınsama sağlamasına rağmen eğitim süresini uzatabilmektedir. Eğitim sürecinde, modelin veri seti üzerinde öğrenme denemesi sayısını belirten `epochs` parametresi 100 ve 500 olarak kullanılmıştır. Daha fazla epoch sayısı, modelin veriye daha iyi uyum sağlamasına yardımcı olabilir ancak aşırı öğrenme riskini artırabilmektedir (Triebe vd., 2021).

Kalman Filtresi, özellikle doğrusal sistemler için yaygın olarak kullanılan bir yinelemeli durum tahmin edicisidir (Lefebvre vd., 2004). Bu model, tahmin ve ölçüm olarak iki yinelemeli işlem aracılığıyla çalışmaktadır. Bu süreç, gelen verilere dayalı olarak sürekli tahminlerin rafine edilmesini sağlamaktadır (Hun vd., 2016). Hisse senedi fiyatlarının dinamik ve oynak doğası göz önüne alındığında, Kalman Filtresi'nin durum uzayı modellemesi ve gürültü yönetimi yetenekleri nedeniyle tercih edilmiştir. ABD ve Çin hisse senedi piyasaları üzerinde yapılan bir çalışmada, genişletilmiş Kalman Filtresi'nin trend ve döngü bileşenlerini etkili bir şekilde ayırttığı ve tahmin performansını artırdığı gösterilmiştir (Alp vd., 2023). Ayrıca, Kalman Filtresi'nin volatilitiyi yakalayarak hisse senedi fiyatlarında daha doğru tahminler sağladığı belirtilmektedir (Ntemi & Kotropoulos, 2018).

Tablo 3. Kalman Filtresi Hiperparametreleri

Parametre	Kullanılan Değer
<code>initial_state_mean</code>	0
<code>n_dim_obs</code>	1

Kalman Filtresi modelinde, gizli durumun başlangıçtaki ortalama tahmini olan `initial_state_mean` parametresi 0 olarak belirlenmiştir. Ön bilgi olmadığı durumlarda bu değer genellikle 0 olarak ayarlanmaktadır. Gözlem vektörünün boyutunu belirten `n_dim_obs` parametresi ise 1 olarak seçilmiştir; çünkü bu çalışmada tek bir değişken olan hisse senedi fiyatı gözlemlenmektedir (Balatsko, 2012).

ETS modeli olarak da bilinen yöntem, üstel düzeltme prensiplerini durum uzayı modellemesi ile birleştirerek doğru tahminler oluşturmaktadır (Prapcoyo & As'ad, 2022). Model, zaman serisi verilerinde trend, mevsimsellik ve hata bileşenlerini tahmin etmek için üstel düzeltme yöntemlerini kullanmaktadır (Hyndman vd., 2002). ETS model bileşenlerinin özellik tabanlı seçimi ile tahmin doğruluğunun artırılacağı gösterilmiştir (Qi vd., 2023). Hisse senedi fiyat tahmininde, ETS modelinin diğer istatistiksel yöntemlerle karşılaştırıldığında etkin bir performans sergilediği ve hibrit modellerle birleştirildiğinde doğruluğun daha da artırıldığı belirtilmektedir (Alostath vd., 2022). ETS modelinin otomatik tahmin yapabilme kabiliyeti ve büyük ölçekli zaman serilerinde hesaplama etkinliği sağlaması, bu çalışmada kullanımını destekleyen faktörlerdir. Bu nedenle, veri seti ETS modeline uygun şekilde düzenlenmiştir. Eğitim verisi kullanılarak model eğitilmiş ve test verisi üzerinde tahminler yapılmıştır.

Tablo 4. ETS Modeli Hiperparametreleri

Parametre	Kullanılan Değer
error	add
trend	add
seasonal	add
seasonal_periods	12

ETS modelinde, hata teriminin `error` parametresi 'add' olarak seçilerek modele eklenmiştir. Trend ve mevsimsel bileşenlerin türlerini ifade eden `trend` ve `seasonal` parametreleri de 'add' olarak belirlenmiştir. Mevsimsel döngünün periyot sayısını belirten `seasonal_periods` parametresi 12 olarak seçilmiştir. Bu değer, verideki aylık mevsimselliği temsil etmektedir (Perktold vd., 2024).

Veri seti, %80 eğitim ve %20 test olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Eğitim verisi kullanılarak modeller eğitilmiş ve test verisi üzerinde tahminler yapılmıştır. Modellerin performansı, Ortalama Mutlak Hata (MAE), Ortalama Kare Hata (MSE) ve Kök Ortalama Kare Hata (RMSE) metrikleri ile değerlendirilmiştir.

4.3. Sonuçlar

Neural Prophet, zaman serisi tahminlerini özellikle uzun dönem bağımlı diziler ve periyodik veriler için geliştirmek amacıyla tasarlanmış bir derin öğrenme modelidir. Prophet modeli ile yapılan karşılaştırmalar, Neural Prophet'in MAE, MAPE ve MASE gibi performans göstergelerinde %70 iyileşme sağladığını göstermektedir. Bu iyileşme, Neural Prophet modelinin derin öğrenme bileşenlerine bağlanmaktadır (Chérif vd., 2023). Facebook Prophet'in derin öğrenme modelleri ile geliştirilmiş versiyonu olarak konumlandırılan Neural Prophet ile karmaşık zaman serisi tahminleri için klasik yöntemler ile sinir ağı modelleri arasındaki boşluğu doldurmak amaçlanmıştır (Wang & Gu, 2023).

Neural Prophet modeli, zaman serisi tahminlerinde mevsimsellik ve trend bileşenlerini dikkate alarak tahmin yapmaktadır. Ancak, bu çalışmada Neural Prophet modelinin performansı diğer iki modelle karşılaştırıldığında daha yüksek hata oranları göstermiştir. Bu sonuç, modelin daha karmaşık veri yapıları veya daha uzun dönemli verilerde daha iyi performans gösterebileceğine işaret edebilir.

Kalman Filtresi, uzay aracı navigasyonu, robotikte hareket planlaması, sinyal işleme ve kablosuz sensör ağları gibi çeşitli uygulamalarda kullanılan bir durum tahmin tekniğidir (Pei vd., 2019). Bu teknik, sürecin altında yatan makul bir durum uzayı modeline ve onun gürültü bileşenlerine dayalı olarak bir doğrusal sistemin durumunu tahmin etmeyi amaçlamakta ve bir veya daha fazla sensörden elde edilen kusurlu (gürültülü) ölçümlerle çalışmaktadır (Lloyd, 2014). Bu yaklaşım, modelden gelen tahminleri düzelterek yeni sensör verileri kullanıldıkça sürecin mevcut durumunun güncel tahminlerini sağlayan bir tahmin-düzeltici algoritma oluşturur. Kalman Filtresi, gürültülü verilerden yararlı bilgiler çıkarma kabiliyeti sayesinde, modeller ve ölçümler stokastik ve durağan olmadığında özellikle pratiktir (Pei vd., 2019; Lloyd, 2014).

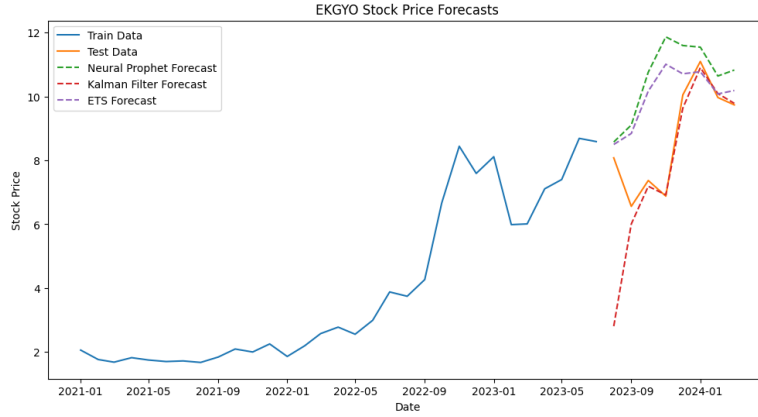
ETS modeli, Hata, Trend ve Mevsimsellik (Error, Trend, Seasonal) bileşenlerine odaklanan bir zaman serisi tahmin yöntemidir (Biswas vd., 2017; Zheng, 2023). Model, zaman serisi verilerinde trend ve mevsimsellik bileşenlerine odaklanmakta ve tek değişkenli tahmin yöntemleri kullanmaktadır (Jofipasi vd., 2018). ETS modelleri, verilerin hazırlanması ve veri deposuna yüklenmesi süreçlerine odaklanarak, yalnızca zaman serisi verilerini analiz etmeye odaklanan geleneksel zaman serisi modellerinden farklılık göstermektedir. Geleneksel zaman serisi modelleri, veri hazırlama ve yükleme sürecine belirgin bir vurgu yapmadan daha çok istatistiksel analiz ve tahmin üzerinde yoğunlaşabilmektedir (Oh & Seong, 2024).

Tablo 5. Model Performansları

Model	Set	MAE	MSE	RMSE
Neural Prophet	Test	1,899	5,927	2,4345
Neural Prophet	Eğitim	0,3529	0,1852	0,4304
Kalman Filter	Test	0,8539	3,5486	1,8838
Kalman Filter	Eğitim	0,0696	0,012	0,1094
ETS	Test	1,3978	3,8834	1,9706
ETS	Eğitim	0,4649	0,3471	0,5892

Tablo 5, farklı modelleme tekniklerinin (Neural Prophet, Kalman Filtresi ve ETS) performansını karşılaştırmaktadır. Neural Prophet modeli, eğitim veri seti üzerinde oldukça düşük hata değerleri ile iyi bir uyum sağlamasına rağmen, test veri setinde performansının önemli ölçüde düştüğü görülmektedir. Kalman Filtresi modeli ise, hem eğitim hem de test veri setlerinde daha tutarlı ve düşük hata değerleri ile istikrarlı bir performans sergilemektedir. ETS modeli, her iki veri setinde de orta düzeyde hata değerleri göstermekte olup, Kalman Filtresi modeline kıyasla daha yüksek hata paylarına sahiptir. Bu sonuçlar, Kalman Filtresi modelinin veri setindeki değişkenlikleri daha iyi yakaladığını ve bu modeller arasında genelleştirme yeteneğinin en güçlü olduğunu ortaya koymaktadır.

ETS modeli, hata, trend ve mevsimsel bileşenleri dikkate alarak tahmin yapmaktadır. Performans metrikleri, ETS modelinin Kalman Filtresi'ne yakın bir doğruluk sunduğunu göstermektedir. Ancak, Kalman Filtresi ile karşılaştırıldığında biraz daha yüksek hata oranlarına sahiptir.

Şekil 2. Model Tahminlerini Görselleştirilmesi

Şekil 2'de, eğitim verisi (Train Data), test verisi (Test Data) ve üç farklı modelin tahminleri (Neural Prophet Forecast, Kalman Filtresi Forecast, ETS Forecast) gösterilmektedir. Mavi çizgi, 2021-01-01 ile 2023-05-01 tarihleri arasındaki EKGYO hisse senedi fiyatlarını temsil etmektedir. Bu dönemde hisse senedi fiyatlarında genel bir artış trendi gözlemlenmektedir.

Test verisi, model tahminlerinin doğruluğunu değerlendirmek için kullanılmaktadır. Yeşil kesikli çizgi, Neural Prophet modelinin tahminlerini göstermektedir. Bu model, test verisi ile karşılaştırıldığında daha yüksek tahmin değerleri üretmiş ve performansı diğer modellere göre daha düşük olmuştur.

Kalman Filtresi, test verisi ile en uyumlu tahminleri yapmış ve en düşük hata oranlarını elde etmiştir. ETS modeli, test verisine yakın tahminler üretmiş ancak Kalman Filtresi ile karşılaştırıldığında daha yüksek hata oranlarına sahip olmuştur.

Genel olarak, Kalman Filtresi modelinin en iyi performansı gösterdiği ve EKGYO hisse senedi fiyatlarının tahmininde en doğru sonuçları verdiği gözlemlenmiştir. Neural Prophet modeli, daha yüksek hata oranları ile diğer modellere göre daha düşük performans sergilemiştir. ETS modeli ise, hata oranları bakımından Kalman Filtresi'ne yakın bir performans göstermiş ancak biraz daha yüksek hata oranlarına sahiptir.

5. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, Emlak Konut Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı'nın (EKGYO) hisse senedi fiyatlarını tahmin etmek amacıyla sektörel veriler ile Neural Prophet, Kalman Filtresi ve ETS (Hata, Trend, Mevsimsellik) modellerini içeren gelişmiş makine öğrenimi teknikleri kullanılmıştır. Analizde USD/TRY kuru, konut fiyat endeksi, yurt içi üretici fiyat endeksi (Yİ-ÜFE) ve ipotekli konut satışları gibi ekonomik göstergeler entegre edilerek, EKGYO hisse senedi fiyatları ile olan ilişkileri incelenmiştir.

Elde edilen bulgular, sektörel verilerin hisse senedi fiyat tahmin modellerine dahil edilmesinin faydalı olduğunu göstermektedir. Ampirik sonuçlar, en düşük MAE, MSE ve RMSE değerlerine sahip olan Kalman Filtresi modelinin, finansal verilerdeki gürültüyü etkili bir şekilde yöneterek en yüksek tahmin doğruluğunu sergilediğini ortaya koymaktadır. ETS modeli, Kalman Filtresi'ne kıyasla biraz daha yüksek hata oranlarına sahip olsa da tatmin edici bir performans göstermiştir. Buna karşılık, Neural Prophet modeli, mevsimsellik ve trendleri yakalama yeteneğine rağmen, karmaşık finansal veri setleri veya kısa vadeli tahminlerde daha yüksek hata oranlarıyla potansiyel sınırlamalar sergilemiştir.

EKGYO hisse senedi fiyatları ile ekonomik göstergeler arasında gözlemlenen güçlü ilişkiler, geniş ekonomik koşulların gayrimenkul sektörünün finansal performansı üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Özellikle, hisse senedi fiyatları ile USD/TRY kuru ve konut fiyat endeksi gibi göstergeler arasında tespit edilen pozitif eğilimler, (Gurav vd., 2018; Parisiana vd., 2022) bulgularına paralel olarak sektörün makroekonomik dalgalanmalara olan duyarlılığını göstermektedir. Döviz kuru ve konut fiyatlarındaki değişimlerin gayrimenkul hisse senedi getirilerinde önemli belirleyiciler olduğu görülmektedir.

Sektörel verilerin tahmin doğruluğunu artırmadaki etkinliğine rağmen, bu yaklaşımın doğasında bulunan zorluklar da göz önünde bulundurulmalıdır. Finansal piyasaların karmaşıklığı ve oynaklığı, tahmin

performansını korumak ve iyileştirmek için modellerin sürekli geliştirilmesini ve daha sofistike özelliklerin eklenmesini gerektirir (Jiang & Subramanian, 2019). Özellikle finansal piyasaların dinamik yapısı, modellerin esnek ve uyumlu olmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu araştırmanın sonuçları, yatırım karar verme ve finansal analiz alanlarında potansiyel uygulamalara sahiptir. Çalışma, doğru hisse senedi fiyat tahminleri sağlayarak yatırımcılar ve analistler için değerli bilgiler sunmakta ve daha bilinçli ve stratejik finansal kararlar alınmasına katkı sağlamaktadır. Makine öğrenimi modellerinin sektörel verilerle entegrasyonu, sadece tahmin doğruluğunu artırmakla kalmayıp, aynı zamanda gayrimenkul piyasaları ile daha geniş ekonomik göstergeler arasındaki dinamik etkileşimin anlaşılmasını da derinleştirmektedir (McMillan, 2021; Bounid vd., 2022).

Gelecekteki araştırmalar, tahmin doğruluğunu daha da artırmak için ek sektörel ve makroekonomik değişkenlerin dahil edilmesini değerlendirebilir. Gerçek zamanlı verilerin ve yüksek frekanslı işlem göstergelerinin entegrasyonu, hisse senedi fiyat hareketlerine ilişkin daha hızlı ve dinamik içgörüler sağlayabilir (Fan & Chen, 2022). Ayrıca, Uzun Kısa Süreli Bellek (LSTM) ağları ve Transformer mimarileri gibi gelişmiş derin öğrenme tekniklerinin uygulanması, daha karmaşık zamansal bağımlılıkları yakalayarak tahmin performansını artırabilir (Liu & Xu, 2023). Modelin sağlamlığını ve genelleştirilebilirliğini sağlamak amacıyla farklı zaman dilimleri ve piyasa koşulları altında çapraz doğrulama yapılması da faydalı olacaktır. Düzenleyici değişiklikler ve politika müdahalelerinin hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisinin araştırılması, gayrimenkul piyasasını etkileyen faktörlerin daha kapsamlı anlaşılmasına katkı sağlayabilir (Ooi & Liow, 2004).

6. Extended Abstract

The real estate sector, influenced by macroeconomic fundamentals, is critical in the broader stock market. This study uses sectoral data and advanced machine learning models to predict the stock prices of Real Estate Investment Trust (EKGYO). Understanding the intricate relationships between EKGYO stock prices and various economic indicators is essential for accurate predictions and informed investment decisions. The study integrates multiple economic indicators to elucidate their impact on EKGYO's financial performance, thus addressing the broader challenge of enhancing stock price prediction accuracy through sectoral data integration.

The primary objective of this study is to predict EKGYO's stock prices by leveraging sectoral data and advanced machine learning models, specifically Neural Prophet, Kalman Filter, and ETS (Error, Trend, Seasonal) models. The study aims to identify the most effective model for stock price prediction and to understand the relationships between EKGYO stock prices and various economic indicators such as USD/TRY exchange rate, housing price index, domestic producer price index (D-PPI), and mortgage sales.

The study utilizes three machine learning models: Neural Prophet, Kalman Filter, and ETS. Data collection includes EKGYO stock prices, USD/TRY exchange rate, housing price index, D-PPI, and mortgage sales, covering the period from January 2021 to January 2024. The data is sourced from reliable financial and statistical databases.

1. Feature Engineering: This involves creating new features from existing data to improve model performance. Features such as year, month, quarter, lagged values of stock prices, moving averages, and percentage changes in economic indicators are engineered to capture temporal dependencies and trends in the data.

2. Data Splitting: The data is split into 80% training and 20% testing datasets to evaluate the models' performance.

3. Model Training and Evaluation: Each model is trained on the training dataset and evaluated on the test dataset using performance metrics such as Mean Absolute Error (MAE), Mean Square Error (MSE), and Root Mean Square Error (RMSE).

The empirical results highlight significant findings regarding the performance of the models:

1. Kalman Filter Model: This model exhibited the highest forecasting accuracy with the lowest MAE, MSE, and RMSE values. Its superior ability to manage noise in financial data and provide accurate forecasts was evident.

2. ETS Model: The ETS model also performed well, showing slightly higher error metrics than the Kalman Filter. It effectively captured trend and seasonality components, contributing to accurate predictions.

3. Neural Prophet Model: Despite its advanced design for capturing seasonality and trends, it showed higher error rates. This indicates potential limitations when applied to complex financial datasets or short-term forecasting scenarios.

Data was collected from multiple sources, including investing.com and the Turkish Statistical Institute (TÜİK). The indicators included EKGYO stock prices, USD/TRY exchange rate, housing price index, D-PPI, and various mortgage sales metrics. This comprehensive data collection provided a robust foundation for the analysis.

The study's findings underscore the critical importance of integrating sectoral data into stock price prediction models. The Kalman Filter model's superior performance highlights its effectiveness in managing financial data noise. The ETS model's ability to capture trends and seasonality further supports the integration of economic indicators in prediction models. Conversely, the Neural Prophet model's higher error rates suggest additional complexity or data refinement for accurate predictions.

The strong correlations between EKGYO stock prices and economic indicators, particularly the USD/TRY exchange rate and housing price index, emphasize the sector's sensitivity to macroeconomic fluctuations. These relationships are vital for developing accurate stock price prediction strategies and enhancing investment decision-making processes.

This study demonstrates the effectiveness of sectoral data integration and advanced machine learning models in predicting EKGYO stock prices. The Kalman Filter model proved the most accurate, while the ETS model showed promising results. The findings highlight the importance of feature engineering and comprehensive data analysis in improving model performance. The study contributes to developing better stock price prediction strategies, providing valuable insights for investors and financial analysts.

Future research could include additional sectoral and macroeconomic variables, real-time data integration, and the application of advanced deep learning techniques such as Long Short-Term Memory (LSTM) networks and Transformer models. These approaches could enhance prediction accuracy and provide deeper insights into the dynamic interactions between real estate markets and broader economic indicators.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

Kaynakça

- Alostath, M. H., Alsaber, A. R., & Setiya, P. (2022). Different statistical methods for predicting NASDAQ 100 using univariate time series approaches. *International Journal of Agricultural & Statistical Sciences*, 18(2), 507.
- Alp, S. Ö., Ozbek, L., & Canbaloglu, (2023). An Analysis Of Stock Market Prices By Using Extended Kalman Filter. The US and China cases. *Investment Analysts Journal*. 52. 1-16. 10.1080/10293523.2023.2179160.
- Aşık, B. (2023). Testing the asymmetric relationship between CPI, PPI, and exchange rates: An application of the ARDL and NARDL methods. *Pressacademia*.
- Agustina, I. A., & Permadi, I. (2023). The impact of the money supply, exchange rate and fuel prices on the inflation rate. *Ekonomis: Journal of Economics and Business*.
- Akopyan, D. (2023). Trends in the development of the domestic labor market. *Экономика и предпринимательство*, 9(146), 156-159. doi:https://doi.org/10.34925/EIP.2022.146.9.027.
- Balatsko, M. (2012). Kalman Filter, Smoother, and EM Algorithm for Python. *GitHub*.
- Baroni, M., Barthélémy, F., & Mokrane, M. (2009). Forecasting Real Estate Prices From a PCA Repeat Sales Index. *ERES*.
- Biswas, N., Chattopadhyay, S., Chatterjee, S., & Mondal, K. C. (2017). Sysml Based Conceptual ETL Process Modeling. *Communications In Computer And Information Science*, 776, 242-255. doi:10.1007/978-981-10-6430-2_19
- Bounid, O., Lamrini, S., & Charif, H. (2022). Enhancing stock price prediction accuracy using advanced data preprocessing methods and machine learning techniques. *Journal of Financial Data Science*, 4(2), 125–140.
- Bounid, S., Oughanem, M., & Bourkadi, S. N. (2022). Advanced Financial Data Processing And Labeling Methods For Machine Learning. *International Conference On Intelligent Systems And Computer Vision*. doi:10.1109/ISCV54655.2022.9806060
- Brooks, C., & Tsolacos, S. (2001). Forecasting real estate returns using financial spreads. *Journal of Property Research*, 18(3), 235–248. doi:doi.org/10.1080/09599910110060037
- Chérif, H., Snoun, H., Bellakhal, G., & Kanfoudi, H. (2023). Forecasting Of Ozone Concentrations Using The Neural Prophet Model: Application To The Tunisian Case. *Euro-Mediterranean Journal For Environmental Integration*, 8(4), 987–998. doi:https://doi.org/10.1007/S41207-023-00414-X
- Conover, C. M., Farizo, J. D., Friday, H. S., & North, D. S. (2024). The Diversification Benefits Of Foreign Real Estate: Evidence From 40 Years Of Data. *Journal Of Risk And Financial Management*, 17(4), 160. doi:https://doi.org/10.3390/Jrfm17040160
- Du Toit, A., Baadel, S., & Harguem, S. (2024). Predicting tesla: Stock market forecasting using facebook's prophet. 2024 *IEEE International Conference on Artificial Intelligence and Mechatronics Systems (AIMS)*, 1-6. https://doi.org/10.1109/AIMS61812.2024.10513215
- Fan, X., & Chen, J. (2022). Stock Price Forecasting in Real Estate Industry Based on Investor Sentiment. *Frontiers in Business, Economics and Management*, 6(3), 54–59. doi:https://doi.org/10.54097/FBEM.V6I3.3311
- Gkorou, D., Larrañaga, M., Ypma, A., Hasibi, F., & Wijk, R. (2020). Get A Human-In-The-Loop: Feature Engineering Via Interactive Visualizations.
- Gurav, P., Verma, R. K., & Vijayvergia, S. (2018). Real Estate- The Sector with A Pool of Opportunities. *International Journal of Management Studies*, 4(3), 106. doi:https://doi.org/10.18843/ijms/v5i4(3)/14
- Hansun, S., Suryadibrata, A., & Sandi, D. R. (2022). Deep learning approach in predicting property and real estate indices. *International Journal of Advances in Soft Computing and its Applications*, 14(1).
- Hoesli, M., & Oikarinen, E. (2012). Are REITs real estate? Evidence from international sector level data. *Journal of International Money and Finance*, 31(7), 1823–1850. doi:https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2012.05.017
- Hun, L. C., Yeng, O. L., Sze, L. T., & Koo, V. C. (2016). Kalman Filtering And Its Real-Time Applications. doi:https://doi.org/10.5772/62352

- Hyndman, R. J., Koehler, A. B., Snyder, R. D., & Grose, S. D. (2002). A State Space Framework For Automatic Forecasting Using Exponential Smoothing Methods. *International Journal Of Forecasting*, 18(3), 439–454. doi:https://doi.org/10.1016/S0169-2070(01)00110-8
- Jiang, L. C., & Subramanian, P. (2019). Forecasting Of Stock Price Using Autoregressive Integrated Moving Average Model. *Journal Of Computational And Theoretical Nanoscience*, 16(8). doi:https://doi.org/10.1166/Jctn.2019.8317
- Jofipasi, C. A., Miftahuddin, & Hizir. (2018). Selection For The Best ETS (Error, Trend, Seasonal) Model To Forecast Weather In The Aceh Besar District. *IOP Conference Series: Materials Science And Engineering*, 352(1), 012055. doi:https://doi.org/10.1088/1757-899X/352/1/012055
- Khan, K., Su, C., Tao, R., & Chu, C. C. (2018). Is there any relationship between producer price index and consumer price index in the Czech Republic? . *Economic Research-Ekonomiska Istraživanja*, 31(1), 1788–1806.
- Khurana, U., Samulowitz, H., & Turaga, D. (2018). Feature Engineering For Predictive Modeling Using Reinforcement Learning. *Proceedings Of The AAAI Conference On Artificial Intelligence*, 32(1), 3407–3414. doi:https://doi.org/10.1109/ICDMW.2016.0190
- Khurana, U., Turaga, S. D., Samulowitz, H., & Parthasarathy, S. (2016). Cognito: Automated Feature Engineering For Supervised Learning. doi:https://doi.org/10.1609/AAAI.V32I1.11678
- Kocaoglu, D., Turgut, K., & Konyar, M. Z. (2022). Sector-Based Stock Price Prediction with Machine Learning Models. *Sakarya University Journal of Computer and Information Sciences*, 5(3), 415–426. doi:https://doi.org/10.35377/SAUCIS...1200151
- Kundieieva, H., & Martyniuk, L. (2021). Features of functioning and development trends of the domestic market of sausage products. *Theoretical and Applied Issues of Economics*, 42(2), 55–64.
- Lee, C. L., Stevenson, S., & Lee, M. L. (2018). Low-Frequency Volatility Of Real Estate Securities And Macroeconomic Risk. *Accounting And Finance*, 58, 311–342. doi:https://doi.org/10.1111/Acfi.12288
- Lee, S., Lee, B., & Chiang, K. (2018). Macroeconomic risk influences on the low-frequency volatility of real estate securities. *Journal of Property Investment & Finance*, 36(1), 12–25.
- Lefebvre, T., Bruyninckx, H., & Schutter, J. D. (2004). Kalman Filters For Non-Linear Systems: A Comparison Of Performance. *International Journal Of Control*, 77(7), 639–653. doi:https://doi.org/10.1080/00207170410001704998
- Liu, B., & Xu, C. (2023). Research on Stock Price Prediction of BP Neural Network Based on Factor Analysis. *Academic Journal of Business & Management*, 5(10), 140–145. doi:https://doi.org/10.25236/AJBM.2023.051021
- Lloyd, G. M., & Scientist, S. (2014). A Kalman Filter Framework For High-Dimensional Sensor Fusion Using Stochastic Non-Linear Networks. *ASME International Mechanical Engineering Congress And Exposition, Proceedings*. doi:https://doi.org/10.1115/IMECE2014-37834
- McMillan, D. G. (2021). Forecasting Sector Stock Market Returns. *Journal Of Asset Management*, 22(4), 291–300. doi:https://doi.org/10.1057/S41260-021-00220-6
- Ntemi, M., Kotropoulos, C.. (2018). Prediction Methods for Time Evolving Dyadic Processes. 2588-2592. 10.23919/EUSIPCO.2018.8553475.
- Noviandy, T. R., Maulana, A., Idroes, G. M., Suhendra, R., Adam, M., Rusyana, A., & Sofyan, H. (2023). Deep Learning-Based Bitcoin Price Forecasting Using Neural Prophet. *Ekonomikalia Journal Of Economics*, 1(1), 19–25. doi:https://doi.org/10.60084/Eje.V1i1.51
- Oh, J., & Seong, B. (2024). Forecasting With A Combined Model Of ETS And ARIMA. *Communications For Statistical Applications And Methods*, 31(1), 143–154. doi:https://doi.org/10.29220/CSAM.2024.31.1.143
- Ooi, J. T., & Liow, K. H. (2004). Risk-Adjusted Performance of Real Estate Stocks: Evidence From Developing Markets. *Journal of Real Estate Research*, 26(4), 371–396. doi:https://ideas.repec.org/a/jre/issued/v26n42004p371-396.html
- Parisiana, M. A., Kamaliah, K., & Rasuli, M. (2022). Factors affecting the property and real estate sector stock return. *Jurnal Manajemen Dan Bisnis*, 11(2), 235–250. doi:https://doi.org/10.34006/jmbi.v11i2.459

- Pei, Y., Biswas, S., Fussell, D. S., & Pingali, K. (2019). An Elementary Introduction To Kalman Filtering. *Communications Of The ACM*, 62(11), 122–133. doi:https://doi.org/10.1145/3363294
- Perktold, J., Seabold, S., & Sheppard, K. (2024). *Statsmodels*. Zenodo. doi:https://doi.org/10.5281/ZENODO.10984387
- Prapcoyo, H., & As'ad, M. (2022). The Forecasting Of Monthly Inflation In Yogyakarta City Uses An Exponential Smoothing-State Space Model. *International Journal Of Economics Business And Accounting Research (Ijebbar)*, 6(2), 800. doi:https://doi.org/10.29040/Ijebbar.V6i2.4853
- Qi, L., Li, X., Wang, Q., & Jia, S. (2023). fETSmcs: Feature-based ETS model component selection. *International Journal of Forecasting*, 39(3), 1303–1317
- Ravikumar, A. (2017). Real Estate Price Prediction Using Machine Learning. doi:https://api.semanticscholar.org/CorpusID:57409779
- Sahay, A., & Amudha, J. (2020). Integration Of Prophet Model And Convolution Neural Network On Wikipedia Trend Data. *Journal Of Computational And Theoretical Nanoscience*, 17(1), 260–266. doi:https://doi.org/10.1166/Jctn.2020.8660
- Salisu, A. A., Raheem, I. D., & Ndako, U. B. (2019). A Sectoral Analysis Of Asymmetric Nexus Between Oil Price And Stock Returns. *International Review Of Economics And Finance*, 61, 241–259. doi:https://doi.org/10.1016/J.Iref.2019.02.005
- Shabbir, M., Said, L. R., Pelit, I., & Irmak, E. (2023). The dynamic relationship among domestic stock returns volatility, oil prices, exchange rate and macroeconomic factors of investment. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 13(1), 85–92.
- Shakeel, A., Chong, D., & Wang, J. (2023). Load Forecasting Of District Heating System Based On Improved FB-Prophet Model. *Energy*, 278, 127637. doi:https://doi.org/10.1016/J.Energy.2023.127637
- Shin, E., Kim, E., & Hong, T. (2022). The prediction of real estate price based on deep learning using news sentiment and expert knowledge. *The Journal of Internet Electronic Commerce Research*, 22(3), 61–73. doi:https://doi.org/10.37272/JIECR.2022.06.22.3.61
- Singh, H., Sahani, S., Maddhesiya, T., Prajapati, S. P., & Yadav, S. K. (2023). Stock Market Predictor Web Application. *International Journal for Research in Applied Science and Engineering Technology*, 11(5), 832–836. doi:https://doi.org/10.22214/ijraset.2023.51607
- Sofyani, N. W., & Wahyudi, S. (2016). Analisis Pengaruh Variabel Makro Ekonomi Global Dan Makro Ekonomi Domestik Terhadap Indeks Harga Saham Sektor Properti Dan Real Estate Dengan Metode GARCH (Periode Januari 2004-Desember 2014). *Diponegoro Journal of Management*, 286–299.
- Su, C. W., Yin, X. C., Chang, H. L., & Zhou, H. G. (2019). re The Stock And Real Estate Markets Integrated In China? *Journal Of Economic Interaction And Coordination*, 14(4), 741–760. doi:https://doi.org/10.1007/S11403-018-0215-X
- Tang, H., Xie, K., & Xu, X. E. (2022). Real Estate As A New Equity Market Sector: Market Responses And Return Comovement. *Real Estate Economics*, 50(2), 431–467. doi:https://doi.org/10.1111/1540-6229.12314
- Triebe, O., Hewamalage, H., Pilyugina, P., Laptev, N., Bergmeir, C., & Rajagopal, R. (2021). NeuralProphet: Explainable forecasting at scale. doi:https://arxiv.org/abs/2111.15397.
- Tsolacos, S., Brooks, C., & Nneji, O. (2013). On the Predictive Content of Leading Indicators: The Case of U.S. Real Estate Markets. *SSRN Electronic Journal*. doi:https://doi.org/10.2139/SSRN.2233085
- Ustundag, A., Sivri, M., & Mengüç, K. (2022). Feature Engineering. *Business Analytics for Professionals*, 153–169. doi:https://doi.org/10.1007/978-3-030-93823-9_6
- Usupbeyli, A., & Uçak, S. (2020). The effects of exchange rates on CPI and PPI. *Business and Economics Research Journal*, 11(2), 323–334.
- Wang, Z., & Gu, X. (2023). A Time Series Prediction Algorithm Based On Bilstm And Prophet Hybrid Model. *2023 4th International Conference On Computer Engineering And Application, ICCEA 2023*, 128–132. doi:https://doi.org/10.1109/ICCEA58433.2023.10135221
- Wolski, R. (2018). Listing Of Developer Companies As A Predictor Of The Situation On The Residential Real Estate Market. *Real Estate Management And Valuation*, 26(4), 12–21. doi:https://doi.org/10.2478/Remav-2018-0032

- Yılmaz, Y. (2022). Causality relationship between stock prices, exchange rate and house price index. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 13(1), 45–58.
- Yang, G., Yin, X., Sun, Z., Bi, P., & Ma, Q. (2024). The Spillover Effect Of Real Estate Boom On Stock Market Efficiency: Evidence From China. *Applied Economics*. doi:https://doi.org/10.1080/00036846.2024.2336884
- Yang, X., Li, Z., & Wu, C. (2024). The impact of local real estate prices on investor sentiment and stock mispricing. *Finance Research Letters*, 48.
- Zhang, W., Li, B., Liew, A. C., Roca, E., & Singh, T. (2023). Predicting the returns of the US real estate investment trust market: evidence from the group method of data handling neural network. *Financial Innovation*, 9(1), 1–33. doi:https://doi.org/10.1186/S40854-023-00486-2/TABLES/10
- Zheng, Q. (2023). ETL Based Data Integration Scheduling. *Proceedings Of SPIE - The International Society For Optical Engineering*, 12509. doi:https://doi.org/10.1117/12.2655919

Futbolun Endüstrileşmesi Çerçevesinde Türkiye'deki Televizyon Futbolunun Eleştirel Ekonomi Politik Çözümlemesi*

Mehmet Anıl ÜNAL**
Erdal DAĞTAŞ***

ÖZ

Çalışma, dünyada ve Türkiye'de büyük kitleler tarafından ilgiyle izlenen ve özellikle 1990'lı yıllarla birlikte televizyonlaşan futbol olgusunun eleştirel ekonomi politik yaklaşım çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, futbol endüstrisi ve medya arasındaki ilişkinin ekonomi politik olarak değerlendirilmesi hedeflenirken; Türkiye toplumunun futbol kültürü açısından nasıl şekillendiğinin de irdelenmesine önem verilmiştir. Bu amaç kapsamında, çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği benimsenirken; elde edilen veriler tematik başlıklar altında çözümlenmiştir. Futbol içeriklerinin üretim aşamasında, futbol medyasında görev alan isimlerle ve bu alanda akademik çalışmalar yapan araştırmacılarla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında görüşülen kişiler, futbola ilişkin akademik katkı sağlayan katılımcılar ve futbola ilişkin medya sektöründe uzmanlaşan katılımcılar olarak kategorileştirilmiştir. Belirtilen kategorilerde toplam 12 katılımcıyla yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Öte yandan, gerçekleştirilen görüşmelere ilişkin beş tematik başlığa ulaşılmıştır. Bu başlıklar; Türkiye'de futbol endüstrisinin gelişimi, Türkiye'de futbol yayıncılığının gelişimi ve futbolun metalaşması, Futbol tartışma programlarında içerik ve söylem, Futbolun yeni hali: Tekno-futbol, Futbolda yeni yayıncılık anlayışına doğru: Dijital futbol yayıncılığı olmuştur. Özetle, futbol yayıncılığının ilk dönemden günümüze metalaşma sürecine dikkat çeken katılımcılar, yayıncılık bağlamında, dijital medya ekonomisinde önemli yer tutan futbol içeriklerinin yeni yayın platformları açısından da irdelenmesini önemli görmüşlerdir.

Anahtar Kelimeler: Televizyon Futbolu, Futbolun Endüstrileşmesi, Eleştirel Ekonomi Politik Yaklaşım, Metalaşma, Medya Ekonomisi.

A Critical Political Economy Analysis of Television Football in Turkey Within The Framework of the Industrialization of Football

ABSTRACT

The study aims to examine the phenomenon of football, which is followed with great interest by large masses in the world and in Turkey, and which has become televised especially in the 1990s, within the framework of a critical political economy approach. While the study aims to evaluate the relationship between the football industry and the media from a political economy perspective, it is also important to examine how Turkish society is shaped in terms of football culture. For this purpose, semi-structured in-depth interviews, one of the qualitative research methods, were adopted in the study, and the data obtained were analyzed under thematic headings. In the production phase of football content, in-depth interviews were conducted with people working in the football media and researchers conducting academic studies in this field. Within the scope of the study, the interviewees were categorized as participants who make academic contributions to football and participants who specialize in the media sector related to football. Semi-structured in-depth interviews were conducted with a total of 12 participants in the specified categories. On the other hand, five thematic headings were reached regarding the interviews. These topics are; Development of the football industry in Turkey, Development of football broadcasting in Turkey and the commodification of football, Content and discourse in football discussion programs, The new state of football: Techno-football, Towards a new understanding of broadcasting in football: Digital football broadcasting. In conclusion, the participants drew attention to the

* Bu çalışma, "Futbolun Endüstrileşmesi Çerçevesinde Türkiye'deki Televizyon Futbolunun Eleştirel Ekonomi Politik Çözümlemesi" başlıklı doktora tezinden özetlenerek üretilmiştir./This study has been summarised and produced from his doctoral dissertation titled 'Critical Political Economy Analysis of Television Football in Turkey within the Framework of the Industrialisation of Football'.

** **Corresponding Author/Sorumlu Yazar**, Arş. Gör. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak, Türkiye/ Res. Asist. Ph.D., Zonguldak Bülent Ecevit University, Zonguldak, Türkiye, maunal39@gmail.com

*** Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye/ Anadolu University, Eskişehir, Türkiye, edagtas@anadolu.edu.tr
Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/Article Submission and Acceptance Dates: 15.08.2024-19.03.2025

Citation/Atf: Ünal, M. A., & Dağtaş, E. (2025). Futbolun endüstrileşmesi çerçevesinde Türkiye'deki televizyon futbolunun eleştirel ekonomi politik çözümlemesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56, 162-180. <https://doi.org/10.52642/susbed.1533761>

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

commodification process of football broadcasting from the first period to the present day. In the context of broadcasting, it is important to examine football content, which has an important place in the digital media economy, in terms of new broadcasting platforms.

Keywords: Television Football, Industrialization of Football, Critical Political Economy Approach, Commodification, Media Economy.

1. Giriş

Bu çalışmanın konusunu, dünyada ve Türkiye’de büyük kitleler tarafından ilgiyle izlenen ve özellikle 1990’lı yıllarla birlikte gösteri özelliğinden çıkarak endüstriyel bir yapıya bürünen ve televizyonlaşan futbol olgusunun eleştirel ekonomi politik yaklaşım çerçevesinde incelenmesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda, futbolun dünyada tutkuyla takip edilen bir spor dalı olmasında önemli bir unsur olan televizyon en etkili araç konumundadır. Dolayısıyla, bu çalışmada, bir yandan futbolun endüstrileşmesi açısından televizyon ile olan bağı tartışılırken; diğer yandan da futbolun kültürel/ideolojik yeniden üretim pratikleri eleştirel ekonomi politik bakış açısıyla irdelenmiştir.

Spor/futbol etkinliklerinin modernleşmesi ve 1990’lı yıllarla birlikte küresel bir endüstri haline gelmesinde iletişim alanının büyük katkısı olmuştur. Sporun/futbolun televizyon yayınlarıyla dünyada yaygınlaşması ve büyük kitleleri etkisi altına alması hem iletişim endüstrisi alanında hem de spor/futbol endüstrisi alanında ekonomi politik dinamikleri etkilemiştir. Medya ve spor/futbol endüstrisi alanları, karşılıklı olarak birbirini etkilemiş ve medyanın ekonomi politiği alanının önemli inceleme konularından biri olarak önem kazanmıştır.

Futbol, özellikle İngiltere’de on dokuzuncu yüzyılda kurumsallaşmaya başlamasıyla geniş kesimlerin ilgisini çeken bir oyun şeklini almıştır. İngiltere’nin sömürgeci uygulamaları, futbolun dünya genelinde yayılmasını sağlarken; aynı zamanda, doğacak olan yeni bir tüketim kültürünün ve futbol endüstrisinin de temelini atmıştır. Kuşkusuz, 1950’li yıllarla birlikte televizyon yayınlarının yaygınlaşmaya başlaması ve spor/futbol karşılaşmalarının televizyon programlarının içinde yer almasıyla milyonlarca insanın ilgiyle takip ettiği yeni bir tüketim alanı doğmuştur.

Genel hatları çizilen arka plan çerçevesinde bu çalışmanın problemini, dünyadaki ve Türkiye’deki ekonomi politik dinamikler göz önüne alınarak; özellikle televizyon bağlamında küreselleşen bir endüstri halini almış futbolun toplumsal açıdan ekonomi politik etkilerinin eleştirel bir bakış açısıyla irdelenmesi oluşturmaktadır. Bu anlamda, çalışmada benimsenen eleştirel ekonomi politik yaklaşım açısından, futbol endüstrisinin medya ile olan ilişkisinin kurulması noktasında *üretim* aşaması önem kazanmaktadır.

Çalışmada, günümüz toplumlarının ekonomi politik dinamikleri çerçevesinde futbolun geldiği son durumu ve özellikle medya ile olan ilişkisinin ne tür boyutlara ulaştığının çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Belirlenen araştırma soruları çerçevesinde, futbol endüstrisi ve medya arasındaki ilişkinin ekonomi politik olarak değerlendirilmesi hedeflenirken; Türkiye toplumunun futbol kültürü açısından nasıl şekillendiğinin de irdelenmesine önem verilmiştir. Bu amaç kapsamında, *üretim* boyutunda futbol medyasında görev alan isimlerle ve bu alanda akademik çalışmalar yapan araştırmacılarla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Futbol endüstrisi ve medya ilişkisi açısından, üretim boyutunda futbol olgusunun eleştirel ekonomi politik, kültürel ve ideolojik açıdan değerlendirilmesi ve futbol ile medya arasındaki yakın ilişkinin güncel durumu ve geleceği konusunda görüşmeler planlanmıştır. Çalışmanın sorunsal çerçevesinde futbolu televizyon ekranlarında tartışan yorumcular ve bu alana akademik anlamda eserleriyle katkı sunan isimlere odaklanılmıştır. Türkiye’deki futbol olgusunu tartışan önde gelen isimlerle çalışmanın konusu çerçevesinde *yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler* gerçekleştirilmiştir.

Çalışma kapsamında görüşülen kişiler, *futbola ilişkin akademik katkı sağlayan katılımcılar* ve *futbola ilişkin medya sektöründe uzmanlaşan katılımcılar* olarak kategorileştirilmiştir. Belirtilen kategorilerde akademik anlamda katkı sağlayan *altı isim* ve medya sektöründe yer alan *altı isim* olmak üzere toplam 12 katılımcıyla zoom platformu üzerinden çevrimiçi olarak yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

2. Medya ve Futbol Endüstrilerinin Eleştirel Ekonomi Politik Açıdan Değerlendirilmesi

Kapitalizm ortaya çıktığı dönem itibarıyla gündelik yaşamı ekonomik, politik ve kültürel açıdan derinden etkilemiştir. Klasik ekonomi politik anlayıştan günümüzdeki neo-liberal anlayışa kadar çeşitli

ekonomik düşünceler temelinde gelişen kapitalist sistem, özellikle 1980 sonrasındaki yayılımını iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve medyanın etkisiyle hızlandırmıştır. Bu açıdan, kapitalizmin medya sistemleriyle oluşan karşılıklı etkileşimi tartışılması gereken önemli bir konu olarak öne çıkmaktadır.

Medya endüstrilerini diğer endüstrilerle birleştiren, yöneticilerle siyasal, ekonomik ve toplumsal seçkinleri bir araya getiren öteki faktörleri birbirine bağlayan, sıklıkla medya mülkiyeti ve kontrolü gibi makro sorunlarla ilişkilendirilen 'ekonomi politik' kavramı medya araştırmalarında genel olarak 'eleştirel' bir anlam taşımaktadır. Ekonomi politik, genel olarak birleşme, çeşitlilik, ticarileşme, uluslararasılaşma süreçlerini, izleyicilerin tüketim kültürüne dahil edilmesini, reklamcılıkta kâr güdüsünü ve bu sürecin medya içeriğindeki etkilerini inceleyen bir bilim dalıdır (Boyd-Barret, 2006).

Eleştirel ekonomi politik yaklaşım, iletişim süreçleriyle ilgili olarak temelde yatan ekonomik etkenlerin ortaya konulması, medya alanındaki mülkiyet ilişkileri ve pazarın kontrolü sorunları üzerine yoğunlaşmaktadır (Adaklı, 2001, s. 152). İletişimin eleştirel ekonomi politikliği için dört tarihsel sürecin incelenmesi gerekmektedir. Bunlar; medyanın gelişmesi, şirket menziline genişlemesi, metalaştırma, devlet ve hükümet müdahalesinin değişen rolü olarak belirmektedir (Golding & Murdock, 1997).

Ekonomi politik dar anlamda, iletişim kaynakları da dahil olmak üzere kaynakların üretimini, dağıtımını ve tüketimini karşılıklı olarak oluşturan toplumsal ilişkilerin, özellikle güç ilişkilerinin incelenmesi; daha genel anlamda ise, sosyal yaşamda kontrol ve hayatta kalmanın incelenmesidir. Bu anlamda, iletişim açısından bakıldığında ekonomi politik; üretici, dağıtıcı ve tüketici olmanın ne anlama geldiğini düşünmeyi ve belli kategorileri nelerin oluşturduğuna ilişkin artan belirsizliği ortaya koymayı amaçlamaktadır (Mosco, 1996).

Medyanın ekonomi politikliği, medya ve iletişim sistemlerinin içeriğinin sahiplik, piyasa yapıları, ticari destek, teknolojik işgücü uygulamaları ve hükümet politikaları tarafından nasıl şekillendirildiğini birbirine bağlamaya çalışan bir alandır. Medyanın ekonomi politikliği, medya ve iletişim sistemleriyle bağlantılı ekonomik ve politik sistemlerin nasıl işlediğine ve toplumda sosyal gücün nasıl kullanıldığına odaklanmaktadır. ABD'de ve dünyanın büyük bir bölümünde, kapitalist ekonomilerin işleyişinde medya ve iletişim alanının nasıl bir rol oynadığı; ayrıca hem medyanın hem de kapitalizmin birlikte ya da ayrı ayrı politik iktidarın uygulamalarına ne ölçüde etki ettiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır (McChesney, 2008).

Medyanın eleştirel ekonomi politikliği, medyanın güçlü olduğu, kamuoyunu etkileyebileceği ve kamusal söylemi şekillendirebileceği öncülüne dayanmaktadır. Bu nedenle, daha geniş bir politik ve ekonomik bağlamda medya içeriğinin üretimine odaklanmak çok önemlidir. Medyanın ekonomi politikliğini, genellikle iktidarı konumlandıran kültürel araştırmalar ve izleyici çalışmaları gibi diğer akademik alanlardan ayıran nokta, maddilik ve medya içeriğinin üretildiği politik, ekonomik ve teknolojik koşullara odaklanmasıdır (Wittel, 2012).

Bununla birlikte, kapitalist sistemin temel mantığı doğrultusunda gelişen iletişim teknolojileri, toplumsalın tüm alanını etkilediği gibi futbol olgusunu da etkisi altına almıştır. Çalışmanın temel sorunsalını oluşturan futbol, özellikle 1990'lı yıllarla birlikte televizyonlaşma dönemine girerek tüm dünyada takip edilen yeni bir eğlence endüstrisi olarak önem kazanmıştır. Bu dönemle birlikte, milyonlarca insana ulaşan ve günümüzde büyük bir endüstri halini alan futbol endüstrisi eleştirel ekonomi politik yaklaşımın da ilgi alanlarından biri olmuştur.

Günümüzde, futbol olgusu, spor olmanın dışında farklı anlamlar barındıran bir süreci ifade etmektedir. Bu anlamda, Tuğrul Akşar, geçmişin yeşil sahalarının saf futbol anlayışının sportiflikten endüstriyelliğe doğru hızlı bir devinim içerisinde gelişim gösterdiğini vurgulamaktadır. 1980'li yılların ikinci yarısına kadar 'gösteri' özelliğini koruma başarısı gösteren futbol, 1990'ların başından itibaren gösteri kavramı yanına 'iş' kavramını da eklemiş ve 'show-business' halini almıştır (2005, s. 3).

Ahmet Talimciler'e göre ise, ekonomi politik çerçevede 1980'li yıllarla birlikte dünya genelinde kabul görmeye başlayan neo-liberal ekonomi politikaları gündelik yaşamın her alanını etkilediği gibi spor/futbol alanını da etkilemiştir. Dünya genelinde kabul görmeye başlayan ekonomi politikaları gelişen kitle iletişim araçlarıyla birlikte toplumda da benimsenmeye başlamış ve hayatın tüm öğelerini bir meta haline getirmek amacıyla yeni bir tüketim olgusu ortaya çıkmıştır. Tüketim, kitleler üzerinde kültürel bir bağımlılık yaratırken, toplumun her alanında tüketim mekanizmalarının yerleştirilmesini ve tüketim endüstrisi için en önemli kaynak olan boş zaman sürecinin satın alınarak pazarlanmasını amaçlamaktadır (2001, s. 271-272).

Yirminci yüzyılda ortaya çıkan bu süreçte boş zamanın artışıyla birlikte sportif faaliyetlere ilgi de artmıştır. Spor ve boş zaman ilişkisinde önemli bir araç olan televizyonun sağladığı izleme alışkanlığıyla birlikte, geniş kitlelere ulaşan sporun/futbolun kitlelere pazarlanması ve esnek bir üretim biçimi içerisinde yeniden üretilmesi sağlanmıştır. Örneğin; kitlesel izleyici potansiyeli en yüksek olan futbol karşılaşmalarının yayınları abonelik esasına göre işleyen ve 'izlediğin kadar öde' sistemiyle endüstriyel bir tüketim alanına dönüşmüştür. Ortaya çıkan dönüşüm sürecinde, televizyon aracılığıyla minik birer satduma dönüşen evler yeni bir spor izleme alışkanlığını ortaya çıkarmış ve her geçen büyüyen günümüz futbol ekosistemini yaratmıştır (2001, s. 279).

Futbol endüstrisi, günümüzde tam anlamıyla bir gösteri endüstrisine dönüşmüş durumdadır. Bu endüstrisinin yarattığı gelir milyar Euro'lar seviyesinde bir büyüklüğe sahiptir. Bu bağlamda, *Deloitte*'nin yirmi sekizincisini yayımladığı 2020 *Yıllık Avrupa Futbol Finans Raporu*'na göre, Avrupa futbol pazarının toplam gelirleri bir önceki yıla göre yüzde 11,3 artarak 25,5 milyar Euro'dan 28,4 milyar Euro'ya ulaşmıştır. UEFA'ya bağlı elli beş ligin bulunduğu organizasyonda, Avrupa futbol gelirlerinden en büyük payı 15,6 milyar Euro ile "merkez ligler" olarak tanımlanan beş büyük futbol ligi (İngiliz Premier Lig, Alman Bundesliga, İspanyol La Liga, İtalyan Serie-A ve Fransız Lig 1) almaktadır (Akşar T. , 2020).

Futbol endüstrisi, uydu ve kablolu televizyonun yaygınlaşması, yüksek bilet fiyatları, ticari ürünlerin daha etkin pazarlanması ve daha kârlı kurumsal sponsorluklar ile televizyon gelirlerinin hızla büyümesiyle Avrupa'da gelir akışlarını önemli ölçüde arttıran ekonomik bir yapıya dönüşmüştür. Futbolun kârlılığı, medya endüstrisinin kârlılığı ile iç içe geçmiş ve bununla bağlantılı olarak futbol ve ünlü kültü arasında daha yakın bir kesişme belirmiştir (Grant, 2007).

Günümüzde, egemen toplumsal söylem ve temsil aracı olarak televizyonun futbolun yaygınlaşmasında önemli bir rol üstlendiği söylenebilir. Bugün, futbol yüz milyonlarca insan için ne doğrudan içinde yer alınan ne de stadyumlarda birebir seyredilen bir etkinlik değil, medya özellikle de televizyon dolayısıyla yaşanan bir deneyim halini almıştır. Böylece, futbol oyununun medyatik yeniden üretimi gerçekleşmekte ve bu süreçte kendine özgü bir televizyon gerçekliği oluşturularak, televizyon futbolu ürünü tüketicilere sunulmaktadır (Gökalp, 2005).

Spor medyası, en gelişmiş teknolojilerden yararlanan kâr amacı güden işletmeler olduğu için pazarlamayı ve post-modern sanatın 'pastiche' stilini kullanırlar. İletişim teknolojileriyle ulaşılan doygunluk, post-modern manzaranın karakteristik bir özelliğidir. Teknoloji ve medya, insan duyu aygıtının herhangi bir uzantısı olarak tanımlanabilir ve biz onları yarattıktan sonra onlar da bizi yaratırlar. İletişim teknolojileri, medya sporlarının medyaya erişimini mümkün kıldığından, sporla ilgili her şeyin artan bir şekilde metalaştırılmasını da beraberinde getirmektedir. Metalaştırma ise, herhangi bir eylemin ya da nesnenin değerini tarihsel, sanatsal ya da ilişkisel katma değerleri göz ardı ederek, yalnızca parasal değişim değerine indirgemesi sürecini ortaya çıkarmaktadır (Real, 1998).

Spor medyası, kapitalistlere daha fazla ürün satıp, daha fazla kâr elde etmeleri için yollar sunarken; dikkatleri insanların kendi yaşamlarındaki sorunlardan başka yöne çeviren modern sporun 'halkın yeni afyonu' olduğu ileri sürülmektedir. Bu bağlamda, spor kavramı, pek çok insanın spor yıldızlarıyla özdeşleşmesine ve bir çift ayakkabı ya da başka bir markalı ürün satın alması isteğine dönüştürülmektedir. Kültür ve ürün pazarı, spor kavramını, tüketim alışkanlığı edinme temelinde yeniden şekillendiren bir anlayışı benimsemektedir (Szymanski, 2009).

Medya ve spor arasında simbiyotik bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Medya şirketleri, belirli spor etkinliklerini yayınlama hakkı için büyük ücretler ödemeye isteklidirler. Çünkü, programların prodüksiyonu ucuzdur, oldukça büyük izleyici çeker ve izleyicilerin demografik özellikleri, yayın sırasında reklam yapma hakkı için büyük ücretler ödemeye istekli sponsorlara seslenmektedir. Spor endüstrisi, medyaya hem gelir kaynağı hem de tanıtım aracı olarak gereksinim duymaktadır. Spor endüstrisi ile medya şirketleri arasındaki güç dengesi, spordan spora ve ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Bununla birlikte, son yıllarda medyanın sporu şekillendirdiği ve ortak kalıplar oluşturduğu ileri sürülebilir (Malcolm, 2007).

Televizyon yayıncılığı ve uluslararası spor kurumları gelişmiş teknoloji, finans, programlama ve metalaştırma sistemleri aracılığıyla izleyicileri bir araya getiren bir etkinlik ve bu etkinliğe küresel erişim yaratmıştır (Real, 1998). Sporun medyatik bir hale dönüşmesinde *Time-Warner*, *Cable News Network*, *Sports Illustrated*'ın küresel 'entegre pazarlama' stratejileri, *Disney-ABC-ESPN* markaları ve Rupert Murdoch'ın Fox

televizyonu öncülüğünde yükselişe geçmiştir. Diğer alanlarda ise, spor malzemeleri üreticileri temelinde ilk sırada yer alan *Nike*, *Adidas* gibi büyük markalar, kültürel rollerini ve etkilerini dünyanın hemen hemen her düzeyinde spor yoluyla dönüştürmüşlerdir. Otomobil markaları, finans ve alkol gibi çeşitli kategorilerdeki diğer reklamverenler, küresel imajlarını ve pazar ürünlerini tutundurmak için aracılı bir araç olarak sporu kullanmaktadırlar (Wenner, 1998).

Televizyon, Avrupa futbolunun ticarileşmesinde önemli bir rol oynamıştır. 1960'larda, lig maçlarının yayın hakları birkaç milyon ABD dolarlık gelir yaratmıştır. 1990'lara gelindiğinde; ödemeli TV, uydu, kablo ve izleme başına ödemeli kanalların geliştirilmesi gelir üretimini yüz milyonlara çıkarmıştır. 1997'de Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, İspanya ve Almanya'daki lig TV sözleşmelerinin yıllık değeri 1 milyar dolar civarındaydı. 1996'da FIFA, 2002 ve 2006 Dünya Kupaları için ticari yayın haklarını (ABD hariç) 2.5 milyar dolara *Sporis/Kirch* grubuna satmıştır (Hoehn & Szymanski, 1999).

1980'li yılların ortasından başlayarak, dünyanın pek çok ülke televizyonundaki spor yayınlarının süresinde ciddi artışlar kaydedilmiştir. Örneğin, Fransa'da 1984 yılında 989 saat olan televizyondaki spor yayınları; 1988'de 5622 saate çıkmıştır. Bu büyük yükseliş, 2000'li yıllara da yansımıştır. 2003'te televizyonların spor yayını, 11.704 saatken; 2010'da 100 bin saati bulmuştur. 1968 ile 2010 yılları arasında kaydedilen artış 430 misli olarak hesaplanmıştır. Kısa zaman dilimlerindeki artış ise, 1984 ile 2010 arasında 100 misli, 1998 ile 2010 yılları arasında 4 misli olmuştur. Sözü edilen artışta, sayıları çoğalan televizyon kanal sayısı da belirleyici bir etkidir. Fransa'da 1968 yılında yayın yapan kanal sayısı iki iken; 1998'de 12 kanala ve 2010'da ise 30 kanala yükselmiştir (Çetin, 2015).

Türkiye Süper Ligi'ne bakıldığında ise, özel/ticari televizyon yayınları başladıktan sonra, Süper Lig'den maç yayınları 1994/95 sezonunda *Cine5/ATV/Show TV/Kanal D/TGRT* konsorsiyumuyla başlamıştır. Bu konsorsiyum, birlikteliğini iki yıl devam ettirebilmiş ve 1996/97 sezonundan başlayarak Türkiye televizyonlarının ilk şifreli kanalı olan Cine 5, havuz sistemi temelinde Türkiye Süper Ligi'nin yayın haklarına sahip olmuştur. Üç yıllık süre için 140 milyon dolarlık bir ödeme yapılmıştır. *Cine 5* sonrasında ise, 120 milyon dolarlık teklifle Uzan ailesinin sahibi olduğu *Star Televizyon Grubu*, *Teleon* kanalı bünyesinde maçları yayınlamıştır. Uzanlar'ın sonrasında, *Digitürk*, 2000/10 yılları arasında 1,7 milyar dolar ödeme yaparak yayın haklarının sahibi olmuştur. 2010 yılı sonrasında, 2010/14 sezonlarını kapsayan üç paket üzerinden yapılan yayın ihalesinde yıllık toplam olarak 374 milyon dolar gelir elde edilmiştir (Çetin, 2015).

Türkiye futbol ekonomisi, 2000 yılında 425 milyon TL büyüklüğe sahipken; günümüzde bu rakam 4,2 milyar TL'ye ulaşmıştır. Son yirmi yılda Süper Lig'deki parasal gelir ve pazardaki yüzde 889'luk artış, Süper Ligi Avrupa'nın önemli bir futbol pazarı olarak öne çıkarmıştır. Süper Lig'in günümüzdeki yayın hakları gelirlerine bakıldığında ise, 2014 yılına kadar yayın haklarını elinde bulunduran Digitürk, 2015 yılında Katar merkezli *Bein Media Group*'un mülkiyetine geçmiş ve bu şirket, 2016 yılında girdiği Süper Lig yayın ihalesini beş yıl olarak 2021/22 sezonuna kadar yıllık 500 milyon dolarlık bir ücretle satın almıştır (URL-1, 2024). Ancak, Covid-19 salgınının yaratmış olduğu ekonomik daralma ve yayıncı kuruluşun üstlendiği ücreti ödemediği sorun yaşadığını bildirmesi üzerine; şirketin bu talebi yeniden değerlendirilmeye alınmıştır. Yayın ihalesinin değerlendirildiği dönemde, Türkiye Futbol Federasyonu Başkanı Nihat Özdemir istifa etmiş ve yerine Mehmet Büyükekşi gelmiştir. 16 Haziran 2022 yılında başkan olarak seçilen Büyükekşi, 2022-2023 ve 2023-2024 sezonlarında Spor Toto Süper Lig ve 1. Lig futbol karşılaşmalarının yayın haklarının 2,2 milyar Türk Lirası karşılığında iki yıl süreyle *beIN Sports* kanalına kiralandığını duyurmuştur. Son olarak ise, 2024-2027 yıllarını kapsayan yayın dönemleri için 182 milyon dolarlık teklifiyle son yayıncı kuruluş *Bein Media Grup* Türkiye Futbol Ligi'ni yayınlama hakkını elde etmiştir (URL-2, 2024).

Özetle, medya ekonomisi içinde önemli bir yer kaplayan futbol ve içerikleri ekonomi politik çıkarlar çerçevesinde bir endüstri halini almıştır. Geniş bir izleyici kitlesine sahip olan futbol olgusu, bireylerin boş zamanlarını dolduran büyük bir kültür endüstrisine dönüşmüştür. Bireyler, çalışma saatlerinden arda kalan zamanlarda kolay anlaşılabilir ve hızlı tüketilebilir bir medya içeriği olarak futbola önem atfederken; medya şirketleri ve spor alanında faaliyet gösteren şirketler bu ilgiyi ekonomik çıkarların bir aracı kılmaktadır. Milyarlarca futbolsever medya kuruluşlarının elinde birer alınır-satılır meta haline gelmiştir. Seyirci kitlesi futbolun daha da yayılmasında taşıyıcı bir görev üstlenirken; futbolu endüstriyel bir yapı haline dönüştüren şirketler ise, bu büyük ilgiyi ekonomi politik çerçevede metalaştırmaktadır.

3. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma, futbol endüstrisinin televizyon yayıncılığı ile yakından ilişkisini eleştirel ekonomi politik yaklaşım çerçevesinde irdelerken; toplumsalın her alanında etkili olan televizyon futboluna ilişkin konuyla ilgili derinlemesine görüşmelerle televizyon futbolunun var olan ve gelecekteki durumunu öngörmeyi amaçlamaktadır. *Nitel araştırma yaklaşımı* çerçevesinde gerçekleştirilen bu çalışmada, üretim sürecine ilişkin verilerin toplanmasında *yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme* tekniğinden yararlanılmıştır.

Nitel yöntem araştırmalarında sürecin en önemli adımı, araştırmanın hangi sorulara yanıt aradığı ve yanıtın niteliğinin ortaya konmasıdır. Araştırmacılar, kendilerini çevreleyen dünyanın gündemindeki sorunlarla ilgilenirken; ne, nerede, kim, nasıl ve niçin sorularından birkaçına yanıt aramayı amaçlamaktadırlar. Sosyal gerçekliği derinlemesine kavramak isteyen, sosyal dünyayı oluşturan bireylerin profilini vermeye çalışan, bu oluşturma sürecinin hem bireylerce hem de araştırmacının kendisince bir yorumlama, anlamlandırma faaliyeti olduğunu kabul eden araştırmacı, araştırma problemine yönelik katıldığı mikro birimlerin sosyal hayatlarına ilişkin sorular sorar ve buradan hareketle araştırma planını belirler (Kümbetoğlu, 2015).

Öte yandan, *derinlemesine görüşme tekniği* bir veri toplama tekniği olarak, açık uçlu soruların sorulması, dinlenmesi, yanıtların kaydedilmesi ve ilişkili ilave sorularla araştırma konusunun ayrıntılı bir şekilde incelenmesinde önemli bir yer tutar (Kümbetoğlu, 2015). Yapılandırılmış görüşmelerle karşılaştırıldığında, yarı yapılandırılmış görüşmeler, görüşülen kişi tarafından önemli görülen açılar takip etmek için çok daha fazla alan sağlayarak diyalogların bilgi üretme potansiyellerinden daha iyi yararlanabilir. Ayrıca, görüşmeci, önceden belirlenmiş bir görüşme kılavuzuna bağlı kalmak yerine, süreç boyunca bilgi üreten bir katılımcı olarak etkili olma imkânına sahiptir. Bu bağlamda, *yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği*, görüşmecinin araştırma projesiyle ilgili olarak önemli gördüğü konulara odaklanma konusunda daha etkili olma olanağı sunmaktadır (Brinkmann, 2014).

Görüşme tekniği, sadece konuşma ve dinleme gibi herkes tarafından kullanılan temel beceriler bağlamında kolay bir veri toplama yöntemi olarak görülebilir. Ancak, görüşme, beceri, duyarlılık, yoğunlaşma, bireylerarası anlayış, öngörü, zihinsel uyanıklık ve disiplin gibi pek çok boyutu kapsamı açısından nitel araştırma sürecinin önemli tekniklerinden biridir (Yıldırım & Şimşek, 2016). Veri toplama tekniklerinden, *yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme*, araştırmacının hem görüşme soruları doğrultusunda ilerlemesine hem de ihtiyaç duyulduğunda derinlemesine gidebilmesine olanak sağlamaktadır. Araştırmacının belirlediği görüşme rehberi sistematik veri toplanabilmesi için önemli görülmektedir (Gürbüz & Şahin, 2018).

Çalışma kapsamında katılımcılar, *futbola ilişkin akademik katkı sağlayan katılımcılar* ve *futbola ilişkin medya sektöründe yer alan katılımcılar* olarak kategorize edilmiştir. Belirtilen kategorilerde akademik anlamda katkı sağlayan *altı isim* ve medya sektöründe yer alan *altı isim* olmak üzere toplam 12 katılımcıyla zoom platformu üzerinden çevrimiçi olarak yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, çalışmaya katılım sağlayan görüşmeciler futbol alanında akademik çalışmalar sunan ya da medya sektöründe futbolun izlenirliği açısından etkili oldukları düşünüldüğünden dolayı çalışmanın amacı kapsamında seçilmiştir. Kaldı ki, belirlenen katılımcılar Türkiye'de futbol alanına ilgi duyulmasında etkili olan görüşmeciler amaçlı örneklem türlerinden maksimum çeşitlilik örneklemesi bağlamında belirlenmiştir. Dolayısıyla, maksimum çeşitlilik örneklemesi, çalışma sürecinde, göreceli olarak küçük bir örneklem oluşturmak ve bu örnekte çalışılan sorunsala taraf olabilecek olay ya da olguların çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmaktır. Maksimum çeşitlilik gösteren küçük bir örnekte iki yarardan söz etmek mümkündür. Buna göre, (1) örnekleme dahil her durumun kendine özgü boyutlarının ayrıntılı bir biçimde tanımlanması, (2) büyük ölçüde farklı özellik gösteren durumlar arasında ortaya çıkabilecek ortak temalar ve bunların değerinin ortaya konulması önemlidir (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Görüşmeler gerçekleştirilmeden önce Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'na başvurulmuştur. Çalışma kapsamında gerçekleştirilmesi planlanan görüşmelere ilişkin 29.08.2023 tarihli ve 554759 protokol numaralı karar belgesiyle onay alınmıştır.

İki ayrı kategori olarak hazırlanan görüşmeci listesinde belirlenen isimlere hem e-posta hem de sosyal medya hesapları aracılığıyla konuyu genel hatlarıyla açıklayan bir içerik gönderilmiştir. Görüşmelerin yüz yüze olacağı gibi zoom uygulaması üzerinden de yapılabileceği hatırlatılmıştır. Görüşmeciler iş yoğunlukları

nedeniyle uzaktan (çevrimiçi) görüşmeyi tercih etmiştir. Gönderilen içeriğe dönüş yapan isimlerle uygun bir gün ve saat belirlenerek görüşmeler zoom platformu üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, görüşme gerçekleştirilen katılımcılara konuyla ilişkili olabilecek ya da katılımcının referansı ile görüşülebilecek yeni bir isim sorulmuş ve önerilen isimlerle *kartopu tekniği* çerçevesinde yeni görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Buna göre, futbol olgusuna ilişkin olarak araştırmanın üretim boyutunun irdelenmesi açısından aşağıda yer verilen araştırma sorularına yanıtlar aranmıştır:

(1) Türkiye’de spor/futbol endüstrisi ve medya ilişkisi ekonomi politik ve kültürel açıdan gündelik yaşamı nasıl etkilemektedir?

(2) Günümüzde dünyada ve Türkiye’de futbol endüstrisinin ve televizyon yayın haklarının ekonomi politik büyüklüğü nedir ve sahiplik yapıları kimlerin elindedir?

(3) Futbol ve medya ilişkisi temelinde, televizyon kanallarında yayınlanan futbol karşılaşmalarına yönelik programların günümüzdeki durumu ve gelişimi ne durumdadır?

(4) Futbol ve medya ilişkisi açısından, belirlenmiş olan televizyon kanallarında yayınlanan futbol karşılaşmalarına yönelik programların içerikleri ve söylemleri nedir ve bu programlar nasıl kurgulanmaktadır?

(5) Futbol alanında görülmeye başlanan teknolojik süreçler ve yenilikler futbol oyunun yapısını ne ölçüde etkilemiştir ve futbolun geleceğini nasıl şekillendirmektedir?

Bununla birlikte, görüşmelerden elde edilen veriler tematik başlıklar altında sınıflandırılarak, görüşmelerin daha açık ve anlaşılır bir hale getirilmesi planlanmıştır. Bu anlamda *tematik analiz*den yararlanılmıştır. *Tematik analiz*, bir iletişim olayının, bir dizi etkileşimin ya da çeşitli iletişim bağlamlarındaki mesajların genel deneyiminin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlar. Temalar, araştırılmakta olan iletişim deneyiminin daha eksiksiz bir resmini sağlamada etkili olmaktadır. Bir araştırmacı, verilerde yaygın olarak ortaya çıkan temalar sayesinde fenomeni ya da olguyu daha net ortaya koyabilmektedir. Oluşturulan temalar ile tekrar eden ifadelerin ya da kavramların sınıflandırılması amaçlanmaktadır (Hawkins, 2017).

Tematik kodlama, gözlem ve görüşme çıktılarının çeşitli kavramlar, başlıklar ya da temalara göre sınıflandırılmasını amaçlamaktadır. Buna göre, inceleme süreci anlamı oluşturan kurucu unsurların karşılaştırılmasını, zıtlştırılmasını ve soyutlanmasını ifade etmektedir (Geray, 2016). Böylece, daha önce oluşturulan çerçeveye göre elde edilen veriler okunup, düzenlendikten sonra verilerin tanımlama amacıyla seçilmesi, anlamlı ve mantıklı bir şekilde bir araya getirilmesi amaçlanmaktadır. Oluşturulan çerçeveye göre bazı veriler önemsiz görülerek dışarıda bırakılabilir (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Özetle, çalışmanın yöntemi kısmında yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniğiyle veriler toplanırken; elde edilen bulgular tematik analiz yöntemi çerçevesinde yoğun vurgu yapılan konular özelinde tematik başlıklar altında çözümlenmiştir.

4. Çalışmanın Bulguları ve Yorumları

Çalışma kapsamında, Türkiye’de futbol yayıncılığının gelişiminde önemli katkıları olan, futbol alanına ilişkin üretim yapan ve bu üretimi hem okuma hem de izleme pratiği düzeyinde tüketiciye sunan isimlerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılmadan önce futbol alanında hem akademik hem de sektörel alanlarda öne çıkan isimlerden bir liste hazırlanmıştır (Bkz. Tablo 1). Öncelikle, oluşturulan listedeki isimlere e-posta yoluyla ve sosyal medya aracılığıyla ulaşılmaya çalışılmış ve ulaşılan isimlerin katkılarıyla diğer görüşmecilerle de iletişim kurulmuştur.

Tablo 1. Üretim Aşamasına İlişkin Görüşme Gerçekleştirilen İsimler

Futbola İlişkin Akademik Katkı Sağlayan Katılımcılar	Futbola İlişkin Medya Sektöründe Yer Alan Katılımcılar
Ahmet Talimciler	Alp Pehlivan
Cem Dizdar	Erdoğan Arıkan
Dağhan Irak	Hakan Can
Mustafa Sönmez	İbrahim Altınsay
Tanıl Bor	Melih Gümüşbıçak
Tuğrul Akşar	Süleyman Çil

Çalışmada futbolun endüstrileşmesinin medyayla olan yakın ilişkinin irdelenmesi amaçlanırken; Türkiye'deki futbol yayıncılığının gelişimi ve dönüşümüne tanık olmuş hem akademik anlamda bu süreci araştıran hem de sektörel anlamda katkı sunan isimlerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Akademik ve sektörel olarak kategorileştirilen görüşmeciler listesinden toplam 12 kişiyle görüşmeler gerçekleştirilirken; görüşmelerin deşifre edilmesi sonucunda beş tema altında futbolun endüstrileşme süreci irdelenmiş ve yayıncılık anlayışına yönelik çıkarımlarda bulunulmuştur. Dolayısıyla, bu bölümde *Türkiye'de futbol endüstrisinin gelişimi, Türkiye'de futbol yayıncılığının gelişimi ve futbolun metalaşması, Futbol tartışma programlarında içerik ve söylem, Futbolun yeni hali: Tekno-futbol, Futbolda yeni yayıncılık anlayışına doğru: Dijital futbol yayıncılığı* başlıkları altında görüşmelerden elde edilen verilere ve yorumlarına yer verilmiştir.

4.1. Türkiye'de Futbol Endüstrisinin Gelişimi

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde öne çıkan önemli temalardan biri *Türkiye'de futbol endüstrisi ve futbol yayıncılığının gelişimi* olurken; bu bağlamda, çalışmaya katkı sunan katılımcılara futbol yayıncılığının Türkiye'de gelişimi ve güncel duruma ilişkin sorular yöneltilmiş ve bu sürece tanıklık eden isimlerin görüşlerine yer verilmiştir.

Tuğrul Akşar'a göre, Türkiye'de özellikle 1990'lı yıllardan itibaren TRT televizyonunun yanı sıra oluşmaya başlayan özel televizyonculuk anlayışı, futbolun önemli bir izleyici kitlesine sahip olduğunu ve büyük bir potansiyel taşıdığını keşfetmiştir. Futbol ve medya ilişkisinin Türkiye özelinde 1990 sonrasında daha da yakınlaştığını vurgulayan Akşar, dönemin çeşitli markaları tarafından pazarlanan bir ürün olarak öne çıkan futbolun geniş kitleler tarafından benimsenmesi ve ilgi uyandırması sonucunda süreç tersine dönmüş ve futbolun bir pazarlama aracı olarak dönüşümü ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, medyanın futbol karşılaşmalarını canlı yayınlaması sözü geçen süreci hızlandırmıştır (Akşar T. , 2023).

Öte yandan Cem Dizdar ise, futbol ve futbol yayıncılığının gelişim sürecini yorumlarken; geçmişle bugünü kıyaslamının kendi metodolojisine uygun olmadığını, elli yıl önceki futbol ile bugünün değişen şartlar içinde değerlendirilmesinin uygun olacağını vurgulamaktadır. Futbolun ve yayıncılık anlayışının içinde bulunulan şartlar bağlamında değerlendirilmesini öneren Dizdar, geçmişin kötü, şimdinin daha iyi olduğunu söylemenin mümkün olamayacağını ileri sürmektedir. Kaldı ki, futbol, özellikle radyodan sonra televizyona televizyondan da dijital ortama geçtiğinden bu yana televizyonla başlayan bu süreç oynamaktan çok izlenen bir şeye dönüştürülmüş duruma geldi. Faaliyetin niteliği bozuldu ve insanların futbol diye tanımladıkları, futbol diye anladıkları şey, geçmişte pratik olarak öyle ya da böyle farklı yaşlarındayken eylediği bir etkinlikti. Birey topun peşinden koşuyordu ve şimdi topun peşinden koşan çocuk sayısı azaldıkça oyun nitelik değiştirdi. Daha az insanın oynadığı, daha fazla insanın izlediği bir şeye dönüştü. Futbolun oynanan bir oyun olmaktan çıkıp seyredilen bir oyun olduğunu vurgulayan Dizdar, aslında, bireylerin televizyon karşısında kurulmuş ve eyleyen olmak yerine eğlenmek bir kitleyi oluşturmaya başladığına işaret etmektedir. Buna göre, çalışma saati dışında ortaya çıkan boş zaman diliminde bireyin aktif olmaktan çok pasif bir izleyene dönüştüğü söylenebilir (Dizdar, 2023).

Katılımcılardan Dağhan Irak da futbolun toplumsal bir süreç olduğuna vurgu yaparken; siyasetin, kültürün, ekonominin ve medyanın spordan ayrı bir alan olamayacağı gibi sporun da bu alanlarla kesiştiğini ileri sürmektedir. Futbolun modern bir spor olarak ortaya çıkışında endüstri devriminin önemli bir dönüm noktası olduğunu ve bu süreçle birlikte oluşan ticaret yollarının futbolun yaygınlaşmasındaki etkisine Irak şöyle dikkat çekmektedir. Futbolun her ne kadar ekonomi politik, kültürel ya da ideolojik alanlarla ilişkili olduğu ileri sürülse de Irak'a göre futbol bütüncül olarak toplumsal bir süreç içinde değerlendirilmelidir. Öte yandan, Irak, futbolun özellikle İngiltere'nin ev sahipliği yaptığı 1966 Dünya Kupası'nın ardından Meksika'nın ev sahipliği yaptığı 1970 Dünya Kupası turnuvasının uluslararası boyutta futbolun küreselleşmesinin önemli örneklerinden biri olarak öne çıktığını ifade etmektedir (Irak, 2023).

Bununla birlikte, futbolun ekonomi politik gerçekliğine dönüldüğünde, İbrahim Altınsoy'a göre, futbol alanında ortaya çıkan pop starlarla bağ kurmak oldukça kolay olmuştur. Sinema yıldızları için belli bir filme gitmek, filmi izlemek gerekirken; futbol starlarıyla özdeşleşmeniz oldukça basit ve yüzeysel bir iletişim gerektirmektedir. Özellikle, yoksul kesim gençleri için onların zenginliğiyle, onların başarısıyla özdeşleşmek oldukça kolay ulaşılabilir haldedir. Çünkü, futbolcuların çoğu belli alt sınıflardan gelmekte ve hiçbir şey olmadıkları için futbola sarıldıkları bir sosyal gerçeklik vardır. Bu gerçeklik ve samimiyet üzerine çok fazla

düşünmeyi gerektirmeyen ve futbolseverler tarafından hızlıca benimsenen bir sosyal süreci de beraberinde getirmiştir. Böylece, özellikle genç futbolseverler, futbolcular üzerinden kendinde olanı ve içinde bulunduğu koşulları değiştirebilme umudunu bulabilmektedir. Futbolun kurmuş olduğu bu umut ve yarış duygusu ise, futbol izleyicisini daha da kendine bağlayan ve seyir ilgisini arttıran etkenlerden biri olarak belirlemektedir (Altınsay, 2023).

Özetle, Türkiye'de futbol endüstrisinin gelişimi başlığı altında katılımcıların vurguladığı noktalara bakıldığında, futbolun basit ve herkes tarafından çabuk ve kolay anlaşılabilir bir rekabet oyunu olması, futbolu en popüler spor dalı olarak öne çıkarmıştır. Televizyon futbolunun gelişimi ve yaygınlaşması boş zamanın değerlendirilmesinde önemli bir eğlence aracı olarak futbolu öne çıkarmış ve bir endüstri olarak gelişiminde etkili olmuştur. Ekonomi politik açısından önemli bir pazar olarak öne çıkan futbol endüstrisi, toplumsalın ekonomik, politik, kültürel ve ideolojik alanlarda etkilendiği ve beslendiği önemli spor dallarından biri olmuştur. Uzun yıllar erkek egemen oyun olarak değerlendirilen futbol, son dönemlerde kadınların da ilgisini çekecek bir alan açmayı hedeflemekte ve kadın futbolunun gelişimi de yakından takip edilmektedir. Toplumun her kesimini kapsayan, ulaşabildiği tüm alanlara genişleme amacıyla olan futbol, yarattığı bu ilgi temelinde, önemli bir ürün reklamı alanı olarak öne çıkarken, bahis gibi farklı sektörleri de harekete geçirmektedir.

4.2. Türkiye'de Futbol Yayıncılığının Gelişimi ve Futbolun Metalaşması

Çalışma kapsamında, derinlemesine görüşme gerçekleştirilen katılımcılardan elde edilen veriler çerçevesinde ikinci tematik başlık olarak *Türkiye'de futbol yayıncılığının gelişimi ve futbolun metalaşması* öne çıkmaktadır. Türkiye'de, özellikle 1990'lı yıllarda özel televizyonların yaygınlaşmasıyla birlikte, futbol yayıncılığı geniş kitleler tarafından izlenir hale gelmeye başlamıştır. Bu sürece yakından tanık olan ve futbol yayıncılığının sektörel gelişimi aşamasında sunucu ya da program yöneticisi olarak görev alan isimlerle gerçekleştirilen görüşmelerde, geçmişten günümüze değişen yayıncılık anlayışına dikkat çekilmektedir.

Futbol yayıncılığında, özellikle, canlı futbol karşılaşmalarını uzun yıllardır anlatan, ses rengi ve tonuyla birçok futbolseverin hafızasında yer eden Melih Gümüşbıçak, Avrupa ya da ABD merkezli bir gelişimin takip edildiğini, medya ve medyayla birlikte gelen elektronik iletişim araçları konusunda da Batı'yı, özellikle de Amerika'yı ve Kıta Avrupası'nı taklit ederek ve onlardan belli bir süre sonra gelişmeleri deneyimleme imkânına sahip olduğumuzu vurgulamaktadır. Türkiye medya sektörünün ilk dönemlerine bakıldığında, yalnızca teknik açıdan değil, içerik üretimi olarak da Batı kaynaklı beslenen Türkiye medyası, Amerika'da ya da Avrupa'da üretilen içerikleri ve formatları taklit ederek büyümeyi hedeflemiştir. Medyada içerik üretimi açısından üretken olamayan Türkiye medya sektörü, dünyaya ve çevreye uyum sağlamak ve hayatta kalmak açısından Batı kökenli içeriklere yönelmiştir (Gümüşbıçak, 2023).

Türkiye'de de televizyon yayınlarıyla birlikte ilgi duyulmaya başlanan futbol alanında, özellikle lig maçları, kupa maçları, büyük takımların maçları çok fazla talep edilir hale gelmiş ve ekonomik temelde arz talep ilişkisi bağlamında kulüpler kendi yayın haklarını ve maçlarını özel televizyonlara belli anlaşmalar çerçevesinde satmaya başlamışlardır. 1980'li yıllardaki kulüp başkanlarının da vizyonları ve öngörülerini yayın ücretlerinin artmasında önemli etken olmuştur. Gümüşbıçak, özellikle TRT'deki çalışma döneminde futbol yayıncılığının Türkiye'de bir endüstri olarak ortaya çıkışına şahit olurken; hem TRT'de hem de daha sonraki çalıştığı özel kanallarda futbol yayıncılığı anlamında, Türkiye'de futbol endüstrisinin gelişiminde etkili olan isimlerle bir arada çalıştığını ifade etmektedir. Arman Talay, Çetin Çeki gibi isimler özellikle TRT'nin tek yayıncı kuruluş olduğu dönemlerde futbol yayıncılığının bugünkü temelini atan isimler olarak öne çıkmaktadır (Gümüşbıçak, 2023).

Diğer taraftan ise, doksanlı yıllarda öne çıkan özel televizyonlarda yöneticilik yapan ve futbol yayıncılığının yükselişi döneminde tanıklık eden isimlerden biri de İbrahim Altınsay olarak öne çıkmaktadır. Altınsay'a göre, futbol karşılaşmalarına ulaşmanın en önemli aşamalarından biri medya olmuş ve futbolun küresel hale gelmesinde uydu yayınları etkisini göstermiştir. Futbol karşılaşmaları küreselleşme öncesi de yayınlanıyor ancak daha yerel ölçülerde takip edilebiliyordu. Sözü edilen dönemlerde televizyon, futbolu stattan çıkarıp eve sokmuştur ancak yayın kalitesi ve anlatısı ilkel bir haldedir. Türkiye ise Avrupa'ya göre bu yayınlara geç başladığı için bir zorlanma ve taklit dönemi yaşanmış olsa da sonrasında uydu yayıncılığıyla birlikte hızın arttığı ve yayıncılık tekniklerinin geliştiği sınır tanımaz hale gelmiştir. Bir anda tüm dünyada

uyduların izdüşümleri nereye gidiyorsa, oralara ulaşabilen ve etki edebilen bir yayıncılık anlayışı belirlemiştir (Altınsay, 2023).

Futbol yayıncılığının gelişiminde önemli tanıklardan biri de TRT ekranlarının tanınan yüzlerinden, ses rengi ve tonuyla hafızalarda yer eden isimlerden Erdoğan Arıkan'dır. Kendi ifadesiyle otuz yıllık çalışma hayatında birçok canlı spor karşılaşması anlatmış, farklı içeriklerde spor programlarını yönetmiş ve sunmuş biri olarak Arıkan'a göre, TRT ilk futbol içerikli yayınlarına 1974 yılında başlarken; hafta sonları üçer dakikalık özetler gösterilen ve futbolun yeni yeni izleyici karşısına çıktığı programlara yer vermektedir. Arıkan'a göre, Türkiye'de futbol daha çok gazeteler üzerinden yaşanırdı. Seksenlerin sonundan itibaren Türkiye'de futbol karşılaşmalarına ilişkin naklen yayınlara geçilmiş ve doksanlarda Türkiye'de futbol yönetimi de dünyaya ayak uydurmaya başlamıştır. Bu dönemde, Türkiye'de futbol liginin maçlarının canlı yayınlanması açısından en istekli kesim özel televizyonlar olmuştur (Arıkan, 2023).

Dolayısıyla, Arıkan da özellikle TRT'deki çalışma hayatına başladığı süreçten itibaren bir spor spikeri olarak TRT yayıncılık tarihinden başlayarak, özel televizyonların bu alana ilgi duyar hale gelmesindeki süreci hem İbrahim Altınsay hem de Melih Gümüşbıçık'ın vurguladığı gibi aktarmaktadır. TRT, Türkiye'de futbolun metalaşması sürecinde yer alacak önemli isimlerin yetiştiği bir okul halini alırken, bugünün sektörel anlamda tanınmış önemli sunucuları ve spikerleri doksanlı yıllardan günümüze futbolun bir meta olarak değişmesinde ve sunumunda etkili aktörler olmuştur. Bazı isimler tanınan bir yüz olarak bazıları ise futbolun naklen anlatılmasında tanınan ve sevilen bir ses olarak öne çıkmış ve seyircinin ilgisinin sürekli yüksek tutulmasında önemli bir görev üstlenmişlerdir. 1990'lı yıllar futbol karşılaşmalarının ücretli yayınlar olarak yayınlanmasında önemli bir dönemi ifade ederken; Türkiye'nin ilk defa ücret ödenerek izlenen bir yayın sistemiyle futbol üzerinden tanışmasına zemin hazırlamıştır.

Özetle, doksanlı yıllarda Türkiye'de ortaya çıkan özel televizyonculuk anlayışı futbolun gördüğü yoğun ilgiyi fark ederek; futbolu en önemli içeriklerden biri olarak öne çıkarmıştır. Türkiye'de ücretli yayıncılığın başlangıcında önde gelen içeriklerden biri futbol olmuş ve doksanlı yıllar futbolun metalaşması anlamında en önemli dönem olarak öne çıkmıştır. Günümüzde de devam eden ücretli yayıncılık anlayışının temelleri doksanlı yıllardaki özel televizyonculuk anlayışının gelişmesiyle atılmıştır. Türkiye'de doksanlı yıllarda gelişen özel televizyonculuk anlayışı, yasal düzenlemelerin henüz oluşmadığı bir dönemde çeşitli rekabetlere sahne olurken; futbol içerikli programlar da bu tartışmaların ve rekabetin önemli alanlarından biri olmuştur.

4.3. Futbol Tartışma Programlarında İçerik ve Söylem

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerin çözümlemesi sonucunda, öne çıkan başlıklardan biri de futbol tartışma programlarının içerik ve söylemlerine ilişkin görüşler olmuştur.

Futbol yayıncılığının geçmişten günümüze gelişiminde ve özellikle futbol tartışma programlarının ortaya çıkışına ilişkin olarak Alp Pehlivan, gelişen yayın teknikleriyle birlikte futbol karşılaşmalarındaki tartışmalı pozisyonlar hakkında izleyicinin aklındaki soru işaretlerine cevap aranmakta ancak, yine de her hafta birçok tartışmanın ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Türkiye futbol liglerinde VAR sistemiyle birlikte yayıncılık adına teknik olarak çok büyük gelişim gösterildiği vurgulanmaktadır. Pehlivan'a göre, geçmişte henüz medya ile futbol arasındaki kuralların ve çizgilerin tam olarak netleşmediği, medya çalışanlarının canlı bir futbol karşılaşmasında herhangi bir durum olduğunda sahanın içine kadar girebildiği, olayın ilk anını seyirciye aktardığı bir dönemden kuralların ve çizgilerin belli olduğu bir anlayışa doğru bir dönüşüm söz konusudur. Medya açısından bakıldığında, geçmişe oranla hem karşılaşmaların çekim teknikleri ve görüntü kalitesi hem de stüdyo ortamlarının büyük gelişme gösterdiği ifade edilirken; tartışma programlarında ortaya çıkan eleştiri anlayışının etik açıdan beklenen seviyelerde olmadığı irdelenmektedir (Pehlivan, 2023).

Öte yandan, TRT ekranlarında uzun yıllardır hem spor tartışma programları sunmuş hem de farklı içeriklerde futbol programları yönetmiş Erdoğan Arıkan, televizyonlarda düzeyli ya da düzeysiz içerikte farklı futbol programlarının olduğunu ancak, bunların izleyicinin eğitim durumuna göre izlenirliğinin belirlendiğini ifade etmektedir. Arıkan, televizyon yayınlarının ilgiyle ve şaşkınlıkla izlendiği ilk dönemlere göre izleyicinin eğitim seviyesinin arttığını vurgularken; izleyici, çoğu içeriğin gerçekten uzak olduğunu fark etmekte ve bu günümüzde daha bilinçli bir izleyici kitlesini oluşturmaktadır. Yeni yetişen kuşağın bakış

açısının oldukça farklı olduğunu ve gelecek on yılda iletişim araçlarıyla kurulan bağın farklı bir noktaya geleceğini ileri süren Arıkan, yetişen gelecek nesillerin daha bilgili ve donanımlı olacağını ve geçmişe oranla medya okuryazarlığı açısından yetişmiş bir kuşağın ortaya çıkacağını vurgulamaktadır (Arıkan, 2023).

Arıkan'ın tersine Hakan Can ise, günümüzde toplumsal olarak eğitim kalitesinin düştüğünü ve bunun herkesi olduğu gibi izleyici kitlesini de etkilediğini ileri sürmektedir. Can, "Eğitim kalitesinin ve niteliğinin düştüğü gözlemlenmektedir. Ciddi bir tüketim toplumu olan ve tek deşarj alanı olarak dar gelirli, işsiz, çok zengin ama mutsuz insanlar çıkış yolunu sporda bulmaktadır. Eskiden spor yorumculuğu, kulüp yorumculuğu olmazdı. Günümüzde, bu süreçte benim yöneticiliğini yaptığım Fanatik gazetesinin de olumsuz etkisi var" derken; *Fotospor*, *Fanatik* ve *Fotomaç* gazeteleri bir kısım okuru kendinden uzaklaştırırken; herhangi bir kulübe aidiyet duyan isimleri kullanarak, taraftarın kendini bulabileceği, onu okumak için tüketeceğini düşünmüş ve kulüp yazarlığı olarak adlandırılan bir kavram ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, Türkiye medyasında ve gazetelerinde kulüp yazarlığı ve kulüp muhabirliği kavramı kulüp avukatlığına doğru evrilir olmuştur. Çünkü, taraftar kendisi gibi düşünen, kendisi gibi konuşan insanları izlemeyi sevmekte ve kaba bir dil kullanan, açıkça hatalı bile olsa kendi kulübünün lehine karar veren, kendi hakkını savunan, kendi kulübünün mağdur olduğu durumlarda kendisi gibi kıyameti kopartan yorumcular görmek istemektedir (Can, 2023).

Tanıl Bora da futbol tartışma programlarını uzun zamandır takip edemediğini ancak hâkim söylemin halen devam ettiğini belirtmektedir. Sonu gelmez tekrarların toplamda gerçek bir 'ahmaklaştırıcı' etkisi olduğunu vurgulayan Bora, bir iddialaşma, aynı lafı beş kere ve daha yüksek sesle söyleyerek haklı çıkmaya azmeden, zihinleri tembelleştiren bir tartışma ortamına işaret etmektedir. Dolayısıyla, bu sürekli tekrar ve büyülenme süreci toplamda muazzam bir zaman kaplamakta ve bunun ciddi bir kamu sorununa doğru yol aldığı söylenebilir. Kamusal alan çerçevesinden bakıldığında, futbolla ilgili olmayan konularda da münakaşa etmenin, tartışmanın, birlikte bir şey konuşmanın formatı bu olur hale gelmekte ve bu formatı çoğaltmaktadır. Bora, tartışma programlarından kamusal alana doğru yayılan söylemin ve tartışma tarzının tahripkâr bir etkisi olduğunu ileri sürmektedir (Bora, 2023).

Mustafa Sönmez ise futbol tartışma programlarına ilişkin olarak ücretli izlenen ve anaakımda ücretsiz izlenen kanallar arasında söylem açısından belli bir farkın olduğunu ileri sürmektedir. Sönmez, anaakım medyada yer alan futbol tartışma programlarındaki içeriklerin daha ulaşılabilir ve istismara açık bir alan olduğunu ileri sürmektedir. Denetimsiz ve takip edilmeyen bir alan olarak öne çıkan futbol içerikleri ve söylemi siyasi açıdan da fayda sağlayan bir alan olarak belirtmektedir. Bu tarz içerikler toplumun güncel sorunlara odaklanmasını ve tartışmasını ne derece engeller ne kadar çok böler ve yer kaplarsa, o derece zihinlerin parçalanmasını ve asıl konulardan uzaklaşmasını beraberinde getirmektedir. Karşılaşma sonralarında tüm akşam dilimini kapsayan, aşırı tekrar içeren ve gerilimli tartışmalar futbol olgusunun odaklanılması gereken noktalarının kaçırılmasına zemin oluşturmaktadır. Ayrıca, genel anlamda bakıldığında, futbol tartışma programlarının söylemi ekonomi politik çerçevede izleyicinin ilgisini yakalamayı ve bunu bir ticari ilişki düzeyine çıkarmayı amaçlıyor olsa da kamusal alandaki ilişkilerin ve iletişim bozulmasının yolunu da açmaktadır (Sönmez, 2023).

Özetle, futbola ilişkin tartışma programlarına bakıldığında, sansasyonel söylemden beslenen, karşıtlık ve çatışma duygularını pekiştiren, gerilimi arttırmayı amaçlayan bir söylemi desteklediği gözlemlenmektedir. Özellikle, futbol karşılaşmalarına ait görüntülere sahip olmayan programlar, futbolun tartışma programlarının asıl unsuru olan görüntülere sahip olmadığından saha dışı olaylara daha fazla odaklanmakta ve izleyicinin ilgisini oyun dışı olaylara çekmektedir. Sürekli ve sık bir tekrarla var olan tartışma söylemi bireylerin hayatın farklı anlarına odaklanmasını engellerken; bu söylem yalnızca izlendiği süre içinde kalmamakta ve kamusal bir söylem olarak gerçek hayata da yansımaktadır. Bu durumun, bireyler arasındaki tartışma düzeyini ve söylemini de belirlediği ifade edilebilir.

4.4. Futbolun Yeni Hali: Tekno-Futbol

Futbol olgusu ortaya çıktığı tarihten bu yana hem ekonomik bir yapı hem de kurallar bütünü olarak sürekli değişime uğramıştır. Kaldı ki, teknoloji alanındaki gelişmeler her alanda olduğu gibi futbol alanında da etkisini hissettirmektedir. Çalışma kapsamında görüşme gerçekleştirilen katılımcılar da son dönemde futbol alanındaki teknolojik gelişmelerin futbola etkilerine dikkat çekmektedir. Futbolda 2014 yılından

itibaren gol çizgisi teknolojisi, 2018 yılı itibarıyla Video Yardımcı Hakem (VAR) sistemi ve futbolcuların giyilebilir teknolojilerle donatılarak teknik analizler için veri toplama havuzları gibi sistemlerin ortaya çıkması futbolun teknolojiyle bütünleşmeye başladığı yeni bir dönemi, bir başka deyişle, tekno-futbolu ortaya çıkarmıştır.

Futbol alanındaki teknolojik gelişmelerin etkileri konusunda Tuğrul Akşar, birtakım gelir olanakları yaratıldı ve özellikle kripto para konusunda kulüpler yeni bir gelir kaynağı yaratma olanağı bulmuştur. Yine birtakım dijital alanlar kullanılarak örneğin, metaverse futbolda önemli gelir kaynakları yaratmaya başlamış ve yapay zekâ futbola girmiştir. Bütün bu gelişmeler dikkate alındığında adeta futbol dijitalleşmiştir. Dolayısıyla, bir dijital oyuna dönüştürülme çabasının gözlemlendiği futbol olgusu, taraftarların da bu dönüşüme eklenmesiyle gelirlerin çok boyutlu bir şekilde artı değere dönüşmesi amaçlanmaktadır. Dijital uygulamalar her geçen yıl daha da artmakta ve bu artış nedeniyle futbol kulüpleri çok farklı ekonomik güce evrilmektedir. Artık, futbol kulüpleri birer ekonomik örgüte dönüşürken; yalnızca birer basit futbol örgütü olmaktan daha çok yıllık milyar eurolara ulaşan cirolarıyla geldikleri noktada çok boyutlu bir ekonomik ekosistemi harekete geçirmiştir (Akşar T. , 2023).

İbrahim Altınsay ise, futbolun irrasyonel bir oyun olduğunu ve tüm tartışmaların bu irrasyonel durumu rasyonele en yakın şekle getirmeye yönelik olduğunu ifade etmekte ve uygulamaya koyulan teknolojik araçların bunu mümkün kılmaya hizmet ettiğini vurgulamaktadır. Rasyonel bir seviyede anlam bulan futbol oyununun bir program ya da konsol oyunu biçimine indirgeneceğini söyleyen Altınsay; istatistik şirketlerinin ve VAR türü uygulamaların futbolu rasyonalize etmeye çalıştıklarını ileri sürmektedir. Gol beklentisi gibi çeşitli istatistik verilerle futbol oyununun sonucu en doğru şekilde tahmin etmeye ya da rasyonalize etme çabaları oldukça yaygınlaşmış olmasına karşın şu ana kadar tek rasyonel sonucun maçın skoru olduğu söylenebilir. Bu da henüz hâkim olunamayan ve futbolun heyecanın hâlâ yaşanabildiği önemli anlardan biridir. Çok iyi oynayan bir takım futbolda kaybedebilir ama değişmeyen tek istatistik maçın skorudur ve futbolu izlenebilir kılan en güçlü yan budur (Altınsay, 2023).

Talimciler, diğer spor dallarında uygulanan teknolojilerin futbol alanında gecikmiş olmasında önyargının ve tutuculuğun önemli yeri olduğunu ileri sürerken; futbola yapılan teknolojik müdahalelerin oyunun özellikle hakem boyutunda etkili olacağını vurgulamaktadır. Futbola olan insan müdahalesinin olabildiğince azaltılması ve rasyonel bir düzleme oturtulmaya çalışılması, futbolun metalaşması sürecindeki yeni bir seviyeyi beraberinde getirmektedir. Hakem etkisinden kurtulmuş, onlarca kamerayla izlenen, her anın ve açının içine girilebilir olan, elde edilen her türlü veriyle izleyicinin de tahmin edebileceği bir oyuna dönüşen futbol yeni bir metalaşma safhasının eşliğinde görülmektedir. Klasik ve alışılmış futbolun muhafazakârlığını uzun süre koruduğunu ifade eden Talimciler, futbol oyununun kısa süre içerisinde çok hızlı bir dönüşüme girdiğini ve şu an neyi koruyup neyi koruyamayacağı noktasında önemli bir yol ayrımına girdiğinin altını çizmektedir. Bu tartışmalardan biri, futbolun sürelerinin değişmesi konusunda öne çıkmakta ve en çok istenen değişimin televizyon molaları gibi Amerikanvari uygulamaların sürece dahil edilmesidir (Talimciler, Ahmet Talimciler ile yapılan derinlemesine görüşme, 2023).

Dizdar, futbol alanındaki teknolojik uygulamaların daha da artacağını ve futbolcular üzerinden veri akışının hızlanacağını ifade etmektedir. Her hareket ve mücadelenin istatistiksel verilerinin elde edilmesiyle birlikte yalnızca oynanmış olan karşılaşma hakkındaki izlenimler elde edilmekle kalmayacak, gelecek karşılaşmaların nasıl bir sonuçla bitebileceğine yönelik tahminlerin doğru olma olasılığı da artmış olacaktır. Yayıncılık açısından bakıldığında, tahminlerinde en fazla doğruluk oranına yaklaşan programlar ilgi çekici bir hal alacaktır. Önemli olan elde edilen tüm verilerin ilgi çekici bir şekilde sunumu ve en fazla futbolsever reklâmverenlere satmaktır. Dolayısıyla, futbol alanında gelişen teknolojiler, yayıncılığın da yeni sunum teknikleri ve sanal gerçeklik kullanımı gibi uygulamalarla farklılaşacağını düşündürmektedir (Dizdar, 2023).

VAR uygulamasının hem dünyadaki hem de Türkiye'deki gelişimini yakından takip eden bir gazeteci olarak, oyuncu değişikliği sayısındaki artışın teknik direktörlerin çıkardıkları kadro üzerinde daha fazla esneklik ve çalışma imkânı sağladığını belirten Süleyman Çil, teknoloji futbol ilişkisi tartışmasının daha uzun süre gündemde kalacağını vurgulamaktadır. Yalnızca VAR değil, bir de gol çizgisi teknolojisi uygulamaya konulmuş ve top ağlara girdi mi, girmede mi, gol mü değil mi tartışmalarını ortadan kaldırarak, daha gollü maçlarla seyir keyfinin arttırılması hedeflenmektedir. Ancak, Türkiye'deki VAR uygulaması yine

Avrupa'dan daha sorunlu halde ilerlemekte ve özellikle tartışmalı pozisyonların karara bağlanması süreci çok uzamaktadır. VAR sistemine rağmen hâlâ hata yapan hakemlerin olması nedeniyle geçen yıl Türkiye VAR uygulaması standart yönetim performansının altında bir başarı yakalamıştır. Oysaki, somut bir görüntü üzerinden ekranda değerlendirilen pozisyonlar halen tartışmalı bir şekilde değerlendirilmekte ve futbol seyircisinin oyuna olan ilgisini kırmaktadır (Çil, 2023).

Özetle, uzun yıllar farklı spor dallarında uygulanan teknolojik gözetim ve denetleme araçlarının futbol gibi muhafazakâr bir spor alanına da girişi farklı görüşlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Gol çizgisi teknolojisi, VAR, giyilebilir teknolojik araçlarla veri toplama ve analizi gibi futbol alanına giren teknolojik uygulamalar futbolda ortaya çıkan haksızlıkları en aza indirmeyi amaçlarken; takımların ekonomik olarak en az zarara uğramasını hedeflemektedir. Kaldı ki, gelişen teknolojik araçların bu alana uyarlanması futbol gibi tahmin edilmesi güç bir spor alanını tahmin edilebilir bir düzeye çekerek; hem futbolun içinde olan teknik yönetimlere fayda sağlamak hem de taraftarlar çerçevesinde bahis ekonomisini canlandırarak futbol karşılaşmalarının sonuçlarını doğru tahmin edebilme açısından etkili olmaktadır.

4.5. Futbolda Yeni Yayıncılık Anlayışına Doğru: Dijital Futbol Yayıncılığı

Futbol, özellikle anaakım medya çerçevesinde spor dallarında en fazla ilgi çeken ve geniş bir takipçi kitlesine seslenen bir spor dalı olarak her geçen gün önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, 1990'lı yıllarda özel televizyonların yaygınlaşmasıyla birlikte en popüler içeriklerden biri canlı futbol karşılaşmaları olmuştur. Ardından, futbol yalnızca canlı karşılaşmaların yayınlanmasıyla kalmayıp; bu konuda ortaya çıkan saha içi ve saha dışı durumları tartışılır hale getiren yeni futbol içeriklerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Sözü geçen konuların en fazla yer aldığı içerikler ise her karşılaşma sonrasında yayınlanmaya başlanan futbol tartışma programları olarak belirmiştir.

Futbol tartışma programları, karşılaşmaların ardından konuya ilişkin yorumcularla birlikte ilgi çekici bir hal almış ve geniş taraftar kitleleri tarafından takip edilir olmuştur. Ancak, dijital yayıncılık ortamının anaakım medya anlayışına bir alternatif olarak ortaya çıkması alışlagelmiş futbol tartışma programlarının içeriklerinin ve söylemlerinin tartışılır hale gelmesine neden olmuştur. Saha dışı olaylara odaklanan, sansasyonel söylemleri yoğun şekilde işleyen, karşıtlık, çatışma, kıyaslama gibi kavramlar üzerinden yaratılan söylemleri öne çıkaran, oyuna odaklanmayan bir program anlayışı futbol yayıncılığını yeni ortam arayışına sokmuş ve özellikle YouTube kanalları, Podcast içerikleriyle futbol alanında tartışılan yönlerinin dışına çıkan bir yayıncılık anlayışı yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu bağlamda, çalışma kapsamında bu alt başlıkta katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerde futbol alanındaki anaakım medyadan dijital medyaya doğru geçiş yapan bir sürecin gelişimi tartışılmıştır.

Bir işin etkili olabilmesi için onun disiplinli bir yapıda hareket etmesi gerektiğine dikkat çeken Cem Dizdar, yayıncılığın bir disiplin içinde davranmak zorunda olduğunu vurgulamaktadır. Dizdar, Youtube gibi ucu açık mecraların, izleyenlerin, katılımcıların çok işine yaradıklarını düşünmediğini belirtirken; "Televizyonda şöyle şeyler oluyor: 'İzleyicinin temel motivasyonu benim adımı okudu mu?' 'Benim sorumu okuyarak ve bana yanıt vererek beni insan yerine koydu mu?', 'Beni bu dünyaya gelmiş birisi gibi varsaydı mı?' üzerinden yürüyor" ifadelerini kullanmaktadır. Dolayısıyla, canlı yayında sosyal medya üzerinden soruların cevaplanması izleyicinin kendini iyi hissetmesini sağlamaktadır. Sabah programları izlerken moderatörler genellikle övücü tweetler okumayı tercih etmektedirler ancak, bu tarz tweetleri okumak moderatörü, yorumcu ya da izleyiciyi düşündürmemekte ve sorgulayıcı bakış açısından uzaklaştırmaktadır (Dizdar, 2023).

Öte yandan, Melih Gümüşbıçak bir yandan canlı futbol karşılaşmalarının anlatımına devam ederken; dijital medya alanında da *Play Spor* Youtube kanalının kurucularından biri olarak, özellikle transfer dönemlerinde dijital medya kanallarından etkileşimin arttığına dikkat çekmekte ve futbol için hareketli geçen transfer döneminin yayıncılık açısından da önemli bir dönem olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, transfer dönemlerinde futbol içeriği üreten kanallar, birçok futbolcu ismi üzerinden dikkat çekmeyi amaçlamakta ve bu dönemi en verimli şekilde kullanmayı istemektedir. Ancak, bu dönemlerde asılsız haberlerin de çokça ortaya çıktığı bir bilgi kirliliği ortamı yaratılmakta ve kısa dönem de olsa izleyicinin dikkatini çekmeye çalışan programlar uzun vadede güvenilirliğini yitirmektedir. Bu programlar,

televizyondan dijitalle doğru yönelirken; dijital ortamdaki kanallarda da aynı senaryolarla karşılaşmak mümkün hale gelmektedir (Gümüşbıçak, 2023).

Uzun yıllar anaakım medyada ve gazetelerde yorumcu olarak görev almış ve son zamanlarda Youtube'da bireysel olarak açtığı kanalda futbol gündemini değerlendiren Hakan Can ise futbolun dijital mecralara yayılımına ilişkin olarak, TFF ve Kulüpler Birliği'nin ortaya çıkan bu yeni ekonomi politik alandan faydalanabileceğini belirtirken; dijital medyada yayın yapan küçük kanallara da maçların özet görüntülerinin satılarak yeni bir gelir elde edilebileceğini vurgulamaktadır. Günümüzde dijital kanalı olan kişi maç yayını ya da görüntüsü olmadan 150 bin izlenme sayısına ulaşırken; bu durum televizyon reytingleri çerçevesinde düşünüldüğünde önemli bir etki yarattığı söylenebilir. Can, görüntülerin bu kanallara satılması, görüntüler üzerinden kâr ortağı olunması gibi birçok projenin geliştirilebileceği bir alanı yaratan dijital medya yayıncılığına işaret ederken; futbol seyircisinin ilgisini oyuna daha da fazla çevirmek için yayıncı kuruluşun ve TFF'nin dijital platformlarla işbirliğinin yollarını araması gerektiğinin altını çizmektedir (Can, 2023).

İzleme alışkanlıklarındaki değişime dikkat çeken Erdoğan Arıkan ise, televizyonda çoğu kanalda yer verilen futbol içeriklerinin oldukça azaldığını ve televizyon seyircisinin bunu talep etmediğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, genç yaş gurubu izleyici ise, daha çok sosyal ağlarda ve dijital platformlarda zaman geçirdiğinden spor içeriklerinin de yer aldığı dijital mecralarda bir değişikliğin ve dönüşümün önü açılmaktadır. Anaakım medyada spor içerikli programlara yer veren kanallar daha çok tematik yayın anlayışıyla spor içeriklerine odaklanan kanallar olurken; genel izleyiciye seslenen anaakım kanallarda ise, spor içerikleri yerini daha çok dizi izleme alışkanlığına bırakmaktadır (Arıkan, 2023).

Öte yandan, Tuğrul Akşar, karasal yayının hem maliyetli hem kalite problemi olduğu ve izlenirlik konusunda da belirli cihazlar ve kurulum gerektirdiği düşünüldüğünde, bunlar maliyetli olmasının yanı sıra istenilen görsel ve işitsel kaliteyi sağlamada sıkıntılı olduğu için internet tabanlı ve teknoloji-televizyon işbirliğiyle oluşan yeni iş modelleri belirlemektedir. Bu iş modellerinin başında da Premier Lig'in *Premflix* adı verdikleri bir uygulamanın işlevselliği tartışılmaktadır. Netflix iş modelini kendilerine rol model alan İngiltere futbol dünyası, daha çok kitlesel futbol tüketicisine ulaşabilmek, daha düşük bir ücretle ölçek ekonomisinden yararlanacak şekilde dünyada daha fazla futbol tüketicisine yayınlarını satmayı amaçlamaktadır. İnternet tabanlı olduğu için maliyetlerin çok daha uygun olacağı düşünülmekte ve bunun yanı sıra bu futbol dışı içerikle de futbolun içeriğini daha da zenginleştirme stratejileri ileri sürülmektedir. Akşar'a göre, *Premflix* uygulaması konusunda, konvansiyonel yöntemlerin önümüzdeki 10-15 yıl içerisinde eski fonksiyonlarını yerine getirmekte zorlanacakları için İngilizler bu alana açık ara önderlik etmeyi ve rol model olmayı hedeflemektedirler (Akşar T. , 2023).

Özetle, katılımcıların da genel görüşüne göre, anaakım medyadaki futbol konulu programlarda bir gerilemenin ve sayısal bir azalışın izleri gözlemlenmektedir. İlk yıllarda birçok anaakım kanalda yer verilen futbol içerikleri son yıllarda belli bir içeriğe odaklanan tematik yayıncılık anlayışını benimsemiş kanallarda yer almaya başlamıştır. Öte yandan, anaakım medyadaki ilginin azalması ve sıkışmışlık dijital medya yayıncılığındaki gelişim ve futbol içeriklerinin çeşitlenmesiyle yeni bir ortama kavuşmuştur. Anaakım medya yayıncılığı anlayışının dışında kalan ya da uyum sağlayamayan üreticiler, dijital alanda açılan kanallar üzerinden ilgi görmeye ve futbol yayıncılığını farklı bir noktaya taşımaya başlamışlardır. Dijital alanın tanıdığı ifade özgürlüğü ve özellikle sponsorluk alanındaki serbestlik futbol içerikli programların anaakım medya dışında var olabilmesinde önemli bir etken olmuştur. Yeni bir alan olarak futbolda dijital yayıncılık dönemi ekonomi politik açıdan önemli bir pazar stratejisinin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.

5. Sonuç

Futbol endüstrisi alanında öne çıkan isimlerle gerçekleştirilen görüşmelerin çözümlemesi aşamasında yoğun olarak vurgu yapılan ve öne çıkan ifadelerden beş tematik konu başlığı oluşturulmuştur. Çözümlemede, Türkiye'de futbol endüstrisinin gelişimi, Türkiye'de futbol yayıncılığının gelişimi ve futbolun metalaşması, Futbol tartışma programlarında içerik ve söylem, Futbolun yeni hali: Tekno-futbol ve Futbolda yeni yayıncılık anlayışına doğru: Dijital futbol yayıncılığı tematik başlıkları altında katılımcıların görüşleri çözümlenmiştir.

Türkiye’de futbol endüstrisinin gelişimi tematik başlığı altında, özellikle televizyon yayıncılığının ilk dönemlerinden günümüze tanık olunan futbol olgusunun gelişim sürecine vurgu yapılmıştır. Tuğrul Akşar, doksanlı yıllarla birlikte medyanın önemli etkisiyle büyük gelişim gösteren futbol endüstrisinin ekonomik bir yapıdan finansal bir yapıya doğru seyrettiğini vurgularken; Cem Dizdar da ortaya çıkan televizyon futbolunun oyunu gerçeklikten koparıp, futbolun eylenilen bir faaliyetten eğlenilen bir faaliyete doğru evrildiğini ileri sürmüştür. Futbol yayıncılığı, oynanılan ve hissedilen futbol oyununu görüntüler seviyesinde seyredilen bir eğlence haline getirirken; ortaya çıkan yoğun tekrarlar ve çekim teknikleri reklam sektörünün ön plana çıktığı bir alanı işaret etmeye başlamıştır. Popüler futbol takımlarının tüm kıtalarda takip edilir hale gelmesi, yıldız futbolcuların ortaya çıkması ve en fazla takip edilen popüler ikonlar haline gelşi futbol endüstrisinin medya aracılığıyla dönüşümünü hızlandırmıştır.

Türkiye’de futbol yayıncılığının gelişimi ve futbolun metalaşması tematik başlığı altında, Türkiye’de özel televizyonculuk anlayışının belirdiği doksanlı yıllar önemli bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Melih Gümüşbıçak’ın vurguladığı üzere, özel televizyonculuk sistemi yurtdışı merkezli bir yayıncılık anlayışını benimsemiş ve ilk dönem yer verilen içeriklerde genel olarak yurtdışında sunulan içeriklerin benzerleri sunulmuştur. Bu içeriklerin en önemlilerinden biri de canlı futbol karşılaşmalarının yayınlanması olurken; Türkiye’de ücretli yayıncılığın doğmasında futbol karşılaşmaları etkili olmuştur. Bu bağlamda, yayıncılık çerçevesinde futbolun metalaşma sürecinin temelleri atılmış ve bunun en önemli aracı da Cine 5 kanalı olarak öne çıkmıştır. Futbol karşılaşmalarının yayınları ilk dönemlerde parçalı bir yapıya sahipken; TFF, kulüpler ve medya şirketlerinin oluşturduğu havuz sistemiyle birlikte yayın hakları daha düzenli bir yapıya bürünmüş ve yasal ortam düzenlenmiştir.

Gerçekleştirilen görüşmeler kapsamında öne çıkan temalardan biri de *futbol tartışma programlarında içerik ve söylem* başlığı olmuştur. Futbol tartışma programlarına bakıldığında, kurgulanan bir format çerçevesinde içeriklerin oluşturulduğunu vurgulayan Ahmet Talimciler; futbol programlarındaki hâkim söylemin bir sıkışmışlık içinde olduğunu ve özellikle karşılaşmaların özet görüntülerine sahip olmayan programların daha çok futbol oyunu dışındaki konulara odaklandığını ifade etmiştir. Cem Dizdar ise farklı bir noktaya dikkat çekerek; karşılaşmalara ilişkin görüntülere sahip olan programlarda tartışılan pozisyonların sık tekrarlarla verilerek, izleyicinin gerilimli bir ortamın içine çekildiği ve aynı zamanda sponsor reklamlarının da bu sayede yoğun bir şekilde izleyiciye gösterildiğine dikkat çekmiştir.

Tanıl Bora da futbol tartışma programlarındaki kaba söylemin ve aşırı tekrarın izleyicileri akılsızlaştırdığını vurgularken; bu tip programların gündelik yaşamda çok fazla ve gereksiz yer kaplayışına dikkat çekmiştir. Buna ek olarak, Mustafa Sönmez ise geniş bir zamanı kaplayan futbol tartışma programlarının futbolseverlerin futbola olan ilgisini istismar ettiğini ve reyting amaçlı düzensiz içeriklerin siyasi iktidar açısından da tolere edilerek görmezden geldiğini belirtmiştir.

Görüşmecilerden elde edilen verilerin yorumlanması sonucunda öne çıkan temalardan biri de *Futbolun yeni hali: Tekno-futbol* olurken; son yıllarda futbol oyununa dahil olmaya başlayan gol çizgisi teknolojisi, VAR, ofsayt sistemleri, oyunculardan elde edilen dijital veriler gibi yenilikler futbol alanının dijital teknolojiyle yakınsamasını doğurmuştur. Farklı spor dallarında uygulanan teknolojilerin futbol alanına da uygulanmaya başlanması, yeni tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Teknolojik müdahalelerin futbol alanındaki muhafazakâr tutumdan kaynaklı geciktirildiğini belirten görüşmeciler; bu sürecin artarak devam edeceğini ve gelecekte farklı bir futbol algısının oluşabileceğini öngörmektedirler.

Üretim aşamasına ilişkin olarak gerçekleştirilen görüşmelerde öne çıkan son tematik başlık ise *Futbolda yeni yayıncılık anlayışına doğru: Dijital futbol yayıncılığı* olmuştur. Günümüzde dijital yayıncılığın öne çıkması ve anaakım medya hâkimiyeti dışında yeni bir alanın doğması farklı bir yayıncılık anlayışı doğurmuş ve futbol da vazgeçilmez içeriklerden biri olarak yerini almıştır. Anaakım medyadaki futbol programlarının belli isimler üzerinden kurgulanması bu alanın dışında kalan ancak, futbol konusunda söyleyecek bir fikri olan bireyleri dijital medya alanına yönlendirmiştir. Özellikle Youtube platformu üzerinden hem bireysel hem de şirket olarak kurulan kanalların futbol alanında yeni bir içerik ve söylem anlayışını benimsedikleri gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, görüşmeciler dijital medyada oluşan yayıncılık anlayışına mesafeli ve öngörülemez bir yaklaşım içinde olsalar da ortaya çıkan yayıncılık anlayışının geri dönülemez bir noktada olduğunu ifade etmişlerdir.

Bu çalışma, futbolun endüstrileşmesi sürecinde etkili olan dinamikleri ve kritik dönüm noktalarını irdelerken, televizyon kültürüyle birlikte geniş kitlelere ulaşan futbol olgusunun Türkiye'deki güncel durumunu tartışmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla, çalışma, Türkiye'deki televizyon futbolu sürecinin günümüz durumunu ve dijital yayıncılık çerçevesinden bakıldığında, gelecekteki futbol yayıncılığına ilişkin öngörülerini ortaya koyması açısından, 12 katılımcının görüşüne başvurarak, alana özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Son olarak, gündelik yaşamın her anında karşılaşılan ekonomi politik kaygılar, futbol ve futbol yayıncılığını da etkisi altına alırken; anaakım medyadan dijital medyaya doğru yönelen futbol yayıncılık anlayışının da en önemli gündemi haline gelmiştir denilebilir. Dolayısıyla, özellikle dijital medya alanında gelişmeye başlayan futbol yayıncılığı temelinde kamusal yararı gözetken, ekonomik çıkarların ötesinde izleyicilerin spor ya da futbol alanındaki entelektüel birikimini geliştirmeyi amaçlayan programlara öncelik verilmesi önerilmektedir. Bu anlamda, anaakım ve dijital medya alanında kamusal yararı önceleyen ve kâr amacı gütmeyen spor/futbol içeriklerinin üretilmesinde TRT, Gençlik ve Spor Bakanlığı, futbol kulüpleri ve spor alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapılarak; izleyicileri eğlenen bir kitle olmak yerine eyleyen ya da harekete geçen bir topluma doğru yönlendiren spor/futbol programlarının öne çıkması sağlanabilir. Bu bağlamda, akademik alanda çalışmalar yürüten araştırmacılar, sektörel anlamda önde gelen isimlerle bir araya gelerek; futbol yayıncılığının ekonomi politik, kültürel ve ideolojik olarak olumlu ve olumsuz yönlerini irdelemeli ve futbol yayıncılığının içinde bulunduğu sıkışmış durumdan çıkarılması için öneriler geliştirmelidir.

6. Extended Abstract

The subject of this study is to examine the phenomenon of football, which is followed with great interest by large masses in the world and in Turkey, and which, especially in the 1990s, has been transformed from a spectacle into an industrial structure and televised within the framework of a critical political economy approach. In this context, television, which is an important element in the fact that football is a passionately followed sport in the world, is the most effective tool. Therefore, in this study, on the one hand, the link between football and television in terms of its industrialization is discussed; on the other hand, the cultural/ideological reproduction practices of football are examined from a critical political economy perspective.

The field of communication has made a great contribution to the modernization of football events and its transformation into a global industry in the 1990s. The spread of football around the world through television broadcasts and its influence on large masses has affected the political economy dynamics both in the field of communication industry and in the field of football industry. The fields of media and football industry have mutually influenced each other and have gained importance as one of the important subjects of study in the field of political economy of the media.

Football became a game that attracted the attention of large segments of the population, especially after its institutionalization in England in the nineteenth century. While England's colonial practices enabled the spread of football across the world, they also laid the foundation for a new consumer culture and football industry to be born. Undoubtedly, with the widespread use of television broadcasts in the 1950s and the inclusion of football matches in television programs, a new area of consumption emerged that millions of people followed with interest.

Within the framework of the outlined background, the problem of this study is to critically examine the social, political economy and cultural effects of football, which has become a globalized industry especially in the context of television, by taking into account the political economy dynamics in the world and in Turkey. In this sense, in terms of the critical political economy approach adopted in this study, the stages of production, text and consumption gain importance in terms of establishing the relationship of the football industry with the media.

In this study, it is aimed to analyze the current state of football within the framework of the political economy dynamics of today's societies and especially what kind of dimensions its relationship with the media has reached. Within the framework of the determined research questions, while aiming to evaluate the relationship between the football industry and the media in terms of political economy, it is also

important to examine how Turkish society is shaped in terms of football culture. For this purpose, in-depth interviews were conducted with the names working in the football media in the production dimension and with researchers conducting academic studies in this field.

In terms of the relationship between the football industry and the media, interviews were planned on the critical political economy, cultural and ideological evaluation of the phenomenon of football in the production dimension and the current situation and future of the close relationship between football and the media. Within the framework of the problematic of the study, the focus was on the commentators who discuss football on television screens and the names who contribute to this field with their academic works. Semi-structured in-depth interviews were conducted with prominent figures discussing the phenomenon of football in Turkey within the framework of the subject of the study.

The interviewees within the scope of the study were categorized as participants who make academic contributions to football and participants who specialize in the media sector related to football. Semi-structured in-depth interviews were conducted online via the zoom platform with a total of 12 participants, six of whom were academic contributors and six of whom were involved in the media sector.

As a result, five thematic headings were reached regarding the interviews conducted. These headings are; *Development of the football industry in Turkey*, *Development of football broadcasting in Turkey and the commodification of football*, *Content and discourse in football discussion programs*, *The new state of football: Techno-football*, *Towards a new understanding of broadcasting in football: Digital football broadcasting*. In summary, the participants drew attention to the commodification process of football broadcasting from the first period to the present day. In the context of broadcasting, it is considered important to examine football content, which has an important place in the digital media economy, in terms of new broadcasting platforms.

Araştırmacıların Katkı Oran Beyanı / Contribution of Authors

Yazarların çalışmadaki katkı oranları Mehmet Anıl ÜNAL %50/ Erdal DAĞTAŞ %50 şeklindedir.
The authors' contribution rates in the study are Mehmet Anıl ÜNAL %50/ Erdal DAĞTAŞ %50 form.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

Kaynakça

- Adaklı, G. (2001). Yayıncılık alanında mülkiyet ve kontrol. B. Kejanlıoğlu, S. Çelenk, & G. Adaklı içinde, *Medya Politikaları* (s. 145-203). Ankara: İmge Kitabevi.
- Akşar, T. (2005). *Endüstriyel futbol*. İstanbul: Literatürk.
- Akşar, T. (2020). *Endüstriyel futbolun en üst aşaması finansal futbol*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Akşar, T. (2023, 08 09). Tuğrul Akşar ile yapılan derinlemesine görüşme. (M. A. Ünal, Röportaj Yapan)
- Altınsay, İ. (2023, 08 16). İbrahim Altınsay ile yapılan derinlemesine görüşme. (M. A. Ünal, Röportaj Yapan)
- Ankan, E. (2023, 08 03). Erdoğan Ankan ile yapılan derinlemesine görüşme. (M. A. Ünal, Röportaj Yapan)
- Bora, T. (2023, 08 02). Tanıl Bora ile yapılan derinlemesine görüşme. (M. A. Ünal, Röportaj Yapan)
- Boyd-Barret, O. (2006). Ekonomi politik yaklaşım. L. Yaylagül içinde, *Kitle iletişiminin ekonomi politik* (s. 1-30). Ankara: Dalbaz Yayıncılık.
- Brinkmann, S. (2014). Unstructured and semi-structured interviewing. P. Leavy içinde, *The Oxford handbook of qualitative research* (s. 277-300). Oxford: Oxford University Press.
- Can, H. (2023, 08 11). Hakan Can ile yapılan derinlemesine görüşme. (M. A. Ünal, Röportaj Yapan)
- Çetin, C. (2015). *Spor iletişimi: Spor televizyon birlikteliği sattırıyor*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çil, S. (2023, 08 01). Süleyman Çil ile yapılan derinlemesine görüşme. (M. A. Ünal, Röportaj Yapan)
- Dizdar, C. (2023, 08 10). Cem Dizdar ile yapılan derinlemesine görüşme. (M. A. Ünal, Röportaj Yapan)
- Gökarp, E. (2005). Medya ve spor ya da spor/futbol medyası. *Toplum ve Bilim Dergisi*(103), 121-137.
- Gümüşbıçak, M. (2023, 08 25). Melih Gümüşbıçak ile yapılan derinlemesine görüşme. (M. A. Ünal, Röportaj Yapan)
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Geray, H. (2016). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Golding, P., & Murdock, G. (1997). Kültür, iletişim ve ekonomi politik. S. İrvan içinde, *Medya, kültür, siyaset* (s. 49-76). Ankara: Ark.
- Grant, W. (2007). An analytical framework for a political economy of football. *British Politics*, 69-90.
- Hawkins, J. (2017). Textual analysis. M. Allen içinde, *The SAGE encyclopedia of communication research methods* (s. 1753-1756). California: Sage Publications.
- Hoehn, T., & Szymanski, S. (1999). The Americanization of European football. *Economic Policy*, 205-240.
- Irak, D. (2023, 08 03). Dağhan Irak ile yapılan derinlemesine görüşme. (M. A. Ünal, Röportaj Yapan)
- Kümbetoğlu, B. (2015). *Soyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Malcolm, D. (2007). Sport industry. G. Ritzer içinde, *The blackwell encyclopedia of sociology* (s. 1-4). London: Wiley.
- McChesney, R. (2008). *The political economy of media. Enduring issues, emerging dilemmas*. New York: Monthly Review Press.
- Mosco, V. (1996). *The political economy of communication*. London: Sage Publications of Illinois Press.
- Pehlivan, A. (2023, 08 16). Alp Pehlivan ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşme. (M. A. Ünal, Röportaj Yapan)
- Real, M. (1998). MediaSport: Technology and the commodification of postmodern sport. L. Wenner içinde, *Mediasport* (s. 14-26). London: Routledge.
- Sönmez, M. (2023, 08 02). Mustafa Sönmez ile yapılan derinlemesine görüşme. (M. A. Ünal, Röportaj Yapan)
- Szymanski, S. (2009). *Playbooks and checkbooks. An introduction to the economics of modern sports*. Princeton: Princeton University Press.
- Talimciler, A. (2001). Futbol maçlarının yayını ve kulüpler-federasyon-medya ilişkileri: Futbol-televizyon evliliğinde yeni dönem. B. Kejanlıoğlu, S. Çelenk, & G. Adaklı içinde, *Medya politikaları* (s. 269-316). Ankara: İmge Kitabevi.
- Talimciler, A. (2023, 06 23). Ahmet Talimciler ile yapılan derinlemesine görüşme. (M. A. Ünal, Röportaj Yapan)

- URL-1. (2024). <https://tr.beinsports.com/haber/turk-futbolunda-tarihi-gun> adresinden alındı
- URL-2. (2024). <https://www.trtspor.com.tr/haber/futbol/trendyol-super-lig/futbolda-yayin-ihalesi-sonuclandiiste-rakam-289514>. . adresinden alındı
- Wenner, L. (1998). Playing the media sport game. L. Wenner içinde, *Mediasport* (s. 3-13). London: Routledge.
- Wittel, A. (2012). Digital Marx: Toward a political economy of distributed media. *Triple C: Communication, Capitalism & Critique*, 10(2), 313-333.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Üniversite Öğrencilerinde İnsana Yakışır İşin Yordayıcılarının İncelenmesi

Rumeysa KUL*
Furkan KİRAZCI**
Ayşenur BÜYÜKGÖZE KAVAS***

ÖZ

Bireylerin kariyer gelişim süreçlerindeki önemli aşamalardan birisi kuşkusuz okuldan işe geçiş sürecidir. Okuldan işe geçiş sürecinin başarılı bir şekilde tamamlanması kişilerin iş dünyasına girişlerinde ve gelecekteki kariyerlerini inşa etmede önemli bir role sahiptir. Buradan hareketle bu çalışmada okuldan işe geçiş sürecinin başarılı bir şekilde yürütülmesinde önemli bir faktör olan gelecekteki insana yakışır iş algısı üzerine odaklanılmıştır. Çalışma Psikolojisi Kuramı temelinde tasarlanan çalışmada kariyer uyumluluğu, kariyer karar verme öz-yetkinliği ve kariyer karar verme belirsizliğine tolerans değişkenlerinin insana yakışır iş algısı üzerindeki rolleri incelenmiştir. Araştırmaya okuldan işe geçiş sürecinde olan 613 üniversite öğrencisi katılmıştır ve ölçek formları aracılığıyla katılımcılardan veriler toplanmıştır. Elde edilen sonuçlar gelecekte insana yakışır bir işi elde etmeye yönelik algıda üç bağımsız değişkenin de ortak olarak anlamlı bir rol oynadığını göstermiştir. Fakat söz konusu bağımsız değişkenlerin modele yaptıkları bireysel katkılar incelendiğinde sadece kariyer karar verme öz-yetkinliği değişkeninin modele tek başına anlamlı bir katkıda bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar alanyazına dayalı olarak tartışılmış ve alandaki uygulayıcılara ve araştırmacılara çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İnsana Yakışır İş, Okuldan İşe Geçiş Süreci, Çalışma Psikolojisi Kuramı

Examining the Predictors of Decent Work in University Students

ABSTRACT

One of the important stages in the career development process of individuals is undoubtedly the school to work transition process. Successful completion of the school-to-work transition process has an important role in individuals' entry into the world of work and in building their future careers. Therefore, this study focuses on the perception of future decent work, which is an important factor in the successful completion of the transition from school to work. In the study designed on the basis of the Psychology of Work Theory, the roles of career adaptability, career decision-making self-efficacy and career decision-making ambiguity tolerance variables on the perception of decent work were examined. A total of 613 university students who were in the transition from school to work participated in the study and data were collected from the participants through scale forms. The results showed that all three independent variables jointly played a significant role in the perception of obtaining a decent work in the future. However, when the separate contributions of these independent variables to the model were analyzed, it was concluded that only the career decision-making self-efficacy variable made a significant contribution to the model alone. The results are discussed based on the literature and several recommendations are given to practitioners and researchers in the field.

Keywords: Decent Work, School to Work Transition, Psychology of Working Theory

1. Giriş

21. yy.'de dünya genelinde küreselleşmenin artması, yaşanan salgın, terör olayları vb. çeşitli gelişmeler ülkelerin sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarını yakından etkilemiş özellikle dünya ekonomisi üzerinde olumsuz etkiler bırakmıştır. Örneğin 2019 yılı sonlarında ortaya çıkan Covid-19 salgını pek çok işletmenin kapanmasına, çok sayıda işçinin işten çıkarılmasına ve ekonomilerin önemli ölçüde istikrarsızlaşmasına yol açmıştır (Naseer vd., 2023). Salgının etkisi küresel anlamda geçmiş gibi görünse de uluslararası raporlar hala salgın sonrasında toparlanmanın tam olarak gerçekleşmediğini ve ekonomilerin kırılgan yapısını

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye/ Ondokuz Mayıs University, Samsun, Türkiye, rumeysa.kul52520@gmail.com

** **Corresponding Author/Sorumlu Yazar**, Arş. Gör. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye/ Res. Asist. Ph.D., Ondokuz Mayıs University, Samsun, Türkiye, furkan.kirazci@omu.edu.tr

*** Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye/ Ondokuz Mayıs University, Samsun, Türkiye, ayşenur@omu.edu.tr
Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/Article Submission and Acceptance Dates: 15.08.2024-26.03.2025

Citation/Atf: Kul, R., Kirazci, F., & Büyükgöze Kavas, A. (2025). Üniversite öğrencilerinde insana yakışır işin yordayıcılarının incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56, 181-198. <https://doi.org/10.52642/susbed.1533823>

sürdürdüğünü vurgulamaktadır (Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 2024). Diğer taraftan benzer bir etkinin de Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan savaştan ortaya çıktığı söylenebilir. Savaşın ortaya çıkardığı göç sorunu ve daha da önemlisi enerji ve bazı emtialardaki keskin fiyat artışları doğrudan ülke ekonomilerini etkilemiştir (Arriola vd., 2023). Bütün bu olumsuz gelişmeler ülke ekonomilerini doğrudan etkilerken işsizlik ve özellikle de genç işsizliğini tetikleyici bir rol de oynayabilmektedir. Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) raporlarına göre 2023 yılında dünya genelinde işsiz insan sayısı 33 milyon ile zirveye ulaşmıştır (OECD, 2023a). Dahası genç nüfustaki işsizlik oranları incelendiğinde OECD ülkelerinin genç işsizlik oranları ortalamasının %10.9 olduğu görülmektedir (OECD, 2023b). Diğer taraftan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) raporları pek çok ülkede çalışan ücretlerinin reel enflasyona ayak uyduramadığını ve G20 ülkelerinin pek çoğunda reel çalışan ücretlerinin gerilediğini vurgulamaktadır (ILO, 2024). Dolayısıyla gelinen noktada işsizliğin yanı sıra insanların refah içinde yaşayabilecekleri ücretler kazanabildikleri insana yakısr işlere erişimlerin de oldukça güçleştiği ve buna bağlı olarak çalışan yoksulluğunun arttığı söylenebilir (Akyıldız, 2021; Işığışok, 2018; Kaya, 2020). İnsana yakısr işlere erişimle ilgili olarak Türkiye'de yapılan araştırmalar incelendiğinde ise ülke genelinde, pek çok faktörden kaynaklı olarak insana yakısr işlerde çalışanların oranının oldukça düşük olduğuna dikkat çekildiği görülmektedir. Bu bağlamda konu ile ilgili pek çok araştırmada Türkiye'de asgari ücretli çalışan sayısının fazla olmasının, çalışan yoksulluğunun artış göstermesinin ve güvencesiz işlerin yaygınlığının ülkedeki insana yakısr iş açığını artırdığı vurgulanmaktadır (Aca ve Akdamar, 2022; Aydın, 2021; Yıldırım ve İslamoğlu, 2014). Diğer taraftan inşaat sektörü (Bayrak, 2018), tarım sektörü (Yılmaz ve Gülçubuk, 2021) ve hizmet sektörü (Yıldırım ve İslamoğlu, 2014) gibi farklı sektörlerdeki çalışma koşullarının değerlendirildiği araştırmalarda da mevcut çalışma koşullarının insana yakısr iş anlayışına uygun olmadığı sonucuna varılmıştır.

Uluslararası çalışma örgütüne göre bir ülkede insana yakısr işlere sahip olan kişilerin fazla olması o ülke ekonomisinin daha güçlü ve kapsayıcı bir şekilde büyümesine imkân vermektedir (ILO, 2009). Ayrıca insana yakısr bir işe sahip olmanın getirdiği itibar, umut ve adalet duygusu toplumsal barışın inşasına ve korunmasına da olanak sağlamaktadır (ILO, 2009). Ülkelerin ekonomik ve toplumsal anlamda kalkınmalarında önemli bir role sahip olan insana yakısr işin aynı zamanda kişilerin refahı ve yaşam doyumlarının artmasında da ciddi bir etkiye sahip olduğu pek çok araştırmada ortaya konulmuştur (Duffy vd., 2019; Büyükgoze-Kavas & Autin, 2019; Kara ve Sarsıkoğlu, 2024; Kirazcı vd., 2022). Birleşmiş Milletlerin 2015 yılında yapılan genel kurul toplantısı sonucu katılımcılar tarafından onaylanarak yayınlanan bildiride de 2030 vizyonu kapsamında insana yakısr işlerin dünyada sayısının artmasına yönelik bir hedef belirlendiği ilan edilmiştir (United Nations, 2015). Dolayısıyla hem Birleşmiş Milletler raporlarında hem de çeşitli araştırmalarda önemi vurgulanan insana yakısr işe erişimin kapsamlı bir şekilde incelenmesi ve bu tür işlere erişimin öncüllerinin belirlenmesinin oldukça önemli olduğu söylenebilir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. İnsana Yakısr İş ve Çalışma Psikolojisi Kuramı

Kişilerin ve toplumların refahında önemli bir yere sahip olan insana yakısr iş kavramı ilk olarak 1999 yılında gerçekleştirilen Uluslararası Çalışma Konferansındaki bir raporda yer almıştır (Ghai, 2003). Daha sonrasında uluslararası çalışma örgütü tarafından çerçevesi çizilen kavram Duffy vd. (2016) tarafından Çalışma Psikolojisi Kuramı kapsamında beş boyutlu bir yapıda kavramsallaştırılmıştır. Bu kavramsallaştırmaya göre bir işin insana yakısr bir iş olabilmesi için; “fiziksel ve kişilerarası güvenli çalışma koşullarına, dinlenmeye ve serbest zamana olanak tanıyan çalışma saatlerine, yeterli miktarda kazanç, sağlık hizmetlerine erişime ve örgütsel değerler ile çalışanın ailevi değerlerinin uyusmasına” olanak sağlaması gerekmektedir (Duffy vd., 2016, s. 130). Bu boyutlardan ilki olan fiziksel ve kişilerarası güvenli çalışma koşulları, çalışanların işlerinden dolayı fiziksel bir zarara ya da diğer çalışan ya da işverenlerden kaynaklı taciz ya da zorbalık (mobbing) gibi bir duruma maruz kalmamalarını içermektedir. Dinlenme ve serbest zaman boyutu ise çalışma saatleri dışındaki sürelerin çalışanların dinlenebilmesi ve farklı aktivitelerde bulunabilmesine uygun uzunlukta olmasına atıfta bulunmaktadır. Kavramın üçüncü boyutu olan yeterli miktarda kazanç, çalışanların insanca yaşayabilecekleri bir kazanç işaret ederken, sağlık hizmetlerine erişim ise çalışanların sağlıklı bir şekilde hayatlarını sürdürmeleri için gerekli olan tıbbi desteğe

sahip olabilmelerini ifade etmektedir. Kavramın son boyutu olan örgütsel değerler ile ailevi değerlerin uyumu ise çalışanların değerlerine aykırı olmayan ve çalışanı değer sistemleri açısından zor duruma düşürmeyen işlere atıfta bulunmaktadır (Duffy vd., 2017). İnsana yakısr işe yönelik bu beş boyutlu kavramsallaştırma temelinde Duffy vd. (2017) insana yakısr iş ölçeğini geliştirmişlerdir. İnsana yakısr iş ölçeğinin geliştirilmesinin ardından ölçek İtalya (Di Fabio ve Kenny, 2019), Türkiye (Işık vd., 2019), Çin (Ma vd., 2023) ve Portekiz (Ferreira vd., 2019) gibi çok sayıda kültüre uyarlanmış ve uyarlama çalışmalarında beş boyutlu yapının doğrulandığı görülmüştür. Duffy vd. (2016) tarafından beş boyutlu bir yapı olarak kavramsallaştırılan insana yakısr iş kavramı, yine aynı yazarlar tarafından Çalışma Psikolojisi Kuramı bağlamında değerlendirilmiş ve ileri sürülen kuramın merkezini oluşturmuştur.

Çalışma Psikolojisi Kuramı, toplumun özellikle ekonomik kısıtlılıklara sahip olan ya da bir şekilde ötekileştirilen dezavantajlı kesimlerine odaklanarak sosyal adalet ve toplumsal refah kavramlarını merkeze alan bir kariyer anlayışı ileri sürmektedir (Duffy vd., 2016; Blustein, 2013). Kurama göre toplumdaki her bireyin insana yakısr işlere erişimi için eşit fırsatlara sahip olması gerekmektedir. Fakat kuramcılar fırsat eşitliğinin çeşitli çevresel faktörler sebebiyle sağlanamadığını vurgulamaktadırlar (Duffy vd., 2016). Buna göre kuramcılar insana yakısr işe erişimde kişilerin ekonomik kısıtlılıklara sahip olmalarının ya da toplum içinde ötekileştirilmelerinin önemli birer engel olduğunu ileri sürmektedirler. Kuramın varsayımlarına göre kişilerin sahip oldukları bu engeller onların kariyer gelişim süreçlerinde karşılaştıkları zorluklara uyum sağlamalarını ve seçim yapma iradelerini zayıflatarak insana yakısr işe erişimlerini kısıtlamaktadır (Duffy vd., 2016; Duffy vd., 2020). Diğer taraftan kuramın ileri sürdüğü varsayımlara göre kişilerin sahip oldukları sosyal destek kaynakları, proaktif kişilik özellikleri, eleştirel bilinç düzeyleri ve ekonomik koşullar gibi değişkenler, olumsuz çevresel faktörleri baskılayabilmektedir. Nihayetinde insana yakısr bir işi elde eden çalışanların ise işleri aracılığıyla psikolojik ihtiyaçlarını karşıladıkları ve bunun sonucunda iş tatmini ve iyi oluşlarını artırdıkları varsayılmaktadır (Duffy vd., 2019; Duffy vd., 2020). Çalışma Psikolojisi Kuramı güncel bir kariyer kuramı olmasına rağmen ileri sürüldüğü yıldan itibaren kuram üzerine çok sayıda çalışma yapılmış ve çeşitli kültür ve gruplar üzerinde test edilmiştir (Duffy vd., 2018; Kozan vd., 2019; Wang vd., 2019). Fakat çalışma psikolojisi kuramcıları, kuramın ileri sürdüğü varsayımlara ek olarak kurama entegre edilebilecek yeni değişkenlerin incelenmesi gerektiğini ve çeşitli araştırmalarla kuramın daha kapsamlı hale getirilmesinin önemli olduğunu vurgulamaktadırlar (Blustein ve Duffy, 2020; Duffy vd., 2024).

2.2. Üniversite Öğrencilerinde İnsana Yakısr İş Algısı

Yukarıda açıklandığı üzere insana yakısr iş kavramı, günümüz dünyasında bir işin asgari ölçekte sahip olması gereken standartlarına işaret etmekte ve gerek bireysel gerekse toplumsal açıdan oldukça büyük bir öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır. Diğer taraftan son yıllarda insana yakısr işi özellikle çalışma psikolojisi kuramı temelinde ele alan araştırmacılar, bu şartlara sahip bir işi elde edebilmeye yönelik bir algıya sahip olmanın da oldukça önemli olduğunu vurgulamışlardır (Kim vd., 2019; Masdonati vd., 2022). Araştırmacılar insana yakısr iş algısını, “kişinin gelecekteki kariyerinin ne derece insana yakısr olmasını beklediğini ölçen ve olumlu bir sonuç beklentisini” temsil eden geleceğe yönelik bir kavram olarak tanımlamışlardır (Kim vd., 2019, s. 704). Dolayısıyla insana yakısr iş kavramı doğrudan çalışan bireylerle ilgili bir kavram gibi görünse de böyle bir işi elde etmeye yönelik alt yapının işe geçiş süreci ve öncesinde oluşturulmaya başlandığı söylenebilir. Bu konuda araştırmacılar kişilerin geleceğe ilişkin iyimser kariyer algılarının onların süreçte gösterdikleri performansı teşvik ettiğini vurgulamaktadır (Oettingen & Mayer, 2002; Wigfield & Eccles, 2000). Bu bağlamda bireylerin gelecekte insana yakısr bir işi elde edebileceklerine ilişkin algılarının, onların üniversite sürecindeki performanslarında ve üniversite sonrası istihdam başarılarında önemli bir etken olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda özellikle okuldan işe geçiş süreci bağlamında Masdonati vd. (2022), insana yakısr iş algısını merkeze alarak öğrenim sürecinde ne gibi faktörlerin bu algı üzerinde rolü olduğuna ilişkin varsayımsal bir model ileri sürmüşlerdir. Çalışma Psikolojisi Kuramı temelinde hazırlanan bu modele göre insana yakısr bir iş algısı üzerinde hem çevresel (ekonomik kısıtlılıklar, ötekileştirilme deneyimleri gibi) hem de psikolojik faktörler (kariyer uyumluluğu, öz-yetkinlik, mesleki kimlik algıları gibi) rol oynayabilmektedir (Masdonati vd., 2022). Ayrıca araştırmacılar eğitim sistemi ve işgücü piyasası koşulları gibi faktörlerin de iş dünyasına girmeye hazırlanan bireylerin insana yakısr işe erişebileceklerine yönelik algılarını düzenleyebileceğini varsaymaktadırlar (Masdonati vd.,

2022). Diğer taraftan araştırmacılar, öğrencilerin üniversite sürecinde insana yakışır bir işi elde edebileceklerine yönelik algılarının iş dünyasına girişte bir avantaj oluşturduğunun da altını çizmektedirler (Masdonati vd., 2022).

İlgili alanyazın incelendiğinde Çalışma Psikolojisi Kuramı temelinde oluşturulan okuldan işe geçiş modelini test eden ya da bu süreçte insana yakışır iş algısına odaklanan az sayıda araştırmanın yapıldığı görülmektedir. Konu ile ilgili olarak alanyazındaki araştırmalarda gelecekte insana yakışır bir işi elde edebilmeye yönelik algının akademik başarı, akademik bağlılık ve çeşitli eğitim kazanımlarıyla pozitif bir korelasyon gösterdiği görülmektedir (Beal & Crockett, 2010; Ma vd., 2021; McIlveen, Beccaria, & Burton, 2013). Diğer taraftan Wan vd. (2024) tarafından yapılan bir araştırmada ise üniversite öğrencilerinin gelecekte insana yakışır bir işi elde etmeye yönelik algılarının ekonomik kısıtlılıklar, ötekileştirilme algıları ve kariyer uyumlulukları tarafından anlamlı bir şekilde yordandığı görülmüştür. Nijerya (Ezema & Autin, 2023) ve Çin (Wei vd., 2022) gibi farklı kültürlerde yapılan araştırmalarda da kariyer uyumluluğunun gelecekte insana yakışır bir işi elde etmeye yönelik algıda önemli bir rolü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Konu ile ilgili araştırmalar gelecekte insana yakışır bir işi elde etme algısı üzerinde ekonomik kısıtlılıklar ve ötekileştirilme gibi çevresel faktörlerin yanı sıra akademik başarı, akademik bağlılık ve kariyer uyumluluğu gibi bireysel faktörlerin de anlamlı bir rolü olduğunu göstermektedir. Fakat bununla birlikte gelecekte insana yakışır bir işi elde etme algısı üzerinde rol oynayabilecek muhtemel psikolojik faktörler üzerine yapılan araştırmaların oldukça sınırlı olduğu söylenebilir.

3. Mevcut Araştırma

Giriş kısmında yapılan açıklamalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, üniversite eğitimi süresince öğrencilerin gelecekte insana yakışır işleri elde edebileceklerine yönelik bir algıya sahip olmalarının hem eğitsel kazanımlarına hem de iş dünyasına girerken bir avantaj yakalamalarına katkı sağlayabileceği söylenebilir. Dolayısıyla kariyer gelişimi açısından dikkate değer bir role sahip olan bu algının şekillenmesinde ne gibi faktörlerin rol oynadığının incelenmesi oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Bu bağlamda mevcut araştırmada insana yakışır iş algısı üzerinde Çalışma Psikolojisi Kuramı temelinde seçilen bir grup değişkenin rolünün incelenmesi amaçlanmaktadır. Kariyer uyumluluğu, kariyer karar verme öz-yetkinliği ve kariyer karar verme belirsizliğine toleranstan oluşan bu değişken grubunun gelecekte insana yakışır bir işi elde edebilme algısı üzerinde rol oynayabilecek psikolojik birer faktör olduğu düşünülmektedir. İnsana yakışır işi elde edebilmeye yönelik algının yordayıcılarından birisi olarak konumlandırılan kariyer uyumluluğu alanyazında, “kişinin mevcut ve beklenen kariyer görevleri ile başa çıkmak için sahip olduğu hazır bulunuşluluk” olarak tanımlanmaktadır (Savickas & Porfeli, 2012, s. 662). Özellikle iş dünyasına girme gibi çok önemli bir kariyer görevini içinde barındıran okuldan işe geçiş süreci odağında yapılan araştırmalar kariyer uyumluluğunun başarılı bir kariyer geçişi için önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir (Kıracı vd., 2023; Koen vd., 2012; Monteiro ve Almeida, 2015). Yukarıda da ifade edildiği üzere kariyer uyumluluğunun gelecekte insana yakışır bir işi elde etmeye yönelik algı üzerinde anlamlı bir role sahip olduğuna ilişkin çeşitli araştırma bulguları olmakla birlikte bu ilişki Türk kültüründe hala belirsizliğini korumaktadır. Dolayısıyla bu araştırmada kariyer uyumluluğunun gelecekteki insana yakışır iş algısı üzerindeki rolünün araştırılmasıyla hem okuldan işe geçiş sürecine yönelik ileri sürülen varsayımların doğruluğunun test edilmesi, hem de bu ilişkinin Türk kültürü açısından farklılaşp farklılaşmamasının incelenmesiyle alanyazına teorik bir katkı sağlanması planlanmaktadır.

Mevcut araştırmada kariyer uyumluluğunun yanı sıra gelecekte insana yakışır iş değişkeninin bir diğer yordayıcısı olarak kariyer karar verme öz-yetkinliği konumlandırılmıştır. Sosyal bilişsel kariyer kuramının (Lent vd., 1994) anahtar kavramlarından biri olan kariyer karar verme öz-yetkinliği, “kişinin kariyeri ile ilgili kararlar verme konusunda kendine duyduğu güveni” ifade etmektedir (Taylor & Betz, 1983, s. 64). Bu araştırmada öz-yetkinlik kavramının gelecekteki insana yakışır işin bir yordayıcısı olarak konumlandırılmasının temel sebebi öz-yetkinlik inancının sonuç beklentilerini etkileyebileceğine yönelik kuramsal varsayımdır (Lent vd., 1989). Buna göre kişilerin kariyerlerine ilişkin öz-yetkinlik algılarının yüksek olması, onların geleceğe yönelik pozitif sonuç beklentileri geliştirmelerine katkıda bulunmaktadır. Bir kişinin gelecekte insana yakışır bir işi elde edebileceğine yönelik algısının pozitif bir sonuç beklentisi olduğu düşünüldüğünde (Kim vd., 2019) kariyer karar verme öz-yetkinliğinin gelecekteki insana yakışır iş

algısı üzerinde yordayıcı bir role sahip olabileceği söylenebilir. Diğer taraftan henüz ampirik olarak test edilmemekle birlikte Masdonati vd. (2022) tarafından ileri sürülen okuldan işe geçiş sürecine özgü varsayımsal modelin de bu düşünceyi desteklemesi mevcut araştırmanın varsayımını güçlendirmektedir.

Bu araştırmada gelecekteki insana yakışır iş algısı üzerinde anlamlı bir role sahip olduğu varsayılan son değişken ise kariyer karar verme belirsizliğine tolerans değişkenidir. Belirsizlik kavramı alanyazında karmaşık ve öngörülemez koşulların varlığı ile insanların kendi bilgilerinden şüphe duydukları ve tutarsızlığın olduğu bir durum olarak açıklanmaktadır (Brashers, 2001). Günümüzde gerek küresel salgının ekonomiler üzerinde bırakmış olduğu kalıcı belirsizlik (Altig vd., 2020; ILO, 2024), gerekse küresel çaplı yaşanan askeri ve politik gerginlikler (Arriola vd., 2023) işgücü piyasasında belirsizliklerin artışına neden olabilmektedir. Dolayısıyla bütün bu karmaşık süreçler içinde kişilerin insana yakışır bir işi elde edebilmeleri bir şekilde çeşitli belirsizliklere tolerans gösterebilmelerini gerekli kılabilir. Bu bağlamda mevcut araştırmada kişilerin geleceğe yönelik insana yakışır bir işi elde edebileceklerine yönelik algılarında kariyer karar verme belirsizliğine tolerans düzeylerinin bir rolü olduğu varsayılmaktadır. Bu araştırmada söz konusu varsayımın test edilmesi ile Çalışma Psikolojisi Kuramına önemli bir katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Buna göre çalışma psikolojisi kuramcıları özellikle insana yakışır işlere erişimde ne gibi faktörlerin rol oynadığına ilişkin yeni değişkenlerin incelenmesinin ve ileri sürülen modelin genişletilmesinin önemini vurgulamaktadırlar (Duffy vd., 2024). Buradan hareketle belirsizliğe tolerans gibi Çalışma Psikolojisi Kuramı için özgün sayılabilecek bir değişkenin insana yakışır iş ile arasındaki ilişkiyi incelemek araştırmanın özgün yanlarından birisi olarak ifade edilebilir.

Sonuç olarak bu araştırmanın birincil amacı, üniversitede öğrenim gören öğrencilerin gelecekte insana yakışır bir işi elde edebilmeye yönelik algıları üzerinde kariyer uyumluluğu, kariyer karar verme öz-yetkinliği ve kariyer karar verme belirsizliğine tolerans değişkenlerinin ne düzeyde rolünün olduğunu incelemektir. Araştırmanın ikincil amacı ise öğrencilerin gelecekte insana yakışır bir işi elde edebilmeye yönelik algılarının cinsiyet bağlamında farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. Bu amaçlar doğrultusunda iki farklı hipotez oluşturulmuştur.

Hipotez 1. Geleceğe yönelik insana yakışır iş algısı, kariyer uyumluluğu, kariyer karar verme öz-yetkinliği ve kariyer karar verme belirsizliğine tolerans değişkenleri tarafından anlamlı bir şekilde yordanmaktadır.

Hipotez 2. Üniversite öğrencilerinin gelecekte insana yakışır bir işi elde etmeye yönelik algıları cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

4. Yöntem

Mevcut araştırmada üniversitede çeşitli alanlarda eğitim gören üniversite öğrencilerinin mezuniyet sonrasında insana yakışır bir işi elde edebileceklerine yönelik algılarında ne gibi faktörlerin rolünün olduğu incelenmiştir. Bu doğrultuda Çalışma Psikolojisi Kuramı çerçevesinde kariyer uyumluluğu, kariyer karar verme öz-yetkinliği ve kariyer karar verme belirsizliğine tolerans değişkenleri birer yordayıcı olarak konumlandırılmıştır. Araştırmada seçilen değişkenlerin yordayıcılık rollerini test etmek amacıyla nicel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Korelasyonel araştırma deseni zemininde hazırlanan bu çalışmada birden çok değişkenin tek bir değişken üzerindeki varyansı ne kadar açıkladığını ortaya koyan çok faktörlü yordayıcı korelasyonel araştırma deseni kullanılmıştır (Büyüköztürk vd., 2020).

Doğrudan bireyler üzerinde yürütülen bu araştırmada anket formları aracılığıyla veri toplama işleminin gerçekleştirilmesi planlanmış ve çalışmanın yürütülmesi için etik kurul izni alınmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda mevcut araştırma için Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurul Komisyonuna başvurulmuş ve araştırmanın yürütülebileceğine dair 29/03/2023 tarihinde 2023-217 sayılı karar doğrultusunda etik kurul izni alınmıştır.

4.1. Araştırmanın Örneklemi

Bu araştırma Ondokuz Mayıs Üniversitesinin çeşitli fakültelerinde öğrenim gören ve bulunduğu programı bitirmeye en fazla iki yıl kalmış üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemi belirlemek için olasılığa dayalı olmayan örneklem seçim yöntemlerinden “amaçsal örneklem yöntemi” kullanılmıştır. Bu kapsamda okuldan işe geçiş süreci içinde olan katılımcıların seçilmesi amacıyla dört yıllık lisans programlarının üç ve dördüncü sınıfları, altı yıllık lisans programlarının ise beş ve altıncı

yıllarında öğrenim gören öğrencilerden veriler toplanmıştır. Araştırma kapsamında 447'si kadın (%72.9), 166'sı erkek (%27.1) olmak üzere toplamda 613 üniversite öğrencisinden veri toplanmıştır. Veri setinin çoklu doğrusal regresyon analizi için yeterli büyüklüğe sahip olup olmadığını incelemek için güç analizi yapılmış ve analiz sonucuna göre 119 kişilik bir örneklemin yeterli olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamında toplanan veri sayısı göz önüne alındığında araştırmanın örneklem büyüklüğünün yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların fakültelere göre dağılımı; eğitim fakültesi (190 kişi %31), ziraat fakültesi (50 kişi %8.2), ilahiyat fakültesi (102 kişi %16.6), mühendislik fakültesi (51 kişi %8.3), tıp fakültesi (64 kişi %10.4), sağlık bilimleri fakültesi (83 kişi %13.5), hukuk fakültesi (7 kişi %1.1), diş hekimliği fakültesi (11 kişi %1.8), iktisadi ve idari bilimler fakültesi (9 kişi %1.5) ve fen edebiyat fakültesi (13 kişi %2.1) şeklinde sıralanmaktadır. Katılımcılardan 33 kişi (%5.4) ise fakültesini belirtmemiştir. Araştırma grubunun akademik not ortalamaları incelendiğinde ise 56 kişinin dörtlülük sistem üzerinden 2.5'in altında, 218 kişinin 2.5 ile 3.00 arasında, 260 kişinin 3 ile 3.5 arasında ve 79 kişinin 3.5 ile 4 arasında ortalamaya sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.2. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında öğrencilere toplamda dört farklı ölçme aracından oluşan bir anket formu uygulanmıştır. Bunlar; Gelecekteki Saygın İş Ölçeği, Kariyer Uyum Yetenekleri Ölçeği-Kısa Formu, Kariyer Karar Verme Belirsizliğine Tolerans Ölçeği-Tolerans Alt Boyutu ve Kariyer Karar Verme Öz-Yetkinlik Ölçeği-Kısa Formu şeklinde sıralanmaktadır. Ayrıca bu ölçeklerin haricinde anket formuna katılımcıların demografik bilgilerini içeren bir kişisel bilgi formu eklenmiştir.

Gelecekteki İnsana Yakışır İş Ölçeği: Ölçek beliren yetişkinlik dönemindeki kişilerin gelecekte insana yakışır bir işi elde edebileceklerine yönelik algılarını ölçmek için İnsana Yakışır İş Ölçeğinden (Duffy vd., 2017) uyarlanarak geliştirilmiştir (Kim vd., 2019). Beş alt boyuttan oluşan ölçeğin alt boyutları şu şekilde sıralanmaktadır: Fiziksel ve ilişkisel güvenli çalışma koşulları, sağlık hizmetlerine erişim, yeterli ücret, boş zaman ve dinlenme ve kurumsal değerlerle ailevi ve sosyal değerlerin uyumu. Toplamda 15 maddeden oluşan ölçek 7'li Likert derecelendirmeye göre cevaplanmaktadır (1= Kesinlikle katılmıyorum, 7= Kesinlikle katılıyorum). Ölçeğin geçerlik çalışmaları kapsamında doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve yetişkinler için geliştirilen saygın iş ölçeğine benzer olarak 5 faktörlü yapı iyi uyum göstermiştir. Ölçeğin güvenilirliği için ise her bir alt boyutun ve toplam puanın iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Buna göre ölçeğin alt boyutlarının alfa katsayılarının .73 ile .94 arasında değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin toplam puanının alfa katsayısı ise .91 olarak hesaplanmıştır (Kim vd., 2019). Gelecekteki insana yakışır iş ölçeğinin Türkçe'ye uyarlama çalışması ise Keser ve Büyükgöze-Kavas (2022) tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkçeye uyarlanan ölçeğin orijinalindeki benzer olarak beş faktörlü yapısı Türk örnekleminde üzerinde iyi uyum göstermiştir. Ayrıca ölçeğin güvenilirlik analizleri kapsamında alfa katsayıları hesaplanmış ve alt boyutların alfa katsayılarının .82 ile .87 arasında değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin toplam puanının alfa katsayısı ise .86 olarak hesaplanmıştır (Keser ve Büyükgöze-Kavas, 2022). Bu çalışmada da ölçeğin yapı geçerliliği ve güvenilirlik katsayısı tekrar incelenmiştir. Bu kapsamda araştırmanın örnekleminde elde edilen veriler üzerinde doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre ölçeğin uyum iyiliği göstergelerinin ($\chi^2/sd = 4.34$, GFI = .92, CFI = .93, RMSEA = .07, SRMR = .07) alanyazına göre kabul edilebilir düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Hu ve Bentler, 1999). Ayrıca ölçeğin güvenilirliğini test etmek için alfa katsayıları incelenmiş ve ölçeğin alt boyutlarının alfa katsayılarının .80 ile .86 arasında değiştiği, ölçeğin toplamı için alfa katsayısının ise .84 olduğu görülmüştür.

Kariyer Uyum Yetenekleri Ölçeği-Kısa Formu: Üniversite öğrencilerinin, kariyer uyumluluklarını ölçmek için Maggiori vd. (2017) tarafından geliştirilen kariyer uyum yetenekleri ölçeği kısa formu 12 madde ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Savickas & Porfeli (2012) tarafından geliştirilen 24 madde ve 4 alt boyuttan oluşan Kariyer Uyum Yetenekleri ölçeğinden 3'er maddenin çekilmesiyle oluşturulan kısa formun faktör analizi ve güvenilirlik analizi sonuçları ölçeğin 4 boyutlu yapısını doğrulamış ve istatistiksel olarak güvenilir bir ölçme aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 5'li Likert derecelendirmeye (1= Hiç güçlü değil, 5= Çok güçlü) sahip olan ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışmasını Işık vd. (2018) gerçekleştirmiştir. Uyarlama çalışması kapsamında yapılan analizler sonucunda ölçeğin orijinalindeki gibi dört boyutlu (ilgi, kontrol, merak ve güven) yapısının iyi uyum gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin alt boyutlarının alfa

katsayılarının ise .80 ile .91 arasında değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliğinin tekrar test edilmesi için araştırma verileri üzerinde doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve ölçeğin iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Elde edilen doğrulayıcı faktör analizi sonucuna göre ölçeğin dört boyutlu korelasyonel yapısının iyi düzeyde uyum gösterdiği ($\chi^2/sd = 4.72$, GFI = .94, CFI = .94, RMSEA = .06, SRMR = .04) sonucuna ulaşılmıştır (Hu ve Bentler, 1999). Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayılarının ise alt boyutlar arasında .72 ile .78 arasında değişiklik gösterdiği görülmüş ve ölçeğin toplamı için ise alfa katsayısı .89 olarak hesaplanmıştır.

Kariyer Karar Verme Belirsizliğine Tolerans Ölçeği: Xu & Tracey (2015) tarafından geliştirilen ölçek bireylerin kariyer karar verme süreçlerinde karşılaştıkları belirsizlik durumlarını tolere edebilme seviyelerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Toplamda üç boyutlu (tercih, tolerans ve isteksizlik) bir yapıya sahip olan ölçeğin 18 maddesi bulunmaktadır ve maddeler 7'li Likert derecelendirmeye göre cevaplanmaktadır. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarından elde edilen sonuçlar ölçeğin üç boyutlu yapısının iyi uyum gösterdiğini ortaya koymuştur (Xu & Tracey, 2015). Ölçeğin güvenilirlik katsayıları ise alt boyutlar için .70 ile .83 arasında değişiklik göstermektedir. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması ise Kirazcı & Öztemel (2021) tarafından gerçekleştirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin orijinalindeki benzer olarak 3 boyutlu yapısının iyi uyum gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ölçeğin güvenilirlik çalışması kapsamında iç tutarlılık katsayıları hesaplanmış ve ölçeğin sırasıyla tercih alt boyutu için .67, tolerans alt boyutu için .70 ve isteksizlik alt boyutu için .71 düzeyinde güvenilirlik katsayısına sahip olduğu görülmüştür. Mevcut çalışmada ise Kariyer Karar Verme Belirsizliğine Tolerans Ölçeğinin 6 maddeden oluşan tolerans alt boyutu kullanılmıştır. Bu çalışmadan elde edilen veriler üzerinde ölçeğin yapı geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiştir. Buna göre ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi sonucu, ölçeğin uyum iyiliği göstergelerinin kabul edilebilir düzeyde uyuma sahip olduğunu ($\chi^2/sd = 4.92$, GFI = .92, CFI = .90, RMSEA = .08, SRMR = .06) göstermiştir (Hu ve Bentler, 1999). Ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı ise .77 olarak hesaplanmıştır.

Kariyer Karar Verme Öz-Yetkinlik Ölçeği-Kısa Formu: Betz, Klein & Taylor (1996) tarafından geliştirilen ölçeğin kısa formu 25 maddeden oluşmaktadır ve ölçeğin cevaplama 5'li Likert derecelendirmeye dayanmaktadır (1=Hiç güvenmiyorum, 5= Tamamen güveniyorum). Ölçekten alınan yüksek puanlar kişinin kariyeri için karar verebilmesine olan güveninin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Ölçeğin tüm maddeleri için iç tutarlılık katsayısı Betz vd. (1996) tarafından .94 ve test-tekrar test katsayısı ise .83 olarak rapor edilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Büyükgöze-Kavas (2014) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Türkçe formunun iç tutarlılık katsayısı Büyükgöze-Kavas (2011) tarafından .92, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı ise .91 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada da ölçeğin yapı geçerliliği ve güvenilirliği tekrar incelenmiştir. Buna göre bu araştırmanın verileri üzerinde yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucuna göre ölçeğin uyum iyiliği göstergelerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu ($\chi^2/sd = 4.96$, GFI = .90, CFI = .90, RMSEA = .08, SRMR = .06) sonucuna ulaşılmıştır (Hu ve Bentler, 1999). Ayrıca ölçeğin Cronbach alfa katsayısı .94 olarak hesaplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Yukarıda tanıtılan ölçeklerin yanı sıra katılımcılara yaş, sınıf, cinsiyet, öğrenim görülen fakülte ve akademik ortalamaya ilişkin soruları içeren bir demografik bilgi formu verilmiştir.

4.3. Verilerin Analizi

Araştırmanın amacı doğrultusunda istatistiksel analiz yöntemlerinden standart çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Söz konusu analizi yürütmek için ise IBM SPSS v.22 paket programından yararlanılmıştır. Çoklu doğrusal regresyon analizi, “bir sürekli bağımlı değişken ile bir dizi bağımsız değişken ya da yordayıcı değişken arasındaki ilişkinin incelenmesi için kullanılabilecek istatistiksel bir tekniktir” (Pallant, 2017, s. 164). Çoklu regresyon analizi, “yordayıcı değişkenler tarafından bağımlı değişkende açıklanan toplam varyansın yorumlanmasına ve açıklanan varyansın istatistiksel anlamlılığına ilişkin yorum yapma” olanağı verir (Büyüköztürk, 2014, s. 98). Bu analiz tekniğine göre bütün bağımsız değişkenler analize girer ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki toplam açıklama gücü belirlenir. Ayrıca bu analiz tekniği her bir bağımsız değişkenin toplam açıklama gücüne tek başına yaptığı katkıyı da göstermektedir (Pallant, 2017). Regresyon analizinin haricinde öğrencilerin gelecekte insana

yakışır bir işi elde etmeye yönelik algılarının cinsiyetlerine göre değişiklik gösterip göstermediğini test etmek için bağımsız örneklem t testi analizi kullanılmıştır.

5. Bulgular

Mevcut araştırma kapsamında regresyon analizi ve t testi analizleri yapılmadan önce verilerin söz konusu analizlere uygunluğunu değerlendirmek için ön analizler gerçekleştirilmiştir. Buna göre verilerin normal dağılım gösterip göstermediği, uç değerlerin olup olmadığı ve ortak çoklu doğrusallık probleminin olup olmadığı gibi regresyon analizine ait varsayımlar incelenmiştir. Veri setinde uç değerlerin kontrol edilmesi amacıyla değişkenlerin Mahalanobis uzaklıkları incelenmiş ve Tabachnick & Fidell'in (2013) kritik değer tablosuna göre 613 veri arasında 6 verinin uç değer olduğu görülmüştür. Fakat veri setinin büyüklüğü dikkate alınmış ve veri manipülasyonu yapmamak adına söz konusu verilerin veri setinde kalmasına karar verilmiştir. Diğer taraftan normal dağılımın sağlanıp sağlanmadığının kontrol edilmesi için basıklık ve çarpıklık katsayıları incelenmiş ve her bir değişkenin basıklık ve çarpıklık katsayılarının -1 ile +1 arasında yer aldığı görülmüştür. İlgili alanyazına göre -1 ile +1 arasında puan alan katsayıların normal dağılım gösterdiği kabul edilmektedir (Çokluk vd., 2012). Bağımsız değişkenler arasında çoklu ortak doğrusallığın olup olmadığının incelenmesi için ise değişkenler arası korelasyon değeri ile Tolerans ve VIF değerleri hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenler arası Korelasyonlar, Tolerans Değerleri ve VIF Katsayıları

	N	Tol.	VIF	Ort.	Ss.	1	2	3	4
GIYİ	613	.810	1.234	44.13	8.73	-	.180*	.428*	.372*
KKVBT	613	.854	1.171	26.41	6.39	-	.395*	.315*	
KKVÖY	613	.434	2.303	93.79	15.16	-	-	.744*	
KUY	613	.460	2.176	47.59	7.31	-	-	-	

* $p < .000$, **GIYİ - Gelecekteki İnsana Yakışır İş, *KKVBT - Kariyer Karar Verme Belirsizliğine Tolerans, KKVÖY - Kariyer Karar Verme Öz-Yetkinliği, KUY - Kariyer Uyum Yetenekleri, N - Örneklem sayısı, Ort. - Ortalama, Ss. - Standart sapma

Tablo 1'de sunulan verilere göre araştırmanın bütün değişkenleri arasındaki korelasyon katsayıları zayıf ya da çok zayıf olarak nitelenen düzeydedir. Yalnızca kariyer uyum yetenekleri ile kariyer karar verme öz-yetkinliği arasında yüksek düzeyde bir korelasyon bulunmaktadır ($r = .744$, $p < .000$). Fakat ilgili alanyazına göre bağımsız değişkenler arasında regresyon analizine engel oluşturacak boyutta bir çoklu ortak doğrusallığın olması için korelasyon katsayılarının .90 ve üzerinde olması gerektiği belirtilmektedir (Çokluk vd., 2012). Diğer taraftan yine çoklu ortak doğrusallık varsayımına ilişkin tolerans ve VIF değerleri incelenmiştir. Buna göre ilgili alanyazında söz konusu varsayımın karşılanması için tolerans değerinin .10'dan büyük, VIF değerinin ise 10'dan küçük olması beklenmektedir (Pallant, 2017). Buna göre değişkenlerin tolerans ve VIF değerleri incelendiğinde çoklu ortak doğrusallık varsayımının da sağlandığı söylenebilir.

Ön varsayımların sağlanması üzerine çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucu Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Gelecekteki İnsana Yakışır İşe İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	Standart Hata	β	t	p	F	R ²	ΔR^2
Sabit	18.091	2.223		8.138	.000			
KUY	.118	.063	.100	1.889	.059	53.925	.210	.206
KKVBT	.004	.054	.003	.074	.941			
KKVÖY	.216	.031	.378	6.919	.000			

* $p < .05$

Tablo 2'de görüldüğü üzere araştırmadaki bağımsız değişkenlerin bir bütün olarak gelecekteki insana yakışır iş değişkenini anlamlı bir şekilde %21 oranında açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır ($R^2 = .21$, $F(3 - 613) = 53.925$, $p < .001$). Her bir değişkenin modele yaptığı katkı incelendiğinde farklı bulguların elde edildiği görülmektedir. Buna göre kariyer uyum yetenekleri ($\beta = .100$, $p > .05$) ve kariyer karar verme belirsizliğine tolerans ($\beta = .003$, $p > .05$) değişkenleri modele tek başlarına anlamlı bir katkıda bulunmamışlardır. Buna

karşılık kariyer karar verme öz-yetkinlik değişkeninin modele tek başına anlamlı bir katkısı bulunmaktadır ($\beta = .378, p < .05$).

Çoklu regresyon analizine ek olarak gelecekteki insana yakışır işi elde etmeye yönelik algının kadın ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. Bağımsız örneklem t testi analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3. Gelecekteki İnsana Yakışır İş Algısının Cinsiyete Göre İncelenmesi

Değişken	Cinsiyet	N	Ort.	Ss.	t	p
İnsana Yakışır İş Algısı	Kadın	447	68.69	9.83	-0.944	0.376
	Erkek	166	69.56	10.80		

* $p < .05$

Tablo 3 incelendiğinde her ne kadar erkeklerin ortalamasının kadınların ortalamasından daha yüksek olduğu görülsede (kadın ort. = 68.69, erkek ort. = 69.56) kadınlar ve erkekler arasında bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı söylenebilir ($t(613) = -1.145, p > .05$).

6. Sonuç ve Tartışma

Bir toplumda insana yakışır işlere erişimin yaygınlaşması, sosyal adaletin sağlanması ve toplumun bütün kesimlerini kapsayıcı bir büyümenin gerçekleştirilmesi için büyük bir önem arz etmektedir. İnsana yakışır işlere erişimi mümkün kılmak için yalnızca çalışan nüfus üzerinde yapılabilecek müdahaleler değil, iş dünyasına girmeye hazırlanan genç nüfus üzerinde de bu algıyı geliştirmeye yönelik çabaların olması gerekmektedir. Bu bağlamda iş dünyasına girmeye hazırlanan okuldan işe geçiş sürecindeki gençlerin insana yakışır işlere erişime yönelik algılarında rolü olan faktörlerin incelenmesi, bu algıyı artırmaya yönelik müdahalelerin geliştirilmesini sağlayabilir. Özellikle üniversite gibi ileri düzey eğitim kurumlarında verilmekte olan kariyer planlama gibi derslerin içerikleri, insana yakışır işlere erişim algısı çerçevesinde düzenlenerek, gençlerin bu algılarını güçlendirmeye destek olabilecek faktörlere yoğunlaşabilir. Diğer taraftan kariyer danışmanlığı hizmetleri kapsamında üniversitelerin kariyer merkezlerinin faaliyetleri, öğrencilerin insana yakışır işlere erişmeye yönelik algılarının artırılmasına odaklanırken bu algı üzerinde rol oynayabilecek değişkenleri kullanabilirler. Dolayısıyla özellikle okuldan işe geçiş sürecinde olan üniversite öğrencilerinin insana yakışır işlere erişmeye yönelik algılarının incelenmesi ve bu algılarında ne gibi faktörlerin rol oynayabileceğinin araştırılması oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Bu bağlamda bu çalışmayla birlikte üniversite öğrencilerinin gelecekte insana yakışır bir işi elde edebilmeye yönelik algılarında rol oynayabilecek faktörlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda kariyer uyumluluğu, kariyer karar verme öz-yetkinliği ve kariyer karar verme belirsizliğine tolerans değişkenleri gelecekteki insana yakışır iş değişkeninin birer yordayıcısı olarak konumlandırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgulara göre üç bağımsız değişkenin birlikte gelecekteki insana yakışır iş değişkenini anlamlı şekilde yordadığı görülmüştür. Değişkenlerin bireysel olarak modele yaptığı katkılar incelendiğinde kariyer uyumluluğu ve kariyer karar verme belirsizliğine tolerans değişkenlerinin modele tek başına anlamlı bir katkı yapmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan kariyer karar verme öz-yetkinliği değişkeninin ise modele tek başına anlamlı bir katkı sağladığı görülmüştür. Mevcut araştırmanın bir diğer amacını ise üniversite öğrencilerinin gelecekte insana yakışır bir işi elde edilebilmeye yönelik algılarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda yapılan analiz sonucuna göre gelecekte insana yakışır bir işi elde etmeye yönelik algının cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür.

Yukarıda ifade edildiği üzere araştırmanın ilk bulgusu üç bağımsız değişkenin birlikte gelecekteki insana yakışır iş değişkeni üzerinde anlamlı bir açıklayıcı role sahip olmasıdır. Çalışma Psikolojisi Kuramı'nın ileri sürdüğü modeller dikkate alındığında elde edilen bulgunun alanyazınla uyumlu olduğu söylenebilir. Buna göre hem çalışan yetişkinler üzerinde ileri sürülen modelde (Duffy vd., 2016) hem de okuldan işe geçiş süreci üzerine ileri sürülen modelde (Masdonati vd., 2022) insana yakışır iş değişkeni üzerinde çeşitli psikolojik faktörlerin rol oynadığı varsayılmaktadır. Çalışma Psikolojisi Kuramı temelinde yapılan araştırmalar incelendiğinde ise insana yakışır işin hem kariyer uyumluluğu (Ezema & Autin, 2023; Kim ve

Kim, 2022; Wen vd., 2023) hem de öz-yetkinlik algıları ile (Storme vd., 2019; Xu vd., 2022) pozitif yönlü anlamlı bir ilişkiye sahip olduğuna yönelik çok sayıda araştırma bulgusuna rastlanmaktadır. Diğer taraftan belirsizliğe tolerans değişkenine Çalışma Psikolojisi Kuramı çerçevesinde şimdiye kadar yer verilmemiş olmasına rağmen, çeşitli araştırmalar belirsizliğe toleransın iş arama istekleri ve kariyer geçişlerinde önemli bir rolünün olduğunu göstermektedir (Clarke, 2018; Kwon vd., 2020). Genel olarak bu araştırmadaki model testinin sonuçları, psikolojik faktörlerin kişilerin gelecekte insana yakışır bir işe erişmeye yönelik algılarında önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir. Aynı zamanda bu sonuç, söz konusu faktörlerin geliştirilebilir özellikler olduğu göz önüne alındığında özellikle okuldan işe geçiş sürecinin başarılı bir şekilde tamamlanması için kişilerin gelişim göstermeleri gereken alanlarına da işaret etmektedir.

İlgili modeldeki değişkenlerin bireysel olarak modele yaptıkları anlamlı katkılar incelendiğinde kariyer uyumluluğunun ve belirsizliğe toleransın tek başlarına modele anlamlı bir katkı sunmadıkları görülmektedir. Özellikle Çalışma Psikolojisi Kuramı'nın (Masdonati vd., 2022) ileri sürmüş olduğu kariyer uyumluluğunun insana yakışır işin bir yordayıcısı olduğuna ilişkin varsayımın mevcut araştırmada doğrulanmaması dikkat çekicidir. Öncelikle alanyazındaki sınırlı sayıdaki araştırma kariyer uyumluluğunun çalışma psikolojisi modelinde anlamlı bir rol oynamadığına ve insana yakışır işi anlamlı bir şekilde açıklamadığına ilişkin çeşitli bulgular elde etmişlerdir (Douglass vd., 2017; Duffy vd., 2018). Mevcut araştırmada da kariyer uyumluluğunun modelde bireysel olarak anlamlı bir role sahip olmaması ölçülmek istenilen kavramın insana yakışır iş bağlamına uygun olmamasından kaynaklanabilir. Bu konuda Blustein ve Duffy (2020) bazı araştırmalarda kariyer uyumluluğunun insana yakışır işi anlamlı şekilde açıklamadığına ilişkin sonuçların iki kavramın kavramsallaştırılmasındaki uyumsuzluktan kaynaklı olabileceğini ifade etmişlerdir. Örneğin kariyer uyumluluğu ölçeğinde yer alan “yeteneklerim doğrultusunda çalışırım” ya da “işlerin farklı yapıları yollarını gözlemledim” gibi ifadeler kişilerin gelecekteki kariyerlerine ilişkin bir noktaya işaret etmemektedir. Bu durum ise üniversite öğrencilerinde kariyer uyumluluğunun gelecekteki insana yakışır işi anlamlı bir şekilde açıklamamasına neden olabilir.

Bu araştırmanın bulgularına göre kariyer uyumluluğunun yanı sıra kariyer karar verme belirsizliğine tolerans değişkeni de modele bireysel olarak anlamlı bir katkı sağlamamıştır. Bu araştırmada belirsizliğe tolerans değişkeninin gelecekte insana yakışır işi açıklayıcı bir değişken olarak konumlandırılmasının sebebi çalışma psikolojisi kuramcılarının modele yeni değişkenlerin eklenmesi ve modelin zenginleştirilmesi yönündeki önerilerine dayanmaktadır (Duffy vd., 2024). Bu öneriler dikkate alınarak söz konusu kavram araştırma modeline dahil edilmiştir. Fakat belirsizliğe toleransın modelde tek başına anlamlı bir rol oynamamasının çeşitli sebepleri olabilir. Kariyer karar verme belirsizliğine tolerans kavramı alanyazında kişilerin geleceğe ilişkin kariyerleri ile ilgili karar vermelerini zorlaştıran belirsizlikleri tolere edebilmelerine atıfta bulunmaktadır (Xu & Tracey, 2015). Fakat çalışma psikolojisi kuramında kişilerin insana yakışır bir işi elde etmelerindeki temel engelleyici unsurların ekonomik kısıtlılıklar ve ötekileştirilme deneyimleri olduğu ileri sürülmektedir (Duffy vd., 2016). Dolayısıyla farklı çevresel faktörlerin insana yakışır iş üzerindeki olası geniş etkileri belirsizliğe tolerans faktörünün tek başına insana yakışır iş üzerinde bir role sahip olmadığına işaret edebilir. Fakat modelin bir bütün olarak anlamlı olması üniversite öğrencilerinin insana yakışır işleri elde edebileceklerine yönelik algıları üzerinde diğer faktörlerin etkileşimiyle birlikte belirsizliğe toleransın da bir rolünün olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan mevcut araştırmanın örnekleminin tek bir üniversiteden toplanması ve örneklem seçiminde aile etkisi ya da sosyoekonomik statü gibi çeşitli değişkenler açısından bir denge gözetilmemesi mevcut araştırmanın bulgularını etkilemiş olabilir. Dolayısıyla gelecek araştırmalarda belirsizliğe tolerans değişkeninin farklı örneklemlerde incelenmesi büyük bir önem arz etmektedir.

Mevcut araştırmanın son bulgusu ise öğrencilerin gelecekte insana yakışır bir işi elde etmelerine yönelik algılarında cinsiyete göre bir farklılaşma olmamasıdır. Diğer bir ifadeyle gelecekte insana yakışır bir işi elde etmeye yönelik algıda kadınlar ve erkeklerin ortalama puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu bulgunun beklentilerin tersine bir sonuç olduğu söylenebilir. İş dünyasındaki cinsiyet ayrımcılığı üzerine yapılan pek çok araştırma aynı işi yapmalarına rağmen kadınların erkeklerden daha az ücret aldığını (Browne & Misra, 2003), kariyer süreçlerinde daha fazla engelle karşılaştıklarını (Purcell vd., 2010) ve iş-aile çatışmalarını daha fazla yaşadıklarını göstermektedir (Grönlund & Öun, 2018). Bu durum kadınların gelecekte eşit koşullar ile karakterize olan insana yakışır işleri elde edebileceklerine yönelik algının daha

düşük olmasına yönelik bir beklentinin oluşmasına neden olmaktadır. Fakat mevcut araştırmada beklentinin aksine kadın ve erkeklerin ortalamaları arasında anlamlı bir fark çıkmamasının çeşitli nedenleri olabilir. Bu nedenlerin en başında Türkiye'deki kanunlarda yapılan çeşitli yasal düzenlemelerin (örneğin 4857 sayılı iş kanunu) cinsiyete bağlı ayrımcılığı kısmen baskılamış olması gelebilir (Adakale-Demirhan & Ekonomi, 2010). Buna ek olarak toplumsal cinsiyet algılarına yönelik üniversite öğrencileri üzerinde yapılan araştırmalar kadın öğrencilerin erkeklere göre daha yüksek düzeyde eşitlikçi bir cinsiyet algısına sahip olduğunu göstermektedir (Çuhadaroglu & Akfırat, 2017; Sönmez, 2021). Dolayısıyla özellikle kadın öğrenciler arasında eşitlikçi cinsiyet algısının hâkim olması öğrencilerin geleceğe ilişkin insana yakışır işleri elde etme algılarında cinsiyetin belirleyici bir unsur olmamasına neden olmuş olabilir.

Bu araştırma kendi içinde bazı sınırlılıklar içermektedir. Bu sınırlılıklardan ilki araştırma deseninden kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifade ile veriler zamansal değişim göz ardı edilerek kesitsel olarak toplanmıştır. Sonuç olarak kesitsel veri toplama yöntemi zemininde oluşturulan bu araştırma öğrencilerin araştırma değişkenleri ile ilgili sahip oldukları algıların zamanla değişip değişmediğinin incelenmesini olanaksız kılmaktadır. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise benzer şekilde desenden kaynaklı olarak değişkenler arasında bir neden sonuç bağının kurulamamasıyla ilgilidir. Dolayısıyla değişkenler her ne kadar açıklayıcı ve sonuç değişkeni olarak konumlandırılrsa da bir değişkenin diğer değişkenin nedeni ya da sonucu olduğunu ifade etmek mümkün değildir. Araştırmanın üçüncü sınırlılığı ise örneklemden kaynaklanmaktadır. Buna göre veriler mezuniyetlerine yaklaşmış üniversite öğrencilerinden elde edilmiştir. Fakat üniversiteden yeni mezun olmuş ve iş arama sürecinde olan genç yetişkinlerin de okuldan işe geçiş süreci içinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda örneklemin kapsayıcılığı konusunda bir sınırlılık olduğu söylenebilir.

Yukarıda ifade edilen sınırlılıklar ve araştırmanın bulgularından hareketle araştırmacılara ve alan uygulayıcılara çeşitli öneriler verilebilir. Bunlardan ilki bu araştırmada yer alan değişkenlerin boylamsal bir araştırma deseniyle incelenmesidir. Gelecekteki araştırmalarda boylamsal bir araştırma yöntemiyle değişkenlerin zaman içindeki değişiminin ortaya koyulması insana yakışır iş algısının daha ayrıntılı anlaşılmasını sağlayabilir. Diğer taraftan gelecek araştırmalarda örneklemin hem eğitimine devam eden hem de mezun olmuş genç yetişkinlerden oluşturulması okuldan işe geçiş sürecini tam anlamıyla yansıtabilecek çeşitli araştırma bulgularının elde edilmesine katkı sağlayacaktır. Son olarak mevcut araştırma üniversite öğrencilerinin gelecekte insana yakışır işleri elde etmeye yönelik algılarında çeşitli psikolojik değişkenlerin birlikte anlamlı rollerinin olduğunu göstermektedir. Bu değişkenlerin çeşitli müdahalelerle geliştirilebilmeye oldukça uygun olmaları ve söz konusu değişkenler üzerine çeşitli psikoeğitim programlarının geliştirilmesi (Acar vd., 2021; Eryılmaz ve Kara, 2019), mevcut araştırmanın sonuçlarını daha önemli hale getirmektedir. Diğer bir ifadeyle bu araştırmadan elde edilen sonuçlar, kariyer danışmanlığı alanındaki uzmanların, gençlerin gelecekteki insana yakışır işleri elde etmeye yönelik algıları üzerinde çalışırken söz konusu değişkenleri kullanabileceklerini göstermektedir. Dolayısıyla alanda uygulayıcı olarak çalışan kariyer psikolojik danışmanlarının özellikle okuldan işe geçiş sürecinde olan öğrencilere yönelik uygulamalarında öz-yetkinlik, kariyer uyumluluğu ve belirsizliğe tolerans gibi değişkenleri göz önünde bulundurmaları ve bu faktörleri geliştirmeye yönelik müdahalelerde bulunmaları önerilebilir.

7. Extended Abstract

Introduction

According to the International Labour Organization (ILO), a high number of decent work opportunities in a country contributes to strong and inclusive economic growth. The concept of decent work was first introduced in a 1999 report from the International Labour Conference and later conceptualized by Duffy and colleagues as having five dimensions: safe working conditions, appropriate working hours, adequate income, access to health services, and organizational values aligned with family values (Duffy et al., 2016). The United Nations' 2015 General Assembly meeting set a target to increase the number of decent work opportunities as part of the 2030 Agenda for Sustainable Development. In this context, identifying the predictors to accessing decent work is crucial. However, while decent work is often perceived as directly pertaining to the conditions and opportunities available to individual workers, it can be argued that the groundwork for achieving such employment begins to take shape well before and

during the transition from school to the workforce. Therefore, it is of great importance to examine the concept of decent work on university students, which is a critical period in the transition from school to work. The perception of decent work among university students measures how they expect their future careers to align with the concept of decent work. This perception significantly affects their academic performance and future employment success. Research shows a positive correlation between the perception of decent work and academic achievement. Therefore, having a perception of decent work can positively influence students' performance during their university years and their success in the job market. This study aims to investigate the factors shaping this perception, focusing on career fit, career decision-making self-efficacy, and tolerance for career decision-making uncertainty, within the framework of the Work Psychology Theory. The theory advocates for equal opportunities for everyone to access decent work, though environmental factors like economic constraints and marginalization can hinder these opportunities. The study examines these environmental and psychological factors' roles in shaping the perception of decent work during the transition from school to work, with particular attention to their relevance in the Turkish cultural context.

Method

The study investigates factors influencing university students' perceptions of decent work post-graduation. The variables of career fit, career decision-making self-efficacy, and tolerance for career decision-making uncertainty are examined as predictors of the perception of decent work within the framework of Work Psychology Theory. Data were collected from 613 participants at Ondokuz Mayıs University using purposive sampling. Four different scales and a demographic information form were used for data collection. Statistical analyses included multiple linear regression and independent samples t-tests to examine the effects of independent variables on the dependent variable.

Results

Preliminary analyses indicated that the data were normally distributed and there were no issues of multicollinearity. The multiple linear regression analysis revealed that the independent variables explained 21% of the variance in the perception of decent work ($R^2 = .21$, $p < .001$). While career decision-making self-efficacy was a significant predictor, career adaptability and career decision-making ambiguity variables did not show a significant effect on the perception of decent work. Additionally, the independent samples t-test found no significant difference between genders in their perceptions of decent work ($t(613) = -1.145$, $p > .05$).

Conclusion

This study investigates the factors influencing university students' perceptions of securing decent employment in the future. It focuses on career adaptability, career decision-making self-efficacy, and tolerance for career decision-making uncertainty as predictors of future decent work perception. The analysis reveals that collectively, these variables significantly predict future decent work perception. However, individually, career adaptability and tolerance for ambiguity in career decisions do not contribute significantly to the model, whereas career decision-making self-efficacy emerges as a noteworthy predictor. The study also explores potential gender differences in students' perceptions of future job attainment. Surprisingly, no significant variation by gender is found, challenging expectations influenced by existing literature on gender disparities in the workplace. To deepen understanding, future research should utilize longitudinal designs and incorporate more diverse samples to capture how perceptions evolve over time and across various student demographics. Practical implications emphasize the importance of enhancing career decision-making self-efficacy and addressing uncertainties to better support students in achieving their career aspirations during the transition from education to employment.

Araştırmacıların Katkı Oran Beyanı / Contribution of Authors

Yazarların çalışmadaki katkı oranları Rumeysa KUL %50/ Furkan KİRAZCI %30/ Ayşenur BÜYÜKGÖZE KAVAS %20 şeklindedir.

The authors' contribution rates in the study are Rumeysa KUL %50/ Furkan KİRAZCI %30/ Ayşenur BÜYÜKGÖZE KAVAS %20 form.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Bu araştırma TÜBİTAK 2209 projesi desteği ile "1919B012219498" numaralı proje kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

This research was carried out within the scope of the project numbered '1919B012219498' with the support of TÜBİTAK 2209 project. There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.

This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

Kaynakça

- Aca, Z., & Akdamar, E. (2022). Türkiye'de İnsana Yakışır İş: Bağlam, Kavramsallaştırma ve Değerlendirme: Bir Alan Araştırması. *Journal of Management and Economics Research*, 20(1), 271-291. doi:<https://doi.org/10.11611/yead.1037757>
- Acar, S., Doğan, U., Adıgüzel, A., & Erözkan, A. (2021). Testing the Effectiveness of Psychoeducational Program for Coping with Intolerance of Uncertainty Based on the Cognitive Behavioral Approach on Undergraduates' Intolerance of Uncertainty Levels. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 52, 445-463. doi:<https://doi.org/10.9779/pauefd.791956>
- Adakale-Demirhan, F. E., & Ekonomi, M. (2005). Türkiye'de kadın işçilerle ilgili koruyucu yasal düzenlemeler ve 4857 sayılı yeni İş Kanunu ile getirilen yenilikler. *İTÜ DERGİSİ*, 4(5), 1-13. http://itudergi.itu.edu.tr/index.php/itudergisi_d/article/view/691/615 adresinden alındı
- Akyıldız, Y. (2021). İnsana Yakışır İş Uygulamasının Yapısal ve Psiko-Sosyal Boyutta Değerlendirilmesi. *Journal of Urban Culture and Management*, 1203-1218.
- Altıg, D., Baker, S., Barrero, J. M., Bloom, N., Bunn, P., Chen, S., . . . Thwaites, G. (2020). Economic uncertainty before and during the COVID-19 pandemic. *Journal of Public Economics*(191), 1-13. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2020.104274>
- Arriola, C., Cadestin, C., Kowalski, P., Guilhoto, J. J., Miroudot, S., & Tongeren, F. v. (2023). *Challenges to international trade and the global economy recovery from COVID-19 and Russia's war of aggression against Ukraine*. Organization for Economic Co-operation and Development (OECD). https://www.oecd-ilibrary.org/trade/challenges-to-international-trade-and-the-global-economy_5c561274-en adresinden alındı
- Aydın, G. (2021). İnsana Yakışır İş ve Çalışan Yoksullar: İşgücü Piyasası Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 4(1), 18-36. doi:<https://doi.org/10.46737/emid.860621>
- Bayrak, S. (2018). İnsana Yakışır İş Kavramı Bakımından Türkiye'de İnşaat Sektörünün Genel Görünümü. *Çalışma ve Toplum*, 3(58), 1531-1554. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ct/issue/71821/1155500> adresinden alındı
- Beal, S. J., & Crocket, L. J. (2010). Adolescents' occupational and educational aspirations and expectations: Links to high school activities and adult educational attainment. *Developmental Psychology*, 46(1), 258-265. doi: <https://doi.org/10.1037/a0017416>
- Betz, N. E., Klein, K. L., & Taylor, K. M. (1996). Evaluation of a Short Form of the Career Decision-Making Self-Efficacy Scale. *Journal of Career Assessment*, 4(1), 47-57. doi:<https://doi.org/10.1177/106907279600400103>
- Blustein, D. L. (2013). The Psychology of Working: A New Perspective for a New Era. D. L. Blustein (Dü.) içinde, *The Psychology of Working: A New Perspective for a New Era* (s. 3-18). Oxford University Press. doi:<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199758791.013.0001>
- Blustein, D., & Duffy, R. D. (2020). Psychology of working theory. (S. D. Brown, & R. W. Lent, Dü) *Career development and counseling: Putting theory and research to work*, 201-235.
- Brashers, D. E. (2001). Communication and Uncertainty Management. *Journal of Communication*, 51(3), 477-497. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2001.tb02892.x>
- Browne, I., & Misra, J. (2003). The Intersection of gender and race in the labor market. *Annual Review of Sociology*, 29(1), 487-513. doi:<https://doi.org/10.1146/annurev.soc.29.010202.100016>
- Büyüköze-Kavas, A. (2014). A Psychometric Evaluation of the Career Decision Self-Efficacy Scale-Short Form With Turkish University Students. *Journal of Career Assessment*, 22(2), 386-397. doi:<https://doi.org/10.1177/1069072713484561>
- Büyüköze-Kavas, A., & Autin, K. (2019). Decent work in Turkey: Context, conceptualization, and assessment. *Journal of Vocational Behavior*, 112, 64-76. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jvb.2019.01.006>
- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Demirel, F., & Karadeniz, Ş. (2020). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.

- Clarke, M. (2018). Rethinking graduate employability: the role of capital, individual attributes and context. *Studies in Higher Education*, 43(11), 1923-1937. doi:https://doi.org/10.1080/03075079.2017.1294152
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları (Vol. 2)*. Pegem Akademi.
- Çuhadaroğlu, A., & Akfırat, O. N. (2017). Üniversite öğrencilerinin benlik kurgularıyla toplumsal cinsiyet algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Gaziantepe University Journal of Social Sciences*, 16(4), 1031-1046. doi:https://doi.org/10.21547/jss.304500
- DiFabio, A., & Kenny, M. E. (2019). Decent work in Italy: Context, Conceptualization, and Assessment. *Journal of Vocational Behavior*, 110, 131-143. doi:https://doi.org/10.1016/j.jvb.2018.10.014
- Douglass, R. P., Velez, B. L., Conlin, S. E., Duffy, R. D., & England, J. W. (2017). Examining the psychology of working theory: Decent work among sexual minorities. *Journal of Counseling Psychology*, 64(5), 550-559. doi:https://doi.org/10.1037/cou0000212
- Duffy, R. D. (2018). An examination of the Psychology of Working Theory with racially and ethnically diverse employed adults. *Journal of Counseling Psychology*, 65(3), 280-293. doi:https://doi.org/10.1037/cou0000247
- Duffy, R. D., Allan, B. A., England, J. W., Blustein, D. L., Autin, K. L., Douglass, R. P., . . . Santos, E. J. (2017). The development and initial validation of the Decent Work Scale. *Journal of Counseling Psychology*, 64(2), 1-16. doi:https://doi.org/10.1037/cou0000191
- Duffy, R. D., Blustein, D., Diemer, M. A., & Autin, K. L. (2016). The Psychology of Working Theory. *Journal of Counseling Psychology*, 63(2), 127-148. doi:https://doi.org/10.1037/cou0000140
- Duffy, R. D., Choi, Y., Kim, H. J., & Park, J. (2024). Recommendations for Conceptualizing and Measuring Constructs Within Psychology of Working Theory. *Journal of Career Assessment*, 32(1), 48-62. doi:https://doi.org/10.1177/10690727231179196
- Duffy, R. D., Kim, H. J., Allan, B. A., & Prieto, C. G. (2020). Predictors of decent work across time: Testing propositions from Psychology of Working Theory. *Journal of Vocational Behavior*, 123, 103-507. doi:https://doi.org/10.1016/j.jvb.2020.103507
- Duffy, R. D., Kim, H. J., Gensmer, N. P., Raque-Bogdan, T. L., Douglass, R. P., England, J. W., & Buyukgoze-Kavas, A. (2019). Linking decent work with physical and mental health: A psychology of working perspective. *Journal of Vocational Behavior*, 112, 384-395. doi:https://doi.org/10.1016/j.jvb.2019.05.002
- Duffy, R. D., Kim, H. J., Gensmer, N. P., Raque-Bogdan, T. L., Douglass, R. P., England, J. W., & Büyükgöze-Kavas, A. (2019). Linking decent work with physical and mental health: A psychology of working perspective. *Journal of Vocational Behavior*, 112, 384-395. doi:https://doi.org/10.1016/j.jvb.2019.05.002
- Eryılmaz, A., & Kara, A. (2020). Kariyer Uyumluluğu Psikoeğitim Programının Öğrencilerin Kariyer Uyumluluk Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(35), 733-745. doi:https://doi.org/10.16986/HUJE.2019050340
- Ezema, G. N., & Autin, K. L. (2023). Examining predictors and outcomes of future decent work perception among Nigerian emerging adults. *Journal of Career Assessment*, 0(0). doi:https://doi.org/10.1177/10690727231201958
- Ferreira, J. A., Haase, R. F., Santos, E. R., Rabaça, J. A., Figueiredo, L., Hemami, H. G., & Almeida, L. M. (2019). Decent work in Portugal: Context, conceptualization, and assessment. *Journal of Vocational Behavior*(112), 77-91. doi:https://doi.org/10.1016/j.jvb.2019.01.009
- Ghai, D. (2003). Decent Work: Concept and Indicators. *International Labour Review*, 142(2), 113-146. https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/intlr142&div=18&id=&page=adresinden alındı
- Grönlund, A., & Öun, I. (2018). In search of family-friendly careers? Professional strategies, work conditions and gender differences in work-family conflict. *Community, Work & Family*, 21(1), 87-105. doi:https://doi.org/10.1080/13668803.2017.1375460

International Labour Organization. (2009). *Resolution concerning gender equality at the heart of decent work*. <https://www.ilo.org/resource/conference-paper/resolution-concerning-gender-equality-heart-decent-work-ile-2009> adresinden alındı

International Labour Organization. (2024). *World employment and social outlook: Trends 2024*. <https://www.ilo.org/publications/flagship-reports/world-employment-and-social-outlook-trends-2024> adresinden alındı

Işığçok, Ö. (2018). Çalışma yaşamının kalitesinin artırılmasında "insana yakışır iş". *Journal of Engineering Sciences and Design*, 302-311.

Işık, E., Kozan, S., & Işık, A. N. (2019). Cross-Cultural Validation of the Turkish Version of the Decent Work Scale. *Journal of Career Assessment*, 27(3), 471-489. doi:<https://doi.org/10.1177/1069072718763636>

Işık, E., Yeğin, F., Koyuncu, S., Eser, A., Çömlekçiler, F., & Yıldırım, K. (2018). Validation of the Career Adapt-Abilities Scale-Short Form across different age groups in the Turkish context. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 18(3), 297-314. doi:<https://doi.org/10.1007/s10775-018-9362-9>

Kara, A., & Sarsıkoğlu, A. F. (2024). Çalışma iradesi, insana yakışır iş, kariyer arzusu ve mental iyi oluş arasındaki ilişkiler: Çalışma psikoloji kuramına dayalı bir model testi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*(72), 330-355. doi:<https://doi.org/10.21764/maeuefd.1434076>

Kaya, S. (2020). İnsana yakışır iş açığı: Çalışan yoksulluğu açısından bir değerlendirme. *Journal of Social Policy Conferences*, 55-106.

Keser, A., & Büyükgöze-Kavas, A. (2022). Gelecekteki İnsana Yakışır İş Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 5(1), 19-33.

Kim, H. J., Duffy, R. D., Lee, S., Lee, J., & Lee, K.-H. (2019). Application of the psychology of working theory with Korean emerging adults. *Journal of Counseling Psychology*, 66(6), 701-7013. doi:<https://doi.org/10.1037/cou0000368>

Kim, M., & Kim, J. (2022). Examining Predictors and Outcomes of Decent Work among Korean Workers. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(3), 1-20. doi:<https://doi.org/10.3390/ijerph19031100>

Kirazcı, F., & Öztemel, K. (2021). Üniversite öğrencilerinin kariyer karar verme belirsizliklerine toleranslarının çeşitli değişkenlerle ilişkilerinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Education Faculty*(58), 442-477. <https://dergipark.org.tr/en/pub/maeuefd/issue/61832/822514> adresinden alındı

Kirazcı, F., Ergin, Z. Ö., & Büyükgöze-Kavas, A. (2022). İnsana Yakışır işten iyi oluşa: Çalışma psikolojisi kuramına dayalı bir model testi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 13(2), 567-691. doi:<https://doi.org/10.54688/ayd.1163363>

Kirazcı, F., Yazan, Z. Ö., & Büyükgöze-Kavas, A. (2023). Üniversite Bitiyor, Ya Sonra... Okuldan İşe Geçiş Sürecinde Çalışma Psikolojisi Kuramına Dayalı Bir Model Testi. *Yönetim ve Çalışma Dergisi*, 7(1), 87-104.

Koen, J., Klehe, U.-C., & Vianen, A. E. (2012). Training career adaptability to facilitate a successful school-to-work transition. *Journal of Vocational Behavior*, 81(3), 395-408. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.10.003>

Kozan, S., Işık, E., & Blustein, D. L. (2019). Decent work and well-being among low-income Turkish employees: Testing the psychology of working theory. *Journal of Counseling Psychology*, 66(3), 317-327. doi:<https://doi.org/10.1037/cou0000342>

Kwon, Y., Kim, J. Y., & Keane, A. (2020). The Structural Relationship among Career-Related Mentoring, Ambiguity Tolerance, and Job Search Effort and Behavior of Korean College Students. *Sustainability*, 12(21), 1-14. doi:<https://doi.org/10.3390/su12218834>

Lent, R. W., Brown, S. D., & Gail, H. (1994). Toward a Unifying Social Cognitive Theory of Career and Academic Interest, Choice, and Performance. *Journal of Vocational Behavior*, 45(1), 79-122. doi:<https://doi.org/10.1006/jvbe.1994.1027>

Lent, R. W., Larkin, K. C., & Brown, S. D. (1989). Relation of self-efficacy to inventoried vocational interests. *Journal of Vocational Behavior*, 34(3), 279-288. doi:[https://doi.org/10.1016/0001-8791\(89\)90020-1](https://doi.org/10.1016/0001-8791(89)90020-1)

- Ma, Y., Autin, K. L., & Ezema, G. N. (2023). Validation of the Chinese Decent Work Scale. *Journal of Career Development*, 50(1), 37-51. doi:<https://doi.org/10.1177/08948453221080980>
- Ma, Y., Huang, G., & Autin, K. L. (2021). Linking Decent Work With Academic Engagement and Satisfaction Among First-Generation College Students: A Psychology of Working Perspective. *Journal of Career Assessment*, 29(1), 148-163. doi:<https://doi.org/10.1177/1069072720943153>
- Maggiori, C., Rossier, J., & Savickas, M. L. (2017). Career Adapt-Abilities Scale–Short Form (CAAS-SF): Construction and Validation. *Journal of Career Assessment*, 25(2), 312-325. doi:<https://doi.org/10.1177/1069072714565856>
- Masdonati, J., Massoudi, K., Blustein, D. L., & Duffy, R. D. (2022). Moving Toward Decent Work: Application of the Psychology of Working Theory to the School-to-Work Transition. *Journal of Career Development*, 49(1), 41-59. doi:<https://doi.org/10.1177/0894845321991681>
- McIlveen, P., Beccaria, G., & Burton, L. J. (2013). Beyond conscientiousness: Career optimism and satisfaction with academic major. *Journal of Vocational Behavior*, 83(3), 229-236. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jvb.2013.05.005>
- Monteiro, S., & Almeida, L. S. (2015). The relation of career adaptability to work experience, extracurricular activities, and work transition in Portuguese graduate students. *Journal of Vocational Behavior*, 91, 106-112. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jvb.2015.09.006>
- Naseer, S., Khalid, S., Parveen, S., Abbass, K., Song, H., & Achim, M. V. (2022). COVID-19 outbreak: Impact on global economy. *Frontiers in Public Health*, 10. doi:<https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.1009393>
- Oettingen, G., & Mayer, D. (2002). The motivating function of thinking about the future: Expectations versus fantasies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(5), 1198-1212. doi:<https://doi.org/10.1037/0022-3514.83.5.1198>
- Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD). (2023b). *Youth unemployment rate*. <https://data.oecd.org/unemp/youth-unemployment-rate.htm> adresinden alındı
- Organization for Economic Co-Operation and Development (OECD). (2023a). *Unemployment Rates*. <https://www.oecd.org/employment/unemployment-rates-oecd-updated-december-2023.htm> adresinden alındı
- Pallant, J. (2017). *SPSS kullanma kılavuzu: SPSS ile adım adım veri analizi*. (S. Balcı, & B. Ahi, Çev.) Anı yayınevi.
- Purcell, D., MacArthur, K. R., & Samblanet, S. (2010). Gender and the Glass Ceiling at Work. *Sociology Compass*, 4(9), 705-717. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2010.00304.x>
- Savickas, M. L., & Porfeli, E. J. (2012). Career Adapt-Abilities Scale: Construction, reliability, and measurement equivalence across 13 countries. *Journal of Vocational Behavior*, 80(3), 661-673. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.01.011>
- Sinem Yıldırım, E. İ. (2014). "İnsana yakışır iş" kavramı bağlamında Türkiye'de ev hizmetinde çalışan kadınlar. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 145-175.
- Sönmez, D. Z. (2021). Öğrencilerin Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Kadına Yönelik Şiddete İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi (Çankırı Karatekin Üniversitesi Eldivan Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Örneği). *Avrasya Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(3), 179-189. doi:<https://doi.org/10.53493/avasyasbd.903911>
- Storme, M., Celik, P., & Myszkowski, N. (2019). Career Decision Ambiguity Tolerance and Career Decision-Making Difficulties in a French Sample: The Mediating Role of Career Decision Self-Efficacy. *Journal of Career Assessment*, 27(2), 273-288. doi:<https://doi.org/10.1177/1069072717748958>
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2020). *Çok değişkenli istatistiklerin kullanımı*. (M. Baloglu, Çev.) Nobel Akademik Yayıncılık.
- Taylor, K. M., & Betz, N. E. (1983). Applications of self-efficacy theory to the understanding and treatment of career indecision. *Journal of Vocational Behavior*, 22(1), 63-81. doi:[https://doi.org/10.1016/0001-8791\(83\)90006-4](https://doi.org/10.1016/0001-8791(83)90006-4)
- United Nations. (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. <https://sdgs.un.org/2030agenda> adresinden alındı

- Wan, W., Duffy, R. D., Xiong, Q., & Wang, C. (2024). Linking Future Decent Work Perceptions With Employment Anxiety: A Psychology of Working Perspective. *Journal of Career Development*, 51(1), 3-19. doi:<https://doi.org/10.1177/08948453231191462>
- Wang, D., Jia, Y., Hou, Z.-J., Xu, H., Zhang, H., & Guo, X.-L. (2019). A test of psychology of working theory among Chinese urban workers: Examining predictors and outcomes of decent work. *Journal of Vocational Behavior*, 115, 103325. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jvb.2019.103325>
- Wei, J., Chan, S. H., & Autin, K. (2022). Assessing Perceived Future Decent Work Securement Among Chinese Impoverished College Students. *Journal of Career Assessment*, 30(1), 3-22. doi:<https://doi.org/10.1177/10690727211005653>
- Wen, Y., Chen, H., Liu, F., & Wei, X. (2023). The Relationship between Career Calling and Resilience among Rural-Oriented Pre-Service Teachers: The Chain Mediating Role of Career Adaptability and Decent Work. *Behavioral Sciences*, 14(1), 1-14. doi:<https://doi.org/10.3390/bs14010011>
- Wigfield, A., & Eccles, J. S. (2000). Expectancy-Value Theory of Achievement Motivation. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 68-81. doi:<https://doi.org/10.1006/ceps.1999.1015>
- Xu, H., & Tracey, T. J. (2015). Career Decision Ambiguity Tolerance Scale: Construction and initial validations. *Journal of Vocational Behavior*, 88, 1-9. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jvb.2015.01.006>
- Xu, Y., Liu, D., & Tang, D.-S. (2022). Decent work and innovative work behaviour: Mediating roles of work engagement, intrinsic motivation and job self-efficacy. *Creativity and Innovation Management*, 31(1), 49-63. doi:<https://doi.org/10.1111/caim.12480>
- Yıldırım, S., & İslamoğlu, E. (2014). İnsana Yakışır İş” Kavramı Bağlamında Türkiye’de Ev Hizmetinde Çalışan Kadınlar. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 4(2), 145-175. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sgd/issue/28863/308732> adresinden alındı
- Yılmaz, K. A., & Gülçubuk, B. (2021). İnsana Yakışır İş Koşullarının Tarımdaki Karşılığı: Malatya İlinde Kayısı Tarımında İşgücü Kullanım Analizi. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 109-125. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tead/issue/66076/1033203> adresinden alındı

Annie Ernaux'nun "Bir Kadın" Romanında Anne-Kız İlişkisinin Diyalektik Çevreni

Tülünay DALAK*

ÖZ

2022 yılında Nobel Edebiyat ödülü alan Fransız yazar Annie Ernaux'nun Türkçeye "Bir Kadın" (Une Femme) olarak çevrilen eserinde, yazar annesinin biyografisini toplumsal, kültürel, tarihsel düzlemde verirken annesinden hareketle çıktığı amı yolculuğunu kendisiyle çıktığı ruhsal yolculuğa çevirir. İçindeki fırtınaları yazarak dindirmeye ve böylece kendi benliğine ulaşmaya çalışır. Kendisiyle verdiği savaşı bitirmeden gerçeğin uğraklarına varamayacağını bilinciyle yol alır. Bu yol alış kendi kendine koyduğu engellere çarparken onu bilinçlenme kanalına sokar. Aydınlanma süreci uzun, yıpratıcı, sarsıcı, sıkıntılı olsa da olayları ayrıntılarıyla görme, olgulara bütüncül bakabilme, sorgulama süreçlerinde her bir sorundan güçlenerek çıkmasına neden olur. Kendine doğru çıkılan bu ruhsal yolculuk "ben"de çözülürken onu "biz"e ulaştırarak, içinde yer aldığı toplumu ve dünyayı anlamasına neden olur. Çalışmanın amacı, "ben"den "biz"e doğru bu yönelişte, bütünü algılamayı-görmeyi-kavramayı beraberinde getiren süreçleri açığa çıkarmaktır. Anne-kız ilişkisi içinde vücut bulan bu süreçler diyalektik kuramın yasaları çevreninde ele alınmıştır. Çalışmanın katkısı, ayrı bedenlerde benzer ve farklı tutumların anne-kız ilişkilerini hem olumlayan hem de yadsıyan boyutuyla diyalektik çelişki yasasının yanı sıra her şeyin değiştiği, dönüştüğü hareket yasası içinde zıt örgenlerin birbirine büründüğü karşılıklı etkileşim yasasıyla nasıl bütünleştiğini göstermektir. Sonuç olarak, kendi içinde sıçramalı bir hareket meydana getirerek değişikliklere zemin hazırlayan yaşam döngüsünde yazarın kendile yüzleşmesinin ve sınıf atlama mücadelesinin başarıyla sonuçlandığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Annie Ernaux, *Bir Kadın*, Diyalektik, Çatışma, Uzlaşma.

The Dialectical Structure of the Mother-Daughter Relationship in Annie Ernaux's "A Woman's Story"

ABSTRACT

French author Annie Ernaux, who won the Nobel Prize in Literature in 2022, tells the biography of her mother in a social, cultural and historical context in her novel "*A Woman's story*" (Une Femme), while turning the journey of memories she embarked on with her mother into a spiritual journey she embarked on with herself. She tries to calm the storms inside her and she tries to reach her own self by writing. She realizes that she cannot reach the truth without ending the war within herself. This spiritual journey towards herself dissolves in the "I" and leads her to the "we", enabling her to understand the society and the world in which she is in. The aim of the study is to reveal the processes that bring about the understanding of the whole in this transition from "I" to "we". These processes embodied in the mother-daughter relationship are discussed within the framework of the laws of dialectical theory. The study's contribution to field aims to show how mother-daughter relationships are integrated with the interaction law of dialectics. As a result, it can be seen that the author's confrontation with herself and her struggle to move up the class concludes successfully.

Keywords: Annie Ernaux, *A Woman's story*, Dialectic, Conflict, Reconciliation.

1. Giriş

İnsan hayatında anne önemli bir konumdadır. Annie Ernaux'nun, annesinin bütün bir yaşantısına yer verdiği anlatıda anne başroledir. İnsanın ilk iletişimi annesiyle olan iletişimidir. Çocuk dünyayı annesinin gözünden bakarak anlamlandırır. Annesiyle etkileşiminden hareketle kişilik örüntüsünü oluşturur, benliğini inşa eder. Bu etkileşim sarmalı hayatın her aşamasına damgasını vurur. Anneyle olan ilişki kişinin kendisiyle olan ilişkisini de belirler. İlişkiden doğan yapı nasıl hissettiğimizi, nasıl davranmamız gerektiğini öğretir. Bu belirleyiş yaşamı örgüleyen, bireyi birey yapan örgeyi oluşturur.

* **Corresponding Author/Sorumlu Yazar**, Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, Türkiye/ Assoc. Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye, tulinaydalak@gmail.com
Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/Article Submission and Acceptance Dates: 15.08.2024-19.03.2025

Citation/Atf: Dalak, T. (2025). Annie ernaux'nun "bir kadın" romanında anne-kız ilişkisinin diyalektik çevreni. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56, 199-211. <https://doi.org/10.52642/susbed.1534045>

Annie Ernaux, *Bir Kadın* adlı romanında annesinin ölümüyle başlayıp, yine annesinin ölümüyle bitirdiği çevrimsel biçimdeki anlatısına Hegel'den alıntıladığı bir öndeyişle (epigraf) başlar: “Çelişkilerin akıl almaz bir şey olduğunu ileri sürmek hatadır zira onun gerçek varoluşu bir canlının acısında yatar” (Ernaux, 2023, s. 9)¹. Hegel'in sözünden yola çıkıldığında, yaşam ve ölüm gibi iki çelişkiyi bütünleştiren insan hayatının, bütün bir varoluşu kucaklayan, içinde değişimi, dönüşümü, çelişkileri, çelişkilerin etkileşiminden doğan acı ve sevinçlerin, eyleşim uğraklarından geçerek diyalektik çevrimsellikte bakışım içinde olduğu söylenebilir. Diyalektik bireşim sürecini içinde barındıran Hegel'in dizgeleştirdiği tez-antitez-sentez kategorilerine göre:

“Her kavram, başlangıç haliyle bir tezdur. Tez bir olumlama ve kendi varlığı ile taşıdığı karşıtlığın birliğidir. Tez, karşıtlığı aşma yönünde hareket eder (...). Anti-tez, tezin hareketinin içinden ve tezin hakikati olarak doğar. Hareket burada durmaz: Bir başka'nın başka'sı olan anti-tez bir şeyin (tezin) olumsuzlanması olarak kalamaz, kendisi de olumsuzlanır” (Çubukçu, 1998, s. 45).

“Gelişme süreci, eyleşimle gerçekleşir” (Hançerlioğlu, 1989, s. 106). Tez, antitez ve sentez aşamalarından oluşan diyalektikte her şey değişim ve dönüşüm halindedir. Tez aşaması bir şeyin başlangıç ve olumlu haliyken, antitez ise tezin olumsuz halidir, yani tezin karşıtıdır, sentez ise tez ve antitez süreçlerinin bütünleşmesidir. Her dönüşüm, birbirine karşıt güçlerin savaşıyla gerçekleşir. Birinden diğerine sürekli geçiş söz konusudur, hiçbir şey durağan değildir. Durağan gibi görünen şeyler bile kendi içinde değişiklik gösterirler.

Her kategorinin bir başka kategoriye götürdüğü ve bu kategoriye kapsadığı (McTaggart, 2021, s. 12) bir yaşantıyla ilintili olarak, “*annem 7 Nisan'da, onu iki yıl önce yerleştirdiğim Pontoise Hastanesi'nin buzurevinde öldü*” (s.11) cümlesiyle başlayan romanda, Annie Ernaux, “*annem hakkında yazıyorum*” (s.29) diyerek yapıtın ana izliğini oluştururken, ilk şok aşamasından sonra “*başım ve midem ağrımaya başladı*” (s.13) söylemiyle ölüm acısının önce fiziksel sonra ruhsal etkisini hissettiği sıkıntılı bir süreci paylaşır. Bu paylaşımda çocukluk, ergenlik, yetişkinlik anıları arasında bir yolculuğa çıkar. Bu anı yolculuğu romanı çepeçevre sararken yazarın inişli çıkışlı duygu durumunu açığa çıkarır. Yapıtın yüzey ve derin yapısında görünen girift anlam diyalektik boyutuyla, romanı parçadan bütüne giden, bütünün parçalardan anlaşıldığı bir güzergâha sokar. Metin boyunca süren parçalı yapı, bireysel, toplumsal, kültürel etmenlerin bir araya getirdiği bütüncüyle yazarın duygu durumundaki gelgitleri gözler önüne serer. Yazarın, içinde bulunduğu sarmalı anlamaya ve anlatmaya çalıştığı bütüncede, okur, yazarın fiziksel ve ruhsal sivrulmalarına şahitlik eder. Bu şahitlik okuru yazarla özdeşim kuracağı bir kanala sokarken evrensel bir işlev üstlenir. Bireyseldeki evrensellik ya da felsefi söylemle tikellikteki tümellik romanın örgüsünü oluşturmada başroldeki yerini alarak zengin yapısıyla çok boyutlu okumalara uç verir. Hem toplumsal hem de sanatsal işlevini yerine getirmede önemli bir rolü üstlenen yapıt bireyselin toplumsalda yoğunluğu büyük resmi ortaya koyar.

Annesinin hayatından kareler sunan yazar, “*o benim için gerçekten anlam ifade eden tek kadındır*” (s.17) derken annesine olan düşkünlüğünü dile getirmenin ötesinde hayatın anlam duraklarında dolanır. “*Son iki yıldır bunaklıktan mustarıptır*” (s.17) söylemiyle annesinin Alzheimer hastalığıyla boğuştuğuna dikkat çekerek, “*Normandiya'daki küçük bir kasabanın kırsalında doğup Paris bölgesinde bir hastanenin geriatri [yaşlılıkbilimi] bölümünde ölen gerçek bir kadın'dır*” (s.17) romanın başkarakteri yapıp ailesinin bütün bir geçmişinden söz eder; büyükannesinden, büyükbabasından ve annesinin çocukluğundan, gençliğinden ve yetişkinliğinden bahseder. Sonra da babası ve babasının ailesinin hayat hikâyesini anlatır. Metin boyunca babasıyla annesini kıyaslayarak, annesinin özelliklerini sıralar. Annesiyle olan ilişkilerini metnin bütün dokusuna yayan yazarın bu ilişkinin izdüşümünden yansıyan duygu durumunu gözlemek, anlamak, anlamlandırmak ve yorumlamak çalışmanın kapsamını oluşturacak ve bu yorumsama diyalektik kuramın yasalarıyla gerçekleştirilecektir.

2. Diyalektik Kuramın Yasaları

Diyalektik, Yunan filozofu Heraklitos'un fikrini yeniden ele aldığı, idealist Alman filozofu Hegel tarafından geliştirilmiştir. Diyalektik, evrende her şeyin hareket halinde olduğu, bir değişim sürecinden geçtiği, hiçbir şeyin ayrı ve tek başına olmadığı, her şeyin her şeyle bağlantılı olduğu ve birbiriyle etkileşim

¹ Ernaux, A. (2023). *Bir Kadın*. (Çev: Y. Avunç). Can Yayınları

içinde bulunduğu anlayışına dayanır (Politzer, 1990, s. 147). Hegel, ruhun ve evrenin sürekli bir değişim içinde olduğunu söyler. Maddedeki değişimleri, ruhun değişikliklerinin belirlediğini belirtir (Politzer, 1990, s. 148). Marx ve Engels, Hegel'in düşüncenin ve evrenin sürekli değişme halinde olduğu fikrini benimserlerse de Hegel'in tersine "*fikirleri şeyler verir ve fikirler, şeyler değiştikleri için değişirler*" (Politzer, 1990, s. 148) anlayışından hareketle diyalektik materyalist bir bakış açısı getirirler.

Diyalektik'in birinci yasası "değişme" yasasıdır. "*Hiçbir şey olduğu yerde kalmaz, hiçbir şey olduğu gibi kalmaz*" (Politzer, 1990, s. 150) ilkesine dayanır. Diyalektik, hareket ve değişme demektir. "*Hiçbir şey harekettten, değişmeden, tarihin değişikliklerinden kurtulamaz, kaçamaz*" (Politzer, 1990, s. 153). Bir aşama bir diğer aşamayı zorunlu ve kaçınılmaz olarak izler. Diyalektik hareket otodinamizmi (kendi varlığından gelen gücü) içerir (Politzer, 1990, s. 154-155). Her şey akış halindedir (Akarsu, 1994, s. 76).

İkinci yasa "karşılıklı etki" yasasıdır. "*Her şeyin her şeyi etkilemesi, karşılıklı etki yasasıdır*" (Politzer, 1990, s. 160). Diyalektikçi, özel, tikel olayı, ayrıntıyı bütüne bağlar, dünyayı bir süreçler kümesi olarak algılar (Politzer, 1990, s. 147). Diyalektik "*şeyleri hareket halinde görür. Diyalektikçe göre hiçbir şey bitmiş, tamamlanmış bir biçimde bulunmaz; her şey, bir sürecin sonu ve başka bir sürecin başıdır, her zaman değişme ve gelişme durumundadır*" (Politzer, 1990, s. 161). Her şeyde, şeylerin otodinamizmi (içgücü) ile meydana gelen süreçlerin zincirleme sıralanışı söz konusudur (Politzer, 1990, s. 162). "*Şeyler, çemberimsi bir sürece göre evrim gösterirler, ama çıkış noktasına dönüp gelmezler, biraz daha yükseğe, başka bir düzlem üzerinde bir noktaya gelirler, ve böylece sürüp giderek, yükselen, yukarı doğru bir sarmal meydana getirir(ler)*" (Politzer, 1990, s. 165).

Diyalektik'in üçüncü yasası "çelişki" yasasıdır. "*Her yerde, şeyler, kendi karşıtlarına dönüşür*" (Politzer, 1990, s. 169). "*Şeyler yalnız birbirine dönüşmekle kalmaz, hatta bir şey yalnız kendi kendisi değildir, aynı zamanda kendi kendisinin karşıtı olan başka bir şeydir de, çünkü her şey, kendi karşıtını da içinde taşır*" (Politzer, 1990, s. 171). Bu süreç olumlama (tez), yadsıma (antitez), yadsımanın yadsıması (sentez) şeklinde formüle edilen çatışmacı bir gelişim izler (Arslan, 2002, s. 102).

Dördüncü yasa "niceliğin niteliğe dönüşmesi" ya da "sıçramalı ilerleme" yasasıdır. Her şey dönüşürken değişikliğe uğrar. "*Nicelik, nitelik haline dönüşür*" (Politzer, 1990, s. 188). Doğa ve toplumsal olaylarda değişimler sonsuza dek sürekli olmazlar, belli anlarda değişiklik ani olur (Politzer, 1990, s. 189).

Diyalektik mantığa göre, her bir evre kendi antitezini çıkardığı tezden oluşur, tez ile antitez birleşerek daha yüksek sentezde birlik kazanır (Cevizci, 2014, s. 830). Kısacası doğadaki her şey hareket ve değişim halindedir ve her şey birbiriyle hem çelişkili hem de birbiriyle ilintilidir. Şeyler sürekli kendi içinde bir savaşım verirler. Bir aşamadan başka bir aşamaya geçerken kendilerini koruyarak kendi karşıtına dönüşürler. Diyalektik bu hareket mikro düzeyden makro düzeye kadar her şeyde gözlemlenir.

3. Anne-Kız İlişisinin Diyalektik Anlam Uğrakları

Şeylerin, geçmişi ve geleceği açısından ele alınması gerektiği (Politzer, 1990, s. 150-151) diyalektik anlayışa göre, annesinin doğumundan ölümüne kadar geçen sürece yer veren yazar, onun ölümüyle birlikte iki oğlu ve eski kocasıyla gittiği hastanede, akrabalarıyla beraber defin işlemlerini gerçekleştirdiği, hısım akrabanın "*bu durumda yıllarca yaşasa neye yarardı*" (s.15) söylemlerine maruz kalır. Defin sürecinin gereklerini yerine getirme uğraşı içinde pek de farkına varmadığı iç sıkıntısı, Paris bölgesine geri dönerken "*her şey gerçekten bitmişti*" (s.15) cümleleriyle kendini açığa çıkartır. Yazarın fiziksel ve ruhsal olarak tam bir dağılması söz konusudur. Hayatın anlamının ellerinden kaydığı, "*kendimi her seferinde (onun için şunu ya da bunu) yapmamın anlamı yok*" ya da "*yapmak zorunda değilim*" derken bulduğunda fark ettiği boşluk anları" (s.16) ile mücadele ettiği ruhsal bir krizin eşğine getirdiği görülür. Annesinin ölümü sarsıcı olmuştur: "*Sonraki hafta her yerde ağladım (...). Annemin orada ve ölü olduğu dışında hiçbir şey hatırlamadığım ağır rüyalarla uyanıyordum*" (s.16) söylemi annesinin ölümünden çok etkilendiğini, derin bir üzüntü içinde olduğunu ortaya koyar. Diyalektik'in, "*şeylerin sonsuz olmadıklarını (...), bir son ile, bir ölümlle tamamlanan bir başlangıçları, bir olgunlukları, bir yaşlılıkları olduğunu*" (Politzer, 1990, s. 168) göz önüne alınınca, yazarın, annesinin çocukluk, gençlik, olgunluk, yaşlılık dönemlerinden bahsettiği bir anlatı izlencesiyle diyalektik süreçlerin devinimini gözlemlemek mümkündür.

Şeylere diyalektik açıdan bakmak, her şeyin, geçmişte ve gelecekte bir tarihi, bir başlangıcı ve bir sonu olduğu gerçeğinden hareketle bakmak demektir (Politzer, 1990, s. 152). Yazar, yazma girişiminde bu süreçleri göz önünde tutan bir yapı sunar. Bir çiftlikte arabacı olan bir babadan ve evde dokumacılıkla

uğraşan bir anneden, 1906'da altı çocuğun dördüncüsü olarak dünyaya gelmiş (s.18) annesine başrol verdiği anı yolculuğuna annesinin çocukluğundan başlar: "*Annemin çocukluk öyküsü aşağı yukarı şöyle: doymak bilmez bir iştah (...), ıyırgezerlik nöbetleri (...), elma şarabı içmekten çürüyüp oyulmuş dişler (...), erkeklerle aynı bilgi birikimine sahip küçük bir köylü kız olarak dışarda geçen bütün bir hayat*" (s.20). Diyalektikğin temelinde hareket ve değişim vardır. Yazarın annesinin hayat çizgisinde bu hareketi ve değişimi görmek mümkündür. Yazar annesiyle ilgili, eğitime isteği olmayan, on iki buçuk yaşında okuldan ayrılan, margarin fabrikasında çalıştığında soğuktan ve rutubetten yakınan (s.21), iplik fabrikasına geçince büyük bir iş yerinde çalışmaktan gurur duyan (s.22), 1928 tarihinde kendisinden yedi yaş büyük, aynı fabrikada çalışan bir işçiyle evlenen (s. 5), "*dolayısıyla "rüya gibi bir ergenlik geçirdiği söylen(meyen)"* (s.22) bir biyografi sunar.

Hayat hikâyesinden sonra annesinin özelliklerini sıralayan yazar, annesinden duyduğu memnuniyeti dile getirirken toplumsal çevrenin kadın üzerindeki baskısından bahseder. Güçlü kuvvetli, gri gözlü, güzel bir sarışın olan, eline geçen her şeyi okumayı, yeni şarkılar söylemeyi, makyaj yapmayı, grup halinde sinemaya ve tiyatroya gitmeyi seven, "*biraz eğlenmeye "her zaman hazır"* (s.23) olan bir anne profili çizer. Çağın sosyo-kültürel şartlarını göz önüne alarak, "*kadınların davranışları üzerinde sürekli ve doğal bir gözetim uygulandığı bir dönemde ve küçük bir kasabada "gençliğinin tadını çıkarma" isteği ile "parmakla gösterilme" kaygısı arasında kalmak işten bile değilmiş"* (s.23) diyerek annesinin yaşadığı dönemi tarihsel bir zemine oturtup kadınların durumuna dikkat çeker. Bunu yaparken de toplumda kadının yerini sorguladır. "*Bir kadın için evlenmek ölüm kalım meselesiymiş"* (s.25) söylemiyle de kadınların tek kurtuluşunun bir yuva kurmak, evinin hanımı olmak, çocuklarıyla ilgilenmek anlayışının hüküm sürdüğü düşünce sistematikinden bahseder. Ayten Er'e göre, "*kadınlar, yıllardan bu yana kemikleşmiş önyargıların ve geleneklerin ağırlığı altında ezilmiş, kendi gerçeklerini dile getirmeleri engellenmiş ve kendilerine uygun görülen rolü oynamak zorunda bırakılarak varlıkları erkeğin gölgesinde edilgenleştirilmiştir"* (Er, 2022, s. 9). Diyalektik açıdan herhangi bir şeyi, bulunduğu bütünden ayırarak düşünmek mümkün olmadığı için, annesinin ev hayatı dışında, sosyal hayatta da varlığını sürdürdüğü ve diğer kadınlardan farklı olduğu görülür.

Karşıtların birbirine geçmesiyle ilintili olarak ele alındığında, erken yaşta hayata atılan anne, evlenmeyle birlikte "*başlangıçta hanımlık etmenin, evine yerleşmiş olmanın heyecanı(nı) (...), yeni bir yaşama başlama hissi(ni)"* (s.26) yaşasa da her şeyi çekip çevirme işini üstlenen tutumuyla dönemin evine kapanan kadın algısını yıkan özellik sunar:

"Kendi hayatlarını değişik biçimde yaşıyorlarmış. İkisi de bir yere varmak arzusundaymış fakat babam önündeki mücadeleden korkuyor, pes edip durumuna boyun eğme isteği duyuyormuş; annemse yitirecek hiçbir şeyleri olmadığı ve bu durumdan çıkmak için "her ne pahasına olursa olsun" her şeyi yapmaları gerektiğine inanıyormuş (...). Babam da onu izlemiş, çiftin ticari kararlarını annem vermiş" (s.27).

İçinde bulunduğu toplumun değerlerine zıt olan bir hareket edimiyle, annesinin, ailesinin gelişmesi için, sınıf atlama mücadelesine katkıda bulunması, Thalheimer'in, diyalektikğin temel özelliklerinden birisinin yadsımlarla gerçekleşmesi ve yadsıma olmadan sürecin de, gelişmenin de, yeninin de olmayacağı (Thalheimer, 2011, s. 125) anlayışıyla bütünleşir. Annesi, krediyle aldıkları "kafe-bakkal"ı tek başına yürüten (s.27-28), ailesi adına önemli bir rol üstlenen, bunu yaparken de toplumun değer sistemini yadsıyan yapısıyla, toplumun yadırgadığı bir platformda hem çevresinde hem de ailesinde hayranlık uyandıran biri haline gelir: "*Sanırım babam ve ben, ikimiz de anneme aşıkıktık"* (s.31). Yazar annesine olan hayranlığıyla ilintili olarak mutlu bir aile tablosu çizer: "*Aralarındayken, seslerden, etten ve bitmek bilmez kabbahalardan oluşan bir yuvanın içinde olduğumu anımsıyorum"* (s.31). Bu tablo yazarın çocukluk yıllarına aittir. Ergenlikle birlikte her şey yerini yavaş yavaş sorgulamalara, tartışmalara bırakacaktır. Şeyler kendileri olarak kalmaz, kendi karşıtlarına dönüşür (Poltzer, 1990, s. 169) diyalektik anlayışına göre, anne-kız ilişkisinde, yazarın bir tasarımdan bu tasarımın karşıtına geçiş süreçlerini gözler önüne seren bir resim ortaya çıkar.

Annesinin ve babasının zıt karakterler oldukları ve birbirlerini zıtlıkları içinde bütünleyen yapılarıyla birbirini iten ve çeken diyalektik düzlemde konumlandıkları söylenebilir, çünkü diyalektikğin temel yapısı karşıtların kutupsal birliğinden oluşur (Thalheimer, 2011, s. 122). Yazar, gelişmeye açık bir annenin tersine, gündüzleri işçi, akşamları kafe sahibi olarak, kendini evinde hissetmeyen birinin katılığını koruyan babasının sisteme annesi kadar uyum sağlamadığını (s.28) dile getirerek bu kutupsal birliğe dikkat çeker:

“Bir kafe-bakkal sahibi olarak (...) babam kafede hizmet ederken bahçesini ekip biçiyor, tavuk, tavşan yetiştiriyor, elma şarabı yapıp müşterilere satıyordu. Yirmi yıl işçi olarak çalıştıktan sonra yarı köylü yaşam tarzına geri dönmüştü. Bakkal kısmıyla, siparişlerle, hesaplarla annem ilgileniyordu, parayı yöneten oydu. Yavaş yavaş çevrelerindeki işçilerden daha üstün bir konuma ulaştılar, örneğin kafe-bakkalın ve bitişikteki küçük, alçak evin mülk sahibi olmayı başardılar” (s.32).

Köylülükten işçiliğe, işçilikten küçük esnaflığa uzanan yolda epey güçlük çeken aile kendi içlerinde bir şeyler başarmanın mutluluğunu yaşarken yazarın, ergenliğiyle birlikte, özellikle eğitim hayatına atılmasıyla beraber kendi ailesini hor görmeye başlaması, her şeyin içinde birbiriyle zıt olduğu, uzlaşmaz güçlerin bir arada bulunduğu ve bu güçlerin birbirlerine karşı savaşım verdiği (Politzer, 1990, s. 171) diyalektik dizgenin varlığıyla bütünleşir. Ailesinden beklentisi fazla olan yazarın, kendi ailesini beğenmemesi hem ailesiyle hem kendisiyle verdiği savaşımı gösteren, kendi içinde diyalektik bir ikilemdir. Her daim bağırarak konuşan büyükannesinin ve büyükbabasının, neşeli fakat alıngan, çabuk sinirlenen, söylemek istediklerini insanların yüzüne dobra dobra söyleyerek, önemli biri olduklarını sanıp kendilerini çevreleyen sınırları aşıyor olmalarından (s.22-23) şikâyet eder. Onlardan farklı olarak, anne ve babasının sınıf atlamış birileri olarak küçük burjuva sınıfına uygun söylemlerde bulunmalarını, uygun tavırlar sergilemelerini ister. Beklentisinin gerçekleşmediğini görünce hayal kırıklığına uğrar. Annesine ve özellikle de değişime ayak uyduramayan babasına olan kızgınlığıyla bir üst sınıfa atlama ve bunun gereklerini yerine getirme konusundaki kararlılığıyla kendi yolunu çizmenin gayreti içine girer. Ancak bu süreç birbirine zıt, sancılı bir süreçtir. Okur, yazarın gelgitli duygu ve düşünce sistemini anlamlandırmanın zorluğu ile karşı karşıya kalır.

Değişmeyi ortaya çıkaran, kendi kendileriyle uyumlu olmayan, güçler arasında uzlaşmaz iç karşıtlıklardan doğan savaşım ve çelişki vardır (Politzer, 1990, s. 172) diyalektik anlayış çerçevesinden bakılınca, yazarın, eşarplar takan, yüzünü pudralayan, dudaklarını boyayan, parfüm sıkın (s.31) annesine hayranlığı, “*büyüyünce onun gibi olacağımı sanıyordum*” (s.31) diye sevincini paylaşması, ancak annesinin kırk-kırk altı yaşları arasındaki bazı tutumları, “*bende ağlama isteği uyandırdı ve ondan nefret ettim*” (s.33) itirafını getirir. Böylece yazar diyalektiğin bir uğrağından bir diğer uğrağına geçmiş olur. Annesine hayranlığı “tez”i oluştururken annesine nefreti de “antitez”i oluşturur. Bir sürecin diğer süreci de içinde barındırdığı etkileşimsel yapısı birbirleriyle savaşım içindedir. Anne-kız ilişkisinde gözlemlenen şey bu ilişkinin bir çeşit sevgi/nefret sarmalında vücut bulmasıdır. Diyalektik mantıkta sevgi ve nefret bir ve aynı şeydir (Hilav, 2020, s. 35), çünkü zıtlıklar birbirlerini bütünlerler.

Zamanla annesiyle ilgili şikâyetleri artan yazarın, “*epey şişmanlamıştı, seksen dokuz kilo geliyordu. Çok yiyor, önlüğünün cebinde hep şeker parçaları bulunduruyordu*” (s.33), “*ne yapsa gürültüyle yapıyordu*” (s.34) diyerek memnuniyetsizliğini üst boyuta taşıması diyalektiğin yadsıma yasasıyla bütünleşirken kendi içindeki olumsuzlamayla da sıkı ilişki halinde bulunduğunu gösterir. Yazar nasıl annesine karşı hem sevgi hem de nefreti aynı anda besliyorsa annesi de kızına karşı davranışında benzer tutumu sergileyerek çelişik ruh halini ortaya çıkarır:

“Yüzünden kızgın olup olmadığı hemen anlaşılıyordu. Evde düşündüklerini dobra dobra söylüyor, bana acuze, pasaklı, edepsiz ya da sadece “sevimsiz” diyordu. Beni kolayca dövüyor, çoğunlukla tokatlıyor, kimi zaman omuzlarımı yumrukluyordu (“Kendimi tutmasam öldürecektim onu”). Beş dakika sonra da bana sarılıyordu, onun “bebek”i oluyordum” (s.34).

Annesinin ithamları, kıyaslamaları, şiddet uygulaması anneye kızı arasındaki ilişkiyi sorunlu bir kanala sokar. Anne kendi eğitim kodlarına göre nasıl yetiştirse kızını da öyle yetiştirme eğilimi gösterir, çünkü kendi annesi de sözünü dinletmek ve çocuklarını eğitmek için bağırıp çağırır, gerektiğinde dövermiş (s.19). Benzer eğitim anlayışıyla kızını terbiye etmeye çalışması birçok şeyde zincirlerini kırsa da birçoğunda da kıramadığının göstergesidir. Bu zincirleri kıramadıkları için ebeveynlerini eleştiren yazar, babasının geleneklere boyun eğen tutumundan hoşlanmazken, umut beslediği annesinin kendisini tam anlamıyla aşamamasını da büyük bir sorun olarak görür. “*Hiçbir şey ötekini inkâr etmeksizin gelişmez*” (Kıvılcımlı, 2000, s. 71) diyalektik sisteme göre yazar da anne ve babasının davranış modellerini yadsıyarak kendini geliştirme çabasına girer. Çünkü hedefi bir üst sınıfa atlamak ve gerçek bir burjuva olmaktır.

Annesinin, ailesi için elinden geleni yapması, kızına oyuncaklar, kitaplar alması, sağlığıyla ilgilenmesi, öğretmeninin istediği tüm okul gereçlerini almaya çalışması, özel okula giden kızına: “*Senin ötekilerden aşağı kaldığını düşünmelerini istemem*” (s.34) diye özen göstermesi fedakâr bir kadın olduğunun göstergesidir. En büyük arzusu, kendisinin vaktiyle sahip olmadığı şeyleri vermektir (s.34). Ama buna rağmen, “*“bize pahalıya mal oluyorsun” ya da “sahip olduğun şeylere rağmen hala mutlu değilsin!”*” (s.34) demekten kendini alamaması yazarı suçluluk kanalına sokar. Kelimelerin insanların duygu ve düşüncelerini yansıttığı düşünülünce kendini kötü hisseden yazarın annesinin çelişik tutumuyla baş etmek zorunda kaldığı görülür. “*Gerçek bir içeriği olan her önerme aynı anda doğru ve yanlıştır*” (Lefebvre, 2005, s. 24) diyalektik mantığına göre, annenin aynı anda doğru ve yanlış tutum sergileyerek bedel ödeten bir fedakârlığa sahip olduğunu söylemek mümkündür.

“*Diyalektiğe göre, her şey, aynı zamanda, hem kendi kendisi, hem de karşıtıdır, her şey bir karşıtlar birliğidir*” (Politzer, 1990, s. 178). Yazar, “*annemin iki yüzü vardı, biri bizim için, öteki de müşteriler için*” (s.35) derken annesinin çelişik tutumunu gözler önüne serer. Bu, ailesine sert davranan, müşterileri memnun etmeye çalışan, birinden diğerine geçen zıt bir davranış modelidir:

“Annem tüccar bir kadındı (...). Fazla gürültü duyarsa ortaya çıkıp hiçbir şey söylemeden bir tokat patlatır, sonra işine dönerdi. Müşterilere nasıl davranmam gerektiğini onlara net bir sesle merhaba demeyi, onların önünde yemek yememeyi, tartışmamayı, kimseyi çekiştirmemeyi – küçük yaşta öğrenmişim” (s.35).

Yazarın öğrendiği şeylerden biri de annesiyle babası arasındaki ilişkinin zıtlıkları barındıran, diyalektiğin itme çekme kanununa göre birbiri arasında gerilim yaratan ve doğal olarak sorunlu olan özelliğidir. Bundan rahatsızlık duyan yazar, birbirleriyle bağırarak konuşan, birbirlerine kaba davranan, hep tartışan ebeveynlere maruz kalan biri olarak evinde rahat olamamanın, istediği gibi davranamamanın, arzularını hayata geçirememenin sıkıntısını yaşarken diyalektiğin benzer zıt uğraklarında, birinden diğerine savrulan inişli çıkışlı duygu durumunun açmazlarıyla boğuşur. Bir taraftan bu sıkıntının ergenlik bunalımıyla birleşmesi bir taraftan da anne-baba geriliminin arasında kalması çift diyalektik sarmalda yazarın bunalımlarını artırır.

“Yemek pişirmeye, ev işlerini “gerektiği gibi” yapmaya hiç zamanı olmazdı (...). Eline çabuk ve güçlüydü, yorucu işleri yapmaktan büyük gurur duyardı (...). “Oturmayı hak ettim” türünden bir gerekçesi olmaksızın dinlenmesi, okuması olanaksızdı (...). Babamla tartışmaları hep aynı konudaydı: Birinin ötekine göre yaptığı işin miktarı. Annem, “Burada her işi ben yapıyorum”, diyerek karşı çıkardı” (s.36).

Annesiyle babasının birbirine zıt karakterler olmaları doğal olarak anlaşmazlıkları beraberinde getirir. “*Diyalektik, karşılıklı bir ilişki ve çelişme*” (Yenişehirlioğlu, 1985, s. 335) olduğuna göre, anne ve babasının ortasında kalan yazar, yuvasında bulamadığı huzuru dışarıda arar, çünkü bu uyumsuzluktan bunalmış, nefes alamaz hale gelmiştir. İki farklı karakter arasında bocalayan yazar duygu karmaşası yaşar ve bunun üstesinden gelmeye çalışır. Zira babası güzel konuşmak umurunda olmayan, yerel deyimleri kullanmayı sürdüren biriyken, annesi tam tersine dilbilgisi yanlışlarından kaçınmaya çalışan, okuduğu ya da kibar insanlardan duyduğu alışılmadık deyimleri kullanan (s.36) gelişime açık bir kadındır. “*Ona göre yükselmek, her şeyden önce öğrenmekti*” (“*İnsan zihnini donatmalı*” derdi), *bilgiden daha güzel hiçbir şey yoktu*” (s.37). Annesinin tersine babasının geleneklerini sürdürmede ısrarlı tavrı karşısında, yazar, “*onun babamdan üstün olduğuna inanıyordum*” (s.38) itirafında bulunur. İkisi arasında baskın figürün annesi olduğunu, otoriteyi temsil ettiğini söyler. Bu da “*birbirinden farklı olmayan iki şey yoktur*” (Thalheimer, 2011, s. 120) diyalektik anlayışını örnekserken yazarı kıyaslamaya ve sorgulamaya yönlendirir. Kendini çaresiz hisseden yazar aradığı mutluluğu bulamanın üzüntüsünü yaşar. Şeyler özdevinimle nasıl diyalektik bir evrimden geçiyorsa, kişiler de benzer süreçlerden geçerler. Yazarın bu dönüşümden geçmesi için yetişkinlik dönemine ulaşması gerekecektir.

“*Şeyler iki parçadan – kendi kendileri ile kendi karşıtlarından – yapılmışlardır, şeylerde birbiriyle çatışan iki güç vardır, çünkü şeyler kendi kendileriyle uyumlu değildir, kendi kendileriyle çelişki halindedir*” (Politzer, 1990, s. 178). Benzer diyalektik çelişkiyi anne-kız davranışında da gözlemlenmek mümkündür. Yazar “*müşterilere gülümsemek zorunda olmadığı zamanlarda yüzü genellikle asık*” (s.38) olan annesiyle bağlarını ergenlik döneminde kopardığını, aralarında sadece çatışmanın kaldığını (s.39) belirtir. Annesine kadın-erkek ilişkileri konusunda hiçbir şey söyleyememesi, ona herhangi bir şey sormaya cesaret edememesi, “*merak zaten ahlaksızlığın*

başlangıcı gibi düşünül(düğü)" (s.39) içindir. Anne-kız ilişkisinin artık eskisi gibi olmadığı, hem annesinin hem de kızının tutumlarının yazarın çocukluktan çıkmasıyla birlikte natür değiştirdiği gözlemlenir. "*Başlangıçtan sona kadar (...) her yeni belirlenimin eskisi bir taraftan koruduğu, bir yandan da aştığı sürekli ve bağlantılı bir süreç*" (Çubukçu, 1998, s. 45) olan diyalektik devinimi gösteren yapısıyla annenin davranışı örtüşür. "*Büyüdüğümü görmek hoşuna gitmedi?*" (s.39) söylemi önemlidir, bu, annesinin kızı üzerindeki tahakkümünü açığa çıkarır, çünkü ona pilili etekler, soket çoraplar, düz ayakkabılar giydirerek (s.39) onun çocuk kalmasını ister. Aralarındaki tüm tartışmalar sokağa çıkma yasağı, giysi seçimleri etrafında döner (s.39). Annesinden hep "*dışarıya ASLA böyle (bu elbiseyle, bu saç modeliyle) çıkamazsın!*" (s.39) azarı işitir. "*Hamile kalmamdan korktuğumu biliyordum*" (s.40) söylemi annesinin kızı üzerinde büyük bir sıkıyönetim uyguladığı anlamına gelmektedir. Bu baskıyı hisseden yazar, "*ölümünün beni hiç etkilemeyeceğini düşündüğüm oluyordu*" (s.40) türünden düşüncesiyle bir açmazda olduğuna dikkat çeker. Acıyla söylenmiş bu sözleri "*yöntemin kendisi çıkarsama yöntemidir*" (Yenişehirlioğlu, 1985, s. 298) diyalektik yasasından hareketle, psikolojik baskının yarattığı bir gerilimin sonucunda oluşan bir duygu patlaması olarak okumak mümkündür.

Yazarın, "*annem benim için rol model olmaktan çıktı*" (s.40) söylemiyle başka bir düşünce kanalına girdiği ön bilgisini vermesi, "*evrim, uzlaşmaz karşıt güçlerin savaşımıdır. Şeyler, yalnız birbirlerine dönüşmekle kalmazlar, ama her şey kendi karşıtına dönüşür. Şeyler kendi kendileriyle uyum içinde değildirler, çünkü şeylerde, birbirine karşı güçler arasında savaşım vardır, çünkü şeylerde bir iç çelişki vardır*" (Poltzer, 1990, s. 176) diyalektik düşünce edimiyle bütünleşir. Okuldaki burjuva arkadaşlarının annelerine özenir. "*İnce, ağırbaşlı, yemek yapmasını bilen ve kızlarına "canım" diye seslenen anneler*" (s.40) ile kendi annesini karşılaştırır. Annesini frapan bulan yazarın, "*kaba konuşmalarından ve tavırlarından utanıyordum, özellikle de ona ne kadar benzediğimi hissettiğimde*" (s.40) diye dikkat çeken bir yargıda bulunması, aslında kendisinden de utandığının göstergesidir. Annesinden hareketle çıktığı anı yolculuğunu kendisiyle çıktığı yolculuğa çeviren yazarın, içindeki fırtınaları yazarak dindirmeye çalışırken kendisiyle verdiği savaşımın açmazlarıyla yüzleşmesi önemlidir. Bunlar, kendi kendine koyduğu engellere çarptığının, hayatın anlamını sorguladığının ve kendi gerçeğiyle hesaplaştığının göstergeleridir.

Yazarın, kendi çevresinden uzaklaşmak, yeni bir çevrede kendini var etmek için kendini kanıtlama çabası dikkate değerdir. Farklı bir sınıfa girme sürecindeyken yeni bir "ben" yaratmaya çalıştığı dönemde annesinden aynı karşılığı göremeyen yazar, annesini gelişmeye açık olduğu için takdir ederken yeterince çaba harcamadığı için duyduğu rahatsızlığı dile getirir:

"Ona beslediğim güçlü hayranlıktan dolayı, bana destek veremediğini ve beni (...) garip, yeni bir dünyada savunmasız bırakarak – babamdan çok daha fazla – hayal kırıklığına uğrattığını hissetmekten kendimi alamıyordum. Bana sunduğu tek şey endişesi ve şüphesiydi: "Kiminle birlikteydin, çalışıyor musun bari?" (s.41)

Yazar, çocukluk dönemini mutlulukla hatırlasa da ergenlik dönemiyle birlikte dengeler değişir. İki zıt arasında sürekli gelip giden bir hareket olan diyalektik devingen bir süreçten geçer. Eğitim hayatıyla beraber, özel okulda burjuva sınıfının gerçeğiyle karşılaşması, burjuva sınıfının yaşam tarzının kendi sınıfından farklı olduğunu keşfetmesini sağlar. Burjuva sınıfının kibar tavırlarına özenmesi, onlar gibi olmaya çalışması, aynı tutumu ailesinin de benimsemesini istemesi kendi sınıfından utandığının göstergesidir. Babasının geleneklere sıkı sıkıya bağlı tavrından dolayı babasından umudunu kesse de gelişime açık olan annesine umudunu bağlaması ama umduğunu bulamaması hayal kırıklığını da beraberinde getirir. Bir üst sınıfa geçme yolculuğunda annesinin kendisine gereken desteği vermemesinden duyduğu üzüntü diyalektiktir, çünkü "*diyalektik her şeyi en genel ilişkileri içinde, karşılıklı bağımlılık ilişkilerini izleyerek, sabit değil gelişen şeyler olarak ele alır*" (Thalheimer, 2011, s. 115). Bu anlamda, diyalektiğin akışkanlığı ve çelişkiyi bünyesinde barındıran yapısıyla yazarın kafa karışıklığı ve bu kafa karışıklığından kaynaklanan dolayımlanmış itici güç aynı düzlemde buluşur.

Yazarın, annesinin kendine destek çıkmamasından duyduğu derin üzüntü iletişimlerini de etkiler. Zira "*her hareket çelişkidir, çünkü içinde çelişki olmayan şey hareket edemez*" (Lefebvre, 2005, s. 22) düşünce ediminden yola çıkıldığında anne-kız ilişkisinin zıtlaşmalara dönüştüğü görülür. Anne-kız birbirleriyle kavga eder tonla konuşmaya başlarlar. İletişimleri olanaksız bir hal alır. Eski yakınlıkları birbirlerinden uzaklaşma (s.41) kanalına girer. İletişimsizlik kavşağında birbirlerini anlamaktan uzak, değerlerin çatıştığı bir noktada, her ikisi de kendi değerini dayatarak karşıt çıkarların çarpıştığı zeminde konumlanır. Değer çatışması kuşak çatışmasını da içine alan boyutuyla anne-kız arasında tam bir çatışmanın yaşanmasına ortam hazırlar.

Yazar, "toplumsal değerleri, dini uygulamaları, parayı küçümsemeye başladım" (s.41) diyerek kendi değerlerinin savunuculuğunu yapmaya soyunırken içinde bulunduğu düzene başkaldırır. Annesinin başkaldırısı ise:

"Yoksulluğun reddi. Ve bu, tek bir eylem gerektiriyordu: çalışmak, para kazanmak ve diğerleri kadar iyi olmak. O benim tutumumu anlamadığı gibi, ben de onun bu acı sitemini anlamıyordum: "Seni on iki yaşında fabrikaya koysak böyle olmazdın. Mutluluğun değerini bilmiyorsun. "Ve sık sık bana öfkesini yansıtan yorumu: "Özel okula gidiyor, hâlâ diğerlerini geçemedi"" (s.41-42).

Karşıtlıkların birbirine geçtiği düzlemde, annenin anlam dünyası ile kızının anlam dünyasının aynı noktada buluşmaması, beraberinde çatışmaları da getirir. Anlaşmazlıkları hem bireysel hem toplumsal hem de kültürel boyuttadır. Annesinin imgeleminde çalışmak ve para kazanmak bir değer iken, kızının imgeleminde sosyal sınıfın yanı sıra her anlamda sınıf atlamaktır. Giyim, kuşam, konuşma, davranış, düşünce tarzıyla tam bir burjuva olmak isteyen yazar, "evden ayrılmaya can atıyordum" (s.42) diye belirtir. Evi bir hapishane gibi gören yazar, Edebiyat Fakültesi'nde okurken "gözden uzakta, bana yasakladığı her şeye daldım; (...) özgürlüğümü tadını çıkardım" (s.42) diye yeni yaşamını kutsarken yeni ile eskinin arasında kalmanın mücadelesini verir. Diyalektik, şeylerin gelişimi ve evrimi olduğunu, eski şeylerin yıkıldığını, yenilerinin doğduğunu, şeylerin karşıtlardan oluştuğunu, bunların birbirine karşıt güçler yarattığını ve içlerinde sürekli bir savaşım olduğunu anlamayı sağlar (Politzer, 1990, s. 177). Yazar da kendi içinde bu savaşımı vererek değişme yolunda çaba sarf eder.

Karşıtlıkların sentezi olması bakımından, kendi hayatını yaşayan yazarın, üniversite yıllarıyla birlikte, annesiyle ilişkisi başka bir boyuta evrilir. Bu durum, "şeyler değişirler, çünkü bir iç çelişkiyi (kendi kendilerini ve kendi karşıtlarını) içlerinde bulundurlar. Karşıtlar çatışma halindedirler ve değişmeler bu çatışmalardan doğar; böylece değişme, çatışmanın çözümü" (Politzer, 1990, s. 183-184) haline gelir, anlayışını örnekçelendirir. Uzakta olduğu dönemde, bağırın ve şiddet uygulayan anne imgesinden sıyrılan yazar, "annemi özlemesem de onu yeniden gördüğüme seviniyordum" (s.42) diyerek, aralarında artık birlikte yaşamayanlara özgü bir inceliğin ve neredeyse bir utangaçlığın baş gösterdiğini (s.43) belirtir. "Yıllarca onunla ilişkim eve dönüşten ibaretti" (s.43) diye düşüncesini dile getirerek, bu ilişkinin bağımlı bir ilişki olduğunun altını çizer. "Ondan uzakta yaşarken bile, evlenmediğim sürece hâlâ ona aittim" (s.44) bunun bir itirafıdır.

Hayatın dinamik yapısı içinde, yazar bir üst sınıftan birisiyle evlendikten sonra içinden çıktığı sosyal çevre ile yeni içine girdiği sosyal çevreyi kıyaslayarak, "aralarında farklar ve karşıtlıklar olmayan iki aynı şey yoktur" (Thalheimer, 2011, s. 120) anlayışını örnekser. Annesiyle eşinin annesini karşılaştırırken, annesinin komplekslerinin kendisine de bulaştığını dile getirir: "Onlara layık olmadığı duygusu, ki beni de bu duygudan uzak tutmuyordu" (s.45) söylemi yazarın kendisiyle hesaplaşmasını gösterir. Bu, annesi üzerinden kendini tanıma sürecidir. Annesindeki benzer kompleksleri kendisinde de yakalamanın ikilemi arasındaki sancıyı yaşarken kendilik algısıyla da yüzleşir. Kendiyle yüzleşme bilinç gerektiren bir aşamayken, olup bitenleri başkalarına yükleme aşaması sorumluluktan kaçmadır. Suçu başkasında aramak insanın kendine koyduğu en büyük engeldir. Bu engeli aşmayan yazar hayatın geç döneminde bununla yüzleşmek durumunda kalacaktır.

Birbirlerine olan ilintileri bakımından ele alındıkları zaman benzer diyalektik süreçlerden geçen, çelişkiyi de devinimi de içinde barındıran hayatıyla yazar, dersler, bir çocuk ve mutfak arasında annesi gibi hiç vakti olmayan bir kadına dönüşmenin (s.45) açmazıyla karşı karşıya gelir. Annesinin mektuplarına kısa yanıtlar vermesi, onu yılda bir kez, yazın ise birkaç gün görmeye gitmesi (s.46) annesinden uzaklaştığının göstergesidir. "Sessizliğim onu bayal kırıklığına uğratmışa benziyordu çünkü bu, her şeyden çok aklımı kurcalayan soruya yanıt vermiyordu: "o adam kızımı mutlu ediyor mu bari?" (s.46) diyen ve bir gölge gibi peşini bırakmadığını düşündüğü bir anne imgesiyle boğuşmak zorunda kalır. Böylece de "durağan olarak görülen tüm karşıtlıklar(in), gerçekte devingen" (Yenişehirlioğlu, 1985, s. 335) olduğunu ortaya koyan gerçeğe karşılaşır. Devingen bu süreç, yazarın aşamadığı, işleminden geçirip rafa kaldıramadığı, bağdan ziyade bir anne bağımlılığına dönüşmüş yapısıyla bir sarmal oluşturur. Yazar, annesinden uzaklaşıp/uzaklaşamamanın çift açmazıyla boğuşur. Annesiyle ilişkisini kaleme alarak çıktığı bu içsel yolculukta birçok kapının aralandığı, birçoğunun kapandığı ancak sorunların birçoğuna da nokta koyulamadığı görülür.

Eşinin ölümünden sonra bir süre tek başına yaşayan annesi, kızıyla yaşamak istediğini söylediğinde yazarın ağzından "ansızın şunu fark ettiğimde kalbim sıkıştı: "Bundan sonra hep onun önünde yaşayacağım" (s.47) sözleri dökülürken, "tüm şeyler gerek niteliğe gerekse de niceliğe sahiptir. Karşıtlar olarak iç içe geçerler, birbirlerine

dönüşürler" (Thalheimer, 2011, s. 133) diyalektik yasanın sisteminin gereğini yerine getirir. Annesinin önünde geçireceği yaşam nicelikken, ergenliğini hatırlatan travmayı içinde barındırması niteliklidir. Tekrar benzer süreçlerden geçmenin korku ve kaygısını taşıyan yazar, yaşama hevesini tüketecek olan bir çeşit yılgınlık hisseder.

Her şey kendisi ile uyumsuzluk içindedir (Politzer, 1990, s. 173) diyalektik düşünce edimi doğrultusunda, kızıyla oturan annesi bir yandan onu kucaklayan, diğer yandan dışlayan bir dünyanın içinde yaşamak zorunda kalır (s.48). "*Bir gün öfkeyle, "Buraya yakışmıyorum" demişti*" (s.48) diye dert yanan annenin serzeniş sınıf farkının göstergesidir. Torunlarına bayılan, kendini onlara adayan annesinin kendi çevresini yaratmaya çaba harcaması, değişen çevresiyle birlikte, artık kaba sözcükler kullanmamaya dikkat etmesi, işlerini nazikçe halletmeye özen göstermesi, öfkesini dizginlemeye çalışarak kendine göz kulak olmaya çalışması (s.50) dikkate değerdir. Kadioğlu'na göre, "*değişime yatkınlıkla birlikte değişime direnmek toplumsal olguların özünde bulunmaktadır ve toplumsal dinamiği, toplum olgularında gözlemlenen yaşamsal canlılığı ve insanın toplum içindeki etkinliğini sürekli kılan şey de bu iki karşıt eğilimin bir arada bulunuşu, oluşturdıkları gerilim ve armonidir*" (Kadioğlu, 2023, s. 51). Çelişkilerin savaşımından ortaya çıkan bu armoni hayatın bütün alanlarında kendini var eden yapısıyla yaşam dinamiklerini göstermesi anlamında diyalektik süreçleri içinde barındırır.

Kızının evinden huzurevine taşınan, ardından 1979 yılında huzurevinde bir kaza geçiren, bu kazayla birlikte huyu değişen, çabuk sinirlenir hale gelen annesi, durmadan "*usandım*" (s.53) diyerek hayatı kendisine de etrafındakilere de çekilmez hale getirir. İlaçlar yeterli deyip bir şey yeyip içmez olur. Bir gün güneşte bayılınca annesini tekrar kendi evine getiren yazar, artık iki çocuğuyla birlikte yaşayan, kocasından ayrılmış dul bir kadın (s.54) olarak bir taraftan annesiyle ilgilenmenin bir taraftan da verdiği hayat mücadelesi içinde parçadan bütüne geçen bütünden parçaya ulaşan sonra tekrar başka parçaya yönelen zor bir diğer diyalektik süreç içine girer.

Hayatın içinde, hayatı koruyan ve sürdüren, hayatın olumlanmasına yönelik güçler olduğu gibi yadsımaya yönelik güçler de vardır. Bu güçlerden kimisi olumlamaya kimisi yadsımaya yöneliktir ve olumlama ile yadsıma arasında çelişki mevcuttur (Politzer, 1990, s. 172) anlayışını sergileyen annesi için, yazar, "*dünyada bir yer işgal ettiği hikâyesi burada sona eriyor*" (s.55) diyerek annesinin Alzheimer denen bir tür bunama hastalığına tutulduğunu (s.55) ve her şeyin tamamen değiştiği bir döneme girildiğinin ön bilgisini vererek annesinin yaşadığı ve yaşattığı diyalektik çelişkileri gözler önüne serer. Annesi bu süreçte evdeki farklı odalar arasında kaybolur, eşyalarını kaybeder, her şeye sinirlenir, sürekli sabırsızlık halindedir, bir isteğini başka bir istek izler ve hiçbir şeyden hoşnut olmaz (s.55). Öfke ve kuşku içinde her kelimeyi kendisine tehdit olarak görür, okuduğunu anlamaz hale gelir, durmadan bir şeyler arayarak bir odadan öteki odaya geçer. Hiçbir şey onu mutlu etmez. Adları unutur, torunlarının yüzleri artık ona bir şey ifade etmez (s.56). Ceplerinde yemeklerden artan ekmek parçalarını saklar, bitkin düşene dek bir koridordan ötekine yürür (s.58). Artık hiçbir şeyden utanmaz hale gelmiştir, oburca saldırarak parmaklarıyla yemek yer, çevresindeki insanları git gide ayıramaz olur, söylediklerinin gerçeğe ilgisi kaybolur, yaşamadığı bir yaşam uydurur (s.60). Diyalektikte hiçbir şeyin olduğu gibi kalmadığı, her şeyin kendi karşısına dönüştüğü göz önüne alınınca, annesi gibi yazarın da bu durumdan kaynaklanan sıkıntıyla boğuştuğu gözlemlenir. Yazar, bu süre içinde iki trafik kazası geçir. Yediklerini yutmakta güçlük çeker, mide ağrıları çeker (s.56). "*En ufak bir şey yüzünden bağırıyor, ağlamak istiyordum (...), ben de delirmiş hissediyordum*" (s.56-57) diye bir taraftan isyanını bir taraftan öfkesini bir taraftan da çaresizliğini gözler önüne serer. Duygu durumundaki bozulmayla birlikte ne yapacağını bilemez hale gelir.

"*A aynı zamanda A olmayandır da*" (Lefebvre, 2005, s. 23) diyalektik durumu gözler önüne seren yazar, Alzheimer ile birlikte bir çocuğa dönüşen annesi için "*hiç büyüyecek bir küçük kızdı*" (s.61) söylemiyle içinde acıma duygusunu barındıran bir duygu karmaşası içine girer. Yaşadığı çaresizlik, "*ağlamaya başladım, çünkü o annemdi, çocukluğumdaki aynı kadındı*" (s.58) diyen yazarı büyük bir bunalıma sokar. İçinden çıkılmaz bu bunalımda "*onu oraya [yaşlılar yurduna] yerleştirmenin suçluluk duygusu(nu)*" (s.61-62) hisseder. Bu duygu annesine yeterli olamama duygusudur. "*Bütün şeyler kendi içlerinde ilişkilidir*" (Boguslavski, Karpuşin, & Rakitov, 2006, s. 47) mantığından hareket eden yazar, annesinin ölmesini istemediğini, onu beslemeye, ona dokunmaya, onu doyurmaya gereksinimi (s.61) olduğunu dile getirerek suçluluğunu telafi edememenin sancısını yaşar. Bu duygu ikliminde nasıl düşüneceğini bilemez hale gelir. Suçluluğun yüküyle romanını

sonlandırırken “*geldiğim dünyayla aramdaki son bağ da koştı*” (s.64) diye içinden çıktığı topluma veda eden yazarın, annesinin ölümüyle birlikte hor gördüğü kendi sınıfıyla bağı tamamen kopmuş olur.

Diyalektik, bir inşa değil bir süreç olarak, bir yeniden inşa (McTaggart, 2021, s. 14) sürecidir. Annesi gibi kendi yolunu çizen yazar, yeni yaşam getirilerinin sarmalı içinde, kendi hayat yolunda, kendi kaderini kendi belirleyen yapısıyla, özgür iradenin getiri ve götürülerinin sonuçlarına katlanma kararlığında yeni umutlara yelken açarak okura benzer türden bir “katarsızı” yaşatır. Diyalektik, hareketsiz gibi görünen şeylerin hareket halinde olduğu, bir başlangıcı ve bir sonu olduğu, geri dönüşlere rağmen, eninde sonunda bir gelişmenin gerçekleştiği süreçler zinciri (Politzer, 1990, s. 77) olduğuna göre yazarın hayatında da benzer süreçlerin gözlemlendiği sarmalda diyalektikğin tez-antitez-sentez uğraklarının, birinden diğerine geçen, iç çatışmanın savaşımını veren sancılı bir gelişim çizgisi ortaya konur.

İçinden çıktığı hayat koşullarına bağlı olarak, ergenlikle birlikte çocukluktan çıkan, bu anlamda “tez” aşamasından “anti-tez” aşamasına geçen yazar, yetişkinliğiyle birlikte ergenliğinden itibaren “sentez” aşamasına erişir. Yazma süreciyle beraber tüm bu aşamaları gözden geçiren yazar, ne çocukluğundan ne de ergenliğinden özgürleşebildiğini fark etmenin sıkıntılarını yaşar. Yetişkin olsa da geçmişinin onu bırakmadığı anı yolculuğu, kendine doğru çıktığı iç yolculuğa dönüşür. Tez-antitez-sentez uğraklarında tüm yaşananları sorgular. Amaç geçmişin yarattığı huzursuzluklarla yüzleşmek, geçmişin sıkıntılarıyla vedalaşmaktır. Annesiyle birlikte yaşadığı sürece bunların mümkün olmayacağını idrak eder. Annesinden özgürleşemedikçe bunun olası olmayacağını anlamının sancısını hisseder. Ancak bu özgürleşmeyi tam da istemez, çünkü her şeyin biteceğinin, bu bitişle savrulacağının farkındadır.

Annie Ernaux, annesinin hikâyesini kaleme aldığı romanı için “*bu kitap ne bir yaşam öyküsü ne de bir roman, belki edebiyat, sosyoloji, tarih arasında bir şey*” (s.64) diyerek yapıtın biyografik ve roman özelliğini yadsır. Bunun nedeni metin içinde sosyolojik, tarihsel dokuyu edebiyat formuyla vermesinden kaynaklanır. Yüzey yapıda metin annesinin biyografisini sunarken alt metinde o dönemin toplumsal fotoğrafını çeker. Toplumsal ve kültürel unsurları tarihsel olarak sunar. Bunu yaparken de edebiyatın sanat işlevini yerine getirir. Bu anlamıyla da diyalektik bir eser ortaya koyar. Yapıt diyalektiktir, çünkü annesinin ölümüyle başlayıp yine annesinin ölümüyle sonlandırdığı diyalektik çevrimselliği ortaya koymanın yanı sıra tarihsel çizgide toplumsal olaylardaki birbirine zıt unsurları diyalektik etkileşim içinde, bireysel yaşamdan kesitleri toplumsal yaşamla harmanlar. Böylece baskıcı bir çevrede yetişen bir annenin yaşam mücadelesiyle yazarın yaşam mücadelesinin iç içe geçtiği sarmalda diyalektik unsurları açığa çıkarır.

4. Sonuç

Annie Ernaux'nun *Bir Kadın* (Une Femme) adlı romanında annesinin yaşamöyküsünü sunduğu, annesine başrolü verdiği, psikolojik unsurların yanı sıra içinde sosyolojik, kültürel, tarihsel unsurları da barındıran yapıt, iletişimsel açıdan ele alınmış ve diyalektik kuramın yasaları çerçevesinde incelenmiştir. Çünkü diyalektik “*bir yöntem sağlar*” (Ollman & Smith, 2013, s. 15). Bu yasalar “değişme”, “karşılıklı etki”, “çelişki”, “niceliğin niteliğe dönüşmesi” ya da “sıçramalı ilerleme” yasalarıdır.

Aile cephesinden, köyden kasabaya, çiftçilikten işçiliğe, işçilikten esnaflığa uzanan toplumsal çizgide ailece verilen bir yaşam mücadelesi söz konusudur. Diyalektik açıdan değerlendirildiğinde, diyalektik süreçler zincirini görmek mümkündür. Geri dönüşlere karşın ilerleyici bir hareketle gelişen tarihsel veya sarmal bir gelişme gözlemlenir, çünkü içinde yukarıya doğru sınıf atlama aşamasını barındırır. Bir sınıftan diğer bir sınıfa geçme, diyalektikğin olay ve olguların gelişimi ve evrimi olduğu, eskisinin yerine yenilerinin ortaya çıktığı “değişme” yasasının gereği yerine gelmiş olur. Bu, hareketleri ve değişimleri açısından ele alınan olaylar dizisinin geçmişi ve geleceği açısından incelenmesi demektir. Çiftçilikten fabrika işçiliğine geçmeleri, kafe-bakkal işletmeleri ve kendilerine bir ev almaları ailede hiç kimsenin bunlara sahip olmadığı düşünüldüğünde önemli bir sıçramayı ortaya koyar. Böylece diyalektik sıçramayla, nicel niteliğe dönüşmüş olur, çünkü küçük burjuva sınıfına geçiş söz konusudur. Bu geçişler kendi içinde çelişkileri barındırırlar. Bu, çiftçilik işçiliğe, aynı şekilde işçilik de esnaflığa zıt konumdadır anlamına gelir. Tüm bu sınıflar birbiri arasında hem çelişik hem de bütünleşiktir. Birbirine karşıt bu sınıflar içlerinde karşıtların birliğini içerirler, çünkü birinden diğerine geçiş boyutuyla etkileşim içindedirler. Çelişki olan yerde değişim ve hareket vardır. Çelişki olumlamanın yadsımasıdır ve yadsımanın yadsıması gerçekleştiğinde çözüm ortaya çıkar çünkü çelişki elenmiş, aşılmış olur (Politzer, 1990, s. 184). Kısaca, çiftçilik; olumlama (tez), işçilik; yadsıma

(antitez), esnafılık; yadsımanın yadsıması (sentez) diyalektik evrimin özetlenmiş halini oluşturur. Ailenin tarihi sürekli bir değişim halinde, bir boyuttan başka bir boyuta geçerek diyalektiğin tez-antitez-sentez uğrakları sonucunda ortaya çıkan gelişim gösterir.

Annesi cephesinden, on iki buçuk yaşında iş hayatına atılan, küçük bir fabrikadan büyük bir fabrika işçiliğine uzanan, oradan kafe-bakkal işletmeciliğine giden yolculuğunda sınıf atlama mücadelesini diyalektiğin her şey değişir ve dönüşür yasasından hareketle, diyalektiğin uğraklarından geçen anne, dar çevrenin dayattığı zincirleri kırıp niceliği niteliğe dönüştürmüş olur, çünkü para kazanmak bir nicelikse sınıf atlama bir niteliktir. Tüm bunlar olumlama, yadsıma ve yadsımanın yadsıması basamaklarıyla gerçekleşir. Annesi, çocukluğundan yaşlılığına uzanan yaşam çizgisinde hep çalışmış, didinmiş, kendi çapında başarılı olmuştur. Bu yaşam çizgisi gelgitler barındırsa da bir başı bir sonu olması nedeniyle hem çizgiselliği hem zıtlıkları hem de döngüsellliği içinde barındıran özelliğiyle diyalektiktir. İnişli çıkışlı yaşam zincirinde yukarıya doğru sarmal bir yapı oluşturan diyalektik mantıkla işlerlik kazanır.

Annie Ernaux cephesinden, benzer süreçlerden geçen yazar ailesinden farklı olarak burjuva sınıfına geçer. Ailesiyle aynı sıkıntıları yaşayan yazar, kendi sınıfını hor görmenin sonraki zaman diliminde suçluluğunu hisseder. Kaleme aldığı romanında annesinden bahsederken kendisinden de bahsederek kendi içinde verdiği sosyal mücadelenin yanı sıra psikolojik olarak hissettiği açmazlarla yüzleşir. Yazarın duyumsadığı duygusal çalkantılar inişli çıkışlı yapısıyla diyalektik çevrendeki yerini alır, çünkü yazar annesiyle ilişkisinde, annesinden uzaklaşıp/uzaklaşamamanın çift açmazıyla boğuşur. “İlişki, çelişki olmaktan ziyade zıtlıktır” (Hartmann, 2021, s. 45) bakış açısına göre, sevgi/nefret duygusunun zıt diyalektiğinde tezatların karşılıklı savaşımından doğan ruhsal sıkıntıyı duyumsar. Birinden ötekine savrulurken kendini sorgular. Ailesine ve kendi sınıfına haksızlık yaptığının geç de olsa farkına varır. Yazarın yazma süreci annesiyle, toplumuyla, kendisiyle verdiği mücadelenin çetrefilli yollarını ortaya koyarken bir çeşit itirafname olma özelliği taşır.

5. Extended Abstract

Nobel Prize-winning French author Annie Ernaux gives the leading role to her mother in her novel "*A Woman's Story*". She talks about her mother's childhood, youth and old age. She embarks on a kind of journey of memory by spreading her relationship with her mother throughout the entire texture of the text. This journey of memory becomes an inner journey towards herself. While she includes her mother's biography in the surface structure of the text, she reveals the socio-economic structure of the period in the subtext. She reveals the cultural codes of the society by placing the novel on a historical basis. The author struggles within herself as she struggles between the values of the society she comes from and the class she tries to fit into. These processes are difficult, painful and troublesome processes. The family's story from peasantry to labor, from labor to tradesmanship is actually a success story. But the author is does not seem to be aware of this. She despises her family's un-bourgeois behavior and feels angry at her parents. Although she has given up hope on her father because of his strict adherence to traditions, she is disappointed that her mother, who is open to innovation, cannot excel herself. Her mother's lack of support drives the author into depression. This situation causes her to be put through the wringer. The author, who was unaware of anything in her childhood, draws a happy family picture but this balance shifts with adolescence. With her education, she gets to know the bourgeois class and questions everything. She compares her family with the families of her friends. She feels uncomfortable with her family's rude attitude. She experiences the uneasiness of not feeling like she belongs to her own class. She draws a new path for herself. While doing this, she feels the pain of being thrown into conflict between the values she was taught and the values she is trying to create for herself. The writer experiencing dilemmas tries to find someone to turn to. She expects this someone to be her mother, but her relationship with her mother has reached an impasse. She searches for a way out in the grip of value conflict, generation conflict, and lack of communication. Even though she builds a new life for herself, she cannot free herself from the burden of the past. She cannot find the peace she seeks. One of the reasons she wrote this novel was to provide her own healing. When she reaches adulthood, she realizes that she has become alienated from herself, her family, and her class. She thinks she was being unfair to her family because she didn't see their efforts. She experiences the pangs of conscience of looking down

on the class from which she emerged. Her mother represents her connection with the past. With the death of her mother, this bond is also broken. The novel is cyclical, as it begins with the death of her mother and ends with the death of her mother. The author, who questions the entire past through her mother, becomes, in a sense, a spokesperson for those who experience similar problems. In this respect, the novel has the characteristic of being a *cognovit*. It is a confession of contempt for the values of her own class and her regret about it. The author, who realizes all these during the writing process, tries to give her own community the flowers it deserves. In this journey of memories that she embarked on towards herself changes and transforms her. This transformation is a positive one. It is a result of confronting herself. It enables her to see events holistically and gives her a sociological perspective. In this respect, the novel is a document that bears witness to history. The author presents a narrative program in which she integrates the French society of a period with her own individual history, revealing the conflict of values. She expresses the difficulties created by class conflict. In this study, the novel was examined in line with the laws of dialectical theory. Since the background of the text falls within the field of historical sociology, a dialectical reading was carried out here, mostly through the mother-daughter relationship.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

Kaynakça

- Akarsu, B. (1994). *Çağdaş Felsefe, Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları*. İnkılâp Yayınları.
- Arslan, A. (2002). *Felsefeye Giriş*. Vadi Yayınları.
- Boguslavski, Karpuşin, & Rakitov. (2006). *Diyalektik ve Tarihsel Materyalizmin Abecesi*. (V. Erdoğan, Çev.) Sol Yayınları.
- Cevizci, A. (2014). *Felsefe Tarihi, Thales'ten Baudrillard'a*. Say Yayınları .
- Çubukçu, A. (1998). *Mantık ve Diyalektik*. Evrensel Basım Yayın.
- Er, A. (2022). Başkaldırıdan Düş Kırıklığına; Une Femme Tout Simplement (Yalnızca Bir Kadın). A. Er, & Y. Çelik içinde, *Edebiyatta Kadın ve Başkaldırı* (s. 1-21). Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları.
- Ernaux, A. (2023). *Bir Kadın*. (Y. Avunç, Çev.) Can Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (1989). *Felsefe Sözlüğü*. Remzi Kitabevi .
- Hartmann, N. (2021). *Aristoteles ve Hegel, Diyalektik, Mantık, Ontoloji*. (S. Günenç, Çev.) Ayrıntı Basım Yayın.
- Hilav, S. (2020). *Diyalektik Düşüncenin Tarihi*. Yapı Kredi Yayınları .
- Kadioğlu, Ş. (2023). Modern Kentin Işıltısında Sönen Ayla. *Frankofoni*, No:42/1, (ss.49-73).
- Kıvılcımlı, H. (2000). *Diyalektik Materyalizm Nedir? Nasıl Kullanılır? Ne Değildir?* Derleniş Yayınları.
- Lefebvre, H. (2005). *Diyalektik Materyalizm*. (B. Yıldırım, Çev.) Kanat Kitap.
- McTaggart, J. E. (2021). *Hegelci Diyalektik*. (A. K. Gülen, Çev.) Ayrıntı Basım Yayın.
- Ollman, B., & Smith, T. (2013). *Yeni Yüzyılda Diyalektik*. (Ş. Alpagut, Çev.) Yordam Kitap.
- Politzer, G. (1990). *Felsefenin Başlangıç İlkeleri*. (S. Belli, Çev.) Sol Yayınları.
- Thalheimer, A. (2011). *Diyalektik Materyalizme Giriş*. (S. Altınçekiç, Çev.) Yordam Kitap.
- Yenişehirlioğlu, Ş. (1985). *Felsefe ve Diyalektik*. Maya Yayınları.

Medyaya Güven Algısının Belirleyicisi Olarak Demografik Nitelikler Üzerine Bir Alan Araştırması*

Mustafa GÜNGÖR**
Birol GÜLNAR***

ÖZ

İnsanlar için hayli önemli olan habere ulaşmak, günümüzde çok kolay hale gelmiştir. Gerek geleneksel medya gerekse yeni medya yoğun bir şekilde haber iletmede, bireyler medyadan gelişmeleri öğrenmekte; ancak her bilgiye güvenememektedir. Yeni medyanın haber amaçlı kullanılmaya başlamasıyla ve bu alanda başat rolü üstlenmesiyle, medyaya olan güven sorunu büyümüştür. Güven sorununu ortaya çıkaran pek çok sebep vardır. Araştıran, kaynaktan, mesajdan kaynaklı güven sorunları olabileceği gibi bireylerin kendinden kaynaklı da medyaya güven problemi olabilmektedir. Bu çalışma kapsamında da medyaya güven farklı boyutlardan değerlendirilmiştir.

Bireylerin medyaya güveninin hangi seviyede olduğunu ve demografik değişkenlerin güven üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada Konya ilinde yaşayan 668 katılımcı ile saha araştırması gerçekleştirilmiş, bireylerin geleneksel medyaya yeni medyadan daha fazla güvendiği, tüm medyaya ise orta düzeyde güvendiği ortaya konmuştur. Araştırmada ayrıca, yeni medyaya gençlerin daha çok güvendiği, kadınların tüm medyaya güveninin daha fazla olduğu, meslek bazında ise öğrencilerin dünya üzerinde yoğun olarak kullanılan sosyal medya araçlarına diğer gruplardan daha çok güvendiği, yüksek gelir seviyesine sahip kişilerin ve yüksek eğitilmiş kişilerin medyaya daha az güvendiği ortaya konmuştur. Mesleklerin güven üzerindeki etkisini ortaya koyması, çalışmayı daha önceki araştırmalardan ayırtmakta ve araştırmanın bu bakımdan önemliliği bulunmaktadır. Çalışmanın sonucunda demografik niteliklerin güven üzerinde etkili olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Medya, Haber, Güven, Demografik Değişkenler.

A Field Study on Demographic Characteristics as a Determinant of Media Trust Perception

ABSTRACT

Accessing news, which is highly important for people, has become much easier in today's world. Both traditional and new media transmit news intensively, allowing individuals to follow developments; however, they cannot trust all the information they encounter. With the increasing use of new media for news consumption and their dominant role in this area, the issue of trust in the media has grown. Several factors contribute to this problem of trust. Trust problems can arise because of the medium, the source or the message itself, but also because of the individuals themselves. This study examines trust in the media from a number of perspectives.

The study aims to determine the level of trust individuals place in the media and to analyse the impact of demographic variables on trust. A field study was conducted with 668 participants residing in Konya, which revealed that individuals trust traditional media more than new media and have a moderate level of trust in the media overall. The findings also indicate that younger individuals tend to trust new media more, women show greater trust in all types of media, and students are more likely to trust globally popular social media platforms compared to other occupational groups. In addition, people with higher income levels and higher levels of education show less trust in the media. The contribution of the study lies in its examination of the relationship between professions and media trust, which distinguishes it from previous research. The study found that demographic characteristics have an impact on trust.

Keywords: Media, News, Trust, Demographic Variables.

* Bu çalışma Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından doktora tezi olarak kabul edilen Yeni Medyaya Güven Algısının Belirleyicileri: Haber Kaynakları, Haber Değer Etmenleri ve Kullanım Motivasyonları başlıklı tezden türetilmiştir./ This study is derived from the thesis titled "The Determinants of the Perception of Trust in New Media: News Sources, News Value Factors and Motivations of Usage.

** **Corresponding Author/Sorumlu Yazar,** Öğr. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye/ Lect. Ph.D., Necmettin Erbakan University, Konya, Türkiye, mgungor@erbakan.edu.tr

*** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye/ Selçuk University, Konya, Türkiye, bgulnar@yahoo.com
Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/Article Submission and Acceptance Dates: 16.08.2024-07.04.2025

Citation/Atf: Güngör, M. & Gülnar, B. (2025). Medyaya güven algısının belirleyicisi olarak demografik nitelikler üzerine bir alan araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56, 212-231. <https://doi.org/10.52642/susbed.1534234>

1. Giriş

İnsanlar için medya büyük öneme sahiptir. Eğitimden eğlenceye, bilgilenmeden sosyalleşmeye varıncaya kadar çok geniş alanda önemli işlevleri olan medyanın; güvenilirlik konusunda ciddi sorunları bulunmaktadır. Medyaya tam anlamıyla güvenemeyen insanlar, kitle iletişim araçlarından şüphe duymaktadır (Kazaz & Akyüz, 2019; Kioussis, 2001). Bu durumu ortaya çıkaran pek çok sebep bulunmaktadır.

Medyanın güvenilirlik sorununu ortaya çıkaran nedenlerden biri bizzat araçların kendinden kaynaklanmaktadır. Özellikle yeni medyada insanları yanıltıcı içeriklerin kolayca ve çok fazla yayılması güvenin azalmasına sebep olmaktadır. Yeni medya kadar olmasa da geleneksel medyada da insanların güveninin sarsılmasına yol açacak yayınlar yapılabilmektedir. Neticede geleneksel medya, yeni medyadan daha güvenilir olsa da güvenilirlik konusunda her ikisinin de sorunlu yönleri vardır (Balcı & Bekiroğlu, 2014; Olkun, 2017; Öze, 2020; Nazlı, 2019; Güngör, 2023). İnsanlar, günlük hayatta hayli fazla kullandığı yeni medya mecralarına güvenmemektedir (Algül, 2015; Cengiz & Patan, 2021; Güz & Yanık, 2020; Nazlı, 2019; Güngör, 2023). Yeni medyada denetimin ve yaptırımın yetersiz olması dolayısıyla insanların ilgisini çekerek daha çok gelir elde etmek isteyenler; yanıltıcı içerikleri kolayca paylaşabilmekte ve insanların güvenini sarsabilmektedir (Akyüz, 2019; Kavaklı, 2019; İnce, 2018).

İçinde bulunduğumuz dönemde; gerçekliği bulunmayan bilgiler ve yalan, doğrudan ve gerçeklerden çok daha hızlı yayılmaktadır (Vosoughi ve diğerleri, 2018). Gerçeğe en çok bağlı kalması beklenen haberlerde de bu durum geçerlidir. Medya takipçileri neredeyse her gün asılsız ve sahte haberlere maruz kalmaktadır (Cengiz & Patan, 2021). Daima dezenformasyonla karşı karşıya kalan daha sonra gerçekleri öğrenen bireylerin medyaya güveni giderek azalmaktadır. Medyaya güvenin azalmasına sadece araçlar ve kaynaklar değil aynı zamanda kişilerin bireysel özellikleri de sebep olmaktadır.

Bazı demografik özelliklerin medyaya olan güveni etkilediğini söylemek mümkündür (Vilčeková, 2015; Shim, Golan, Day, & Yang, 2015). Kişilerin yaş (Algül, 2015; Bucy, 2003; Johnson & Kaye, 2002; Göksel & Akgül, 2021; Kılıç & İspir, 2020; Nazlı, 2019), eğitim (Andaleeb, Jamil, & Rajeb, 2022; Johnson & Kaye, 2002; Kutlu & Doğan, 2020), cinsiyet (Algül, 2015; Andaleeb ve diğerleri, 2022; Balcı & Bekiroğlu, 2014; Flanagan & Metzger, 2003; Göksel & Akgül, 2021; İnce & Koçak, 2017), gelir durumu (Algül, 2015; Johnson & Kaye, 2002) gibi özellikleri medyaya ve haberlere duyduğu güveni etkileyebilmektedir.

Medya ve güven ilişkisinde pek çok parametre bulunmaktadır. Medyanın güvenilirliğini etkileyen çok sayıda unsur vardır. Bu çalışmada demografik özelliklerin güven üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışma kapsamında doktora tezi için gerçekleştirilen 668 anketin verileri üzerinden yapılan yeni analizlerle demografik özelliklerin medyaya olan güven üzerindeki etkisi ortaya konmuştur.

2. Medya ve Güven İlişkisi

Medya ve güven ilişkisi pek çok araştırmaya konu olmuştur. Bu başlık altında da medya içerikleri arasında güvene en çok ihtiyaç duyulan haberin; yeni medyada önemi ve yeri, haber güvenilirliği ve demografik özelliklerin güven üzerindeki etkisi tartışılmıştır.

2.1. Yeni Medyanın Haber Amaçlı Kullanımı

İnsanlar doğası gereği çevresinde ve dünyada yaşanan gelişmeleri öğrenmek istemektedir. Bu talebi karşılamak için de medyayı kullanmaktadır. Hem yeni medya hem de geleneksel medya haber verme hizmeti sunmaktadır. Bireyler ise haber almak için öncelikli olarak yeni medyayı tercih etmektedir (Taşdelen, 2020, s. 248; Koyuncu, 2016, s. 58-61; Atık Taşkıran, 2018, s. 230 - 238; Yılmaz & Taylan, 2015, s. 220). Dünyada sosyal medyanın haber takibi için kullanımı bir eğilime dönüşmüştür (Segado-Boj ve diğerleri, 2019, s. 92). Bu durum hem profesyonel haberciler hem de alıcı konumundaki bireyler için geçerlidir.

Son dakika benzeri, ani gelişen haberlerde kullanıcıların oluşturduğu içerikler profesyonel haber kuruluşları tarafından kullanılabilen, hatta vazgeçilmez olmaktadır (Vis, 2012, s. 28). Bir haber, sosyal medyada çok kısa sürede dünyanın dört bir yanına dağılabilmektedir. Bireyler de habere konu olan olayın fotoğrafını, videosunu ve hikâyelerini kısa sürede paylaşabilmektedir (Lee & Ma, 2012, s. 331). Sosyal medya teknolojileri, resmi ve gayri resmi haber kaynaklarından gelen kısa bilgilerin; anında, çevrimiçi haber

olarak yayılmasını kolaylaştırmıştır (Hermida, 2010, s. 297). Sosyal medyanın dünya genelinde en hızlı haber ağı olma özelliğini gösteren çok sayıda örnek vardır (Ayman, 2013, s. 189).

Yeni medyanın haber amaçlı kullanımını farklı yönleriyle ele alan çalışmalardan elde edilen istatistiksel veriler, günümüz teknolojisindeki çeşitli araç ve uygulamaların haber alma konusunda vazgeçilmez hale geldiğini göstermektedir. Profesyonel habercilik yapan kurum ve kuruluşlar da bu durumun farkında olarak sosyal medyada aktif bir şekilde yer almaktadır. Sosyal medyanın haberin okunması üzerindeki rolünü araştıran Atık Taşkıran (2018, s. 230-238) T24 haber sitesinin haberlerinin %72'sini Twitter'da paylaştığı, Korhaber sitesinin haberlerinin %66'sını Facebook'ta paylaştığı sonucuna ulaşmıştır. Haber medyasının sosyal medyadaki paylaşımlarının ne kadar ilgi gördüğü de araştırmalara konu olmuştur. Taşdelen (2020, s. 248) insanların sosyal medyada; takip ettiği haber kuruluşları ya da gazetecilerin haber paylaşımlarını okuma ($3,73 \pm 1,10$), profesyonel olmayan diğer kurumların veya kişilerin günün öne çıkan konuları ile ilgili haberlerini takip etme ($3,82 \pm 1,08$) düzeylerinin en yüksek seviyede olduğunu ortaya koymuştur. Taşdelen'in (2020, s. 246) 402 kişiyle gerçekleştirdiği bu araştırmada; sosyal medyanın %30,8'lik oranla haber/bilgi toplamak için kullanıldığı, haber kullanıcılarının %42,3'ünün haberleri sosyal medyadan, %30,3'ünün de internet sitelerinden edindiği sonuçları yer almıştır.

Yılmaz ve Taylan'ın (2015, s. 217-218) 165 katılımcı ile yürüttükleri araştırmalarında, 41 kişi internet haberciliğinin günlük yaşamda vazgeçilmez bir yerde olduğuna tamamen katılmış, 86 kişi de katılıyorum şeklinde bu yargıyı onaylamıştır. Aydoğdu Karaaslan (2018, s. 251) da çalışmasında katılımcıların %60,1'inin takibi daha kolay olduğundan haberi online gazete ve sosyal medyadan edindiği sonucuna ulaşmıştır. Yeni medya denildiğinde akla gelen ilk araçlardan olan cep telefonunun haber takibinde ne kadar önemli görüldüğünü araştıran Başaran İnce (2017, s. 202-204) katılımcıların bu aracı %72'lik oranla (267 kişi) çok önemli, %24,8'lik oranla (92 kişi) önemli gördüğünü bulmuştur.

Görüldüğü gibi internet ve sosyal medya, haber amaçlı yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bireyler yeni medya araçlarına haber bağlamında büyük önem vermektedir. Ancak bu araçlardan alınan haberlere medya takipçileri yeterince güvenememektedir. Haberleşmenin çığır aştığı bu dönemde haberin güvenilirliği en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir.

2.2. Haber ve Güven İlişkisi

İnternet ve sosyal medya sayesinde günümüzde sayısız bilgi akışı olmakta ancak bu yeni medya düzeninde haber kaynağı olarak güvenilirlik sorunu bulunmaktadır (Güz, Yegen, & Yanık, 2017, s. 1413; Uçak, 2018, s. 15). Yoğun bir biçimde haber ve bilgi elde etmek için kullanılan yeni medyada; sahte, gerçek dışı, manipülatif bilgiler sürekli yer almakta hatta sosyal medya bu tür dezenformasyonlar için adeta yeni bir kanal olmaktadır (Tandoc Jr. ve diğerleri, 2018, s. 138). Bu nedenle medya takipçilerinin bu araçlara güveni azalmaktadır (Yılmaz & Taylan, 2015, s. 220). Bu sorun, çevrimiçi platformların, haber almak için öncelikli olarak tercih edilmesi sonucunda ciddiyetini artırmıştır (Tandoc Jr. ve diğerleri, 2018, s. 138).

Bireyleri yanıltıcı türdeki medya içerikleri uzun zamandır var olsa da günümüzde bu sorun ciddi boyutlara ulaşmıştır. Yanlış ve yanıltıcı içeriklerin kolayca hazırlanabilmesi ve dünyanın dört bir yanına çok hızlı ulaşabilmesinde Twitter, Facebook, Instagram, YouTube ve WhatsApp grupları önemli paya sahiptir (Wardle, 2020, s. 10-14). Pek çok kişinin yoğun olarak kullandığı bu araçlar vasıtasıyla kötü niyetli olmasa bile, yanıltıcı bilgiler zaman zaman farkında olunmadan yayılabilmektedir (Lytvynenko, 2020, s. 83).

Yanlış bilgiye maruz kalma ciddi boyutlara ulaşmıştır. Cengiz ve Patan'ın (2021, s. 248-249) araştırmasında; katılımcıların %29,8'inin (161) günde birkaç kez, %21,3'ünün (115) günde en az bir kez yanlış bilgi içeren haberle karşılaştığı ortaya konmuştur. Yani, araştırmaya katılanların yarısı her gün yanlış bilgi içeren haberlerle karşılaşmaktadır. Katılımcıların diğer yarısı da aslında yanlış bilgi içeren haberle önemli miktarda karşı karşıya kalmaktadır. Katılımcıların %17,2'sinin (93) karşısına haftada birkaç kez, %16,1'inin (87) karşısına ise haftada en az bir kez yanlış bilgi olan haber çıkmaktadır. Yanlış haberlerin en çok yeni medyada bulunması da araştırmanın önemli bir diğer bulgusudur.

Yanlış bilgi güveni doğrudan etkilemektedir. Objektiflik de dolaylı olarak güven üzerinde etkili olmaktadır. Ancak yeni medyada objektif haber anlayışı ciddi anlamda göz ardı edilebilmektedir. Medyanın taraflı olması sorunu uzun yıllar önce yapılan çalışmalarda bile kendini göstermiştir. Eveland ve Shah (2003) halkın büyük bölümünün medyanın taraflı olduğuna inandığını araştırmalarında belirtmiştir. Yıllar

içinde yapılan farklı çalışmalarda buna benzer sonuçlar çıkmıştır. Medyanın içeriklerine yönelik gerçekleştirilen çalışmalarda da medyada objektiflik sorunu olduğu görülmüştür. Yeni haber anlayışında tarafsızlık ya da denge kavramları göz ardı edilmektedir (Pazarbaşı, 2020, s. 211-212). 22 binden fazla Twitter paylaşımı üzerine yapılan araştırmada profesyonel gazetecilerin nesnellik ve tarafsızlığı ihmal ettiği ortaya konmuştur (Lasorsa ve diğerleri, 2012, s. 19). Tarafsızlığın olmaması bilginin gerçekliği konusunda şüphe oluşmasına sebep olmaktadır. Yeni medyada haber öyle bir hale gelmiştir ki artık insanlar neyin haber olduğuna karar vermekte zorlanmaktadır.

Güncel gelişmelerin tek bir kaynaktan bir arada bulunduğu çevrimiçi medyada, bireylerin karşısına çıkan içeriklerde neyin haber olduğu konusunda ve medya içeriğinin kaynağı hakkında fikir sahibi olmaları giderek zorlaşmaktadır (Fisher, 2016). İçerik sağlayıcıların oluşturduğu bilgileri kullanıcıların güvenilir olarak görmesi için kaynak ile ilgili konulara dikkat etmesi gerekmektedir (Vilčeková, 2015). Medyanın güvenilirliği söz konusu olduğunda pek çok boyutun göz önünde bulundurulması elzemdir. Zira medya güvenilirliği birden çok olguysa kapsamaktadır.

Medya güvenilirliği çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Kaynak, alıcı ve mesaj, güvenirliliğin değerlendirilmesinde birbirleri ile etkileşim halindedir. Bilginin kaynağı ve dağıtım kanalının yanında izleyici özellikleri de güvenilirlik üzerinde etkili olmaktadır. Örneğin bir mesaja açık olan, başka bir ifadeyle inanmaya hazır olan kişilerin verilen bilgiyi inandırıcı olarak görme ihtimali daha fazladır (Vilčeková, 2015). Kişisel özellikler arasında yer alan demografik özellikler de mesaja ya da kaynağa güven konusunda önemli bir belirleyicidir.

2.3. Demografik – Kişisel Özellikler ve Güven

Medya güvenirliliğini mesaj ve kaynağın yanında kişilerin kendi özellikleri ve demografik unsurlar da etkilemektedir. İnsanlar; kendi görüşlerine, düşüncelerine uygun olan mesajlara daha çok güvenme eğilimindedir. Bu durumun tam tersi de mümkündür. Yani kendi görüş ve düşüncelerine uygun olmayan doğru mesajlara da güvenmeyen bireyler olabilir. Diğer taraftan da yaş, eğitim, cinsiyet, gelir, meslek gibi demografik unsurlar da güvenilirlik üzerinde belirleyici rol oynayabilmektedir.

Kişiler kendi görüşlerine sıkı sıkıya bağlı kaldığı için sahte ve yanlış bilgilere ya da yorumlara inanabilmekte, farklı görüşlere kendini kapatmaktadır (Kavaklı, 2019, s. 678). Yanlış bilgi sorununun büyümesinde kullanıcıların bu tür bilgilere inanmaya hazır olması ve yalnızca kendi fikirlerine uyumlu hesapları takip ederek yankı odası şeklinde tanımlanan çevrenin dışına çıkamaması önemli etkenlerdir (Akyüz ve diğerleri, 2021, s. 2823). Medyaya neden güvenilmediğini araştıran Lee (2010, s. 8) insanların siyasi ideolojilerinin, pek çok kurum ve kuruluşla birlikte haber medyasına güven düzeylerini etkilediğini göstermiştir. Bununla birlikte, bir haberin içeriğine bakmadan, sadece başlığı okuyan insanların da kendilerinden ötürü, habere güven sorunu yaşadığı durumlar olmaktadır (Öze, 2020, s. 363-365). Sadece kişisel özellikler değil, aynı zamanda demografik niteliklerin de güven üzerinde etkili olduğuna yönelik araştırmalar bulunmaktadır.

İzleyici temelli bir perspektifle Shim vd. (2015) tarafından yapılan araştırmada, çeşitli demografik unsurların (yaş, cinsiyet, etnik köken ve dindarlık) medya güvenirliliği algısının önemli belirleyicileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Vilčeková'nın (2015) 560 katılımcıyla gerçekleştirdiği araştırmada da güvenilirlik algısının; yaşa, eğitime ve cinsiyete göre farklılık gösterdiği anlaşılmıştır.

Pek çok araştırmada demografik özelliklerden olan "yaş"ın medyaya güven üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal medyadaki haberleri, katılımcıların %12.3'ünün güvenilir, sadece %3.8'inin çok güvenilir bulduğunu ortaya koyan Öze (2020, s. 376) Y jenerasyonunun internette gördükleri haberlere karşı X ve Z kuşağına göre çok daha şüpheli yaklaştığını tespit etmiştir. Algül (2015, s. 268) ise yaş ile internet haber medyasına duyulan güven arasında negatif korelasyon olduğunu belirlemiştir. Kılıç ve İspir (2020, s. 282) de yaş arttıkça bilgi teyidi ihtiyacının arttığını araştırmalarında göstermiştir. Göksel ve Akgül (2021, s. 248) ise istatistiksel olarak anlamlı olmasa da yaş arttıkça öğrencilerin sosyal medyadaki haberleri teyit etme eğiliminin arttığı sonucuna ulaşmıştır. Johnson ve Kaye'nin (2002, s. 630-631) uzun yıllar önce gerçekleştirdiği araştırmalarında medyayı; genç katılımcıların yaşlı katılımcılara göre daha güvenilir olarak değerlendirme olasılıklarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bir başka araştırmada da gençlerin, haber medyasını yaşlılara göre daha güvenilir bulma eğiliminde olduğu sonucu çıkmıştır (Shim, Golan, Day, &

Yang, 2015, s. 2298). Gençler hem sosyal ağlardaki haberleri tüketmekte hem de buradaki bilgilere güvenmektedir (Bergström & Belfrage, 2018, s. 595). İnternet haberlerini, uzun yıllar önce gerçekleştirilen araştırmada da gençler genel olarak yaşlılara göre önemli ölçüde daha güvenilir olarak değerlendirmiştir (Bucy, 2003, s. 254-255). Görüldüğü gibi genel olarak gençlerin medyayı daha güvenilir bulduğu, yaş ilerledikçe güvenin azaldığı araştırma bulgularına yansımaktadır.

Medyayı takip eden bireylerden tüm yaş grupları arasında, yaşlıların medyaya en fazla güvendiği (Vilčeková, 2015) bunun dışında %79,4 gibi yüksek bir oranda gençlerin sosyal ağlardaki bilgi güvenilirliğinden şüphelendiğini (Türkoğlu & Doğan, 2018, s. 383) ortaya koyan çalışmalar, yaş ve güven ilişkisinin farklı bir boyutunu göstermektedir. Bu sonuçlardan hareket ederek gençlerin de medyadan şüphe duyduğunu, yaşlılar arasında ise medyaya güvenen bir kesimin olduğu anlaşılmaktadır. Bunların dışında Andaleeb v.d. (2022, s. 64) cinsiyet ve eğitim gibi demografik değişkenlerin güvenilirliği etkilese de yaşın etkilemediği sonucuna ulaşmıştır.

Bir diğer demografik değişken olan eğitimin de medyaya güven üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Eğitim seviyesi arttıkça bilgi teyidi ihtiyacı ve güvenilir bilgi alma motivasyonu artmaktadır (Kılıç & İspir, 2020, s. 279). Eğitim seviyesi yüksek olan bireyler televizyon haberlerini daha az güvenilir bulmaktadır (Andaleeb ve diğerleri, 2022, s. 59). Ayrıca eğitim seviyesi düşük olanlar çevrimiçi radyo haberlerini daha güvenilir bulmaktadır (Johnson & Kaye, 2002, s. 630-631). 560 kişiyle gerçekleştirilen araştırma sonucunda da yüksek eğitilmiş bireylerin daha az eğitilmiş olanlarla karşılaştırıldığında medyaya daha az güven duyduğu ortaya konmuştur (Vilčeková, 2015).

Pek çok araştırmada cinsiyet ve medyaya duyulan güven arasında ilişki olduğu anlaşılmıştır. Ancak tüm araştırmalarda benzer sonuçlar yoktur. Öyle ki bazı çalışmalarda medyaya erkeklerin daha fazla güvendiği, bazı çalışmalarda ise kadınların daha fazla güvendiği şeklinde iki farklı sonuç olduğu görülmektedir. Kadınların teyit alışkanlığının erkeklerden fazla, bireysel paylaşımlara güvenlerinin de erkeklerden daha az olduğu (Göksel & Akgül, 2021, s. 251), erkeklerin hem mesaj güvenilirliğini hem de internet sitelerinin güvenilirliğini daha yüksek bulduğu (Flanagin & Metzger, 2003), kadınların uluslararası televizyonu ve interneti erkeklere göre daha az güvenilir olarak değerlendirdiği (Shim, Golan, Day, & Yang, 2015, s. 2298), şeklindeki bulgular cinsiyetin güven üzerindeki etkisinin bir yönünü göstermektedir.

Kadınların medyaya daha fazla güvendiğini bulan çalışmalar da vardır. Kadınların haberi, dışsal unsurları bakımından (haberlin tarafları ile ilgili) erkeklerden daha güvenilir bulduğu (Algül, 2015, s. 267 - 268) ayrıca mesaj ve araç boyutları bakımından sosyal medyaya yönelik güvenilirlik algıları arasında kadınlar ($x = 3,17$) ve erkekler ($x = 2,90$) $p = 0,001$ arasında kuvvetli bir fark olduğu, yani kadınların sosyal medyayı erkeklere göre daha güvenilir gördüğü (Yıldızgöör, 2018, s. 121), benzer şekilde sosyal medyaya güven düzeyinde erkekler 3,59 ortalama sahip iken, kadınların 5,89 ortalama ile güven düzeyinin daha yüksek olduğu (İnce & Koçak, 2017, s. 745) bulgularına erişen çalışmalar, cinsiyet demografik değişkeninin güven üzerindeki etkisini diğer boyutuyla ortaya koymaktadır.

Farklı yaş gruplarında – mecralarda, kadın ve erkekler arasında güven bakımından farklı sonuçlar çıkabilmektedir. Kadınlarda 55 - 64 yaş aralığındakilerin %60'ı sosyal medyadaki haberleri güvenilir bulurken, erkeklerin 25 - 34 yaş aralığındaki %54,8'i güvenilir bulmaktadır (Nazlı, 2019, s. 1002). Sadece yaş değil mecra bazında da kadın ve erkeklerin güveni farklılaşabilmektedir. Kadınlar; gazete, televizyon ve radyo haberlerine daha yüksek seviyede güvenmektedir. İnternet haberlerine ise erkekler ($X = 5,70$) daha fazla güvenmektedir (Balci & Bekiroğlu, 2014, s. 208).

Yaş kadar olmasa da gelir düzeyi de habere güvenin belirleyicileri arasında bulunmaktadır. Sosyal medyadan alınan haberlere güven düzeyi ve bireylerin aylık harcama tutarları arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşan (Algül, 2015, s. 267), daha düşük gelir grubundan olanların çevrimiçi radyo haberlerini daha güvenilir bulduğunu ortaya koyan (Johnson & Kaye, 2002, s. 630-631) araştırmalar mevcuttur.

Literatür taramasından da anlaşılabacağı üzere farklı demografik özellikler medyaya olan güveni farklı şekillerde etkileyebilmektedir. Bu çalışma kapsamında da yeni ve geleneksel medya araçlarının araç bazında güvenilirliği, haber güvenilirliği ve medya güvenirlilik algısı araştırılmıştır. Demografik değişkenlerin güven üzerindeki etkisi de farklı boyutlarıyla incelenmiştir.

3. Uygulama

Araştırmanın uygulama bölümü iki ana kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda araştırma soruları ve hipotezler açıklandıktan sonra katılımcıların seçimi hakkında bilgi verilmiş, ölçüm araçları ile verilerin analizinde başvurulacak istatistiksel yöntemler tanıtarak ilgili bölüm tamamlanmıştır. İkinci kısım ise araştırma neticesinde elde edilen bulgular ve tartışma bölümü olarak belirlenmiştir.

3.1. Yöntem

Bu çalışmada medyanın güvenilirlik düzeyi ve demografik değişkenlerin güven üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bireylerin medyaya güveninin hangi seviyede olduğunu ve demografik değişkenlerin güven üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, Konya ilinde yaşayan 668 katılımcı ile nicel araştırma yöntemlerinden nedensel karşılaştırma araştırması yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma ile “Bireylerin medyaya güveni hangi seviyededir?” ve “Demografik değişkenlerin güven algısı üzerine etkisi var mıdır?” sorularına cevap aranmıştır. Çalışma meslek demografik değişkenin güven üzerindeki etkisini de ele alması bakımından diğer araştırmalardan ayrılmaktadır. Çalışma konu bakımından demografik özellikler ve güven ilişkisi ile sınırlıdır. Ayrıca saha araştırması 15.06.2022 - 15.08.2022 tarihlerinde, Konya merkezde yaşayan 18 yaş üstü nüfus ile sınırlandırılmıştır.

3.1.1. Araştırma Soruları ve Hipotezler

Gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda, 3 araştırma sorusu ve 5 hipotez oluşturulmuştur. Bunlar şu şekildedir:

Araştırma Sorusu 1: Katılımcılar haberleri hangi araçlardan hangi sıklıkla takip etmektedirler?

Araştırma Sorusu 2: Katılımcıların haberleri takip ettikleri araç ve mecralara güven düzeyleri nedir?

Araştırma Sorusu 3: Katılımcıların haberlere güven düzeyleri, demografik özelliklerine göre anlamlı biçimde farklılık göstermekte midir?

H 1: Bireylerin medyaya ve haberlere güven düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H 2: Bireylerin medyaya ve haberlere güven düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı biçimde farklılaşmaktadır.

H 3: Bireylerin medyaya ve haberlere güven düzeyleri mesleklerine göre anlamlı biçimde farklılaşmaktadır.

H 4: Bireylerin medyaya ve haberlere güven düzeyleri ile gelir seviyeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H 5: Bireylerin medyaya ve haberlere güven düzeyleri onların eğitim seviyelerine göre anlamlı biçimde farklılaşmaktadır.

3.1.2. Katılımcıların Seçimi ve Araştırmanın Uygulanması

Araştırmanın evreni olarak Konya il merkezi belirlenmiştir. Örneklemen seçiminde “Olasılıksal örneklem türleri” arasında yer alan “Basit olasılıksal örneklem” yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntemde evrendeki her birimin örneklem arasında yer alma ihtimali eşittir. Araştırmacı yöntemi uygularken tam (bütün) bir örneklem taslağı geliştirdikten sonra tesadüfi olarak araştırmayı gerçekleştireceği elemanları seçer, bu sürecin ardından örnekleme dahil edilmek üzere belirlenmiş kesin elemanları yerleştirir (Neuman, 2014).

Bu araştırmanın örneklemini Konya merkezde yaşayan bireyleri temsil ettiğinden, çalışma parametrik bir tasarıma sahiptir. Çalışma, 15.06.2022 - 15.08.2022 tarihleri arasında Konya merkezde yaşayan 18 yaş üstü 800’den fazla kişi ile yüz yüze görüşme metodu ile gerçekleştirilmiş ön eleme neticesinde 668 anket analize tabi tutulmuştur. Tablo 1, katılımcıların bireysel niteliklerine ilişkin dağılımları içermektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Bireysel Niteliklere Göre Dağılımı

	Grup	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	348	52.1
	Erkek	320	47.9
Meslek	Öğrenci	252	37.8
	İşçi	115	17.2
	Ev Hanımı	57	8.5
	Küçük Esnaf	55	8.2
	Memur	49	7.3
	Diğer	189	21

Eğitim Seviyesi	İlköğretim	74	11.1
	Ortaöğretim	263	39.4
	Ön Lisans	100	15.0
	Lisans	196	29.3
	Lisans Üstü	7	5.2
İlçe	Selçuklu	243	36.4
	Meram	234	35.0
	Karatay	191	28.6
	N	Ortalama	S. Sapma
Yaş	667	30.72	12.3
Gelir	663	5926	4584

3.1.3. Soru Cetveli ve Ölçüm Araçları

Çalışmanın alan araştırması yapılırken faydalanan anket; 12 maddelik en çok kullanılan araçların tespit edilmesine ve bunlara duyulan güven düzeyini belirlemeye yönelik Balcı ve Bekiroğlu'nun (2014, s. 207) araştırmasından faydalanan cetvel, 5 maddelik Balcı ve Bekiroğlu'nun (2014, s. 211), araştırmasından alınan "Medyaya güvenilirlik algısı" ölçeği ve demografik özellikleri ortaya koymaya yönelik 6 maddelik sorudan oluşmaktadır. "Medyaya güvenilirlik algısı" ölçeğinin alpha güvenilirlik değeri, .691 olarak gerçekleşmiştir.

Ölçeklerin geçerlilikleri ise yapı geçerliliği ile sağlanmıştır. Medya haberlerinin güvenilirlik algısı ölçeğinde ise maddeler arası korelasyon analiz sonuçlarına göre "gerçeklere dayalıdır" maddesi ile "kâr/kazanç elde etmekle ilgilenir" arasındaki negatif anlamlı korelasyon ($r = -.166, p < .001$) yine aynı madde ile "insanların özel hayatlarını ihlâl eder" arasındaki negatif anlamlı korelasyon ($r = -.308, p < .001$) ve "güvenilmez" maddesi ile arasındaki negatif anlamlı korelasyonlar ($r = -.457, p < .001$) aracılığı ile ölçeğin yapı geçerliliği sağlanmıştır. Ayrıca medya güvenilirlik algısı ölçeği ile yeni medya araç ve uygulamalarına güven ölçeği arasındaki ($r = .273, p < .001$) pozitif anlamlı korelasyon sayesinde iki ölçeğin de yapı geçerliliğinin bulunduğu ortaya konmuştur.

3.1.4. Kullanılan İstatistiksel Analizler

Araştırmaya katılan bireylerin yanıtları ile ilgili veriler ilk olarak, SPSS 25.0 adlı programa kaydedilmiştir. Araştırma sorularını cevaplamak ve hipotezleri test etmek için bu programda analizler yapılmıştır. Çalışmada, betimleyici istatistiklerle birlikte tek yönlü varyans analizi (ANOVA), bağımsız örneklem *t* testi ve korelasyon analizi yapılmıştır.

3.1.4.1. Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)

Birbiri ile ilişkisi olmayan iki veya ikiden fazla sayıdaki örneklem ortalaması arasındaki farkların istatistiksel olarak sıfırdan anlamlı bir biçimde farklı olup olmadığını sınamak üzere tek yönlü varyans analizi kullanılmaktadır. Bu analizin uygulanabilmesi için bağımlı değişkenin ölçüm seviyesinin en az aralık ölçeğinde olması, bağımlı değişken üzerindeki faktörün her düzeyinde puanların normal dağılım göstermesi, karşılaştırılacak örneklemelerin birbirinden bağımsız olması ve örneklemelerin varyanslarının eşit olması varsayımlarının gerçekleşmesi gerekmektedir (Norusi, 2002).

3.1.4.2. Bağımsız Örneklem T Testi

Bağımsız örneklem T Testinde iki farklı grup bulunur ve bunlardan elde edilen farklı örneklemeler vardır. Analizin esas amacı ise grupların özellikleri bakımından birbirlerine benzeyen ya da birbirlerinden ayrılan yönleri bulmaktır. Analiz, birbirine bağımlı olmayan iki gruptan elde edilen iki örneğin ortalamalarının kıyaslanması ile yapılmaktadır (Erdoğan, 2003). Bağımsız örneklem T Testi ile ilgili 3 temel varsayım bulunmaktadır. Bu varsayımlardan birincisi; bağımlı değişkenin ölçüm düzeyleri veya puanları mesafeli ya da oranlı ölçektir ayrıca karşılaştırılan iki grubun ortalaması da aynı değişkene aittir. İkinci varsayım bağımlı değişkene ait olan grupların normal bir dağılımda olduğudur. Üçüncü varsayım da ortalama puanların karşılaştırıldığı puanların ilişkisiz olduğudur (Bryman & Cramer, 2001).

3.1.4.3. Basit Korelasyon: Pearson Korelasyon Katsayısı

Pearson korelasyon katsayısı, iki sayısal değişken arasında doğrusal bir ilişki bulunup bulunmadığını, olması halinde bu ilişkinin hangi yönde olduğunu ve gücünü belirlemek amacıyla uygulanan bir analiz tekniğidir. Bu teknik, öncelikli olarak her iki değişkenin de sürekli olmasını gerektirir (Cebeci, 1997). Araştırma tasarımı kapsamındaki ölçüm düzeyleri mesafeli veya oranlı ise değişkenler üzerinde “Pearson product moment korelasyon” testi gerçekleştirilmektedir. Bu test vasıtasıyla anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığı sınanır ve anlamlı ilişkinin bulunması halinde, ilişkinin hangi yönde olduğu ve gücü belirlenir (Erdoğan, 2003).

3.1.5. Etik Kurul Onayı

Çalışmanın alan araştırması kapsamında katılımcılara yöneltilen anket sorularını, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Bilimsel Etik Değerlendirme Kurulu, 13.06.2022 tarih ve 2022/13 toplantı sayılı kararı ile bilimsel araştırma ve yayın etiği açısından uygun bulmuştur.

3.2. Bulgular

Bu aşamada ise katılımcıların geleneksel ve yeni medya haberlerine güven düzeylerinin onların demografik niteliklerine göre farklılık gösterip göstermeyeceğine dair formüle edilen araştırma sorusu ve hipotezlerin ilgili analizler yoluyla sorgulanması gerçekleştirilmiştir. Bu sorgulama yapılmadan evvel, medyayı takip etme davranışları ve medya ile haberlere yönelik güven düzeylerinin betimleyici analiz bulguları ele alınmıştır.

3.2.1. Medyayı ve İnternet Medyasını Takip Etme Davranışlarına İlişkin Betimleyici Bulgular

Bu başlık altında çalışmanın birinci araştırma sorusunu yanıtlamaya yönelik olarak katılımcıların haberleri hangi araçlardan hangi sıklıkla takip ettiklerine ilişkin alınan yanıtların betimleyici bulgularına yer verilmiştir. Merkezi eğilim istatistiklerinden elde edilen verilerin yer aldığı Tablo 2, haberlerin hangi araçlardan takip edildiklerine dair sıklık ortalamalarını içermektedir. Analiz sonuçlarından da anlaşıldığı üzere, katılımcıların haberleri en sık biçimde takip ettikleri mecra, internet haber siteleri olmuştur. İnternet haber sitelerini sırasıyla, Instagram, WhatsApp, Youtube, Televizyon, Twitter (X), Facebook, Gazete, Radyo, Dergi ve Tik Tok takip etmiştir. Sonuçlar net bir biçimde katılımcıların haberleri yeni medya mecra ve uygulamalarından takip ettiklerini ortaya koymuştur.

Geçmiş yıllarda yapılan çalışmalarda da haber almak için öncelikli olarak yeni medyanın tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır (Taşdelen, 2020, s. 248; Koyuncu, 2016, s. 58-61; Atık Taşkıran, 2018, s. 230 - 238; Yılmaz & Taylan, 2015, s. 220). Bu çalışmada çıkan benzer sonuçlar da göstermektedir ki artık yeni medya haber takibinde başat roledir.

Tablo 2. Katılımcıların Haberleri Takip Ettikleri Araçlarla İlgili İstatistik

	N	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	S. Sapma
İnternet haber siteleri	667	1	5	3,67	1,239
Instagram	666	1	5	3,63	1,470
Whatsapp	666	1	5	3,35	1,631
Youtube	666	1	5	3,17	1,502
Televizyon	667	1	5	3,01	1,376
Twitter (X)	666	1	5	2,81	1,630
Facebook	665	1	5	1,96	1,328
Gazete	665	1	5	1,65	1,004
Radyo	665	1	5	1,58	,884
Dergi	665	1	5	1,53	,933
Tiktok	665	1	5	1,35	,925
Valid N (listwise)	664				

Bu başlık altında söz konusu mecraları geleneksel ve yeni medya olmak üzere iki grupta toplayarak bu iki gruba ait merkezi eğilim istatistikleri uygulanması yoluyla ikinci bir değerlendirme yapılmıştır. Tablo 3, söz konusu istatistik sonuçlarını içermektedir. Tablo 3'te sunulan bulgular incelendiğinde, katılımcıların haber takip etme davranışlarında yeni medya mecralarının, geleneksel medya mecralarına kıyasla belirgin bir şekilde ön planda olduğu gözlemlenmektedir. Bu sonuç, dijital platformların haber tüketimi alışkanlıkları üzerinde geleneksel medyaya göre daha baskın bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 3. Geleneksel Medya ve Yeni Medya Takip Sıklığına İlişkin Merkezi Eğilim İstatistik Sonuçları

	N	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	S. Sapama
Yeni Medya	668	1,00	5,00	2,7687	,74235
Geleneksel Medya	667	1,00	5,00	1,9475	,69375
Valid N (listwise)	667				

3.2.2. Medya Mecralarına Güven Düzeyine İlişkin Betimleyici Bulgular

Haberlerin takip edildiği araçlara ilişkin soruların betimleyici bulgularının değerlendirilmesinin ardından katılımcıların medya mecralarına güven düzeylerine dair betimleyici bulguların değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu sayede 2 numaralı araştırma sorusu yanıtlanmıştır.

Katılımcıların medya mecralarına güven düzeyleri toplam on bir ayrı araç üzerinden, onlu bir cetvelle tespit edilmiştir. İlgili maddelerinin betimleyici değerlendirmeleri, merkezi eğilim istatistikleri vasıtasıyla yapılmıştır. Tablo 4'ten anlaşılacağı üzere, katılımcıların en yüksek düzeyde güvendikleri araç televizyondur. Televizyonu, gazete ve Twitter (X) takip etmektedir. En düşük güven duyulan uygulama/mecra ise Tik Tok olmuştur. En düşük güven sıralamasında Tik Tok Facebook ve dergi takip etmiştir.

Bireylerin neden en çok televizyona güvendiğini açıklamak için iki değerlendirme yapılabilir. Birincisi televizyonun geleneksel medya aracı olması dolayısıyla denetleme mekanizmasının olması, ikincisi ise görüntünün bulunmasıdır. Bireylerin görüntüye inanma olasılığı daha yüksektir. Bu durumu Sundar vd. (2015, s. 72) görmek inanmaktır şeklinde özetlemiştir. Ayrıca daha önce gerçekleştirilen çalışmalarda bireylerin televizyonda bire bir gördükleri habercilere daha fazla güvendiği de ortaya konmuştur (Algül, 2015, s. 265-266).

Tablo 4. Medya Mecralarına Güven Düzeyi

	N	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	S. Sapma
Televizyon	659	1	10	5,70	2,600
Gazete	654	1	10	5,57	2,609
Twitter (X)	652	1	10	5,51	2,922
İnternet haber siteleri	655	1	10	5,45	2,499
Radyo	650	1	10	5,11	2,462
WhatsApp	662	1	10	5,07	2,913
Youtube	656	1	10	4,87	2,697
Instagram	659	1	10	4,73	2,557
Dergi	650	1	10	4,59	2,396
Facebook	657	1	10	3,14	2,251
Tik tok	656	1	10	1,61	1,519
Valid N (listwise)	645				

Bu başlık altında söz konusu mecraları/araçları geleneksel ve yeni medya olmak üzere iki grupta toplayarak bu iki gruba ait güven endekslerinin merkezi eğilim istatistikleri uygulanması yoluyla ikinci bir değerlendirme yapılmıştır. Tablo 5 söz konusu istatistik sonuçlarını içermektedir. Tablo 5'te yer alan bulgular doğrultusunda, katılımcıların geleneksel medya araç ve mecralarına duydukları güven düzeyinin, yeni medya araç ve mecralarına duydukları güven düzeyine kıyasla belirgin şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Daha önce gerçekleştirilen çalışmalara (Balcı & Bekiroğlu, 2014; Olkun, 2017; Öze, 2020;

Nazlı, 2019), benzer şekilde çıkan bu sonuç, hala yeni medyanın geleneksel medya karşısında güvenilirlikte kat etmesi gerek çok mesafe olduğunu ortaya koymuştur.

Tablo 5. Geleneksel Medya ve Yeni Medya Güven Endeksi

	N	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	S.Sapma
Geleneksel Medya	660	1,00	10,00	5,2702	2,05611
Yeni Medya	667	1,00	10,00	4,3650	1,66500
Valid N (listwise)	659				

Medya mecraları güvenilirlik düzeyine ilişkin son değerlendirmede 11 araç/mecraya ilişkin değerlerin “compute variable” komutuyla ortalamaları elde edilip tek bir indeks haline getirilmiştir. Son aşamada, medyaya yönelik genel güven indeksinin merkezi eğilim istatistikleri hesaplanarak tüm medya mecralarına güvenin seviyesi ortaya konmuştur.

Tablo 6. Medya Mecraları Güven Düzeyi Genel İndeksi

	N	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	S.Sapma
Genel Güvenilirlik	668	1,00	10,00	4,6990	1,50766
Valid N (listwise)	668				

Tablo 6’da sunulan verilere göre, bireylerin tüm medya mecralarına yönelik genel güven düzeyi 4.69 olarak ölçülmüştür. Bu değer, katılımcıların medya mecralarına duydukları güvenin genel olarak “orta” düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan analizler neticesinde, geleneksel medyaya duyulan güven düzeyinin “orta”, yeni medyaya duyulan güven düzeyinin ise “düşük” seviyede olduğu tespit edilmiştir.

(Sınıflandırma yapılırken 10’lu likert ölçeğinden esinlenilmiştir. En düşük güven düzeyi için 1, en yüksek için de 10 puan işaretlendiğinden ve toplam bir katılım indeksi oluşturulduğundan $9/10 = .90$ puan aralığında, toplam 5 kategori olacak biçimde 1’den itibaren dereceler hazırlanmıştır. 1,00-2,80 arası çok düşük; 2,81-4,60 arası düşük; 4,61-6,40 arası orta; 6,41-8,20 arası yüksek; 8,21-10,00 arası çok yüksek olarak ifade edilmiştir).

Katılımcıların haber takip etme alışkanlıkları ve bu alışkanlıkların gerçekleştiği araç/mecralara yönelik güven düzeylerine ilişkin betimleyici bulguların sunulmasının ardından, söz konusu güven düzeylerinin katılımcıların bireysel niteliklerine (örneğin, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi gibi) göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği incelenmiş ve bu doğrultuda bulgular ortaya konmuştur. Bu analiz, medya güvenirliliği algısının demografik ve bireysel faktörlerle ilişkisini anlamaya yönelik önemli bir adım teşkil etmektedir.

3.2.3. Yeni Medya Araçlarına ve Haberlerine Güven Düzeyi ve Yaş

Bu başlık altında katılımcıların yaşları ile onların yeni medya araç ve uygulamalarına güvenilirlik düzeyleri arasında ilişki olduğunu öngören hipotezi test etmek için ikisi de sürekli ölçüm düzeylerindeki değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla Pearson Correlation analizi uygulanmıştır. Tablo 7 ilgili analiz bulgularını içermektedir.

Tablo 7. Yeni Medya Araçlarına Güven ve Yaş Korelasyon Analizi Sonuçları

	İnt. Hab	Face.	Twit.	Inst.	You Tube	Tik Tok	Whats App	Gelen. Medya Güv.	Yeni Medya Güv.	Yeni Medya Güv. Alg.	Genel Güven
Yaş	-.056	.028	-.286**	-.301**	-.213**	-.060	-.029	.101**	-.188**	-.170**	-.074

Katılımcıların yaşları ile Twitter’a (X) ($r = -.286$, $p < .001$), Instagram’a ($r = -.301$, $p < .001$), YouTube’a ($r = -.213$, $p < .001$), duydukları güven düzeyi arasında zayıf kuvvette, negatif ve anlamlı korelasyon vardır. Bu bulgular, katılımcıların yaşları arttıkça Twitter (X), Instagram ve YouTube uygulamalarına daha az

güven duyduklarını, daha genç katılımcıların ise bu uygulamalara daha fazla güven duyduklarını göstermektedir.

Ayrıca yaş değişkeni ile geleneksel medya araçlarına güven arasında ($r = .101$, $p < .0015$) pozitif, yeni medya araçlarına ($r = -.188$, $p < .001$) güven arasında ise negatif anlamlı korelasyon vardır. Ayrıca yine yaş değişkeni ile yeni medya güvenilirlik algısı ($r = -.170$, $p < .001$), güven düzeyleri arasında negatif anlamlı korelasyon bulunmuştur. Bu sonuçlara göre daha genç katılımcıların Twitter'a (X), Instagram'a ve YouTube'a güven düzeyleri daha yüksektir. Daha yaşlı kullanıcıların bu uygulamalara güven düzeyi daha düşüktür. Yaşın, güven üzerindeki etkisini araştıran daha önce gerçekleştirilmiş pek çok çalışma (Algül, 2015; Kılıç & İspir, 2020; Göksel & Akgül, 2021; Johnson & Kaye, 2002; Shim, Golan, Day, & Yang, 2015; Bergström & Belfrage, 2018; Bucy, 2003) da benzer sonuçlara ulaşmıştır. Diğer yandan yaşlı kullanıcılar daha çok geleneksel medyaya güvenirken, gençler ise yeni medya araç ve uygulamalarına güvenmektedirler. Bu çalışma ve önce gerçekleştirilen araştırmalara (Algül, 2015; Bergström & Belfrage, 2018; Bucy, 2003; Kılıç & İspir, 2020) bakarak genel bir değerlendirme yapılacak olursa yaşlı bireylerin hayatlarında sonradan yer edinen yeni medyadan şüphe duyduğunu, gençlerin ise bu araçlara daha az şüphe ile yaklaştığı söylenebilir.

Bu sonuçlara göre bireylerin medyaya ve haberlere güven seviyeleri ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki olduğu öngörüsüyle yazılan 1 numaralı hipotez kabul edilmiştir.

3.2.4. Yeni Medya Araçlarına ve Haberlerine Güven Düzeyi ve Cinsiyet

Katılımcıların yeni medya araç ve uygulamalarına güven düzeylerinin onların cinsiyetlerine göre değişeceğini ifade eden hipotezi test etmek için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. İlgili hipotezi test edebilmek amacıyla birbirinden bağımsız iki örneklem kategorisi bulunan cinsiyet değişkenine bağlı olarak, aralıklı ölçüm düzeyindeki güven indeks ortalamalarının kıyaslanması için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır.

Tablo 8'deki verilere göre, erkek katılımcıların ($\bar{X} = 3.39$) Facebook'a duydukları güven düzeyi kadınlardan ($\bar{X} = 2.91$) istatistiksel olarak anlamlı biçimde daha yüksektir ($t = -2.703$, $p < .05$). Yine erkek kullanıcıların ($\bar{X} = 1.74$) Tik Tok'a duydukları güven düzeyi kadınlardan ($\bar{X} = 1.50$) anlamlı biçimde daha yüksektir ($t = -2.019$, $p < .05$). Diğer yandan kadın katılımcıların Instagram'a ($\bar{X} = 5.04$), geleneksel medya araçlarına ($\bar{X} = 5.56$) ve tüm medya araçlarına ($\bar{X} = 4.84$) duydukları güven, erkek katılımcılardan ($\bar{X} = 4.39$, $\bar{X} = 4.94$, $\bar{X} = 4.53$) anlamlı biçimde daha yüksektir ($t = 3.287$, $t = 3.932$, $t = 3.287$, $t = 2.675$, $p < .05$).

Bu sonuçlar doğrultusunda, her bir medya aracı ayrı ayrı değerlendirildiğinde, kadın ve erkek katılımcıların farklı medya araçlarına yönelik güven düzeylerinin farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, genel medya güvenilirliği bağlamında, elde edilen bulguların daha önceki bazı çalışmalarla (Algül, 2015) benzerlik gösterdiği, ancak diğer bazı çalışmalardan (Göksel & Akgül, 2021; Shim, Golan, Day, & Yang, 2015) farklı sonuçlar ortaya koyduğu tespit edilmiştir. Bu durum, medya güvenilirliği algısının cinsiyet faktörüne göre değişkenlik gösterebileceğine işaret etmekte ve bu alanda daha spesifik ve detaylı çalışmalara duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, cinsiyet temelli medya güvenilirliği algısının daha derinlemesine incelenmesi, literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.

Tablo 8. Yeni Medya Haberlerine Güven Düzeyi ve Cinsiyet

Güvenilirlik	Cinsiyet	N	Ortalama	t Testi	Sig.
İnternet Haber Siteleri	Kadın	341	5.53	.794	.427
	Erkek	314	5.37		
Facebook	Kadın	341	2.91	-2.703	.007
	Erkek	316	3.39		
Twitter (X)	Kadın	341	5.72	1.876	.061
	Erkek	311	5.29		
Instagram	Kadın	344	5.04	3.287	.001
	Erkek	315	4.39		
Youtube	Kadın	342	4.96	.982	.327
	Erkek	314	4.76		

Tik Tok	Kadın	341	1.50	-2.019	.044
	Erkek	314	1.74		
Whatsap	Kadın	345	5.13	.546	.586
	Erkek	317	5.01		
Geleneksel Medya	Kadın	344	5.56	3.932	.000
	Erkek	314	4.94		
Yeni Medya	Kadın	347	4.42	.901	.368
	Erkek	320	4.30		
Yeni Medya Güvenilirlik Algısı	Kadın	346	2.50	.393	.694
	Erkek	317	2.48		
Tüm Medya Araçları Güvenilirlik	Kadın	348	4.84	2.675	.008
	Erkek	320	4.53		

Sonuçlara göre medya ve haberlere güven düzeyinin cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşacağını öngören 2 numaralı hipotez kabul edilmiştir.

3.2.5. Yeni Medya Araçlarına ve Haberlerine Güven Düzeyi ve Meslek

Katılımcıların yeni medya araç ve uygulamalarına güven düzeylerinin onların mesleklerine göre değişim göstereceğini ifade eden hipotezi test etmek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. İlgili hipotezi test etmek için ikiden çok bağımsız örneklem grubu olan meslek değişkenine bağlı olarak, aralıklı ölçüm düzeyindeki güven indeks ortalamalarının kıyaslanması yapılacağından tek yönlü varyans analizi (ANOVA) tercih edilmiştir.

Analiz neticesine göre, bireylerin internet haber sitelerine ($F= 2.024$, $p < .05$), Twitter'a (X) ($F= 4.968$, $p < .001$), Instagram'a ($F= 5.373$, $p < .001$), YouTube'a ($F= 2.726$, $p < .005$), Tik Tok'a ($F= 2.469$, $p < .05$), geleneksel medya araçlarına ($F= 3.120$, $p < .005$), yeni medya araçlarına ($F= 2.051$, $p < .05$) güven düzeyleri ile yeni medya güvenilirlik algısı ($F= 3.626$, $p < .001$) düzeyleri mesleklerine göre anlamlı biçimde farklılaşmaktadır.

Ortaya konan anlamlı farklılaşmanın meslek değişkeninin hangi alt gruplar arasında olduğunu tespit edebilmek için homogeneity of variance testi uygulanmış, ilgili sonuca göre varyansların eşitliği durumunda Bonferroni, varyansların eşit olmadığı durumda ise Tamhane testi uygulanmıştır.

İnternet haber sitelerine güven düzeyinin hangi meslek grupları arasında farklılaştığını bulmak için Bonferroni testi uygulanmıştır. Sonuçta meslek grupları arasında herhangi bir anlamlı farklılaşmaya rastlanmamıştır.

Twitter'a (X) güven seviyesindeki farklılaşmanın hangi meslek gruplarında gerçekleştiğini bulmak için Tamhane testi yapılmıştır. Neticede öğrencilerin Twitter'a (X) ($\bar{X}=5.94$) güven düzeyleri emeklilerden ($\bar{X}=3.14$) ve ev hanımlarından ($\bar{X}=4.30$) anlamlı biçimde daha yüksek ($p < .05$) çıkmıştır. Yaş ve güven ilişkisi de göz önünde bulundurulduğunda bunun doğal bir sonuç olduğu yorumunu yapmak mümkündür.

Instagram'a güven seviyesindeki farklılaşmanın hangi meslek gruplarında gerçekleştiğini bulmak için Bonferroni testi yapılmıştır. Neticede öğrencilerin ($\bar{X}=5.33$) Instagram'a güven düzeyleri emeklilerden ($\bar{X}=2.50$), küçük esnaflardan ($\bar{X}=3.98$) ve ev hanımlarından ($\bar{X}=3.96$) anlamlı biçimde daha yüksek ($p < .05$) çıkmıştır.

Youtube'a güven seviyesindeki farklılaşmanın hangi meslek gruplarında gerçekleştiğini bulmak için Bonferroni testi yapılmıştır. Neticede öğrencilerin YouTube'a ($\bar{X}=5.41$) güven düzeyleri küçük esnaflardan ($\bar{X}=4.06$) anlamlı biçimde daha yüksek ($p < .05$) çıkmıştır.

Tik Tok'a güven seviyesindeki farklılaşmanın hangi meslek gruplarında gerçekleştiğini bulmak için Tamhane testi yapılmıştır. Neticede öğrencilerin ($\bar{X}=1.54$), işçilerin ($\bar{X}=1.85$) ve küçük esnafların ($\bar{X}=2.09$) Tik Tok'a güven düzeyleri ($\bar{X}=1.00$) öğretmenlerden anlamlı biçimde daha yüksek ($p < .05$) çıkmıştır.

Geleneksel medyaya güven seviyesinin hangi meslek grupları arasında farklılaştığını bulmak için Bonferroni testi yapılmıştır. Neticede emeklilerin ($\bar{X} = 6.39$) ve ev hanımlarının ($\bar{X} = 6.05$) geleneksel medyaya güven düzeyleri küçük esnaflardan ($\bar{X} = 4.56$) anlamlı biçimde daha yüksek ($p < .05$) çıkmıştır.

Yeni medyaya güven seviyesinin hangi meslek grupları arasında farklılaştığını bulmak için Bonferroni testi yapılmıştır. Neticede yeni medyaya güven düzeyi bakımından meslek grupları arasında herhangi bir anlamlı farklılaşmaya rastlanmamıştır.

Yeni medya güvenilirlik algısı seviyesinin hangi meslek grupları arasında farklılaştığını bulmak için Bonferroni testi yapılmıştır. Neticede yeni medya güvenilirlik algı düzeyi bakımından meslek grupları arasında herhangi bir anlamlı farklılaşmaya rastlanmamıştır.

Sonuçlara göre medya ve haberlere güven düzeyinin mesleklere göre istatistiki açıdan anlamlı bir biçimde farklılaştığını öngören 3 numaralı hipotez önemli ölçüde kabul edilmiştir.

3.2.6. Yeni Medya Araçlarına ve Haberlerine Güven Düzeyi ve Gelir

Bu başlık altında katılımcıların gelir düzeyleri ile onların yeni medya araç ve uygulamalarına güven seviyeleri arasında ilişki olduğu fikrine dayanan hipotezi test etmek için her ikisi de sürekli ölçüm düzeylerindeki değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla Pearson Correlation analizi uygulanmıştır. Tablo 9 ilgili analiz bulgularını içermektedir.

Tablo 9. Yeni Medya Araçlarına Güven ve Gelir Düzeyi Korelasyon Analizi Sonuçları

	İnt. Hab.	Face.	Twit.	Inst.	You Tube	Tik Tok	Whats App	Gelen. Medya Güv.	Yeni Med. Güv.	Yeni Medya Güv.AL	Genel Güven
Gelir	.021	.036	-.054	-.124**	-.135**	.003	-.045	-.039	-.075	-.157**	-.071

Katılımcıların gelir düzeyleri ile Instagram'a ($r = -.124$, $p < .001$) ve Youtube'a ($r = -.135$, $p < .001$), duydukları güven arasında zayıf, negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı korelasyon bulunmaktadır. Ayrıca gelir düzeyi değişkeni ile yeni medya güvenilirlik algısı ($r = -.157$, $p < .001$), güven düzeyleri arasında negatif anlamlı korelasyon bulunmuştur. Bu istatistikler, yüksek gelirli bireylerin Instagram'a ve YouTube'a güven düzeylerinin daha düşük olduğunu göstermektedir. Daha düşük gelirli kullanıcıların ise bu uygulamalara güven düzeyi daha yüksektir. Aynı durum yeni medya güvenilirlik algısı için de geçerlidir. Burada elde edilen sonuçlar daha önce gerçekleştirilen çalışmalara (Algül, 2015; Johnson & Kaye, 2002) zıt yönde olmuştur.

Bu sonuçlara göre bireylerin medyaya ve haberlere güven seviyesi ile gelirleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunduğunu öngören 4 numaralı hipotez kısmen kabul edilmiştir.

3.2.7. Yeni Medya Araçlarına Güven Düzeyi ve Eğitim

Katılımcıların yeni medya araç ve uygulamalarına güven düzeylerinin onların eğitim seviyesine göre değişeceğini ifade eden hipotezi test etmek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Bahsedilen hipotezi test etmek için ikiden çok bağımsız örneklem grubu bulunan eğitim düzeyi değişkenine bağlı olarak, aralıklı ölçüm düzeyindeki güven indeks ortalamalarının kıyaslanması için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır.

Analize göre katılımcıların; Twitter'a ($F = 4.968$, $p < .001$), Instagram'a ($F = 4.582$, $p < .001$), YouTube'a ($F = 3.878$, $p < .005$), WhatsApp'a ($F = 4.709$, $p < .001$), yeni medya araçlarına ($F = 3.851$, $p < .005$), tüm (genel) medya araçlarına ($F = 3.804$, $p < .05$) güven seviyeleri ile yeni medya güvenilirlik algısı ($F = 5.489$, $p < .001$) düzeyleri, eğitim seviyelerine göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşmaktadır.

Twitter'a (X) güven seviyesindeki farklılaşmanın hangi eğitim grupları arasında gerçekleştiğini bulmak için Bonferroni testi yapılmıştır. Neticede Yüksek Lisans ($\bar{X} = 5.89$), Lisans ($\bar{X} = 5.66$), Ön Lisans ($\bar{X} = 5.94$) ve orta öğretim mezunları İlköğretim ($\bar{X} = 3.65$) mezunlarına göre Twitter'a (X) anlamlı biçimde daha yüksek düzeyde güvenmektedirler ($p < .05$).

Instagram'a güven seviyesindeki farklılaşmanın hangi eğitim grupları arasında gerçekleştiğini bulmak için Bonferroni testi yapılmıştır. Neticede Ön Lisans ($\bar{X}=5.66$) ve orta öğretim mezunları ($\bar{X}=5.16$) İlköğretim ($\bar{X}=3.93$) mezunlarına göre Instagram'a anlamlı biçimde daha yüksek seviyede güvenmektedirler. Yine orta öğretim mezunları ($\bar{X}=5.16$), Lisans mezunlarına ($\bar{X}=4.41$) göre Instagram'a anlamlı biçimde daha yüksek düzeyde güvenmektedirler ($p < .05$).

Youtube'a güven seviyesindeki farklılaşmanın hangi eğitim grupları arasında gerçekleştiğini bulmak için Bonferroni testi yapılmıştır. Neticede, eğitim grupları arasında güven düzeyleri bakımından herhangi bir anlamlı farklılaşmaya rastlanmamıştır ($p < .05$).

WhatsApp'a güven seviyesindeki farklılaşmanın hangi eğitim grupları arasında gerçekleştiğini bulmak için Bonferroni testi yapılmıştır. Neticede, İlköğretim ($\bar{X}= 6.04$) mezunları, Lisans ($\bar{X}= 4.58$) ve Doktora ($\bar{X}= 2.43$) mezunlarına göre Whatsap'a anlamlı biçimde daha yüksek seviyede güvenmektedirler ($p < .05$).

Yeni medyaya güven seviyesinin hangi eğitim grupları arasında farklılaştığını bulmak için Bonferroni testi yapılmıştır. Neticede yeni medyaya güven düzeyi bakımından eğitim grupları arasında herhangi bir anlamlı farklılaşmaya rastlanmamıştır.

Genel tüm medya araçlarına güven seviyesinin hangi eğitim grupları arasında farklılaştığını bulmak için Bonferroni testi yapılmıştır. Neticede Ön Lisans ($\bar{X}= 4.92$) mezunlarının Doktora ($\bar{X}= 3.19$) mezunlarına göre genel tüm medya araçlarına güven düzeyleri istatistiksel olarak anlamlı biçimde daha yüksek ($p < .05$) çıkmıştır. Daha yüksek eğitim seviyesine sahip kişilerin medyaya daha çok şüphe ile yaklaşması doğal bir sonuçtur. Daha önce gerçekleştirilen çalışmalar (Kılıç & İspir, 2020; Andaleeb, Jamil, & Rajeb, 2022; Johnson & Kaye, 2002; Vilčeková, 2015) da benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Yeni medya güvenilirlik algısı seviyesinin hangi eğitim grupları arasında farklılaştığını bulmak için Bonferroni testi yapılmıştır. Neticede orta öğretim mezunlarının ($\bar{X}= 2.62$), İlköğretim ($\bar{X}= 2.32$) ve Lisans ($\bar{X}= 2.34$) mezunlarına göre yeni medya güvenilirlik algısı anlamlı biçimde daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca Ön Lisans ($\bar{X}= 2.61$) mezunlarının yeni medya güvenilirlik algısı Lisans mezunlarına ($\bar{X}=2.34$) göre anlamlı biçimde daha yüksektir.

Sonuçlara göre bireylerin medya ve haberlere güven düzeyinin eğitim seviyesine göre istatistiksel açıdan anlamlı şekilde farklılaştığını öngören 5 numaralı hipotez kabul edilmiştir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde bireyler için hem yerel hem ulusal hem de küresel düzeyde yaşanan gelişmeleri takip etmek büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenle, medya, bireylerin haber edinme süreçlerinde yoğun bir şekilde kullanılan temel bir araç haline gelmiştir. Haber tüketimi artık ağırlıklı olarak yeni medya platformları üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda, yeni medyanın haber edinme süreçlerinde basat bir rol üstlendiği söylenebilir. Ancak, bireylerin bu platformlara duyduğu güvenin sınırlı olduğu ve medya içeriklerine karşı şüpheli bir tutum sergilediği gözlemlenmektedir. Medya güvenliği, günümüzde hala önemini koruyan ve çözüm bekleyen temel bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir.

Yıllardır gerçekleştirilen çalışmalar (Balcı & Bekiroğlu, 2014; Olkun, 2017; Öze, 2020; Nazlı, 2019; Güngör, 2023) ve bu araştırma net bir şekilde geleneksel medyanın daha güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonucu geleneksel araçların denetim mekanizmasının olması ve yaptırımlar ile kanuni düzenlemeler dolayısıyla daha özenli yayın yapmalarına bağlamak mümkündür. İnsanlar için hala en güvenilir araç televizyondur. Bu da aracın geleneksel olması ve görüntünün inandırıcılığı, kanıt niteliğinin bulunması ile açıklanabilir.

Bu çalışmanın bulguları, katılımcıların tüm medya mecralarına duydukları güvenin orta düzeyde olduğunu ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Medya güven ilişkisi ile ilgili çalışmalarda genel itibarıyla insanların medyaya güveninin düşük olduğu sonucu çıkmaktadır. Ancak bu çalışmada her ne kadar yeni medyaya güven düşük olsa da tüm medyaya güvenin orta seviyede olması, araçların güven noktasında önemli bir yol aldığını göstermektedir.

Yaş, medyaya duyulan güvenin önemli belirleyicilerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Özellikle haber edinme amacıyla yoğun bir şekilde kullanılan yeni medya platformlarına duyulan güven açısından, genç

katılımcıların yaşlı bireylere kıyasla bu platformlara daha yüksek düzeyde güven duyduğu net bir şekilde gözlemlenmiştir. Bu bulgu, yaş grupları arasında medya tüketim alışkanlıkları ve güven algıları bakımından belirgin bir farklılık olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, özellikle daha yaşlı bireylerin yeni medya araçlarına duydukları güveni artırmaya yönelik stratejiler geliştirilmesi ve bu grupların ihtiyaçlarına uygun, güven verici yayın politikalarının benimsenmesi büyük önem taşımaktadır.

Cinsiyetin medya güvenirliliği üzerindeki etkileri, farklı medya araçlarına göre çeşitlilik göstermektedir. Her iki cinsiyet grubunun da farklı medya platformlarına yönelik güven düzeylerinde farklılıklar bulunmakla birlikte, genel medya güveni söz konusu olduğunda, kadınların medyaya duyduğu güvenin erkeklere kıyasla istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Bu bulgu, erkeklerin medyaya genel olarak daha şüpheli bir tutumla yaklaştığını ortaya koymaktadır.

Güven olgusu meslekler bazında incelendiğinde, öğrencilerin belirleyici bir role sahip olduğu gözlemlenmektedir. Yapılan karşılaştırmalı analizler, öğrencilerin Twitter (X), Instagram, YouTube ve TikTok gibi platformlara diğer meslek gruplarına kıyasla daha yüksek düzeyde güven duyduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu platformlar, günümüzde en yaygın kullanılan sosyal medya araçları arasında yer almakla birlikte, öğrencilerin bu platformlara duyduğu güvenin diğer meslek gruplarından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksek olması dikkat çekicidir. Bu durum, öğrencilerin dijital platformlara yönelik tutumlarının ve güven algılarının mesleki gruplar arasında önemli bir farklılık gösterdiğine işaret etmektedir.

Gelir düzeyi de medyaya duyulan güven üzerinde anlamlı bir belirleyicidir. Yüksek gelir grubundaki katılımcıların medyaya duydukları güvenin düşük olduğu, buna karşılık düşük gelir grubundaki bireylerin ise medyaya daha yüksek düzeyde güven duyduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, düşük gelir grubundaki bireylerin medya içeriklerini daha az eleştirel bir yaklaşımla ve daha az şüpheli bir tutumla takip etme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Gelir düzeyi ile medyaya güven arasındaki bu ilişki, sosyoekonomik faktörlerin medya algısı üzerindeki etkisini açık bir şekilde yansıtmakta ve medya tüketim davranışlarının ekonomik koşullarla nasıl şekillendiğine dair önemli bir perspektif sunmaktadır.

Eğitim düzeyi, medyaya duyulan güven üzerinde önemli ve çok yönlü bir etkiye sahiptir. Araştırma bulguları, tüm medya araçlarına duyulan güven bağlamında eğitim seviyesi ile medyaya güven arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Yüksek eğitilmiş bireylerin, özellikle doktora düzeyindeki katılımcıların, daha düşük eğitim seviyesine sahip kişilere kıyasla tüm medya araçlarına daha az güven duyduğu tespit edilmiştir. Bu durum, yüksek eğitilmiş bireylerin medya içeriklerine daha eleştirel ve şüpheli bir yaklaşımla bakmalarının doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Eleştirel düşünme becerilerinin gelişmiş olması, bu bireylerin medya mesajlarını daha sorgulayıcı bir tutumla analiz etmelerine ve dolayısıyla medyaya genel anlamda daha düşük düzeyde güven duymalarına yol açmaktadır. Bu bulgu, eğitim düzeyinin medya okuryazarlığı ve güven algısı üzerindeki belirleyici rolünü açık bir şekilde yansıtmaktadır.

Medyaya duyulan güven, birçok faktörden etkilenen bir olgudur. Bu çalışmanın bulguları, demografik niteliklerin de medyaya güven üzerinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Farklı bireysel özelliklerin, güven algısını farklı şekillerde şekillendirdiği görülmüştür. Çalışmanın sonuçları, medyanın güvenirliliğine yönelik eleştirilerde yalnızca araçlar, mesajlar ve kaynaklar üzerinde odaklanmanın eksik bir yaklaşım olduğunu göstermektedir. Medyaya güvenin düşük olması sadece bu unsurlarla açıklanamaz; aynı zamanda alıcı konumundaki bireylerin demografik özellikleri de güvenin belirleyicileri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu bulgu, medya güvenirliliği tartışmalarında bireylerin sosyodemografik yapısının da dikkate alınması gerektiğini vurgulamakta ve medya tüketim süreçlerinde alıcıların rolünün göz ardı edilmemesi gerektiğine işaret etmektedir.

Bu çalışmada, medyaya duyulan güven üzerinde demografik unsurların etkileri incelenmiştir. Elde edilen bulgular, demografik faktörlerin güven algısını şekillendirmede önemli bir rol oynadığını ortaya koymakla birlikte, bu etkilerin altında yatan dinamiklerin daha detaylı analiz edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. İlerleyen çalışmalarda, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak (örneğin derinlemesine mülakatlar veya odak grup tartışmaları) her bir demografik unsurun güveni nasıl etkilediği ve bu etkiye yol açan temel parametrelerin neler olduğu araştırılabilir. Ayrıca, farklı demografik grupların medya tüketim alışkanlıkları, eleştirel düşünme becerileri, sosyokültürel bağlamları ve medya okuryazarlık düzeyleri gibi

faktörlerin güven üzerindeki etkileri incelenerek, bu gruplara özgü dinamiklerin anlaşılması sağlanabilir. Bu tür çalışmalar, medyaya güvenin karmaşık yapısını daha iyi anlamaya ve bu alanda daha etkili stratejiler geliştirmeye katkı sağlayacaktır.

5. Extended Abstract

This study investigates the level of media credibility and the impact of demographic variables on trust. Aiming to determine individuals' level of trust in the media and the influence of demographic variables on trust, this study was conducted using the causal-comparative research method, one of the quantitative research methods, with 668 participants residing in Konya. The research sought to answer the questions: "What is the level of individuals' trust in the media?" and "Do demographic variables influence perceptions of trust?" This study distinguishes itself from previous research by examining the effect of occupational demographic variables on trust. The study is limited to the relationship between demographic characteristics and trust. Additionally, the field research was conducted between June 15, 2022, and August 15, 2022, with individuals over the age of 18 residing in central Konya.

News is most frequently followed through online news websites. Following online news websites, the most commonly used platforms for news consumption are Instagram, WhatsApp, YouTube, television, Twitter, Facebook, newspapers, radio, magazines, and TikTok, respectively. The results clearly indicate that participants primarily follow news through new media platforms and applications. New media platforms significantly surpass traditional media in terms of being the primary source of news for participants.

Television is the most trusted medium among participants, followed by newspapers and Twitter. The least trusted platform is TikTok, with Facebook and magazines ranking just above it in terms of low trust. Participants exhibit a markedly higher level of trust in traditional media tools and platforms compared to new media tools and platforms. Overall, participants' trust in media platforms can be classified as "moderate."

As participants' age increases, their trust in Twitter, Instagram, and YouTube decreases, whereas younger participants tend to trust these platforms more. Furthermore, a positive and significant correlation exists between age and trust in traditional media ($r = .101$, $p < .0015$), while a negative and significant correlation exists between age and trust in new media platforms ($r = -.188$, $p < .001$). Additionally, a negative and significant correlation is found between age and new media credibility perception ($r = -.170$, $p < .001$). These results indicate that younger participants have higher trust levels in Twitter, Instagram, and YouTube, while older participants exhibit lower trust in these platforms. Based on these findings, Hypothesis 1 (There is a significant relationship between participants' trust in new media news and their age) is accepted.

Male participants ($\bar{x} = 3.39$) exhibit significantly higher trust in Facebook compared to female participants ($\bar{x} = 2.91$) ($t = -2.703$, $p < .05$). Similarly, male participants ($\bar{x} = 1.74$) have significantly higher trust in TikTok than female participants ($\bar{x} = 1.50$) ($t = -2.019$, $p < .05$). On the other hand, female participants have significantly higher trust in Instagram ($\bar{x} = 5.04$), traditional media tools ($\bar{x} = 5.56$), and all media tools ($\bar{x} = 4.84$) compared to male participants ($\bar{x} = 4.39$, $\bar{x} = 4.94$, $\bar{x} = 4.53$) ($t = 3.287$, $t = 3.932$, $t = 3.287$, $t = 2.675$, $p < .05$). According to these results, Hypothesis 2 (Participants' trust levels in media and news significantly differ based on gender) is accepted.

Participants' trust levels in online news websites ($F = 2.024$, $p < .05$), Twitter ($F = 4.968$, $p < .001$), Instagram ($F = 5.373$, $p < .001$), YouTube ($F = 2.726$, $p < .005$), TikTok ($F = 2.469$, $p < .05$), traditional media tools ($F = 3.120$, $p < .005$), new media tools ($F = 2.051$, $p < .05$), and new media credibility perception ($F = 3.626$, $p < .001$) significantly differ based on occupation. Based on these findings, Hypothesis 3 (Participants' trust levels in media and news significantly differ based on occupation) is substantially accepted.

Participants with higher income levels exhibit lower trust in Instagram and YouTube, whereas those with lower income levels demonstrate higher trust in these platforms. The same pattern applies to the perception of new media credibility. Based on these findings, Hypothesis 4 (There is a significant

relationship between participants' trust levels in media and news and their income levels) is partially accepted.

Individuals with higher education levels tend to trust the media less. Based on these findings, Hypothesis 5 (Participants' trust levels in media and news significantly differ based on their education level) is accepted.

Various factors influence trust in the media. The findings of this study reveal that demographic characteristics also significantly impact trust. Different individual characteristics affect trust in different ways. As a result of the study, it has been determined that it is incorrect to assume that media credibility issues stem solely from the tools and sources themselves. Instead, one of the many factors influencing trust is individuals' demographic characteristics. In other words, just as tools, messages, and sources shape trust, so too do the recipients of the information.

Araştırmacıların Katkı Oran Beyanı / Contribution of Authors

Yazarların çalışmadaki katkı oranları Mustafa GÜNGÖR %50/ Birol GÜLNAR %50 şeklindedir.
The authors' contribution rates in the study are Mustafa GÜNGÖR %50/ Birol GÜLNAR %50 form.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

Kaynakça

- Akyüz, S. S. (2019). 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri Öncesi Son Dakika Haber Bildirimlerinin İçerik Analizi: Haber Türleri, Tık Tuzakları Ve İktidar-Muhalefet Haberlerinin Dağılımı. *İNİF E - Dergi*, 4(2), 153-167.
- Akyüz, S. S., Gülnar, B., & Kazaz, M. (2021). Yeni Medyada Haber Güvenirliği Sorunu: Üniversite Öğrencilerinin Sahte/Yalan Haberlere Yönelik Doğrulama Refleksleri. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 2816-2840.
- Algül, A. (2015). Kurumsal ve Demografik Özelliklerin İnternet Haber Medya Güvenirliği Üzerine Etkisi. *Öneri*, 11(44), 257-273.
- Andaleeb, S. S., Jamil, R., & Rajeb, M. (2022). Demographic Effects on TV News Credibility: Perceptions in Bangladesh. *Media Watch*, 13(1), 49-68. doi:10.1177/09760911221086048
- Atik Taşkıran, İ. (2018). Dijital Gazetelerin Sosyal Medya Stratejileri ve Sosyal Medyanın Haber Okunurluğuna Etkisi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi (AKİL)*, Aralık(30), 218-240.
- Aydoğdu Karaaslan, İ. (2018). Online Gazeteciliğe Geçişte Değişen Haber Tüketim Pratikleri: Yetişkinler Üzerine Bir Araştırma. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Aralık(30), 241-259.
- Ayman, M. (2013). Küreselleşme ve Sosyal Medya Uygulamaları. M. C. Öztürk içinde, *Dijital İletişim ve Yeni Medya* (s. 170-193). Anadolu Üniversitesi.
- Balcı, Ş., & Bekiroğlu, O. (2014). Medyanın Kritik ve Süreğen Dönemeci: Üniversite Öğrencilerinin Gözünden Medya Haberlerinin Güvenilirliği. *Selçuk İletişim*, 8(2), 192-217.
- Başaran İnce, G. (2017). Yeni Medyanın Haber Tüketim Pratiklerine Etkisi: Ampirik Bir Değerlendirme. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 8(30), 189-214.
- Bergström, A., & Belfrage, M. (2018). News in Social Media Incidental consumption and the role of opinion leaders. *Digital Journalism*, 6(5), 583-598. doi:10.1080/21670811.2018.1423625
- Bryman, A., & Cramer, D. (2001). *Quantitative Data Analysis with SPSS Release for Windows*. Routledge.
- Bucy, E. (2003). Media Credibility Reconsidered: Synergy between On-Air and Online News. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 80(2), 247-264. https://www.researchgate.net/publication/234691400_Media_Credibility_Reconsidered_Synergy_between_On-Air_and_Online_News adresinden alındı
- Cebeci, S. (1997). *Bilimsel Araştırma ve Yazma Teknikleri*. Alfa.
- Cengiz, M. F., & Patan, İ. (2021). Haberde Gerçeklik: Sosyal Medyada Gerçeklik Algısı Üzerine Bir Analiz. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 235-259.
- Erdoğan, İ. (2003). *Pozitivist Metodoloji: Bilimsel Araştırma Tasarımı İstatistiksel Yöntemler Analiz ve Yorum*. Erk.
- Eveland, W. P., & Shah, D. V. (2003). The Impact of Individual and Interpersonal Factors on Perceived News Media Bias. *Political Psychology*, 24(1), 101-117. doi:10.1111/0162-895X.00318
- Fisher, C. (2016). The trouble with 'trust' in news media. *Communication Research and Practice*, 2(4), 451-465. doi:10.1080/22041451.2016.1261251
- Flanagin, A. J., & Metzger, M. J. (2003). The perceived credibility of personal Web page information as influenced by the sex of the source. *Computers in Human Behavior*, 19(6), 683-701. doi:10.1016/S0747-5632(03)00021-9
- Göksel, A. G., & Akgül, A. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medyaya Güven Düzeyinin İncelenmesi. *Spormetre*, 19(4), 241-256. doi:10.33689/spormetre.976094
- Güngör, M. (2023). *Yeni Medyaya Güven Algısının Belirleyicileri: Haber Kaynakları, Haber Değer Etmenleri ve Kullanım Motivasyonları*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güz, N., & Yanık, H. (2020). Toplumsal Sorumluluk Yaklaşımı ve Güven Bağlamında Medya ve Kamuoyu Araştırmaları Arasındaki İlişki. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(1), 298-336.
- Güz, N., Yegen, C., & Yanık, H. (2017). Haber ve Bilgi Alma Aracı Olarak Yeni Medya: Muş İli Örneği. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(4), 1404-1417.
- Hermida, A. (2010). Twittering The News: The Emergence Of Ambient Journalism. *Journalism Practice*, 4(3), 297-308.

- İnce, M. (2018). *Haber Edinme Aracı Olarak İnternet ve İnternet Haberciliği*. Eğitim Yayınevi.
- İnce, M., & Koçak, M. C. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları: Necmettin Erbakan Üniversitesi Örneği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Karabük Üniversitesi*, 7(2), 736-749. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/joiss/issue/32387/360236> adresinden alındı
- Johnson, T. J., & Kaye, B. K. (2002). Webelievability: A Path Model Examining How Convenience and Reliance Predict Online Credibility. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 79(3), 619-642. doi:10.1177/107769900207900306
- Kavaklı, N. (2019). Yalan Haberle Mücadele ve İnternet Teyit/Doğrulama Platformları. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 663-682.
- Kazaz, M., & Akyüz, S. S. (2019). *Sahte Haber*. Literatürk Yayınları.
- Kılıç, D., & İspir, B. (2020). Sosyal Medyada Haber İçeriklerine Güven ve Kullanıcı Motivasyonları. *Kurgu*, 28(1), 266-285.
- Kiousis, S. (2001). Public Trust or Mistrust? Perceptions of Media Credibility in the Information Age. *Mass Communication and Society*, 4(4), 381-403.
- Koyuncu, E. (2016). Haber Ajanslarının Hedef Kitleye Doğrudan Ulaşımı ve Etkileşimi Üzerine Bir İnceleme: Instagram ve Twitter Örneği. *İNİF E - Dergi*, 1(2), 50-63.
- Kutlu, A., & Doğan, E. (2020). Kesin Bilgi, Yayılmı: Hakikat Sonrası Çağda Yalan Haberlere İlişkin Y Kuşağının Tutum ve Davranışları. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*(34), 83-101. doi:10.31123/akil.696515.
- Lasorsa, D. L., Lewis, S. C., & Holton, A. (2012). Normalizing Twitter: Journalism Practice in an Emerging Communication Space. *Journalism Studies*, 13(1), 19-36.
- Lee, C. S., & Ma, L. (2012). News Sharing in Social Media: The Effect of Gratifications and Prior Experience. *Computers in Human Behavior*, 28(2), 331-339.
- Lee, T.-T. (2010). Why They Don't Trust the Media: An Examination of Factors Predicting Trust. *American Behavioral Scientist*, 54(1), 8-21.
- Lytvynenko, J. (2020). Son Dakika Gelişmelerinde Sahte Haber ve Bilgi Operasyonlarını Takip Etmek. C. Silverman içinde, *Dezenformasyon ve Medya Manipülasyonu Üzerine Doğrulama El Kitabı* (s. 82-92). European Journalism Centre.
- Nazlı, R. S. (2019). Değişen Habercilik ve Haber: Güven İlişkisi Üzerine Bir Saha Araştırması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(2), 977-1005.
- Neuman, W. L. (2014). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. Pearson.
- Norusis, M. J. (2002). *SPSS 11.0 Guide to Data Analysis*. Prentice Hall.
- Olkun, E. (2017). *Medya Haberlerinin Güven Algısı Üzerinde Etkili Olan Faktörler: Konya Örneği*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öze, N. (2020). Kuzey Kıbrıs'ta İnternet Tabanlı Kaynaklardan Haber Okuma: Okuyucudaki Değişim ve Güven İlişkisi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gjfer)*, 8(1), 363-386.
- Pazarbaşı, B. (2020). Dijital Çağda "Habere İnanmıyorsunuz" Sahte Haber, Gazetecilik/ ve Gerçek. S. Koç Akgül, & B. Pazarbaşı içinde, *Dijitalin Ritmi: İletişim, Medya ve Kültür Alanlarında Yeni Perspektifler* (s. 202-227). Hiperyayın.
- Segado-Boj, F., Díaz-Campo, J., & Quevedo Redondo, R. (2019). Influence of the 'News Finds Me' Perception on News Sharing and News Consumption on Social Media. *Communication Today*, 10(2), 90-104.
- Shim, K., Golan, G. J., Day, A. G., & Yang, S.-U. (2015). Beyond the Western Masses: Demography and Perceptions of the Credibility of Pakistani Media. *International Journal of Communication*, 9(2015), 2282-2305. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/2023/1429> adresinden alındı
- Sundar, S. S., Jia, H., Waddell, T. F., & Huang, Y. (2015). Toward a Theory of Interactive Media Effects (TIME): Four Models for Explaining How Interface Features Affect User Psychology. S. S. Sundar içinde, *The Handbook of the Psychology of Communication Technology* (s. 47-86). John Wiley & Sons, Inc.
- Tandoc Jr., E. C., Lim, Z. W., & Ling, R. (2018). Defining "Fake News": A Typology of Scholarly Definitions. *Digital Journalism*, 6(2), 137-153.
- Taşdelen, B. (2020). Enformasyondan Bilgi'ye: Üniversite Öğrencileri Haberleri Sosyal Medyadan mı Öğrenir? *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 241-252.

- Türkoğlu, H. S., & Doğan, B. Ö. (2018). Sosyal Medya Üzerinden Okurun Değişimi ve Bilgi Güvenirliği. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 371-385.
- Uçak, O. (2018). *Haber Uygulamaları*. Eğitim Yayınevi.
- Vilčeková, L. (2015). Factors Influencing Perception Of Media Credibility In Slovakia. F. Uslu (Dü.), *International Conference on Advances in Education and Social Sciences Abstracts & Proceedings*. içinde Ocerint Publishing. http://www.ocerint.org/adved15_epublication/papers/95.pdf adresinden alındı
- Vis, F. (2012). Twitter As A Reporting Tool For Breaking News: Journalists Tweeting The 2011 UK Riots. *Digital Journalism*, 1(1), 27-47.
- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The Spread of True and False News Online. *Science*, 359(6380), 1146-1151.
- Wardle, C. (2020). Bilgi Düzensizliği Çağı. C. Silverman içinde, *Dezenformasyon ve Medya Manipülasyonu Üzerine Doğrulama El Kitabı* (s. 9-15). European Journalism Center-Teyit.
- Yıldızgörür, M. (2018). *Sosyal Medya Güvenilirlik Algısının Bilgi Paylaşma Davranışıyla İlişkisi: Anadolu Üniversitesi Öğrencileri Örneği*. [Doktora Tezi]. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, A., & Taylan, A. (2015). Alternatif Kamusalılık Açısından İnternet Gazeteciliği: Haber Sitelerinde Okuyucu Yorumları. *Atatürk İletişim Dergisi*(9), 205-222.

Türk Devletleri Teşkilatının Türkiye İhracatına Etkisinin Çekim Modeli ile Analizi

Baybarshan Ali KAZANCI*

ÖZ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarına kavuşan beş Türk Cumhuriyeti ile Türkiye, tarihsel, etnik ve kültürel bağlarını dikkate alarak uluslararası örgüt düzeyinde Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) temellerini atmışlardır. Bu teşkilat, belirli dönemlerde yaşanan duraksamalara rağmen, gerçekleştirilen zirvelerle kurumsal düzeydeki işbirliklerini giderek güçlendirmektedir. TDT, tam ve gözlemci üyeleriyle, Türk dünyasının entegrasyonuna yönelik önemli adımlar atmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, Türk Devletleri Teşkilatı'nın Türkiye'nin ihracatı üzerindeki etkisini ekonometrik yöntemlerle incelemektir. Çalışma kapsamındaki panel veriler, çekim modeli çerçevesinde değerlendirilmiştir. Araştırmada, Türkiye'nin TDT ülkelerine yaptığı ihracat bağımlı değişken olarak ele alınmış; ülkelerin Gayrisafi Yurtiçi Hasılası (GSYH), başkentler arası mesafe, nüfusları, ticari serbestlik oranları ve ortak din gibi faktörler ise bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir.

Elde edilen bulgulara göre Türkiye'nin TDT ülkelerine ihracatını ülkelerin GSYH'leri pozitif yönde, iki ülke arasındaki mesafe negatif yönde etkilemektedir. Çalışmanın sonuçları, çekim modelinin geçerliliğini doğrulamakta ve modelde yer alan tüm bağımsız değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin ihracat performansı üzerinde GSYH, ortak din ve ticari serbestlik faktörleri olumlu etkiler oluştururken; mesafe ve nüfus değişkenleri ise olumsuz yönde bir etki yapmaktadır. Bu sonuçlar, Türkiye'nin TDT üyesi ülkelere yönelik ticaret stratejilerinin geliştirilmesinde bir rehber niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, Türk Cumhuriyetleri, Panel Veri, Çekim Modeli, Dış Ticaret

Analysis of the Effect of the Organization of Turkic States on Turkish Exports with the Gravity Model

ABSTRACT

Following the dissolution of the Soviet Union, five Turkic Republics gained their independence and, together with Türkiye, established the foundations of the Organization of Turkic States (OTS) by considering their historical, ethnic, and cultural ties. Despite occasional setbacks, the organization has strengthened its institutional collaborations through summits, with the observer memberships of Hungary and the Turkish Republic of Northern Cyprus further bolstering these efforts.

The primary objective of this study is to empirically examine the impact of the Organization of Turkic States on Türkiye's exports. The panel data collected for this study have been evaluated within the framework of the gravity model. In the research, Türkiye's exports to OTS countries have been considered as the dependent variable, while the countries' Gross Domestic Product (GDP), distance between capitals, population, trade openness, and shared religion have been defined as independent variables.

The findings indicate that the GDP of the countries positively affects Türkiye's exports to OTS members, while the distance between countries has a negative impact. The results confirm the validity of the gravity model, demonstrating that all independent variables included in the model are statistically significant. GDP, shared religion, and trade openness factors positively influence Türkiye's export performance, whereas distance and population factors have a negative effect. These results serve as an important guide for developing Türkiye's trade strategies toward OTS member countries.

Keywords: Organization of Turkic States, Turkic Republics, Panel Data, Gravity Model, Foreign Trade

1. Giriş

21. yüzyılda uluslararası iktisadın önemli bir alt dalı olarak dış ticaret, ülkeler arasında ekonomik bağımlılığın yanı sıra birçok yönden etkileşim ve bağlılık oluşturmıştır. Küreselleşmenin hızla yayılması ve ülkelerin dışa açık ekonomi modellerini benimsemeleri, Soğuk Savaş döneminde serbest piyasa modeline karşı olan dirençlerin aşılmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Sovyetler Birliği'nin dağılması ve bu birliğin parçaları olan Türk Cumhuriyetleri'nin (Azerbaycan,

* **Corresponding Author/Sorumlu Yazar,** Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye/ Asst. Prof., Kırıkkale University, Kırıkkale, Türkiye, kazanci@kku.edu.tr

Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/Article Submission and Acceptance Dates: 16.08.2024-18.03.2025

Citation/Atf: Kazancı, B. A. (2025). Türk Devletleri teşkilatının Türkiye ihracatına etkisinin çekim modeli ile analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56, 232-246. <https://doi.org/10.52642/susbed.1534304>

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan) yeni dünya düzenine entegre olma çabaları belirgin hale gelmiştir. Ancak, bağımsızlığın ilk yıllarında, bu cumhuriyetler hem kendi aralarında hem de küresel ekonomide serbest piyasa modeline dayalı ekonomik ve ticari ilişkiler geliştirmekte zorluklar yaşamıştır. Bu dönemde, sosyalist sistemin mirasından kurtulma çabaları ekonomik reform süreçlerini şekillendirmiştir.

Özellikle 1991 sonrası dönemde, Merkezi Asya'daki yeni sınır düzenlemeleri, kuzeyde Rusya, güneyde ise Çin ve İran gibi bölgesel güçlerin etkisi altında olan ve denize kıyısı bulunmayan Türk Cumhuriyetleri'ni yeni arayışlara yöneltmiştir. Sosyalist ekonominin yıkıntıları arasında kalan bu beş Türk Cumhuriyeti, uluslararası örgütlere üyeliği bir çıkış yolu olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda Türkiye, bölgedeki Türk Cumhuriyetleri ile tarihsel, etnik ve dilsel ortaklıklarını değerlendirerek yeni bir iş birliği girişiminde bulunmuştur (Kazancı & Dikkaya, 2021, s. 337). Bu çerçevede, 1992 yılında Türkiye'de imzalanan Ankara Anlaşması, Türk Konseyi'nin (bugünkü adıyla Türk Devletleri Teşkilatı) temellerini atmıştır. Ancak, bu yeni bağımsız devletlerin siyasi yapılanma süreçleri ve yaşanan siyasi/ekonomik krizler nedeniyle iş birliği başlangıçta duraklamalar yaşamıştır. Bağımsızlığın ilan edildiği 1991 yılından günümüze kadar geçen süreçte gerçekleştirilen zirvelerle güçlenen ve günümüzde Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) olarak bilinen iş birliği yapısı, çoklu kurumsal stratejileri bünyesine alarak genişlemiştir.

Günümüz itibarıyla TDT, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye'yi tam üye olarak bünyesinde barındırırken, Macaristan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türkmenistan gözlemci üye statüsü ile organizasyona dahil olmuştur. Coğrafi olarak TDT ülkelerinden uzak ve kara sınırı bağlantısı olmayan Macaristan'ın, Türk dünyası ile iş birliği kurma çabaları, Avrupa Birliği üyesi olmasına rağmen uluslararası arenada dikkat çekmektedir. Dolayısıyla TDT, Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler açısından stratejik bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Türkiye, ihracat odaklı büyüme stratejisi kapsamında özellikle son yıllarda Türk Cumhuriyetleri ile olan ticari ilişkilerini güçlendirmekte ve bu ilişkilerde lokomotif bir rol üstlenmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türk Devletleri Teşkilatı'na tam ve gözlemci üye olan ülkelerin Türkiye ihracatındaki yerini çekim modeli ile analiz etmektir. 2004-2022 yılları arasında elde edilen istatistiksel rakamlar panel veri analizi yöntemiyle incelenecek ve bulgular, ekonometrik veriler ışığında değerlendirilecektir. Bu bağlamda, ilk olarak Türk Devletleri Teşkilatı'nın tarihsel gelişimi kısaca ele alınacak, ardından ülkelerin makroekonomik verileri ve ikili ticaret ilişkileri üzerinde durulacaktır. Takip eden bölümde çekim modelinin metodolojik temeli oluşturulacak ve ilgili literatür çalışmaları üzerinden bir kuramsal çerçeve sunulacaktır. Son olarak, ekonometrik analizler ve sonuçlar yorumlanarak, politika önerileri geliştirilecektir.

2. Türk Devletleri Teşkilatı: Tarihsel Çerçeve

Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasına kadar, farklı bloklarda yer almış ve bu nedenle kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştirememişlerdir. 1990'lı yılların başında, SSCB'nin çözülmesiyle bağımsızlıklarını kazanan Merkezi Asya ülkeleri ile Türkiye, tarihsel kimliklerine dayanan bir dış politika benimsemiştir (Amirbek vd., 2017, s. 166). Türkiye, Türk Dünyası'na yönelik olarak ortak dil, tarih ve kültürel bağlar çerçevesinde, hükümetler üstü bir devlet politikası izlemektedir (Taldybayeva, 2012, s.35). Ancak bağımsızlığın ilk döneminde Merkezi Asya, Rusya, Çin ve ABD gibi küresel güçlerin nüfuz mücadelesine sahne olmuştur. Bölge ülkeleri, herhangi bir küresel güce bağımlı bir strateji benimsemek yerine, Türkiye'yi bir rol model olarak almış ve bu doğrultuda stratejik adımlar atmışlardır. Bu durumun en somut kanıtı, SSCB'nin dağılmasından hemen sonra, 1992 yılında Türkiye öncülüğünde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan devlet başkanlarının katılımıyla gerçekleştirilen ilk zirvede Ankara Anlaşması'nın imzalanması ve Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Sekreteryası'nın İstanbul'da kurulmasıdır. Bu bağlamda, Türk Devletleri Teşkilatı, etnik ve tarihsel kökenlere dayanan bir iş birliği ve entegrasyon modelidir.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın (eski adıyla Türk Konseyi) ilk adımı olarak kabul edilen zirve süreci, 1992 yılında imzalanan Ankara Anlaşması kapsamında serbest ticaret, altyapı, enerji ve üstyapı gibi ekonomik konulara odaklanmıştır. İlerleyen yıllarda gerçekleştirilen zirvelerle birlikte, dört ülkenin (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye) tam üyeliğiyle 2009 yılında Nahçıvan Anlaşması imzalanmış ve Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi kurulmuştur. 2010 yılında, teşkilatın kurumsal yapısı, Devlet Başkanları

Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Daimi Sekreteryası, Aksakallar Konseyi ve Kıdemli Memurlar Komitesi ile tamamlanmıştır (Türk Devletleri Teşkilatı, 2024a).

Çeyrek asrı aşkın bir süredir faaliyet gösteren bu organizasyon, 2011-2023 yılları arasında toplamda 10 zirve gerçekleştirmiştir. 2021 yılında Türk Konseyi'nin ismi, 8. zirvede Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) olarak güncellenmiştir. Aynı dönemde Macaristan (2018), Türkmenistan (2021) ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (2022) gözlemci üye olarak TDT'ye katılmış ve teşkilatın etki alanı genişlemiştir (Türk Devletleri Teşkilatı, 2024b). Teşkilatın amaçları değerlendirildiğinde, üye ülkeler arasında ortak paydada birleşilerek ekonomik, ticari, kültürel ve diğer alanlarda işbirliklerinin öne çıktığı görülmektedir. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için üye ülkeler nezdinde çok sayıda istişare toplantısı ve alt çalışma grupları oluşturulmuştur. Diğer bir ifadeyle, Türk devletleri, uluslararası seviyede küresel rekabete entegre olma sürecinde gerekli strateji ve politikaları, TDT çatısı altında istişare kültürü çerçevesinde geliştirmektedir (Özhavzalı, 2023, s. 157). Özellikle Avrupa Birliği üyesi Macaristan'ın destekleri ile TDT Avrupa Ofisi'nin açılması ve 2023 yılındaki zirvede Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın gözlemcilik statüsü kazanması, teşkilatın uluslararası arenadaki kurumsal itibarını artırmaktadır. Bu bağlamda, Avrupa ile Asya arasında çoklu uluslararası işbirliklerinin geliştirilmesi, teşkilatın etki alanını gelecekte daha da genişletebilecek ve ticari ilişkilerin büyümesine katkı sağlayabilecek bir zemin hazırlayacaktır.

3. Türkiye'nin TDT Üyeleri ile Ticari İlişkileri

Dünya ticaret tarihinin önemli dönüm noktalarından biri olan İpek Yolu'nun geçtiği Türk coğrafyası, birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu bağlamda, asırlardır küresel ve bölgesel çekişmelerin merkezinde yer alan Merkezi Asya'daki Türk ülkeleri, yaklaşık 70 yıl boyunca sosyalist ekolün ilkeleri doğrultusunda kurumsal yapılar inşa etmiştir. 1991 yılının sonunda Sovyetler Birliği'nin dağılması ve ardından liberalizmin dünya ekonomisinde hâkim akım haline gelmesiyle, Türk Cumhuriyetleri zengin enerji rezervleriyle ön plana çıkmıştır.

Doğu'nun Batı'ya açılan kapısı Azerbaycan, Kafkasya'da Ermenistan ile yaşadığı savaşlar nedeniyle ekonomik ilerlemesini ciddi şekilde yavaşlatmış ve ülkenin küresel piyasalara entegrasyonunu engellemiştir. Bu nedenle, zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına rağmen Azerbaycan, enerji sektörü dışında küresel arenada güçlü bir izlenim bırakmayı başaramamıştır. Türk devletleri arasında en büyük yüzölçümüne sahip olan Kazakistan, uyguladığı ekonomik ve idari reformlarla en gelişmiş ülke konumundadır. Ayrıca, enerji kaynaklarının neoliberal koşullara uygun şekilde kullanımı konusunda en hızlı hareket eden ülkelerden biridir. Ekonomik, idari ve hukuki dönüşümde başarılı olan Kırgızistan, stratejik coğrafi konumuna rağmen sınır ve su kaynakları sorunları nedeniyle ekonomik büyümede engellerle karşılaşmaktadır. Sosyalizm sonrası dönemde Özbekistan ekonomisi, doğalgaz rezervlerine ve pamuk ihracatına dayalı bir strateji izlemektedir. Türkmenistan ise yoğun kamu etkisinin devam ettiği bir ekonomik yapıya sahip olup, liberalist reformlar konusunda verimli sonuçlar elde edememektedir (Kazancı, 2024). Macaristan ekonomik yapısı ise gelişmiş Avrupa ülkelerine yakınlığı nedeniyle dış ticaret dinamikleri Merkezi Asya ülkelerine göre iyi durumdadır.

Liberalizasyonun getirdiği küresel rekabet, seri üretim fazlasına yol açmış ve bu durum, dış ticareti dünya ekonomisinin temel unsurlarından biri haline getirmiştir. İhracat ve ithalat gibi dış ticaret unsurları, gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH), ekonomik büyüme, kişi başına gelir ve ödemeler bilançosu gibi makroekonomik göstergeleri doğrudan etkilemektedir. 2022 yılı verilerine göre, TDT ülkelerinin dış ticaret performansı Tablo 1'de sunulmaktadır. Dünya genelinde toplam 105,044 trilyon dolar GSYH elde edilmiş, TDT ülkeleri ise 1,547 trilyon dolar hasıla üretmiş ve bu miktar, dünya GSYH'sinin %1,47'sini oluşturmuştur. En yüksek hasılayı üreten ilk üç ülke Türkiye (907 milyar dolar), Kazakistan (225 milyar dolar) ve Macaristan (177 milyar dolar) olmuştur. Dünya genelinde ekonomik büyüme oranı %2,7 iken, TDT ülkelerinin ortalama büyüme oranı %4,59 olarak kaydedilmiştir. Bu ülkeler arasında Kırgızistan %7,02, Özbekistan %5,67, Türkiye ise %5,53 büyüme oranlarıyla öne çıkmaktadır. Türkmenistan ise %1,62 büyüme oranı ile son sırada yer almaktadır.

Tablo 1. Ülkeler Bazında Mal Ticaretinin Makro Ekonomik Performansları (2022)

	GSYH (Milyar Dolar)	GSYH Büyümesi (%)	Mal İhracatı (Milyar Dolar)	Dünya İhracat Payı (%)	Mal İthalatı (Milyar Dolar)	Dünya İthalat Payı (%)	Mal Ticaret Dengesi (Milyar Dolar)	Dışa Açıklık (%)
Azerbaycan	78,721	4,58	38,147	0,15	14,540	0,05	23,607	%66,9
Kazakistan	225,496	3,2	84,593	0,33	50,934	0,19	33,659	%60
Kırgızistan	10,931	7,02	2,255	0,01	9,803	0,03	-7,549	%110,3
Macaristan	177,337	4,55	252,672	1,01	165,136	0,64	-13,463	%178,6
Özbekistan	80,392	5,67	15,287	0,06	28,264	0,1	-12,977	%54,1
Türkiye	907,118	5,53	254,170	1,02	363,711	1,41	-109,541	%68,1
Türkmenistan	67,009	1,62	13,425	0,05	3,251	0,01	10,174	%24,8
Toplam	1,547,004	4,59	660,519	2,63	635,639	2,43	24,880	-
Dünya	105,044,000	2,7	24,917,562	-	25,699,974	-	-782,412	-

Kaynak: UNCTAD (2024) verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

Dış ticaret açısından bakıldığında, 2022 yılında dünya mal ihracatı 24,917 trilyon dolara ulaşmış ve TDT ülkeleri dünya ihracatında 660 milyar dolar ile %2,63 oranında pay almıştır. Türkiye (254 milyar dolar) ve Macaristan (252 milyar dolar), TDT ülkeleri arasında mal ihracatının büyük kısmını gerçekleştiren ülkeler olmuştur. En küçük ekonomi olan Kırgızistan, 2,25 milyar dolarlık mal ihracatı yaparken, Türkmenistan (13,42 milyar dolar) ve Özbekistan (15,287 milyar dolar) takip etmektedir. Dünya mal ithalatı ise 25,699 trilyon dolar ile dünya mal ihracatını aşmaktadır. TDT ülkeleri 635 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirmiş ve dünya mal ithalatından %2,43 pay almıştır. Benzer şekilde Türkiye ve Macaristan ithalatın büyük oranını oluşturmaktadır.

Mal ihracatı ve ithalatı arasındaki fark, dış ticaret dengesini belirlemektedir. Negatif dış ticaret dengesi ticaret açığını, pozitif denge ise ticaret fazlasını göstermektedir. Dünya mal ticaret dengesi -782 milyar dolar seviyesinde bir dış ticaret açığı verirken, TDT ülkeleri toplamda 24 milyar dolarlık dış ticaret fazlası vermiştir. Fosil yakıt rezervleri zayıf olan Kırgızistan, Macaristan, Özbekistan ve Türkiye, dış ticaret açığı ile karşı karşıya kalırken, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan, zengin yeraltı kaynaklarına sahip olmaları nedeniyle dış ticaret fazlası vermektedir.

Ticaretin liberalizasyonunu gösteren ticari dışa açıklık kavramı, devletlerin dış dünya ile ticaret ilişkilerinde uyguladığı serbest ya da katı politikaları ifade etmektedir (Saçık, 2009). Bu bağlamda, gelişmiş Avrupa Birliği ülkelerine yakınlığı nedeniyle Macaristan, %178,6 oranı ile TDT ülkeleri arasında en yüksek dışa açıklık oranına sahip ülke konumundadır. Macaristan'ı %110,3 oranı ile Kırgızistan takip etmektedir. TDT ülkeleri arasında en katı politikaları uygulayan ülke ise Türkmenistan'dır.

Mal gruplarına göre ihracatta Azerbaycan %93, Türkmenistan %87, Kazakistan ise %61 oranında enerji kaynaklarına bağımlıdır. Macaristan (%85), Türkiye (%75), Özbekistan (%37) ve Kırgızistan (%17) ise mal ihracatı gerçekleştirmektedir (UNCTAD, 2024). Tablo 2'de, 2023 yılında TDT tam ve gözlemci üyelerinin Türkiye ile ikili dış ticaret verileri değerlendirilmektedir. Türkiye, bu ülkelere toplamda 11,444 milyar dolar mal ihracatında bulunmuş ve bu ülkelerin toplam ihracattaki payı yaklaşık %4,5 olmuştur. Buna karşılık Türkiye, 10,413 milyar dolar mal ithalatı gerçekleştirmiş ve ilgili ülkeler ithalatı %2,86'lık pay almıştır. Genel olarak, Türkiye, TDT üyelerine karşı 1,031 milyar dolar dış ticaret fazlası vermiştir. Türkiye'nin ihracattaki en önemli iki ortağı Kazakistan (2,956 milyar dolar) ve Azerbaycan (2,796 milyar dolar) olmuştur. Diğer ülkelere ortalama 1 milyar dolar civarında ihracat yapılmaktadır. Bu ülkelere ağırlıklı olarak elektrikli ve mekanik makineler, cihazlar; Kırgızistan ve Macaristan'a ise değerli metaller ve türevleri ihraç edilmektedir. Türkiye'nin ithalatında ise ilk sırada bakır eşyalar ve mineral yakıtlar yer almakta olup, Kazakistan'dan 3,501 milyar dolarlık ithalat yapılmaktadır. Ayrıca, bu ülke Türkiye dış ticaretinde yıllık 544 milyon dolarlık açık vermektedir. Kazakistan'ın ardından Macaristan, taşıt ve aksamaları ile Türk ithalatında 2,329 milyar dolarlık bir paya sahiptir. Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan ve Türkmenistan'dan mineral yakıtlar, Özbekistan'dan ise bakır ve pamuk ithal etmektedir.

Tablo 2. TDT Ülkelerinin Türkiye ile İkili Dış Ticareti (2023)

	Türkiye'nin Ülkelere İhracatı	Türkiye'nin Ülkelere İthalatı	Dış Denge	Türkiye'nin İhracatına Konu Mallar
Azerbaycan	2.796.935	1.440.075	1.356.860	Elektrikli, mekanik makine ve cihazlar
Kazakistan	2.956.977	3.501.132	-544.155	Elektrikli, mekanik makine ve cihazlar
Kırgızistan	1.200.758	273.948	926.810	Değerli Metaller, mücevher ve eşyaları
Macaristan	1.617.209	2.329.117	-711.908	Değerli Metaller, mücevher ve eşyaları
Özbekistan	1.871.366	1.209.164	662.202	Makineler, kazanlar, mekanik ve elektrikli cihazlar
Türkmenistan	1.001.272	1.659.919	-658.647	Elektrikli, mekanik makine ve cihazlar
Toplam	11.444.517	10.413.355	1.031.162	-

Kaynak: International Trade Center (2024) verilerinden derlenmiştir.

Türk Devletleri Teşkilatı organizasyonunda gözlemci ve tam üyelerin makroekonomik verilerine göre Türkiye, diğer ülkelere nazaran oldukça gelişmiş bir konumdadır. Özellikle teşkilatın işlevselliğinin artması durumunda, Türkiye ile diğer üye ülkeler arasındaki ticaret hacminin orta ve uzun vadede artması muhtemeldir. Her ne kadar ülkeler arasında tarihsel, kültürel ve etnik bağlar bulunsun da jeoekonomik perspektiften bakıldığında, Türk Devletleri Teşkilatı ülkelerinin dış ticaret hacmini etkileyebilecek faktörler arasında mesafe, coğrafi koşullar ve ekonomik gelişmişlik düzeylerinin ekonometrik analizinin yapılması önem arz etmektedir.

4. Literatür Özeti

Uzun yıllardır TDT üyelerini ilgilendiren çok sayıda çekim modeli analizi literatürde yerini almıştır. Bu çalışmada kısım olarak 2010 yılından günümüze yapılan akademik çalışmaları kapsayan genel bir derleme yapılmıştır. Literatürde yer alan makale ve araştırmalar farklı ekonomik modeller ile zenginleştirilmiş, bu manada çok sayıda açıklayıcı ve kukla değişken ile çekim modelinin uygulama alanı genişletilmiştir.

Felipe ve Kumar (2010), Merkezi Asya ülkelerinin 2004 yılı verileri ile GSYH, mesafe, lojistik performans Endeksi (LPE), denize kıyısının olması, kişi başına GSYH değişkenleri olarak kullanılmıştır. İlgili ülkeler ticareti kolaylaştırmak bağlamında en alt sıralarda kalmıştır. Ticarete kolaylık ile ikili ticaret istatistiksel olarak anlamlı ve olumlu etkiye sahiptir. Böylece ihracatçı ülkenin %1 LPE artışı ihracatı %5,5 artırdığı, ithalatçı ülkenin %1 LPE artışı ithalatı %2,8 artırdığı ön görülmüştür (Felipe & Kumar, 2010).

Aysun vd. (2012) ise Türkiye ve AB arasındaki Gümrük Birliğinin ticari potansiyelini 1980-2009 verilerini kullanarak tahmin etmiştir. Çekim modelini açıklayıcı değişkenleri olarak GSYH, mesafe, nüfus ve Gümrük Birliği kuklalarını kullanmıştır. Sonuçlara göre Gümrük Birliğinin Türk ithalatı üzerinde etkisi güçlü iken ihracatta etkisi görece zayıftır. (Aysun vd., 2012)

1992-2010 yılları Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasında dış ticaret hacmini etkileyen faktörleri açıklamak için genişletilmiş çekim modeli kullanılmıştır. Yapılan analize göre Türkiye ile Türk ülkeleri arasında dış ticaret benzerlik taşımamıştır. Ayrıca Türkiye ülke grubundan genel olarak hammadde ve yarı işlenmiş ürün ithal etmekte, işlenmiş sanayi ve tarım malları ihraç etmektedir. Netice olarak ülkelerin gelir düzeyleri birbirine yaklaştıkça ticaretin arttığı gözlenmiştir (İnançlı, 2012).

Bu çalışmada, BRIC'e katılması muhtemel ve yükselen piyasa ekonomileri arasında yer alan Türkiye'nin bu grupla ticareti analiz edilmiştir. Panel veri modeli kullanılarak yapılan analizde, Türkiye'nin BRIC ülkeleriyle dış ticaretinin, bu ortak ülkelerin GSYİH, nüfus ve kara sınırına sahip olma gibi faktörler pozitif yönde, coğrafi uzaklık ise olumsuz etkilemektedir. Türkiye'nin Rusya ile ticaretinin daha yüksek, Brezilya ile ticaretinin ise daha düşük olması, diğer değişkenlerin sabit tutulduğu varsayımında modeli doğrulamaktadır (Sandalcılar, 2012).

1996-2009 yılları için Türkiye, İran, Rusya, Hindistan ve Çin ile sınırlandırılan çalışmada ikili ticaret, mesafe, kişi başına GSYH, ortak sınır, ortak dil, ortak para birimi, kolonyal bağlar, Dünya Ticaret Örgütüne, ikili ve bölgesel ticaret anlaşmalarına üyelikler değişkenleri olarak kullanılmıştır. Çekim modeline göre Türkiye ve Çin ihracatlarını Beklenen seviyenin üzerine çıkarabilmiştir. Türkiye'nin ihracat sepeti Merkezi Asya ülkelerinin ithalat sepetine uygun olduğu öne sürülmüştür (Suvankulov & Guç, 2012).

İşık (2016) ise Şangay İş Birliği Örgütü ile Türkiye'nin dış ticaret akımları belirlemek için 2004-2014 dönemlerine ait GSYH, mesafe, nüfus; 2008 krizi, ortak sınır ve ortak dile ilişkin, ekonomik birliklere üyelikleri içeren kukla değişkenler belirlenmiştir. Sonuç olarak GSYH, nüfus ve ekonomik birliğe üyelik,

ortak dil ve ortak sınıra sahip olma ticaret akımlarını pozitif, 2008 krizi ve mesafe negatif etkilemektedir (Işık, 2016).

Bu çalışmada Merkezi Asya Ülkelerinin Türkiye ile ticareti panel en küçük kareler ve tesadüfi etkiler tahmincisi kullanılarak açıklanmıştır. 1995-2014 dönemlerine ait süreçteki sonuçlar incelendiğinde mesafe değişkeni anlamlı bulunmamıştır. GSYH, ihracat, ithalat değişkenler istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkiye sahiptir. Diğer değişkenlerden nüfus ve kukla değişken anlamsızdır (Doğan & Tunç, 2016).

Bu araştırmada, Türkiye'nin dış ticaretindeki potansiyel, istatistiksel bir model (stokastik sınır çekim modeli) kullanılarak ölçülmüştür. Aynı zamanda, dış ticaretin büyümesini engelleyen faktörler de belirlenmeye çalışılmıştır. Analiz, Türkiye'nin 31 farklı ticaret ortağıyla olan ilişkilerini 2003-2014 yılları arasında inceleyerek yapılmıştır. Çalışmada, kişi başına düşen gelir, ülkenin toplam üretimi (GSYİH), nüfus yoğunluğu, coğrafi uzaklık, ticaretin kolaylığı (ticari serbestlik) ve ortak gümrük anlaşmaları gibi faktörlerin dış ticarete etkisi incelenmiştir. Sonuç olarak, Türkiye'nin dış ticarete ortalama olarak %60 kadar etkin olduğu, ancak bu oranın ülkelere göre %11 ile %96 arasında değiştiği görülmüştür (Demir & Bilik, 2018).

1995-2017 dönemlerini kapsayan ve Türkiye ile BRICS ülkeleri arasında karşılıklı ticaret, çekim modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Buna göre GSYH, uzaklık, nüfus, ticari serbestlik endeksi değişkenler olarak belirlenmiştir. Çalışmada panel sıradan en küçük kareler ve rassal etkiler, stokastik sınır analizi ve genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemleri değerlendirilmiştir. Sonuçlara göre ticari serbestlik ve GSYH arttıkça ihracatın arttığı, ülkeler arası mesafe uzadıkça ve ithalatın gerçekleştiği ülke nüfusu büyüdükçe ticaretin azaldığı ortaya konmuştur (Konak & Demir, 2019).

2010-2009 dönemlerine ait veriler eşliğinde Türkiye'nin G-20 grubuna ihracat yapısı çekim modeli ile açıklanmıştır. Değişkenlerde ülkelerin GSYH'leri, mesafe, nüfus, gümrük birliği kuklası yer almıştır. Analizde ülkelerin GSYH değişkeni pozitif işaretli ve anlamlıdır. Nüfus ve mesafe değişkenlerinin katsayıları ise anlamsızdır. Gümrük kuklasının Türk ihracatına etkisi pozitif katsayı ile anlamlıdır (Taş vd., 2020).

Bu çalışmada Türkiye ve BRICS ülkeleri arasında dış ticaretin çekim modeli ile açıklanması amaçlanmıştır. GSYH, mesafe, Türkiye'nin ihracat yaptığı ülke arasında kişi başına gelirin mutlak değeri, ham petrolün yıllık fiyatı, doğrudan yabancı yatırım değişkenler olarak kullanılmıştır. Bulgular sonucunda modellerde mesafe ve ham petrol değişkenlerinin anlamsız olduğu belirlenmiştir. Ülke grubunun GSYH'sindeki artış Türkiye'nin ithalatını artırmakta ve ihracatını azaltmaktadır. Benzer şekilde Türkiye bazında yapılan doğrudan yatırımların artışı ithalatı artırmakta ve ihracatı azaltmaktadır (Karagüler & Karkacier, 2021).

Türkiye'nin ihracatında yer alan ilk 15 ülkenin 1996-2019 yılları temel alınarak panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Göstergeler olarak ulusal paraların dolar karşısındaki değeri, kişi başına düşen gelirleri, sanayi üretimleri ile tüketim harcamaları kullanılmıştır. Ampirik bulgulara göre seçili göstergelerde Türkiye'nin ortaklarına toplam çıktı seviyesinden ihracatı pozitif yönde; paranın değer kaybı ve imalat sanayisine ait üretim ihracatı negatif yönde etkilemektedir. Ortakların kişi başına geliri ve tüketim harcamaları istatistiksel olarak anlamsızdır (Çitil, 2021).

Merkezi Asya'da Türk ülkelerinin 2000-2018 dönemlerini kapsayan 180'den fazla ülkeye ait ticaret yapısı panel veri ile analiz edilmiştir. Ampirik sonuçlar mesafe ve GSYH değişkenlerinin, komşuluğun, kurumsal kalitenin, kolonya bağların dış ticaret akımlarını etkilediğini tespit edilmiştir. Ek olarak kardeşlik bağları Türk ülkelerinin dış ticaretinde önemli faktördür (Solak & Baionusheva, 2021).

Baionusheva (2022) tarafından hazırlanan tezde Merkezi Asya Türk Cumhuriyetlerinin bölgesel ve ülkeler bazında dış ticaret belirleyicileri incelenmiştir. Bu minvalde ilk olarak bölgesel ticaret betimsel analiz ile değerlendirilmiş ve takibinde çekim modeli kullanılarak 2000-2019 yıllarına ait veriler ile ampirik analiz yapılmıştır. Sonuçlara göre Türk ülkelerinin dış ticaretinde taşıma maliyetlerini vurgulayan mesafe faktörü ve ülkelerin ekonomik büyüklüğünün önemi vurgulanmıştır. Ayrıca kardeşlik bağının tamamlayıcı ve destekleyici bir unsur olduğu, serbest ticaret anlaşmalarına verilen önemin artması gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır (Baionusheva, 2022).

Türkiye'nin Kuşak Yol Ülkelerine dönük ihracat potansiyeli araştırılmıştır. Panel veri doğrultusunda çekim modeli kullanılarak 2000-2009 yıllarını içeren analiz sonuçlarına göre Kuşak Yol Ülkelerinin ve Türkiye'nin hâsılları ile nüfusları bağımlı değişken olan ihracatı pozitif etkilemektedir. Buna mukabil

Türkiye ve Kuşak Yol ülkeleri arasında mesafe, gümrük tarifeleri, ortak kara sınır Türk ihracatına negatif sonuçlar vermektedir (Koçpınar & Şeker, 2022).

Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasında ticaret hacmi, En Başarılı Makine Öğrenimi yöntemi ile çekim modeli kullanılarak açıklanmıştır. 1992-2023 yıllarını içeren ithalat ve ihracat, milli gelir, ülkeler arası mesafe, ortak sınır, ortak dil, kara ile çevrilme durumu, Dünya Ticaret Örgütüne üyelikler değişken olarak ele alınmıştır. En doğru tahminler açısından Çok Katmanlı Algılayıcılar modelinin açıklama gücü ortaya konmuştur (Ay vd., 2024).

Ateş (2024) tarafından yapılan çalışmada iki ampirik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bunlardan ilki yapısal çekim modeli ve PPML tahmincisi, ikincisi ticaret endeksleriyle gerçekleşen ürün bazlı Bilateral Ticaret Yoğunlaşması Endeksinin hesaplanmasıdır. Çekim modeli analizinde 118 OBOR üyesi için 2007-2020 dönemlerini içeren yıllık veriler elde edilmiş ve Türkiye'nin ithalat ve ihracatı için modeller oluşturulmuştur. İstatistiksel olarak ihracat modelinde ülkelerin çoğunluğunda (95 ülke) katsayı değerleri pozitif ve anlamlıdır. İthalat modelinde ise 103 ülkenin katsayıları anlamlıdır. Netice olarak OBOR ülkelerine Türkiye'nin ihracat ve ithalatı pozitif etki yapması ancak ithalatın ihracattan daha fazla artışa sebep olması beklenmektedir.

TDT çatısı altında yıldan yıla gelişim gösteren ekonomik entegrasyon yapısının merkezinde dış ticaret kavramı önem arz etmektedir. Bu minvalde teşkilatın tam üye ve gözlemci ülkeler arasında makro ekonomik rakamlar açısından Türkiye mihenk taşı görünümündedir. Türkiye'nin bu ülke grubu ile dış ticaret potansiyelini artırması halinde TDT ekonomik entegrasyon aşamalarını hızlandırabilecek, karşılaştırmalı üstünlüğe dayanan stratejiler ile etkileşim artabilecektir. Bu açıdan Türkiye-TDT odaklı ticari ilişkilerin ekonometrik modeller ile açıklanması, orta ve uzun dönemde politika yapıcılara yol gösterici olabilecektir.

5. Çekim Modeli: Metodolojik Çerçeve

Teorikte Newton'un yerçekimi yasasını temel alarak üretilen çekim modeli, 21. yüzyıl ekonomilerinin çeşitli değişkenler ile açıklanmasını kolaylaştırmış ve akademik dünyada sıklıkla kullanılan modellerden biri haline gelmiştir. Bu çalışmanın özünü oluşturan çekim modeli kanununa göre; iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi, ülkelerin hasılası ile doğru orantılı, ülkeler arasındaki mesafe ile ters orantılıdır. Tinbergen ilk kez 1962 yılında ticaret akımlarını açıklayan yalın çekim modelini arz potansiyeli, talep potansiyeli ve taşıma maliyetleri olarak belirlemiştir. Denklem olarak basit çekim modelini ise şu şekilde formüle etmiştir (Tinbergen, 1962):

$$\text{Ticaret}_{ij} = \frac{X_i X_j}{D_{ij}}$$

Yukarıdaki formüle göre; Ticaret_{ij} ; iki ülke arasında ticari hareketliliği, X_i ve X_j i ve j ülkelerinin ekonomik büyüklüklerini, D_{ij} iki ülke arasındaki coğrafi mesafeyi ifade etmektedir. İlerleyen dönemlerde çekim modeli geliştirilerek ihracat ve ithalatçı ülke nüfusları, ortak kara sınır, ortak din gibi değişkenler eklenerek model güncellenmiştir:

$$T_{ij} = \beta_0 Y_i^{\beta_1} Y_j^{\beta_2} N_i^{\beta_3} N_j^{\beta_4} D_{ij}^{\beta_5} A_{ij}^{\beta_6} \mu_{ij}$$

Yeni formülde T_{ij} karşılıklı ticareti, Y_i ve Y_j ekonomik büyüklükleri, N_i ve N_j ülke nüfuslarını, A_{ij} ülkeler arasında dış ticareti etkileyecek diğer değişkenleri, D_{ij} ülkeler arasındaki mesafeyi, μ_{ij} hata terimini göstermektedir. Üstteki denklemin logaritmik fonksiyonuna göre yeni formülü alta yer almaktadır:

$$\ln T_{ij} = \beta_0 + \beta_1 \ln Y_i + \beta_2 \ln Y_j + \beta_3 \ln N_i + \beta_4 \ln N_j - \beta_5 \ln D_{ij} + \beta_6 \ln A_{ij} + \mu_{ij}$$

Çekim modeli denklemi, tahmin kolaylığı açısından genellikle logaritmik-doğrusal formda incelenebilmekte ve bu yaklaşım, modelin ekonometrik analizlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda ekonometrik analizlerde yatay kesit veya panel veri tahmin yöntemleri tercih edilmektedir. Panel veri tahmini, Yatay kesitteki çekim modeli karakteristikleri için varyans belirlemeyi göz ardı etmeden, zaman boyutundaki değişikliklerden yararlanarak bir tahmin yöntemi olarak öne çıkmaktadır (Estevadeordal vd., 2003). Bu nedenle, zamanla değişmeyen etkileri ve ülkelere özgü durumları ayırt edebilmek için panel veri analizi, çekim modeli açısından en uygun yöntem olarak kabul edilir (Egger, 2002). Ayrıca bu modelin günümüz nicel analizleri ve ticaret politikalarının etkilerini belirleme açısından

güvenilir olması önemlidir. Bu minvalde uluslararası ticaret politikalarını açığa kavuşturabilmek için çekim modelinin beş temel varsayımı bulunmaktadır (Yatov, 2016):

- Çekim modelinin sezgisel olması,
- Newton kanunu aracılığı ile ülkeler nezdinde uluslararası ticaret boyutlarını ele alması,
- Güvenilir teorik alt yapıyı oluşturması,
- Aynı anda birden fazla ülkeyi, sektörleri firmaları bünyesinde barındırabilmesi,
- İşgücü ve ticaret piyasaları arasındaki ilişkileri açıklamada esnek olmasıdır.

Yarım asırlık süreçte mezkûr model, uluslararası ticaret politikaları ile yaygınlaşarak akademi dünyasını meşgul etmiş ve evrensel boyutta önem kazanmıştır. Nihai olarak çekim modeli, çok farklı alanlarda değişkenlerin eklenmesi ile tahmin gücü yüksek ampirik model haline gelmiştir.

6. Ampirik Yöntem

Panel veri setleri, birimlerin karakteristik özelliklerini yansıtan yatay kesit değişkenlerinin belirli bir zaman aralığında gözlemlenmesiyle elde edilir. Dolayısıyla bu setler hem yatay kesit hem de zaman serisi boyutlarını içerir. Eğer birimlere ait zaman serilerinde eksik gözlem bulunmazsa bu veri setlerine "dengeli panel", eksik gözlem varsa "dengesiz panel" denir (Wooldridge, 2019). Bu çalışmada, zaman ve birim etkilerini içeren panel veri analizine dayalı çekim modeli kullanılmıştır. 2004-2022 yıllarını kapsayan ve eksik gözlem içermeyen dengeli bir panel veri seti oluşturulmuştur. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) ve Uluslararası Ticaret Merkezi (Trade Map) bünyesinden elde edilen verilerin logaritmik fonksiyonu alınarak çekim modelinin denklemi oluşturulmuştur:

$$\ln \text{TRihracat}_{ij} = \beta_0 + \beta_1 \ln \text{ülkelerGSYH}_{it} + \beta_2 \ln \text{ülkelerNüfus}_{it} - \beta_3 \ln \text{Mesafe}_{it} + \beta_4 \text{Ortak Din}_{it} + \beta_5 \ln \text{TicariAçıklık}_{it} + \mu_{it}$$

Çekim modelinin temel unsurlarını oluşturan bu değişkenler, ticaret ilişkilerini etkileyen en önemli faktörleri temsil etmektedir. GSYİH ve nüfus, ekonomik büyüklük ve pazar potansiyelini; mesafe, ticaret maliyetlerini; ortak din, kültürel yakınlığı; ticari açıklık ise ticaret politikalarının etkisini yansıtmaktadır. Bu değişkenlerin bir arada kullanılması, modelin ticaret akışlarını daha doğru bir şekilde açıklamasını sağlamaktadır. Bu nedenle, çalışmada bahsi geçen değişkenlerin tercih edilmesi bilimsel ve metodolojik açıdan güçlü bir temele dayanmaktadır. Dolayısıyla oluşturulan modelin temel amacı, 19 yıllık zaman serisi ve yatay kesit veri setleriyle TDT (Türk Devletleri Teşkilatı) ülkelerinin Türkiye ihracatındaki etkisini ekonometrik olarak araştırmaktır. TDT tam veya gözlemci üye olan ülkelerle Türkiye arasındaki ihracat ilişkisi, ekonomik büyüklük (GSYİH), coğrafi uzaklık, nüfus ve ortak din gibi faktörler tarafından anlamlı bir şekilde etkilenip etkilenmeyeceği temel hipotez olarak belirlenmiştir. Bu faktörler, çekim modeli çerçevesinde analiz edildiğinde Türkiye'nin bu ülkelere yönelik ihracatını istatistiksel olarak negatif veya pozitif etkilediği ortaya çıkacaktır. Böylelikle, Türkiye'nin yıllara göre TDT ülkelerine ihracatı bağımlı değişken olarak belirlenmiştir. TDT ülkelerinin gayri safi yurt içi hasılatları (GSYH), nüfusları, ticari açıklık oranları gibi bağımsız değişkenler modele dahil edilmiştir. Ayrıca, ülkelerin başkentleri ile Türkiye'nin başkenti arasındaki uzaklık ölçülmüş ve mesafe değişkeni olarak eklenmiştir. Ortak dine sahip ülkeler için 1, farklı dine sahip ülkeler için 0 değeri atanarak kukla değişken ile model genişletilmiştir.

Bağımsız değişkenler (nüfus, mesafe, GSYH, ortak din, ticari açıklık) ile bağımlı değişken (ihracat) arasında ekonomik teorilere ve ampirik çalışmalara dayalı belirli ilişkiler bulunmaktadır. Hem ihracatçı hem de ithalatçı ülkelerin GSYH'si büyüdükçe ticaret hacmi artabilmektedir. Yüksek GSYH, üretim kapasitesinin ve talebin güçlü olduğuna işaret etmekte ve bu durum ihracatı teşvik edebilmektedir. Üretim kapasitesi yüksek ülkeler daha fazla ihracat yaparken, aynı zamanda ithalat talebi de artabilmektedir. Nüfus artışı ise üretim kapasitesini ve tüketim talebini artırabilmektedir. Büyük nüfuslu ülkelerin genellikle daha büyük bir üretim hacmine ve daha geniş ticaret ağlarına sahip olması ihracatı artırabilmektedir. Ancak, eğer bir ülkenin nüfusu büyük ancak ekonomik üretkenliği düşükse, bu durum iç talebi dış ticarete kıyasla öncelikli hale getirebilir ve ihracatı sınırlandırabilir. Mesafe faktörü nakliye maliyetlerini artırarak ticareti zorlaştırmaktadır. Daha uzak ülkelere ihracat yapmak daha maliyetli olduğundan, ihracatın mesafe ile genellikle ters orantılı olduğu gözlemlenmektedir. Ortak dini inançlar ise kültürel ve sosyal benzerlikler üzerinden güveni artırabilmekte ve ticaret engellerini azaltabilmektedir. Özellikle helal ürünler gibi spesifik

sektörlerde ortak din önemli bir ticari avantaj sağlayabilmektedir. Ticari açıklık kavramı, bir ülkenin dış ticaret politikalarını ne kadar serbest bıraktığını göstermektedir. Yüksek ticari açıklık, tarifelerin, kotaların ve diğer ticaret engellerinin düşük olduğu anlamına gelmekte olup ticari açıklığı yüksek ülkeler genellikle uluslararası ticaret ağlarına daha iyi entegre olabilmektedir. Neticede bu durumlar ihracat hacimlerini artırabilmektedir.

Bu model, iki ticaret partnerinin ekonomik büyüklüğünün artmasının, ithalata harcama yapma eğilimini artırdığını ve bu durumun ülkeler arasındaki ticaret hacmini genişlettiğini öne sürmektedir. Ekonomik açıdan büyük ülkeler, geniş arz çeşitliliği nedeniyle ihracatı artırmakta ve partner ülkelerin harcamalarının büyük kısmına sahip olabilmektedir. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki mesafenin artması, ticari maliyetleri artırmakta ve bu durum ticaret hacmini olumsuz yönde etkilemektedir (Kızıltan ve Şahin, 2020). Ticari açıklığın yüksekliği ise modelde ihracatın artması açısından pozitif etkiler bırakmaktadır.

7. Bulgular

Panel verilerinin önemli özelliklerinden biri, gözlemlenemeyen değişkenleri kontrol etmeye ve varlık bazında heterojenliği hesaba katmaya olanak sağlamasıdır. Başlangıçta, sabit etkili bir modelin mi yoksa rastgele etkili bir modelin mi veri yapısı için uygun olacağı belirlenmelidir. Verilerde, mesafe ve ticaret anlaşmalarındaki kukla değişkenler gibi bazı zamanla değişmeyen değişkenler içermektedir. Bu değişkenler panel içindeki belirli bir varlığa özgüdür ve diğer özelliklerle ilişkilendirilmelidir. Hata terimlerinin bu zamanla değişmeyen değişkenlerle ilişkilendirilebilmesi oldukça olasıdır ve bu da bize sabit etkileri seçmememiz için bir neden verir (Kumar & Ahmed, 2015, s. 237).

Sabit etkiler ve rassal etkiler modelleri arasında seçim yapmak için Hausman testi uygulanmıştır. Bu testte, rassal etkili modelin uygunluğunu içeren H_0 hipotezi 0.0001 olasılık düzeyinde reddedilmiş ve sabit etkili modelin uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak, iki yönlü sabit etkiler tahmincisi Stata programında incelendiğinde, modelde zaman içinde sabit kalan mesafe ve ortak din değişkenlerinin tahmin edilememesi nedeniyle rassal etkiler modeli tercih edilmiştir (Tatlıcı & Kızıltan, 2011). Bu bulgular, Türkiye ve TDT ülkeleri arasındaki ticaret ilişkilerini açıklamada kullanılan panel veri setinin doğruluğunu ve modelin geçerliliğini pekiştirmektedir.

İkinci değerlendirmede, gerçek olmayan hata teriminde verimsizliklere yol açabileceğinden heteroskedastisitenin varlığına atıfta bulunulmuştur. Breusch-Pagan/Cook-Weisberg testi, kesişimin düşük tahminine ve eğim katsayılarının yüksek tahminine yol açabilecek heteroskedastisitenin varlığını test etmek için kullanılmıştır (Street, 2003). Genelde p-değeri 0.05'ten küçükse H_0 hipotezi reddedilir ve modelde değişen varyans olduğu sonucuna varılır. Ancak burada p-değeri 0.1242 olduğundan, bu değer 0.05'ten büyüktür. Bu durumda H_0 hipotezi reddedilmemekte olup modelde değişen varyans olmadığına karar verilmektedir. Bu nedenle standart tahmin yöntemleri kullanılabildiği için iki yönlü rassal etkiler modelinin sonuçları alttaki tabloda ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3. İki Yönlü Rassal Etkiler (Genelleştirilmiş En Küçük Kareler) Sonuçları

	Katsayılar	Standart Hata	P-Değeri
Ülkeler GSYH	.5065035	.0425885	0.000*
Mesafe	-1.215234	.1070054	0.000*
Ülkeler Nüfusu	-1.592403	.0687853	0.021**
Ortak Din	1.830732	.1925825	0.000*
Dış Ticaret Serbestlik	.6220587	.1075861	0.000*
Sabit	15.05412	1.515775	0.000*
P-Değeri		0.000	
R ²		0.897	
Wald Testi		786.08	

“*” 0.01, “**” 0.05, “***” 0.1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Çalışmada kullanılan modelin sonuçları, Türkiye'nin TDT ülkelerine yönelik ihracatının çeşitli ekonomik faktörlerle nasıl ilişkilendiğini ortaya koymaktadır. Tablo 3'te yer alan R² değeri 0.897 olarak hesaplanmıştır, bu da bağımlı değişken olan Türkiye'nin ihracat hacminin modelde yer alan diğer değişkenler tarafından %89,7 oranında açıklandığını göstermektedir. Bu oran, modelin güçlü bir

açıklayıcılığa sahip olduğunu ve bağımsız değişkenlerin Türkiye'nin TDT ülkelerine olan ihracatını anlamlı bir şekilde açıkladığını göstermektedir.

Modelin genel anlamlılığı olasılık değeri ile 0.000 olarak bulunmuş olup, bu değer istatistiksel olarak oldukça anlamlıdır. Ayrıca, Wald testi de bu bulguları desteklemekte, modelin genel olarak istatistiksel anlamlılığını teyit etmektedir.

GSYİH, bir ülkenin ekonomik büyüklüğünü ve gelir düzeyini temsil eder. Daha yüksek GSYİH, genellikle daha fazla tüketim ve ithalat talebi anlamına gelmektedir. Çekim modelinin temel argümanlarından biri olan ülkelerin GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) katsayısı, pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Bu durum, TDT ülkelerinin GSYH'deki %1'lik bir artışın, Türkiye'nin ihracat hacminde %0.51'lik bir artışa yol açtığını göstermektedir. GSYH'nin ticaret üzerindeki bu pozitif etkisi, ülkelerin ekonomik büyüklüklerinin ticaret ilişkilerini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu ülkelerin artan gelir düzeylerinin Türk mallarına olan talebi artıracaklarını ifade etmektedir.

Modelin ikinci temel faktörü olan mesafe değişkeni ise ticaret maliyetlerini oluşturan önem arz etmektedir. Sonuçlara göre bu değişken istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş ve katsayısı negatif çıkmıştır. Bu durum, ülkelerin başkentleri arasındaki mesafenin %1 artması halinde, Türkiye'nin bu ülkelere olan ihracatının %1,22 oranında azalacağını ifade etmektedir. Mesafe arttıkça ticari maliyetlerin yükselmesi, ticaret hacmini olumsuz etkileyen temel faktörlerden biri olarak modelde gözlenmektedir. Neticede Türkiye ile TDT ülkeleri arasındaki ulaşım maliyetleri, lojistik zorluklar ve zaman faktörü, mesafe arttıkça ticaret hacmini olumsuz etkiler bırakmaktadır.

Nüfus, bir ülkenin pazar büyüklüğünü temsil etmektedir. Ancak nüfus artışı, her zaman ticaret hacmini artırmaz. Bu durum, tüketim tercihleri ve gelir dağılımı gibi faktörlerle açıklanabilir. Modelde yer alan nüfus değişkeni ise negatif bir katsayıya sahip olup %0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunmuştur. TDT ülkelerindeki nüfusun %1 oranında artması, Türkiye'nin bu ülkelere olan ihracat hacmini %0,16 oranında azaltmaktadır. Sonuçlar, nüfus arttıkça Türkiye mallarına olan talebin azalma eğiliminde olabileceğini ve bu durumun tüketim kültürü ile ilgili olabileceğini düşündürmektedir. Böylece bu durum düşük gelirli ülkelerde, tüketim kalıplarının temel ihtiyaçlara yönelmesine neden olabilecektir. Bu da Türkiye'nin ihraç ettiği mallara olan talebi azaltabilme ihtimalini ortaya çıkarabilir.

Bir ülkenin dış ticarete ne kadar açık olduğunu gösteren ticari açıklık, genellikle serbest ticaret politikaları ve düşük tarifelerle ilişkilidir. Ticari açıklık oranı da modelde anlamlı bir değişken olarak yer almakta olup, ülkelerin ticari açıklık oranının %1 artması durumunda Türkiye'nin bu ülkelere olan ihracatının %0,62 oranında artacağı öngörülmektedir. Ticari açıklığın etkisi ile ikili veya çoklu serbest ticaret anlaşmalarının ve entegrasyon hareketlerinin Türkiye'nin dış ticaret politikaları üzerinde pozitif bir etki oluşturacağı yorumu yapılabilir.

Ortak din, kültürel yakınlık ve güven faktörlerini temsil eder. Kültürel benzerlikler, ticaret ilişkilerini kolaylaştırabilir çünkü tüketici tercihleri ve iş yapma kültürü benzerlik gösterir. Son olarak, modelde yer alan kukla değişken olan ortak din faktörü, ülkeler arasındaki yakınlaşmayı ve sorunların azaltılmasını sağlayarak dış ticarete olumlu etki yapabilmektedir. Ortak dine sahip olmanın, Türkiye ihracat hacmini %1,83 oranında artırdığı ve bu ilişkinin modelde en yüksek katsayıya sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, dini bağların ticaret ilişkilerinde ne denli etkili olduğunu vurgulamaktadır. Bu da ticaret anlaşmalarının daha kolay imzalanmasını ve ticaret engellerinin azaltılmasını sağlayabilecektir.

8. Sonuç ve Öneriler

SSCB'nin dağılmasının ardından Türkiye ve Merkezi Asya'daki Türk Cumhuriyetleri, tarihsel, kültürel ve ekonomik bağları güçlendirmek amacıyla Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) çatısı altında iş birliği çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Son yıllarda, Macaristan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin TDT gözlemci üyeliği, bu ülkeler arasındaki iş birliğini daha da pekiştirmiştir. Türkiye ise gerek jeostratejik konumu gerekse ekonomik büyüklüğü ile TDT'nin öncü ülkesi olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin ihracat odaklı büyüme stratejisi, Türk Cumhuriyetleri ile olan ticari ilişkilerini artırmaktadır. Bu ülkelerle geliştirilen ikili ticaret ilişkileri, uzun vadede bölgesel ticaret üzerinde domino etkisi oluşturma potansiyeline sahiptir.

TDT'nin işlevselliğinin artmasıyla birlikte, Türkiye ile diğer üye ülkeler arasındaki ticaret hacminin orta ve uzun vadede büyümesi beklenmektedir. Ancak, ekonomik gelişmişlik düzeyi, başkentler arasındaki

mesafe gibi çeşitli faktörler, dış ticaret akışlarını belirleyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Bu çerçevede, Türkiye'nin ihracatında TDT'nin tam ve gözlemci üyelerinin rolü, ekonometrik bir model ile analiz edilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre, Türkiye'nin TDT ülkelerine ihracatını, ülkelerin GSYH'si pozitif, başkentler arasındaki mesafe ise negatif yönde etkilemektedir. Ayrıca çekim modelinin geçerliliği de doğrulanmıştır. Türkiye'nin ihracatını etkileyebilecek diğer faktörler arasında, ülkelerin nüfusları, ticari serbestlik oranları ve ortak din değişkenleri de modele eklenmiştir. Sonuçlar, temel bağımsız değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı ve beklenen yönde olduğunu göstermektedir. Mesafe ve nüfus değişkenleri Türkiye ihracatını olumsuz etkilerken, GSYH, ortak din ve ticari serbestlik değişkenleri pozitif bir etki göstermiştir. Bu sonuçlar, TDT ülkeleri arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi açısından önem arz etmektedir.

Ekonometrik modelin katsayılarına göre, ülkelerin ekonomik büyüklüğü modele en düşük pozitif etkiyi sağlamaktadır. Bu bulgu, yalnızca GSYH büyümesine odaklanmanın yeterli olmadığını ve dış ticaret potansiyelini artıracak niteliksel unsurların önceliklendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ticari açıklık, ticaret akışlarını etkileyen ikinci önemli faktör olarak öne çıkmaktadır. Ülkelerin ticari açıklıklarını artırmak için ikili veya çok taraflı anlaşmalar yapmaları ve ekonomik entegrasyon süreçlerini hızlandırmaları, Türkiye'nin ihracatına dolaylı olarak olumlu yansıtılabilecektir.

Bağımsız değişkenler arasında modele en belirgin etkiyi yapan faktör ise, ortak din değişkenidir. Ülkeler arasındaki dini yakınlık, dış ticaret akımlarını olumlu yönde şekillendirme potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda, Türkiye tarafından üretilen endüstriyel ürünler, aynı dini inançlara sahip ülkeler tarafından daha fazla tercih edilebilecektir. Ayrıca ele alınan ülkelerin Macaristan hariç Müslüman oluşu katsayısının pozitif çıkmasını etkileme ihtimalini desteklemektedir. Farklı dine mensup ülke Macaristan ile Türkiye arasındaki dış ticaret değerlerinin genel olarak teknolojik, mekanik ürünlere dayalı olması dini değerler açısından ters bir durum teşkil etmemektedir.

Türkiye'nin ihracatını olumsuz etkileyen dikkat çekici bir diğer unsur ise, nüfus artışıdır. Ancak, bu durum tüketim kültürlerinin Türk mallarına yönelmesi ile tersine çevrilebilir. Ayrıca, TDT organizasyonu kapsamında karşılaştırmalı üstünlükler dikkate alınarak ticari dinamizm artırılmalı ve sermaye hareketleri nüfusun etkilediği spesifik sektörlerle yönlendirilmelidir. Ülkeler arasındaki mesafe faktörü, ekonomik ilişkilerdeki en büyük handikaplardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu faktör, ekonometrik analiz sonuçlarında da belirgin bir şekilde görülmektedir. Türkiye'nin liderliğinde, coğrafi uzaklık sorununa odaklanarak bölgesel ticaret yollarının iyileştirilmesi ve ülkeler arasındaki mesafe ile taşıma maliyetlerinin azaltılması, ticari dinamizmi artırabilecektir.

Sonuç olarak bu çalışma TDT bünyesindeki ülkelerin gelecek yıllarda dış ticaret eğilimlerinin ne yönde olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu tür modeller hem mevcut ticaret akışlarının analizini hem de gelecekte ticaret potansiyellerinin tahminini kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla hükümetlerin ve TDT üst yöneticilerinin bölgesel ticareti verimli yönetebilmesi için politika üretmesinde ve ekonomik planlamalarda bu tür ekonometrik çalışmalar önemli avantajlar doğurmaktadır. Neticede bu tür akademik çalışmalar, ülkeleri ilgilendirecek yeni stratejik değişkenlerin eklenmesi ve modellerin geliştirilmesi için rehberlik edebilecektir.

9. Extended Abstract

With the end of the Cold War, the dissolution of the Soviet Union, and the efforts of the Turkic Republics (Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, Uzbekistan), which were part of this union, to integrate into the new world order became evident. Particularly in the post-1991 period, the new border arrangements in Central Asia led the landlocked Turkic Republics, situated under the influence of regional powers such as Russia to the north, and China and Iran to the south, to seek new opportunities.

In 1992, the foundations of the Organization of Turkic States (OTS) were laid, bringing together Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, and Türkiye as full members. Meanwhile, Hungary, the Turkish Republic of Northern Cyprus, and Turkmenistan joined the organization with observer member status. Consequently, the OTS holds strategic importance in the context of economic relations between the Turkic Republics and Türkiye. In this regard, Türkiye, as part of its export-oriented growth strategy,

has increasingly strengthened its trade relations with the Turkic Republics, assuming a leading role in these interactions.

The primary objective of the model is to investigate, using econometric analysis, the impact of OTS countries on Türkiye's exports, using a 19-year time series and cross-sectional data sets. In this context, Türkiye's exports to OTS countries over the years have been identified as the dependent variable. The independent variables incorporated into the model include the Gross Domestic Product (GDP), population, trade openness ratios, and shared religion of the OTS countries.

The test statistics conducted reveal high levels of significance, providing strong evidence against the null hypothesis for each test. Additionally, the panel cointegration results indicate that the constructed panel data set is successful in explaining the long-term export relationship between Türkiye and the OTS countries. According to the random effects model, the probability value in the gravity model is calculated as 0.000, and the explanatory power of the independent variables on the dependent variable is 0.897.

The coefficient of countries' GDP is found to be positive and significant, suggesting that a 1% increase in the GDP of OTS countries leads to a 0.51% increase in Türkiye's export volume.

The distance variable, which is the second key factor in the model, is found to be statistically significant, with a negative coefficient. This indicates that a 1% increase in the distance between the capitals of the countries results in a 1.22% decrease in Türkiye's exports to these countries.

The population variable included in the model has a negative coefficient and is significant at the 0.05% significance level. A 1% increase in the population of OTS countries reduces Türkiye's export volume to these countries by 0.16%.

Trade openness is also identified as a significant variable in the model, with a 1% increase in the degree of trade openness in these countries expected to increase Türkiye's exports to them by 0.62%.

Finally, the dummy variable for shared religion in the model can positively influence foreign trade by fostering closer relations and reducing conflicts between countries. It is determined that sharing a common religion increases Türkiye's export volume by 1.83%, making it the factor with the highest coefficient in the model.

According to the coefficients of the econometric model, the economic size of the countries has the lowest positive impact on the model. This finding suggests that focusing solely on GDP growth is insufficient, and qualitative factors that can enhance foreign trade potential should be prioritized. Trade openness emerges as the second most crucial factor influencing trade flows. Bilateral or multilateral agreements and accelerating economic integration processes to increase trade openness among countries could indirectly benefit Türkiye's exports.

Among the independent variables, the most significant factor affecting the model is the shared religion variable. Religious proximity between countries has the potential to positively shape foreign trade flows. In this context, industrial products produced by Türkiye may be more preferred by countries sharing the same religious beliefs.

Another noteworthy factor negatively affecting Türkiye's exports is population growth. However, this situation can be reversed if consumer cultures shift toward Turkish goods. Additionally, within the scope of the OTS organization, commercial dynamism should be increased by considering comparative advantages, and capital flows should be directed to specific sectors influenced by population. The distance factor between countries emerges as one of the most significant obstacles in economic relations. Focusing on addressing the issue of geographical distance under Türkiye's leadership, improving regional trade routes, and reducing transportation costs could enhance commercial dynamism.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

Kaynakça

- Amirbek, A. & Anuarbekuly, A. & Makhanov, K. (2017). Türk dili konuşan ülkeler entegrasyonu: Tarihsel geçmişi ve kurumsallaşması. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 164-204.
- Ateş E. (2024). *Kuşak Yol Girişimi ve Türkiye*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, Avrasya Araştırmaları Enstitüsü
- Ay, A., Soydal, H., & Ay, M. (2024). Çekim modeli çerçevesinde ticaret tahmininde makine öğrenmesi yöntemlerinin performans karşılaştırması: Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri örneği. *Journal of Management and Economics*, 31(3), 439-459. <https://doi.org/10.18657/yonveek.1520642>
- Aysun, A. & Öksüzler, O. & Yılğör, M. (2012). Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin dış ticareti üzerine etkisi: Panel çekim modeli uygulaması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 15-26.
- Baionusheva, M. (2022). *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde dış ticaretin belirleyicileri: Çekim modeli uygulaması* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çitil, M. (2021). Ticaret partnerlerinin önemi: Türkiye'nin ticaret partnerleri üzerine bir panel veri analizi. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 7(14), 257-290.
- Demir, M. A., & Bilik, M. (2018). Türkiye'nin ticaret etkinliği: Stokastik sınır çekim modeli yaklaşımı. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 29-48. <https://doi.org/10.25287/ohuibf.309214>
- Doğan, B. B. & Tunç, Ş. Ö. (2016). Türkiye'nin Orta Asya ülkeleri ile ticaretinin panel çekim modeli ile analizi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(139), 139-156.
- Egger, P. (2002). An Econometric view of the estimation of gravity models and the calculation of trade potentials. *World Economy*, 25(2), 297-312.
- Estevadeordal, A. & Frantz, B. & Taylor, A. M. (2003). The rise and fall of world trade, 1870–1939. *The Quarterly Journal of Economics*, 118(2), 359-407.
- Felipe, J. & Kumar, U. (2010). The role of trade facilitation in Central Asia: A gravity model. *Eastern European Economics*, 50(4), 5-20.
- Hashem, P. M. & Ullah, A. & Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section Independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.
- İnançlı, S. (2012). Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile dış ticaretinin genişletilmiş çekim modeliyle değerlendirilmesi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(565), 13.
- International Trade Center. (2024, Mayıs 10). *Trade Map*. <https://www.trademap.org/Index.aspx> adresinden alındı
- İşık, N. (2016). Türkiye ile Şangay İşbirliği Örgütü arasındaki ticaret akımlarının panel çekim modeli ile analizi. *International Journal of Economic & Administrative Studies*, (17), 151-174.
- Karagüler, S. & Karkacier, O. (2021). Türkiye İle BRICS ülkeleri arasındaki dış ticaretin çekim modeli (gravity model) ile analizi. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(39), 737-745.
- Kazancı, B. A. (2024). Türk Cumhuriyetlerinin küresel ekonomiye entegrasyonu: Otuz yılın değerlendirilmesi. A. Yaman içinde, 24. *Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu* (s. 139-142). Ankara: Nobel Bilimsel.
- Kazancı, B. A. & Dikkaya, M. (2021). Türk Konseyi düzleminde Macaristan-Türk Cumhuriyetleri ilişkileri. *Yeni Türkiye*, (121), 331-346.
- Kızıltan, A. & Şahin, H. (2020). Çekim modeli uygulanmasında karşılaşılan temel sorunlar ve ampirik çözüm stratejilerine yönelik bir literatür incelemesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (64), 175-190.
- Koçpınar, M. & Şeker, A. (2022). Türkiye'nin kuşak yol ülkelerine ihracat potansiyelinin panel çekim modeli ile analizi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (24)42, 292-309.
- Konak, A., & Demir, M. A. (2019). Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile ticaretinin analizi: Çekim modeli uygulaması. *Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 43-70.
- Kumar, S. ve Ahmed, S. (2015). Gravity model by panel data approach: An empirical application with implications for South Asian Countries. *Foreign Trade Review*, 50(4), 233-249.

- Özhavzalı, M. (2023). Türkiye'nin Türk devletlerine yönelik kalkınma iş birliğini geliştirme süreci üzerine bir analiz (TİKA Örneği). B. A. Kazancı içinde, *Modern Dünyada Türk Cumhuriyetleri* (s. 155-169). Ankara: Nobel Bilimsel.
- Saçık, S. Y. (2009). Büyümenin bir kaynağı olarak dışa açıklık. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(18), 273-294.
- Sandalcılar, A. R. (2012). Türkiye'nin BIRIC ülkeleriyle ticari potansiyeli: Panel çekim modeli yaklaşımı. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 7(25), 4164-4175. <https://doi.org/10.19168/jyu.49453>
- Solak, F. & Baigonuşheva, M. (2021). Çekim modeline göre Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin dış ticareti: Kardeşlik ve diğer belirleyiciler. *Yeni Türkiye Dergisi*, 2(121), 102-117.
- Street, A. (2003). How much confidence should we place in efficiency estimates?. *Health Economics*, 12(11), 895-907.
- Suvankulov, F. & Guc, Y. (2012). Who is trading well in Central Asia? A gravity analysis of exports from the regional powers to the region. *Eurasian Journal of Business and Economics*, (5)9, 21-43.
- Taldybayeva, D. (2012). *Türk Dünyasında Entegrasyon Süreci: Türkiye-Kazakistan İkili İşbirliğinin Sürece Etkileri*. (Yükseklisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Taş, S. & Uğur, B. & Atılğan, D. (2020). Türkiye'nin G-20 ülkelerine ihracatının çekim modeliyle incelenmesi. *Journal of Economics and Research*, 1(1), 33-41.
- Tatlıcı, Ö., & Kızıltan, A. (2011). Çekim Modeli: Türkiye'nin ihracatı üzerine bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25, 287-299.
- Tinbergen, J. (1962). *Shaping the world economy: Suggestions for an international economic*. New York: Twentieth Century Fund.
- Türk Devletleri Teşkilatı. (2024a, Haziran 10). *Zirveler*. <https://www.turkicstates.org/tr/zirveler> adresinden alındı
- Türk Devletleri Teşkilatı (2024b, Haziran 11). *Organizasyon tarihçesi*. <https://www.turkicstates.org/tr/organizasyon-tarihcesi> adresinden alındı
- UNCTAD. (2024, Mayıs 3). *Statistics*. UN Trade & Development: <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/> adresinden alındı
- Wooldridge, J. M. (2019). *Introductory econometrics: A modern approach*. Cengage Learning.

Halide Edip Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* Romanında Dirijizm

Fatma BAĞIRKAN*
Sare ELSABAEI**

ÖZ

Edebiyatın hem üreticisi hem de malzemesi insan olduğu için, edebiyat-insan, edebiyat-toplum ilişkisi oldukça karmaşıktır. Toplumun yaşadığı olayların edebiyata yansması, bu yansımanın boyutu her zaman tartışma konusu olagelmıştır. Aynı şekilde edebiyatın da toplumu etkileme ve yönlendirme gücü olduğu inkâr edilemez bir gerçekliktir. Çok eski çağlardan beri sözün gücü bilinmekte ve bu anlamda edebiyat kitleleri yönlendirmede bir araç olarak kullanılmaktadır. Kimi eleştirmenlerce, herhangi bir ideolojinin güdümünde olmasının sanat eserini, 'sanat'sal olmaktan uzaklaştırır. Sanatsallık bir yana, esere yapılan bir müdahale, yazarın özgürlüğünü ve eserin orijinallliğini bozan bir durumdur. Bu nedenle edebiyata yönelik yönlendirmeler, teşvik ya da takdir yönüyle bile olsa, inceleme konusu olmuş; bu bağlamda edebiyat kanonu, güdümlü edebiyat, dirijizm gibi kavramlar tartışılmıştır.

Türk Edebiyatı'nda dirijizm ele alındığında, özellikle Cumhuriyet sonrası süreç dikkat çekicidir. Çünkü eskisinden ayrı bir düşünce sistemi ile yeni bir devlet kurulmuştur ve bu devletin ülkeleri, ideolojisi halka benimsetilmeye çalışılmaktadır. Bu noktada edebî eserlerin gücünden de yararlanılmıştır. 1928 yılında Latin harflerine geçilmesiyle, bu yönlendirme farklı bir boyut kazanmış, bazı eserler kanon dışı bırakılırken, bazı eserler de Latin harflerine aktarım esnasında dirijizme uğramıştır. Bu çalışmada Halide Edip Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* adlı romanında dirijizm olup olmadığı tartışılmaya çalışılmıştır. Aktarım esnasında yapılan değişikliklerin hangi maksatla yapıldığı anlaşılmaya çalışılmıştır..

Anahtar Kelimeler: Edebiyat ve İdeoloji, Dirijizm, Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*

Dirigism in Halide Edip Adıvar's Novel *Ateşten Gömlek*

ABSTRACT

Since both the producer and the material of literature are human beings, the relationship between literature-human, literature-society is quite complex. The reflection of the events experienced by society on literature and the extent of this reflection has always been a subject of debate. Likewise, it is an undeniable reality that literature has the power to influence and direct society. Since time immemorial, the power of the spoken word has been known and in this sense literature has been used as a tool to direct the masses. Some critics argue that being guided by an ideology makes a work of art less 'artistic'. Artisticity aside, an intervention in the work is a situation that disrupts the freedom of the author and the originality of the work. For this reason, directives towards literature, even in terms of encouragement or appreciation, have been the subject of scrutiny; in this context, concepts such as literary canon, guided literature and dirigism have been discussed.

When we consider dirigism in Turkish Literature, especially the post-Republican period is remarkable. Because a new state was established with a different system of thought from the old one, and the ideals and ideology of this state are tried to be adopted by the people. At this point, the power of literary works was also utilized. In 1928, with the transition to Latin letters, this orientation gained a different dimension, some works were excluded from the canon, while some works were subjected to dirigism during the transfer to Latin letters. In this study, it is tried to discuss whether there is dirigism in Halide Edip Adıvar's novel *Ateşten Gömlek*. It is tried to understand the purpose of the changes made during the transfer.

Keywords: Literature and Ideology, Dirigism, Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*

1. Giriş

Edebî metinler, üreticisi olan insanın ve toplumun yaşadığı olgulardan, gerçekliklerden ayrı düşünülemez. Bu etkileşimin çift yönlü oluşu edebî metinleri her zaman odak noktası yapmıştır. Zira gerek bireysel gerekse toplumsal bütün detayların edebî metnin oluşumunda etkisi olduğu gibi; edebî metinler de toplumlarda belli 'eğilim'lere neden olabilmis, toplumu şekillendirebilmiştir. Hiç de yeni olmayan bu

* **Corresponding Author/Sorumlu Yazar,** Doktora Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, Türkiye/ Ph.D. Stud., Kütahya Dumlupınar University, Kütahya, Türkiye, fatmabagirkan@gmail.com

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, Türkiye/ Grad.Stud., Kütahya Dumlupınar University, Kütahya, Türkiye, sarahsemary00@gmail.com

Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/ Article Submission and Acceptance Dates: 18.08.2024-25.11.2024

Citation/Atf: Bağırkan, F., & Elsabaei, S. (2025). Halide Edip Adıvar'ın ateşten gömlek romanında dirijizm. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56, 247-263. <https://doi.org/10.52642/susbed.1535000>

durum, farklı toplumlarda farklı şekillerde egemen güçler tarafından bir yönlendirme aracı olarak kullanılmıştır. Otoriteden söz edilen noktada ise edebiyatın siyasî erk ile ilişkisine odaklanmak gerekir. Siyasî güçler, iktidar ve hâkim ideoloji, edebiyatı ne kadar etkileyebilmektedir? Tersî bir soru da mümkün: Edebî metinler bulundukları toplumun ideolojisini ne ölçüde değiştirebilir ya da siyasî bir yönlendirme yapabilir mi? Bu konu pek çok araştırmacının ilgisini çekmiş, edebiyat ve ideoloji, kanon, güdümlü edebiyat, dirijizm gibi kavramlar etrafında araştırmalar yapılmış ve tartışmalar yaşanmıştır.

Batı dillerinden Türk diline geçen ideoloji kelimesi; siyasî veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükûmetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukukî, bilimsel, felsefî, dinî, moral, estetik düşünceler bütünü, şeklinde tanımlanmaktadır. Tanımda da belirtildiği gibi hangi alanda olursa olsun buradaki asıl önemli vurgu, ideolojinin 'yön verme' ve 'yönlendirme' boyutu üzerinedir. Yönlendirme, -etki gücü ve alanı her ne kadar farklı olsa da- tek bir kişi tarafından da bir topluluk ya da devlet gücü tarafından da yapılabilir. "İnsanı maddî ve manevî açıdan çevreleyen her şey ideolojinin oluşmasında etkili olurken temel itkinin hoşla gitmeyenini değiştirilmesi isteğinde yoğunlaştığı görülür" (Kızıllırmak, 2022, s. 81). Bu noktada; mevcut durumun kimin hoşuna gitmediği, kim tarafından değiştirilmek istendiği, yönlendiren gücün ne (kim?) olduğu gibi soruların yanı sıra yönlendirilen grubun kimliği ve yapısı da ayrı bir tartışma konusudur.

Bu çalışmada, Türk Edebiyatı'nda kanon ve dirijizm konusu ele alınacak, özellikle Cumhuriyet sonrası dönem incelenerek bu dönemde yönlendirmenin neden ve hangi ideoloji doğrultusunda yapıldığı örnekleriyle kısaca incelenecektir. Ardından çalışmanın asıl konusu olan Halide Edip Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* adlı romanının Osmanlı Türkçesi ve Latin harfli baskısı karşılaştırılarak, iki baskı arasındaki farklılıklar ortaya konacaktır. Eserin yazıldığı ve Latin alfabesine aktarıldığı dönemlerde Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar göz önünde bulundurularak, bu farklılıkların nedeni saptanmaya çalışılacaktır. Böylece romanın bir güdülemeye maruz kalıp kalmadığı sonucuna varılmaya çalışılacaktır.

2. Edebiyat Kanonu

Edebiyat kanonu konusu, meseleyi kanon ve dirijizm bağlamına götürür. Kelimenin kökeni Eski Yunanca'da 'değnek, cetvel' anlamındaki 'kanon', Latince'de 'kural, norm' anlamındaki 'canon'a dayandırılmaktadır ki Batı dillerinde sonradan kazandığı anlam bu ilk anlamlarla bağlantılı olarak gelişmiştir. Tarihsel olarak bu kavramın, ilk defa bir dinî erk olan kilisenin belirlediği listeler için kullanıldığı görülmektedir. Turgay Anar, modern kanon kavramını ilk kez 1768 yılında, filolog David Ruhnken'in kullandığını belirterek, "seçmeye dayalı bütün hatipler listesi" kavramını İncil geleneğinden aldığını söyler (Anar, Janus'un İki Yüzü, Türk Edebiyatı'nda Kanon ve Karşı Kanon, 2022, s. 31). Nitekim sonraki süreçte dinî bir erk olan kilise bu kavramı, hiçbir şey eklenemez ve hiçbir şey çıkarılamaz, kutsal ve geleneksel varlık (Anar, Janus'un İki Yüzü, Türk Edebiyatı'nda Kanon ve Karşı Kanon, 2022, s. 31) anlamında kullanmaya başlar. Kanonik eserler "üstün nitelikleri sayesinde hem kendi çağına hem de gelecek çağlara kalıcılığı ve kesinliği vurgulayan kaliteli birer 'örnek' olarak" (Anar, Janus'un İki Yüzü, Türk Edebiyatı'nda Kanon ve Karşı Kanon, 2022, s. 32) gösterilir. Bugün kazandığı terimsel anlam bakımından kanon; "herhangi bir otoritenin ya da otoritelerin kutsadığı iyi yazarlar listesi ve buna eklenecek isimlere verilen izin ya da onay" (Parla, 2004, s. 51) şeklinde açıklanabilir.

Kısaca bir 'okuma listesi' kavramına indirgendiğinde bile kanonla ilgili pek çok soru akla gelmektedir. Örneğin: Kanonun yapıcıları, belirleyicileri kimlerdir? Kanon her zaman kontrollü şekilde mi oluşur? Kanon ile 'klasik' kavramı nasıl ayırt edilmelidir? Kanon bir müdahale midir, yoksa gerekli ve yararlı bir tercih midir? İlk olarak, kelimenin bir edebiyat terimi olarak kullanımının David Ruhnken'in işaret ettiği çıkış noktasına bakılacak olursa, kanonu belirleyen unsurun dinî otorite olduğu görülmektedir. Kilisenin yönetim üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, dinî otoriteyi iktidarla birlikte düşünmek yanlış olmaz. Batı dünyası için söz konusu olan bu durumun, sonraki değişim ve dönüşümlerle birlikte hemen her ülke için geçerli olduğu söylenebilir. İktidarı ya da çoğunluğu temsil eden dinî, kültürel ya da siyasî gücün kanon oluşturmada etkili olduğu söylenebilir. Ama kanon belirleyen tek yapı iktidar değildir. Murat Belge, kanon yapıcı üç merciden söz eder. Ona göre bunların ilki; yazarlar, aydınlar, öğretmenler gibi edebiyat üreticileridir. İktidar ya da daha genel açıdan bakılacak olursa 'devlet' ikinci, toplum ise üçüncü mercidir. Belge'nin sınıflandırmasında en belirsiz unsur 'toplum'dur. Çünkü toplumun hangi kesiminin kanon belirlemede etkili olduğunu kestirmek zor olduğu gibi, farklı dönemlerdeki toplumsal eğilimler de

değişkenlik gösterebilir (Kızıllırmak, 2022, s. 77). Bu da kanonun her zaman kontrollü şekilde oluşmayacağını gösterir. Turgay Anar bir sınıflandırma yapmasa da kanon oluşumunda etkili pek çok unsur olduğunu belirtir: “eğitim kurumları, siyasî erk, yazılı ve görsel basın, dergiler, üniversiteler gibi kurumlar karmaşık bir etkileşim süreciyle kanonun oluşmasına katkıda bulunurlar” (Anar, 2022, s. 54). Kanonu etkileyen çok fazla değişken olduğunu, bu yüzden kanon oluşumunu kontrol etmenin ya da tek bir etmenle açıklamanın mümkün olmadığını belirten İlhan Süzgün de benzer bir açıklama yapar: “Elbette edebî kanonların oluşmasında ve değişmesinde ideolojik ve epistemolojik kültürel iklim, dönem ruhu, dünya görüşü, kültürel ve siyasî ortam, egemen estetik anlayışı gibi başka etmenler de vardır.” (Süzgün, 2023, s. 53).

Bir diğer sorun olan kanon ile ‘klasik’ kavramının karışması noktasında ise, Anar şunları söyler: “Klasik olmaya hak kazanan eserler, kanon kadar kesin bağlayıcılıklara sahip değildir. Başka dönemlerin başka klasiklerinin olması bu sebeple asla yadırganmaz. Kanon oluşumunda ise dışlanan her şey hor görülür hatta ölüme mahkûm edilir.” (Anar, 2011, s. 13). Kanonun olumlu ya da olumsuz bir kavram oluşu da tartışmaya açıktır. Harold Bloom, okunacak çok fazla kitap olduğunu ve insan ömrünün buna yetmeyeceğini söylerken, kanonik bir seçimin gerekliliğine dikkat çeker. Anar’a göre ise “kanonun oluşmasının temel sebebi, geçmişinde zengin bir edebî birikim bulunan milletlerin geçmişini unutmak istememesidir” (Anar, 2011, s. 13). Jusdanis de benzer şekilde kanonun millet oluşumundaki etkisine dikkat çekerek şöyle der: “Ama kanon millî kimliği temsil etmekle kalmaz, aynı zamanda halka milliyetçiliğin değerlerini aşıl原因arak bu kimliğin üretilmesine katılır da.” (Jusdanis, 2015, s. 89).

Her ne sebeple olursa olsun, bir seçme işlemi söz konusu olduğunda, seçicilerin ve hedef kitlenin kim olduğu gibi bir sorun belirir. Bir okuma listesi oluşturulurken, bu listeyi kimlerin, hangi amaçla yaptığı çok önemlidir. Çünkü kanon sadece yazılmış kitapların seçiminden ibaret bir olgu değildir. Henüz yazım aşamasında da kanonun belirleyici bir etkisi olduğundan söz edilebilir. Doğaldır ki, yazarlar yaşadıkları toplumdaki okuma eğiliminden ve devletin genel politikasından etkilenirler. Bu yalnızca okunma isteğinden kaynaklanan bir tutum değildir. Öyle durumlar olur ki yazdıklarının basılabilmesi için bile yazarın; toplumun ya da iktidarın beklentilerini karşılayabilmesi gerekir. Basında sansür denilen olgu, bu durumun en bariz kanıtıdır. ‘Güdümlü edebiyat’ kavramı tam da bu noktada, yani edebî eserlerin ne derece bağımsız olabileceği noktasında tartışılır.

3. Güdümlü Edebiyat ve Dirijizm

Bir edebî eserin hiçbir şeyden bahsetmemesi mümkün değildir. Konusu olan her eser ise, ister istemez bir amaca -hiç değilse bir temaya- dayandırılarak yazılır. Farklı sanat anlayışlarında, sanata ve sanatçıya bilinçli olarak bir misyon yüklendiği görülebilmektedir. Fischer, özellikle sanatın yararlılığının ön planda tutulduğu ilk çağlarda sanatçının çifte görev yüklendiğini söyler. “Birincisi bir şehrin, bir kurumun, toplumsal bir bütünün ona yüklediği dolaysız görev; ikincisi de, kendisi için önemli olan bir yaşantıdan, yani kendi toplumsal duyarlılığından doğan dolaylı görev.” (Fischer, 1979, s. 61). Fischer, bu iki görevin her zaman uyuşmayabildiğini, çatışmanın boyutunun toplumdaki karşıtlıkları yansıttığını belirtir. Bununla birlikte, herhangi bir görev kaygısı olmaksızın, yalnızca estetik kaygılarla yazılmış bir metnin bile, hiçbir şey ‘söylemediği’ iddia edilemez. Burada belirleyici olan, eserin estetik kaygıyı geride bırakacak ölçüde, hatta salt bir amaç doğrultusunda yazılıp yazılmadığıdır. Zeki Karakaya, “Sanat ve edebiyatta estetik dışında belirli bir amaca hizmet eden edebiyata güdümlü edebiyat denir” (Karakaya, 1997, s. 100) derken, her eserin belirli bir noktaya kadar güdümlü olduğunu, bu nedenle “çıkış noktası ‘itibari ile’” (Karakaya, 1997, s. 101) güdümlü olan eserlerin ‘güdümlü edebiyat’ kategorisinde değerlendirilebileceğini ifade eder.

Herhangi bir ideolojik kaygı ya da amaçla yazılan metinler, güdümlü olarak tanımlanır. Temelde ekonomik bir terim olan ve genel olarak ‘yönlendirme, güdümlenme’ demek olan dirijizm ifadesini ilk kez kullananlardan Reşat Nuri Güntekin’in, bu kavramı hangi bağlamda kullandığı dikkat çekicidir: “Bir siyasî ve sosyal inkılâp rejiminin edebiyat ve sanata da uzayan dirijizmi? Ancak her yerde devletin sanattan ne isteyebileceği malûm... Mümkün olsa da keşke gölge etmese...” (Nayır, 1976, s. 29). Çünkü “Türk edebiyatında ‘Cumhuriyetten sonra karşılaşılan dirijizm örnekleri içinde en dikkat çekici olanı Çalkışu romanına uygulanan dirijizmdir’” (Çıkla, 2007, s. 61). Selçuk Çıkla’ya göre Reşat Nuri Güntekin’in bu ifadeleri dirijizm terimine, ‘devletin sanata müdahalesi’ anlamının yüklendiğini işaret etmektedir (Çıkla,

2007, s. 61). Yaptığı çalışmalarla, bu konuya Karagöz piyeslerinin ve halk hikâyelerinin uğradığı dirijizm üzerinden eğilen Selçuk Çıkla, sanat eserine müdahalenin iki farklı yönü olduğunu belirtir. Buna göre birincisi, dış müdahale de denilebilecek olan “devlet yöneticilerinin ve kurumlarının sanatkâra müdahalesi”, ikincisi ise iç müdahale şeklinde ifade edilebilecek olan “sanatkârın özgür iradesiyle kendi eserine veya başka bir esere yaptığı ideolojik müdahale”dir. İç müdahalede, sanatçının “bizzat kendi dünya görüşünü hiçbir dış etki altında kalmadan, özgür iradesiyle sanat eserinde yansıtması yoluyla ortaya çıkan” (Çıkla, 2005, s. 64) bir güdümlülük söz konusudur ama sonuç itibarıyla aslolanın sanat yapmak olmaması bakımından bu durum, sanatçının kendi eserine müdahalesi şeklinde düşünülebilir. Böyle bir durumda güdümlenmenin edebî eser üzerinde, dolayısıyla da hedef okuyucu kitlesi üzerinde yapıldığı söylenebilir. Esere dışarıdan yapılan müdahale ise, zannedildiği gibi her zaman zorlayıcı olmayabilir. Çıkla, bu nüansı “sanatkârın belli bir dünya görüşünü; fikrine katılsa da katılmasa da özellikle devlet, hükümet, parti gibi organların teşviki veya zorlamasıyla sanat eserinde yansıtması” (Çıkla, 2005, s. 64) şeklinde açıklar. Burada kilit ifadeler, sanatçının söz konusu dünya görüşüne katılıyor veya katılmıyor oluşu -ki güdümlenmenin gönüllü mü gönülsüz mü yapıldığını etkiler- ve bu müdahalenin bir ‘teşvik’ mi yoksa ‘zorlama’ şeklinde mi olduğudur. Çünkü bazı durumlarda sanatçılar, mevcut iktidarla ya da ideolojiyle paralel dünya görüşüne sahip olduklarından yönlendirmeye gönüllü olarak dâhil olurlar. Kimi durumlarda ise para, makam, ödül gibi teşvik edici unsurlar sanatçıyı, yönlendirmede istekli hâle getirebilir. Bu ikinci durumda yani dışarıdan müdahalede, sebep her ne olursa olsun, yönlendirme öncelikle yazar ve esere, ardından da hedef okuyucu kitlesine yönelik olarak gerçekleşmektedir. Nitekim Bünyamin Aydemir de dirijizmin bu şekillendirici işlevine dikkat çekerek, dirijizmde propagandanın önemli bir yeri olduğunu ve devletlerin inşa etmeyi düşündükleri şey için sanatı propagandist bir yapısallığa büründürdüklerini (Aydemir, 2022, s. 6) söyler. Aydemir, “doğrudan devletin müdahalesini; devletin sanatı yeniden planlayıp yönlendirmesini ve koşullandırmasını” (Aydemir, 2022, s. 2) ifade eden dirijizm kavramının yanı sıra “sanatın ideolojik bir aygıtla dönüştürülmesi” (Aydemir, 2022, s. 2) durumunu karşılayan benzer kavramların varlığına da dikkat çeker. ‘Güdümlü sanat’, ‘toplumsal mühendislik’, ‘belletme’, ‘aynılaştırma’, ‘terkipleştirme’, ‘endoktrinasyon’ gibi kavramların da bu minvalde değerlendirilebileceğini belirten Aydemir; bu doğrultuda kimi zaman ‘güdüleme/motivasyon’ yoluna gidildiğini, kimi zamansa yasa gibi yaptırım gücü yüksek mekanizmalara başvurulduğunu; sonuç olarak bir şekilde toplumsal mühendislik yapılmasının mümkün olduğunu ifade eder (Aydemir, 2022, s. 2-3).

4. Türk Edebiyatı’nda Dirijizm

Yukarıdaki bilgiler ışığında, bütün edebiyatlarda olduğu gibi Türk edebiyatında da sanatçının kendi isteğiyle veya dışarıdan bir müdahaleyle eser verdiğini görmek mümkündür. Divan şiirindeki ‘caize’ geleneği bu boyutta düşünülebilir. Tanzimat’tan sonra ise dirijizmin farklı bir boyut kazandığı söylenebilir. Çünkü artık bir süredir ‘matbaa’ kullanılmakta ve bilhassa Tanzimat döneminde gazete ve dergilerle birlikte daha geniş kitlelere ulaşılabilir. İkinci bir önemli nokta ise bir süredir hissedilen Batı’ya yönelişin Tanzimat’la birlikte çok daha hızlı hatta sistemli ve ideolojik bir şekilde ilerlemesidir. Aydınların bu dönemde eserlerini halkı eğitmek ve bilgilendirmek amacıyla yazdığı bilinen bir gerçektir. Bununla birlikte ilerleyen yıllarda gerek II. Abdülhamid döneminde gerekse İttihat ve Terakki yönetiminde basına uygulanan sansür de yine bir yönlendirme örneğidir. Cumhuriyet’ten sonra Türk edebiyatında görülen güdümlülük ise ayrı bir çalışma konusu olacak kadar önemlidir. Çünkü yeni bir devlet kurulmuş ve çok köklü değişimler yaşanmıştır. ‘Yeni’nin ikamesinin, ‘eski’yi yıkarak mümkün olabileceğine olan inanç bir yana, Osmanlı Devleti ile yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin yapısı, kuruluşu, ülküsü gereği birbirinden çok farklı oluşu da hemen her sahada bir değişim hareketini gündeme getirmiştir. Osmanlı’nın çok uluslu yapısına karşılık yeni devletin milliyetçiliği merkeze alan tutumu edebiyatta da Türkçülük düşüncesini ve milliyetçi tutumu ön plana çıkarmıştır. Kurucu lider Mustafa Kemal’in ve partisinin temel aldığı ilkeler de Cumhuriyetin ilk yıllarında halka aşılarmaya ve benimsetilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda örgün eğitimin dışında kalan halkı eğitmek ve inkılap ruhunun geniş kitlelere neşrini sağlamak adına Halkevleri kurulmuş ve bu kurumlardaki “Dil ve Edebiyat” şubelerinde seçili eserler okutulmuştur (Karakoç, 2012, s. 123).

Edebiyat alanına bakıldığında ise Balkan savaşlarından başlayarak Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasına kadar uzun yıllar süren savaşlar ve mücadeleler, sonrasında ise Cumhuriyetin kuruluşu ve yeni bir devletin teşekkülü elbette ki sanatçıların kayıtsız kalacağı konular değildir. Nitekim Türk edebiyatında 'Millî Edebiyat' olarak adlandırılan dönemin -tartışmaya açık olmakla birlikte- en belirgin yanı, edebî eserlerde tercih edilen 'konu'lardır. Cumhuriyet sonrası dönemde yazarlar, yukarıda belirtildiği gibi, bağımsızlık mücadelesi ve yeni devletin kuruluşuna kayıtsız kalmadıkları gibi, mevcut ideolojinin ve iktidarın beklentilerine de gözlerini kapamazlar. Bu hususta, özellikle Reşat Nuri Güntekin'in 'Yeşil Gece' romanını bir görevlendirme ile yazdığı ve Çalıkuşu romanının da dirijizme uğradığı (Çıkla, 2007, s. 61) tartışmalarını hatırlamak gerekir. Selçuk Çıkla, Kurtuluş Kayalı'dan yaptığı şu alıntının sonucu olarak Kayalı'nın "cumhuriyet döneminde yazılan eserlerin çoğunun angaje olduğunu ima ettiği" (Çıkla, 2005, s. 67) sonucuna varır: "Dönemin hayal gücü sahibi romancıları, örneğin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin ve Halide Edip Adıvar gibi romancıların eserleri dışında neredeyse tüm sanat alanlarındaki ürünler Cumhuriyet'in amaçladığı tekdüze yeni insanın övgüsünü yapmışlardır" (Çıkla, 2005, s. 67). Oysa burada adı geçen yazarların bile bu durumun dışında kalamadığı açıktır. Reşat Nuri, angaje edebiyata doğrudan maruz kalmakla birlikte; bir süre sonra dönemin ideolojisine gönüllü olduğu anlaşılan bir şekilde uyum sağlamış ve Çalıkuşu romanını "Bir Köy Hocası" adıyla piyesleştirirken, daha belirgin bir "idealist kadın köy öğretmeni" imajı çizmiştir (Karagülle, 2016, s. 92). Yine Yakup Kadri de Reşat Nuri'nin bu romanını yazıldığı ilk yıllarda sert bir şekilde eleştirip, tahfif ederken; ilerleyen zamanlarda bu fikrinin tam aksine "Reşat Nuri'yi Türk romanının ilk ideal kahramanını yaratmış, ilk idealist muharrir olarak telakki" (Karagülle, 2016, s. 91) ettiğini söylemiştir. Bu durum yazarların, yukarıda da belirtildiği gibi bazen gönüllü, bazense gönülsüz olarak devrin hâkim ideolojisinden etkilendiklerini ve eserlerini buna uygun şekilde oluşturduklarını göstermektedir.

Bütün bunların yanı sıra, dirijizm kavramının hangi aşamalarda etkili olduğu üzerinde de durmak gerekir. Çünkü sadece yazma aşamasında dirijizmden bahsedilemez; bir eserin yeniden basımında veya farklı dilden bir eserin çevirisi yapılırken de dirijizm etkili olabilir. Bunun yanı sıra, anonim veya klasik bazı eserlerin yeniden basımında veya yeniden yazımında da dirijizme rastlanabilir. Bu konuya örnek olarak yine cumhuriyetin ilk yıllarında, Karagöz piyeslerinin ve halk hikâyelerinin yeniden yazımı gündeme gelmiş; dönemin zihniyetince zararlı bulunan kısımların çıkarılması ve bazı faydalı eklemeler yapılması gibi bir uygulama yapılmıştır. Öyle ki bu konuda Matbuat Umum Müdürlüğü bir tamim yayımlamış (Çıkla, 2017, s. 540), bu durum bazı aydınlar ve yazarlarca faydalı bulunup desteklenirken, bazılarına göre ise yanlış bir tutum ve gereksiz bir çaba olarak nitelendirilmiştir (Çıkla, 2017, s. 542). Nitekim yazılan bu "sentetik propaganda metinleri" (Çıkla, 2017, s. 544) halk tarafından kabul görmemiş ve uygulama başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yine Halide Edip Adıvar'ın, bu çalışmaya konu olan romanı *Ateşten Gömlek*, Mısırlı tercüman Muhibiddin El-Hatib tarafından Arapça'ya çevrilirken, Mısır'daki İngiliz hâkimiyetinden ötürü, eserde epeyce değişiklik yapılmıştır (Elsabaei, 2024). Söz konusu çeviride, Mısır'ın o dönemki siyasi konjonktürü gereği zorunluluğu anlaşılabilecek değişikliklerin ötesinde, çevirmenin inisiyatifi ile yapıldığı anlaşılan; bazı kavram, cümle ya da bölümleri çeviriye dâhil etmeme, kimi kavramları da değiştirme şeklinde müdahaleler de (Elsabaei, 2024, s. 93) mevcuttur. Bütün bunların yanı sıra Türkiye açısından özel bir durum olarak yazı alanında köklü bir değişikliğe gidilerek Arap alfabesi yerine Latin harflerinin kabul edilmesi, gözden kaçmaması gereken çok önemli bir dönüm noktasıdır. Harf inkılabının ardından, önceden kaleme alınmış eserlerin Latin harflerine aktarımı esnasında eserler belli bir seçmeye-ayıklamaya tâbi tutulmuş veya Latin harflerine aktarım esnasında eserler üzerinde bazı değişikliklere gidilmiştir. Örneğin Çalıkuşu romanının eski harflerden yeni harflere aktarılırken üç farklı açıdan dirijizme uğradığını N. Ahmet Özalp, "Edebiyatta Dirijizm: Çalıkuşu Operasyonu" isimli çalışmasında ortaya koymuştur (Özalp, 1999).

Laurent Mignon, konuyu bir adım daha öteye taşıyarak oldukça çarpıcı tespitler yapar. Ona göre Türkiye'de tekil bir kanondan bahsedilemez. Özellikle Harf inkılabından sonra yapılan uygulamalara değinen Mignon, 1928'deki devrimden önce basılıp Latin harflerine aktarılmayan metinleri, özel bir eğitim almayan (Osmanlı Türkçesi bilmeyen) hiç kimsenin okuyamayacağını belirtir. "Uzun yıllardır sadece, uzmanlar hangi metnin önemli olduğuna ve yeni harflere çevrilmesi gerektiğine karar veriyorlar. Uzmanlar, tercihleriyle edebiyat tarihinin ve edebiyat belleğinin ne olduğunu belirtiyorlar." (Mignon, 2008, s. 36) diyen Mignon, edebî belleği oluştururken bir grup 'uzman'ın neyin çevrilip çevrilmeyeceğine karar verdiğini, bu

bağlamda bazı yazarların saf dışı bırakıldığını söyler. Öyle ki “Hüseyin Cahit'in 1898'de ilk baskısı yapılan ütöpik öykü *Hayat-ı Muhayye*’i, Molla Dâvud-zâde Mustafa Nâzım'ın 1913'te yayımladığı bilimkurgu romanı *Rüyada Terakkî ve Medeniyet-i İslamiyeyi Ru'yet*; Celal Nuri'nin 1915 yılında yayımlanan fütüroloji denemesi *Tarih-i İstikbal*’i” (Mignon, 2008, s. 36) Türk edebiyatı için ilk sayılabilecek ve belki Türk edebiyatının seyrini değiştirebilecek eserlerin göz ardı edildiğini ifade eder. Mignon'un tespitlerine göre göre ayırma işlemi bununla da sınırlı değildir. Edebiyat tarihlerinde Zafer Hanım, Nigar Hanım, Fatma Aliye, Emine Semiye gibi Tanzimat sonrası kadın yazarlara, erkek edebiyatçılara göre, çok daha az yer” (Mignon, 2008, s. 36) ayrılmıştır. “Unutulan”, “okunamayan” ya da “kanon dışı tutulan” eserler yalnızca Türk edebiyatı için geçerli değildir. Moretti'nin ortaya attığı “uzak okuma” yöntemiyle daha geniş ve objektif bir edebiyat tarihi bakış açısı geliştirmek gerektiğini söyleyen Serdar ve Tutumlu, konuya tefrika romanlar üzerinden dikkat çekerken, gazete sayfalarında tefrika edilen romanların önemli bir kısmının kitap şeklinde basılmadığına değinir. “Bu romanların unutulmalarına gerekçe olarak politik, ‘edebî’ ve ‘ahlâkî’ pek çok neden öne sürülebilir” (Serdar & Tutumlu, 2022, s. 192) diyen ikiliye göre bu unutuluşun en önemli gerekçelerinden biri, 1928 tarihinde Latin alfabesine geçilmesi olmuştur. Onlara göre süreli yayınların sayfalarında unutulmuş kanon dışı bırakılan tefrika romanlar, Osmanlı/Türk romanının “büyük okunmayan”ını oluşturur (Serdar & Tutumlu, 2022, s. 192).

Bütün bunların *dirijizm* bağlamında değerlendirilmesinin gerekçesi, özellikle ulusların değişim dönemlerinde, sistematik ve kapsamlı bir uygulamanın var olduğu gerçeğidir. Jaques Ellul’un de dediği gibi propaganda toplama yönelik olmalıdır: “Bir defa kullanıldığı sürece, propaganda yoktur” (Ellul, 1969, s. 9). Söz konusu yönlendirmelerin ise –inkılapları yerleştirmek ve yeni bir ulus inşa etmek adına- birkaç eser ve yazarla sınırlı kalmadığı görülmektedir.

5. Ateşten Gömlek Romanının Osmanlı Türkçesinden Latin Harflerine Aktarımı Sırasında Yaşanan Dirijizm

Halide Edip Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* romanı, ilk kez 1922 yılında *İkdam* Gazetesi'nde (6 Haziran 11 Ağustos 1336/1922 tarihleri arasında 9059-9122 sayılarında) neşredilmiştir (Bekiroğlu, 1987, s. 189). “Yakup Kadri Ankara’da Halide Edib’in evinde misafirirken, Millî Mücadele hakkında *Ateşten Gömlek* adlı bir roman yazacağını söylemiş, bu adı çok seven Halide Edip de ona sahip çıkmıştır” (Enginün, 2007, s. 178). Halide Edip, Yakup Kadri’ye yazdığı ve önce *İkdam* Gazetesi’nin 9067. sayısında, kitap olarak basıldığında ise bütün baskıların giriş kısmında yer alan mektupta, bu ismi kullandığı için ondan hem af diler, hem de ona teşekkür eder. Sakarya’dan Ankara’ya dönüşte bir yazma hummasına tutularak, iki ayda ve emsalsiz bir heyecan içinde bu romanı yazdığını belirten Halide Edip, Yakup Kadri’nin bulduğu “bu kadar Anadolu’ya yakışan ve kendine başına bir şaheser” olan bu ismi kullanmamak için kendini zorladığını fakat romanının karakterlerinin kendisine âdeta ısrar ettiklerini söyler (Adıvar, *Ateşten Gömlek*, 1923, s. 6-7). “Sakarya Ordusu’na” (Adıvar, *Ateşten Gömlek*, 1923, s. 1) ithafıyla 1923’te ilk kez kitap hâlinde basılan roman, Mehmet H. Doğan’ın Kurtuluş Savaşı’nı konu edinen romanları kronolojik bir şekilde incelediği çalışmasına göre, Kurtuluş Savaşı’nı ana konu edinen ilk romandır (Doğan, 1976, s. 8). Enginün’e göre bu roman “Türk İstiklâl Savaşı’nın bir destanıdır” (Enginün, 2007, s. 178).

Ateşten Gömlek romanının Latin harflerine aktarılması 1928’deki harf devriminden sonra 1937 yılında yapılmıştır. Fakat bu aktarım esnasında bazı değişiklikler söz konusudur. 1923 yılındaki Osmanlı Türkçesi baskısı Teşebbüs Matbaası’nda yapılan kitabın 1937 yılındaki Latin harfli ilk baskısı Muallim Ahmet Halit Kitabevi (Tan Matbaası) (Adıvar, 1937, s. 1-2) tarafından yapılmıştır. Kitabı Latin harflerine kimin aktardığı bilinmemekle birlikte, bu yeni baskıda bazı dirijizm örnekleri görülmektedir. Bu değişiklikleri iki ana başlıkta incelemek doğru olacaktır. Birinci başlıkta iyileştirme ve düzeltme adına yapılan bazı değişikliklerle, dikkatsizlik sonucu yapılan hatalar ve yazım yanlışlıklarını içeren kasıtsız değişiklikler ele alınacaktır. İkinci başlıkta ise bilinçli bir şekilde yapıldığı anlaşılan kasıtlı değişiklikler ele alınacaktır.

5.1. Düzenlemeye Yönelik Değişiklikler

Romanın Latin harflerine aktarımı esnasında editöryel denebilecek bazı düzeltmelere gidilmiştir. Bunlar yazım yanlışları, eksik ya da fazladan yazılan sözcüklerin düzeltilmesi, birtakım anlatım bozuklukları ya da dikkatsizlik sonucu yapılan tekrarların düzeltilmesi gibi değişikliklerdir. Bunlar, düzeltme şeklinde olduğu

için normal, hatta olması gereken değişikliklerdir. Bu şekilde düzenleme epeyce fazla olduğu için ve bu düzenlemelerde yazımsal iyileştirme dışında bir kasıt aranamayacağı için sınırlı sayıda örnekle iktifa edilecektir.

...واصل یرده کندمدن بخت ایدھجک بر روح بولمق ایسترم. (Adıvar, 1923, s. 10)

“...vasıl olacağım yerde kendimden bahsedecek bir ruh bulmak isterim.” (Adıvar, Ateşten Gömlek, 1937, s. 7)

Osmanlı Türkçesiyle yapılan baskıda “vasıl yerde” şeklinde o dönemin kullanım şekline uygun ya da eksik yazılan kısım, Latin harfleriyle yapılan baskıda, sıfat fiil eklenerek “vasıl olacağım yerde” şeklinde düzeltilmiştir.

حرب سیاسی کاغذ بیغینلرینی چوغالتدی, او قدر خیلی سفالت, آچلق فلان ده اولدی. (Adıvar, 1923, s. 11)

(Harp siyasi kağıt yığınlarını çoğalttı, o kadar hayli sefalet, açlık filan da oldu)

“Harp siyasi kağıt yığınlarını çoğalttı, hayli sefalet, açlık filân da oldu.” (Adıvar, 1937, s. 8)

Osmanlı Türkçesiyle yapılan baskıda “o kadar hayli sefalet” şeklinde geçen ve aynı anlama gelen birden fazla sıfatın kullanılmasından kaynaklanan anlatım bozukluğu, Latin harfleriyle yapılan baskıda “hayli sefalet” şeklinde düzeltilmiştir.

İlk baskıda düzgün yazılmasına rağmen bazı cümlelerde -muhtemelen yanlışlık ya da dikkatsizlik sonucu- Latin harfleriyle yapılan yeni baskıda bazı yazım hataları yapılmıştır:

کوزلرینی ارتق آچق طومتغه زور قادر اولدیغم کوزلریمه دالیدیردی. (Adıvar, 1923, s. 219)

“Gözlerini artık tutmağa zor kadir olduğum gözlerime daldırdı.” (Adıvar, 1937, s. 157)

Osmanlıca baskısında “Gözlerini artık açık tutmağa zor kadir olduğum gözlerime daldırdı” şeklinde geçen cümle, muhtemelen bir dikkatsizlik sonucu, Latin harflerine bir sözcüğü eksik olarak aktarılmıştır.

Bu grupta incelenebilecek değişiklikler arasında tarihler ve bölüm numaraları da yer almaktadır. Romanın ilk baskısında 5. bölüme atılan tarih “20 Teşrinisanı” (Adıvar, 1923, s. 86) iken Latin harfli baskıda bu tarih “2 Teşrinisanı” olarak geçmektedir. Yine ilk baskıdaki “27 Teşrinisanı” tarihi “17 Teşrinisanı” olarak yazılmıştır. Rakamlardaki benzerliğe bakıldığında bu değişikliklerin bir dikkatsizlik sonucu yapılmış olması muhtemeldir. Osmanlı Türkçesi ile yapılan ilk baskıda, 5. bölümün numaralandırılması yapılmamış (muhtemelen unutulmuş) “Ayşe’nin Mektubundan” şeklinde bir başlık atılmıştır. Latin harfli baskıda bu bölüm “Ayşe’nin Mektuplarından” başlığı altında yazılmış ve 5. bölüm olarak numaralandırılmıştır. Bir sonraki bölümde ise “İhtilal Günleri” başlığı, romanın ilk baskısında numaralandırılmazken Latin harfli baskıda bu kısım 6. bölüm olarak numaralandırılmıştır. Oysa Osmanlı Türkçesi ile yapılan ilk baskıda 6. bölüm “Mehmet Çavuş” başlığı altındaki bir sonraki bölümdür. Başlıklarda bu şekilde başlayan farklılık romanın sonuna dek sürmüştür ve bu nedenle ilk baskıda roman, 12 bölümden oluşurken, Latin harfleriyle yapılan baskıda roman, 13 bölümden oluşmuştur. Bu durum yalnızca bir baskı düzenlemesi olarak görülebilir.

5.2. GÜDÜMLÜ DEĞİŞİKLİKLER

Bu başlık altında incelenen değişikliklere bakıldığında, bir hedefe yönelik oldukları düşünülmektedir. Öncelikle bu noktada, bazı sözcüklerin “dilde sadeleşme” ve “öz Türkçe” anlayışına uygun olarak değiştirildiği gözlenmiştir. Bu yönlendirme, Türkiye Cumhuriyeti’nin 1923 yılında kurulmasının ardından Türkiye’de yaşanan siyasî ve toplumsal değişimlerle ilişkilidir. Cumhuriyetin kurulmasından çok önce “Yeni Lisan” hareketi ile başlayan dilde sadeleşme çabalarının cumhuriyetin kurulması ile devletin de bir politikası hâline geldiği bilinmektedir. Romanın Latin harfleriyle basımında da sözcüklerin Türkçe karşılığının tercih edilmesi bu politikaya uygun bir yönlendirme olarak görülebilir. Diğer yandan aradan geçen zamanda halkın konuşma dilinin ve edebiyat dilinin değişime uğradığı ve yazarın ya da basımevinin bu değişime uyma çabası da göz ardı edilmemelidir.

Osmanlı Türkçesi ile yapılan baskıdan farklı olarak, Latin Harfleriyle yapılan baskıda Türkçesi tercih edilen sözcükler aşağıda liste hâlinde verilmiştir.

1. Doğuş (Adıvar, 1937, s. 3)- خلقت (hilkat) (Adıvar, 1923, s. 4)
2. Derinlik (Adıvar, 1937, s. 4)- عمق (umkunu) (Adıvar, 1923, s. 4)
3. Yarı (Adıvar, 1937, s. 10,152,156,192,193)- نیم (nîm) (Adıvar, 1923, s. 15,211,217,267,268)
4. Çok kere (Adıvar, 1937, s. 16,131)- اکثری (ekseri) (Adıvar, 1923, s. 21,182)

5. Kızdırmak (Adıvar, 1937, s. 17) - اغضب (igdâb) (Adıvar, 1923, s. 22)
6. Örneği (Adıvar, 1937, s. 17,36) - انمؤذعی (enmûzeci) (Adıvar, 1923, s. 22,49)
7. Büyük (Adıvar, 1937, s. 22) - عظیم (azîm) (Adıvar, 1923, s. 30)
8. Korkunç (Adıvar, 1937, s. 26,114) - مخوف (mehûf) (Adıvar, 1923, s. 34,158)
9. Durgun, sessiz (Adıvar, 1937, s. 33,129,135,187) - صموت (samût) (Adıvar, 1923, s. 45,180,188,259)
10. Üstün (Adıvar, 1937, s. 34) - متفوق (mütefevvik) (Adıvar, 1923, s. 46)
11. Doğru (Adıvar, 1937, s. 39) - سالم (sâlim) (Adıvar, 1923, s. 52)
12. Kızartı (Adıvar, 1937, s. 42) - حمرة (humret) (Adıvar, 1923, s. 58)
13. Derinlik (Adıvar, 1937, s. 70,93) - قعر (ka'r) (Adıvar, 1923, s. 97-130)
14. Bütün (Adıvar, 1937, s. 77) - عموم (umum) (Adıvar, 1923, s. 106)
15. Durgun (Adıvar, 1937, s. 81) - راکد (râkid) (Adıvar, 1923, s. 122)
16. Çoğaltırsa (Adıvar, 1937, s. 82) - تزید ایدرسه (tezdid ederse) (Adıvar, 1923, s. 113)
17. Soğuk (Adıvar, 1937, s. 84,168) - بارد (bârid) (Adıvar, 1923, s. 115,233)
18. Bu korumadan (Adıvar, 1937, s. 86) - بو تقیدن (bu tekayyüdden) (Adıvar, 1923, s. 119)
19. Pek beğenirdi (Adıvar, 1937, s. 86) - لایق بیلیردی (lâyık bulurdu) (Adıvar, 1923, s. 120)
20. Durdu (Adıvar, 1937, s. 93) - توقف ایتدی (tevakkuf etti) (Adıvar, 1923, s. 130)
21. Önce (Adıvar, 1937, s. 140) - اول (evvel) (Adıvar, 1923, s. 194)
22. Yaklaşan (Adıvar, 1937, s. 196) - تقرب ایدن (takarrub eden) (Adıvar, 1923, s. 142)
23. Çevrili (Adıvar, 1937, s. 148) - محاط (muhât) (Adıvar, 1923, s. 206)
24. Çağırdığı (Adıvar, 1937, s. 149) - جلب ایتدیکی (celb ettiği) (Adıvar, 1923, s. 207)
25. Bağlıydı (Adıvar, 1937, s. 152) - مربوطدی (merbuttu) (Adıvar, 1923, s. 211)
26. Yüksek (Adıvar, 1937, s. 144) - بلند (bülend) (Adıvar, 1923, s. 200)
27. Takdis ettikten (Adıvar, 1937, s. 158) - تسعید ایتد کن (tes'id ettikten) (Adıvar, 1923, s. 219)
28. Faydalı (Adıvar, 1937, s. 165) - مفید (müfid) (Adıvar, 1923, s. 229)
29. Yeri (Adıvar, 1937, s. 189) - محلی (mahhalli) (Adıvar, 1923, s. 262)
30. Kurtuluş (Adıvar, 1937, s. 43) - استخلاص (istihlâs) (Adıvar, 1923, s. 60)
31. Parlak (Adıvar, 1937, s. 114,132) - مشعشع / شعشع (Muş'a'sa' / Şa'sa') (Adıvar, 1923, s. 158,183)

Bunlardan başka, *اولمق* yerine *غائب* *kaybolmak*, *سبزه واتجی* yerine *زهرزهراتچی*, *ماءمتراق / ماءى* yerine *mavi/mavimtrak* gibi güncel yazımlar tercih edilmiştir.

İkinci bir değişiklik türü ise bazı hassas terimler üzerinde yapılan değişikliklerdir. Bunlardan ilki, Osmanlı sözcüğü üzerinde yapılan değişikliktir. İlk baskıda "Osmanlı Bayrakları" olarak geçen kısım (Adıvar, 1923, s. 39), Latin harfleriyle basılan metinde "Türk Bayrakları" şeklinde değiştirilmiştir (Adıvar, 1937, s. 29). Romanın yazıldığı ve tefrika edildiği tarihte, henüz Cumhuriyet ilan edilmemiştir. İlk baskısının yapıldığı tarih ay olarak belirtilmemekle birlikte, Cumhuriyet'in ilanının 29 Ekim gibi yılın son aylarına denk gelen bir zaman olması sebebiyle yeni devletin henüz kurulmamış olduğu yahut kuruluşunun çok yeni olduğu sonucuna varılabilir. Bu nedenle o tarihte, henüz Osmanlı kimliğinin ve isminin varlığını sürdürmesi, dolayısıyla ilk baskıda Osmanlı sözcüğünün geçmesi oldukça doğaldır. Bu tarihlerde, Türkçülük akımının önde gelen isimleri bile, dil hususunda "Türk lisanı" terimini öne çıkarsalar da kavmiyet olarak "Osmanlı milleti" demeyi tercih etmektedirler (Karakoç, 2012, s. 96-97).

Söz konusu dirijizm örneği; inkılapların hız kazandığı, Türk tarihi ve Türk kimliğinin öne çıkarıldığı dönemde eski devleti temsil eden "Osmanlı" sözcüğü yerine "Türk" ibaresinin tercih edilerek yeni bir ideoloji oluşturma ve bunu yerleştirme çabası olarak okunabilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923 yılında Mustafa Kemal liderliğinde kurulmasının ardından, ulusal kimlik, dil ve kültürde büyük dönüşümler meydana gelmiştir. O dönemde yaşanan siyasi ve kültürel dönüşümlere paralel olarak, metinde kullanılan kelimelere de bu değişikliklerin yansıdığı görülmektedir. Bu durum dilin kültürel, tarihsel ve politik değişiklikleri canlandırmada nasıl önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Bu bakımdan "Osmanlı" yerine "Türk" teriminin kullanılması, yeni ve bağımsız Türk kimliğini vurgulamak için edebî bir yönlendirme olarak değerlendirilebilir.

Romanda, sade dil anlayışının dışında tutulabilecek bir sözcük değişimi daha dikkat çeker. Bu sözcük, İhsan'ın Ayşe'ye olan kıskançlık duygularını anlattığı cümlede kullanılan Osmanlı Türkçesi ile yapılan baskıda "hayat" sözcüğüdür ve Latin harfli baskıda "harp" sözcüğü ile değiştirilmiştir.

ينه حيات ما كنه سنك ديشلری بوتون اردو ايله برابر بنی ده چویردی ، یورودی (Adıvar, 1923, s. 235)

Latin harfleriyle yapılan baskı şu şekildedir: "Yine harp makinesinin dişleri bütün ordu ile beraber beni de çevirdi, yürüttü." (Adıvar, 1937, s. 169).

Bu değişiklik, yazarın okuyucuyu romanın kahramanlarının yaşadığı savaş ve millî mücadele bağlamından çıkarmak istememesinden kaynaklanıyor olabilir. Osmanlı Türkçesi ile yapılan ilk baskıda kullanılan ifade, sanki hayat onlara dişlerini geçiriyor gibi bir izlenim uyandırır. Ancak anlatı; bu etkinin savaştan, savaşın zorluklarından kaynaklandığı üzerine kuruludur. Aktarım sırasında bu değişiklik seçilerek, okuyucunun ilgisi metindeki millî direnişe yönlendirilmiştir. Bu da dil yapısının belirli noktaları vurgulamak için kullanıldığının bir göstergesidir.

Bunun dışında, bazı cümleler Latin harflerine aktarılırken romandan çıkarılmıştır. Örneğin, içerdiği anlam açısından metin içinde önemli bir yeri olan aşağıdaki cümle, Latin harfleriyle yapılan baskıya alınmamıştır:

اونك يونانن صوكرا سو مه ديكي ژاندارمه ایدی ژاندارمه سز ويونانسز بر مملكت، ايشته محمد چاووشك مفكوره سی

(Adıvar, 1923, s. 121)

Bu cümlede Mehmet Çavuş'un Yunan askerinden sonra en sevmediği şeyin jandarma olduğu söylenmektedir. Bu dilsel içeriğin Latin harfli baskıda yer almaması, bilinçli bir tercihtir. Çünkü burada, jandarmaya karşı olumsuz bir düşünce geliştirilmesi söz konusudur ve düşmanla jandarma arasında bir benzerlik kurulmuş gibi algı oluşturmaktadır. İfadenin jandarmaya karşı olumsuz intiba uyandırma ihtimalinden dolayı Latin harfleriyle yapılan yeni baskıya alınmamıştır. Olumsuzluk içerdiği için çıkarılan bir başka cümle de şudur:

او بر طرفده او روشانلر آراسنده قاچ دانه نانكور تورك اولاد يمز يوقمیدی؟ (Adıvar, 1923, s. 132)

"Öbür tarafta vuruşanlar arasında kaç tane nankör evlâdımız yok muydu?" (Adıvar, 1937, s. 95)

Bu cümlede "nankör Türk evlâdımız" kısmı, Türk kelimesi çıkarılarak aktarılmıştır. Bu durum Türklüğe bir hakaret içeriyor gibi algılanacağından ötürü, nankörlük veya vatanseverlik noktasında zaaf gösterme gibi olumsuz özelliklerin Türk evlatlarına atfedilmemesi için yapılmıştır. Buradaki "Türk" kelimesi çıkarılarak toplumun herhangi bir kesiminin sahip olabileceği bir nitelik olarak tasvir edilmiştir.

Güdümlü olduğu düşünülen bir diğer değişiklik, "Yunan" sözcüğü üzerinde yapılan değişikliktir. Latin harflerine aktarım sırasında, Osmanlıca Türkçesi ile yapılan ilk baskıdaki "Yunanlılar" sözcüğü yerine her seferinde "düşmanlar" terimi kullanılmıştır.

"Yunanlılar" teriminin "düşmanlar" olarak değiştirildiği cümleler aşağıda verilmiştir.

برسورو يونان عسکری کندی قاپيسنک او کنده باغير ارق.. (Adıvar, 1923, s. 53)

(Bir sürü Yunan askeri onu kendi kapısının önünde bağırarak...)

"Bir sürü düşman askeri onu kendi kapısının önünde bağırarak..." (Adıvar, 1937, s. 39)

هر اودن قولته غنده بر بوغچه بر يونان نفری چيقور (Adıvar, 1923, s. 53)

(Her evden koltuğunda bir bohça bir Yunan neferi çıkıyor.)

"Her evden koltuğunda bir bohça bir düşman neferi çıkıyor." (Adıvar, 1937, s. 39)

هيسي با تخصيص عايشه نك يونانليرك قيرديغي صول آلنى او پديلر استخلاص حربنك علمي اولان بو آل هيسنك قلنده كربلا

احتراسی (Adıvar, 1923, s. 60)

(Hepsi bahtsız Ayşe'nin, Yunanların kırdığı sol elini öptüler. Kurtuluş harbinin âlemi olan bu el hepsinin kalbinde Kerbelâ ihtirası)

"Hepsi bahtsız Ayşe'nin, düşmanların kırdığı sol elini öptüler. Kurtuluş harbinin âlemi olan bu el hepsinin kalbinde Kerbelâ ihtirası" (Adıvar, 1937, s. 43)

يونانليبر بروسه يه کيردکن صوکرا کيوه اطرافنده انارود کوي روملری ازمشلر (Adıvar, 1923, s. 121)

(Yunan Bursa'ya girdikten sonra Geyve etrafından Arnavutköyü Rumları azmışlar.)

"Düşman Bursa'ya girdikten sonra Geyve etrafından Arnavutköyü Rumları azmışlar." (Adıvar, 1937, s. 87)

..و بالواسطه يونانليرك انه دو شمه دن جبخانه نك قاچير بلاماستی توصيه ايدييوردي (Adıvar, 1923, s. 122)

(...ve bilvasıta Yunan'ın eline düşmeden cephanenin kaçırılmasını tavsiye ediyordu.)

“...ve bilvasıta düşmanın eline düşmeden cephanenin kaçırılmasını tavsiye ediyordu.” (Adıvar, 1937, s. 88)

روم چته لرینه دهشت ورن و هیچ بوشه قورشون اتمایان مدھش شهرتلی کنج ضابط اختلال او یونی اوینامغه چیقمش بر پرنسه بکزه یوردی (Adıvar, 1923, s. 136)

(Rum çetelerine dehşet veren ve hiç boşa kurşun atmayan müthiş şöhretli genç zabıt ihtilâl oyunu oynamaya çıkmış bir prense benziyordu.)

“Düşman çetelerine dehşet veren ve hiç boşa kurşun atmayan müthiş şöhretli genç zabıt ihtilâl oyunu oynamaya çıkmış bir prense benziyordu.” (Adıvar, 1937, s. 97-98)

بز یونانی چیقاردقدن صوکرا بز اوت اردو آناتولی یی باشند باشه معمر و مسعود ایده جکر ارتق استانبوله هیچ دو نمه به جکر (Adıvar, 1923, s. 145)

(Biz Yunanı çıkardıktan sonra biz, evet ordu Anadoluyu baştan başa mamur ve mesut edeceğiz. Artık İstanbul'a hiç dönmeyeceğiz.)

“Biz düşmanı çıkardıktan sonra biz, evet ordu Anadoluyu baştan başa mamur ve mesut edeceğiz. Artık İstanbul'a hiç dönmeyeceğiz.” (Adıvar, 1937, s. 104)

ازمیر اطرافنده کی اختلالده یونان استیلاسی آراسنده خیانت ایدلمش و یونانیلره تسلیم ایدلمش آرقد اشترینک یونان محبسندن برر برر کوتورولوب قورشونه دیزلدیکنی کورمش (Adıvar, 1923, s. 171)

(İzmir etrafındaki ihtilâlde, Yunan istilâsı arasında hıyanet edilmiş ve Yunanlara teslim edilmiş arkadaşlarının Yunan mahbesinden birer birer götürülüp kurşuna dizildiğini görmüş)

“İzmir etrafındaki ihtilâlde, düşman istilâsı arasında hıyanet edilmiş ve düşmanlara teslim edilmiş arkadaşlarının düşman mahbesinden birer birer götürülüp kurşuna dizildiğini görmüş” (Adıvar, 1937, s. 124)

شیمدی ایکی دوره آراسنده بو ایمانیله ، جانیه یکی دور ایچین قریان اولانلرک اصل یونان اردوسیه با شلایه جق اردو

چارپشماننده استقلال اردوسی خارجنده قالماسندن قور قیوردی (Adıvar, 1923, s. 172)

(Şimdi iki devre arasında bu iman ile, canıyla yeni devir için kurban olanların asıl Yunan ordusu ile başlayacak ordu çarpışmasında İstiklâl ordusu haricinde kalmasından korkuyordu.)

“Şimdi iki devre arasında bu iman ile, canıyla yeni devir için kurban olanların asıl düşman ordusu ile başlayacak ordu çarpışmasında İstiklâl ordusu haricinde kalmasından korkuyordu.” (Adıvar, 1937, s. 124)

برداها یونان غوغاسی اولورسه برسیار خسته خانه یه کیتکه چالشاجم (Adıvar, 1923, s. 175)

(Bir daha Yunan kavgası olursa bir seyyar hastaneye gitmeğe çalışacağım.)

“Bir daha düşman kavgası olursa bir seyyar hastaneye gitmeğe çalışacağım.” (Adıvar, 1937, s. 126)

...یونان عسکرلرینک مادام طادیانک اولتینه هجوم ایتدیکلرینی رؤیامده کوردم. (Adıvar, 1923, s. 183)

(...Yunan askerlerinin Madam Tadya'nın oteline hücum ettiklerini rüyamda gördüm.)

“...düşman askerlerinin Madam Tadya'nın oteline hücum ettiklerini rüyamda gördüm.” (Adıvar, 1937, s. 131)

بو یونان کراته لرینی برا بر آتماجقمی یوز (Adıvar, 1923, s. 190)

(Bu Yunan keratalarını beraber atmayacak mıyız!)

“Bu düşman keratalarını beraber atmayacak mıyız!” (Adıvar, 1937, s. 137)

یونان طیاره لری وار (Adıvar, 1923, s. 257)

(Yunan tayyareleri var.)

“Düşman tayyareleri var.” (Adıvar, 1937, s. 185)

یونانیلر قارا کلقدن اول مطلق قوتلریمزی بورادن کری چویرمک ایسته یورلر (Adıvar, 1923, s. 263)

(Yunanlar karanlıktan evvel mutlak kuvvetlerimizi buradan geri çevirmek istiyorlar.)

“Düşmanlar karanlıktan evvel mutlak kuvvetlerimizi buradan geri çevirmek istiyorlar.” (Adıvar, 1937, s. 189)

یونانیلرک تنویر طبنا نه لری حرب صحنه سنی کوزلشدیریور (Adıvar, 1923, s. 264)

(Yunanların tenvir tabancaları harp sahnesini güzelleştiriyor.)

“Düşmanların tenvir tabancaları harp sahnesini güzelleştiriyor.” (Adıvar, 1937, s. 190)

یونانیلر داغک تبه سنده قیادن بر ته راسده تحصن ایتمشلر (Adıvar, 1923, s. 264)

(Yunanlar dağın tepesinde kayadan bir terasta tahassün etmişler.)

“Düşmanlar dağın tepesinde kayadan bir terasta tahassün etmişler.” (Adıvar, 1937, s. 191)

احسانک یوکسک سسله یونا نلیلره سو کد یکنی دو بیورم (Adıvar, 1923, s. 265)

(İhsan'ın yüksek sesle Yunanlara söğdüğünü duyuyorum.)

“İhsan'ın yüksek sesle düşmanlara söğdüğünü duyuyorum.” (Adıvar, 1937, s. 191)

(Adıvar, 1923, s. 266) یونا نلیلر او کوچک قیادن ته راسی ترک ایتمش اولاجقلر که آتش کسيلمش کبی

(Yunanlar o küçük kayadan terası terk etmiş olacaklar ki ateş kesilmiş gibi)

“Düşmanlar o küçük kayadan terası terk etmiş olacaklar ki ateş kesilmiş gibi” (Adıvar, 1937, s. 192)

(Adıvar, 1923, s. 267) یونانلیلر قره داغدن چکلدیلر

(Yunanlar Karadağ'dan çekildiler.)

“Düşmanlar Karadağ'dan çekildiler.” (Adıvar, 1937, s. 194)

(Adıvar, 1923, s. 270) یونانلیلرک آرقه سندن عایشه نک از میرینه برابر کیره جکر

(Yunanların arkasından Ayşe'nin İzmir'ine beraber gireceğiz.)

“Düşmanların arkasından Ayşe'nin İzmir'ine beraber gireceğiz.” (Adıvar, 1937, s. 195)

Görüldüğü gibi, “Yunan” sözcüğü Latin harfleriyle yapılan baskıda titizlikle “düşman” sözcüğüyle değiştirilmiştir. Bunun nedeninin daha iyi anlaşılabilmesi için o dönemdeki Türk-Yunan ilişkilerine kısaca bir göz atmak yerinde olacaktır.

Birbirine hem kara hem de deniz komşusu olan Yunanistan ile Türkiye arasında yüzyıllardır süregelen anlaşmazlıklar söz konusudur. Bunun nedeni, Türklerin Anadolu'ya yerleştikten sonra fetihçi bir ruhla gerçekleştirdiği savaşlar ve bunun neticesinde yaşanan ‘toprak kavgası’ olarak görülebilir. Anadolu'da Türklerin varlıkları Grek kültürüne dayanan Avrupa ülkeleri için zaten bir tehdit oluşturmaktayken, 1453'te İstanbul'un fethi ile Bizans İmparatorluğu'nun da bir anlamda sona ermesi bütün Avrupa'yı sarsmıştır. Bu tarihten itibaren Yunanlılar, yeniden bir imparatorluk kurma şeklinde özetlenebilecek “Megali İdea” fikrine kapılmışlardır. Yıllar içinde beslenen bu fikir, Fransız Devrimi'nin körüklediği ‘milliyetçilik akımı’ ile Yunanlıların kendi geçmişlerine olan bağlılıklarını ve yüzyıllardır besledikleri hayallerini gerçekleştirme ümidini artırmıştır (Saraçlar, 2024, s. 2). Aynı yıllarda Klasizm akımıyla birlikte Antik Yunan kültürünün yeniden rağbet görmesi, Yunanlıların da ‘Antik Helen’i, yeniden keşfetmelerine yol açmıştır. Avrupa, bir yandan ‘şanlı atalarının yozlaşmış torunları’ (Jusdanis, 2015, s. 43) olarak görse de “Yunanistan’a Batı'nın doğum yeri, kültürel kurumlarının kaynağı” (Jusdanis, 2015, s. 40) olarak bakmış ve Megali İdea konusunda da onu desteklemiştir. “Ortodoks kilisesinin önderliğinde başta Yunanlı yazar, şair ve toplumun önde gelenleri tarafından benimsenen bu fikir, 1791 yılında ilk kez bir haritada belirlenmiştir” (Saraçlar, 2024, s. 3). Bu amaç doğrultusunda başlayan ve 1821'den 1832'ye ‘Yunan Bağımsızlık Savaşı’ İngiltere, Fransa, Rusya gibi ülkelere de destek görmüştür. Yapılan savaşlardan sonra, 21 Temmuz 1832'de Konstantinopolis Antlaşması ile Yunanistan bağımsızlığını elde etmiştir. İlk olarak bir monarşi olarak varlık gösteren Yunanistan'da daha sonra, 1924 yılında yapılan bir referandum sonucu Yunan Cumhuriyeti kurulmuştur (Saraçlar, 2024, s. 4).

Birinci Dünya Savaşı'na katılma konusunda Yunanistan'da bir siyasî kriz yaşanmıştır. Kral Konstantin savaştan uzak durup, iktisadî güçlenmeye önem verilmesi gerektiğini savunurken, Venizelos bu savaşı ‘Megali İdea’ fikrini gerçekleştirmek için büyük bir fırsat olarak görmektedir. *Ateşten Gömlek* romanının da ana konusu olan 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgal edilmesi ise Venizelos'un Rum nüfusu fazla olduğu için İzmir'i işgal ederek zafere ulaşma hayalinin bir sonucudur. Bu kararı Yunan kralı da sonradan desteklemiştir. Fakat gerek Yunanistan gerekse onu destekleyen diğer işgal güçleri hiç hesaba katmadıkları bir direnişle karşılaşmışlardır. Türk Millî Mücadelesi, dağınık çete hareketlerinden düzenli ordu hareketine evrilmiş ve büyük bir mücadele sonucu, işgal güçleri Türk topraklarını birer birer terk etmeye başlamıştır. “Türk orduları tarafından 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz sonucunda 9 Eylül 1922'de İzmir geri alınmıştır. 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Antlaşması'yla Türk-Yunan savaşı son bulmuştur” (Saraçlar, 2024, s. 6). 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması ile uluslararası alanda varlığı tanındıktan sonra, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilân edilmesiyle Türkiye Cumhuriyeti bir devlet olarak resmî varlığını perçinlemiştir. Bu tarihten 1938 yılına kadar “Lozan Antlaşması, Atatürk ve Venizelos görüşmeleri, Mübadele, Yunanistan Cumhuriyeti'nin ilânı, Ankara Antlaşması, I. Balkan Antantı, Montrö Boğazlar Sözleşmesi” (Saraçlar, 2024, s. 7), Patrikhane meselesi, Atina Antlaşması (Bilgiç, 2015, s. 8,13) gibi pek çok olay yaşanmıştır. Söz konusu bu gündemler, iki taraf için de anlaşmayı zorunlu kılan hallerdir. Sözgelimi, 1934 yılında imzalanan Balkan Antantı, her iki ülkenin de sınır güvenliğinin yararına olacak bir durumdur ve uzlaşma gerektirir. Aynı şekilde nüfus mübadelesinde yaşanacak bir anlaşmazlık çok ciddi

sorunlara yol açabilecektir. Nitekim mübadeleye tâbi tutulacak kişilerin belirlenmesi neredeyse bir krize yol açacakken, 10 Haziran 1930'da imzalanan Ankara Antlaşması ile bir şekilde uzlaşma sağlanmıştır (Şenşekerci, 1994, s. 145). Her iki ülkenin de resmi varlıklarının çok yeni olması, uzun süren savaşlardan çıkmış olmaları ve değişmesi mümkün olmayan sınır komşuluğu, iki devletin anlaşmasını zorunlu hâle getirmiştir.

İzmir'in ve Batı Anadolu'nun işgalinin, Türk Millî Mücadelesi karşısında sonuçsuz kalması, Yunanlıları 'Megali İdea' fikrinden vazgeçmek zorunda bırakmıştır. Yukarıda bahsedilen süreçte, Yunanistan da bir değişim sürecinden geçmiştir. Krallıktan cumhuriyete geçen ülkede, iç siyaseti denge de önemli hâle geldiği için Yunanistan da komşularıyla iyi geçinmeyi tercih etmiştir. Öyle ki bir zamanlar 'Megali İdea' düşüncesini güden Venizelos'un bizzat kendisi, 1928'de seçimi kazanmasının hemen ardından Başbakan İsmet İnönü'ye gönderdiği mektupta "Türkiye ile dostluk ve iyi komşuluk ilişkileri kurma isteğini" (Bilgiç, 2015, s. 14) ifade etmiştir. İki ülkenin birbirlerinin topraklarında ve bağımsızlıklarında gözü olmadığına dair kanaat geliştirdiklerini belirtmelerinin ardından diplomatik ziyaretler yapılmış ve "30 Ekim 1930 tarihinde iki ülke ilişkilerini dostluk çerçevesine oturtan 'Türk-Yunan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması' da imzalanmıştır" (Saraçlar, 2024, s. 38). Elbette, her iki ülkenin tarihsel ve siyasal ülkülerinden tamamen vazgeçip bir uzlaşma sağlaması kolay olmamıştır. Nitekim "Yumuşama Dönemi" olarak anılan 1930-1938 yılları arasında bile Yunanistan, hava ve deniz sahalarını genişletme teşebbüslerinde bulunmuş, 1936 yılında "12 mil sorunu" ve "Boğazönü Adaları" probleminin doğmasına (Şenşekerci, 1994, s. 149-150) yol açmıştır. Fakat iki ülke arasında büyük sorunların ve savaşların yaşanmaması için her seferinde bir şekilde anlaşma yoluna gidilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin tutumu, kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" sözünden de anlaşılacağı üzere oldukça açıktır. Bu tutum Yunan hükümeti tarafından da takdir edilmiş, hatta Yunan Başbakanı, Balkan Paketi esnasında barıştan yana gösterdiği gayretten ötürü Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermiştir (Bilgiç, 2015, s. 21).

İki ülke arasındaki ilişkileri, Amerika da, her dönemde yakından takip etmiştir. Yunan bağımsızlık mücadelesi döneminde, Yunanlılardan yana tavır sergileyen Amerika (Saraçlar, 2024, s. 5) Birinci Dünya Savaşı sırasında ise Türk Millî Mücadelesi'nin savaşın seyrini değiştirdiğini görerek, daha objektif bir tavır takınmaya gayret etmiştir (Saraçlar, 2024, s. 7). Bu durum bütün dünyanın Türkiye'ye bakışı açısından son derece önemlidir. Çünkü "dönemin en önemli ve güçlü medya merkezi olan Amerikan medyası, yaygın kaynak ve bilgi ağıyla uzak coğrafyalardaki haberleri tüm dünyaya servis edebilme kabiliyetine sahipti" (Saraçlar, 2024, s. 5). Lozan Antlaşması öncesi Amerikalı gazeteci Isaac F. Marcasson, Ankara'ya gelerek Atatürk'le bir söyleşi gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede Atatürk'ün "Büyük Millet Meclisinin 1920 Ocak ayında ilan ettiği Millî Misakımız, sizin bağımsızlık bildirgenize çok benzer. Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri demokratik rejimlerdir." sözleri ve demokratik ülkelerin birbiriyle dayanışma içinde olması gerektiği yönündeki ifadeleri Amerika'da ilgi ve takdirle karşılanmıştır (Saraçlar, 2024, s. 51). Ayrıca Atatürk'ün Avrupa milliyetçiliğini eleştiren, Türkiye Cumhuriyeti ile komşuları arasında herhangi bir sınır ya da bağımsızlık ihlali düşüncesinden uzak olduğunu belirten sözleri Amerikan basını tarafından olduğu kadar, Yunan basını tarafından da ilgiyle takip edilmekteydi. Çünkü "birçok Yunanlıda Anadolu kaybedilirse Türkler Batı Trakya üzerinden gelip Yunanistan topraklarını işgal edecek önyargısı mevcuttu" (Saraçlar, 2024, s. 55). Atatürk'ün bu sözleri genelde bütün dünya, özelde Yunanistan için oldukça önemliydi.

Bütün bu bilgiler ışığında, uzun yıllar boyunca son derece hassas seyreden Türk-Yunan ilişkilerinin 1923 yılından sonra düzelmeye başladığını, özellikle de 1930-1938 yılları arasında, bazı ufak sorunlara rağmen uzlaşma içerisinde yürütüldüğünü söylemek mümkündür. Halide Edip, *Ateşten Gömlek* romanını yazdığında Sakarya Savaşı henüz bitmiş, hatta Kurtuluş Savaşı tam olarak sona ermemiştir. Henüz savaşın sıcaklığının sürdüğü bir süreçte ve Halide Edip'in kendisinin belirttiği gibi yoğun hisler altında kaleme alınan romanda, Yunanlılara karşı hassas davranmayı gerektirecek diplomatik bir durum da yoktur. Bu nedenle, Batı Cephesi'nde mücadele edilen Yunanlıların adı, söz konusu her cümlede açıkça verilmiş, olaylar bütün çarpıcılığıyla anlatılmıştır. Oysa 1937 yılında roman, Latin harflerine aktarılırken iki ülke arasında uzun mücadeleler sonucu barış ve sükûnet ancak sağlanabilmiştir. İlişkiler mümkün olduğunca dostluk içinde yürütülmeye çalışılmaktadır. Böyle bir ortamda, okuyucunun romanda göreceği

olumsuzluklar, yeniden Yunanlılara karşı bir tutum geliştirmesine yol açabilecektir. “Yunan” sözcüğü yerine, daha geniş ve belirsiz olan “düşman” tabirinin kullanılması ise okurun dolayısıyla da halkın tepkisinin tek bir millet ya da devlete yönlendirilmesini engelleyebilecek bir tercihtir.

6. Sonuç

Edebiyat, malzemesi insan ve dil olan bir sanat dalı olarak dilsel, kültürel ve toplumsal değişikliklerden her zaman etkilenmiştir. Öte yandan, tarih boyunca çeşitli örneklerden de bilindiği üzere ‘söz’ün gücü de toplumlar, kültürler ve siyasî olaylar üzerinde etkili olmuştur. Bunun farkında olan dinî ya da siyasî erkler; sözün, yazının, edebiyatın etkisinden yararlanmışlardır. Bu durum, edebiyat ve ideoloji, edebiyat kanonu, dirijizm gibi kavramları gündeme taşımıştır. Her yazarın bir dünya görüşü olması doğaldır. Bunun sanat eserine ne derecede yansıdığı ya da yansması gerektiği, sanatın en çok tartışılan konularından olmuştur. Sanat eserinin, kendisinden başka bir amaca yöneldiğinde sanatsal değerini kaybedeceği söyleneceği de herhangi başka bir amaçtan ya da güdümden tam olarak arınmış bir sanat eserinden de söz edilemez. Fakat ideolojinin, bir sanat eserinde ne derece etkili olduğu, bu ideolojik yönlendirmenin sanatçının kendisinden mi yoksa başka etkin güçlerin baskısından mı kaynaklandığı, önemli bir tartışma konusudur.

Hemen her milletin edebiyatında görülebilecek olan bu tartışmalar, Türk Edebiyatı için de söz konusudur. Türk dilinin tarihi gelişimi, Türk tarihinde yaşanan önemli olaylar, konuyu daha dikkate değer kılmaktadır. Osmanlı devletinin yerine Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ve devletin dayandığı ideolojiler göz önünde bulundurulduğunda siyasî ve kültürel değişimin kolay olmadığı görülür. Edebiyatın da bu değişimde hem etkisinin olduğu hem de bu değişimden payını aldığı da tartışılmaz bir gerçektir. Nitekim Tanzimat’la birlikte belirginleşen Batı’ya yönelme hareketlerinden cumhuriyetin ilânına hatta çok daha sonraki yıllara kadar, kimi noktalarda kendiliğinden, kimi zaman da sistematik bir edebî yönlendirme söz konusudur. Bunun en sistemli yürütüldüğü dönem ise Cumhuriyet’in ilk yıllarıdır. Çünkü yeni kurulan devletin, eskisinden farklı dinamikler üzerine kurulması amaçlanmaktadır. Bu yönde gerçekleştirilen inkılapların halkta karşılık bulabilmesi için büyük çaba gösterilmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile yeni eğitim planlarının oluşturulması, Latin harflerinin kabulü, Halkevlerinin açılması, bazı klasik eserlerin ya da halk hikâyelerinin yeniden yazılması, bu çabaların eğitime ve edebiyata bakan yönlerinden birkaçıdır. Latin harflerinin kabulünden sonra, hangi eserlerin yeni alfabe ile basılacağı konusundaki seçme işlemi ise edebiyat kanonuna örnek teşkil edecek cinstendir.

Halide Edip Adıvar, henüz Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce de yenilikten yana olan ve İttihat ve Terakki ile ilişkileri bilinen bir yazardır. Birinci Dünya Savaşı ve hemen ardından yaşanan Kurtuluş Savaşı sırasında ise gerek fiilî olarak gerekse söylevleri ve yazdığı eserleriyle Milli Mücadele’yi desteklemiştir. Cumhuriyet’in kurulmasından sonra da bu tutumu devam etmiştir. Adıvar’ın, Türk Kurtuluş Savaşı’nın bir destanı olması niyetiyle 1922’de kaleme aldığı *Ateşten Gömlek* romanı, 1937 yılında Latin harflerine aktarılmıştır. Bu iki baskı arasında, dönemin dilsel ve siyasî ortamının 15 yıl önce romanın yazıldığı zamana göre değişmiş olmasından kaynaklanan farklılıklar mevcuttur. Bunlar incelendiğinde söz konusu değişikliklerin önemli bir kısmının yazımsal düzeltmeler ve iyileştirmeleri içeren “editöryel” düzenlemelerden oluştuğu söylenebilir. Bununla birlikte azımsanmayacak bazı değişiklikler de “ideolojik” olduğu düşünülen değişikliklerdir. Buna örnek olarak, “Osmanlı” sözcüğü yerine “Türk” sözcüğünün tercih edilmesi, olumsuz bir cümlede geçen “Türk” sözcüğünün çıkarılması ve “nîm, ekserî, samût” gibi bazı sözcüklerin eski kullanımlarının yerine Türkçe karşılıklarının tercih edilmesi gösterilebilir. Bu tutum, dönemin öz Türkçe ve Türkçü düşünce anlayışına uygun bir yaklaşımdır. Latin harflerine aktarımın yazarın onayı ile mi, onayının dışında mı yapıldığı bilinmemekle birlikte her iki durumda da bir yönlendirmeden söz etmek mümkündür. Dikkat çeken önemli noktalardan bir diğeri ise romandaki “Yunan” terimi yerine “düşman” teriminin tercih edilmesidir. Bu değişiklik tesadüfî ya da kasıtsız yapılabilecek bir değişiklik değildir. Bu tercihin nedenleri düşünüldüğünde Latin harflerine aktarımın yapıldığı yıllardaki Türk-Yunan ilişkilerinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Yüzyıllardır Türkler ve Yunanlılar arasında, merkezde “toprak” meselesinin olduğu anlaşmazlıklar olagelmıştır. Bu noktada çeşitli savaşlar ve diplomatik krizler yaşanmıştır. Kurtuluş Savaşı’nda Türkler, Batı Cephesi’nde Yunanlıların işgaline karşı mücadele vermiştir. Savaş sona erdiğinde, 1923’te Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş, 1924’te ise Yunanistan’da cumhuriyet rejimine geçilmiş; dolayısıyla her iki ülke de

yeni bir varoluş sürecine girmiştir. Fakat sorunlar bitmemiş; mübadele, adalar, hava ve deniz sınırları, Boğazlar meselesi, gibi pek çok meselenin çözümü için iki ülkenin anlaşmaya varması gerekmiştir. Sorunların çözümünün barışçıl yolla olması, her iki ülkenin huzuru için son derece önemli olduğundan, ilişkilerin güçlendirilmesi amacıyla diplomatik adımlar atılmış ve yoğun siyasi ilişkilerin kurulduğu 1930-1938 yılları “Yumuşama Dönemi” olarak anılmıştır. *Ateşten Gömlek*'in Latin harflerine aktarıldığı bu dönemde, yukarıda değinilen nedenlerden ötürü, romandaki “Yunan” kelimesinin değiştirilmesi dikkate değer bir durumdur. Roman boyunca 19 cümlede geçen 21 adet “Yunan” sözcüğü “düşman” sözcüğü ile değiştirilmiştir. Bir cümlede ise “Rum çeteleri” yerine yine “düşman çeteleri” denmesi tercih edilmiştir. Deyim yerindeyse pamuk ipliğine bağlı olan ve en ufak bir anlaşmazlıkta alevlenebilecek olan Türk-Yunan ilişkilerinin zedelenmemesi için bu değişikliğin kesinlikle bilinçli yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, edebî eserler üzerindeki siyasi yönlendirmeye örnek teşkil etmektedir.

5. Extended Abstract

Literary texts cannot be separated from the facts and realities experienced by human beings and society. The bidirectional nature of this interaction has always made literary texts a focal point. Just as all individual and social details have an impact on the formation of literary texts, literary texts have also been able to cause certain 'tendencies' in societies and shape society. This situation, which is not new at all, has been used as a tool of manipulation by sovereign powers in different societies in different ways. At the point where authority is mentioned, it is necessary to focus on the relationship between literature and political power.

Naturally, writers are influenced by the reading tendency of the society they live in and the general policy of the state. This is not only an attitude that arises from the desire to be read. There are such situations that the author must be able to meet the expectations of the society or the government in order for his/her writings to be printed. The phenomenon called censorship in the press is the most obvious proof of this situation. The concept of 'guided literature' is discussed precisely at this point, that is, to what extent literary works can be independent.

In this study, the issue of canon and dirigism in Turkish Literature is discussed, especially the post-Republican period is analyzed, and the reasons why and with which ideology the orientation was made in this period are briefly examined with examples. Then, the Ottoman Turkish and Latin-letter editions of Halide Edip Adivar's novel *Ateşten Gömlek*, which is the main subject of the study, were compared and the differences between the two editions were tried to be revealed. The reasons for these differences were tried to be determined by taking into account the conditions in Turkey at the time the novel was written and transferred to the Latin alphabet. Thus, it was tried to conclude whether the novel has been subjected to a motivation or not.

Halide Edip Adivar was a writer who was in favor of innovation even before the establishment of the Republic of Turkey and whose relations with the Committee of Union and Progress were well known. During the First World War and the War of Independence that immediately followed, he supported the National Struggle both in practice and through his speeches and writings. This attitude continued after the establishment of the Republic. Adivar's novel *Ateşten Gömlek*, which was written in 1922 with the intention of being an epic of the Turkish War of Independence, was transferred to Latin letters in 1937. There are differences between these two editions due to the fact that the linguistic and political environment of the period had changed compared to when the novel was written 15 years earlier. When these are analyzed, it can be said that the majority of the changes in question consist of “editorial” arrangements including spelling corrections and improvements. However, there are also a considerable number of changes that are considered to be “ideological”. Examples of such changes include replacing the word “Ottoman” with “Turkish”, omitting the word “Turkish” in a negative sentence, and replacing the old usage of some words such as “nîm, ekseri, samû” with their Turkish equivalents. This attitude is in line with the understanding of the Turkish language and Turkic thought of the period. Although it is not known whether the transfer to Latin letters was done with or without the author's approval, it is possible to speak of a guidance in both cases. One of the important points that draws attention is

In this period when *Ateşten Gömlek* was transferred to Latin letters, it is noteworthy that the word “Greek” in the novel was changed for the reasons mentioned above. Throughout the novel, 21 “Greek” words in 19 sentences are replaced with the word “enemy”. In one sentence, “Greek gangs” was replaced with “enemy gangs”. It is understood that this change was made deliberately in order to avoid damaging the Turkish-Greek relations, which were, so to speak, hanging by a thread and could flare up at the slightest disagreement. This is an example of political manipulation of literary works.

Araştırmacıların Katkı Oran Beyanı / Contribution of Authors

Yazarların çalışmadaki katkı oranları Fatma BAĞIRKAN %50/ Sare ELSABAEI %50 şeklindedir.
The authors' contribution rates in the study are Fatma BAĞIRKAN %50/ Sare ELSABAEI %50 form.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

Kaynakça

- Adıvar, H. E. (1923). *Ateşten Gömlek*. İstanbul: Teşebbüs Matbaası.
- Adıvar, H. E. (1937). *Ateşten Gömlek*. İstanbul: Tan Matbaası.
- Anar, T. (2011). *Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri (Doktora Tezi)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı.
- Anar, T. (2022). *Janus'un İki Yüzü, Türk Edebiyatı'nda Kanon ve Karşı Kanon*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Aydemir, B. (2022, Mart 5). Dirijizm ve Sanat: Özgürlük Ütopyasından Gerçeğin Hegemonyasına. *ResearchGate*, s. 1-15.
- Bekiroğlu, N. (1987). *Halide Edip Adıvar'ın Romanlarının Roman Tekniği Bakımından İncelenmesi (Doktora Tezi)*. Trabzon: Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilgiç, B. S. (2015). Atatürk Döneminde Türkiye-Yunanistan İlişkileri, 1923-1938. *Atatürk Araştırma Merkez Dergisi* 31(19), 1-28.
- Çıkla, S. (2005). *Cumhuriyet Döneminin Kökleşmesinde Yusuf Ziya Ortaç'ın Yapıtlarının Yeri ve Önemi (Doktora Tezi)*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Çıkla, S. (2007). Türk Edebiyatında Dirijizmin Karagöz Piyesleri Boyutu. *Milli Folklor* (73), 61-67.
- Çıkla, S. (2017). Türk Edebiyatı'nda Dirijizmin Halk Hikâyeleri Boyutu. I. *Uluslararası Dil, Sanat ve İktidar Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s. 539-545). Giresun: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Doğan, M. H. (1976). Türk Romanında Kurtuluş Savaşı. *Türk Dili (Türk Romanında Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı)* (298), 7-40.
- Ellul, J. (1969). *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*. New York: Vintage Books.
- Elsabaei, S. (2024). *Arap Çeviri Edebiyatında Bir Dirijizm Örneği Olarak Mubibuddini'l el-Hatib'in 'Ateşten Gömlek' Tercümesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Enginün, İ. (2007). *Halide Edip Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Fischer, E. (1979). *Sanatın Gerekliği*. İstanbul: E Yayınları.
- Jusdanis, G. (2015). *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür, Milli Edebiyatın İcat Edilişi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Karagülle, F. (2016). Çalıkuşu'ndan Bir Köy Hocası'na: İdeolojinin Edebiyat Üzerindeki Belirleyiciliği. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* (54), 87-97.
- Karakaya, Z. (1997). Kitle Edebiyatı ve Gündümlü Edebiyat Sosyolojisi. *Akademik Açı* (1), 83-121.
- Karakoç, K. İ. (2012). *Ulus Devletleşme Süreci ve "Türk Edebiyatı"nın İnşası (1923-1950) (Doktora Tezi)*. Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Türk Edebiyatı Bölümü.
- Kızıllırmak, D. G. (2022). *Hasan Ali Yücel Dönemi Klasik Eser Tercümelerinin Kanonlaşma Bağlamında İncelenmesi*. Kütahya: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Mignon, L. (2008). Bir Varmış, Bir Yokmuş... Kanon, Edebiyat Tarihi ve Azınlıklar Üzerine Notlar. *Pasaj* (6), 35-43.
- Nayır, Y. N. (1976). *Dünkü ve Bugünkü Edebiyatçılarımız Konuşuyor*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Özalp, N. A. (1999). Edebiyatta Dirijizm: Çalıkuşu Operasyonu I-II. *Kaşgar* (10,11), 11-29, 10-23.
- Parla, J. (2004). Edebiyat Kanonları. *Kitap-lık* (68), 51.
- Saraçlar, O. (2024). *Amerikan Medyasında Tür-Yunan İlişkileri (1923-1938) The Saturday Evening Post ve Diğer Bazı Gazetelere Yansıyan Haberlerin Işığında Mübadeleden Montrö'ye Olaylar ve Kişiler (Yüksek Lisans Tezi)*. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bölgesel Araştırmalar Anabilim Dalı, Balkan Araştırmaları.
- Serdar, A., & Tutumlu, R. (2022). Tefrika Romanlarla Osmanlı/Türk Romanına Kanonun Ötesinden Bakmak. *Zemin* (3), 186-212.
- Soyadı, A. (2020, Temmuz). Çalışma Başlığı. *Selçuk İletişim*, 13(2), 1-12.
- Süzcü, İ. (2023). Türkiye Edebiyat Kanonu Tartışmasının Başlangıcı. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 28, 47-60.

Şenşekerci, E. (1994). *Siyasal Boyutlarıyla Türk-Yunan İlişkileri (1930-1952) (Yüksek Lisans Tezi)* . Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı.

The Nexus Between Green Finance, Green Energy, Green Technology, and Fintech: A Pathway to Sustainable Development*

Emre Esat TOPALOĞLU**

Tuğba NUR***

İlhan EGE****

ABSTRACT

Green finance, energy, technology, and fintech are essential drivers of a sustainable environment and the promotion of sustainable development. This study analyzes the causal relationships among green finance, green energy, green technology, and fintech indices. To ensure the reliability of our findings, we utilize daily data from reputable sources such as S&P Green Bond for green finance, S&P Global Clean Energy for green energy, Renewable Energy and Clean Technology for green technology, and S&P Kensho Future Payments for fintech indices. Following our objective, a Vector Autoregressive Regression (VAR) model is constructed first, followed by Granger causality and impulse response analysis. The causality results indicate bidirectional causal relationships between green finance and green energy and green technology, as well as one-way causal relationships from green finance to green technology and from green energy to green technology. Impulse response analysis shows that the green energy index is a significant shock transmitter to the green bond index. In contrast, the green technology index is a significant shock transmitter to the fintech index. The findings suggest that capital support for green finance is vital for promoting green energy and technology and supporting sustainable development.

Keywords: Green Finance, Fintech, Green Bond, Green Technology, Green Energy, Sustainable Development

Yeşil Finans, Yeşil Enerji, Yeşil Teknoloji ve Fintek Arasındaki Bağlantı: Sürdürülebilir Kalkınmaya Giden Yol

ÖZ

Yeşil finans, yeşil enerji, yeşil teknoloji ve Fintek sürdürülebilir çevreyi desteklemek ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için önemli itici güçler olarak görülmektedir. Bu kapsamda çalışmada yeşil finans, yeşil enerji, yeşil teknoloji ve fintek endeksleri arasındaki nedensel ilişkilerin 28/02/2014 – 06/03/2024 döneminde araştırılması amaçlanmaktadır. Çalışmada yeşil finans için S&P Green Bond, yeşil enerji için S&P Global Clean Energy, yeşil teknoloji için Renewable Energy and Clean Technology ve Fintek için S&P Kensho Future Payments endekslerine ait günlük veriler kullanılmıştır. Amaç doğrultusunda ilk olarak Vektör Otoregresif Regresyon (VAR) model oluşturulmuş, ardından Granger nedensellik ve etki-tepki analizi gerçekleştirilmiştir. Nedensellik bulgularına göre, yeşil finans ve yeşil enerji, yeşil teknoloji ve Fintek arasında çift yönlü nedensel ilişkiler olduğu ve yeşil finansın yeşil teknolojiye doğru ve yeşil enerjiden yeşil teknolojiye doğru tek yönlü nedensel ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Etki-tepki analiz bulgularına göre ise, yeşil enerji endeksinin yeşil tahvil endeksinde ve yeşil teknoloji endeksinin Fintek endeksinde önemli bir şok aktarıcısı olduğu gözlemlenmiştir. Bulgular genel olarak yeşil finansla sağlanan sermaye desteğinin yeşil enerji ve yeşil teknolojiyi geliştirmek ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek için önemli olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Finans, Fintek, Yeşil Tahvil, Yeşil Teknoloji, Yeşil Enerji, Sürdürülebilir Kalkınma

* This study was oral presented at the VIth International Scientific Conference of Economics and Management Researchers and published as an abstract.

** **Corresponding Author/Sorumlu Yazar,** Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi, Şırnak, Türkiye/ Assoc. Prof. Dr., Şırnak University, Şırnak, Türkiye, emresatopal@hotmail.com

*** Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi, Şırnak, Türkiye/ Assoc. Prof. Dr., Şırnak University, Şırnak, Türkiye, nurtugba.91@gmail.com

**** Prof. Dr., Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye/ Mersin University, Mersin, Türkiye, ilhanege2005@hotmail.com

Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/Article Submission and Acceptance Dates: 10.01.2025-24.04.2025

Citation/Atıf: Topaloğlu, E. E., Nur, T., & Ege, İ. (2025). The nexus between green finance, green energy, green technology, and fintech: a pathway to sustainable development. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56, 264-277. <https://doi.org/10.52642/susbed.1617433>

1. Introduction

Environmental issues such as ecological imbalance, global warming, and inefficient resource use have become a growing concern for policymakers on a global scale. These issues directly impact social development and human survival. As consumption demands increase, ecosystems, climate change, environmental quality, and economic conditions come under pressure. To address these problems, a green economy has been introduced, aiming to promote low energy consumption, reduce pollution, and decrease emissions. Achieving sustainable development requires shifting investment models towards green technologies, particularly emphasizing low-carbon investments. To facilitate this, green finance needs to be encouraged. According to the United Nations, an annual investment of \$1.5 trillion in green finance is necessary to meet the Paris Agreement's requirements. The financial sector is particularly vulnerable to climate change due to its direct impacts and the changing risk perceptions of customers and government policies aimed at reducing climate risks. (Liu et al., 2020; Madaleno et al., 2022; Balsalobre-Lorente et al., 2023; Nur et al., 2023).

Green finance is a term used by the United Nations Environment Programme (UNEP) to describe financial flows from public, private, and non-profit sectors directed towards sustainable development priorities. Its main aim is to create and distribute financial products and services that provide both investable returns and positive environmental outcomes (Lee, 2020). Green finance promotes sustainable development by directing social capital towards economic sectors that support the environment, such as renewable energy, green buildings, addressing the climate crisis, corporate governance, and environmental protection. Various types of green financial products exist, including green bonds, green investments, green insurance, and carbon finance, which can effectively channel investment capital into climate change mitigation and adaptation projects (Wang et al., 2022). Green bonds are critical for financing green projects such as renewable resources, water and energy efficiency, bioenergy, and low-carbon transportation. They are essential for sustainable development policies, as they provide an appropriate tool to finance a low-carbon economy and redistribute climate change mitigation costs across generations (Nur and Ege, 2022; Ege et al., 2023).

Green energy and technology are vital for reducing climate change, supporting environmental sustainability, and promoting sustainable development. To achieve this, it is necessary to identify environmentally friendly sources of growth, develop new eco-friendly industries, and create jobs and technology. Therefore, increasing investments and innovations that support sustainable development and create new economic opportunities are essential (Guo et al., 2020; Sharif et al., 2023). Green bonds provide a significant source of financing for renewable energy projects, enabling investors to balance their financial goals with their environmental sensitivities. Along with the growing interest in sustainable investment, these bonds accelerate the transition to a low-carbon future, contributing significantly to establishing and expanding clean energy facilities. In recent years, the global green bond market has grown rapidly and reached record highs, reflecting the increasing investor interest in sustainable energy projects (Wang and Wang, 2023). Madaleno et al. (2022) stated that green finance is vital for financing renewable and clean energy projects to reduce carbon emissions and ensure environmental sustainability. Therefore, green finance is expected to enhance environmental sustainability by financing energy and resource-efficient technologies. The energy sector requires financial support for both production and operation. Green finance is dedicated to funding green energy projects to promote the growth of the green energy industry. Consequently, the green finance market has become increasingly significant in securing financing for clean energy, primarily relying on advancing green technology (Li et al., 2022; Pang et al., 2022).

On the other hand, the lack of sufficient contracts, participants, and individuals with market knowledge creates an incomplete structure in financial markets, which stands out as one of the main challenges businesses face. In markets with insufficient competition, businesses have difficulty obtaining the capital they need, hindering their long-term growth. However, financial technologies (fintech) can revolutionize the financial services sector, significantly reducing barriers to access to finance for businesses (Chen, 2023). In addition, fintech is crucial in enabling green finance by utilizing big data analytics and artificial intelligence to promote green practices among consumers and small and medium-sized businesses (SMEs). Fintech can contribute to sustainable development by transforming resource management in

several ways, such as increasing access to finance, enhancing transparency in supply chains, implementing eco-friendly financial services, and reducing carbon emissions and paperwork (Tan et al., 2023; Tiwari, 2024). Fintech development, however, has transformed the financing of renewable energy projects. Recently, innovative solutions such as crowdfunding, peer-to-peer lending systems, and digital investment platforms have become widespread. These approaches effectively overcome traditional barriers to financial support for sustainable energy projects. By enabling broader participation from individual and institutional investors, these platforms reduce the financing gap and support implementing sustainable energy programs (Sreenu, 2024).

Based on the above discussion, this study aims to examine the causal links between green finance, green energy, green technology, and fintech from February 28, 2014, to June 3, 2024. The study period was defined as the first and last time for which data on the index were accessible. This study contributes to the literature in several ways. Analyzing previous studies reveals that the findings differ depending on the method, period, and sample. Therefore, empirically revealing the relationships between these variables, which are theoretically assumed to influence each other, contributes to developing more effective strategies for sustainable development policies and environmentally friendly investments. Moreover, the study considers S&P Green Bond for green finance, S&P Global Clean Energy for green energy, Renewable Energy and Clean Technology for green technology, and S&P Kensho Future Payments for fintech indices (Assaf et al., 2024; Adekoya et al., 2025). Thus, it provides a new framework for understanding the interrelationships among these indices and draws new conclusions about the relationship between sustainable finance, energy, and technology. On the other hand, investigating the causal relationships among green finance, green energy, green technology, and fintech is closely linked to portfolio management and risk analysis. Therefore, the findings are critical for the strategic decisions of investors and portfolio managers.

The paper is structured as follows: Section 2 reviews the previous empirical literature; Section 3 details the dataset and methods used; Section 4 presents and discusses the empirical findings; and finally, Section 5 concludes the paper with conclusions and policy implications.

2. Literature Review

The growth of the green bond market has been shaped by factors such as increasing global awareness of the need to combat climate change, the development of green finance policies, and rising demand for sustainable investments. The 2015 Paris Agreement, which seeks to limit global warming below 2°C, has significantly influenced governments, companies, and investors, accelerating efforts in this area (Hu and Jin, 2023). On the other hand, digital technologies present numerous opportunities for developing innovative financing solutions. The energy sector considers fintech a game-changer due to its innovative nature and substantial impact. Promoting the allocation of funds towards energy efficiency yields significant social, environmental, and ecological benefits (Al-kasasbeh et al., 2024). In this context, numerous empirical studies have investigated the impact of green finance, green energy, green technology, and fintech on the sustainable environment and development. Meo and Karim (2022) find that green finance reduces environmental pollution in 10 countries that support it. Similarly, Sharif et al. (2022) find similar results in G7 countries, while Cao (2023) finds positive results in E7 countries and Zhang and Chen (2023) in China. Furthermore, many studies support the notion that green technology, green energy, and fintech contribute to a sustainable environment and development (Bilal et al., 2021; Lin and Ma, 2022; Udeagha and Ngepah, 2023; Usman, 2023; Chen et al., 2023).

On the other hand, some empirical studies have focused on the relationships between green finance, green energy, green technology, and Fintech indices. Chatziantoniou et al. (2022) examine the dynamic integration and return transmission between the S&P Green Bond Index, MSCI Global Environment, Dow Jones Sustainability Index World, and S&P Global Clean Energy indices. They find that the S&P Green Bond Index and the S&P Global Clean Energy Index emerge as net shock receivers. In contrast, the MSCI Global Environment and the Dow Jones Sustainability Index emerge as shock transmitters. Madaleno et al. (2022) find bidirectional causal relationships between green finance, clean energy, environmental responsibility, and environmental protection indices. Chatziantoniou et al. (2022) investigate the dynamic integration and return transmission between four well-known environmental

financial indices: S&P Green Bond Index, MSCI Global Environment, Dow Jones Sustainability Index World, and S&P Global Clean Energy. The authors find that the S&P Green Bond Index and the S&P Global Clean Energy are both short-term and long-term shock receivers, while the MSCI Global Environment and Dow Jones Sustainability Index World stand out as both short-term and long-term shock transmitters. From a different perspective, Tiwari et al. (2023) find that price volatility in fintech markets contributes to the sensitivity of the price levels of renewable and fossil energy stocks, green bonds, environmentally focused stocks, and sustainable development projects. The authors argue that innovative green fintech can provide financial support to green projects and businesses, reducing asset-liability ratios and costs, alleviating liquidity problems, and increasing the financial strength of businesses. They also suggest that through equity financing, financial institutions can improve corporate governance by contributing to enterprises' management processes and supporting long-term sustainable growth.

Zhang and Umair (2023) find significant dynamic spillover effects between corporate bonds and renewable energy stocks, carbon markets, and renewable energy stocks. Focusing on the relationship between Fintech, green bonds, China's clean energy production and green investment risk dynamics, Wang and Wang (2023) emphasize that Fintech plays a critical role in facilitating the financing of sustainable energy initiatives in China. The authors argue that the proliferation of Fintech platforms and technologies has supported the growth of renewable energy projects, facilitated access to capital, and increased confidence in the viability of these projects. Dong and Huang (2024) find that positive fintech developments and reduced financial stress positively impact clean energy stocks in the global market from 2013 to 2022. The authors argue that fintech acts as a catalyst to encourage sustainable investments and restores investor confidence in the financial services sector. On the other hand, Liu and Wang (2024) find that fluctuations in the financial technology index contribute to the sensitivity of renewable energy stock prices in a global sample. Mohammed et al. (2024) investigate the market responses between AI, Fintech, non-greenwashing, and environmentally friendly markets in the US from 2017 to 2023. The authors identify significant volatility linkages between these groups and express the need for sustainable technology financing policies and real-time monitoring systems to address market volatility. Sheenan et al. (2024) examine the relationship between European sustainable bond markets and key financial markets, including corporate bonds, government bonds, renewable energy, equity, and volatility markets. They find bidirectional contagion between the sustainability-linked bond market and the green bond market, as well as contagion between other fixed income markets and the sustainable bond market.

Although an increasing number of studies examine the individual effects of green finance, green energy, green technology, and fintech on sustainable development, research on the causal relationships between these markets is limited. A review of the existing literature reveals that different indicators are used for green finance, green energy, green technology, and fintech, and the findings differ depending on the methodology and period used. Moreover, the role of fintech in the green transformation process is uncertain. Therefore, this paper aims to provide a more holistic perspective on the interconnected dynamics driving green transformation in financial markets by addressing these gaps to understand the evolution of these relationships, which are sensitive to market and policy changes.

3. Methodology

This section outlines the study's purpose, scope, dataset, and methodological framework, structured under relevant subheadings to ensure clarity and coherence.

3.1. Data

The study aims to determine the causal relationships among green finance, green energy, green technology, and fintech, covering the period from February 28, 2014, to June 3, 2024. It follows the existing literature and includes S&P Green Bond for green finance (Sinha et al., 2021; Zhang and Umair, 2023), S&P Global Clean Energy for green energy (Fuentes and Herrera, 2020; Dias and Silva, 2023; Rao et al., 2023), S&P Renewable Energy and Clean Technology (Rao et al., 2023) for green technology, and S&P Kensho Future Payments (Darehshiri, 2022; Ceron and Mengo, 2023; Liu, 2024) for fintech. The indices used in this study represent digital finance and green economy-based assets. The S&P Kensho

Future Payments Index includes companies developing next-generation payment solutions such as digital wallets, real-time payments, and biometric security. The S&P Green Bond Index is a selective indicator that tracks only green bonds that finance environmentally friendly projects. The S&P Global Clean Energy Transition Index measures the performance of global companies operating in clean energy. At the same time, the S&P/TSX Renewable Energy and Clean Technology Index includes TSX-listed companies developing green technology and sustainable infrastructure solutions (spglobal.com). These indices contribute to investment evaluations focusing on environmental sustainability and digital transformation. The study period was defined as the launch date of the S&P Green Bond index and the last date for which data on the index were accessible. The secondary data used in the study was obtained from spglobal.com.

3.2. Econometric Method

Determining the stationarity properties of the series is crucial for the statistically valid application of time series analysis methods and ensuring the reliability of the results. Accordingly, to assess the causality between green finance, energy, technology, and fintech markets, the stationarity of the series is first analyzed using the Dickey and Fuller ADF (1981), the Augmented Dickey-Fuller test (ADF), and the Phillips and Perron (1988) (PP) tests. Three different models have been developed for the ADF test, and the regression equation of the models is presented in Eq.

$$\Delta\gamma_t = \delta\gamma_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta\gamma_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta\gamma_t = \mu + \delta\gamma_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta\gamma_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta\gamma_t = \mu + \delta\gamma_{t-1} + \delta_2 \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta\gamma_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Equation (1) above refers to the model without a constant and trend, equation (2) refers to the model with a constant and trend, and equation (3) also refers to the model with a constant and trend. The basic assumptions and hypotheses of the PP test are the same as those of the ADF test. However, the differences are that the PP test requires the series to follow a normal distribution, to be heterogeneous, and to have no autocorrelation among the error terms. Similarly, three different models are developed for the PP test, and the regression equations of the models are shown in Equations 4-6.

$$\gamma_t = \delta\gamma_{t-1} + \varepsilon_t \quad (4)$$

$$\gamma_t = \beta_1 + \delta\gamma_{t-1} + \varepsilon_t \quad (5)$$

$$\gamma_t = \beta_1 + \delta\gamma_{t-1} + \beta_2 \left(t - \frac{T}{2}\right) + \varepsilon_t \quad (6)$$

As in the ADF test, in the PP test, equation (4) refers to the model without a constant and trend, equation (5) refers to the model with a constant and trend, and equation (6) also refers to the model with a constant and trend. After testing the stationarity of the series, a Vector Autoregressive (VAR) model is constructed for causality and impulse response analysis. The VAR model is constructed using the standard VAR equation.

$$y_t = a_1 + \sum_{i=1}^p b_{1i}y_{t-i} + \sum_{i=1}^p b_{2i}x_{t-i} + v_{1t} \quad (7)$$

The VAR model is a statistical method that utilizes past values of dependent variables to make predictions. It does not distinguish between endogenous and exogenous variables. In this model, "p" represents the number of past values used for predictions, while "v" signifies the stochastic error terms. These error terms follow a normal distribution, have a constant variance, and have a zero mean. They also exhibit zero correlation with their past values. The VAR model can provide accurate predictions by leveraging past values of dependent variables. Furthermore, the VAR model helps investigate causality (Sims, 1980). The Granger (1969) causality test is a statistical assessment that examines whether the coefficients of past values of the explanatory variable are collectively zero. If they are, it suggests no causal

relationship between the variables. The equation for the Granger (1969) causality test is expressed as follows.

$$\Delta x_t = \alpha_0 + \sum_{j=1}^k \alpha_{1j} \Delta x_{t-j} + \sum_{j=1}^k \alpha_{2j} \Delta y_{t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (3)$$

$$\Delta y_t = \beta_0 + \sum_{j=1}^k \beta_{1j} \Delta y_{t-j} + \sum_{j=1}^k \beta_{2j} \Delta x_{t-j} + \varepsilon_{2t} \quad (4)$$

The equation above contains two error terms, denoted as ε_{1t} and ε_{2t} , which are uncorrelated. The variable k represents the number of lags for both variables. An impulse response analysis was conducted to determine the causal relationships between the variables. Impulse response analysis is a method used to investigate the impact of a random shock in one variable's error term within the VAR model on other variables in the system. It can also ascertain whether the variables can act as policy instruments. The VAR matrix form presents impulse response functions (Sims, 1980).

$$\begin{bmatrix} y_t \\ x_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{10} \\ a_{20} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} \\ a_{21} & a_{22} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_{t-1} \\ x_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} e_{1t} \\ e_{2t} \end{bmatrix} \quad (5)$$

For moving average (ε_{yt}) and (ε_{xt}) series,

$$\begin{bmatrix} y_t \\ x_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \bar{y} \\ \bar{x} \end{bmatrix} + \sum_{i=0}^{\infty} \begin{bmatrix} \Phi_{11(i)} & \Phi_{12(i)} \\ \Phi_{21(i)} & \Phi_{22(i)} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \varepsilon_{yt-1} \\ \varepsilon_{xt-1} \end{bmatrix} \quad (6)$$

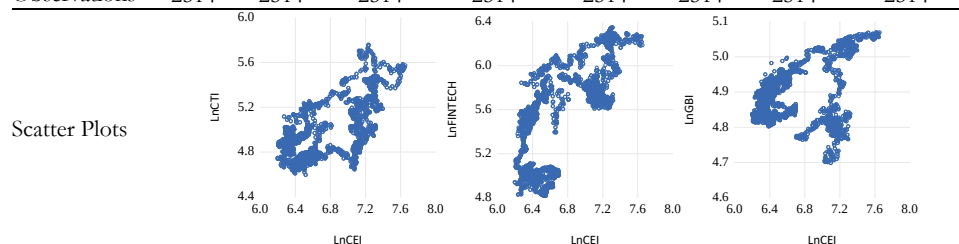
The coefficients of Φ_i in equations (ε_{yt}) and (ε_{xt}) can be utilized to identify the effects of shocks on the entire time path of the y_t and x_t series.

4. Results

To analyze the linkages between green finance (S&P Green Bond Index - GBI), green energy (S&P Global Clean Energy Index - CEI), green technology (S&P Renewable Energy and Clean Technology Index - CTI) and fintech (S&P Kensho Future Payments Index), descriptive statistics are first presented (Table 1). All series used in the study were logarithmically transformed. The relationships between variables were observed by creating scatter plots in Table 1. Correlation coefficients were then calculated between the series. Subsequently, the findings of the unit root test, the Vector Autoregression (VAR) model, causality analysis, and impulse-response functions are systematically presented in the following.

Table 1. Descriptive Statistics

Stats.	GBI	CEI	CTI	FINTECH	LnGBI	LnCEI	LnCTI	LnFINTECH
Mean	135.034	865.665	149.319	274.932	4.902	6.688	4.976	5.529
Median	134.920	692.895	137.330	265.430	4.904	6.540	4.922	5.581
Maximum	158.990	2113.520	316.000	569.680	5.068	7.656	5.755	6.345
Minimum	109.800	492.810	99.120	123.200	4.698	6.200	4.596	4.813
Std. Dev.	10.479	357.059	39.228	114.184	0.077	0.374	0.232	0.421
Skewness	0.349	1.010	1.543	0.606	0.183	0.652	1.023	-0.032
Kurtosis	2.519	2.913	5.104	2.571	2.498	1.976	3.452	1.898
Jarque-Bera	75.243***	428.516***	1462.176***	173.519***	40.443***	288.218***	459.904***	127.472***
Observations	2514	2514	2514	2514	2514	2514	2514	2514

Note: *, **, and *** denote the significance of the 10%, 5%, and 1% levels, respectively.

Upon analyzing Table 1, it was discovered that out of the variables- green finance (135.034), green energy (866.665), green technology (149.319), and fintech (274.932)- green energy has the highest mean, whereas green finance has the lowest mean. Additionally, green energy has the highest standard deviation (357.059). The LnFINTECH is negatively skewed to the right, while LnGBI, LnCEI, and LnCTI are positively skewed to the left. The LnFINTECH, LnGBI, LnCEI, and LnCTI series exhibit positive kurtosis values, indicating that the data set has a pointed tail concerning the peaks. The J-B values for all variables are significant at the 1% significance level, suggesting that the variables do not adhere to a normal distribution. Logarithmic transformations of all variables were used to conduct the analyses. Moreover, a time graph illustrated in Figure 1 was created to observe the variables' changes over time.

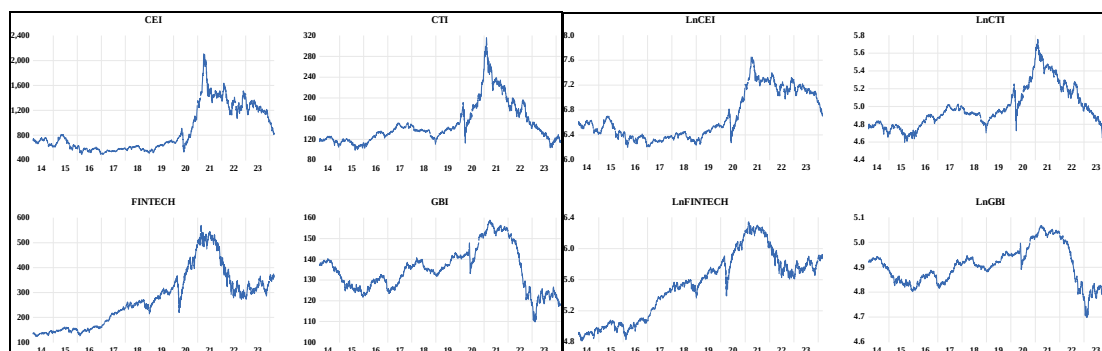

Figure 1. Indices Over Time

Figure 1 displays a decreasing trend in the variables during 2019, which can be attributed to the COVID-19 pandemic reducing interest in green investments. Taghizadeh-Hesary et al. (2021) argue that the COVID-19 pandemic and global recession have reduced investments in green projects worldwide, jeopardizing the achievement of climate-related goals. However, there was an increase in the performance of all indices during 2020-2021. This suggests that sustainable investments have significantly improved despite the pandemic. According to the results of descriptive statistics, the Spearman correlation test was applied because there was no normal distribution. The results of the correlation test are shown in Table 2.

Table 2. Spearman's Correlation Matrix

LnCEI	1.000	0.471***	0.655***	0.299***
LnCTI	0.471***	1.000	0.774***	0.636***
LnFINTECH	0.655***	0.774***	1.000	0.434***
LnGBI	0.299***	0.636***	0.434***	1.000

***p < 0.01, **p < 0.05, *p < 0.1.

The results of the Spearman correlation test indicate that all the indices have statistically significant relationships with one another. Consequently, the highest correlation is observed between LnFINTECH and LnCTI (0.774), while the lowest correlation is found between LnGBI and LnCEI (0.299). In the context of the impulse-response analysis applied within the VAR model, there is no high correlation between the series that would lead to a multicollinearity issue. Before examining the relationships among the indices, the stationarity of the variables was evaluated. The results of the unit root test are presented in Table 3.

Table 3. Unit Root Test Results

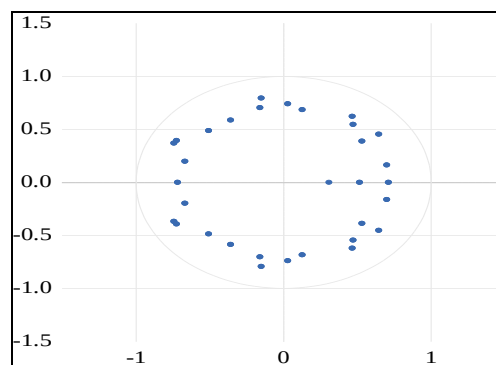
Variables	ADF				PP			
	t-stat	Prob.	t-stat	Prob.	t-stat	Prob.	t-stat	Prob.
LnGBI	-0.820	0.812	-0.735	0.969	-0.876	0.796	-0.789	0.965
Δ LnGBI	-44.840	0.000	-44.850	0.000	-45.059	0.000	45.045	0.000
LnCEI	-1.227	0.664	-1.747	0.729	-1.177	0.686	-1.609	0.789
Δ LnCEI	-17.390	0.000	-17.380	0.000	-44.382	0.000	-44.374	0.000
LnCTI	-1.405	0.581	-0.970	0.946	-1.440	0.563	-0.943	0.949
Δ LnCTI	-17.920	0.000	-17.950	0.000	-50.295	0.000	-50.308	0.000
LnFINTECH	-1.295	0.633	-1.719	0.742	-1.282	0.639	-1.608	0.789
Δ LnFINTECH	-33.960	0.000	-33.950	0.000	-52.626	0.000	-52.627	0.000
	Constant		Constant and Trend		Constant		Constant and Trend	

For the ADF and PP, the null hypothesis (H_0) suggests that a given time series contains a unit root, implying non-stationarity, while the alternative hypothesis (H_1) suggests that the series is stationary. According to the ADF and PP test results presented in Table 3, the null hypothesis is rejected for all variables in both the constant and trend specifications, implying that the series is non-stationary at levels. However, the null hypothesis cannot be rejected when first-order differences are taken, indicating that all variables become stationary at I(1). The PP unit root test was applied to consolidate the ADF test results. The PP test results show that all series are non-stationary at level values and become stationary when first differences are taken. Accordingly, the root results of the ADF and PP units are mutually supportive. After confirming stationarity, a Vector Autoregression (VAR) model is constructed. All series were stationarized and analyzed using the VAR model. The results of the lag length selection criteria for the VAR model are reported in Table 4.

Table 4. VAR Model Lag Length

Lag	LogL	AIC	SC	HQ
0	31585.77	-25.285	-25.276*	-25.282
1	31645.13	-25.320	-25.273	-25.303
2	31683.71	-25.338	-25.254	-25.307
3	31700.52	-25.339	-25.217	-25.295
4	31751.80	-25.367	-25.208	-25.309
5	31841.32	-25.426	-25.230	-25.355
6	31861.84	-25.429	-25.196	-25.345
7	31929.21	-25.470	-25.200	-25.372
8	31996.83	-25.512	-25.204	-25.400*
9	32022.24	-25.519*	-25.174	-25.394
10	32032.76	-25.515	-25.133	-25.376

The lag length for the VAR model is determined to be 9 using the LR, FPE, and AIC information criteria. Figure 2 displays the AR characteristic polynomial inverse roots for the VAR model constructed based on the specified lag length.

Figure 2. VAR Model Stationarity Graph

After analyzing the stationarity graph of the VAR model, it was observed that the inverse AR roots are within the unit circle, which indicates that the model is stationary. The autocorrelation issue in the model was further investigated, and the results of the LM tests are presented in Table 5.

Table 5. Autocorrelation LM Test Results

Lag	LRE*stat	df	Prob.	Rao F-stat	df	Prob.
10	21.020	16	0.177	1.314	(16, 7531.3)	0.177
20	20.705	16	0.190	1.294	(16, 7531.3)	0.190
30	14.213	16	0.582	0.888	(16, 7531.3)	0.582
40	19.021	16	0.267	1.189	(16, 7531.3)	0.267
50	13.931	16	0.603	0.870	(16, 7531.3)	0.603

Upon analyzing the LM test results, it was observed that the test probability values are higher than the critical value of 0.05, indicating no autocorrelation issue in the model. The model's assumptions were examined, and Granger causality analysis was performed. The results of the analysis are presented in Table 6.

Table 6. Granger Causality Test Results

Causality			Chi-sq	Prob
LnGBI	→	LnCEI	20.449	0.008
LnCEI	→	LnGBI	151.055	0.000
LnGBI	→	LnCTI	16.055	0.041
LnCTI	→	LnGBI	4.259	0.833
LnGBI	→	LnFINTECH	3.609	0.890
LnFINTECH	→	LnGBI	8.074	0.426
LnCEI	→	LnCTI	15.983	0.023
LnCTI	→	LnCEI	5.043	0.752
LnCEI	→	LnFINTECH	2.305	0.970
LnFINTECH	→	LnCEI	5.632	0.688
LnCTI	→	LnFINTECH	321.938	0.000
LnFINTECH	→	LnCTI	21.846	0.005

In Table 6, the causality test results indicate bidirectional causal relationships between green finance, green energy, green technology, and fintech. However, it has been confirmed that unidirectional causal relationships exist between green finance and green technology and between green energy and green technology. The study suggests that green bonds may play a significant role in financing clean energy and green technology. This is due to the substantial funding requirements of green investments, which often necessitate support from both the public and private sectors. Private capital is likely to complement public funding in promoting environmentally sustainable initiatives. Accordingly, it may benefit investors and companies to consider green bonds as a potential instrument for financing clean energy and technology in alignment with the Sustainable Development Goals. The findings indicate that capital support for green finance could be vital in fostering the growth of green energy and technology, thereby contributing to broader sustainability objectives (Madaleno et al., 2022). It has been observed that there is a two-way connection between fintech and green technologies, indicating that both significantly promote the green transition of businesses. Financial technologies aid in sustainable development by managing resources effectively. However, it has been found that there is no direct causal relationship between green finance and financial technologies. Therefore, investors and companies should concentrate on using green bonds to finance financial technologies and support sustainable development by promoting green technologies. Furthermore, an impulse response analysis was conducted following the causality analysis, and the results are illustrated in Figure 3.

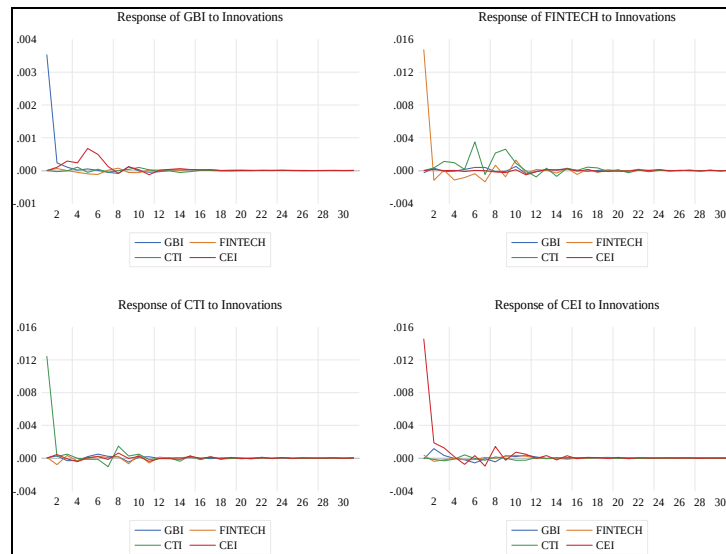

Figure 3. Impulse-Response Results

Based on the analysis of the impulse response, it can be inferred that a shock in fintech, green energy, and green technology results in a positive shock in the green finance series. Notably, the impact of the shock in green energy is significantly greater. These effects fade away and converge to zero after day 15. Thus, the green energy index is crucial for transmitting shocks to the green bond index and acts as a hedge against green energy investments. Moreover, a shock in green technology leads to a positive shock in the fintech series between days 5 and 10, and this effect disappears and converges to zero after day 20. Similarly, the green technology index serves as a significant shock transmitter to the fintech index and acts as a hedge against fintech investments. These results confirm the causality findings.

5. Conclusions and Recommendations

The study aims to analyze the relationships between green finance, green energy, green technology, and fintech indices from February 28, 2014, to June 3, 2024. To achieve this, the study employs a VAR model, Granger causality, and impulse response analysis. The results reveal bidirectional causal relationships between green finance and green energy, green technology, and fintech, as well as unidirectional causal relationships from green finance to green technology and from green energy to green technology. The impulse response analysis indicates that a shock in fintech, green energy, and green technology leads to a positive shock in the green finance series; however, this effect dissipates after the 15th day and converges to zero. Additionally, the study finds that the green energy index significantly affects the green bond index, while the green technology index impacts the fintech index. The findings align with studies by Chatziantoniou et al. (2022), Madaleno et al. (2022), Tiwari et al. (2023), Zhang and Umair (2023), Wang and Wang (2023), and Dong and Huang (2024), which confirm the relationship between green bonds, clean energy, sustainability, and fintech indices.

The findings of this study reveal that green bonds can be utilized as an effective instrument for financing both green energy and green technology investments. Green bonds are recognized as a reliable instrument for investors because they provide funds that adhere to the principles of transparency and accountability in financing projects that contribute to environmental sustainability goals. This is crucial for expanding green energy infrastructure and developing environmentally friendly technologies. The findings also indicate a bidirectional causal relationship between fintech and the advancement of green technologies. Fintech applications can enhance capital flows by enabling sustainable investments to reach a broader investor base, such as by facilitating investment in green projects through digital platforms, digitizing participation in carbon markets, or developing sustainability-based credit systems.

While green bonds support clean energy and green technology, no significant impact on fintech was identified during the analysis. Given the high financing needs associated with green investments, private

sector engagement is essential for progress towards sustainability. Therefore, raising awareness among investors and companies about green finance, energy, technology, and financial mechanisms can be beneficial for advancing environmental and development goals. Consequently, promoting green finance as a strong and reliable financing mechanism, supporting it with policies to enhance environmental sensitivity in capital markets, and directing investors towards sustainability-based investments can contribute to achieving environmentally sound economic growth. Moreover, awareness campaigns, training programs, and the diversification of sustainable investment products can accelerate the green transformation of the financial system.

For future research, country-specific empirical analyses should be conducted using various country-specific indices. Additionally, asymmetric relationships (e.g., different responses to positive and negative shocks) and risk pass-through mechanisms should be investigated more deeply. Such studies would contribute to a better understanding of green financial integration at the global level.

Araştırmacıların Katkı Oran Beyanı / Contribution of Authors

Yazarların çalışmadaki katkı oranları Emre Esat TOPALOĞLU %35/ Tuğba NUR %35/ İlhan EGE %30 şeklindedir.
The authors' contribution rates in the study are Emre Esat TOPALOĞLU %35/ Tuğba NUR %35/ İlhan EGE %30 form.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

References

- Adekoya, O. B., Badmus, J. O., and Al-Faryan, M. A. S. (2025). Geopolitical Risks and the Predictability of Green Investments: A GARCH-Based Mixed Data Sampling Approach. *International Journal of Finance & Economics*.
- Al-Kasasbeh, O., Al-Khazaleh, S. M., & Alsheikh, G. (2024). The dynamic impact of environmental sustainability, green finance, and FinTech on energy efficiency in Middle Eastern economies. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 14(4), 574-579.
- Assaf, A., Demir, E., and Mokni, K. (2024). Exploring connectedness among cryptocurrency, technology communication, and FinTech through dynamic and fractal analysis. *Finance Research Letters*, 63, 105260.
- Balsalobre-Lorente, D., Topaloglu, E. E., Nur, T., and Evcimen, C. (2023). Exploring the linkage between financial development and ecological footprint in APEC countries: A novel view under corruption perception and environmental policy stringency. *Journal of Cleaner Production*, 414, 137686.
- Bilal, A., Li, X., Zhu, N., Sharma, R., and Jahanger, A. (2021). Green technology innovation, globalization, and CO2 emissions: recent insights from the OBOR economies. *Sustainability*, 14(1), 236.
- Cao, L. (2023). How green finance reduces CO2 emissions for green economic recovery: Empirical evidence from E7 economies. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(2), 3307-3320.
- Ceron, B. M., and Monge, M. (2023). Financial technologies (FINTECH) revolution and COVID-19: Time trends and persistence. *Review of Development Finance*, 13(1), 58-64.
- Chatziantoniou, I., Abakah, E. J. A., Gabauer, D., & Tiwari, A. K. (2022). Quantile time–frequency price connectedness between green bond, green equity, sustainable investments and clean energy markets. *Journal of Cleaner Production*, 361, 132088.
- Chen, H. (2023). Fintech and investment risk of digital finance: mediating role of clean energy and green bonds through the dynamics of spill over. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(34), 82286-82296.
- Chen, H., Yi, J., Chen, A., Peng, D., and Yang, J. (2023). Green technology innovation and CO2 emission in China: Evidence from a spatial-temporal analysis and a nonlinear spatial Durbin model. *Energy Policy*, 172, 113338.
- Darehshiri, M., Asl, M. G., Adekoya, O. B., and Shahzad, U. (2022). Cross-spectral coherence and dynamic connectedness among contactless digital payments and digital communities, enterprise collaboration, and virtual reality firms. *Technological Forecasting and Social Change*, 181, 121764.
- Dias, R., and Silva, A. F. (2023). Revolutionizing Green Portfolio Rebalancing: Sustainable Wealth through Innovations in Green Energy.
- Dickey, D. A., and Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, 74(366a), 427-431.
- Dong, X., and Huang, L. (2024). Exploring ripple effect of oil price, fintech, and financial stress on clean energy stocks: A global perspective. *Resources Policy*, 89, 104582.
- Ege, İ, Nur, T., Topaloglu E.E. (2023). İklim ile İlişkili Riskin Yeşil Tahvil ve Temiz Enerji Endekslerine Etkisi. *V. International Scientific Conference of Economics and Management Researchers*
- Fuentes, F., and Herrera, R. (2020). Dynamics of connectedness in clean energy stocks. *Energies*, 13(14), 3705.
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral models. *Econometrica*, 37, 424-438.
- Granger, C.W. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 424-438.
- Guo, M., Nowakowska-Grunt, J., Gorbanyov, V., and Egorova, M. (2020). Green technology and sustainable development: Assessment and green growth frameworks. *Sustainability*, 12(16), 6571.
- Hu, Y., & Jin, Y. (2023). Unraveling the influence of green bonds on environmental sustainability and paving the way for sustainable energy projects in green finance. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(52), 113039-113054.

- Lee, J. W. (2020). Green finance and sustainable development goals: The case of China. *Journal of Asian Finance Economics and Business*, 7(7), 577-586.
- Li, J., Dong, K., Taghizadeh-Hesary, F., and Wang, K. (2022). 3G in China: how green economic growth and green finance promote green energy?. *Renewable Energy*, 200, 1327-1337.
- Lin, B., and Ma, R. (2022). Green technology innovations, urban innovation environment and CO2 emission reduction in China: Fresh evidence from a partially linear functional-coefficient panel model. *Technological Forecasting and Social Change*, 176, 121434.
- Liu, J. (2024). Analyzing the Co-movement of FinTech market efficiency and oil Resource efficiency: An Input-Output study. *Resources Policy*, 90, 104668.
- Liu, N., Liu, C., Xia, Y., Ren, Y., and Liang, J. (2020). Examining the coordination between green finance and green economy aiming for sustainable development: A case study of China. *Sustainability*, 12(9), 3717.
- Liu, Y., and Wang, K. (2024). Asymmetric impacts of coal prices, fintech, and financial stress on clean energy stocks. *Resources Policy*, 92, 104954.
- Madaleno, M., Dogan, E., and Taskin, D. (2022). A step forward on sustainability: The nexus of environmental responsibility, green technology, clean energy and green finance. *Energy Economics*, 109, 105945.
- Meo, M. S., and Abd Karim, M. Z. (2022). The role of green finance in reducing CO2 emissions: An empirical analysis. *Borsa Istanbul Review*, 22(1), 169-178.
- Mohammed, K. S., Serret, V., Jabeur, S. B., and Nobanee, H. (2024). The role of artificial intelligence and fintech in promoting eco-friendly investments and non-greenwashing practices in the US market. *Journal of Environmental Management*, 359, 120977.
- Nur, T. and Ege, İ. (2022). Yeşil Tahvil ve Pay Piyasası Arasındaki İlişkinin Zaman Serisi Analizleri ile Araştırılması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (94), 185-206.
- Nur, T., Sahin, S., Topaloglu, E. E., and Ege, I. (2023). Evaluating the impact of climate risk on financial access and stability in G20 countries: A panel data approach (2006-2017). *J. Corp. Gov. Insur. Risk Manag.*, 10(2), 125-139.
- Pang, L., Zhu, M. N., and Yu, H. (2022). Is green finance really a blessing for green technology and carbon efficiency?. *Energy Economics*, 114, 106272.
- Phillips, P. C. and Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Rao, A., Lucey, B., Kumar, S., and Lim, W. M. (2023). Do green energy markets catch cold when conventional energy markets sneeze?. *Energy Economics*, 127, 107035.
- Sharif, A., Kartal, M. T., Bekun, F. V., Pata, U. K., Foon, C. L., and Depren, S. K. (2023). Role of green technology, environmental taxes, and green energy towards sustainable environment: insights from sovereign Nordic countries by CS-ARDL approach. *Gondwana Research*, 117, 194-206.
- Sharif, A., Saqib, N., Dong, K., and Khan, S. A. R. (2022). Nexus between green technology innovation, green financing, and CO2 emissions in the G7 countries: the moderating role of social globalisation. *Sustainable Development*, 30(6), 1934-1946.
- Sheenan, L., Schweers, K., & Klein, T. (2024). Interactions between sustainable bonds, renewable energy and other financial markets: A macroprudential perspective. *Energy Economics*, 138, 107839.
- Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and reality. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1-48.
- Sinha, A., Mishra, S., Sharif, A., and Yarovaya, L. (2021). Does green financing help to improve environmental & social responsibility? Designing SDG framework through advanced quantile modelling. *Journal of Environmental Management*, 292, 112751.
- Sreenu, N. (2024). The impact of Fintech and green bonds on the Indian renewable energy production. *Renewable Energy*, 237, 121807.
- Taghizadeh-Hesary, F., Yoshino, N., and Phoumin, H. (2021). Analyzing the characteristics of green bond markets to facilitate green finance in the post-COVID-19 world. *Sustainability*, 13(10), 5719.

Tan, Q., Yasmeen, H., Ali, S., Ismail, H., and Zameer, H. (2023). Fintech development, renewable energy consumption, government effectiveness and management of natural resources along the belt and road countries. *Resources Policy*, 80, 103251.

Tiwari, A. K., Abakah, E. J. A., Shao, X., Le, T. L., & Gyamfi, M. N. (2023). Financial technology stocks, green financial assets, and energy markets: A quantile causality and dependence analysis. *Energy Economics*, 118, 106498.

Tiwari, S. (2024). Impact of Fintech on natural resources management: How financial impacts shape the association?. *Resources Policy*, 90, 104752.

Udeagha, M. C., and Ngepah, N. (2023). The drivers of environmental sustainability in BRICS economies: do green finance and fintech matter?. *World Development Sustainability*, 3, 100096.

UN (United Nations) (2017). Bridging Climate Ambition and Finance Gaps. UN Climate Press.

UNEP (2001). Finance Initiatives. Climate Change Working Group Position Paper. https://www.unepfi.org/fileadmin/events/2001/cop7/ccwg_position_paper_2001.pdf.

Usman, O. (2023). Renewable energy and CO2 emissions in G7 countries: does the level of expenditure on green energy technologies matter?. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(10), 26050-26062.

Wang, K. H., Zhao, Y. X., Jiang, C. F., and Li, Z. Z. (2022). Does green finance inspire sustainable development? Evidence from a global perspective. *Economic Analysis and Policy*, 75, 412-426.

Wang, S., & Wang, C. (2023). How do Fintech and green bonds ensure clean energy production in China? Dynamics of green investment risk. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(57), 120552-120563.

Zhang, S., and Chen, K. (2023). Green finance and ecological footprints: Natural resources perspective of China's growing economy. *Resources Policy*, 85, 103898.

Zhang, Y., and Umair, M. (2023). Examining the interconnectedness of green finance: an analysis of dynamic spillover effects among green bonds, renewable energy, and carbon markets. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(31), 77605-77621.

Zhang, Y., and Umair, M. (2023). Examining the interconnectedness of green finance: an analysis of dynamic spillover effects among green bonds, renewable energy, and carbon markets. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(31), 77605-77621.

Comparison of Technical Drawing Course Education Model; The Case of Selçuk University Department of Interior Architecture

Ali AKÇAOVA*

ABSTRACT

In the wake of the February 2023 earthquake in Turkey, many educational institutions, including Selçuk University, adopted a partially distance education system for various courses. This study aims to assess the course performance of 70 students enrolled in the Technical Drawing-2 course, delivered via distance education in the spring semester, in comparison to their performance in the Technical Drawing-1 course, which was conducted in person during the fall semester of the same academic year. The study employed a psychometric measurement technique. The data were converted into numerical data using SPSS version 29. The survey was designed using a 5-point Likert-type measurement model. The survey used a single group pre-test (Distance Education Model)-post-test (Face to Face Education Model) design. The data was analyzed using the dependent t-test, frequency analysis, normality test, and Cronbach Alpha reliability analysis. The survey results indicate that students who took the Technical Drawing-2 course through both distance learning and face-to-face methods found the distance learning approach beneficial for sharing information about the course material. However, they also expressed a preference for face-to-face lessons. Moreover, they can better articulate their thoughts in a traditional classroom setting compared to a remote learning environment.

Keywords: Interior Architecture, Technical Drawing, Application Method, Distance Education.

Teknik Resim Dersi Uygulama Yönteminin Öğrenci Performansına Etkisi: Selçuk Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü Örneği

ÖZ

Türkiye'de Şubat 2023'te meydana gelen depremin ardından, Selçuk Üniversitesi de dahil olmak üzere birçok eğitim kurumu çeşitli dersler için kısmen uzaktan eğitim sistemini benimsemiştir. Bu çalışmanın amacı, bahar döneminde uzaktan eğitim yoluyla verilen Teknik Resim-2 dersine kayıtlı 70 öğrencinin ders performansını, aynı akademik yılın güz döneminde yüz yüze verilen Teknik Resim-1 dersindeki performanslarıyla karşılaştırmalı olarak değerlendirmektir. Çalışmada psikometrik ölçüm tekniği kullanılmıştır. Veriler SPSS versiyon 29 kullanılarak sayısal verilere dönüştürülmüştür. Anket 5'li Likert tipi bir ölçüm modeli kullanılarak tasarlanmıştır. Ankette tek grup ön test (Uzaktan Eğitim Modeli)-son test (Yüz Yüze Eğitim Modeli) deseni kullanılmıştır. Veriler bağımlı t-testi, frekans analizi, normallik testi ve Cronbach Alpha güvenilirlik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Anket sonuçları, Teknik Resim-2 dersini hem uzaktan eğitim hem de yüz yüze yöntemlerle alan öğrencilerin uzaktan eğitim yaklaşımını ders materyali hakkında bilgi paylaşımı açısından faydalı bulduklarını göstermektedir. Bununla birlikte, yüz yüze dersleri tercih ettiklerini de ifade etmişlerdir. Ayrıca, uzaktan öğrenme ortamına kıyasla geleneksel bir sınıf ortamında düşüncelerini daha iyi ifade edebilmektedirler.

Anahtar Kelime: İç Mimarlık, Teknik Resim, Uygulama Metodu, Uzaktan Eğitim.

1. Introduction

Technological advancements have broadened the boundaries of time and location in education, enabling individuals to access information more rapidly. These developments have not only increased access to technology but also heightened interest in its use, thereby enriching the educational experience. The distance education model facilitates connections between students and teachers without regard to their physical locations. Although this approach has long been utilized in Turkish educational institutions, its popularity has surged in response to the recent pandemic and natural disasters. Currently, more than 100 universities at the postgraduate level have adopted the distance learning model. In recent years,

* **Corresponding Author/Sorumlu Yazar,** Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye/ Asst. Prof., Selçuk University, Konya, Türkiye, aliakcova@selcuk.edu.tr

Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/Article Submission and Acceptance Dates: 10.01.2025-14.04.2025

Citation/Atf: Akçaoğlu, A. (2025). Teknik resim dersi uygulama yönteminin öğrenci performansına etkisi: selçuk üniversitesi iç mimarlık bölümü örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56, 278-289. <https://doi.org/10.52642/susbed.1617600>

distance learning has gained significant popularity due to various factors, including pandemics, natural disasters, geographic barriers, increasing educational demands, and time constraints. Following extensive discussions, the integration of distance education into the current educational framework has emerged as a viable solution, particularly in times of crisis such as natural calamities and epidemics (Noraslı, 2024:386). These global challenges have disrupted numerous societal balances across fields such as economics, sociology, psychology, and others (Karagülle, 2023:1). As a result, education and training initiatives worldwide have evolved, with over a billion students now pursuing further education through online distance learning.

The education system in Turkey has been influenced by recent global events. In response to the earthquake that occurred on February 6, the Higher Education Council decided to implement a distance learning system at several universities for the 2022–2023 academic year. Selcuk University was among the institutions that adopted this approach.

This study examines the impact of the Technical Drawing course on the learning outcomes of face-to-face students within both traditional and virtual learning environments during the fall and spring semesters of the 2022–2023 academic year. Only students who took the course in person during the autumn semester and online during the spring semester were included in the study. The research assessed various factors, including course content, instructional strategies, and student feedback. It also explored how application techniques influenced students' knowledge of technical drawing, development of skills, and ability to think creatively. Table 1 presents details about the course duration, instructional strategies, and materials related to the pandemic.

Table 1. Technical Drawing Course Methods and Techniques

(Produced by the corresponding author)

	<i>Face-to-Face education</i>	<i>Distance Education</i>
<i>Class Time</i>	4* 40 minutes	4*20 minutes
<i>Homework Control</i>	Yes	Evet
<i>Subject Teaching</i>	Yes	Yes
<i>Application During Class (Student)</i>	Yes	Partly
<i>Students' Active Participation in Class</i>	Yes	Yes
<i>Use of Materials</i>	Printed and digital outputs	Printed and digital outputs
<i>Teaching via Drawing</i>	Yes	Yes
<i>Drawing Method in Subject Teaching</i>	Hand drawing	Hand drawing

2. Literature

Due to the adverse effects on health and the occurrence of natural disasters, such as earthquakes, around the globe, the traditional in-person education system is increasingly transitioning into various digital formats, removing the necessity for physical spaces. This approach, known as distance education, has been the subject of extensive research, particularly since the onset of the pandemic and continuing to the present day. A review of the literature on the distance education model shows that this topic is being explored across all educational levels, from elementary school through undergraduate and graduate studies.

Sakarya (2021:282) found that students in the Department of Interior Architecture at Çukurova University had a favorable opinion of the distance learning approach used in the Technical Drawing course. However, when the traditional studio method and distance learning approaches were contrasted, the students tended to favor the studio approach.

Metin et al. (2017:641), in their study of students at Uşak University, Banaz Vocational School, concluded that utilizing a distance education system could be an effective practice, as long as students had internet access in their dormitories or homes and attended the courses consistently. In their study on nursing students, Kürtüncü and Kurt (2020:66) found that most students believed that both theoretical and practical courses would be inadequate with distance education.

Serçemeli and Kurnaz (2020:40) identified several advantages of distance learning, including learning flexibility, the ability to rewatch video recordings, and the time savings it offers in their study on students pursuing accounting education. However, they also noted some drawbacks, such as feelings of social

isolation and challenges in accessing instructors or the internet. Consequently, they recommended the implementation of a flipped education system that merges traditional teaching methods with online learning techniques, as a more effective approach to delivering accounting education.

In the study of the faculty of education's students using the distance learning system Moodle (Modular-Object-Oriented-Dynamic-Learning-Environment), Yalman (2013:1395) found that nearly 77% of the students would still prefer in-person instruction even if their department offered distance learning options after completing coursework via the distance education management system.

Seyhan (2021:65) analyzed the challenges encountered by teacher candidates during distance learning amid the pandemic. These challenges encompassed learning difficulties, issues with internet access, and the lack of appropriate educational materials and supportive learning environments. The author also highlighted the benefits of distance learning, such as the flexibility to study at any time and from any location, the opportunity to engage in research, access to a wide range of reading materials, and the ability to enhance various learning skills.

Hakkari (2018:1140) reported that students at Mustafa Kemal University Kırıkkhan Vocational School largely regarded the distance learning system as ineffective and unproductive. This opinion stemmed from several factors, including technical issues with the system, challenges related to internet access, and the availability of computers and other necessary tools. Moreover, many students lacked the technological infrastructure needed to effectively engage with the system. They also encountered difficulties in communicating with instructors and obtaining answers to their questions due to their inability to attend classes in person. Consequently, these challenges contributed to a decline in their overall success in the program. Due to the online nature of the lessons, students have found it challenging to maintain the same level of discipline as they would in a traditional classroom setting. They often experience distractions and express a preference for face-to-face lessons. However, they do appreciate the convenience of accessing lesson videos and notes whenever and wherever they want, without the need to go to school.

Çalışkan et al. (2017:529) administered a satisfaction survey regarding distance education to 107 students. The results indicated that the participants expressed a high level of satisfaction with their experiences in the distance learning courses they undertook.

A mixed-method study conducted by Altawalbeh and Ahmad (2022:43) involved 28 science faculty members from the University of Jordan. Utilizing quantitative descriptive-analytical methodologies, the study explored the impact of school closures during the COVID-19 pandemic on science education. Researchers employed a modified questionnaire based on a national survey conducted in Ireland. The findings revealed that distance learning had a significant effect on science education. Participants highlighted various challenges, including issues with internet connectivity and a lack of familiarity with new technologies and teaching methods. A recent study explored the challenges and advantages of distance learning. It revealed that 75% of participants regarded technological difficulties as the most significant challenge. On a positive note, participants indicated that they acquired new teaching methods and instructional skills through distance learning. Nevertheless, a majority expressed a preference for traditional teaching approaches, suggesting that blended learning should be utilized to enhance science instruction.

Understanding the effects of the Covid-19 disruption on the learning, assessment, and social activities that distance learning students typically engage in, as well as examining the relationship between these effects and background characteristics (sociodemographic and study characteristics), were the goals of Aristeidou and Cross's 2021 study of 555 undergraduate students enrolled at The Open University in the UK. The results demonstrated that students were generally less involved in study activities, with social activities (e.g. using email for study purposes) having the lowest negative impact and learning-related activities (e.g. attending live sessions) having the highest (Aristeidou & Cross, 2021:695).

A study conducted by Gaidelys et al. (2023:4) found that teachers reported a general decline in students' learning outcomes during the COVID-19 pandemic. This research explored the factors affecting student learning during the distance learning phase, considering the perspectives of both parents and teachers. The study identified several advantages of distance education that positively influence the learning process and, consequently, student outcomes. These advantages include a comfortable learning

environment, the flexibility to access a variety of learning resources at home, and the ability for students to view course recordings at their convenience.

In a 2018 study led by Fırat and his colleagues, the goal was to evaluate the intrinsic motivation levels of students participating in open and distance education. The researchers gathered data from 1,639 distance education students across 22 different programs, utilizing an intrinsic motivation survey specifically designed for e-learning environments. The analysis indicated that these students exhibited notably high levels of intrinsic motivation in their e-learning experiences (Fırat et al., 2018:63).

Three negative conditions were identified by Kang (2021) in the study: educational disparity in access to the digital world, the decline in course motivation that occurs in the distance education system, and the detrimental effects of computer-aided instruments employed in education. The study underlined the necessity of increasing funding for both the infrastructure of the distance education model and the people who deliver instruction.

The Technical Drawing course offered by Selçuk University's Department of Interior Architecture was included in the study's scope. Apart from theoretical information, the distance education system also includes disciplines that offer design education that are heavy on applied courses meant to put the learned material into practice (Carlson and Sullivan, 1999:20). Students can remember more information by applying what they have learned to real-world scenarios through application-based learning (Cridlin, 2007:151). To experience knowledge, these courses provide students with the duty of acting cooperatively and establishing the link between theoretical and practical logic (Mun & Arslan Selçuk, 2018:12).

The literature review emphasizes the merits and drawbacks of both teaching methods. The distance learning system (asynchronous) provides enhanced flexibility, enabling students to engage with the material at their own pace. However, this flexibility may also lead to feelings of isolation and disconnection (Provenzi & Tronick, 2020). Conversely, the face-to-face (synchronous) education system facilitates real-time interaction and fosters a sense of community, but it may present challenges for students in different time zones or those with varying schedules (Faresta, 2024:260).

3. Metarial and Method

Table 2 illustrated a flow chart that outlines the procedure followed in this investigation. The initial step involved defining the questions to be addressed and completing the literature review on the subject. The subsequent phase included designing surveys aligned with the methodologies of the Technical Drawing course. Adjustments were made based on insights from preliminary survey studies, and the final versions of the surveys were prepared. The primary objective of the student group survey was to evaluate whether the remote learning system for Technical Drawing courses and the in-person application method had a positive or negative effect on learning activities. Table 2 details the experiment and the procedures utilized.

Table 2. The Working Process of The Study

(Produced by the corresponding author)

Experiments	Aim	Subjects	Task	Scales
<i>Positive/negative effects of Technical Drawing course application method on learning action. Pre-Test-Post-Test.</i>	Examining the positive/negative effects of the Technical Drawing course application method on the learning action.	Freshmen of the Interior Architecture Department taking Technical Drawing course 33 Male, 37 Female Total 70	To analyze how the application method of the Technical Drawing course affects the learning process and to address the identified questions.	Cronbach Alpha Reliability Analysis Normality Test, Frequency Analysis, Dependent t-test

In the subsequent phase, survey assessments were conducted with the participants following their completion of the curriculum-based instruction for the designated course. This evaluation encompassed students who engaged in both face-to-face and distance learning modalities at the conclusion of the academic year.

The survey measurements were used to digitize the data. After this phase, the collected data was subjected to a number of statistical analyses, and the research findings were created. The process was finished once the study's results were assessed and a section with conclusions and suggestions was written.

This study was presented as a paper titled 'The Effect of Technical Drawing Course Application Method on Student Performance: The Case of Selçuk University Interior Architecture Department' in the congress titled '6th ISPEC International Conference on Contemporary Scientific Research' which was held in France/Paris between 25-28 October 2024 within the framework of the project numbered 24701157 supported by Selçuk University Rectorate Scientific Research Projects (BAP) Coordinatorship.

3.1. Survey Design and Samples

The survey was designed using the procedures outlined in the Technical Drawing application, along with a psychometric measurement approach. Statements related to the face-to-face and distance learning models of the Technical Drawing course were organized under specific subheadings within the survey. On November 13, 2023, the Scientific Ethics Evaluation Board of the Faculty of Architecture and Design at Selçuk University approved the survey study, issuing a decision numbered 05/06. Table 3 lists the survey study that was conducted for this research.

Table 3. Survey Design Applied Within the Scope of Technical Drawing Course
(Produced by the corresponding author)

		Descriptions	0				
			1	2	3	4	5
Distance Education System	Class Time	The materials used in the Technical Drawing Course in the distance education process (lecture notes, documents, photographs, etc.) were useful. The duration of the Technical Drawing Course in the distance education process (minimum 20 minutes per lesson) is sufficient. In the Technical Drawing course in the distance education process, the instructor's teaching/processing speed was at a normal level. During distance learning, I felt free to voice my thoughts in the Technical Drawing Course setting.					
	Understanding the subject	In the distance learning Technical Drawing Course, the instructor provided straightforward answers to students' queries. My understanding of Technical Drawing was aided by the assignments I completed for the remote learning course. Since the technology supported both auditory and visual components during distant learning, I believe it helped me learn.					
	Accessing course content	Throughout the distance learning process, I can consistently monitor the Technical Drawing course materials that are uploaded to the system. During the distance learning process, I have easy access to the Technical Drawing course materials.					
	Using time efficiently	I can learn the material in the Technical Drawing course more quickly because of the Distance Education process. During the distance education process, I can use my time more efficiently for the Technical Drawing course (practice assignments, course review, etc.).					
	In-Class Application Process	I can practice Technical Drawing lessons in a more comfortable setting (my room, my home, an office, etc.) during the Distance Education process. My application performance is improved when I take the Technical Drawing lesson through the distance learning platform. Lessons in technical drawing are more effective when taken remotely.					
Face to Face Education System	Method of application of the course	At the end of the Distance Education process, I feel competent in Technical Drawing course. I would like to take Technical Drawing course via distance education process.					
	Class time	The materials used in the Technical Drawing Course in the distance education process (lecture notes, documents, photographs, etc.) were useful. The duration of the Technical Drawing Course in the distance education process (minimum 40 minutes per lesson) is sufficient. In the Technical Drawing course in the distance education process, the instructor's teaching/processing speed was at a normal level.					

Understanding the subject	During the face-to-face learning process, I felt free to voice my thoughts in the Technical Drawing Class setting.
	During the face-to-face learning process, the instructor in the Technical Drawing Class provided clear answers to the students' inquiries.
	My understanding of the subject was aided by the assignments I completed in the Technical Drawing class during the face-to-face learning process.
	I believe that the face-to-face educational system facilitated my learning in both the visual and auditory domains.
Accessing course content	I can regularly follow the Technical Drawing course content in the face-to-face education system.
	I can quickly access the Technical Drawing course content during the face-to-face education process.
Using time efficiently	During the face-to-face education process, I can learn the topics in the Technical Drawing course faster.
	During the face-to-face education process, I can use my time more efficiently for the Technical Drawing course (practice homework, lesson review, etc.).
In-Class Application Process	During the face-to-face education process, I can do Technical Drawing course applications (in a classroom environment) in a more comfortable environment.
	Having the Technical Drawing course in a face-to-face education process positively affects my application performance.
	Technical Drawing course is more efficient in the face-to-face education process.
Method of application of the course	At the end of the face-to-face education process, I feel competent in Technical Drawing course. I would like to take Technical Drawing course during the face-to-face education process.
	At the end of the face-to-face education process, I feel competent in Technical Drawing course. I would like to take Technical Drawing course during the face-to-face education process.

3.2. Measurement Methods and Data Collection

The survey employed a 5-point Likert-type measurement scale, with scores ranging from 1, indicating a negative response, to 5, indicating a positive response, as presented in Table 2. The study utilized a single group for both the pretest (Distance Education Model) and posttest (Face-to-Face Education Model). This method, known as a single-group pretest-post test design, aims to evaluate the impact of an intervention on a group of participants, as illustrated in Figure 2. Within this framework, participants complete a pretest, receive an intervention, and then take a post test to assess any changes. The same assessments are conducted at different times for both the pretest and posttest.

3.3. Data Analysis

The responses from students who participated in the survey were analyzed for normality using SPSS version 29. The statistical methods applied included reliability analysis, frequency analysis, and the dependent sample t-test. These methods were used to determine whether there were statistically significant differences between the survey results at the end of both semesters for independent groups. Specifically, the dependent sample t-test assessed the differences between two measurements within the same group of students who completed the Technical Drawing course through both distance education and face-to-face instruction.

4. Findings

The data sets gathered from the surveys given at the end of the semester for the Technical Drawing course were subjected to reliability, normality, frequency, and dependent sample t-test analyses. Table 4 presents the reliability analysis of the face-to-face and distance learning approaches for the Technical Drawing course.

Table 4. Reliability Analysis Results of Technical Drawing Application Methods
(Produced by the corresponding author)

Class	N	%	Cronbach's Alpha	Evaluation
Technical Drawing Distance Education	70	100	,911	Strong
Technical Drawing Face to Face Education	70	100	,928	Strong

The reliability of the survey statements was established through a reliability analysis of the data, which resulted in Cronbach's Alpha values of 0.911 for the distance education method and 0.928 for the face-to-face education method (Table 4). Following the confirmation of data reliability, the next step is to assess whether the data is normally distributed. The outcome of this assessment will inform the decision on whether to use parametric or non-parametric tests in the statistical analysis.

Table 5. Technical Drawing Application Methods Normality Test Results

(Produced by the corresponding author)

Course Data Set	Skewness		Kurtosis		Shapiro-Wilk	
	Statistic	Std. Error	Statistic	Std. Error	df	Sig.
Technical Drawing Face to Face Education	-,289	,287	-,238	,566	70	,637
Technical Drawing Face to Face Education	-,681	,287	1,250	,566	70	,026

The skewness and kurtosis values were examined for the normality test to see if the groups displayed a normal distribution. The skewness and kurtosis values were found to vary between -.289 and -.681 and -.238 and 1.250, respectively (Table 5). A normal distribution was recognized when the skewness and kurtosis values fell between -1.5 and +1.5 (Tabachnick, Fidell, & Ullman, 2013). The groups were found to be normally distributed across all courses based on the results of the normality tests, and parametric tests were deemed suitable for use in the data analysis. Seventy people participated in the survey, and Table 6 lists the frequency ranges of the devices that the students who took part in the survey used while enrolled in the distance learning program.

Table 6. Frequency Ranges for Devices in The Distance Education System

(Produced by the corresponding author)

VALID		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
		Computer	58	82,9	82,9
	Phone	7	10,0	10,0	92,9
	Tablet	5	7,1	7,1	100,0
	Total	70	100,0	100,0	

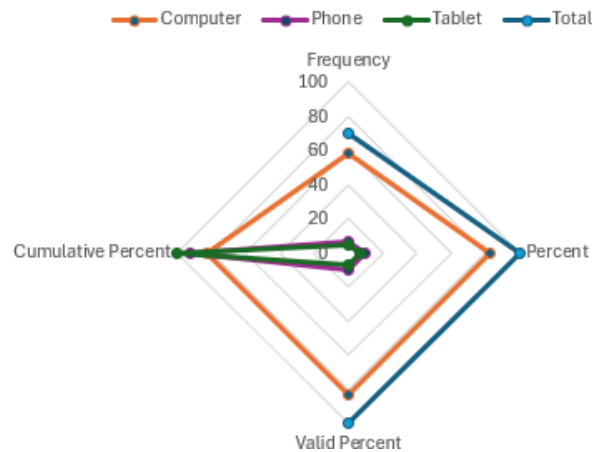

Figure 1. Distance Education System Device Frequency Graph

(Produced by the corresponding author)

Table 6 and Figure 1 indicate that 82.9% of participants accessed the distance learning system using a computer, while 10% used a phone and 7.1% utilized a tablet. The survey process and job descriptions were explained to the students who participated in the study as part of the Technical Drawing course. To evaluate and compare the effectiveness of feedback, the techniques used in technical drawing courses for both in-person and remote learning models are categorized and illustrated in Figure 2.

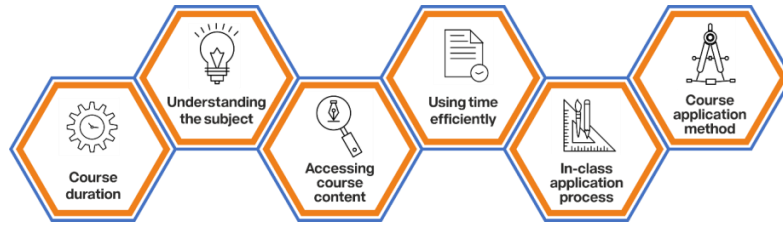

Figure 2. Course Application Subtitles
(Produced by the corresponding author)

The data sets gathered from the tests to identify the advantages and disadvantages of the instruction provided for the Technical Drawing course's application method during the fall and spring semesters were subjected to a dependent sample t-test (Table 7).

Table 7. Freq Dependent T-Test Analysis Results According to Technical Drawing Course Application Methods

(Produced by the corresponding author)

	Method	N	$\bar{X}$ (ss)	t	df	p
General	Distance	70	60,12 (12,34)	- 2,857	69	,003
	Face-to-Face	70	67,22 (11,76)			
Course duration	Distance	70	7,71 (1,39)	2,345	69	,011
	Face-to-Face	70	7,18 (1,68)			
Understanding the subject	Distance	70	15,21 (2,49)	-1,180	69	,121
	Face-to-Face	70	15,74 (2,68)			
Accessing course content	Distance	70	6,15 (2,24)	-2,603	69	,006
	Face-to-Face	70	7,25 (1,79)			
Using time efficiently	Distance	70	7,88 (1,71)	2,651	69	,005
	Face-to-Face	70	7,00 (1,81)			
Application process	Distance	70	9,02 (3,24)	-3,826	69	,001
	Face-to-Face	70	11,50 (2,74)			
Application method	Distance	70	2,24 (1,33)	-6,693	69	,001
	Face-to-Face	70	4,01 (0,99)			

Regarding the implementation method of the course, it was found that there was a statistically significant difference between the means of the subheadings of implementation process and implementation method ($p=,001$). However, no significant differences were observed in areas such as the speed of expression, understanding of the subject matter, efficient use of time, or accessibility of course content.

The survey results revealed a significant difference in the average responses concerning the application methods used in the Technical Drawing course. Specifically, an analysis of responses indicated that 77,1% preferred the face-to-face education model, while only 18,6 % opted for the distance education model. Additionally, there was an abstention rate of 4,3%. These findings suggest that the face-to-face education model was notably more effective in delivering the course (Figure 3).

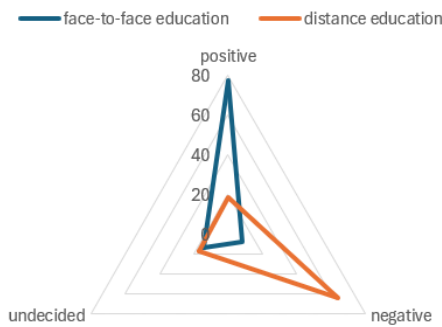

Figure 3. Comparison Of Technical Drawing Course Education Model
(Produced by the corresponding author)

5. Discussions and Conclusion

The findings obtained from the technical drawing course application methods included in the scope of the study were interpreted and compared with similar studies in the literature review. The materials utilized in the course were found to be advantageous due to their relevance to the question groups within the course process, especially in the context of the distance education model. Furthermore, the duration of the course process was deemed adequate. The course materials were effective, and students responded positively to the instructor's timely explanations and the approach taken to present the material. Overall, it can be concluded that students had a favorable experience with the distance learning system. In the context of the questions related to understanding the subject, it is evident that students struggle to express their opinions comfortably in a distance education environment. The findings indicate that the questions posed by the instructor are answered clearly and understandably. Additionally, the assignments provided are effective in enhancing comprehension of the subject matter, and the course content, supported by audio and visual materials, positively influences learning performance. When examining the questions concerning access to course content, several positive aspects of the distance education system emerge. These include the ability to share data in a digital environment, the ease and opportunity for repeated access to information, and the absence of time constraints. Upon examining the question groups related to time efficiency, it is evident that students learn the material more swiftly, complete practice tasks, and utilize their time more effectively when they have the opportunity to revisit the lesson. The in-class application process is highly regarded, as it enables students to work on their applications in a more relaxed environment with ample space. The overall findings from studies conducted by Serçemeli et al. (2020:40), Metin et al. (2017:641), Fırat (2019:63), Gaidelys (2023:4), Çalışkan et al. (2017:529), and Seyhan (2021:65) which present a positive view of the distance education system—align with this observation. However, the study also reveals a different perspective: the application phase of the course may negatively affect learning performance when conducted through this system.

An examination of the face-to-face education model, particularly about the study's application method, revealed that the course materials were beneficial to the various groups participating in the course process. Positive outcomes were observed, even though the course duration was longer than that of a distance education program. In the classroom setting, the practice of sharing course materials proved to be advantageous. Students expressed appreciation for the instructor's ability to explain and present the material efficiently. Overall, the findings suggest that students held a generally favorable view of the face-to-face learning environment. The research indicates that students feel more comfortable expressing their opinions in the classroom during face-to-face instruction, particularly when question groups are utilized to enhance their understanding of the subject. In contrast, feedback regarding the effective use of time and access to course content in distance education has been predominantly negative. Furthermore, it was found that learning performance is positively influenced when the course's application phase occurs in a face-to-face classroom setting. The overall findings of studies by Sakarya (2021:282), Kürtüncü et al. (2020:66), Yalman (2013:1395), Hakkari (2018:1140), and Aristidou and Cross (2021:695) support the advantages of face-to-face education in this context. Despite the advantages of distance learning, students generally prefer attending classes in person rather than through online education. This preference persists even though they feel confident in their knowledge and skills to complete the Technical Drawing course.

The course includes an application phase, which distinguishes it from other studies on distance education systems. One factor that may influence the study's outcome is the face-to-face teaching approach used in applied courses. This method allows students to directly absorb the knowledge and expertise of their instructors while engaging in hands-on applications. The significance of a communication-friendly environment in applied courses is also emphasized, as in-class learning enhances performance, particularly when accompanied by feedback. Additionally, the face-to-face educational system fosters the development of students' sense of responsibility, strengthens peer relationships, and enhances their sense of belonging to both their profession and the institution.

With the upcoming changes to the Technical Drawing course curriculum, a mixed-method that combines both traditional and innovative teaching methods can be developed. This approach aligns with the research conducted by Altawalbeh, and Al-Ajlouni, (2022:43). Furthermore, by providing training to

faculty members on innovative distance education techniques (Malik, 2015:238), we can address and improve the challenges associated with distance education for educators.

This study was presented as a paper titled ‘The Effect of Technical Drawing Course Application Method on Student Performance: The Case of Selçuk University Interior Architecture Department’ in the congress titled ‘6th ISPEC International Conference on Contemporary Scientific Research’ which was held in France/Paris between 25-28 October 2024 within the framework of the project numbered 24701157 supported by Selçuk University Rectorate Scientific Research Projects (BAP) Coordinatorship.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

References

- Altawalbeh, K., & Al-Ajlouni, A. (2022). The impact of distance learning on science education during the pandemic. *International Journal of Technology in Education (IJTE)*, 5(1), 43-66. <https://doi.org/10.46328/ijte.195>.
- Aristeidou, M., & Cross, S. (2021). The impact of the covid-19 disruption on distance learning higher education students and activities. *7th International Conference on Higher Education Advances (HEAd'21)* (pp. 695-702). Valencia: Universitat Politècnica de Valencia.
- Carlson, L. E., & Sullivan, J. F. (1999). Hands-on engineering: learning by doing in the integrated teaching and learning program. *International Journal of Engineering Education*, 20-31.
- Cridlin, L. D. (2007). *The Importance of Hands-On Learning*. Journal of Laser Applications, 151-156.
- Çalışkan, S., & Ozcan, D. (2017). Determining student satisfaction in distance education courses. *Science Direct Available Procedia Computer Science*. 120 (2017) 529–538.
- Faresta, R. A. (2024). Book review, online postgraduate education: re-imagining openness, distance and interaction. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 260-263.
- Firat, M., Kılınç, H., & Yüzer, V. (2018). Level of intrinsic motivation of distance education students in e-learning environments. *Journal of Computer Assisted Learning*, (34):63–70. <https://doi.org/10.1111/jcal.12214>.
- Gaidelys, V., Čiutienė, R., & Cibulskas, G. (2023). An assessment of the impact of distance learning on pupils' performance. *Education Science*, 14, 3. <https://doi.org/10.3390/educsci13010003> s 4-19.
- Hakkari, F. (2018). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin uzaktan eğitim derslerine yönelik görüşleri. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, vol:5 issue:23, p: 1140-1151.
- Kang, B. (2021). *The future of service post-covid-19 pandemic*. Seoul: Springer.
- Karagülle, C. (2023). Covid-19 pandemisinin mimarlık eğitime etkileri üzerine bir araştırma. *Online Journal of Art and Design*, 1-11.
- Kürtüncü, M., & Kurt, A. (2020). Covid-19 pandemisi döneminde hemşirelik öğrencilerinin uzaktan eğitim konusunda yaşadıkları sorunlar. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 5 Yıl 2020, S 66-77.
- Malik, S. K. (2015). Strategies for maintaining quality in higher education. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 238-248.
- Metin, A. E., Karaman, A., & Şaştım, A. Y. (2017). Öğrencilerin uzaktan eğitim sistemine bakış açısı ve uzaktan eğitim İngilizce dersinin verimliliğinin değerlendirilmesi: banaz meslek yüksekokulu. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:7, S:2. (641,652).
- Mun, B., & Arslan Selçuk, S. (2018). Mimarlıkta yaparak öğrenme ve bir araştırma ortamı olarak öğrencilerin ürettiği geçici yapılar. *International Journal on Mathematics, Engineering and Natural Sciences*, 12-25.
- Norash, M. (2024). Evaluation of distance education in applied courses by interior architecture department students in pandemic and post-earthquake practices. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 386-397.
- Provenzi, L., & Tronick, E. (2020). The power of disconnection during the covid-19 emergency: from isolation to reparation. psychological trauma: *Theory, Research, Practice and Policy*, 12(S1). <https://doi.org/10.1037/tra0000619>.
- Sakarya, K. (2021). Pandemi sürecinde uzaktan eğitim ile yürütülen teknik resim dersine dair bir değerlendirme: çukurova üniversitesi iç mimarlık bölümü örneği. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, Sayı: 25, 282 – 290.
- Serçemeli, M., & Kurnaz, E. (2020). Covid-19 pandemi döneminde öğrencilerin uzaktan eğitim ve uzaktan muhasebe eğitime yönelik bakış açıları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 40-53.
- Seyhan, A. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının covid-19 salgını sürecinde uzaktan eğitim deneyimleri ve görüşleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 65-93. <https://doi.org/10.51948/auad.910385>.

Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. (2013). *Using multivariate statistics (Vol. 6)*. Boston, MA.: Pearson.

Yalman, M. (2013). Eğitim fakültesi öğrencilerinin bilgisayar destekli uzaktan eğitim sistemi (moodle) memnuniyet düzeyleri. *International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, volume 8/8 P. 1395-1406.

.

Türkiye’de Reklamcılık Biliminin Evrimi: Doktora Tezleri Üzerine Bir İnceleme

Mehmet YAKIN*

ÖZ

Bu çalışma, Türkiye’de reklamcılık alanında yazılmış doktora tezlerini tematik ve disiplinlerarası bir çerçevede incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında 1985-2024 yılları arasında tamamlanmış 435 doktora tezi analiz edilmiştir. Çalışma, tezlerin yıllara, üniversitelere ve tematik kategorilere göre dağılımını değerlendirerek, reklamcılık disiplinindeki akademik eğilimler, bölgesel farklılıklar ve literatürdeki boşlukları tespit etmeyi hedeflemiştir. Dijitalleşme, yapay zekâ ve veri analitiği gibi teknolojik yeniliklerin tezlerde sıklıkla ele alınan temalar olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra halkla ilişkiler, işletme ve sosyoloji gibi farklı disiplinlerle olan bağlantılar, reklamcılığın disiplinlerarası yapısını güçlendirdiğini göstermektedir. Bulgular, akademik üretimin büyük ölçüde büyükşehirlerdeki üniversitelerde yoğunlaştığını ve Marmara Üniversitesi’nin 92 tezle en yüksek üretimi gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır. Etik ve sosyal sorumluluk gibi alanlar sınırlı sayıda tezle temsil edilirken, tüketici davranışları ve marka yönetimi gibi temaların daha geniş bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Özellikle dijitalleşmenin akademik çalışmalara etkisi, sektörel yenilikleri yansıtan önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Ancak, hukuki düzenlemeler ve sağlık iletişimi gibi alanların literatürde yeterince temsil edilmediği tespit edilmiştir. Bu çalışma, reklamcılık alanındaki akademik üretimi disiplinlerarası bir bakış açısıyla değerlendirerek hem mevcut literatüre hem de gelecekteki araştırmalara katkı sunmayı amaçlamaktadır. Dijitalleşme ve etik temalarının daha fazla çalışılması gerektiği belirtilmiş ve özellikle bölgesel dengesizliklerin giderilmesi için akademik altyapıların geliştirilmesine yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Reklamcılık, Tema Analizi, Disiplinlerarası Yaklaşım, Akademik Eğilimler

The Evolution of Advertising Science in Türkiye: An Analysis of Doctoral Thesis

ABSTRACT

This study aims to examine doctoral theses in the field of advertising in Turkey through a thematic and interdisciplinary framework. A total of 435 doctoral theses completed between 1985 and 2024 were analyzed. The study evaluates the distribution of theses by years, universities, and thematic categories, identifying academic trends, regional disparities, and gaps in the literature. It was found that technological innovations such as digitalization, artificial intelligence, and data analytics are frequently addressed themes. Additionally, connections with disciplines such as public relations, business, and sociology highlight the interdisciplinary nature of advertising studies. Findings reveal that academic production is heavily concentrated in universities in metropolitan areas. While ethics and social responsibility are underrepresented, themes like consumer behavior and brand management are extensively studied. The impact of digitalization on academic research emerges as a critical factor reflecting sectoral innovations. However, areas such as legal regulations and the healthcare sector remain underexplored in the academic literature. This study aims to contribute to the literature by assessing academic production in advertising from an interdisciplinary perspective and offering insights for future research. It emphasizes the need for further exploration of digitalization and ethical issues and proposes enhancing academic infrastructures to address regional imbalances.

Keywords: Advertising, Thematic Analysis, Bibliometric Analysis, Interdisciplinary Approach, Academic Trends

1. Giriş

İletişim bilimleri içerisinde kabul edilen reklamcılık, işletme, sosyoloji, psikoloji ve sanat gibi çeşitli disiplinlerle kesişen, teorik ve uygulamalı yönleriyle geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu disiplinlerarası doğa, reklamcılık alanında yapılan akademik çalışmaların çeşitliliğini ve katkılarını sergilemektedir. Türkiye’de reklamcılık alanında gerçekleştirilen doktora tezleri, akademik üretimin toplumsal ve teknolojik gelişmeler bağlamında tematik dağılımını analiz etmek için zengin bir veri kaynağı sağlamaktadır.

* **Corresponding Author/Sorumlu Yazar,** Doç. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul, Türkiye/ Assoc. Prof. Dr., İstanbul Arel University, İstanbul, Türkiye, mehmetyakın@arel.edu.tr

Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/Article Submission and Acceptance Dates: 11.01.2025-16.04.2025

Citation/Atf: Yakın, M. (2025). Türkiye’de reklamcılık biliminin evrimi: doktora tezleri üzerine bir inceleme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56, 290-309. <https://doi.org/10.52642/susbed.1617936>

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Son yıllarda dijitalleşme, yapay zeka ve veri analitiği gibi teknolojik yeniliklerin belirli tezlerde öne çıkan temalar arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu dönüşümün, reklamcılık disiplininde yeni araştırma alanları açma ve kapsamını genişletme potansiyeline sahip olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca halkla ilişkiler, işletme ve sosyoloji gibi farklı disiplinlerle kurulan bağlar, reklamcılığın disiplinlerarası yapısını güçlendirmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de reklamcılık alanında yazılmış doktora tezlerini tematik ve disiplinlerarası bir bağlamda inceleyerek, akademik eğilimleri, bölgesel farklılıkları ve literatürdeki boşlukları tespit etmektir. Çalışma, özellikle dijitalleşme ve yapay zeka gibi teknolojik yeniliklerin reklamcılık disiplinine olan etkilerini, halkla ilişkiler ve işletme gibi alanlarla olan ilişkileri üzerinden değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Araştırmanın bulguları, Türkiye’de reklamcılık alanındaki doktora tezlerinin büyük şehirlerdeki köklü üniversitelerde yoğunlaştığını, bazı temaların ise akademik olarak yeterince ele alınmadığını göstermektedir. Bu durum, bölgesel akademik dengesizliklere ve belirli kategorilerdeki eksik temsillere işaret etmektedir. Çalışma, Türkiye’deki akademik üretimin mevcut dinamiklerini değerlendirerek, reklamcılık disiplinindeki gelecekteki araştırmalara yön verebilecek öneriler sunmayı amaçlamaktadır.

2. Kuramsal Çerçeve

Reklamcılık, insanların üretim ve tüketim faaliyetleriyle şekillenen köklü bir geçmişe sahiptir. İlk çağlardan itibaren insanlar, ürün ve hizmetlerini tanıtmak için iletişim kanallarını kullanmıştır. Örneğin, Antik Yunan’da tüccarların ürünlerini duyurmak için pazar yerlerinde bağırımları, Roma İmparatorluğu’nda duvar yazıları ve ilanlar reklamın erken örnekleri olarak kabul edilir (Karakurum & Ventura, 2022, s. 81).

Sanayi Devrimi ile birlikte reklamcılık, ticari bir ihtiyaç haline gelmiştir. Kitlesele üretim ve ulaşım ağlarının genişlemesi, markaların daha geniş bir kitleye ulaşma ihtiyacını artırmıştır. Bu dönemde gazete ve dergilerde yayımlanan ilanlar reklamcılığın ilk modern biçimleri olarak öne çıkmıştır. 20. yüzyılın başlarında ise radyo ve televizyonun devreye girmesiyle reklamcılık, daha güçlü bir kitle iletişim aracı haline gelmiştir (De La Hera Conde-pumpido, 2021, s. 63).

Osmanlı İmparatorluğu’nda reklamcılığın başlangıcı, daha çok yerel düzeyde ve sınırlı araçlarla gerçekleştirilmiştir. Ahilik teşkilatları, esnafın ürünlerini ve hizmetlerini tanıtmada önemli bir rol oynamıştır. Ancak yazılı basının gelişimiyle birlikte modern anlamda reklamcılık Osmanlı’nın son döneminde görülmeye başlanmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra reklamcılıkta önemli bir değişim süreci yaşanmıştır. Özellikle Atatürk’ün modernleşme vizyonuyla, matbaacılığın gelişmesi ve yeni gazetelerin kurulması reklamcılığın genişlemesini sağlamıştır. Örneğin, 1930’larda birçok marka, gazetelerde ilk modern reklamlarını yayımlamıştır. 1960’larda televizyon yayınlarının başlamasıyla görsel reklamcılık dönemi başlamış, markaların tanıtım stratejilerinde devrim niteliğinde yenilikler gerçekleşmiştir (Varol, 2023, s. 78).

2000’li yıllarla birlikte internet kullanımının yaygınlaşması, Türkiye’de dijital reklamcılığı hızla yükseltmiştir. Sosyal medya platformlarının etkisi ve Google gibi arama motorlarının sunduğu reklam modelleri, özellikle KOBİ’lerin reklamcılık anlayışını değiştirmiştir. Günümüzde Türkiye, dijital reklamcılık alanında hızlı gelişim kaydeden ülkeler arasında yer almaktadır (Aslaner & Aydın Aslaner, 2020, s. 21).

Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte reklamcılık, yalnızca geleneksel mecralardan ibaret olmaktan çıkmış ve dijital platformlara taşınmıştır. Bu süreçte birçok yeni kavram ortaya çıkmıştır. Otomasyon sistemleri sayesinde doğru hedef kitleye ulaşmayı sağlayan bu yöntem, günümüzde dijital reklamcılığın merkezinde yer almaktadır. Örneğin, Türkiye’de büyük markalar, kullanıcı davranışlarına göre anlık reklam sunan programatik platformlardan faydalanmaktadır (Mete, 2021, s. 435).

Reklamcılıkta yaratıcılık, markaların tüketici zihninde fark yaratmasının en önemli unsurlarından biridir. Ancak bu yaratıcı süreçte etik kurallar göz ardı edilmemelidir. Markaların rekabetçi bir pazarda öne çıkmaları için yenilikçi ve dikkat çekici reklamlar tasarlaması gerekmektedir. Türkiye’de özellikle büyük markalar, reklam filmlerinde ve sosyal medya kampanyalarında yaratıcı stratejilere önem vermektedir. Reklamlarda kullanılan manipülatif içerikler, tüketiciler üzerinde yanlış beklentilere yol açabilmektedir. Türkiye’de Reklam Özdenetim Kurulu, reklamların etik kurallar çerçevesinde hazırlanmasını sağlamak için

çeşitli denetim mekanizmaları uygulamaktadır. Ancak, bu denetimlerin uygulamadaki etkinliği konusunda hâlâ bazı sorunlar yaşanmaktadır (Karadeniz, 2022, s. 225).

Reklamcılık, disiplinlerarası yapısıyla hem teorik hem de uygulamalı bir alan olarak geniş bir inceleme sahası sunmaktadır. İletişim bilimleri, işletme, psikoloji, sosyoloji ve sanat gibi farklı disiplinlerle kesişen bu alan, medya ve kanallar, tüketici davranışları, marka stratejileri ve etik gibi tematik başlıklar altında ele alınmaktadır. Türkiye'de reklamcılık üzerine yapılan doktora tezleri, bu disiplinin akademik eğilimlerini, eksikliklerini ve gelecekteki potansiyel araştırma alanlarını anlamak açısından önemli bir kaynak sunmaktadır.

Marka yönetimi, reklamcılık literatüründe en sık çalışılan alanlardan biri olarak dikkat çekmektedir. Dijitalleşmenin etkisiyle marka yönetimi veri odaklı bir hale gelmiş ve bu dönüşüm, literatürde geniş bir şekilde ele alınmıştır (Hudders & Lou, 2023). Özellikle tüketici algısı, marka sadakati ve dijital platformlarda marka iletişimi gibi konular, akademik çalışmaların odak noktaları arasında yer almaktadır. Akçadağ ve Işıksal'ın (2021) marka yönetimi üzerine yaptığı literatür taraması, bu alandaki çalışmalarda stratejik iletişim ve dijital teknolojilerin kullanımının ön plana çıktığını göstermektedir. Dijitalleşmenin marka stratejileri üzerindeki etkisi, hem ulusal hem de uluslararası literatürde dikkat çekici bir tema olarak değerlendirilmektedir.

Tüketici davranışları, reklamcılık araştırmalarında en çok çalışılan bir diğer tema olarak öne çıkmaktadır. Reklamların bireylerin satın alma kararları ve marka algısı üzerindeki etkileri, dijitalleşme ve sosyal medya bağlamında sıklıkla incelenmiştir. Sosyal medya platformlarının tüketici davranışlarını yönlendirme gücü ve influencer pazarlamasının bu süreçteki rolü, önemli akademik tartışmalar arasında yer almaktadır (Choi, Shim, & Jeon, 2024). Güler İplikçi'nin (2023) reklam okuryazarlığı üzerine yaptığı çalışmada, tüketici davranışlarının dijital ortamda nasıl şekillendiği analiz edilmiştir. Özellikle sosyal medya kullanımı, reklamların bireyler üzerindeki etkisinin daha anlamlı ve ölçülebilir hale gelmesini sağlamıştır (Başer, 2023).

Teknolojik yenilikler, reklamcılığın dönüşüm sürecinde merkezi bir rol oynamıştır. Özellikle yapay zeka, artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik gibi teknolojiler, reklam stratejilerinde yenilikçi yaklaşımların benimsenmesine yol açmıştır. Programatik reklamcılık, kişiselleştirilmiş içerik ve veri analitiği, bu dönüşümün temel bileşenleri arasında yer almaktadır (Alan & Bilgin, 2024). Literatürde, dijital reklamcılığın gelişimi üzerine yapılan bibliyometrik analizler, bu yeniliklerin akademik çalışmalar üzerindeki etkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır (Başer, 2023). Bunun yanı sıra, Karaca'nın (2024) dijital pazarlama konulu makalelerin analizine yönelik çalışması, yapay zekanın reklamcılık stratejilerinde nasıl kullanıldığını vurgulamaktadır.

Etik ve sosyal sorumluluk, reklamcılık literatüründe daha az çalışılmış, ancak giderek önem kazanan bir alan olmaya başlamıştır. Reklamların toplumsal etkileri, çevresel sürdürülebilirlik ve etik normlarla uyumu, modern reklamcılık stratejilerinin merkezinde yer almaya başlamıştır (Batu & Yapıcıoğlu Ayaz, 2021). Himmetoğlu'nun (2023) sürdürülebilirlik ve kurumsal sosyal sorumluluk üzerine yaptığı bibliyometrik analiz, bu alanın literatürdeki eksikliklerine dikkat çekmektedir. Özellikle çevre dostu reklamcılık ve etik normların toplumsal güvenilirliği artırmadaki rolü, reklam stratejileri açısından önemli bir inceleme sahası sunmaktadır.

Medya ve kanallar, reklamcılık literatüründe hem geleneksel hem de dijital platformları kapsayan geniş bir inceleme alanı sunmaktadır. Literatürde sosyal medya platformlarının reklamcılık üzerindeki etkisi, programatik reklamcılık ve kullanıcı merkezli içerik stratejileri gibi konular, medya kullanımındaki değişimleri ortaya koymaktadır (Hudders & Lou, 2023). Güneş ve Gümüş'ün (2022) sosyal medya konulu çalışmalara yönelik analizi, bu platformların reklamcılık stratejilerinde nasıl bir dönüşüm yarattığını vurgulamaktadır.

Türkiye bağlamında yapılan akademik çalışmalar, reklamcılığın yerel dinamiklerini anlamak için kritik bir öneme sahiptir. Reklamcılıkla ilgili doktora tezlerinin büyük çoğunluğu, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyükşehirlerdeki köklü üniversitelerde üretilmiştir. Bu durum, akademik altyapı ve kaynaklara erişim avantajlarıyla ilişkilendirilmiştir. Ancak, yeni kurulan üniversitelerdeki düşük akademik üretim, bölgesel dengesizliklere işaret etmektedir. Bölgesel farklılıkların giderilmesi için, akademik kaynaklara erişimin artırılması ve yeni araştırma fonlarının sağlanması gerekmektedir.

Uluslararası literatürde çeşitli araştırmalarda bibliyometrik analizler kullanılarak reklamcılık alanında akademik yayınlar araştırılmıştır. Punjani, Kumar ve Kadam (2019), reklamcılıkta abartılı iddiaların (puffery) tüketici algısı üzerindeki etkilerini bibliyometrik bir analizle incelemişlerdir. Bu çalışma, abartılı iddiaların reklamcılık literatüründeki araştırma yoğunluğunu ve tüketici davranışları üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Bulgular, tüketici yanılmasının reklamcılık stratejilerindeki etkisinin daha fazla araştırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Agarwal ve Kumar (2021), son otuz yılda yeşil reklamcılık üzerine yapılan çalışmaları değerlendirerek, bu alandaki araştırma eğilimlerini ve boşlukları ortaya koymuşlardır. Çalışma, çevre dostu reklamların tüketici davranışları üzerindeki olumlu etkilerini ve yeşil reklamcılığın yükselişini analiz etmiştir. Bu alanda yapılan araştırmalar, yeşil pazarlamanın yalnızca çevresel sürdürülebilirlik açısından değil, aynı zamanda markaların itibarını güçlendirme açısından da kritik bir araç olduğunu göstermektedir. Yoon (2019), dijital oyunlarda reklamcılık üzerine yapılan çalışmaları bibliyometrik bir incelemeyle değerlendirmiştir. Çalışma, dijital oyun içi reklamların tüketici algısı ve marka bilinirliği üzerindeki etkilerine odaklanmıştır. Bu bağlamda, dijital oyunlarda kullanılan yenilikçi reklam formatlarının, tüketicilerle duygusal bağ kurma potansiyeline sahip olduğu vurgulanmıştır. Sánchez-Núñez ve arkadaşları (2020), reklamcılıkta duygu madenciliği ve duygu analizi konularını inceleyen kapsamlı bir bibliyometrik analiz sunmuşlardır. Çalışma, reklamların tüketici duygularını nasıl şekillendirdiğini ve bu duyguların satın alma kararlarına etkisini anlamak için kullanılan yöntemleri ele almıştır. Özellikle sosyal medya ve dijital platformlarda duygu analizi, reklam stratejilerinde daha geniş bir kullanım alanı bulmaktadır. Fang, Zhang ve Qiu (2017), çevrimiçi sınıflandırılmış reklamlar üzerine bir inceleme ve bibliyometrik analiz gerçekleştirmiştir. Bu çalışma, çevrimiçi reklamların ekonomik etkilerini ve kullanıcı davranışları üzerindeki sonuçlarını analiz ederek, çevrimiçi reklamcılığın yeni bir araştırma alanı olarak önemini vurgulamaktadır.

Bu literatür incelemesi, reklamcılığın disiplinlerarası doğasını ve dinamik yapısını anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Dijitalleşme, yapay zeka ve etik gibi temaların artan önemi, hem ulusal hem de uluslararası literatürde dikkat çeken konular olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'de reklamcılık üzerine yapılan doktora tezlerinin kapsamlı bir analizi, literatürdeki mevcut eğilimleri ve boşlukları anlamak için kritik bir değer taşımaktadır. Bu bağlamda, dijitalleşme ve etik temalarının gelecekteki araştırmalar için potansiyel inceleme alanları arasında yer aldığı görülmüştür.

3. Yöntem

Bu çalışma, Türkiye'de reklamcılık alanında yazılmış doktora tezlerini tematik ve disiplinler arası bağlamda analiz ederek akademik eğilimleri, bölgesel farklılıkları ve literatürdeki boşlukları belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında nitel ve nicel analiz yöntemleri bir arada kullanılmıştır.

Çalışma, Türkiye'deki reklamcılık doktora tezlerinin sistematik bir şekilde incelenmesiyle mevcut akademik üretimin tematik ve kronolojik haritasını çıkarmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda, tezlerin yıllara, üniversitelere ve tematik kategorilere göre dağılımı analiz edilmiştir.

Veriler, Yükseköğretim Kurulu Tez Dokümantasyon Merkezi'nin açık erişimli veri tabanından elde edilmiştir. Tezlerin seçimi sırasında "reklamcılık" anahtar kelimesi kullanılmıştır. Araştırmaya dahil edilen tezler, 1985-2024 yılları arasında tamamlanmış 435 doktora tez çalışmasıdır. Veri seti, başlıklar, özetler, üniversite bilgileri ve tamamlanma tarihleri gibi değişkenleri içermektedir.

Tezlerin analizi, nitel ve nicel yaklaşımların bir arada kullanıldığı bir çerçevede gerçekleştirilmiştir. Nicel analiz kapsamında, tezlerin yıllara, üniversitelere ve tematik kategorilere göre sayısal dağılımı incelenmiş; yıllık üretim sayıları, bölgesel dağılımlar ve tematik yoğunluklar grafiklerle görselleştirilmiştir. Nitel analiz ise tezlerin başlıkları ve özetlerinin içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmesini içermektedir. Bu süreçte, tezlerde öne çıkan temalar yazar tarafından belirlenmiş ve bu temalar sistematik bir şekilde kategorilere ayrılmıştır. Belirlenen kategoriler, reklamcılık disiplininin temel alt başlıklarını oluşturmaktadır. Bu başlıklar arasında medya ve kanallar, tüketici davranışları, marka yönetimi ve strateji, yaratıcılık ve içerik, etik ve sosyal sorumluluk, teknoloji ve yenilikler, kampanya performansı ve ölçümleme ile reklam türleri yer almaktadır. Analiz süreci, reklamcılık disiplininin farklı yönlerini ele alarak akademik üretimin kapsamlı bir haritasını sunmayı hedeflemiştir.

Medya ve kanallar kategorisi, reklam mesajlarının hedef kitleye iletilmesinde kullanılan geleneksel ve dijital iletişim araçlarını kapsamaktadır. Televizyon, radyo ve basılı medya gibi geleneksel kanalların yanı

sıra sosyal medya, mobil uygulamalar ve dijital platformlar gibi modern araçları da içerir. Açık hava reklamları, oyun içi reklamlar ve doğal reklamcılık gibi alternatif medya kanalları da bu kategoriye dâhildir. Dijitalleşme ve yeni teknolojilerin gelişimi, medya ve kanalların reklamcılık stratejilerindeki önemini artırmıştır.

Tüketici davranışları kategorisi, reklamların bireyler üzerindeki psikolojik, sosyal ve ekonomik etkilerini analiz etmektedir. Bu kategori, tüketicilerin reklam algısı, satın alma kararları gibi süreçlerini inceleyen çalışmaları kapsar. Demografik ve psikografik faktörlerin yanı sıra dijitalleşmenin tüketici davranışlarını nasıl şekillendirdiği de bu alanda önemli bir araştırma konusudur.

Marka yönetimi ve strateji kategorisi, markaların kimlik oluşturma, itibar yönetimi ve sürdürülebilir başarı sağlama süreçlerini incelemektedir. Marka sadakati, algılanan değer ve kriz yönetimi gibi konular bu kategori kapsamında ele alınır. Ayrıca, küresel ve yerel pazarlardaki stratejik reklam kampanyaları ile markaların hedef kitleleriyle etkili bir iletişim kurma yöntemleri de bu alanın temel unsurlarını oluşturur.

Yaratıcılık ve içerik kategorisi, reklamların etkileyici ve akılda kalıcı hale getirilmesi için kullanılan estetik ve yenilikçi yöntemleri analiz etmektedir. Görsel tasarım, hikaye anlatımı (storytelling) ve kültürel referanslar bu alanda önemli yer tutar. Dijital teknolojilerin reklam içeriklerinde yarattığı yeni fırsatlar, yaratıcılık ve içerik stratejilerini sürekli olarak geliştirmektedir.

Etik ve Sosyal Sorumluluk kategorisi, reklamların toplumsal değerler ve etik normlarla uyumunu inceleyen çalışmaları içermektedir. Cinsiyet rolleri, çevre dostu reklamcılık ve sosyal sorumluluk kampanyaları gibi konular, reklamcılığın toplumsal etkilerini anlamaya yönelik araştırmaların merkezindedir. Etik reklamcılık, markaların güvenilirliklerini artırmada kritik bir rol oynar.

Teknoloji ve yenilikler kategorisi, reklamcılığın dijitalleşme sürecindeki dönüşümünü ele alır. Yapay zeka, artırılmış gerçeklik (AR), sanal gerçeklik (VR) ve programatik reklamcılık gibi yenilikçi uygulamalar, reklamcılığın daha hedefe yönelik ve ölçülebilir hale gelmesini sağlamaktadır. Bu kategori, reklamcılığın teknolojik adaptasyonunu ve etkilerini inceler.

Kampanya performansı ve ölçümleme kategorisi, reklam kampanyalarının etkinliğini değerlendiren ölçümleme yöntemlerini içermektedir. Reklamın yatırım geri dönüşü (ROI), tüketici üzerindeki algısal etkisi ve satışlara katkısı gibi unsurlar bu kapsamda ele alınır. Kampanya optimizasyonu ve bütçe yönetimi de bu kategoriye dahil olan önemli konulardır.

Reklam türleri kategorisi, video, banner, native advertising (doğal reklam) ve oyun içi reklam gibi farklı reklam formatlarını incelemektedir. Reklam biçimleri, tüketicilerle etkileşim kurma yöntemlerini çeşitlendirerek reklam stratejilerinin başarısını artırır. Özellikle dijital platformlarda reklam türlerinin etkisi, bu alandaki araştırmaların odak noktasıdır. Bu kategoriler, reklamcılık disiplininin temel alt alanlarını kapsayarak, reklam stratejilerinin daha etkili ve anlamlı hale gelmesine katkıda bulunur. Bu çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Reklamcılık alanında yazılan doktora tezleri tematik olarak ayrışmakta mıdır? Ayrışma varsa bu temalar nelerdir?

2. Reklamcılık alanında yazılan doktora tezleri hangi disiplinlerle bağlantı kurmaktadır?

3. Tezler hangi üniversitelerde yoğunlaşmaktadır ve bölgesel farklılıklar nasıl şekillenmektedir?

4. Reklamcılık tezleri en çok hangi tematik başlıklarda toplanmaktadır?

5. Dijitalleşme ve teknolojik yenilikler, doktora tezlerine nasıl yansımaktadır?

6. Akademik olarak eksik temsil edilen temalar veya kategoriler var mıdır?

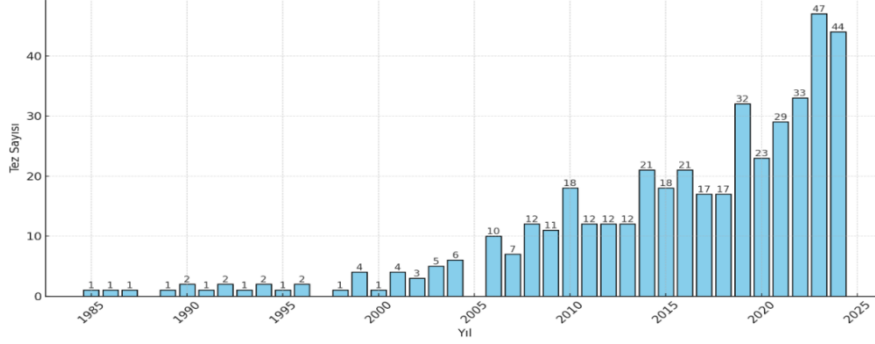
7. Reklamcılık alanında akademik eğilimler doktora tezleri bağlamında nasıl şekillenmektedir?

Çalışma yalnızca Türkiye'deki üniversitelerde tamamlanan doktora tezlerini kapsamış, yurtdışında Türk akademisyenler tarafından yazılmış tezler değerlendirme dışı bırakılmıştır. Veri kaynaklarının açık erişimle sınırlı olması da araştırmanın belirli detayları derinlemesine analiz etme kapasitesini kısıtlamıştır. Bu sınırlılıklar, elde edilen bulguların kapsamını belirli ölçüde daraltmış ve daha geniş bir veri setiyle yapılabilecek analizlere yönelik potansiyel alanlar bırakmıştır.

Veri analizi sürecinde, kategorilerin oluşturulmasında birden fazla araştırmacının görüşü alınmış ve uzlaşa sağlanmıştır. Bu yöntemle, içerik analizindeki subjektif yargılar en aza indirgenmiştir. Nicel analizlerde kullanılan verilerin doğruluğunu artırmak için birden fazla bağımsız denetim gerçekleştirilmiştir.

4. Bulgular

Araştırmada, Türkiye'deki reklamcılık alanında yazılmış doktora tezleri, yıllara, üniversitelere ve tematik kategorilere göre analiz edilmiştir. Bulgular, akademik üretimdeki eğilimleri, bölgesel farklılıkları ve literatürdeki boşlukları ortaya koymaktadır.

Şekil 1. Reklamcılık Alanında Yazılan Doktora Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı

1985 sonrası doktora tezlerinin yıllara göre dağılımını gösteren sütun grafiğinde, Türkiye'de reklamcılık alanında akademik üretimin zaman içindeki gelişimi gözlemlenmektedir. Grafik, yıllık tez sayılarındaki dalgalanmaları ve bu alandaki akademik ilginin dönemsel yoğunluklarını ortaya koymaktadır. 1985-2010 yılları arasındaki toplam tez sayısının (112 tez) nispeten düşük olması, bu dönemde akademik bir alan olarak Türkiye'de reklamcılık disiplininin henüz gelişim aşamasında olduğunu işaret etmektedir.

Grafikteki en yüksek değerler, 2020'li yıllara ait olup, bu dönemde reklamcılık araştırmalarına yönelik akademik ilginin zirve yaptığı görülmektedir. 2023 ve 2024 yılları, toplam 47 ve 44 tezle en yüksek üretimin gerçekleştiği dönemler olmuştur. Bu artış, dijital platformların ve veri odaklı reklamcılık stratejilerinin hem akademik hem de sektörel düzeyde giderek daha fazla önem kazandığını göstermektedir.

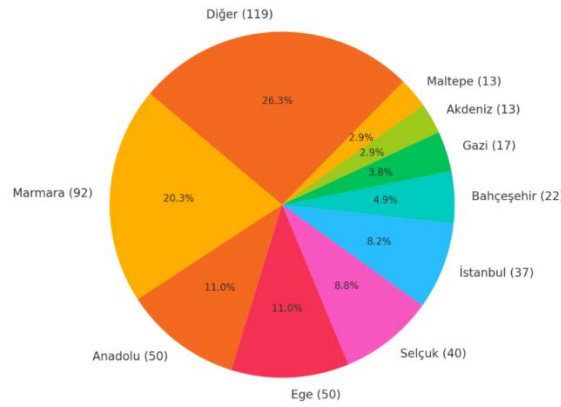
Yıllık üretimdeki artışlar, reklamcılık disiplininin Türkiye'deki akademik ve sektörel öneminin giderek arttığını vurgularken, belirli yıllardaki dalgalanmalar, bu alandaki araştırma kaynaklarının ve destek mekanizmalarının sürekliliğini sağlama gerekliliğine dikkat çekmektedir. Gelecek dönemlerde, dijitalleşmenin sunduğu yeni araştırma alanları ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle akademik üretimdeki artışın devam edeceği öngörülmektedir.

Tablo 1. Reklamcılık Alanında Yazılan Doktora Tezlerinin Yıllara ve Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	2024	2023	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010-1985	Toplam
Marmara	12	11	9	4	4	7	2	2	3	1	6	4	6	2	22	92
Anadolu	6	2	4	4	2	2	1	5	3	4	0	1	0	2	19	50
Ege	6	7	0	1	3	3	1	0	4	1	1	2	4	4	15	50
Selçuk	3	3	1	2	1	5	2	1	3	2	2	1	0	1	13	40
İstanbul	2	3	0	4	1	0	2	0	3	2	3	0	1	0	23	37
Bahçeşehir	2	9	2	2	1	0	2	0	0	3	1	0	0	0	0	22
Gazi	0	0	0	1	3	3	0	2	0	0	1	0	1	0	7	17
Akdeniz	2	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	0	0	1	13
Maltepe	0	3	1	4	0	0	1	1	1	0	2	0	0	0	0	13
Ankara	1	0	1	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	5	9
Yeditepe	1	0	0	1	1	0	2	0	0	0	0	1	0	0	1	7
Atatürk	1	1	2	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	6
Erciyes	0	0	2	0	1	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	6
Kocaeli	0	0	1	2	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	1	6
Süleyman Demirel	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	5
İstanbul Ticaret	2	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5
Sakarya	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
Ankara Hacı Bayram Veli	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Diğer	4	3	6	2	4	8	2	2	1	3	1	2	0	3	5	46
Yıllara Göre Toplam	44	47	33	29	23	32	17	17	21	18	21	12	12	12	112	435

Tabloda ikiden fazla reklamcılık alanında doktora tezi hazırlanan üniversitelere yer verilmiştir. Sadece iki veya bir doktora tezi yayınlanmış üniversiteler diğer satırında gösterilmiştir. Balıkesir, Dokuz Eylül, Galatasaray, Hacettepe, Işık, Orta Doğu Teknik, Trakya, Yaşar, İstanbul Aydın, İstanbul Bilgi ve İstanbul Gelişim üniversitelerinin her birinde reklamcılık konusunda iki, Adnan Menderes, Afyon Kocatepe, Aydın Adnan Menderes, Başkent, Boğaziçi, Celal Bayar, Cumhuriyet, Dicle, Doğu Akdeniz, Fatih, Fırat, Karadeniz Teknik, Kastamonu, Kırgızistan-Türkiye Manas, Mersin, Mimar Sinan Güzel Sanatlar, Nevşehir Hacı Bektaş Veli, Sakarya Uygulamalı Bilimler, Uludağ, Uşak, Zonguldak Bülent Ecevit, Çukurova, İnönü, İstanbul Kültür ve İstanbul Teknik üniversitelerinde ve Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsünün her birinde reklamcılık konusunda bir doktora tezi yayınlanmıştır. Bu üniversiteler haricinde yurtdışında bulunan University of Durham ve University Helsinki üniversitelerinde reklamcılık alanında yapılan birer doktora tezinin YÖK Tez Dökümantasyon Merkezi arşivinde yer alması dikkat çekmektedir.

Türkiye'deki reklamcılık disiplininde doktora düzeyindeki akademik üretimin zaman içinde nasıl geliştiğini açıkça ortaya koymaktadır. Marmara Üniversitesi'nin liderliği ve büyükşehir üniversitelerinin bu alandaki ağırlığı dikkat çekerken, 2020 sonrası dönemde üretimde gözlenen artış, dijitalleşme ve tüketici davranışları gibi alanların etkisini yansıtmaktadır. Buna karşılık, düşük üretim yapan üniversiteler, bu alandaki akademik kapasitenin daha geniş bir coğrafyaya yayılma gerekliliğini vurgulamaktadır.

Şekil 2. Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Marmara Üniversitesi toplamda 92 doktora tezi ile en yüksek üretimi gerçekleştirmiştir. Bu üniversiteyi Anadolu ve Ege Üniversiteleri 50'şer tezle takip etmektedir. Marmara Üniversitesi'nin özellikle 2024 yılında 12 tezle dikkat çekmesi, büyük şehirlerdeki akademik altyapı ve uzmanlaşmanın bu tür disiplinlerdeki üretime olan katkısını yansıtmaktadır. Anadolu ve Ege Üniversiteleri gibi köklü eğitim kurumları da üretimde önemli bir yer tutarak, reklamcılık alanında ülke genelinde güçlü bir akademik temel oluşturmuştur.

Üniversiteler arasında üretim açısından ciddi farklılıklar olduğu görülmektedir. Marmara, Anadolu ve Ege Üniversiteleri gibi lider kurumlar, bu alandaki akademik üretimin önemli bir kısmını üstlenmiştir. Marmara, Anadolu ve Ege ile diğer üniversiteler arasındaki farklılıklar, üniversitelerin reklamcılık gibi disiplinlerdeki araştırma altyapısı, öğretim kadrosu ve sektör bağlantıları ile ilişkilendirilebilir. Büyük şehirlerdeki üniversiteler, hem akademik hem de sektörel kaynaklara erişimin kolaylığı nedeniyle üretimde ön plandadır.

Tablo 2. Tezlerin Yıl ve Tema Bazında Dağılımı

Yıl	Medya ve Kanallar	Tüketici Davranışları	Marka Yönetimi ve Strateji	Yaratıcılık ve İçerik	Etik ve Sosyal Sorumluluk	Teknoloji ve Yenilikler	Kampanya Performansı ve Ölçümleme	Reklam Türleri	Yıl Bazında Toplam
2024	5	17	14	4	1	1	5	8	55
2023	13	18	10	6	0	0	2	7	56
2022	2	10	7	2	0	0	4	9	34
2021	7	7	8	2	0	2	2	7	35
2020	1	6	8	0	1	0	3	2	21
2019	6	10	8	1	0	2	3	6	36
2018	0	3	2	1	0	0	1	5	12
2017	0	3	2	1	0	1	0	0	7
2016	1	4	3	1	3	0	0	4	16
2015	5	4	6	1	0	0	4	0	20
2014	3	4	4	1	0	0	1	5	18
2013	2	2	5	0	0	1	1	4	15
2012	0	1	4	1	0	0	1	3	10
2011	1	2	3	2	0	0	1	2	11
2010	1	2	3	1	0	0	1	9	17
2009	0	4	2	1	2	1	0	6	16
2008	1	2	2	2	0	0	0	1	8
2007	1	1	1	3	0	0	1	2	9
2006	0	1	3	2	0	0	1	2	9
2005	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2004	1	0	0	0	0	0	1	1	3
2003	0	1	0	0	0	0	1	2	4
2002	0	0	1	0	0	0	0	1	2
2001	1	0	0	0	0	0	0	0	1
1985 - 2000	0	1	4	0	0	0	0	5	10
Kategorilere Göre Toplam	51	103	100	32	7	8	33	91	425

Reklamcılık doktora tezleri, sekiz ana kategori altında toplanmıştır. Tematik dağılımlar şu şekilde özetlenebilir:

- Tüketici Davranışları (103 tez): En fazla tez bu kategoride yazılmıştır. Özellikle dijitalleşmenin tüketici alışkanlıklarını değiştirdiği dönemlerde üretim artmıştır.
- Marka Yönetimi ve Strateji (100 tez): İkinci sırada yer alan bu kategori, kriz yönetimi, marka itibarı ve dijital stratejiler gibi konuları ele almıştır.
- Reklam Türleri (91 tez): Sosyal medya, video reklamcılığı ve oyun içi reklamlar gibi yeni formatların etkisiyle bu kategorideki tez sayıları artmıştır.
- Medya ve Kanallar (51 tez): Geleneksel ve dijital medya araçları arasındaki dönüşüm üzerine yoğunlaşmıştır.
- Yaratıcılık ve İçerik (32 tez): Reklamların estetik ve kültürel yönlerine odaklanan çalışmalar bu kategoride sınırlı kalmıştır.
- Kampanya Performansı ve Ölçümleme (33 tez): Dijital kampanyaların ROI (yatırım getirisi) gibi metriklerle ölçülmesi çalışmaları dikkat çekmiştir.
- Etik ve Sosyal Sorumluluk (7 tez): Çevresel sürdürülebilirlik ve sosyal sorumluluk odaklı çalışmalar literatürde az temsil edilmiştir.
- Teknoloji ve Yenilikler (8 tez): Yapay zeka, artırılmış gerçeklik ve veri analitiği gibi konular sınırlı sayıda tezde ele alınmıştır.

Reklamcılık alanında yapılan doktora tezlerinin kategorilere göre analizi, dijitalleşme, tüketici odaklı stratejiler ve teknolojik yeniliklerin bu disiplin üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Her bir kategori, akademik üretimde farklı eğilimler sergileyerek, reklamcılık alanının dinamik yapısını yansıtmaktadır.

Tüketici Davranışları: 103 teze en yoğun akademik ilgi gören bu kategori, dijitalleşme ve pandemi sonrası değişen alışveriş alışkanlıklarının etkisiyle önem kazanmıştır. 2023 yılında 18 teze zirve yapan bu alanda, çevrimiçi alışverişin artışı ve tüketicilerin dijital etkileşimler aracılığıyla değişen davranışları dikkat çekmektedir. Pandemi sonrası dönemde hızla değişen tüketici alışkanlıkları, reklamcılık stratejilerinin yeniden şekillenmesine olanak tanımış ve akademik çalışmalar bu değişimi yakından takip etmiştir. Bu

kategori, tüketicilerin satın alma süreçlerinde reklamlara verdikleri tepkilerin daha iyi anlaşılmasını sağlayarak, reklamcılık stratejilerinin etkinliğini artırmada kritik bir rol oynamaktadır.

Marka Yönetimi ve Strateji: Dijitalleşme çağında markaların stratejik pozisyonlarını koruma ve geliştirme çabaları, bu kategorideki toplam 100 teze yansımıştır. 2024 yılında 14 teze zirve yapan bu alan, marka sadakati, kriz yönetimi ve dijital platformlarda rekabet gibi konulara odaklanmıştır. Özellikle markaların tüketicilerle duygusal bağ kurma stratejileri, bu kategorinin akademik literatürde ele alınan konular arasında yer aldığını göstermektedir. Dijital platformların sunduğu fırsatlar, markaların değerlerini artırmak ve rekabet avantajı sağlamak için yeni yaklaşımlar geliştirmelerini gerektirmektedir. Bu durum, marka yönetimi ve strateji kategorisini akademik ve sektörel anlamda sürekli gelişen bir alan haline getirmektedir.

Reklam Türleri ve Kampanya Performansı: "Reklam Türleri" kategorisi, toplam 91 teze dijitalleşme sonrası dönemde önemli bir artış göstermiştir. Dijital reklam formatlarının çeşitlenmesi ve interaktif reklamlar gibi yeni yaklaşımlar, bu kategorideki akademik üretimi artırmıştır. "Kampanya Performansı ve Ölçümleme" kategorisi ise toplam 33 teze, reklamcılığın ölçülebilirlik ve etkinlik boyutlarına odaklanmaktadır. ROI (yatırım getirisi), tüketici davranış analizleri ve çok kanallı kampanya etkinliklerinin değerlendirilmesi, bu alandaki çalışmalara yön vermektedir.

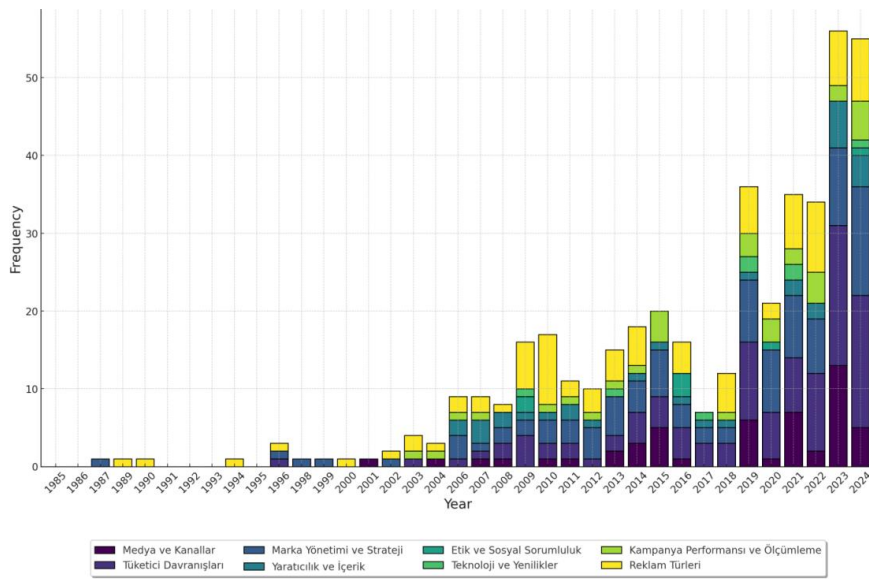
Medya ve Kanallar: Toplam 51 teze temsil edilen "Medya ve Kanallar" kategorisi, dijitalleşmenin reklamcılıkta yarattığı köklü dönüşümün bir yansımasıdır. 2023 yılında 13 teze zirve yapan bu alan, 2024 yılında 5 teze düşse de, genel anlamda artış eğilimi göstermektedir. 2020 öncesinde nispeten durağan olan bu kategoride, dijital medya araçlarının popülerleşmesiyle birlikte akademik ilginin arttığı görülmektedir. Geleneksel medya araçlarının yerini hızla dijital platformların alması, sosyal medya (Facebook, Instagram, TikTok, YouTube) ve programatik reklamcılık gibi yeniliklerin reklamcılığın merkezine yerleşmesi, bu değişimin temelini oluşturmaktadır. Türkiye özelinde, sosyal medya kullanım oranlarının yüksekliği ve yerel içerik üretiminin artışı, bu alandaki akademik çalışmalara özgün bir katkı sağlamıştır.

Yaratıcılık ve İçerik: 32 teze temsil edilen "Yaratıcılık ve İçerik" kategorisi, reklamcılığın yaratıcı yönüne odaklanmaktadır. Dijitalleşmenin etkisiyle yaratıcı içerik üretimi, hikaye anlatımı (storytelling) ve kültürel referansların reklamcılık stratejilerinde daha belirgin bir yer tutması, bu alandaki akademik ilgiyi artırmıştır. 2023 yılında 6 teze en yüksek üretimin görüldüğü bu kategori, dijital platformlarda kullanılan yenilikçi içerik formatlarının reklamcılık süreçlerine entegrasyonunu incelemektedir. Gelecekte yapay zeka ve artırılmış gerçeklik gibi teknolojilerin bu alandaki akademik çalışmaları daha da zenginleştirmesi beklenmektedir.

Etik ve Sosyal Sorumluluk: Toplamda yalnızca 7 teze temsil edilen bu kategori, literatürdeki en az çalışılan alanlardan biri olarak dikkat çekmektedir. 2016 yılında 3 teze zirve yapan bu kategori, sürdürülebilirlik, çevre dostu reklamcılık ve sosyal sorumluluk projelerine yönelik akademik çalışmaları kapsamaktadır. Ancak, etik ve sosyal sorumluluk konularının modern reklamcılığın önemli bir parçası haline gelmesine rağmen, bu alanda akademik ilginin sınırlı kalması dikkat çekicidir. Artan toplumsal bilinç ve çevresel sürdürülebilirlik gibi kavramlar, bu kategorinin gelecekte daha fazla akademik ilgi göreceğine işaret etmektedir.

Teknoloji ve Yenilikler: Yalnızca 8 teze temsil edilen bu kategori, reklamcılık literatüründe henüz yeterince keşfedilmemiş bir alanı temsil etmektedir. Dijital dönüşüm, yapay zeka, artırılmış gerçeklik (AR) ve sanal gerçeklik (VR) gibi yeniliklerin reklamcılıktaki etkisi, bu kategorinin potansiyelini ortaya koymaktadır. Ancak akademik üretim sınırlı düzeydedir. Gelecekte dijital platformların yükselişi ve veri odaklı reklam stratejilerinin gelişimi, bu kategoriyi daha merkezi bir konuma taşıyabilir.

435 tezden 10 tanesi kategori dışında kalmıştır. Kategori dışında kalan tezler genellikle belirlenen reklamcılık kategorilerinde kullanılan anahtar kelimelerle eşleşmeyen veya farklı terminolojiler kullanan başlıkları içermektedir. Bu tezler, reklamcılık disiplinine dolaylı olarak bağlı konuları (örneğin, veri sömürgecilği, militarist eğilimler veya yıkıcı reklamlar) ele alması, başlıkların belirsizliği, eksik detaylar ya da kullanılan dilin analiz için belirlenen kelime listesiyle uyuşmaması nedeniyle sınıflandırılmamasına neden olmuştur.

Şekil 3. Yıl Bazında Temaların Değişimi

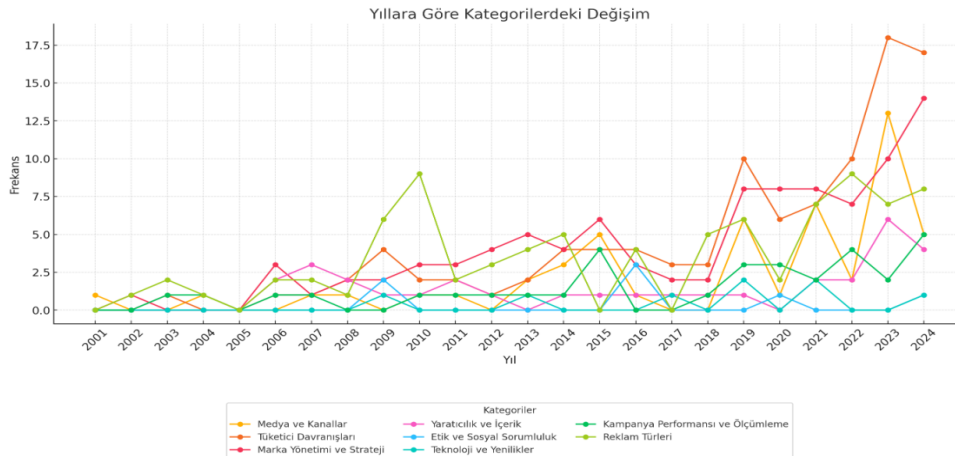
Şekil 3'te, Türkiye'de reklamcılık alanında yapılan doktora tezlerinin yıllara göre tematik dağılımı ve sıklığı gösterilmektedir. Yatay ekseninde yıllar, dikey ekseninde ise tezlerin frekansı yer alırken, tezler sekiz ana temaya ayrılmış ve renk kodları ile görselleştirilmiştir. Bu temalar; medya ve kanallar, marka yönetimi ve strateji, tüketici davranışları, yaratıcılık ve içerik, etik ve sosyal sorumluluk, teknoloji ve yenilikler, kampanya performansı ve ölçümleme ile reklam türleri olarak sınıflandırılmıştır.

1985-2000 yılları arasında tez üretiminin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu dönemde yılda birkaç teze sınırlı kalan akademik üretim, reklamcılık disiplininin henüz gelişim aşamasında olduğunu göstermektedir. 2000'li yılların başından itibaren, özellikle 2010 sonrası dönemde tez sayılarında belirgin bir artış yaşanmıştır. Bu artış, reklamcılığın akademik bir disiplin olarak kabul görmesi ve dijitalleşme gibi dönüşümlerin araştırma alanlarını genişletmesiyle ilişkilendirilebilir. 2020'li yıllarda ise tez üretiminde kayda değer bir sıçrama yaşanarak yıllık üretim sayısı 50'nin üzerine çıkmıştır.

Tematik dağılım incelendiğinde, tüketici davranışları ve marka yönetimi ile strateji konularının en fazla çalışılan alanlar olduğu dikkat çekmektedir. Dijitalleşmenin etkisiyle tüketici alışkanlıklarının değişimi ve markaların stratejik yönetimi, özellikle 2010 sonrası dönemde ön plana çıkmıştır. Reklam türleri ise farklı medya kanallarının gelişimiyle paralel bir artış göstermektedir. Medya ve kanallar teması, geleneksel iletişim araçlarından dijital platformlara geçişi yansıtan bir eğilim sergilemiştir. Kampanya performansı ve ölçümleme kategorisi ise daha düşük sıklıkta yer alsa da, reklam stratejilerinin etkinliğini değerlendirme açısından önemli bir katkı sunmaktadır.

Etik ve sosyal sorumluluk ile teknoloji ve yenilikler kategorilerinin, diğer temalara kıyasla daha sınırlı bir temsiliyete sahip olduğu görülmektedir. Özellikle etik ve sosyal sorumluluk alanındaki çalışmalar, yıllar içinde tutarlı bir artış göstermemiştir. Bu durum, reklamcılığın toplumsal etkileri ve etik normlarla olan ilişkilerinin akademik olarak daha fazla ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Teknoloji ve yenilikler teması ise yapay zekâ, veri analitiği ve artırılmış gerçeklik gibi konulara odaklanmakla birlikte, bu alandaki tezlerin frekansı görece düşük kalmıştır.

Şekil 3, Türkiye'de reklamcılık doktora tezlerinin yıllar içinde önemli bir artış gösterdiğini ve dijitalleşme, tüketici davranışları ile marka stratejilerinin öne çıkan temalar olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, etik, sosyal sorumluluk ve teknolojik yenilikler gibi alanların sınırlı çalışılması, bu konuların gelecekte daha fazla akademik ilgi görmesi gerektiğini göstermektedir. Tez üretimindeki artış eğilimi, reklamcılık disiplininin akademik anlamda giderek daha fazla kabul gördüğünün ve araştırma potansiyelinin arttığının bir göstergesidir.

Şekil 4. Yıl ve Tema Bazında Doktora Tezlerinin Dağılımı

Şekil 4, 2001-2024 yılları arasında farklı kategorilerde yazılmış doktora tezlerinin yıllara göre dağılımını göstermektedir. Her bir çizgi, belirli bir kategoriye temsil etmekte ve yıllar içerisindeki frekans değişimlerini yansıtmaktadır. Kategoriler, yıllara göre farklılaşan bir dinamizm sergilemektedir. Tüketici Davranışları kategorisi, özellikle 2023 ve 2024 yıllarında sırasıyla 18 ve 17 çalışma ile en yüksek değerlere ulaşarak dikkat çekmektedir. Reklam Türleri, 2010 yılında 9 çalışma ile belirgin bir artış göstermiş, 2024 yılında ise 8 çalışma ile tekrar önem kazanmıştır. Benzer şekilde, Marka Yönetimi ve Strateji kategorisi de 2024'te 14 çalışma ile güçlü bir temsil ortaya koymuştur.

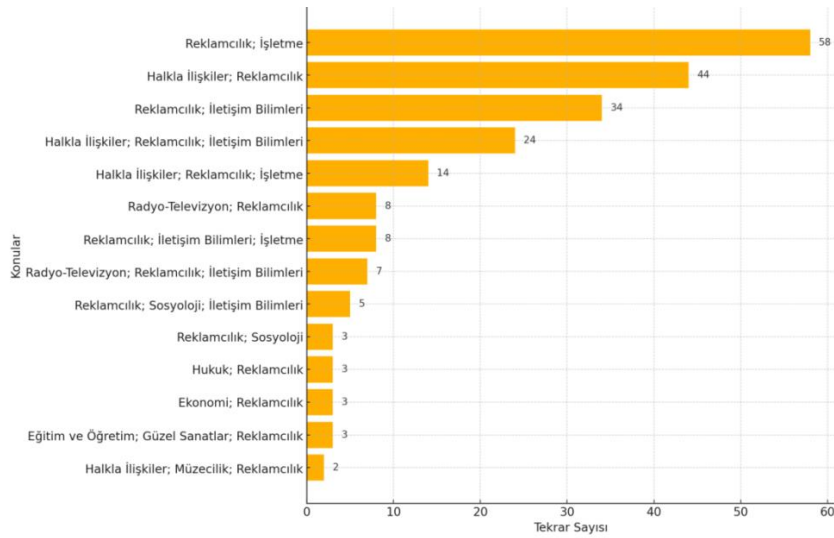
Daha düşük frekanslarla temsil edilen kategoriler arasında Etik ve Sosyal Sorumluluk, Teknoloji ve Yenilikler ve Yaratıcılık ve İçerik öne çıkmaktadır. Örneğin, Etik ve Sosyal Sorumluluk kategorisi, 2016 yılında 3 çalışma ile diğer yıllara kıyasla dikkat çekmiş, ancak genel olarak düşük bir temsiliyete sahiptir. Teknoloji ve Yenilikler, 2021 yılında 2 çalışma ile hafif bir artış göstermiş ancak yıllar boyunca sınırlı bir ilgi görmüştür. Buna karşın Medya ve Kanallar, 2023 yılında 13 çalışma ile anlamlı bir yükseliş sergilemiştir.

Şekil 4'te 2020 sonrası dönemde bazı kategorilerdeki belirgin artışlar dikkat çekmektedir. Tüketici Davranışları, gerek sektör gerek akademik bağlamda stratejik bir araştırma alanı haline gelmiş ve son yıllarda en fazla çalışılan kategori olmuştur. Özellikle dijitalleşmenin etkisiyle tüketicilerin alışkanlıkları ve davranışlarına olan ilginin artışı, bu kategoriye yönelik akademik eğilimi desteklemektedir. Reklam Türleri kategorisinde de 2010 yılındaki zirveden sonra bir durağanlık gözlemlenmiş; ancak 2024 yılında tekrar artış göstermesi, bu alanın önemini koruduğuna işaret etmektedir.

Diğer yandan, Etik ve Sosyal Sorumluluk kategorisi, toplumun beklentilerinin değişimi ve sürdürülebilirlik gibi konuların önem kazanmasıyla gelişim potansiyeline sahiptir. Ancak mevcut veriler, bu kategorinin hala sınırlı bir ilgi gördüğünü ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Teknoloji ve Yenilikler kategorisi, dijitalleşmenin sektörel etkisine rağmen daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyan bir alan olarak öne çıkmaktadır.

2020 sonrası dönemde dijitalleşme, tüketici davranışları ve reklam türlerinin akademik çalışmaların odak noktası haline geldiği görülmektedir. Bu bağlamda, Teknoloji ve Yenilikler ile Etik ve Sosyal Sorumluluk kategorilerinin gelecekteki çalışmalarda daha fazla ilgi göreceği öngörülebilir. Bu alanlar, hem sektörel hem de toplumsal dönüşümlerle doğrudan ilişkili olduğu için akademik literatürde yeni fırsatlar sunmaktadır.

Reklamcılık disiplinindeki akademik üretimin dinamikleri yıllar bazında karşılaştırılarak stratejik araştırma alanlarına ışık tutulmaya çalışılmıştır. Tüketici davranışları ve dijitalleşmeye ilişkin kategoriler, gelecek dönemde de akademik üretimin yoğunlaşacağı başlıca alanlar olarak öne çıkmaktadır. Buna karşılık, daha az çalışılan kategorilerin stratejik önem taşıyan niş alanlar sunduğu ve gelecekteki araştırmalarda değerlendirilebileceği ifade edilebilir.

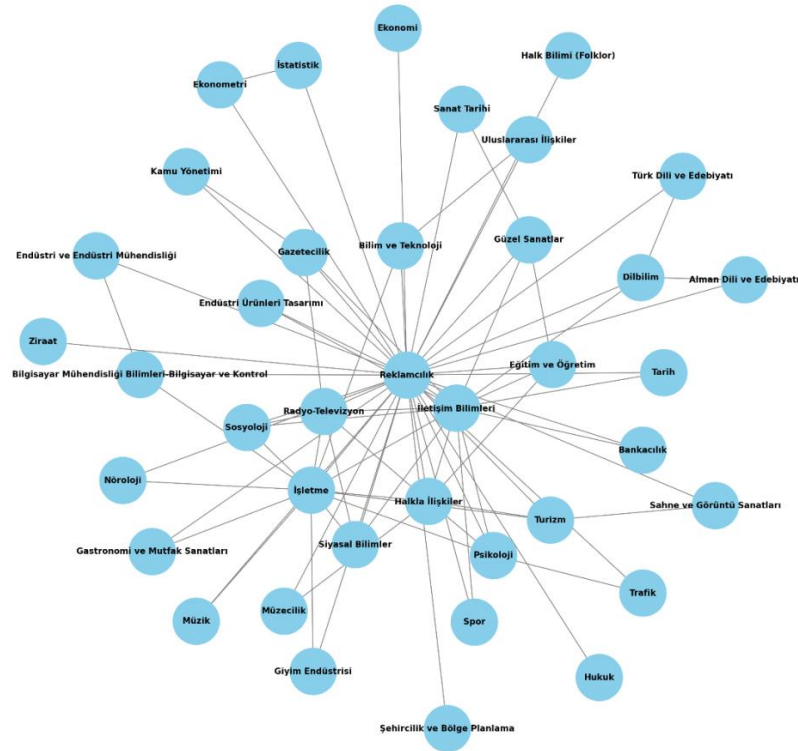
Şekil 5. Doktora Tezlerinde Konu Olarak Gösterilen Bilim Dalları

Şekil 5, Türkiye'de reklamcılık konusunda yazılan tezlerin başka hangi konu alanlarında gösterildiğini yansıtmaktadır. Reklamcılık konusunda yazılan 435 doktora tezinden 156 tanesinin konusu sadece reklamcılık olarak belirtilmiştir. Reklamcılık üzerine yazılmış tezler, genellikle disiplinler arası bir yaklaşımı benimseyerek farklı akademik alanlarla ilişkilendirilmiştir. Bu durum, reklamcılığın yalnızca iletişim veya pazarlama perspektifiyle değil, daha geniş bir sosyal, ekonomik ve kültürel bağlamda ele alındığını göstermektedir. Aşağıda reklamcılık konusundaki tezlerin diğer disiplinlerle bağlantıları ve bu bağlantıların akademik katkıları hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Şekil 5, reklamcılık alanında yapılan doktora tezlerinde disiplinler arası bağlantıların önemini ortaya koymaktadır. "Reklamcılık; İşletme" konusunun 58 tekrar ile en fazla çalışılan alan olması, işletme stratejilerinin ve pazarlama yönetiminin reklamcılıkla olan güçlü ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, reklamcılığın yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda işletme hedeflerinin gerçekleştirilmesinde stratejik bir unsur olduğunu göstermektedir.

"Halkla İlişkiler; Reklamcılık" ve "Reklamcılık; İletişim Bilimleri" konuları da yüksek frekansla dikkat çekmektedir. Bu, reklamcılığın halkla ilişkiler ve iletişim bilimleri ile sıkı bir iş birliği içinde ele alındığını ortaya koymaktadır. Reklamın hedef kitlelerle etkili iletişim kurma işlevi, bu disiplinlerle ortak bir çalışma alanı oluşturmasını sağlamaktadır.

Düşük frekanslı konular arasında yer alan "Hukuk; Reklamcılık" ve "Ekonomi; Reklamcılık" gibi alanlar, reklamcılık disiplininin nispeten daha az araştırıldığı ancak önemli stratejik fırsatlar sunan niş konular olduğuna işaret etmektedir. Özellikle hukuki düzenlemeler ve ekonomik etkilerin reklamcılık üzerindeki rolü, ilerleyen dönemlerde daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulan alanlar olarak değerlendirilebilir.

Şekil 6. Reklamcılık Konusunda Yazılmış Doktora Tezlerinin Konu Bağlantıları

Şekil 6'da düğümler farklı konuları temsil ederken, düğümler arasındaki çizgiler (kenarlar), aynı tezde birlikte geçen konular arasındaki ilişkileri göstermektedir. Reklamcılık, iletişim bilimleri, halkla ilişkiler ve işletme gibi disiplinlerle güçlü bir ilişkiye sahiptir. Bu durum, reklamcılığın yalnızca bir iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda pazarlama ve stratejik işletme uygulamaları bağlamında ele alındığını göstermektedir. Özellikle reklamcılık ve halkla ilişkiler arasındaki yoğun bağlantılar, bu iki disiplinin hem teorik hem de pratik düzeyde birbirini tamamladığını ortaya koymaktadır.

Şekil 6'daki yoğun bağlantılar, reklamcılık ile diğer disiplinler arasındaki etkileşimlerin sıklığını ve gücünü vurgulamaktadır. Örneğin, reklamcılık ile işletme arasındaki ilişkiler, reklam stratejilerinin işletme yönetimi ve pazarlama süreçleriyle nasıl entegre edildiğini göstermektedir. Benzer şekilde, iletişim bilimleri ve halkla ilişkilerle olan bağlantılar, reklamcılık çalışmalarının sosyal ve kültürel boyutlarının derinlemesine incelendiğini ortaya koymaktadır. Bu ilişkiler, reklamcılığın disiplinlerarası bir alan olarak önemini pekiştirmektedir. Görselin periferik bölgelerinde yer alan konular ise reklamcılığın daha az araştırılmış veya spesifik alt temalarını temsil etmektedir. Örneğin, "Yeşil Pazarlama" ve "Radyo-Televizyon" gibi düğümler, reklamcılıkla daha sınırlı ilişkilere sahiptir. Bu durum, bu temaların literatürde daha az ele alındığını veya yalnızca belirli bağlamlarda incelendiğini göstermektedir. Özellikle sürdürülebilirlik, sosyal sorumluluk ve dijitalleşme bağlamında bu temaların reklamcılık çalışmalarıyla ilişkilendirilmesi, literatüre katkılar sağlayabilir.

Şekil 6'da bazı düğümler arasında eksik bağlantıların bulunması, literatürdeki olası boşluklara işaret etmektedir. Örneğin, reklamcılık ile çevresel iletişim veya sosyal sorumluluk gibi konular arasında güçlü bağların olmaması, bu alanların daha fazla araştırılmaya ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır. Bu eksiklikler, reklamcılığın farklı bağlamlarda daha geniş bir perspektifle ele alınması gerektiğini ve disiplinlerarası çalışmaların teşvik edilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Araştırma bulguları, toplamda 50 farklı konunun incelendiğini ve bu konuların birbirleriyle 245 farklı bağlantı oluşturduğunu göstermektedir. En sık ilişkilendirilen konu olan "Reklamcılık", diğer konularla 156 tezde birlikte ele alınmıştır. İkinci sırada yer alan "Halkla İlişkiler", reklamcılıkla 91 tezde ortak bir bağ kurmuştur. Benzer şekilde, "İletişim Bilimleri" konusu 90 tezde reklamcılıkla ilişkilendirilmiştir. Bu

bulgular, reklamcılığın merkezî bir araştırma alanı olarak diğer disiplinlerle güçlü bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir.

Daha az ilişki gösteren konular arasında "Yeşil Pazarlama" ve "Radyo-Televizyon" bulunmaktadır. Bu konular sırasıyla yalnızca 21 ve 15 tezde yer almıştır. Yeşil pazarlama, genellikle çevresel sürdürülebilirlik odaklı çalışmalara odaklanmış ancak geniş bir perspektifle ele alınmamıştır, "Radyo-Televizyon" ise reklamcılıkla daha sınırlı bir bağ kurmuştur. Bu durum, bu alt temaların literatürde yeterince ele alınmadığını göstermektedir.

Halkla ilişkiler ve iletişim bilimleri ile reklamcılık arasındaki güçlü bağlantılar, bu disiplinlerin entegre bir şekilde çalıştığını ortaya koymaktadır. Özellikle dijital çağda markalaşma, medya yönetimi ve kriz iletişimi gibi konular bu bağların önemini artırmıştır. Dijitalleşme, bu alanlar arasındaki bağlantıları güçlendirerek reklamcılığın stratejik bir iletişim aracı olarak öne çıkmasını sağlamaktadır.

5. Tartışma

Bu çalışmanın bulguları, Türkiye'deki reklamcılık doktora tezlerini disiplinlerarası bir bağlamda inceleyerek mevcut eğilimleri ve eksiklikleri gözler önüne sermektedir. Araştırma, dijitalleşme, tüketici davranışları ve marka yönetimi gibi konuların tezlerde ağırlık kazandığını; buna karşın etik, sosyal sorumluluk ve sağlık gibi alanların yeterince temsil edilmediğini ortaya koymaktadır. Bulgular, ilgili literatürle ilişkilendirilmiş ve bu durumun akademik literatüre katkıları tartışılmıştır.

Dijitalleşme, reklamcılık alanındaki en belirgin dönüşüm unsuru olarak öne çıkmaktadır. Dijital platformlar, yapay zeka ve veri analitiği gibi yenilikler, reklam stratejilerini şekillendiren ana etkenlerdir ve bu durum ulusal ve uluslararası literatürle uyum göstermektedir (Hudders & Lou, 2023; Başer, 2023). Ernek Alan ve Bilgin'in (2024) yapay zeka ve reklamcılık üzerine yaptığı bibliyometrik analiz, bu konulara yönelik akademik ilginin arttığını ortaya koymaktadır. Ancak Kavut (2024), dijitalleşmenin etik bağlamındaki etkilerinin Türkiye'deki akademik çalışmalar kapsamında yeterince ele alınmadığını belirtmektedir. Bu durum, dijitalleşme ekseninde veri güvenliği ve etik gibi kritik konuların daha derinlemesine incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Reklamcılık, halkla ilişkiler, iletişim bilimleri ve işletme gibi disiplinlerle sıkı bir ilişki içindedir. Dijitalleşmenin etkisiyle bu bağlantılar daha da güçlenmiştir. Halkla ilişkiler ve reklamcılık arasındaki entegrasyon, kriz yönetimi ve medya stratejileri gibi alanlarda sıklıkla ele alınmaktadır (Batu & Yapıcıoğlu Ayaz, 2021; Alikılıç & Göküş, 2024). Donthu, Kumar ve Pattnaik'in (2021) bibliyometrik analizi, bu ilişkilerin uluslararası düzeyde daha stratejik bir boyut kazandığını göstermektedir. Ancak, hukuki düzenlemeler ve ekonomik analizler gibi alanlardaki çalışmaların sınırlılığı, disiplinlerarası araştırmaların kapsamını genişletme gerekliliğine işaret etmektedir.

Etik ve sosyal sorumluluk, reklamcılık literatüründe yetersiz temsil edilen bir diğer önemli alandır. Yeşil pazarlama ve sürdürülebilirlik gibi konuların sınırlı sayıda tezde ele alınmış olması, bu alandaki boşlukları işaret etmektedir. Himmetoğlu'nun (2023) kurumsal sosyal sorumluluk üzerine yaptığı analiz ve Dondurucu ile Çetinkaya'nın (2024) sürdürülebilirlik çalışmaları, bu alanların daha fazla araştırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, markaların çevresel sürdürülebilirlik ve etik normlara uyum sağlaması üzerine yapılacak akademik çalışmalar, hem teorik hem de pratik katkılar sunacaktır.

Sağlık sektörü bağlamında reklamcılığın etik ve hukuki boyutları, literatürde az sayıda çalışma ile ele alınmıştır. Butt, Iqbal ve Zohaib'in (2019) sağlık pazarlamasına yönelik analizleri, bu alanın daha derinlemesine araştırılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Türkiye bağlamında sağlık iletişimi ve reklamcılık ilişkisini inceleyen tezlerin sayısının artırılması, sektörel uygulamalar için kritik bilgiler sağlayabilir.

Dijitalleşmenin reklamcılık stratejileri üzerindeki etkisi ve tüketici davranışlarına yönelik artan ilgi, sektörde yenilikçi yaklaşımları teşvik etmektedir (Başer, 2023). Ancak, etik ve sürdürülebilirlik temalarının reklam stratejileriyle entegrasyonu, markaların toplumsal güvenilirliklerini artırmak için stratejik bir fırsat sunmaktadır (Kıçır, 2024). Bunun yanı sıra, yapay zeka, artırılmış gerçeklik (AR) ve sanal gerçeklik (VR) gibi yenilikçi teknolojilerin reklamcılıkta daha geniş bir şekilde ele alınması gerekmektedir.

Bu çalışma, Türkiye'deki reklamcılık araştırmalarında dijitalleşme, etik ve sürdürülebilirlik gibi temalarda önemli boşluklar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalar için şu konular önerilmektedir:

- Dijital reklam stratejilerinin veri güvenliği ve etik boyutları.
- Sağlık sektörü bağlamında reklamcılığın etik ve hukuki yönleri.
- Sosyal sorumluluk ve çevresel sürdürülebilirlik stratejilerinin reklamcılıkla entegrasyonu.

Bu alanların daha kapsamlı bir şekilde ele alınması, reklamcılık literatürünü zenginleştirmenin yanı sıra sektörel uygulamalara yeni perspektifler kazandıracaktır.

6. Sonuç

Bu çalışma, Türkiye'de reklamcılık alanında yazılmış doktora tezlerini tematik ve disiplinlerarası bir çerçevede incelemiş, akademik eğilimlerin, bölgesel farklılıkların ve literatürdeki boşlukların analizini yapmıştır. Araştırmanın bulguları, dijitalleşme, tüketici davranışları ve marka yönetimi gibi alanların literatürde yoğun bir şekilde ele alındığını; etik, sosyal sorumluluk ve yenilikçi teknolojiler gibi konuların ise sınırlı bir temsile sahip olduğunu (Hudders & Lou, 2023; Himmetoğlu, 2023) literatüre uygun bir şekilde göstermektedir. Reklamcılık doktora tezleri tematik olarak değerlendirildiğinde, tüketici davranışları (103 tez) ve marka yönetimi (100 tez) gibi konuların ağırlık kazandığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, etik (7 tez) ve sosyal sorumluluk (8 tez) gibi alanlar, literatürde az çalışılmış konular arasında yer almıştır. Dijitalleşme ve teknolojik yeniliklerin reklamcılık üzerindeki etkileri, özellikle yapay zeka, artırılmış gerçeklik ve veri analitiği bağlamında ele alınmış, ancak bu yeniliklerin etik ve sosyal sorumluluk bağlamındaki etkilerine ilişkin çalışmaların yetersiz kaldığı (Ernek Alan & Bilgin, 2024; Kavut, 2024) literatürde yer alan çalışmalarla paralel olarak görülmüştür.

Disiplinlerarası bağlantılar açısından, reklamcılık tezlerinin halkla ilişkiler, iletişim bilimleri ve işletme gibi alanlarla güçlü bir ilişki kurduğu tespit edilmiştir. Bu bağlantılar, kriz yönetimi, medya stratejileri ve marka iletişimi gibi alanlarda teorik ve pratik katkılar sunmaktadır (Donthu, Kumar & Pattnaik, 2021). Bununla birlikte, reklamcılığın hukuk ve sağlık gibi disiplinlerle ilişkilerinin sınırlı olduğu, özellikle hukuki düzenlemeler ve sağlık iletişimi bağlamında daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğu (Butt, Iqbal & Zohaib, 2019) yurtdışındaki araştırmalarda görüldüğü üzere Türkiye'de de kendini göstermektedir. Bölgesel analizler, doktora tezlerinin büyük ölçüde İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyükşehirlerdeki üniversitelerde yoğunlaştığını göstermektedir. Marmara Üniversitesi, toplamda 92 tez ile en fazla akademik üretimi gerçekleştirmiştir. Ancak, yeni kurulan veya küçük ölçekli üniversitelerde bu üretimin oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Bu durum, akademik altyapı ve kaynaklara erişim farklılıklarının bölgesel akademik üretim üzerinde belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır (Batu & Yapıcıoğlu Ayaz, 2021).

Araştırma, çalışmanın temel sorularını yanıtlayarak aşağıdaki sonuçlara ulaşmıştır:

1. Reklamcılık doktora tezleri arasında tüketici davranışları ve marka yönetimi öne çıkan temalardır. Bununla birlikte etik ve sosyal sorumluluk gibi alanlarda sınırlı bir akademik üretim söz konusudur.
2. Tezler, halkla ilişkiler, iletişim bilimleri ve işletme gibi disiplinlerle yoğun bağlantılar kurarken; hukuk, sağlık ve çevresel sürdürülebilirlik gibi alanlarla zayıf ilişkilere sahiptir.
3. Doktora tezleri büyük ölçüde İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyükşehirlerde yoğunlaşmıştır. Yeni üniversitelerdeki üretim oranı ise oldukça sınırlıdır.
4. Dijitalleşme ve teknolojik yenilikler, reklamcılık alanındaki akademik çalışmalarda önemli bir tema haline gelmiştir. Ancak, bu yeniliklerin etik ve toplumsal bağlamdaki etkilerine yönelik çalışmalar eksiktir.

Gelecek araştırmalar için bu çalışmanın bulguları ve benzer araştırmalar çerçevesinde şu öneriler geliştirilebilir:

- Sağlık, eğitim ve çevresel sürdürülebilirlik gibi sektörlerde reklamcılığın rolü ve etkisi üzerine çalışmalar artırılabilir. Özellikle sağlık sektöründe etik ve hukuki düzenlemeler bağlamında daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır (Butt, Iqbal & Zohaib, 2019).
- Yapay zeka, artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik gibi teknolojilerin reklamcılık stratejilerine entegrasyonu daha geniş bir kapsamda ele alınabilir
- Reklamcılığın etik normlarla uyumu ve sosyal sorumluluk projelerinin etkisi üzerine daha fazla akademik çalışma yapılabilir

- Akademik üretimdeki bölgesel dengesizlikleri gidermek amacıyla yeni kurulan üniversitelere yönelik destek politikaları ve kaynak yatırımları artırılabilir.

Bu çalışma, Türkiye'de reklamcılık alanındaki doktora tezlerinin kapsamlı bir analizini sunarak, literatürdeki eğilimleri ve eksiklikleri sistematik bir şekilde irdelemiştir. Çalışmanın bulguları, hem teorik hem de pratik düzeyde akademik literatürün geliştirilmesine yönelik katkı sunmayı amaçlamaktadır. Özellikle dijitalleşme, etik ve sosyal sorumluluk gibi temaların daha derinlemesine ele alınması, reklamcılık disiplininin değişen dinamiklerine uyum sağlamasına yardımcı olacaktır.

7. Extended Abstract

Advertising, as an interdisciplinary and evolving field, has gained increasing importance in academic research worldwide. In Turkey, the development of advertising as a scientific discipline has followed a gradual trajectory, influenced by societal, technological, and economic changes. While global studies on advertising encompass a wide range of topics, the need for a systematic analysis of Turkish doctoral theses remains underexplored. The primary research problem lies in understanding the thematic focus, academic trends, and gaps within advertising doctoral research conducted in Turkey. This study aims to address this gap by analyzing doctoral theses produced between 1985 and 2024, offering insights into the academic evolution of advertising science. Specifically, the study seeks to identify thematic trends, regional disparities, interdisciplinary connections, and underrepresented research areas, thus providing a comprehensive framework for future studies.

Advertising research has been explored across diverse thematic areas, including media strategies, consumer behavior, brand management, creative content, and ethical considerations. Globally, digitalization and technological advancements such as artificial intelligence and data analytics have significantly influenced advertising practices and research. Key studies emphasize the growing importance of interdisciplinary connections between advertising and fields like public relations, business, and sociology. Despite this progress, literature indicates limited research on ethical concerns, sustainability, and technological innovations in advertising, particularly in regional contexts such as Turkey. This study aims to fill this gap by systematically analyzing Turkish doctoral theses, identifying dominant research areas, and highlighting themes that remain underrepresented. By doing so, it contributes to the existing literature and provides a basis for further research.

This study adopts a mixed-methods approach, combining quantitative and qualitative data analysis techniques. The data comprises 435 doctoral theses completed between 1985 and 2024, sourced from the Higher Education Institution's open-access database. The research design includes two phases: quantitative analysis to determine the distribution of theses across years, universities, and thematic categories, and qualitative content analysis of thesis titles and abstracts to identify recurring themes. Quantitative data were visualized using frequency distributions and graphs, while qualitative data were categorized into eight main themes: media and channels, consumer behavior, brand management and strategy, creativity and content, ethics and social responsibility, technology and innovations, campaign performance and measurement, and advertising types. This methodological framework ensures a systematic and comprehensive examination of the academic production in the field of advertising.

The quantitative analysis shows that academic production is concentrated in metropolitan universities. However, the analysis highlights a disparity in regional contributions, as universities in smaller cities have limited academic output. The thematic analysis identifies consumer behavior and brand management as the most researched topics, accounting for a significant portion of the theses. These themes reflect the impact of digitalization on consumer habits and the strategic importance of brand management in competitive markets. Media and channels, along with advertising types, also exhibit notable growth, driven by the transition from traditional media to digital platforms. Conversely, themes such as ethics and social responsibility, as well as technology and innovations, remain underrepresented, despite their increasing relevance in contemporary advertising practices. This gap highlights the need for further research on sustainability, ethical norms, and the role of emerging technologies like artificial intelligence and augmented reality in advertising.

The findings align with global trends in advertising research, particularly the emphasis on consumer-centric strategies and digital transformations. The dominance of consumer behavior and brand management themes mirrors international studies that highlight the importance of understanding evolving consumer habits and developing effective brand strategies in the digital age. However, the limited representation of ethics and social responsibility raises concerns about the lack of focus on the societal and environmental impacts of advertising. Similar observations have been made in studies from other regions, emphasizing the need for integrating sustainability and ethical considerations into advertising research. The underrepresentation of technological innovations further suggests that the potential of emerging technologies in advertising remains largely untapped. While global studies explore the role of artificial intelligence, virtual reality, and data analytics in advertising strategies, Turkish doctoral research has yet to fully engage with these developments. This gap presents a significant opportunity for future studies to explore the intersection of advertising and technological advancements, thereby contributing to the field's progression.

This study provides a comprehensive analysis of doctoral theses in the field of advertising in Turkey, highlighting key trends, dominant themes, and research gaps. The findings demonstrate that consumer behavior, brand management, and media-related topics dominate the academic discourse, reflecting the growing influence of digitalization on advertising research. However, the limited focus on ethics, social responsibility, and technological innovations underscores the need for further exploration of these critical areas.

Based on the findings, the study offers several recommendations for future research. First, greater attention should be given to ethical and sustainability-related issues in advertising, particularly in areas such as green marketing and corporate social responsibility. Second, researchers should explore the role of emerging technologies, such as artificial intelligence, augmented reality, and data-driven analytics, in transforming advertising practices. Third, efforts should be made to address regional disparities in academic production by enhancing research infrastructure and support in smaller universities. Finally, interdisciplinary studies that connect advertising with fields such as law, healthcare, and environmental sciences should be encouraged to expand the scope and impact of advertising research.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

Kaynakça

- Agarwal, N. D., & Kumar, V. R. (2021). Three decades of green advertising—a review of literature and bibliometric analysis. *Benchmarking: An International Journal*, 28(6), 1934–1958. <https://doi.org/10.1108/BIJ-07-2020-0380>
- Akçadağ, M., & Işıksal, Z. (2021). Pazarlamada marka yönetimi üzerine literatür taraması. *Elektronik Cumhuriyet İletişim Dergisi*, 3(2), 87–112. <https://doi.org/10.54089/ecider.995824>
- Alikılıç, Ö., & Göküş, B. (2024). Lisansüstü halkla ilişkiler eğitiminde eğilimler: Doktora tezleri üzerine eleştirel bir bakış. *İnterdisipliner Medya Ve İletişim Çalışmaları*, 1(1), 42–59. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3773134>
- Aslaner, A. G., & Aydın Aslaner, D. (2020). Gelenekselden Dijitale Türkiye’de Reklamcılık. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(21), 17–30. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1177061>
- Ayaz, Z., & Ersöz, B. (2022). Metaverse Evrenine Doğru Reklamcılık. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 708–729. DOI: 10.26745/ahbvuiibfd.1092245
- Başer, E. (2023). Bilimsel iletişim bağlamında “Dijital Reklamcılık” çalışmalarının bibliyometrik analizi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 63, 71–87. <https://doi.org/10.47998/ikad.1227007>
- Batu, M., & Yapıcıoğlu Ayaz, Y. (2018). Bilimsel araştırmalarda sosyal medya ile ilgili “yeni” bulmak: Lisansüstü tezlerine yönelik bir inceleme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 29 (Özel Sayı), 284–301. <https://doi.org/10.31123/akil.464303>
- Batu, M., & Yapıcıoğlu Ayaz, Y. (2021). A comparative bibliometric analysis on graduate theses in the field of public relations and advertising in Turkey. *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 17(2), 600–619. <https://doi.org/10.17130/ijmeh.785223>
- Becan, C. (2019). Reklamcılık literatüründe egemen ve eleştirel yaklaşımlara yönelik karşılaştırmalı bir alan çalışması: Lisansüstü tezler ve makaleler üzerine bibliyometrik bir analiz. *Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 314–334. <https://doi.org/10.33905/bseusbed.558321>
- Bolat, N. (2022). Reklam Film (Advermovie): Uzun Metraj Film Olarak Reklam. *Abi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 651–670. DOI: 10.31592/aeusbed.1039102
- Butt, I., Iqbal, T., & Zohaib, S. (2019). Healthcare marketing: A review of the literature based on citation analysis. *Health Marketing Quarterly*, 36(4), 271–290. <https://doi.org/10.1080/07359683.2019.1680120>
- Chan, T. H., Tse, C. H., & Hung, K. (2017). Productivity and impact in advertising research since the millennium: A profiling and investigation of drivers of impact. *International Journal of Advertising*, 36(1), 11–37. <https://doi.org/10.1080/02650487.2016.1167812>
- Choi, Y., Shim, S. W., & Jeon, M. (2024). The younger, the TikTok: Investigating social media ad platforms for young American and Chinese users. *Journal of Promotion Management*, 30(3), 513–532. <https://doi.org/10.1080/10496491.2023.2279773>
- De La Hera Conde-pumpido, T. (2021). Dijital Oyunlar Aracılığıyla Reklamcılık: Ürün ve Hizmet Simülasyonlarının Ötesine Bakmak (H. Aydoğan, çev.). *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 58–71. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1506721>
- Dondurucu, Z. B., & Çetinkaya, A. (2024). İletişim bilimleri alanındaki sürdürülebilirlik konulu akademik çalışmalara yönelik bibliyometrik bir analiz. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 45, 27–56. <https://doi.org/10.31123/akil.1490172>
- Donthu, N., Kumar, S., & Pattnaik, D. (2021). Intellectual structure and publication pattern in *International Journal of Advertising*: A bibliometric analysis during 1982–2019. *International Journal of Advertising*, 40(2), 148–174. <https://doi.org/10.1080/02650487.2020.1756655>
- Duğan, Ö., Demirel, M., Akçalı, S., & Kaya, M. (2024). Kriz iletişimi ve kriz yönetimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 10(3), 317–339. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4078709>
- Dumangöz, P. D. (2021). Spor bilimleri alanında yapılan iletişim araştırmalarına ilişkin bir değerlendirme. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 7(3), 425–452. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1809671>

- Alan, G. A. E., & Bilgin, O. K. (2024). Yapay zeka, makine öğrenmesi ve reklamcılık konulu araştırmaların bibliyometrik analizi. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*(12), 114-147. <https://doi.org/10.56676/kiad.1349868>
- Erol, E. (2017). Fear appeal factor in TV advertising: A research for TV advertisements between 2010-2017. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 2(2), 55-67. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/384733>
- Fang, C., Zhang, J. & Qiu, W. Online classified advertising: a review and bibliometric analysis. *Scientometrics* 113, 1481–1511 (2017). <https://doi.org/10.1007/s11192-017-2524-6>
- Ford, J. B., Mueller, B., & Mueller, S. (2023). Forty years of cross-cultural advertising research in the *International Journal of Advertising*: A bibliometric analysis. *International Journal of Advertising*, 42(1), 119–127. <https://doi.org/10.1080/02650487.2022.2138149>
- Ford, J. B., Mueller, B., & Mueller, S. (2023). Forty years of cross-cultural advertising research in the *International Journal of Advertising*: A bibliometric analysis. *International Journal of Advertising*, 42(1), 119–127. <https://doi.org/10.1080/02650487.2022.2138149>
- Güler İplikçi, H. (2023). Cumhuriyetin 100. yılında reklam ve tüketici algısı: Reklam okuryazarlığının bibliyometrik analizi. *Yeni Yüzyıl’da İletişim Çalışmaları*, 2(8), 105-120. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3422242>
- Güneş, E., & Gümüş, S. (2022). İletişim alanında yapılan sosyal medya konulu çalışmalara yönelik bir araştırma. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 7(2), 46-66. <https://doi.org/10.47107/inifedergi.1147721>
- Himmetoğlu, A. (2023). Kurumsal sürdürülebilirlik ve kurumsal sosyal sorumluluk: Bir bibliyometrik analiz çalışması. *Erciyes İletişim Dergisi*, 10(2), 891-911. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.1268583>
- Hoştut, S. (2019). Kriz yönetimine ilişkin bilimsel eğilimlerin resmedilmesi: Lisansüstü tezlerin analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 607-624. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.445984>
- Hudders, L., & Lou, C. (2023). The rosy world of influencer marketing? Its bright and dark sides, and future research recommendations. *International Journal of Advertising*, 42(1), 151–161. <https://doi.org/10.1080/02650487.2022.2137318>
- Huh, J., Xu, H., & Abdollahi, M. (2023). Urgent topics for advertising research: Addressing critical gaps in the literature. *International Journal of Advertising*, 42(1), 247–260. <https://doi.org/10.1080/02650487.2022.2150955>
- Karaca, M. (2024). Dergi Park veri tabanında yer alan dijital pazarlama konulu makalelerin bibliyometrik analizi. *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 16(1), 74-96. <https://doi.org/10.55978/sobiadsbd.1189730>
- Karadeniz, Ö. (2022). Reklam Etiği ve Türkiye’de Reklam Denetimi: Vodafone, TEB ve Coca Cola Örneği. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 31, 946-974. DOI: 10.29000/rumelide.1222162
- Karakurum, S. S., & Ventura, K. (2022). Dijital Reklamcılık Uygulamaları: Reklam Ajansı Perspektifi. *PressAcademia Procedia*, 15(1), 79-83. DOI: 10.17261/Pressacademia.2022.1581
- Kavut, S. (2024). Artificial intelligence usage in communication field: An analysis on communication journals. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 46 (Yapay Zekâ ve İletişim), 94-114. <https://doi.org/10.31123/akil.1541248>
- Kiçir, İ. (2024). Reklamcılık üzerine yazılan makalelerin bibliyometrik analizi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 12(2), 816-844. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.1408453>
- Kubilay, Ç. (2021). Türkiye’de iletişim çalışmaları alanında eleştirel söylem çözümlemeleri: Lisansüstü tezler üzerine bir inceleme. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 38, 455-476. <https://doi.org/10.17829/turcom.934545>
- Mete, M. H. (2021). Dijital Medyada Programatik Reklamcılık ve Etik Sorunlar. *TRT Akademi*, 6(12), 426-449. <https://doi.org/10.37679/trta.876044>
- Metin, O., & Ünal, Ş. (2022). İçerik Analizi Tekniği: İletişim Bilimlerinde ve Sosyolojide Doktora Tezlerinde Kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 273-294. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227356>

- Ono, M., & Ono, A. (2024). Do celebrities in advertisements matter? Familiar endorsers as an accelerator of gestural cues of persuasion. *International Journal of Advertising*, 43(5), 904–929. <https://doi.org/10.1080/02650487.2024.2332107>
- Pasadeos, Y. (1985). A Bibliometric Study of Advertising Citations. *Journal of Advertising*, 14(4), 52–59. <https://doi.org/10.1080/00913367.1985.10672971>
- Punjani, K. K., Ravi Kumar, V. V., & Kadam, S. (2019). Trends of puffery in advertising—a bibliometric analysis. *Benchmarking: An International Journal*, 26(8), 2468–2485. <https://doi.org/10.1108/BIJ-01-2019-0022>
- Rasul, T., Lim, W. M., Dowling, M., Kumar, S., & Rather, R. A. (2022). Advertising expenditure and stock performance: A bibliometric analysis. *Finance Research Letters*, 50, 103283. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2022.103283>
- Sağlık, A. M. (2023). Geçmişten günümüze reklam ve değişimi. *Simetrik İletişim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 1-18. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2762648>
- Sánchez-Fernández, J., Casado-Aranda, L. A., & Bastidas-Manzano, A. B. (2021). Consumer neuroscience techniques in advertising research: A bibliometric citation analysis. *Sustainability*, 13(3), 1589. <https://doi.org/10.3390/su13031589>
- Sánchez-Núñez, P., Cobo, M. J., De Las Heras-Pedrosa, C., Peláez, J. I., & Herrera-Viedma, E. (2020). Opinion mining, sentiment analysis and emotion understanding in advertising: A bibliometric analysis. *IEEE Access*, 8, 134563–134576. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.3009482>
- Serdaroğlu, N. S., & Önay Doğan, B. (2022). 1980-1992 Yılları Arası Halkla İlişkiler ve Reklam Lisansüstü Tez Çalışmalarının Teorik ve Metodolojik Açidan İncelenmesi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 20(39), 191-208. <https://doi.org/10.55842/talid.1020613>
- Tokatlı, M. (2023). Reklamcılık alanında yürütülen akademik araştırmaların son 20 yılı: Alanyazın üzerine bibliyometrik bir analiz. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*(42), 69-84. <https://doi.org/10.31123/akil.1360246>
- Toksarı, M. (2022). Marka aşkının bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 10(2), 700-720. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.1105653>
- Ulu, S., & Akdağ, M. (2015). Yayımlanan hakem denetimli makalelerin bibliyometrik profili: Selçuk İletişim Dergisi örneği. *Selçuk İletişim*, 9(1), 5-21. <https://doi.org/10.18094/si.04052>
- Uzun, B. (2024). “Sosyal medya okuryazarlığı” ile ilgili çalışmaların incelenmesi: Bir bibliyometrik analiz. *Kronotop İletişim Dergisi*, 1(2), 111-138. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3914598>
- Ünal, C. (2023). Halkla İlişkiler Disiplininin Paradigmatik Tercihleri: Doktora Tezleri Üzerinden Bir Değerlendirme. *İletişim Ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 264-279. <https://doi.org/10.59534/jcss.1341667>
- Valenzuela-Fernández, L., Munoz Quezada, I., & Merigo, J. M. (2023). Mapping the most competitive journals in advertising research: A bibliometric analysis in a 25-year period. *Journal of Global Scholars of Marketing Science*, 33(3), 349–381. <https://doi.org/10.1080/21639159.2021.1986098>
- Varol, E. (2023). Cumhuriyet’in İlk 20 Yılında Türkiye’de Reklam ve Reklamcılık. *Sakarya İletişim*, 3(2), 76-99. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3445015>
- Wilson, R. T. (2024). Out-of-home advertising: A bibliometric review. *International Journal of Advertising*, 43(2), 286–320. <https://doi.org/10.1080/02650487.2023.2186013>
- Yaşın, C., Çetin, M., & Sönmez, B. (2017). Halkla ilişkiler alanındaki doktora tezleri üzerinden Türkiye ve ABD’de bilimsel bilgi gelişiminin analizi. *Selçuk İletişim*, 10(1), 454-480. <https://doi.org/10.18094/josc.329011>
- Yıldız, S. (2022). Dijital reklamcılık uygulamacıları olarak freelance çalışanlar üzerine bir araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2022(58), 97–122. <https://doi.org/10.47998/ikad.1114445>
- Yiğit Açıkgöz, F., & Çizmeli, D. (2023). İletişim araştırmalarındaki güncel eğilimler üzerine bibliyometrik bir inceleme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 43, 214-234. <https://doi.org/10.31123/akil.1353611>
- Yoon, G. (2019). Advertising in Digital Games: A Bibliometric Review. *Journal of Interactive Advertising*, 19(3), 204–218. <https://doi.org/10.1080/15252019.2019.1699208>

Üniversite Öğrencilerinin Sermaye Düzeyleri Bağlamında Siyasi Liderlik Eğilimleri Üzerine Bir İnceleme*

Mümin AYPARÇASI**

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin sermaye düzeylerinin siyasi liderlik eğilimleri üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, araştırmada sermaye düzeyleri farklılığı ile siyasi liderlik tipleri arasındaki ilişki üzerinde durulmaktadır. Günümüz dünyasında hemen her alanda yaşanan hızlı değişim ve dönüşümler, klasik sermaye anlayışında da yaşanmıştır. Ne var ki, daha önceden ekonomik anlamıyla ön plana çıkan sermaye kavramı dönüşüme uğramış, kültürel ve sosyal yönleriyle birlikte çok boyutlu bir hal almıştır. Bu bağlamda, araştırmanın kavramsal çerçevesini, P. Bourdieu'nün kuramsal yaklaşımının önde gelen kavramlarından sermaye kavramı ve sermaye türleri olarak ele aldığı ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye oluşturmaktadır.

Araştırmada nicel araştırma yöntemi ve bu yöntem kapsamında tarama (survey) modeli kullanılmıştır. 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Kırıkkale Üniversitesi'nde öğrenim gören ve seçmen özelliğine sahip 525 lisans öğrencisi araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırma verileri anket formu aracılığıyla elde edilmiş olup, bu kapsamda frekans analizinin yanı sıra Mann-Whitney U testi ve Kruskal-Wallis analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler neticesinde, seçmenlerin sermaye düzeylerinin farklılaşması, onların siyasi lider eğilimleri üzerinde belirleyici bir etmendir.

Anahtar Kelimeler: Sermaye Düzeyi, Siyasi Lider Eğilimi, Üniversite Öğrencisi, P. Bourdieu.

A Review on Political Leadership Trends of University Students in the Context of their Capital Levels

ABSTRACT

The aim of this research is to reveal the effect of capital levels of university students on political leadership tendencies. The rapid changes and transformations experienced in almost every field in today's world have also been experienced in the classical understanding of capital. However, the concept of capital, which previously came to the forefront with its economic meaning, has undergone a transformation and has become multidimensional with its cultural and social aspects. In this context, the conceptual framework of the research consists of the concept of capital, which is one of the leading concepts of P. Bourdieu's theoretical approach, and economic, cultural and social capital, which he addresses as types of capital.

Quantitative research method and survey model were used in the research. 525 undergraduate students studying at Kırıkkale University in the 2023-2024 academic year and having voting characteristics constitute the sample of the research. The research data were obtained through a survey form, and in this context, frequency analysis, Mann-Whitney U test and Kruskal-Wallis analyses were conducted. As a result of the analysis, the differentiation of the capital levels of the voters is a determining factor on their political leadership tendencies.

Keywords: Capital Level, Political Leadership Tendency, University Student, P. Bourdieu.

1. Giriş

Günümüzde bilgi teknolojileri ve iletişim alanları başta olmak üzere hızlı ve köklü değişimler yaşanmaktadır. Özellikle küreselleşmenin hız kazanması, siyasal ve iktisadi değişimler ile uzmanlaşmanın önem kazanması gibi faktörler toplumsal yapı üzerinde önemli değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu değişimler beraberinde toplumsal, ekonomik ve siyasi dönüşümlerin gerçekleşmesini beraberinde getirmiştir. Sosyal bilimlerde yaşanan değişimlerin en çarpıcı olanlarından biri, sermaye anlayışında ortaya

* Bu çalışma, yazarın "Sermaye Düzeylerine Göre Seçmenlerin Siyasi Lider Bağlılığının Analizi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma" adlı doktora tezinden türetilmiştir./ This study is derived from the author's doctoral dissertation titled "Analysing Voters' Political Leader Loyalty According to Capital Levels: A Research on University Students".

** **Corresponding Author/Sorumlu Yazar,** Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Kırıkkale, Türkiye/ Ph.D. Stud., Kırıkkale University Institute of Social Sciences Department of Sociology, Kırıkkale, Türkiye, muminayparcasi5234@gmail.com

Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/ Article Submission and Acceptance Dates: 12.01.2025-08.04.2025

Citation/Atf: Ayparçası, M. (2025). Üniversite öğrencilerinin sermaye düzeyleri bağlamında siyasi liderlik eğilimleri üzerine bir inceleme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56, 310-326. <https://doi.org/10.52642/susbed.1618360>

çıkıştır. Klasik sermaye yaklaşımı, yalnızca ekonomik birikimleri içeren bir yaklaşıma sahiptir. Ancak zaman içerisinde, ekonomik sermayenin sosyal dünyayı açıklamada yetersiz kaldığı görülmüştür. Dolayısıyla ekonomik sermaye yanında sosyal ve kültürel sermaye kavramlarının ortaya atılması, yirminci yüzyıl sosyal bilimlerin alanyazınında önemli bir açılım yaşanmasını sağlamıştır.

Sosyal bilimlerde sermayeye ilişkin ortaya atılan kuramların önde gelenlerinden biri, P. Bourdieu'nün sermaye yaklaşımıdır. Bourdieu, sosyal bilimlerin sahasına yeni kavramlar kazandırmanın yanında mevcut kavramların da kapsamını da genişletmiştir. Bu kavramlar, sermaye, alan, habitus, sembolik güç (iktidar) olarak ifade edilebilir. Kendine özgü yaklaşımıyla öne çıkan Fransız sosyolog, klasik sermaye anlayışına ilave olarak, bireylerin toplumsal uzam içerisinde ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye ekseninde sınıf mücadelelerinde bulunduğunu ifade etmiştir. Bourdieu, toplumsal uzam, siyasi alan, akademik alan, eğitim alanı, spor alanı gibi pek çok alanın bir araya gelmesi neticesinde oluşmaktadır. Bourdieu'ya göre bu alanlar, kendi içerisinde birbirinden farklı karakteristik özellikler taşımaktadır. Ayrıca bu alanlar, bünyesinde toplumsal eyleyicilerin uyması gereken kurallar ve stratejileri barındırmaktadır. Toplumsal yapı üzerinde belirleyici etkiye sahip alanların başında siyaset alanı gelmektedir. Siyaset alanının en dinamik unsurlarından birini ise, siyasi liderlik oluşturmaktadır.

Bireylerin sahip olduğu sermaye düzeyleri onların hemen her alana ilişkin anlayışlarını şekillendiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan, sermaye düzeylerinin kişilerin siyasi liderliğe ilişkin yaklaşımları üzerinde belirleyici bir tesire sahip olduğu ifade edilebilir. Buradan hareketle, Bourdieu'nün sermaye kuramı çerçevesinde temel olarak ele aldığı ekonomik, sosyal ve kültürel sermaye türleri ile bunlara yapılan yatırımların düzeyi, kişilerin siyasi liderlik eğilimlerinin şekillenmesinde önemli bir etmendir.

Bu araştırma, sermaye düzeyleri ile siyasi lider bağlılığı ilişkisi üzerinde durmaktadır. İlişkisellik, Bourdieu'nün sosyolojik yaklaşımının merkezini oluşturmaktadır. Bourdieu, Hegel'den esinlenerek ilişkilerin gerçek olan şeyi ortaya çıkardığını; toplumsal sorunların çözümünde ilişkiselliğin oldukça önemli bir araç işlevi gördüğünü belirtir. Bu çalışma, seçmen özelliğine sahip olan üniversite öğrencilerinin siyasi lider eğilimlerini ele alması ve incelemesi açısından, sermaye türlerine ilişkin alanyazında yer alan diğer çalışmalardan farklı bir özelliktedir. Bu özelliği yanında, araştırmanın, sosyoloji ve siyaset bilimini birlikte ele alan disiplinlerarası yönünün yanı sıra üniversite öğrencilerinin sermaye düzeyleri ile siyasi lider eğilimleri arasındaki ilişkiyi irdelemesiyle, sosyal bilimlere ve gençliğe yönelik geliştirilecek politikalara katkı sunacağı öngörülmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

Araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesinin omurgasında ilk olarak, Bourdieu'nün sermaye kavramı ve temel sermaye türleri olarak ele aldığı ekonomik, sosyal ve kültürel sermaye yer almaktadır. Araştırmanın teorik çerçevesinin ikinci kısmında, üniversite gençliği üzerinde durulmaktadır. Son kısımda ise, siyasi liderlik kavramı ve siyasi liderlik türlerine değinilmektedir.

2.1. Bourdieu'da Sermaye Kavramı ve Türleri

Bourdieu sosyolojisinin merkezi kavramlarından biri, sermayedir. Bu bakımdan, onun kuramının ve açıklamalarının anlaşılabilmesi için sermayeye yüklediği anlamın bilinmesi ve çözümlemesi oldukça önemlidir. Bourdieu'ya göre sermaye, toplumsal aktörler ya da gruplar tarafından özel bir biçimde öğrenilen bir enerjiye, diğer bir tabirle, toplumun tarihsel birikimine karşılık gelmektedir (Bourdieu, 1983). Buna göre, sermaye, toplumsal eyleyicilerin ya da grupların fikir ve davranışlarını çözüme kavuşturdukları, topluma ilişkin alışkanlık ve kalıpların tümüdür. Dolayısıyla sermaye, zaman içerisinde ve davranışlar aracılığıyla kendini yeniden üreten ve toplumsal olarak inşa edilen manadır (Bourdieu ve Wacquant, 1996). Buradan hareketle Bourdieu, toplumun ve daha geniş bir ifadeyle toplumsal dünyanın işleyişinin ve nasıl çalıştığının daha doğru şekilde incelenebilmesinde sermayeye anahtar bir rol biçmektedir.

Sermaye kavramının kökeni, Latince çiftlik hayvanı anlamına gelen "*capitale*" sözcüğüne karşılık gelirken; zamanla klasik ekonomik bir terim olarak, para ve parasal yatırım biçiminde yaygın kullanımına sahip olmuştur (Wolf, 2004). Sermaye, ilk olarak Roma hukukunda kendine yer bulmuş ve yatırım yapılmaya yönelik olan anaparaya işaret etmektedir (Günkör ve Özdemir, 2017). Buna göre, sermaye

terimi, para, araç ve makine gibi üretim ve yatırım yapılmasında kullanılması mümkün olan her türlü varlığı göstermektedir.

Sermaye, ekonomiden başlayarak, siyaset bilimi ve sosyolojiye uzanan geniş bir yelpazede birçok disipline konu olan ve üzerinde sıkça durulan kavramlardan biridir. Sermaye kavramını eserlerinde yoğun bir şekilde işleyen sosyologların başında gelen Marx, kapitalizm ve toplumsal değişme konularına odaklanmıştır. Mohun'a (2002) göre Marxist teorinin en önemli kavramlarından biri olan sermayenin, kapitalist üretim ilişkilerinde ayrı bir şekilde ele alınması söz konusu değildir. Ayrıca sermaye, yalnızca bir nesne olarak değil, toplumsal bir ilişki biçiminde analiz edilmesi gereken bir terimdir.

Sermaye kavramını sosyolojik manada analiz edip değerlendiren isimlerin başında, çağdaş teorisyenlerin önde gelenlerinden Fransız sosyolog P. Bourdieu gelmektedir. Sermaye, Bourdieu'nün sosyolojik yaklaşımındaki temel kavramlardan biridir. Sermaye kuramıyla sosyal bilimlerin alanyazını içinde adından söz ettiren Bourdieu (1986), sermayeyi toplumsal aktörlerin (eyleyicilerin) belirli toplumsal alanlara katılımını sağlayan ve gerekli mücadeleler sonucunda kazanımların elde edilmesini mümkün kılan kaynak ya da rezervlerin tümü şeklinde tanımlamaktadır. Diğer bir deyişle, Bourdieu (1983), sermayeyi, toplumun tarihsel süreç içinde biriktirmiş olduğu maddi ya da işsel emeğin karşılığı olarak ifade eder. Buradan hareketle, sosyal dünyayı en doğru şekilde açıklayabilmenin yolunun, sermayeyi tüm biçimleriyle ele almaktan geçtiğini belirten Bourdieu (2010), temelde sermayenin üç tipi olduğunu ileri sürmektedir. Bunlar; ekonomik, kültürel ve sosyal sermayedir. Bourdieu (1994), bu sermaye türlerinin bir araya gelmesiyle oluşan ve bireyleri tanımlamanın yanında, diğer kişiler tarafından da değer görülen tüm unsurları gösteren niteliğiyle simgesel sermaye kavramını da sermaye türleri arasında göstermiştir.

2.1.1. Ekonomik Sermaye

Bourdieu'nün üç temel sermaye biçiminden ilki olan ekonomik sermaye, parasal bir karşılığı olan ve mülkiyet hakları kapsamında kurumsal şekilde ele alınırken (Bourdieu, 1986), en sade tanımıyla, meta ve hizmet üretiminde kullanılan maddi kaynaklardır (Çeğin, 2018). Başka bir deyişle, ekonomik sermaye, salt ekonomik kaynaklar ile gelir ve mülkiyete sahip olmaktır. Diğer taraftan, ekonomik sermayeyi diğer sermaye şekillerinden ayrı görmek ve değerlendirmek mümkün değildir. Dolayısıyla ekonomik sermaye ile diğer sermaye türleri arasında karşılıklı ve yakın bir ilişki söz konusudur (Göker, 2007; Erdoğan, 2018). Ekonomik sermayeyi, *Devlet Soyululuğu* isimli kitabında Marx'tan* aldığını belirten Bourdieu (1996), ekonomik sermaye ile kültürel sermayeyi, hâkim hiyerarşik mekanizmaları doğurmasının yanı sıra eşitsizlik üreten potansiyel anlamında da kullanmıştır.

Bourdieu, ekonomik sermayeyi ele alırken, klasik sermaye yaklaşımına benzer bir yaklaşıma sahiptir. Sermayenin bu formu, kaynakların maddi yönüne olan vurguyu gösterir. Marxist kuramda yer alan ekonomik sermaye, toplumsal eşitsizlikler ve sınıf çatışmasındaki rolü bağlamında bir değere sahiptir. Ancak Bourdieu, ekonomik temele dayalı yaklaşımın sosyal dünyadaki değişimlerin analizinde yetersiz kaldığını belirterek diğer sermaye şekillerinin de ele alınmasını ifade etmiştir (Aydemir, 2011). Ekonomik sermaye, en geniş tanımıyla, bireylerin elde ettiği gelirdir. Bu bakımdan, özellikle kapitalist toplumlarda kişilerin sosyal konumlarını belirleyen unsurların en önemlilerinden biri, kişilerin kazançlarıdır. Dolayısıyla bireylerin ekonomik sermaye düzeyleri, onların toplumsal hayattaki imkânlarla kavuşmasında ya da fırsatlar elde etmesinde etkili bir rolü bulunmaktadır (Erdoğan, 2018). Bourdieu'nün yaklaşımında ekonomik sermaye, kişilerin sosyal konumlarını elde etmede etkili bir role sahip olmanın yanı sıra diğer sermaye türlerinin de temelini oluşturan bir niteliktedir.

* Toplumun ekonomik temelini üretim ilişkileriyle belirlediğini, *'Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı'* isimli eserinde ifade eden Marx, kişilerin maddi üretim güçlerine paralel bir şekilde belli ilişkiler sistemine girdiğini iddia etmektedir. Dolayısıyla toplumun ekonomik yapısının meydana gelmesinde, üretim ilişkileri başat rolü oynamaktadır. Bu açıdan Marx, üretim güçleri ve ekonomik süreçlerin, bir toplumun yaşam biçimini, sosyal sınıfları, fikirleri ve kültürü üzerinde belirleyici etmen olduğunu savunmaktadır (Richter, 2012). Marx'ın toplumsal sınıflar üzerinde ekonomik birikimlerin belirleyici rolünü vurgulaması, sosyal değişimleri açıklamada önemli bir yaklaşım olmanın yanında bu yaklaşımın yetersizliğine ilişkin birtakım eleştirilerin doğmasına neden olmuştur.

2.1.2. Kültürel Sermaye

Kültürel sermaye kavramını, Passeron ile beraber yaptığı araştırma olan, *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri* (2014) adlı kitabında ilk olarak kullanan Bourdieu, bu çalışmada, toplumsal kökenleri açısından öğrencilerin eğitim sürecinde yaşadığı eşitsizlikleri ele almıştır. Söz konusu eser, farklı toplumsal sınıflarda yer alan bireylerin eşitsiz akademik başarılarını, sahip oldukları kültürel sermaye düzeyi ile ilişkilendirerek izah eden bir teori niteliğine sahiptir. Bourdieu, kültürel sermayenin kazanılmasında aile ve okulun önemine vurguda bulunmuştur. Buna göre, Bourdieu ilk olarak, ailenin toplumsal konumlarının kişilerin dil yetkinlikleri, konuşma tarzları ve kültür seviyeleri üzerinde önemli bir etkide bulunduğunu ifade eder. İkinci olarak, formel eğitim ile birlikte ve okul yoluyla kazanılan bu sermaye türü, diplomalarla kurumsal bir şekle bürünmektedir. Dolayısıyla okulda edilen kültürel sermaye, resmi kurumların onayıyla ortaya çıkmaktadır (Bourdieu, 1979).

Kültürel sermayeye olan etkisinde ve toplumsal uzamın üretimi ve yeniden üretimi süreçlerine olan katkısında okulun önemli bir yeri vardır. Okul ve aile hem toplumsal uzamın iki boyutunu göstermekte hem de birbirlerinden farklı şekilde kültürel yeniden üretim işleyişi temsil etmektedir. Dolayısıyla aile ve okulun bileşimi sonucunda, toplumsal yapının devamlılığı ve kültürel sermayenin yeniden üretilmesi söz konusu olmaktadır (Bourdieu, 1995). Öbür taraftan, kültürel sermayeyi ekonomik olmayan mal ve hizmetler mantığı üzerinden ele alan Bourdieu, akademik başarı ya da başarısızlıkları zekâ veya yetenek gibi doğal yatkınlıklara bağlayan yaygın yaklaşımdan ayrılmaktadır. O, aileden miras olarak gelen ekonomik sermaye düzeylerinin, okulda başarı elde etmek için kişisel yeteneklerden daha açıklayıcı olduğunu ileri sürmektedir (Swartz, 2011).

Bourdieu'nün sosyolojik yaklaşımının anahtar kavramlardan biri olan kültürel sermaye, bir alan içinde yer alan iktidar sahiplerinin eğitim yoluyla bireylere ve ailelere kazanım sağladığı bir çerçeve ya da yapıdır. Diğer bir ifadeyle, kültürel sermaye esasında bireylerin entelektüel bilgi birikimine işaret eder (Bourdieu & Wacquant, 2014). Kişilerin kültürel sermayelerinin oluşmasında, sosyalizasyon süreçlerinde edindiği alışkanlıklar ve öğrenimler önemli bir role sahiptir. Buradan hareketle, kültürel sermaye ve *habitus* arasında sıkı bir ilişkiden bahsedilebilir. Özellikle bireylerin kültürel sermayelerinin yerleşik bir özelliğini yansıtmışından dolayı beğeniler, kişilerin bedenlerinde gözükmektedir habituslarını ortaya çıkarmaktadır (Turner, 2003). Habitusun oluşmasında, kültürel sermayenin kazanılması ve aktarımı ana faktördür. Sosyalleşme sürecinde kökeni alt sınıf olan ailelerin çocukları, tıpkı kültürel düzeyi yüksek ailelerin çocuklarının sahip olduğu beğeni, dil becerileri ve anlayışları gibi özelliklere sahip olabilmektedir (Yanıklar, 2010). Dolayısıyla beğen ve zevklerin oluşturduğu kültürel sermaye, toplumsal farklılıklar üzerinde belirleyici bir role taşımaktadır.

Bourdieu'ya (1986) göre, kültürel sermayenin üç temel bileşeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan bedenselleştirilmiş kültürel sermaye, sosyalleşme süreçlerinde kazanılan birikimlerin akıl ve bedene yansması ve beden hareketlerinde içselleştirilmesidir. Diğer kültürel sermaye biçimi olan nesnelleştirilmiş kültürel sermaye, bedenselleştirilmiş kültürel sermayenin içselleştirilerek, ürün, bilgisayar, kitap, makine gibi maddi kültürel varlıklara sahip olmayı ve bu varlıkların sonraki nesillere aktarılmasına işaret eder. Kültürel sermayenin son formu kurumsallaştırılmış kültürel sermaye, eğitime ilişkin niteliklerin kendine özgü yönünü ve orijinallliğini ifade eder. Bir başka deyişle, içselleştirilen kültürel sermayeyi ispatlayan ve kültürel yetkinlikleri gösteren diploma, sertifika gibi evraklardır (Bourdieu, 2002).

2.1.3. Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye kavramını sistematik bir şekilde ele alan ve modern incelemesini yapan sosyologların başında Bourdieu gelmektedir. Bourdieu, en önemli çalışmalarından biri olan *The Forms of Capital* (1986) isimli eserinde, sosyal sermaye kavramına detaylı olarak yer vermiştir. Bourdieu sosyal sermayeyi, *Az çok kurumsallaşmış karşılıklı tanıma ve ikrar ilişkileri şebekesine sahip olmanın sağladığı veya sağlayabileceği avantajlar-kaynaklar bütünü* (Bourdieu, 1983: 190-191) olarak tanımlamaktadır. Sosyal sermaye*, ilişkilerin önemli

* Sosyal sermaye, günümüzde iktisattan sosyolojiye, siyaset biliminden sosyal hizmetlere varıncaya dek, geniş bir alanda çok sayıda çalışmaya konu olan kavramlardan biridir. Bu kavram, sosyal bilimlerin pek çok disiplini üzerinde etkili olması ve çalışmalar sebebiyle son yıllarda öne çıkmaktadır. Sosyal sermaye, her ne kadar 19. yüzyılda sosyolojinin kurucu isimlerinin başında yer alan Durkheim'in eserlerinde kendine yer bulsa da, sosyal sermaye kavramı, 1916 yılında sosyolog Hanifan tarafından yazılan *Kırsal*

olduğu (Field, 2008: 1) vurgusunun yanında toplumsal iletişim ağlarının önemli bir kaynak ya da servet olduğu düşüncesine dayalıdır. Sosyal bağlılığın gerçekleşmesinde, iletişim ağları temel bir işleve sahiptir. Zira sosyal bağlılık, kişilerin yalnızca tanıdıklarıyla değil, aynı zamanda diğer kişilerle de ortaklaşa çalışmasına zemin hazırlamaktadır (Field, 2008).

Bourdieu'nün yanı sıra sosyal sermaye kavramının gelişiminde rol oynayan isimlerden biri, James Coleman'dır. Bourdieu'nün eserlerinde vurguladığına benzer şekilde Coleman da, sosyal sermayenin toplumsal eşitsizlik ve okullardaki akademik başarı üzerindeki etkisini araştırma çabasına girişmiştir (Field, 2008). Eğitim sosyolojisi üzerine yaptığı araştırmalarla bilinen Coleman, sosyal statü ile okul başarısı ilişkisini ele almıştır. Bu araştırmalarla, sosyal sermayenin gerek iyi şartlarda sahip toplumsal gruplar üzerinde gerekse de sınırlı olanaklara sahip toplumsal gruplarda olumlu ve pozitif sonuçlar ortaya çıkardığı sonucuna ulaşmıştır. Bu özelliğinden hareketle, Coleman bireylerin sahip olduğu kaynakları içermesinden ötürü sosyal sermayenin toplumsal üretime olan katkısını ya da çıkarını vurgulamaktadır (Coleman, 2010).

Bourdieu ve Coleman'ın sosyal sermayeyi bireysel açıdan ya da mikro anlamda ele almasından farklı olarak, R. Putnam, toplumsal açıdan ve makro düzlemde sosyal sermaye kavramına eğilmiştir. İtalya'nın kuzey ve güney bölgelerinde yer alan yönetimlerin farklılıklarının nedenleri üzerine araştırmalarda bulunan Putnam'a (1993) göre, özgürlükçü sosyal politikaların beraberinde getirmiş olduğu bireyselleşme, toplumsal birlikteliği ile sosyal sermayeyi azaltmaktadır. Güven kavramı üzerinde titizlikle duran Putnam, toplumsal ilişkilerin temelini oluşturanın yanında sosyal işlerliğin sağlanmasında da kolaylaştırıcı bir fonksiyon gördüğünü savunmaktadır. Öte yandan, bireysel eylemlerin değil toplumsal eylemlerin önemli olduğunu vurgulayan Putnam (2000), bir yandan sosyal sermayenin grup içi dayanışmayı besleyen bağlayıcı yönüne değinirken; diğer yandan farklı kimlikleri ve farklı insan birlikteliklerini mümkün kılıp köprü oluşturan özelliğine temas etmektedir. Bourdieu ve Coleman'a ilave olarak Putnam, sosyal sermaye kavramı ile politik etmenler arasındaki ilişkiyi sentezleyerek değerlendirmiştir.

Bourdieu, Coleman ve Putnam'ın sosyal sermaye kavramına olan kazanımlarının yanında "güvenin yarıçapı" yaklaşımıyla F. Fukuyama (2001), sosyal sermayeye güven odaklı bakarak yeni ve önemli bir anlayışın öncüsü olmuştur. Sosyal sermaye unsurlarından güven kavramının, toplumsal refahın ortaya çıkmasında önemli fonksiyonlar gördüğünü belirten Fukuyama, bunu ülkeler arasındaki ekonomik performansları karşılaştırdığı *Güven, Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması* (2005) isimli kitabıyla ortaya koymuştur. Fukuyama, güven kavramının, hem bireylerin sağlıklı ilişkilerinin doğmasında hem de toplumsal ve ekonomik zenginliğin ortaya çıkışında anahtar bir rol üstlendiğini ifade eder. Dolayısıyla Fukuyama, bir grup ya da topluluğu oluşturan bireylerin güvene dayalı ilişkilerinin, sağlıklı bir toplumsal yapının meydana gelmesinde tutkal görevi gördüğünü belirtmektedir (Fukuyama, 2015). Bu bakımdan, sosyal sermayenin bileşenlerinden biri olan güven, toplumsal ilişkilerin temelini oluşturanın yanında toplumsal refahın kazanılmasına zemin hazırlamaktadır.

Özetle, sosyal sermayeyi sosyolojik olarak inceleyen çağdaş sosyologların başında Bourdieu gelmektedir. Ona göre, sosyal sermaye, bir yandan toplumsal eyleyicilerin grup aidiyetleri ve toplumsal hayattaki ilerlemelerine olumlu bir katkıda bulunurken, diğer yandan toplumsal hiyerarşilerin ve eşitsizliklerin üretimi, yeniden üretimi ve sürdürülmesinde de önemli bir işlev görmektedir. Bourdieu, sosyal sermayeyi, imtiyazlı bir topluluğun beraber oldukları kişilere karşı rekabet içinde kullanmış olduğu bir değer olarak ele almaktadır. Bourdieu'nün, sosyal sermaye kişilere ya da ailelere ait olan bir değer olduğu görüşüne Coleman da iştirak etmektedir. Bourdieu ve Coleman'ın sosyal sermayeyi özellikle bireysel düzlemde vurgulamasının aksine Putnam ve Fukuyama ise, sosyal sermayenin güven ve sosyal ağlar ile olan ilişkisinin toplumsal etkilerine dikkat çekmişlerdir.

2.2. Gençlik ve Üniversite Gençliği

Gençlik, çocukluk ve olgunluk arasında yer alarak, toplumun dinamik yapısını yansıtan ve içinde bulunduğu toplumun izlerini taşımanın yanında gelişimine katkı sunan sosyal kategoridir. Gençlik üzerine özellikle sosyoloji, psikoloji, eğitim bilimi ve etnoğrafya gibi birçok disiplinin araştırma konusu olmuştur.

Okul Toplum Merkezi (Rural School Community Center) isimli eserde ilk olarak kullanılmıştır. Bu bakımdan, sosyal sermayenin ortaya çıkışının oldukça yeni olduğunu söylemek mümkündür. Sosyal sermaye tartışmalarına önemli katkı sunan ve sosyal boyutunu inceleyen isimlerin başında Bourdieu, Coleman, Putnam ve Fukuyama gelmektedir.

Gençlerin eğitim süreçleri, onların kişiliklerinin oluşmasında ve topluma uyum sağlamalarında önemli bir yere sahiptir. Bireylerin eğitim hayatı içerisindeki en önemli dönemlerinden biri, üniversite yaşamıdır. Doğan'a (1994) göre, toplumsal değişimlerden etkilenen sosyal kategorilerin başında gelen gençlik, anomi, bunalım ve yabancılaşma gibi toplumsal boşluğun meydana getirdiği toplumsal patolojilerin etkileri de en fazla gençler üzerinde görülmektedir.

Gençlik, sosyolojik araştırmalarda gençlik sosyolojisi adı altında pek çok çalışmaya (Abadan, 1961; Bayhan, 1997; Yazıcı, 2003; Kirman, 2005) konu olmuştur. Türkiye'deki gençlik araştırmaları incelendiğinde, bu araştırmaların üniversite gençliğiyle özdeşleştiğini söylemek mümkündür. Gençlik araştırmalarının uzun yıllar ihmal edilmesinde, geleneksel itaat örüntülerinden dolayı gençlerin problem alanı kabul edilmemesi ve akademik ilginin uzağında kalması önemli faktörlerdir. 1960'lı ve 1970'li yıllardaki öğrenci hareketleri gençliğe yönelik ilgiyi artırmış, 1980'li yıllarda darbe nedeniyle akademik ilgi azalsa da, 2000'li yıllardan itibaren gençlik araştırmalarına özgü enstitülerle Türkiye'deki üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen çalışmalar hız kazanmıştır (Deniz, 2015).

Genç ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkiye bakıldığında, gerek haklar gerekse sorumluluklar açısından gençler ve toplumun birbirlerine bağlı olduğu görülmektedir. Genç ve toplum arasındaki ilişkinin esası, sorumluluk ve uyuma dayalı olduğunda, toplumun genci, gencin de toplumu bilip tanınması zorunluluktur. Gençlik, yoğun olarak fizyolojik ve psikolojik değişimlerin gerçekleştiği bir dönem olması sebebiyle toplumsal normlara ve kalıplara uyma noktasında aksamalar yaşayabilir. Bu aksamayı aşmak ve gencin kendisi ve çevresiyle yaşadığı çatışmaları gidermede, karşılıklı empati duygularını geliştirip sürdürmek büyük bir önem taşımaktadır (Baran, 2013).

Üniversite yaşamı, gençlerin gerek bireysel gelişimlerini gerekse de sosyalleşme süreçlerine önemli etkilerde bulunan bir zaman dilimini göstermektedir. Doğan ve Akçalı'ya (2021) göre, üniversite yaşamında gençlerin karşılaştığı sorunları, yeni sosyal çevreye uyum sağlama, ders yükleri, ailevi birtakım faktörler ile geleceğe yönelik ekonomik kaygılar olarak sıralamak mümkündür. Bunların tamamı, kişilerin ailelerinden uzakta yüzleşmek durumunda kaldığı süreçleri yansıtmaktadır. Bu süreçlerin sonunda bireyler, sosyalleşerek topluma uyum sağlamak ve hayatlarını sürdürmektedirler.

2.3. Siyasi Liderlik Kavramı ve Türleri

Siyasi sistem içerisinde pek çok bileşen bulunmaktadır. Bu bileşenlerden hangisi ya da hangilerinin daha etkili olduğu ise tartışmaya açık bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Siyasi yapının en önemli unsurlarından olan liderlik, az ya da çok olmak üzere siyasi süreçlerin tamamında etkisini sürdüren olguların başında gelmektedir. Siyasi lider, taraftarlarını belirli amaçlar etrafında toplayan ve bu amaçları gerçekleştirmek için onları motive ederek birleştiren figürdür. Her toplumda görülen ortak kavramlardan olan liderlik, siyasetteki yansımaları siyasi liderlik olarak almakta; yönetenler ile yönetilenler arasındaki süreçlerde başat rol oynamaktadır.

Siyasi liderlik, siyasetin bütün aşamalarında etkisini göstermesi itibarıyla dikkat çekmektedir. Heywood'a (2007) göre, liderlere ait seçmenlerin nazarında oluşan düşünce ve kanaatler, siyasi süreçlere ilişkin tercihleri belirleyen faktörlerden biridir. Öte yandan, Komşuoğlu ise, karar alma mekanizmalarında öne çıkan unsurların en önemlilerinden birini liderleri oluşturduğunu belirtir. Hatta liderler, etkileri ve kabiliyetleri nedeniyle siyasette ve siyasi partilerde sembol olarak temayüz edebilirler. Bu ise, beraberinde hem liderin daha etkili olmasını sağlamakta hem de partilerle özdeşleşen bir konuma gelmesini getirmektedir (Komşuoğlu, 2008). Siyasi liderliğin öne çıkan özellikleri arasında astları üzerinde olumlu bir etki meydana getirmesi öne çıkarken; gücünün temel kaynağında ise, halkın desteğini ve gücünü alması yatmaktadır (Altılar, 2012).

Siyasi liderliğe ilişkin sınıflandırmalar siyaset bilimi ve alanyazında üzerinde durulan konulardan biridir. Bunun ortaya çıkmasında, farklı liderlik modellerine yönelik yaklaşım farklılığı önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmada, siyasi liderliğe ilişkin olarak siyaset bilimi alanında yapılmış olan çalışmalarda öne çıkan ve üzerinde sıklıkla durulan sınıflandırmalar değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, çalışmada, siyasi liderlik tipleri olarak, otoriter, demokratik, karizmatik ve dönüşümcü liderlik tipleri üzerinde durulmaktadır.

2.3.1. Otoriter Liderlik

Otoriter liderlik, geçmişi eski olmasına karşın sıklıkla karşılaşılan liderlik tipidir. Bu liderlik, otokratik ve bürokratik yapıya sahip toplumlardaki üyelerin beklentilerine hitap etmesi, daha hızlı karar vermeye uygun imkânlar sağlaması gibi nitelikleri yanında liderin bencil davranışlar sergilemesine zemin hazırlaması ve yenilikçiliğin azalmasına neden olan hususları beraberinde getirmektedir (Bakan & Büyükbeşe, 2010).

Otoriter liderliğin egemen olduğu toplumlarda bireylerin düşüncelerine önem verilmemekte; halk kesimleri de yönetime katılma hususunda kendilerini yeterli ve yetkin görmemektedir. Dolayısıyla otoriter liderlerin gücü azaldığında ya da kaybolduğunda toplumun dağılma tehlikesi ile karşı karşıya kalması mümkün olabilmektedir (Közleme, 2013). Buna göre, otoriter liderlikte merkezi otorite oldukça güçlü olup, yönetim yetkisinin tümü ve karar mekanizması liderde toplanmaktadır.

2.3.2. Demokratik Liderlik

Demokratik liderlik tipi, insanların düşüncelerine önem veren ve onların fikirlerine danışarak yönetime katılımlarını sağlayan liderliğe işaret eder. Demokratik liderler, astlarına inisiyatif veren, serbest iletişim kuran ve çalışanlar ile kurduğu olumlu ilişkiler sonucunda örgütün verimliliğini artıran bir ortamın doğmasına öncülük etmektedir (Lunenburg & Ornstein, 2013; Thompson, 1998). Demokratik liderlik tarzının bu olumlu özellikleri yanında olumsuz yönlerinden bahsetmek mümkündür. Joseph T. Straun ve Raymond F. Attner (1991), karar süreçlerinde çok fazla sayıda kişinin katılımı, sistemin yavaşlamasına neden olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla acil durumlarda alınması gereken kararlarda, bu liderlik tipinin başarısız olması mümkün olabilmektedir.

Demokratik liderlik içerisinde lider, örgütün karar mekanizmalarında kontrol ve karar verme süreçlerini birden fazla kişi ile paylaşmaktadır. Ayrıca lider, grubun içinden çıkan itici kuvveti öncelik olarak gördüğü için paydaşların tümüne aynı düzeyde önem gösterir (Woods, 2005). Bu liderlik tipi, çalışanlarının fikirlerini ve önerilerini değerlendirerek onların performansının artmasını sağlar. Bu ise, örgütün performansının olumlu seyrine de katkıda bulunur. Çalışanların sorumluluk duygularının gelişimine önemli katkıları olan bu liderlik, geleceğin liderlerinin ortaya çıkmasını sağlamakta ve örgütün sürdürülebilir liderliğe sahip olmasını beraberinde getirmektedir (Al Khajeh, 2018; Carson, 2005).

2.3.3. Karizmatik Liderlik

Karizmatik liderlik, başta siyaset bilimi ve sosyoloji olmak üzere günümüzde üzerine en çok çalışma yapılan siyasi liderlik tiplerinin başında gelmektedir. Karizma terimini eserlerinde kullanan ve onu sosyolojik bir bağlamda ele alanların başında Max Weber gelmektedir. Weber, karizma vurgusuyla, bir kişiyi sıradan insanlardan farklı kılan ve bazı özellikleri sebebiyle de onun insan üstü güçleri barındırdığını ifade ettiği kişileri kastetmektedir. Weber, bu özellikleri bünyesinde barındıran kişilerin karizmatik lider olduğunu ifade eder. Karizma sahibi kişinin özellikleri ilahi kaynaklı olduğu için sıradan insanlarda bu özelliklerin bulunması söz konusu değildir (Weber, 1995).

Karizmatik liderlerin kullandığı gücü otorite olarak ifade eden Dönmezer'e göre (1999), bu otoriteyi diğer otoritelerden farklı kılan, nadir görülen kutsallığa ve kahramanlığa sahip olarak, getirdiği düzen ve kurallara içten bağlılık üzerine kurulu olmasıdır. Karizmatik otorite, karizma sahibinin kişisel özelliklerine dayalıdır ve geçmişin getirdiği alışkanlıklardan ayrılarak kendine özgü ve yeni bir yolu benimseyendir. Daha da önemlisi, karizmanın sürekliliği için, otoriteye bağlı olanların liderin bir çeşit mucizevi ve manevi yönüne bağlılığını tanıması gerekmektedir.

2.3.4. Dönüşümcü Liderlik

Dönüşümcü liderlik, günümüzde yaşanan hızlı değişim ve dönüşümlerin sonucunda ortaya çıkan ve gün geçtikçe dikkatleri daha çok çeken siyasi liderlik tiplerinden biridir. İlk olarak Dawston'un "İşyan Liderliği" (1973) isimli eserinde geçen dönüşümcü liderlik, 1978 yılında James McGregor Burns tarafından kaleme alınan "Leadership" adlı kitabında sistematik hale getirilmiştir. Liderin temel görevinin örgütte çalışanların moral ve motivasyonlarına olumlu etkilerde bulunarak, onların performanslarını yükselten kişi olmasını belirten Burns, değişim ve vizyon oluşturan özellikleriyle bu liderliğin, modern örgütlerde olması gereken yegane liderlik olması gerektiğini ifade etmektedir (Eraslan, 2014).

Yukl'a (1989) göre dönüşümcü liderlik, örgüt mensuplarının davranışlarında köklü değişiklikler meydana getirmek ve örgütün hedeflerine ulaşmasında birlik oluşturma süreçleri olarak ele alınmaktadır. Yavuz ise, dönüşümcü liderliği karizmatik liderlikten ayırt eden temel hususu, karizma liderlik için tek başına yeterli olmamakta; karizmanın yanında örgüt çalışanları ya da üyeler üzerinde ideal etki ve önemli değişimler göstermesi gerekmektedir (Yavuz, 2009).

3. Araştırmanın Metodolojisi

Bu araştırma, sermaye düzeyleri bağlamında üniversite öğrencilerinin siyasi liderlik eğilimlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmanın temel hipotezi, üniversite öğrencilerinin sermaye düzeylerinin farklılaşmasıyla siyasi liderlik eğilimlerinin de değişeceğidir. Bu araştırma, sermaye türlerine yönelik literatürde yer alan diğer çalışmalardan farklı olarak, seçmenlerin sermaye düzeyleri ile siyasi lider eğilimleri arasındaki ilişkiyi incelemesi bakımından öncü bir özelliktedir. Araştırma, survey (tarama) araştırmasına dayalı olarak yürütülmüştür. Survey (tarama) araştırması, büyük örneklem üzerinde gerçekleştirilen (Fraenkel & Wallen, 2006), bir gruba ait olan belirli nitelikleri ortaya çıkarmak için verilerin elde edilmesini amaçlayan çalışmadır (Büyüköztürk vd., 2016). Bu araştırmalarda, evreni hem sayı hem de nitelik açısından temsil eden örneklem seçilmesi oldukça önemli olup, genel itibarıyla anket formunun uygulanması bu tür araştırmalarda söz konusu olmaktadır.

Araştırmanın evreni, 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Kırıkkale Üniversitesi'nde öğrenim gören lisans öğrencilerinin tümüdür. Araştırmanın örneklemini, kolayda örnekleme yöntemiyle bu evrenden seçilen ve lisans öğrenimi gören 525 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmadaki analizlerin tamamında %95 güven düzeyi ve %5 hata payı olarak alınmıştır. Örneklemde yer alan öğrencilerin, 331'i kadın, 194'ü erkektir. Bu survey araştırmasında, verilerin toplanmasında anket formu kullanılmıştır. Anket formu uygulamasından önce etik kurul kararı alınmış olup; bu süreçte ve sonraki aşamalarda, araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Ankette katılımcılara, kapalı uçlu, yarı kapalı uçlu ve 5'li likert ölçek testi ile birlikte toplam 70 soru yöneltilmiştir. Anket çalışmasından elde edilen verilerin analizinde SPSS 27.0 sürümünden yararlanılmıştır.

Araştırma sürecindeki verilerin geçerliliği, örneklem grubunu oluşturan seçmenlerin ankete vermiş oldukları yanıtların doğru olduğu varsayımına dayanmaktadır. Araştırma 2024 yılının Mart-Haziran ayları arasında yapılmıştır. Araştırma sürecinde Araştırmada elde edilen veriler, araştırmanın gerçekleştirildiği zaman dilimi ile sınırlıdır. Anket formundaki 5'li likert ölçeği oluşturan içsel tutarlılık incelendiğinde, Cronbach Alfa değeri 0,752 olarak tespit edilmiştir. Güvenilirlik katsayısının 0,70 ve üzerinde bulunması, ölçeğin yüksek tutarlılığa ve güvenilirliğine işaret etmektedir.

Araştırmada elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla, Kolmogorov-Smirnov ile Shapiro-Wilks testleri yapılmış olup; bu testler neticesinde, anlamlılık değerinin 0,05 değerinin altında olduğu görülmüş ve bundan dolayı verilerin normal dağılmadığı ortaya çıkmıştır. Buna göre, araştırma kapsamında elde edilen verilerin normal dağılıma sahip olmadığı durumlarda non-parametrik istatistiksel yöntemlerin kullanılması gerekmektedir. Bu kapsamda, araştırmada Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis- H testleri uygulanmıştır.

4. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde, seçmenlerin ekonomik, sosyal ve kültürel sermaye düzeylerine ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Bu kapsamda, ankete katılan seçmenlerin sermaye düzeylerine dair demografik bilgiler ve sermaye düzeyleri ile siyasi lider bağlılıkları bulunmaktadır.

4.1. Ekonomik Sermaye Özellikleri

Araştırmanın bu bölümünde, ilk olarak araştırmaya katılanların ekonomik sermaye düzeylerini tespit etmek amacıyla ailelerinin evine giren aylık toplam gelir düzeyine ilişkin frekans değerleri tablosuna yer verilecektir. İkinci olarak, katılımcıların ailelerinin evine giren aylık toplam gelir ile siyasi lider bağlılıkları ilişkisine ait tabloya göz atılacaktır.

Tablo 1. Ailelerin Aylık Toplam Geliri

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
0-10.000	21	4,0	4,0	4,0
10.001-20.000	88	16,8	16,9	21,0
20.001-30.000	101	19,2	19,4	40,4
30.001-40.000	90	17,1	17,3	57,7
40.001-50.000	85	16,2	16,3	74,0
50.001-60.000	53	10,1	10,2	84,2
60.001 ve üstü	82	15,6	15,8	100,0
Toplam	520	99,0	100,0	
Cevapsız	5	1,0		
Toplam	525	100,0		

Tablo 1’de, katılımcıların ailelerinin %19,2’si 20.001-30.000 TL, %17,1’i 30.001-40.000 TL, %16,8’i 10.001-20.000 TL, %16,2’si 40.001-50.000 TL ve %15,6’sı 60.001 ve üstü şeklinde evine giren aylık toplam geliri olduğunu belirtmiştir. Tabloda da görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların çoğunluğunun (%70,3) ailelerinin aylık toplam geliri 10-001-50.000 arasında yoğunlaşmaktadır.

Tablo 2. Ailelerin Aylık Gelir Düzeyi ile Siyasi Liderlik Eğilimi İlişkisi

	0-10.000	10.001-20.000	20.001-30.000	30.001-40.000	40.000-50.000	50.001-60.000	60.001 ve üstü	P
Demokratik	333.86	249.57	299.64	243.11	235.87	240.01	263.09	,009
Karizmatik	309.79	229.35	246.05	244.25	287.84	245.67	298.18	,011
Dönüşümcü	324.90	242.96	270.72	257.05	245.80	239.46	282.86	,145
Otoriter	323.07	238.97	263.80	241.74	284.99	247.96	266.82	,136
Diğer	319.10	236.72	273.58	247.44	244.35	268.21	261.47	,147

Kruskal Wallis-H Testi

p<0,05

Tablo 2’de, örneklem grubunu oluşturan katılımcıların ailelerinin aylık toplam gelir düzeyi ile siyasi liderlik eğilimi ilişkisine göz atılmıştır. Bu ilişkinin tespitine yönelik yapılan Kruskal Wallis-H testi analizine göre, demokratik ve karizmatik liderlik ile ailelerin aylık toplam gelir düzeyi arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Buna göre, araştırmada, aileleri dar gelir grubuna sahip olan katılımcılarda demokratik liderlik eğilimi öne çıkarken; aileleri yüksek gelir grubuna sahip olan katılımcılarda ise, karizmatik ve otoriter liderlik eğilimlerinin fazla olduğu görülmüştür.

4.2. Kültürel Sermaye Özellikleri

Kültürel sermayenin birçok araştırmacı tarafından farklı boyutlarının vurgulanarak ölçümünün yapılmasına ilişkin farklı görüşler ortaya atılmıştır. Sosyal bilimlerin alanyazınında öne çıkan ve pek çok çalışmada sıklıkla kullanılan kültürel sermayenin ölçümüne dair alt boyutları şu şekilde ifade edilebilir: Kültürel sermayenin ölçümünde Ebrahim Khodadady ve Motahareh Natanzi (2012), kültürel faaliyetlere katılım, edebî kültür ve sanatsal beğeniler ile okuma alışkanlıklarına ilişkin boyutlarını ele almıştır. Diğer taraftan, Alice Sullivan (2001), okuma alışkanlığı, kültürel bilgi düzeyi ve kültürel aktivitelere katılım, dil bilgisi, TV izleme alışkanlıkları ve müzik beğeni ve tercihi gibi boyutların kültürel sermayenin ölçülmesindeki rolünü vurgulamıştır. De Graaf ve arkadaşları (2015) ise çalışmalarında, kültürel sermayenin ölçülmesine dair kültürel ve sanatsal aktivitelere katılım ile kitap okuma alışkanlığını incelemişlerdir.

Araştırmanın bu bölümünde, örneklem grubunu oluşturan katılımcıların kültürel sermaye düzeylerini tespit etmek amacıyla kültürel sermaye boyutlarından sanat dalı ilgisi ile düzenli kitap okuma alışkanlıklarına ilişkin frekans değerleri bulunmaktadır. Ardından, katılımcıların söz konusu kültürel sermaye boyutları ile siyasi liderlik ilişkisine ait tabloya yer verilmektedir.

Çalışmada katılımcıların kültürel sermaye özelliklerine ilişkin herhangi bir sanat dalı ile ilgisinin bulunup bulunmadığı sorusu yöneltilmiş ve Tablo 3’de görülen cevaplar ortaya çıkmıştır.

Tablo 3. Sanat Dalı İlgisi

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	294	56,0	56,8	56,8
Hayır	224	42,7	43,3	100,0
Toplam	518	98,7	100,0	
Cevapsız	7	1,3		
Toplam	525	100,0		

Tablo 3'e göz atıldığında, araştırmaya katılan seçmenlere herhangi bir sanat dalıyla ilgili olup olmadığına yönelik soruya, katılımcıların %56,8'i evet, %43,3'ü hayır yanıtını vermiştir. Kültürel sermaye, kişilerin sahip olduğu bilgi, tecrübe, sanat ve entelektüel birikim ve kaynaklarını gösteren sermaye biçimidir. Sanatsal etkinliklere ilgi ve katılım, kültürel sermayenin en önemli göstergelerinden biridir. Buna göre, ankete katılanların yarısından fazlasının herhangi bir sanat dalıyla ilgili olduğu görülmüştür.

Bireylerin sanatsal faaliyetlere olan ilgi düzeyi onların diğer alanlara ait yaklaşımlarını etkilediği gibi, siyasi liderlik bağlulukları üzerinde de önemli bir faktördür. Çalışmada, buna yönelik olarak, katılımcıların sanat dalı ilgisi ile siyasi liderlik eğilimi ilişkisi Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Sanat Dalı İlgisi ile Siyasi Liderlik Eğilimi İlişkisi

		Sayı	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	P
Demokratik	Evet	294	269.94	79363.00	,054
	Hayır	223	244.57	54540.00	
	Toplam	517			
Karizmatik	Evet	294	264.68	77816.50	,319
	Hayır	223	251.51	56086.50	
	Toplam	517			
Dönüşümcü	Evet	294	268.41	78911.50	,094
	Hayır	223	246.60	54991.50	
	Toplam	517			
Otoriter	Evet	294	261.05	76749.00	,719
	Hayır	223	256.30	57154.00	
	Toplam	517			
Diğer	Evet	294	261.54	76894.00	,653
	Hayır	223	255.65	57009.00	
	Toplam	517			

Mann-Whitney U Testi $p < 0,05$

Tablo 4'te, ankete katılanların sanat dalı ilgisi ile siyasi liderlik eğilimi ilişkisi ele alınmıştır. Buna göre, Mann-Whitney U testi analizi incelendiğinde, herhangi bir sanat dalıyla ilgili olduğunu belirten ve bu alandaki kültürel sermaye düzeyi yüksek olan katılımcıların demokratik liderlik eğilimi önde yer almıştır. Diğer taraftan, herhangi bir sanat dalıyla ilgili olmadığını ifade eden ve bu alandaki kültürel sermaye düzeyi düşük olan katılımcılarda ise, otoriter liderlik eğiliminin fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu veriler ışığında, katılımcıların sanat dalı ilgilerine dayalı kültürel sermaye düzeyi farklılıklarının, onların siyasi lidere olan yaklaşımları üzerinde belirleyici bir role sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 5. Düzenli Kitap Okuma Alışkanlığı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	296	56,4	57,7	57,7
Hayır	217	41,3	42,3	100,0
Toplam	513	97,7	100,0	
Cevapsız	12	2,3		
Toplam	525	100,0		

Tablo 5'te görüldüğü üzere, araştırmanın örneklem grubunu oluşturan katılımcılara, düzenli kitap okuma alışkanlığı olup olmadığı sorusu yöneltildiğinde, %57,7'si evet, %42,3'ü ise hayır cevabını vermiştir. Kültürel sermayenin en önemli göstergelerinden biri, düzenli kitap okuma alışkanlığıdır. Düzenli kitap okuma alışkanlığı, kişilerin kültürel sermaye düzeyleri ile doğrudan ilişkili olup, entelektüel bilgi birikimine

işaret eder. Buradan hareketle, araştırmaya katılanların yarısından fazlasının düzenli kitap okuma alışkanlığı olduğu ve bu alandaki kültürel sermaye düzeylerinin yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 6. Düzenli Kitap Okuma Alışkanlığı ile Siyasi Liderlik Eğilimi İlişkisi

		Sayı	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	P
Demokratik	Evet	296	272.42	80635.00	,004
	Hayır	216	234.69	50693.00	
	Toplam	512			
Karizmatik	Evet	296	255.23	75547.00	,819
	Hayır	216	258.25	55781.00	
	Toplam	512			
Dönüşümcü	Evet	296	268.16	79375.50	,034
	Hayır	216	240.52	51952.50	
	Toplam	512			
Otoriter	Evet	296	244.76	72450.00	,035
	Hayır	216	272.58	58878.00	
	Toplam	512			
Diğer	Evet	296	259.52	76819.00	,584
	Hayır	216	252.36	54509.00	
	Toplam	512			

Mann-Whitney U Testi $p < 0,05$

Tablo 6’da, katılımcıların düzenli kitap okuma alışkanlığı ile siyasi liderlik eğilimi arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu ilişkiye yönelik yapılan Mann-Whitney U testi analizine göz atıldığında, düzenli kitap okuma alışkanlığı olduğunu ifade eden ve bu alandaki kültürel sermaye düzeyi yüksek olan katılımcılarda demokratik liderlik eğilimi ön plana çıkmıştır. Öte yandan, düzenli kitap okuma alışkanlığı olmadığını belirten ve bu alandaki kültürel sermaye düzeyi düşük olan katılımcılarda ise, otoriter liderlik eğiliminin fazla olduğu görülmüştür. Düzenli kitap okuma alışkanlığı, kişilerin kültürel birikimlerini oluşturan ve artıran en önemli faktörlerden biridir. Buradan hareketle, katılımcıların düzenli kitap okuma alışkanlıklarına bağlı olarak kültürel sermaye düzeyi farklılıklarının, siyasi liderliğe olan bakışları üzerinde etkili bir etmen olduğu görülmektedir.

4.3. Sosyal Sermaye Özellikleri

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmada yer alan katılımcıların sosyal sermaye düzeylerini belirlemek amacıyla sosyal sermaye unsurlarından sivil toplum kuruluşu üyeliği, toplumsal fayda sağlayan projelerde yer alma durumu yönelik frekans değerlerine göz atılmaktadır. Sonrasında, katılımcıların sosyal sermaye düzeyleri ile siyasi lider bağlılıkları ilişkisi incelenmektedir.

Tablo 7. Sivil Toplum Kuruluşu Üyeliği

		Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
	Evet	55	10,5	10,6	10,6
	Hayır	465	88,6	89,4	100,0
	Toplam	520	99,0	100,0	
	Cevapsız	5	1,0		
	Toplam	525	100,0		

Sivil toplum üyeliği, bireylerin sosyal ağlara katılımını ve toplumsal işbirliğini kolaylaştırması yönüyle, sosyal sermayenin en önemli göstergelerinden biridir. Bu bakımdan, ankete katılanların büyük çoğunluğunun bu alandaki sosyal sermaye düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir. Tablo 7’ye bakıldığında, araştırmaya katılanların 10,5’i sivil toplum kuruluşu üyeliği bulunduğunu, %89,4’ü ise sivil toplum kuruluşuna üyeliği bulunmadığını belirtmiştir.

Tablo 8. Sivil Toplum Üyeliği ile Siyasi Lider Eğilimi İlişkisi

		Sayı	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	P
Demokratik	Evet	55	282.53	15539.00	,247
	Hayır	465	257.89	119921.00	
	Toplam	520			
Karizmatik	Evet	55	289.01	15895.50	,135
	Hayır	465	257.13	119564.50	
	Toplam	520			
Dönüşümcü	Evet	55	304.15	16728.00	,021
	Hayır	465	255.34	118732.00	
	Toplam	520			
Otoriter	Evet	55	238.74	13130.50	,254
	Hayır	465	263.07	122329.50	
	Toplam	520			
Diğer	Evet	55	275.59	15157.50	,426
	Hayır	465	258.72	120302.50	
	Toplam	520			

Mann-Whitney U Testi $p<0,05$

Tablo 8’de, katılımcıların sivil toplum üyeliği ile siyasi liderlik eğilimi arasındaki ilişki ele alınmıştır. Bu itibarla, Mann-Whitney U testi analizine bakıldığında, sivil toplum kuruluşuna üyeliği olduğunu ifade eden ve bu alandaki sosyal sermaye düzeyi yüksek olanlarda dönüşümcü liderlik eğilimi ön plana çıkmıştır. Öte yandan, herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üyeliği bulunmadığını belirten ve bu alandaki sosyal sermaye düzeyi düşük olanlarda, otoriter liderlik eğiliminin fazla olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 9. Toplumsal Fayda Sağlayan Projelerde Görev Alma Durumu

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	96	18,3	18,4	18,4
Hayır	427	81,3	81,6	100,0
Toplam	523	99,6	100,0	
Cevapsız	2	,4		
Toplam	525	100,0		

Tablo 9 incelendiğinde, araştırmaya katılanların %18,4’ü toplumsal fayda sağlayan projelerde görev aldığını ifade ederken, %81,6’sı ise toplumsal fayda sağlayan projelerde görev almadığını belirtmiştir. Toplumsal fayda sağlayan projelerde gönüllü bir şekilde görev almak, kişilerin sosyal ilişkilerine olumlu etki eden, ağbağlarını (network) ve işbirliğini güçlendiren özellikleriyle, sosyal sermayenin başlıca göstergelerinden biridir. Bu bağlamda, ankete katılanların kahir ekseriyetinin, bu alandaki sosyal sermaye düzeylerinin düşük olduğundan bahsetmek mümkündür.

Tablo 10. Toplumsal Fayda Projelerinde Yer Alma ile Siyasi Lider Eğilimi İlişkisi

		Sayı	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	P
Demokratik	Evet	96	299.11	28715.00	,007
	Hayır	427	253.66	108311.00	
	Toplam	523			
Karizmatik	Evet	96	258.01	24769.00	,774
	Hayır	427	262.90	112257.00	
	Toplam	523			
Dönüşümcü	Evet	96	272.95	26203.00	,424
	Hayır	427	259.54	110823.00	
	Toplam	523			
Otoriter	Evet	96	234.62	22523.50	,049
	Hayır	427	268.16	114502.50	
	Toplam	523			
Diğer	Evet	96	271.96	26108.00	,470
	Hayır	427	259.76	110918.00	
	Toplam	523			

Mann-Whitney U Testi $p<0,05$

Tablo 10'da, katılımcıların toplumsal fayda sağlayan projelerde görev alma durumu ile siyasi liderlik eğilimi arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. Buna göre, Mann-Whitney U testi analizi incelendiğinde, toplumsal fayda sağlayan projelerde görev aldığını belirten ve bu alandaki sosyal sermaye düzeyi yüksek olan katılımcılarda demokratik liderlik eğilimi öne çıkmıştır. Diğer taraftan, toplumsal fayda sağlayan projelerde görev almadığını ifade eden ve bu alandaki sosyal sermaye düzeyi düşük olan katılımcılarda ise, otoriter liderlik eğiliminin daha baskın olduğu saptanmıştır.

5. Sonuç

Bu araştırmada, seçmen vasfına sahip üniversite öğrencilerinin sermaye düzeylerine göre siyasi liderlik eğilimlerinin farklılaşıp farklılaşmadığının analizi amaçlanmaktadır. Toplumsal yapı üzerinde belirleyici kurumlardan olan siyasetin en önemli figürlerinin başında siyasi liderler gelmektedir. Siyasi lider, yalnızca siyasetin önde gelen unsurlarından biri değil, aynı zamanda toplumun tümüne yönelik geliştirmiş olduğu strateji ve politikalar sebebiyle de anahtar konuma sahiptir. Siyasi lideri önemli kılan en önemli husus ise, toplum kitlelerinden aldığı destektir. Bu açıdan, kişilerin hangi siyasi liderlik türüne yakın durduğu ve desteklediği konusu büyük önem taşımaktadır. Bu öneminden hareketle, bireylerin ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye düzeyi farklılıklarının, siyasi liderliğe olan bakışlarını şekillendiren bir özellik göstermektedir. Dolayısıyla bireylerin özellikleri ile sosyalizasyon süreçlerinde kazandığı sermaye birikimleri düzeyi, onların siyasi liderlik eğilimleri üzerinde etkili olan hususlardandır.

Ekonomik faktörlerin toplumsal değişim üzerinde etkili olan en önemli faktör olduğunu savunan klasik sermaye anlayışı, 20. yüzyılda büyük değişime uğramıştır. Bu değişimin en önde gelenlerinden biri, sermayeyi sosyolojik anlamda ele alan isimlerin başında gelen Bourdieu'nün sermaye kuramıdır. Bourdieu, toplumsal yapıda ve sosyal sınıf üzerinde belirleyici faktörler, ekonomik sermayenin yanında kültürel ve sosyal sermaye olarak ortaya çıkmaktadır. Kişilerin içine doğdukları ailelerin özellikleri ile sosyalleşme sürecinde kazandıkları kültürel ve sosyal sermaye düzeyleri onların toplumsal alana ait yaklaşımları üzerinde etkilidir. Dolayısıyla toplumun en dinamik gruplarının başında gelen üniversite gençliğinin sahip olduğu sermaye düzeylerinin siyasi lider eğilimleri üzerinde belirleyici role sahip olduğu, bu araştırmanın temel iddiasını oluşturmaktadır.

Ekonomik sermaye, bireylerin sahip oldukları maddi ve ekonomik kaynaklarına işaret eder. Bu bağlamda, araştırmada yer alan katılımcıların ailelerinin aylık gelir düzeylerine bakıldığında, çoğunluğunun orta gelir düzeyinde yoğunlaştığı görülmektedir. Katılımcıların ailelerinin aylık gelir miktarı ile siyasi liderlik eğilimleri arasında anlamlı bir farklılaşma vardır. Aileleri dar gelir grubunda yer alan katılımcılarda demokratik lider eğilimi; aileleri yüksek gelir grubunda yer alanlarda ise karizmatik ve otoriter liderlik eğilimlerinin fazla olduğu tespit edilmiştir.

Kültürel sermayenin en temel göstergeleri, sanatsal ve kültürel aktivitelerle ilgilenmek ve düzenli kitap okuma alışkanlığına sahip olmaktır. Bu kapsamda, araştırmaya katılanların yarısından fazlası (%56,8) herhangi bir sanat dalıyla ilgilenmektedir. Katılımcıların sanat dalı ilgisi ile siyasi liderlik eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Herhangi bir sanat dalına ilgisi olduğunu belirten katılımcılarda demokratik liderlik eğilimi önde yer alırken; herhangi bir sanat dalına ilgi duymadığını ifade edenlerde otoriter liderlik eğiliminin daha fazla çıktığı saptanmıştır. Ankete katılanların yarısından fazlasının (%57,7) düzenli kitap okuma alışkanlığı vardır. Düzenli kitap okuma alışkanlığı ile siyasi liderlik eğilimleri arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Düzenli kitap okuma alışkanlığına sahip olan katılımcılarda demokratik liderlik eğilimi; düzenli kitap okuma alışkanlığı olmayanlarda ise, otoriter liderlik eğilimi fazla çıkmıştır.

Kişilerin sosyal sermaye düzeylerini gösteren unsurların başında, sosyal iletişim ağlara katılım, aidiyet duygusu ve karşılıklı ilişkiler gelmektedir. Buradan hareketle, araştırmanın örneklem grubunu oluşturan katılımcıların %89,4'ünün sivil toplum kuruluşu üyeliği bulunmazken; %10,6'sının ise sivil toplum kuruluşuna üyedir. Katılımcıların sivil toplum üyelikleri ile siyasi liderlik eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Sivil toplum üyeliği olan katılımcılarda en yüksek ortalama demokratik liderlikte ortaya çıkarken; sivil toplum üyeliği bulunmayan katılımcılarda ise, en yüksek ortalama otoriter liderlikte görülmüştür. Diğer taraftan, araştırmaya katılanların %81,6'sı toplumsal fayda sağlayan projelerde görev aldığını belirtirken; %18,4'ü de toplumsal fayda sağlayan projelerde yer almamıştır. Toplumsal fayda sağlayan projelerde yer alınması ile siyasi lider eğilimleri arasında anlamlı farklılık vardır. Buna göre,

toplumsal fayda sağlayan projelerde yer aldığını ifade eden katılımcılarda en yüksek ortalama demokratik liderlik eğilimi fazla görülürken; toplumsal fayda sağlayan projelerde yer almadığını belirten katılımcılarda ise otoriter liderlik eğiliminin öne çıktığı ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak, Araştırma sonucunda ortaya çıkan bulguların en önemlilerinden biri, üniversite öğrencilerinin sahip olduğu sermaye düzeyleri onların siyasi liderlik eğilimleri üzerinde belirleyici bir faktördür. Ayrıca, kişilerin sermaye düzeyleri farklılaştıkça siyasi liderlik eğilimleri de değişmektedir. Bu sonuç, araştırmanın temel hipotezini doğrular özelliğindedir. Araştırmanın dikkat çeken bulgularından diğeri de, sosyal ve kültürel sermaye düzeyi yüksek olan üniversite öğrencilerinde demokratik liderlik eğilimi fazla çıkarken; sosyal ve kültürel sermaye düzeyi düşük olan üniversite öğrencilerinde ise, otoriter liderlik eğilimi daha yüksektir.

6. Extended Abstract

One of the leading theories on capital in the social sciences is P. Bourdieu's capital approach. The French sociologist, who stands out with his unique approach, stated that individuals engage in class struggles within the social space on the axis of economic, cultural, and social capital in addition to the classical capital approach. According to Bourdieu, social space is formed as a result of the coming together of many areas such as political area, academic area, education area, sports area. According to Bourdieu, these areas have different characteristic features within themselves. These areas contain rules and strategies that social actors must comply with. The field of politics is at the forefront of the areas that have a decisive effect on the social structure. Political leadership is one of the most dynamic elements of the field of politics.

Political leaders are at the forefront of the most important figures of politics, which is one of the decisive institutions on the social structure. The political leader is not only one of the leading elements of politics, but also has a key position due to the strategies and policies he develops for the whole society. The basic claim of this research is that the capital levels of university youth, which are at the forefront of the most dynamic groups in society, have a decisive role in their political leadership tendencies.

The backbone of the conceptual and theoretical framework of the research is firstly the concept of capital by Bourdieu and the economic, social and cultural capital that he addresses as the basic types of capital. The second part of the theoretical framework of the research focuses on university youth. The last part touches on the concept of political leadership and the types of political leadership. In this study, the classifications that stand out and are frequently emphasized in the studies conducted in the field of political science regarding political leadership are evaluated. In this framework, the study focuses on the types of political leadership as authoritarian, democratic, charismatic and transformational leadership.

This research aims to reveal the political leadership tendencies of university students in the context of capital levels. This research was conducted based on a survey research. The universe of the research is all undergraduate students studying at Kırıkkale University in the 2023-2024 academic year. The sample of the research consists of 525 undergraduate students selected from this universe using the convenience sampling method. 331 of the students in the sample were female and 194 were male. In this survey research, a questionnaire form was used to collect data. A total of 70 questions were asked to the participants in the survey, including closed-ended, semi-closed-ended and 5-point Likert scale tests. SPSS version 27.0 was used in the analysis of the data obtained from the survey study.

The validity of the data in the research process is based on the assumption that the answers given by the voters in the sample group to the survey are correct. The research was conducted between March and June 2024. The data obtained in the research is limited to the time period in which the research was conducted. In order to determine whether the data obtained in the research showed a normal distribution, Kolmogorov-Smirnov and Shapiro-Wilks tests were conducted; as a result of these tests, it was seen that the significance value was below 0.05 and therefore it was revealed that the data were not normally distributed. Accordingly, non-parametric statistical methods should be used in cases where the data obtained within the scope of the research do not have a normal distribution. In this context, Mann-Whitney U and Kruskal-Wallis- H tests were applied in the research.

One of the findings that emerged as a result of the analyzes made in the research is that the capital levels of university students are a determining factor on their political leadership tendencies. In addition, as the capital levels of individuals differ, their political leadership tendencies also change. One of the striking findings that emerged in the research is that while there is a democratic and transformational leadership tendency in university students whose families are in the low-income group; In university students whose families are in the middle and high income groups, the tendency towards charismatic and authoritarian leaders is higher.

Another striking finding of the study is that while the tendency towards democratic leadership is higher in university students with high levels of social and cultural capital, the tendency towards authoritarian leadership is higher in university students with low levels of social and cultural capital. This study, unlike other studies in the literature on capital types, has a pioneering feature in that it examines the relationship between voters' capital levels and political leadership tendencies.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

Kaynakça

- Abadan, N. (1961). *Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri: Ankara Yükseköğrenim Gençliği Üzerine Bir Araştırma*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Al Khajeh, E. H. (2018). Impact of Leadership Styles on Organizational Performance. *Journal of Human Resources Management Research*, 1-10. doi: 10.5171/2018.687849.
- Altılar, N. (2012). *Geleceğin Lideri Politik Psikolojinin Yeni Paradigması*. Diya Kitap.
- Aydemir, M. A. (2011). *Toplumsal ilişkilerin sosyal sermaye değeri (Topluluk duygusu ve sosyal sermaye üzerine bir araştırma)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Bakan, İ. & Büyükbeşe, T. (2010). Liderlik Türleri ve Güç Kaynaklarına İlişkin Mevcut-Gelecek Durum Karşılaştırması: Eğitim Kurumu Yöneticilerinin Algılarına Dayalı Bir Alan Araştırması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(19), 73-84.
- Baran, A. G. (2013). Genç ve Gençlik: Sosyolojik Bir Bakış. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 6-25.
- Bayhan, V. (1997). *Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma*. Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bourdieu, P. (1979). Les Trois États de Capital Culturel, *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, (30), 3-6.
- Bourdieu, P. (1983). *Economical, Cultural and Social Capital*. In R. Kreckel (Ed.) *Social Inequalities* (pp. 183-198). Göttingen: Schwartz.
- Bourdieu, P. (1986). *The Forms of Capital*. J. Richardson (Ed.). *Handbook of theory and Research For the Sociology of Education*. (241-258). New York: Greenwood Press.
- Bourdieu, P. (1994). Rethinking The State: Genesis and Structure of The Bureaucratic Field. *Sociological Theory*, 12(1), 1-18.
- Bourdieu, P. (1995). *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*. (H. Tufan, Çev.) Kesit Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (1996). *Distinction: A Social Critique of The Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Bourdieu, P. (2002). *The Forms of Capital. Readings in Economic Sociology*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Bourdieu, P. (2010). *Sermaye Biçimleri, Sosyal Sermaye Kuram Uygulama Eleştirisi*. (M. M. Şahin, Çev.) İstanbul: Değişim Yayınevi.
- Bourdieu, P. & Passeron, J. C. (2014). *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*. (L. Ünsaldı, A. Sümer & Ö. Akkaya, Çev.) Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. J. D. (1996). *Reflexive Anthropologie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. J. D. (2014). *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. (N. Ökten, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Burns, J. (1978). *Leadership*. New York: Harper and Row.
- Büyükköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Carson, C. M. (2005). A Historical View of Douglas McGregor's Theory Y. *Management Decision*, 43(3), 450-460. doi: 10.1108/00251740510589814.
- Coleman, J. S. (2010). *Beşeri Sermayenin Yaratımında Sosyal Sermaye, Sosyal Sermaye Kuram Uygulama Eleştirisi*. (F. Uzar, Çev.) M. M. Şahin, A. Z. Ünal (Der.) İstanbul: Değişim Yayınevi.
- Çeğin, G. (2018). Gündelik Hayatın Kavranışı İçin -Pierre Bourdieu'nün Kavramsal Repertuarının Verimlilikleri ve Sınırlılıkları (A. Esgin & G. Çeğin, Ed.) *Gündelik Hayat Sosyolojisi -Temalar, Sorunsallar ve Güçergâhlar*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Deniz, A. (2015). Üniversite Gençliğinin Uyum Sağlama Süreçleri: Bir Bibliyografya Denemesi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 99-121.
- Doğan, İ. (1994). *Bir Altı Kültür olarak Yüksel Caddesi Gençliği*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Doğan, H. & Akçalı, G. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Yaşadıkları Sosyo-Ekonomik Sorunlar Üzerine Bir İnceleme. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 309-316. <https://doi.org/10.32329/uad.903559>.
- Dönmezer, S. (1999). *Toplumbilim*. Beta Yayınevi.
- Eraslan, L. (2006). Liderlikte Post-Modern Bir Paradigma: Yönetimci Liderlik. *İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1). <https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/168>.

- Erdoğan, U. (2018). *Ekonomik ve Kültürel Sermaye Bağlamında Sosyal Sınıfların Farklaşması: Ankara Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Field, J. (2008). *Sosyal Sermaye* (B. Bilgen & B. Şen, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fraenkel, J. R. & Wallen, N. E. (2006). *How to Design and Evaluate Research in Education* (6. Ed.). New York: McGraw-Hill International Edition.
- Fukuyama, F. (2005). *Güven, Sosyal Erdemler ve Güvenin Yaratılması*. (A. Buğdaycı, Çev.) Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Fukuyama, F. (2015). *Büyük Çözülme –İnsan Doğası ve Toplumsal Düzenin Yeniden Oluşturulması* (H. Kaya, Çev.) İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Göker, E. (2007). Ekonomik İndirgemeci mi Dediniz (içinde) *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*, Der: Güney Çeğin-Emrah Göker- Alim Arlı-Ümit Tatlıcan. İletişim Yayınları.
- Günlör, C. & M. Ç. Özdemir (2017). Sosyal Sermaye ve Eğitim İlişkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(1), 70-90.
- Heywood, A. (2007). *Siyaset*. (B. Seçilmişoğlu, Çev.) Adres Yayınları. (Orijinal Eserin Yayın Tarihi 1997).
- Kirman, M. A. (2005). *Din ve Sekülerleşme: Üniversite Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Komşuoğlu, A. (2008). *Siyasal Yaşamda Bir Lider Süleyman Demirel*. İstanbul: Bengi Yayınları.
- Közleme, O. (2013). Liderlik, Siyasal Otorite Tipleri ve Karizma. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 7(13), 239-250.
- Lunenburg, F. C. & Ornstein, A. C. (2013). *Eğitim yönetimi*. (G. Arastaman, Çev.) Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Mohun, S. (2002). *Sermaye, Marksist Düşünce Sözlüğü*. (A. Doğan, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Richter, R. (2012). *Sosyolojik Paradigmalar*. N. Doğan (Çev.). Küre Yayınları.
- Straub, J. T. & Attner, R. F. (1991). *Introduction to Business*. Boston: PWS-Kent Publishing.
- Swartz, D. (2011). *Kültür ve İktidar –Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*. (E. Gen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Putnam, R. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse And Revival American Community*. New York: Simon And Sch.
- Thompson, B. L. (1998). *Yeni Yöneticinin El Kitabı*. (V. G. Diker, Çev.) İstanbul: Hayat Yayınları.
- Turner, H. J. (2003). *The Structure of Sociological Theory*. USA: Thomson Wadsworth.
- Yanıklar, C. (2010). Kültürel Sermaye, Eğitim ve Toplumsal Tabakalaşma: Pierre Bourdieu'nün Yeniden Üretim Kuramına Eleştirel Bir Bakış. *Sosyoloji Dergisi*, (22).
- Yavuz, E. (2009). İşgörenlerin Dönüşümcü Liderlik ve Örgütsel Bağlılık İle İlgili Tutumlarına Yönelik Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 53.
- Yazıcı, E. (2003). *Türk Üniversite Gençliği Araştırması: Üniversite Gençliğinin Sosyo-Kültürel Profili*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Yukl, G. (1989). *Leadership in Organizations*. New Jersey: Prentice Hall.
- Weber, M. (1995). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*. (Ö. Ozankaya, Çev.) Ankara. İmge Kitabevi.
- Wolf, H. (2004). *Capital, Encyclopedia of Social Theory*. (G. Ritzer, Ed.) London: Sage.
- Woods, P. (2005). *Democratic Leadership in Education*. London: Sage Publications Company.

Sosyal Bilimlerde Yapay Zekâ Çalışmalarına Yönelik Kapsam Taraması: Dergi Park Veritabanı Örneği

Mücahit AYDEMİR*

ÖZ

Bu çalışma, Türkiye'de yapay zekâ (YZ) üzerine yapılan sosyal bilimsel araştırmaların 2021-2024 yılları arasında Dergipark veri tabanında yayınlanan 795 makale üzerinden kapsamlı bir analizini sunmaktadır. Ağ analizi, Doğal Dil İşleme (NLP) ve bulanık eşleştirme yöntemleriyle yapılan bu araştırma, YZ üzerine sosyal bilimlerdeki çalışmaların yaygınlığını, araştırmacıların coğrafi dağılımını ve bu çalışmaların hangi araştırmacılar ve ağlar tarafından gerçekleştirildiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, bu çalışmaların tematik olarak sınıflandırılması ve uluslararası literatürle kıyaslanarak araştırma boşluklarının tespit edilmesi hedeflenmiştir. Sonuçlar, 2021-2024 yılları arasında YZ üzerine Dergipark'ta yayınlanan sosyal bilimsel çalışmaların belirgin bir düşüş yaşadığını göstermektedir. Çalışmaların disiplinler arası bir yaklaşımla ele alındığı ve 55 farklı kavramın çeşitli disiplinlerle ilişkilendirildiği tespit edilmiştir. Araştırmaların büyük ölçüde İstanbul, Ankara ve İzmir gibi metropollerde yoğunlaştığı ve literatürdeki çalışmalarının büyük çoğunluğunun üç büyük araştırmacı ağı tarafından domine edildiği görülmüştür. Sonuçta, uluslararası literatür ile karşılaştırıldığında üç büyük temanın eksik olduğu tespit edilmiştir. Birincisi, yapay zekânın sosyolojik görünümünü içeren sosyal eşitsizlikler, toplumsal cinsiyet, yaşlılık gibi konu başlıklarında çalışmalara ihtiyaç duyulduğu sonucuna varılmıştır. İkincisi, yapay zekânın oluşturduğu güven problemleri, anksiyete, psikolojik sorunlar ve duygusal bağlanma gibi konuların eksik olduğu görülmüştür. Üçüncüsü ise yapay zekânın uluslararası ilişkiler ve siyaset bağlamında demokratikleşme ve yapay zekânın yönetimi gibi tartışmalarda literatür boşluklarının bulunduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Kapsam Taraması, Semantik Analiz, Sosyal Bilimler

A Scoping Review of Artificial Intelligence Studies in Social Sciences: The Case of the Dergipark Database

ABSTRACT

This study presents a comprehensive analysis of 795 articles on artificial intelligence (AI) in social sciences published in the Dergipark database between 2021 and 2024. Utilizing network analysis, Natural Language Processing (NLP), and fuzzy matching methods, the research aims to examine the prevalence of AI studies in the social sciences, the geographic distribution of researchers, and the networks and researchers conducting these studies. Additionally, the study seeks to classify these works thematically and identify research gaps by comparing them with the international literature. The findings reveal a significant decline in AI-related social science studies between 2021 and 2024. The studies demonstrate an interdisciplinary approach, associating 55 different concepts with various disciplines. Research is predominantly concentrated in metropolitan areas such as Istanbul, Ankara, and Izmir, and the majority of the literature is dominated by three major research networks.

Compared to international literature, three major thematic gaps have been identified. First, there is a need for studies on the sociological dimensions of AI, including social inequalities, gender, and aging. Second, topics such as trust issues, anxiety, psychological challenges, and emotional attachment related to AI remain underexplored. Third, gaps are evident in discussions on democratization and AI governance within the context of international relations and politics.

Keywords: Artificial Intelligence, Scoping Review, Semantic Analysis, Social Sciences

1. Giriş

Yapay zekâ (YZ) kavramının bilimsel araştırmalardaki macerası yaklaşık altmış yıllık bir süreç içermesine rağmen, bu kavram özellikle son yıllara damgasını vurdu. Birçoğuna göre, yapay zekâ tarihin en önemli icatlarından, devrimsel bir niteliğe sahip ve 4. Endüstri Devrimi diye adlandırılan çağın en etken teknolojilerinden birisidir (Yu vd., 2022). Yapay zekâ denilince akla genellikle ChatGpt ve Gemini gibi

* **Corresponding Author/Sorumlu Yazar,** Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Bingöl, Türkiye/ Asst. Prof., Bingöl University, Bingöl, Türkiye, maydemir@bingol.edu.tr

Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/Article Submission and Acceptance Dates: 20.01.2025-29.04.2025

Citation/Atıf: Aydemir, M. (2025). Sosyal bilimlerde yapay zekâ çalışmalarına yönelik kapsam taraması: dergi park veritabanı örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 56, 327-347. <https://doi.org/10.52642/susbed.1623364>

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Geniş Dil Modelleri (LLM) gelmesine rağmen, aslında bu kavram daha geniş kapsamlı bir teknolojiyi tanımlamaktadır.

YZ teknolojilerinin kapsamı o kadar geniştir ki neredeyse modern hayatın büyük bir çoğunluğuna YZ teknolojilerinin etkisi olduğu görülmektedir. Örneğin sağlık alanında, hastalık teşhisi ve ilaç geliştirmede kullanılabilirken (Fu, 2023), zirai alanlarda üretilen ürünlerinin verimlerinin tahmininden ürünlerin hasat edilmesine yönelik otonom hizmetlere kadar farklı alanlarda kullanılabilir (Zhou vd., 2023; Maheswari vd., 2021). Ayrıca, eğitim alanında bireysel öğrenme süreçlerini kolaylaştırma gibi oldukça köklü değişimleri getirdiği ve getireceği öngörülmektedir (Chen ve diğerleri, 2020). Artık yapay zekâ sayesinde, inşaat sektöründe, proje yönetimleri optimize edilebiliyor, süreçler otomatik olarak izlenebilir hale geliyor. (Ivanova, 2023). Genel anlamda şirketler ve kuruluşlar giderek daha fazla veri analizi, müşteri katılımı ve operasyonel verimlilik için yapay zekâdan yararlanıyor ve böylece inovasyon ve rekabet avantajı sağlıyor (Estherita, 2024; Enholm vd., 2021). Bu küçük çaptaki liste bile, YZ teknolojilerinin modern hayat süreçlerinin içerisinde kısa bir sürede ne kadar entegre olduğunu ve ileride de katlanarak devam edeceğini göstermektedir.

Toplumsal süreçlere bu derece müdahil olan, onlar tarafından şekillenen ve onları şekillendiren bir fenomenin, sosyal bilimsel anlamda araştırılması ve incelenmesi de muhakkak ki büyük bir önem arz etmektedir. Şüphesiz, Batı sosyal bilimlerdeki yapay zekâ tartışmaları kapsamı oldukça geniştir, ancak yapay zekâ bağlamında öncelikli olarak tartıştığı noktalar birkaç başlıkta olduğu özetlenebilir. Örneğin, yapay zekânın toplum ve kültürel değerler ile ne kadar uyumlu olabileceği ve karar mekanizmalarında toplumsal değerler süreçlerine ne kadar bağlı kalabileceği gibi etik başlıklar halen devam eden tartışmaları şekillendirir. Bu bağlamda, Russell'in (2019) ifade ettiği gibi "mesele sadece akıllı makineler üretmek değil, onların kullanımlarının insani değerler ile ne kadar uyumlu olduğudur" (aktaran, Ma, 2024, s. 119, çeviri bana ait). Bu bağlamda, dijital sosyoloji gibi, hesaplamalı sosyal bilimcilerin (computational social science) büyük bir çoğunluğu akıllı teknolojilerin ahlaki ve etik boyutlarının araştırılmasının elzem olduğu ve hatta YZ geliştirme ve uygulama safhalarını şekillendiren, rehberlik eden bir etik çerçevesi oluşturulmasını öne sürerler (Diallo vd., 2020).

Odaklanılan bir diğer önemli alan ise YZ'nin sosyal yönetim ve kamu politikası üzerindeki etkisidir. Örneğin Zhang (2023) YZ çağında yeni sosyal yönetim modellerini araştırması, hızlı teknolojik gelişmelerin getirdiği zorluklar ile baş edebilecek yönetim yapılarına olan ihtiyacı vurgular (Zhang, 2023). Ayrıca, veri güvenliği, gözetim, gizlilik ve eşitsizlik sorunları da dahil olmak üzere AI ile ilişkili sosyal riskler, sosyal bilimcilerin sistematik incelemelerinde vurguladıkları kritik endişelerdir (Zou, 2024). Buna ek olarak, YZ teknolojilerinin mevcut sınıfsal, etnik, finansal ve cinsiyet gibi toplumsal eşitsizlikleri derinleştirebileceğine yönelik endişelerin tartışıldığı ve bunların önlenmesi için YZ uygulamalarının sosyal adalet perspektifine yerleştirip, YZ teknolojilerinin uygulanmasında ve dağıtımında hakkaniyet ve adalet çağrısında bulunan sosyal bilimciler bulunmaktadır (bkz; Buccella, 2022). Bunlara ek olarak, YZ'nin istihdam ve işgücü piyasası üzerindeki etkileri, iş piyasasının otomasyona doğru kayması sonucu iş kaybı gibi endişeler ortaya çıkmakta ve kimilerine göre çalışan nüfusun yaklaşık yüzde 30'u ilk etapta işsiz kalacaktır (Huang vd., 2019). Bununla ilintili olarak, politik alanda, işsiz kalan kitlelere yönelik hükümetler tarafından temel asgari ücret (Average Basic Income) verilmesi ve yapay zekânın ürettiği toplumsal sonuçlara cevap verebilecek politikaların geliştirilmesi gibi tartışmalar bulunmaktadır (Taeihagh, 2021).

Bu noktada, kritik soru Türkiye'de bilimsel çalışmaların bu son teknolojik gelişmelere ne kadar angaje olduğudur. Bu bağlamda, sosyoloji, felsefe ve psikoloji gibi sosyal bilimsel alanlardaki çalışmaların bu gelişmeler ile olan ilişkisi, en az mühendislik gibi fen bilimleri alanlardaki çalışmalar kadar önemlidir. Tarihte, Türk modernleşmesinin endüstri devrimlerini, Osmanlı ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde "iskalamasının" yada kaçırmasının altında zihniyet sorunu olduğu ve özellikle toplumsal anlamda bir dönüşümün gerçekleşmemesinin geri kalmışlığa yol açtığını ileri sürer sosyologlarımız bulunmaktadır (Demirpolat, 2002; Dinçaslan, 2017). Bu bağlamda, bahsedilen 4. Endüstri devriminin Türkiye'deki sosyal bilimciler tarafından hangi açılardan düşünüldüğü, üzerinde tartışıldığı ve çalışmalar yapıldığını araştırmak oldukça önem arz etmektedir. Günümüzde, Türkiye'de sosyal bilim çalışmalarının yapay zekâ olgusunu hangi açılardan çalıştığının ve hangi noktalarda eksikleri olduğunun tespiti detaylı ve sistematik bir şekilde henüz yapılmış değildir.

Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı, Türkiye’de yapay zekâ üzerine yapılan sosyal bilimsel çalışmaların sistematik analizini yapmaktır. Araştırmanın temel soruları şu şekilde özetlenebilir:

- 1) Türkiye’de yapay zekâ üzerine yapılan sosyal bilimsel çalışmalar, son yıllarda ne kadar yaygınlık kazanmıştır?
- 2) Bahsi geçen çalışmalarda, hangi konu başlıkları ve kavramlar birbirleriyle birlikte kullanılmıştır?
- 3) Türkiye’de yapay zekâ üzerine yapılan çalışmaları yapan araştırmacıların bağlı oldukları, kurum, üniversitenin Türkiye coğrafyası üzerindeki dağılımı nasıldır?
- 4) Belirtilen çalışmalar, en çok hangi araştırmacılar ve onların oluşturduğu ağlar tarafından yapılmıştır?
- 5) Türkiye’de yapay zekâ üzerine yapılan çalışmalar, anlamsal (semantik) düzeyde kaç grup altında toplanabilir ve bu gruplar yapay zekâ fenomenine nasıl yaklaşmaktadır?

Bu sorulara arayan bu araştırma, Türkiye’de yapay zekâ üzerine odaklanan sosyal bilimsel literatüre oldukça önemli bir katkı sağlayacaktır. Öncelikle, bu alanda yapılan kapsamlı ilk sistematik literatür analizi olması hasebiyle, Türk sosyal bilimsel yazınının, yapay zekâ gibi geleceğin toplumsal süreçlerini köklü bir şekilde dönüştürme potansiyeli olan bir olguya hangi bakış açılarıyla baktığının ve bu yazında hangi alanlarda çalışmaların yapıldığı ve hangi alanlarda görece daha az durulduğunun tespit edilmesi literatüre büyük katkılar sağlayacaktır. İkincil olarak, Türkiye’de konu üzerinde çalışmalar yapan sosyal bilimcilerin oluşturduğu araştırma ağları (research network) ve bilim insanlarının Türkiye’de hangi kurumlarda çalıştığı, coğrafi dağılımı gibi göstergeleri tespit etmek, Türkiye’de kurumsal sosyal bilimler analizleri için büyük katkılar sağlayacaktır. Çalışmanın, sonuç kısmında bahsedilecek öneriler, Türkiye’de sosyal bilim çalışmalarının, yapay zekânın toplumsal süreçlerini daha geniş noktada kavranması açısından elzem olduğu düşünülmektedir.

Bu makale dört ana bölümden oluşmaktadır. Bir sonraki bölüm, araştırmaya konu olan verilerin toplanma, düzenlenme ve analiz edilme süreçlerini içeren Yöntem bölümü gelmektedir. Ardından, bulgular kısmı, öncelikle yıllara göre çalışma sayıları, bu alanda yapılan çalışmaların dili gibi tanımlayıcı istatistikler ile başlayıp, ardından daha detaylı bir şekilde network analizleri ve semantic analizlerin bulgularını içermektedir. Sonuç kısmında, makale kapsamında yapılan araştırmaların, sosyal bilimsel literatür için hangi anlamları oluşturduğu ve literatürde boşluk olarak kalan kısımların neler olduğu belirtecek öneriler içermektedir.

2. Yöntem

Bu bölümde veri setine erişimin nasıl sağlandığı, analizler yapılmadan önce veri seti üzerinde yapılan değişiklikler ve veri temizleme işlemleri gibi işlemlerin ardından araştırma kapsamında çalışmaların yıllara göre eğilimlerinin nasıl oluşturulduğu, araştırmacıların Türkiye haritası üzerindeki coğrafi dağılımının nasıl hesaplandığı, araştırmacı ağlarının ve bu anlamda yapılan çalışmaların LDA ve NLP doğal dil işleme yöntemi nasıl analiz edildiğine yönelik bilgiler verilecektir.

2.1. Verisetine Erişim ve Kapsam

Bu çalışmanın verasetini başlık, özet veya anahtar kelimelerinde 'yapay zekâ' ifadesi geçen ve 2021-2024 yılları arasında Dergipark veri tabanında yer alan sosyal bilimler dergilerinde yayımlanan 795 makale oluşturmaktadır. Dışa aktarılan veri seti, Makale Başlığı, Yazar Bilgileri, Anahtar Kelimeler, Dergi Adı, Özet, Sayfa Aralığı ve Yazar Detayı bilgilerini içermektedir. Kullanılacak verilerin ham versiyonları Dergipark internet veri tabanından alınmıştır. Dergipark internet sitesinin kullanıcılara arama verilerini dışarı aktarma seçeneği kullanılarak, “yapay zekâ” arama terimine ait çalışmalar bazı filtrelendirmelerden geçirilmiştir.

Çıkan sonuçlar arasında, öncelikle 2021 ila 2024 yılları arasındaki çalışmalar seçilmiştir. Bunun temel nedeni, 2021 yılının yapay zekâ ve büyük dil modelleri açısından toplumsal etkilerin gözle görülür biçimde arttığı bir dönemin başlangıcı olmasıdır. Örneğin, OpenAI tarafından geliştirilen GPT-3 modeli 2020 yılında tanıtılmış, ancak geniş kullanıcı kitlesine erişimi ve toplumsal etkileşimleri esasen 2021 yılında yoğunlaşmıştır (Brown et al., 2020). Aynı şekilde Microsoft ve NVIDIA'nın ortaklaşa geliştirdiği Megatron-Turing Natural Language Generation (MT-NLG) modeli 2021'de duyurulmuş ve dil modellemelerinde önemli bir ilerlemeye işaret etmiştir (Smith et al., 2022). Bu gelişmeler, yapay zekâ

teknolojilerinin akademik, ekonomik ve kültürel alanlarda daha görünür hale gelmesine zemin hazırlamıştır. Daha geçerli bir seçim yapmak adına, dergilerin amaç ve kapsamlarına bakılarak, Fen Bilimleri ve Mühendislik gibi alanlarda yayın yapan dergiler dışarıya çıkartılmış ve sadece sosyal bilimler dergilerine odaklanılmıştır.

2.2. Veri Temizliği

Bütün analizler, R isimli programlama dilinin farklı kütüphaneleri kullanılarak yapılmıştır. Ancak analizlere başlamadan önce, veri seti üzerinde bazı temizlemeler ve düzenlemeler yapılmıştır. Öncelikle, veriseti içerisinde bazı çalışmaların birden fazla defa yinelenmeler ile oluşturulduğu görüldü. Bu anlamda, öncelikle `unique()` code fonksiyonu sayesinde her anlamıyla eşsiz olan makale isimlerinin tek defa analizlere girmesi sağlandı. Ardından, veri setindeki sütun başlıklarının isimleri değiştirilip, daha tutarlı ve anlaşılması kolay hale getirilecek bir şekilde yeniden adlandırılmıştır. Devamında, veri seti içerisinde bazı maddelerde (örneğin Makale Yılı ya da sayfa aralığı) gibi verilerin eksik olduğu gözlemlendi. Öncelikle eksik değerlerin olan çalışmalara gidip manuel olarak eksik değerler ile doldurulmuştur. Manuel olarak bulunamayan değerlere ise, eksik veri içeren satır veya sütunlar belirlenip, varsayılan (NA) değerleriyle değiştirilmiştir. Ek olarak, çalışmaların yayınlanma tarihlerinin yazımının farklı formatlarda (gg.aa.yyyy ya da yyyy.aa.gg gibi) olduğu ve bununda özellikle zaman serisi (time series) analizlerinde sorunlara neden olacağı düşünülerek, makale tarihi sütunu tek tipleştirilmiştir. Aynı şekilde, yazar isimlerinin farklı formatlarda olduğu tespit edilince, R dilinin `gsub()` ve `tolower()` kullanılarak, istenmeyen karakterler değiştirilmiş ve küçük harflere dönüştürülmüştür. Aynı fonksiyonlar kullanarak, makale başlığı, dergi isimleri gibi değerlerde standartlaştırılmıştır.

Veriseti içerisindeki özet satırlarında Türkçe ve İngilizce özetler [TR] ve [EN] etiketleri ile birarada bulunmaktaydı. Aynı satır ve sütunda farklı dillerin bulunması semantik analizler açısından zorluk çıkarabileceği sebebiyle, `grep()` ve `ifelse()` fonksiyonları aracılığıyla çok dilli alanlardan (örneğin Türkçe ve İngilizce başlıklar) gelen verileri ayrı sütunlara ayırma veya birleştirme işlemi yapılmıştır. Ayrıca, anahtar sözcükleri ayrı terimlere ayırıp alakasız veya gereksiz olanlar kaldırılmıştır. Devamında, ilgisiz girdiler kaldırılmış ve metin Türkçe karakterleri işleyecek şekilde düzgün bir şekilde yeniden kodlanmıştır.

2.3. Araştırma Eğilimlerinin Hesaplanması

Bu araştırma kapsamında, araştırma makalelerinde en sık kullanılan anahtar kelimeler arasındaki ilişkileri belirlenmiş ve görselleştirilmiştir. Bu bağlamda belirli terimlerin birlikte anılma sıklığını ölçerek aralarındaki ilişkiyi ortaya koyan bir yöntem olan eş-görülme analizi (co-occurrence analysis) yöntemi kullanılmıştır. Anahtar kelimeler temizlendikten sonra, kelime çiftleri (keyword pairs) oluşturulmuş ve gürültüyü (noise) azaltmak ve anlamlı eğilimlere ulaşmak için en sık kullanılan 88 anahtar kelime seçilmiştir. Veriler seyrek matris aracılığıyla analiz edildikten sonra, chord diagram (kordon diyagramı) aracılığıyla görselleştirilmiştir.

2.4. Araştırmacıların Coğrafi Dağılımının Oluşturulması

Çalışmanın amaçlarından bir tanesinin de konu üzerinde çalışmalar yapan araştırmacı/akademisyenlerin Türkiye haritası üzerinde göstermektir. Bu amaçla, öncelikle, yazım hataları, özel karakterler veya biçimlendirme farklılıkları gibi tutarsızlıklara rağmen üniversite adlarını veri kümeleri arasında hizalamak için bulanık eşleştirme (fuzzy matching) yöntemi uygulanmıştır. Bu amaçla, Dergipark üzerinden edinilen veri setinin yanında, Türkiye'deki üniversitelerin isimleri, bulundukları şehirler ve koordinatları (enlem boylam şeklinde) içeren bir veri seti oluşturulmuştur. Bu iki veri kümesi kullanılarak, doğru veri entegrasyonunu sağlamak için üniversite adları temizlenip, normalleştirilmiş ve bulanık mantık aracılığıyla eşleştirilmiştir. Bu yaklaşım, Türkçe karakterler, boşluk ve büyük/küçük harf duyarlılığından kaynaklanan zorlukları ele alarak metinde tutarlılık sağlamıştır. Bulanık eşleştirme, Jaro-Winkler benzerlik yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiş ve tanımlanmış bir benzerlik eşiğiyle yaklaşık eşleşmelere izin verilmiştir.

Sonuçta elde edilen veriseti, üniversitelerden bahsedilme sıklığını hesaplamak için analiz edildi ve kurumlar arası araştırma etkinliği kalıpları ortaya çıkarılmıştır. Türkiye'deki araştırma faaliyetlerinin coğrafi dağılımını görselleştirmek için mekansal analiz ve gelişmiş veri görselleştirme teknikleri birleştirildi. Temel

harita olarak bir Türkiye şekil dosyası ve enlem, boylam ve üniversite adlarını içeren bir veri kümesi kullanarak, bölgeler geneline araştırma yoğunluğunu vurgulamak için bir baloncuk haritası geliştirilmiştir. Coğrafi dağılım haritasının, baloncuk boyutlarının frekansla orantılı olduğu ve Türkiye'nin yüksek çözünürlüklü bir temel haritasının üzerine yerleştirilmesi sağlanmıştır. Yorumlanabilirliği artırmak için coğrafi bağlam için OpenStreetMap (OSM) döşemeleri eklenmiştir. Yüksek çözünürlüklü bir görüntü olarak kaydedilen son harita Türkiye geneline araştırma yoğunluğunu sunar hale getirilmiştir.

2.5. Araştırmacı Ağlarının Oluşturulması

Çalışmanın temel amaçlarından bir tanesi de bu konu üzerinde ortak yazarlık yapan araştırmacıların analiz edilmesi ve bir ağ grafiği (network graph) şeklinde göstermek. Bu amaç doğrultusunda, veriler temizlendikten sonra, ortak yazarlar bireysel isimlere bölündü ve iş birliklerini temsil eden bir kenar listesi (edge list) oluşturmak için tüm olası çiftler oluşturulmuştur.

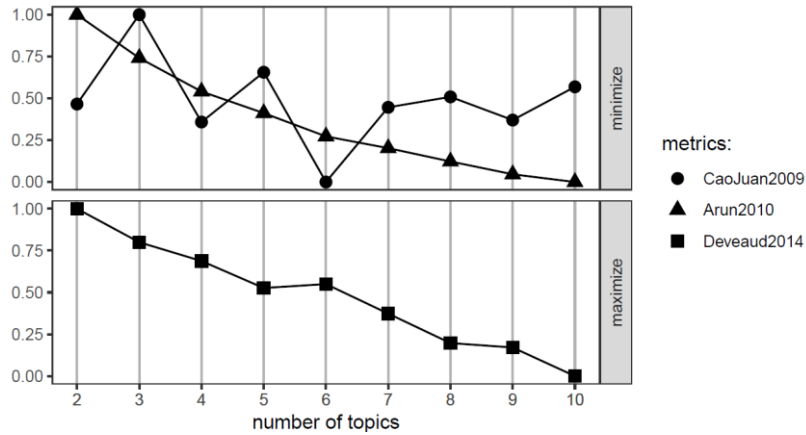
Topluluk yapılarının belirlenmesi Louvain algoritması tarafından gerçekleştirilmiş ve odaklanmış görselleştirme için en büyük üç topluluk seçilmiştir. Ağın görselleştirilmesi noktasında düğümler topluluklarına göre farklı renkler ve etiketler ile ayrıştırılması sağlanmıştır. En sık görülen ortak yazarlık çiftlerini belirlemek amacıyla iş birliği sıklıkları hesaplanmış ve ilk 10 araştırma ağı sıralanıp görselleştirilmiştir.

2.6. Semantik Analiz ve Konu Başlığı Modellemesinin Yapılması

Metinsel verilerin sistematik analizi yapmak yapay zekâ bağlamında yapılan araştırmalarda anlamlı kalıpları ve temaları ortaya çıkarmak araştırmamızın temel sorularından bir tanesidir. Bu bağlamda, metinsel verilerin ön işlemini yapmak, kelime yerleştirmeleri oluşturmak ve Latent Dirichlet Association (LDA, Gizil Dirichlet Tahsisi) yoluyla konu modellemesi uygulamak için gelişmiş doğal dil işleme (NLP) tekniklerini kullanılmıştır. Bu yöntemleri birleştirerek, araştırma metinleri içindeki temel yapılar belirlenmiş ve yorumlanabilir ve anlamsal olarak tutarlı temaları ortaya çıkartılmıştır.

Metindeki kelimeler arasındaki anlamsal ilişkileri temsili kapsamlı bir şekilde ortaya çıkarmak için, öncelikle çalışmaların özet kısımları İngilizceye çevrilmiş ardından kelime gömümleri (word embeddings) listesi oluşturularak LDA analizi başlatılmıştır. Kelimeleri düşük boyutlu vektörler olarak haritalayan bu teknik, doğrudan kelime kökenlerine odaklanmaktan ziyade, kelimelerin anlamlarına odaklanıp onları yanyana getirmemizi sağlar. Örneğin, “öğrenci” ve “kalem” kelimelerinin etimolojik kökenlerinin farklılıklarına rağmen, semantik/anlamsal olarak onların yakın olduğunu tespit edip, birlikte gömümlerini (embedding) sağlamıştır. Böylece, gizil konu başlığı analizi yapmamızı, konu üzerinde odaklanan çalışmaların hangi anlamsal ilişkilerden oluştuğunun haritalanmasını sağlamıştır.

Haritalama yapmadan önce, önemli bir nokta, veri setimizdeki anlamlı kelime gömümlerinin kaç başlıkta toplanacağı konusudur. Optimum konu başlığı sayısını belirlemek için, literatürde en yaygın kullanılan üç teknik CaoJuan (2009), Arun (2010) ve Deveaud (2014) birleştirilip ortak bir analiz yapılmıştır.

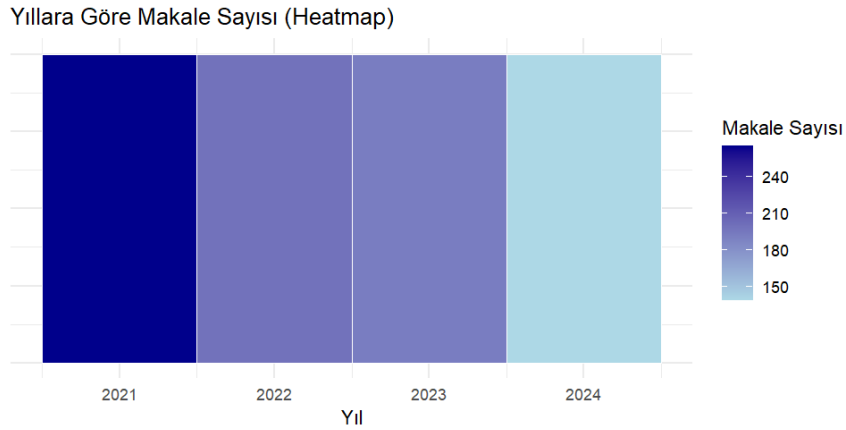

Grafik 1. Optimum Konu Başlığının Belirlenmesi

Yapılan hesaplamalar sonucunda anlamsal analiz ve konu modelleme için 4 konu başlığı kullanılmasının ideal, optimum olduğu kanısına ulaşılmıştır. Grafikte görüldüğü üzere, dört konu başlığı kullanıldığında CaoJuan2009 ve Arun2010 metriklerinin makul derecede düşük değerlere ulaştığını, Deveaud2014 metriklerinin ise yüksek bir tutarlılık puanı gösterdiğini göstermektedir. Bu denge, dört konunun konu ayrımı ve yorumlanabilirlik arasında en iyi uzlaşmayı sağladığını göstermektedir. Dört adet konu başlığının kullanılması sayesinde, aşırı genellemeden kaçınılmış ama aynı zamanda veri kümesindeki konuların tamamını gösteren sağlam ve anlaşılır bir model oluşması sağlanmıştır.

3. Bulgular

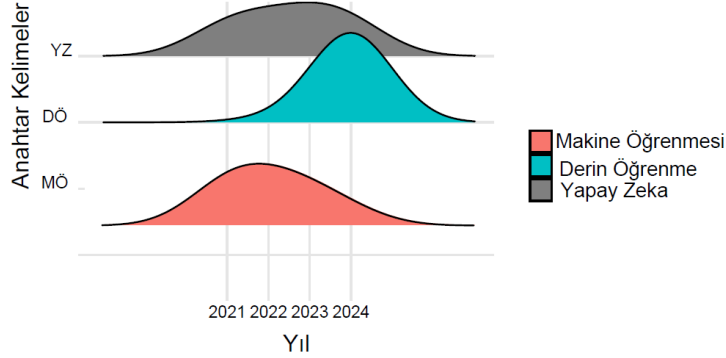
Öncelikle Dergipark sistemi üzerinde yapay zekâ konusu üzerine yapılan çalışmaların yazıldığı dillere bakıldığında veri setimizi oluşturan 795 çalışmanın 734'ünün Türkçe dilinde, geriye kalan 61'nin ise İngilizce dilinde yazıldığı görülmektedir. Bu durum da yapılan çalışmaların yaklaşık %92'sinin Türkçe ve %8'nin İngilizce dilinde yazıldığını göstermektedir. Dolayısıyla, yapılan çalışmaların neredeyse tamamına yakınının Türkçe dilinde yapıldığı görülmektedir. Bu sonuç, yapay zekâ konulu araştırmaların ağırlıklı olarak ulusal düzeyde yürütüldüğünü, uluslararası akademik camiaya henüz yeterli ölçüde entegre olunamadığını göstermektedir. İngilizce yayın oranının düşük olması, Türkiye'deki yapay zekâ araştırmalarının uluslararası görünürlüğünün sınırlı olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca, Türkçe yazılan makalelerin uluslararası atıf alma potansiyelinin de daha düşük olabileceği şeklinde de yorumlanabilir. Çalışmaların yıllara bağlı olarak analizine baktığımızda, daha ilginç bir tablo karşı karşıya kalınmaktadır. Yıllara bağlı olarak, yapay zekâ üzerine yapılan sosyal bilimsel çalışmalarda düzenli bir düşüş olduğu görülmektedir.

Grafik 2. Yıllara Göre Çalışma Sayısı Değişimleri

Grafik 2'de görüldüğü üzere, 2021 yılında yapılan çalışma sayısı 265 iken, 2022'de 199'a düşmüş, 2023 de 192 ve 2024'te ise 139 da kaldığı görülmüştür. Bu durumun nedeninin veri setimizle açıklanamayacak kadar karmaşık olduğunu bilmekle birlikte, bu durum teknolojik gelişmelerin hızlı doğasına sosyal bilimlerin ayak uydurmasının zorluğu ile yorumlanabilir. Yapay zekâ yeniliklerinin zaman çizelgesi, artık daha kısa zaman dilimlerine dönüşmüştür. Yapımı yıllar sürmesi beklenen gelişmeler bile, artık haftalar hatta günler içinde yapıp üzerine daha farklı gelişmeler eklenmektedir. Dolayısıyla, Madianou ve Miller'in (2011) ifadesiyle, teknolojinin bu hızlı doğası karşısında, sosyal bilimciler "...sanki sürekli hızla hareket eden bir hedefi kovalar gibi görünürler" (2011, s.7, çeviri ve vurgu bana ait). Bu bağlamda, sadece 2025 yılı içerisindeki en büyük gelişmelere bile bakacak olursak, en yaygın dil modellerinden olan ChatGPT Mayıs 2024 de 4o modelini duyurmuş ve bu modeli, o tarihe kadar olmayan fotoğraf okuma ve sesli komut özellikleri sebebiyle 'tarihsel bir devrim' olarak adlandırılmıştı. Ancak, bu devrim bile Aralık 2024 tarihinde yine OpenAI şirketinin daha gelişmiş bir dil modeli olan o1'i piyasaya sürmesiyle kısa bir sürede eskimiştir. Dolayısıyla, bu derece kritik gelişmelerin altı ay gibi kısa sürelerde gelişmiş olması, YZ teknolojilerine farklı bakış açılarından bakacak olan sosyal bilim araştırmalarını da geride bırakması oldukça muhtemeldir.

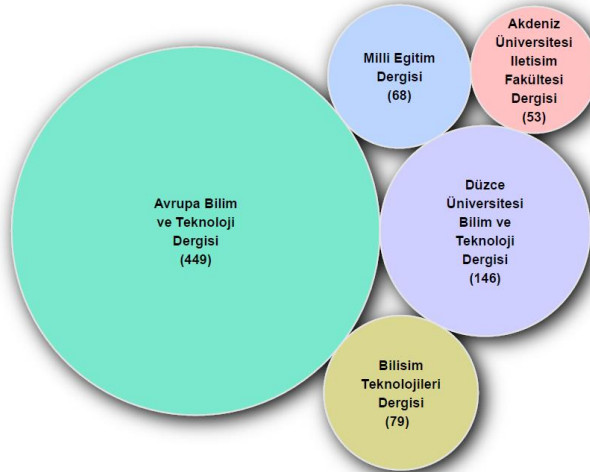
3.1. Çalışmalardaki Anahtar Kavramların Yıllara Göre Değişimi

Grafik 3. Anahtar Kelimelerin Yıllara Göre Değişimi

Araştırma kapsamında incelenen çalışmaların anahtar kavramları (key words) üzerinde, doğal dil işleme yöntemi ile çalışmaların temel odak noktaları analiz edilmiş ve ilk etapta üç ana başlığın veri setini şekillendirdiği görülmüştür. Bunlar, Yapay Zekâ, Derin Öğrenme ve Makine Öğrenmesi konseptleridir. Grafikte görüldüğü üzere, bu üç konu başlığı altında 2021 ve 2024 yılları arasında değişimi önemini gösterilmektedir. Makine Öğrenmesi, çalışmaları (2021-2022) zirveye ulaşmış, ardından düşüş trendine girdiği görülmektedir. Derin Öğrenme ise 2022'den sonra ivme kazanarak 2023 civarında zirveye ulaşmıştır. Dolayısıyla, son yıllarda makine öğrenmesi konseptinden (machine learning) derin öğrenmeye (deep learning) bir evrilme olduğu söylenebilir. Buna karşılık yapay zekâ ise istikrarlı bir şekilde varlığını sürdürmüş, 2023-2024'te hafif bir zirveye ulaşmış ve bu da yapay zekânın daha geniş kavramsal ve disiplinlerarası yönlerine olan ilginin sürdüğü şeklinde yorumlanabilir. Dolayısıyla, bu eğilimler, yapay zekâ araştırmalarının dinamik doğasını ve zaman içinde değişen önceliklerini vurgulamaktadır.

3.2. Yapılan Çalışmaların Dergiler Bazında Analizi

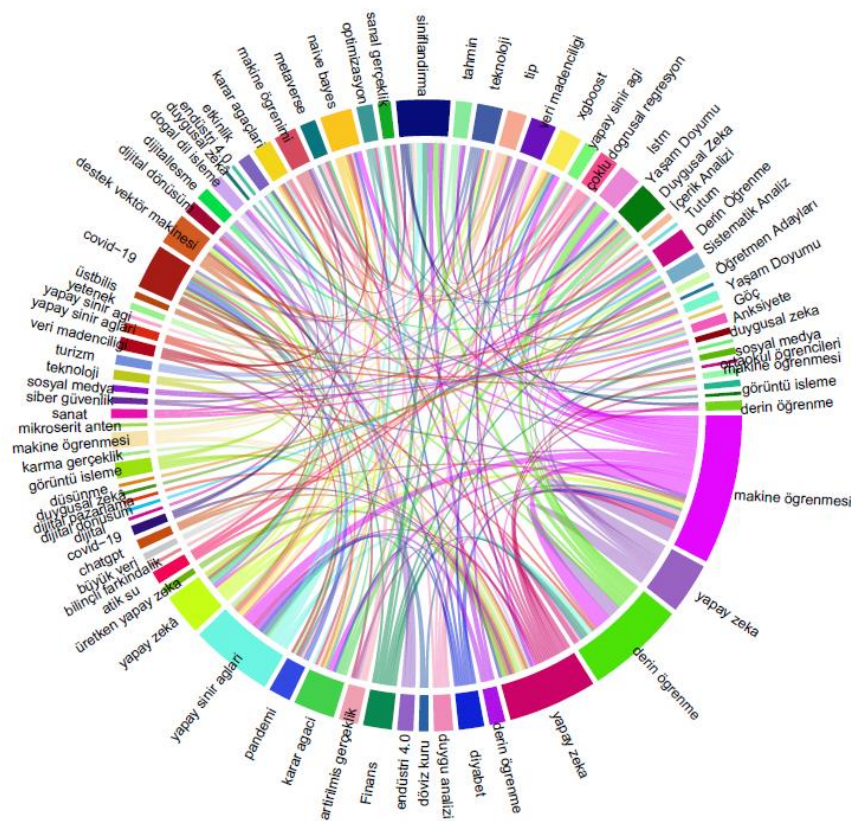
Grafik 4. En Sık Yayınlanan Dergiler

Ayrıca, yapılan çalışmaların dergiler bazında analizi yapılmıştır. Veri seti üzerinde öncelikli olan veri işleme teknikleri uygulanmış, eksik ya da hatalı verisi olan çalışmalar veri işleme tekniği ile analiz edilebilir doğru formatlarına dönüştürülmüştür. Analiz sonuçlarında, yapay zekâ konusu üzerinde Dergipark veri tabanında yayınlanan çalışmaların frekansları belirlenmiştir. Grafik'te en fazla yayın yapılan ilk 5 dergi yayın değerlerine göre daire oluşumu (circular packing) şeklinde çizilmiştir. Grafikten de görüldüğü üzere, en

fazla yayın Avrupa Bilişim ve Teknoloji Dergisi'nde yayınlanmıştır (n=449). Bu dergiyi, sırasıyla, Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi, Bilişim Teknolojileri Dergisi, Milli Eğitim Dergisi izlemiştir. Bu sonuç, özellikle Avrupa Bilişim ve Teknoloji Dergisi'nin bilişim ve teknoloji alanlarına odaklanan bir yayın politikası izlemesi ve yapay zekâ gibi yeni teknolojik gelişmelere açık olması ile açıklanabilir. Benzer şekilde, Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi ile Bilişim Teknolojileri Dergisi de ilgi alanlarına bilgi teknolojileri ve yapay zekâ uygulamalarını dahil ettiklerinden bu alanda daha fazla yayına verdikleri düşünülmektedir.

3.3. Disiplinler-arasılık Analizi

Yapay zekâ temelinde yapılan çalışmalar doğasında interdisipliner bir özelliğe sahip olduğu düşünüldüğünde, bu tema altında yapılan çalışmaların hangi konseptlerle yapıldığını analiz etmek büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda, grafikte görülen akor diyagramı, bir Dergipark 'tan alınan veri setindeki çeşitli terimler arasındaki birlikteliği ve ilişkileri göstererek, yapay zekâ araştırmalarının ve uygulamalarının disiplinler arası doğasını göstermek amacıyla oluşturulmuştur. Grafik, Gu (2014)'ün R programı üzerinde oluşturduğu, circlyze kütüphanesi aracılığıyla oluşturulmuştur.

Grafik 5. Birlikte Çalışılan Kavramların Analizi

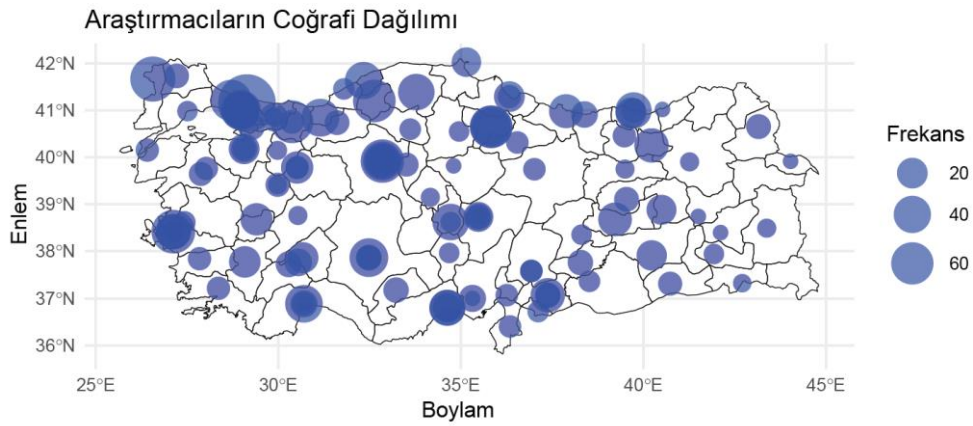
Akor grafiğinden görüldüğü üzere, "Öğretmen Memnuniyeti" ve "Öğrenci Memnuniyeti" gibi eğitimle ilgili terimler, eğitim sonuçlarını iyileştirmek için YZ araçlarının kullanılabileceğini çalışmalara işaret etmektedir. Benzer şekilde, YZ'nın tıp alanındaki uzmanlaşmış uygulamaları da grafik üzerinde dikkat çekicidir. Yapay zekâ, makine öğrenimi ve derin öğrenme terimleri, teşhis, tıbbi görüntüleme ve sağlık araştırmalarındaki rollerini açıkça göstermektedir. Ayrıca, sosyal medya ile duygusal zekâ ve siber güvenlik arasındaki bağlantılar, YZ'nın hem bir veri kaynağı hem de bir uygulama alanı olarak disiplinlerarası etkisini

¹ 2024 yılından itibaren, söz konusu dergi DergiPark sisteminden çıkarılmış ve bu sistem üzerinden yeni makale alımı kapatılmıştır.

yansıtmaktadır. Finans ve Endüstri 4.0 bağlamında ise YZ ve makine öğrenimi, teknolojik yenilikler yoluyla ekonomik ve endüstriyel dönüşümler için çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Aynı zamanda, turizm, eğitim ve duygusal zekâ gibi sosyal bilimlere yönelik terimlerin dahil edilmesi, YZ'nın sosyal bilimler ve beşeri bilimlerdeki etkisinin arttığını göstermektedir. Bu disiplinlerarası bağlar, YZ teknolojilerinin toplumsal etkilerini anlamak ve ele almak için alanlar arası iş birliğinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

3.4. Araştırmacıların Coğrafi Dağılımı

Grafik 6, 2021-2024 yılları arasında yapay zekâ üzerine Dergipark sisteminde çalışması (yada çalışmaları olan) araştırmacıların Türkiye genelindeki coğrafi dağılımını temsil etmekte ve mavi dairelerin boyutları, her bölgedeki araştırmacıların yayınladığı çalışma yoğunluğunu göstermektedir. Haritadaki eksenler, Türkiye'nin enlem ve boylamına karşılık gelmekte olup, araştırma faaliyetlerinin yoğunlaştığı yerlerin görsel bir haritasını sunmaktadır.

Grafik 6. Araştırmaların Türkiye Haritası Üzerinde Dağılımı

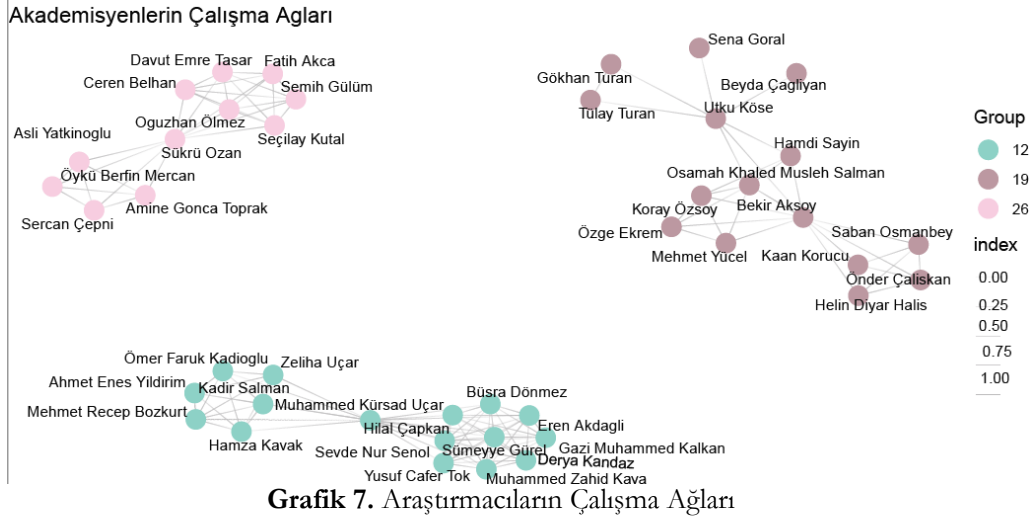
Grafikten görüldüğü üzere, en yüksek araştırmacı yoğunluğunun İstanbul, Ankara ve İzmir gibi metropol alanlarda olduğu gözlemlenmiştir. Bu şehirlerin, önemli akademik ve ekonomik merkezler olarak çok sayıda üniversiteye, araştırma kurumuna ve inovasyon merkezine ev sahipliği yapması bu durumu daha açıklanabilir kılmaktadır. Ayrıca, Bursa, Konya ve Gaziantep gibi şehirlerde de dikkate değer yoğunluklar tespit edilmiştir; bu durum, bu şehirlerin bölgesel araştırma merkezleri olarak artan önemini yansıtmaktadır.

Bölgesel düzeyde, Marmara Bölgesi, özellikle İstanbul ve çevresinde, araştırmacıların en yoğun kümelenmesini göstermektedir. Bu yoğunluk, bölgenin kurumsal kaynaklarının zenginliği ve ekonomik ile eğitimsel bir güç merkezi olarak oynadığı rol ile ilişkilendirilebilir. Orta Anadolu, Ankara'nın liderliği ile, ülkenin idari ve akademik merkezi olarak statüsünü yansıtan yüksek bir araştırmacı yoğunluğu sergilemektedir. Ege ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ise bazı şehirlerin akademik faaliyette önemli bir rol oynadığı ve orta düzeyde bir yoğunluk gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte, özellikle Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz illeri, genellikle seyrek araştırmacı yoğunluğu göstermektedir. Bu durum, sınırlı sayıda üniversite, düşük kurumsal kaynaklar ve nüfus yoğunluğundaki farklılıklarla açıklanabilir. Çalışmanın bu bulgusu, Türkiye'de akademik çalışmalarda akademik altyapıya ve araştırma fırsatlarına erişimde eşit olmayan bölgesel dağılımların göstermesi açısından oldukça önem arz etmektedir.

3.5. Araştırmacıların Çalışma Ağları

Araştırmamız bağlamında, Türkiye'de yapay zekâya yönelik sosyal bilimsel çalışmalar yapan araştırmacı ve akademisyenlerin ağ analizinin (network analysis) yapılması da amaçlanmıştır. Bu bağlamda, aşağıdaki grafikte görülen düğümler (nodes), farklı iş birliği topluluklarını veya tematik araştırma gruplarını temsil

eden kümelerle göre renk kodlanmıştır (Grup 12, Grup 19 ve Grup 26). Düğümlerin boyutu ve bağlantıların yoğunluğu, bireysel ve grup düzeyindeki iş birliği dinamiklerinin detaylarını sunmaktadır.

Araştırmamız bağlamında, Türkiye’de yapay zekâya yönelik sosyal bilimsel çalışmalar yapan araştırmacı ve akademisyenlerin ağ analizinin (network analysis) yapılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, yukarıdaki grafikte görülen düğümler, farklı iş birliği topluluklarını veya tematik araştırma gruplarını temsil eden kümelerle göre farklı renklerde kodlanmıştır (Grup 12, Grup 19 ve Grup 26). Düğümlerin boyutu ve bağlantıların yoğunluğu, bireysel ve grup düzeyindeki iş birliği dinamiklerinin detaylarını sunmaktadır.

Grafikten de görüldüğü üzere, akademik iş birliği ağı, üç ana kümeyle karakterize edilmiştir: Grup 19 (pembe küme), Grup 12 (yeşil küme) ve Grup 26 (kahverengi küme). Pembe küme, sık bağlantılı düğümleriyle en yoğun iş birliğine sahip küme olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, grup içindeki iş birliğinin güçlü bir şekilde merkezileştiğini ve araştırmacılar arasında ortak projelere yüksek bir odaklanma olduğunu göstermektedir. Yeşil ağ kümesinde ise, daha az sık karşılıklı bağlantıya sahip bir ağ ve alt kümelerden oluşan daha dağınık bir yapı görülmektedir. Bu, disiplinler arası veya daha bağımsız iş birliklerinin olduğunu göstermektedir. Kahverengi renkli kümede ise orta derecede bağlantıya sahip bir yapı sunmakta ve grup içinde merkezi birkaç figürün etrafında şekillenen bir iş birliği yoğunluğunu yansıtmaktadır.

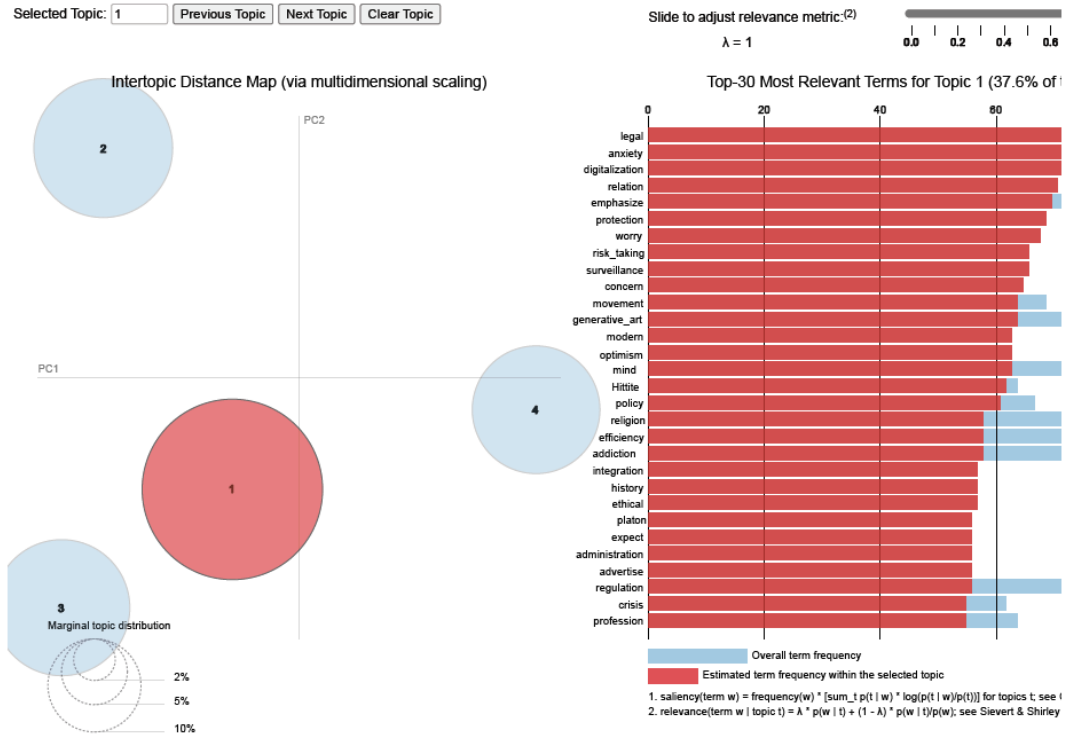
Ayrıca belirli yazarlar ağı merkezi noktalarında yer almakta ve grupları içinde iş birliğini yönlendiren lider veya etkili araştırmacılar olarak öne çıkmaktadır. Grup 19’da Semih Gülüm (örn., bkz., Kaya vd., 2022; Gülüm vd., 2023) ve Şükrü Ozan (örn., bkz., Taşar vd., 2021; Ozan vd., 2021; Çepni vd., 2023), bu akademik çalışmalarda broker rolünü üstlenen, merkezi figürler olarak dikkat çekmektedir. Grup 12’de Hilal Çapkan (örn., bkz., Çapkan vd., 2022) ve Yusuf Cafer Tok (örn., bkz., Kalkan vd., 2022), iş birliği ağlarında liderlik eden önemli aktörler olarak tanımlanmıştır. Grup 26’da ise Sena Goral (örn.,bkz., Göral ve Köse, 2021, 2022) ve Hamdi Sayın (örn., bkz., Aksoy vd., 2023; Sayın, vd., 2023a; 2023b) , gruplarındaki diğer üyeleri etkileyen merkezi pozisyonlara sahiptir. Ancak, genel bir yorum yapmak gerekirse, ağ kümeleri arası bağlantıların sınırlı olduğu ve iş birliğinin büyük ölçüde bireysel kümeler içinde gerçekleştiği görülmektedir. Ancak, Utku Köse (pembe-kahverengi sınırı) (örn., bkz., Kose ve Mahmood, 2021; Kose vd., 2024; Koçaslan vd., 2023) ve Hamza Kavak (yeşil küme) (örn., bkz., Yıldırım vd., 2021) gibi köprü oluşturan bireyler, gruplar arası etkileşimleri kolaylaştıran önemli bağlantı noktalarıdır. Bu yazarlar, farklı gruplar arasında bilgi akışı ve iş birliğini teşvik etmek için kritik bir rol üstlendiği görülmektedir.

Bu bağlamda, gruplar içindeki sıkı kümelenme, akademik iş birliklerinin genellikle paylaşılan araştırma ilgi alanları, profesyonel ağlar veya örgütsel yapılar tarafından şekillendirildiğini göstermektedir. Her grupta merkezi konumda bulunan bireyler, araştırma projelerini yönlendiren ve grup uyumunu koruyan liderler veya kapıcılar olarak kritik bir rol oynamaktadır. Öte yandan, gruplar arasındaki sınırlı bağlantılar,

disiplinler arası ve kurumlar arası iş birliği eksikliğine işaret etmekte ve sosyal bilimlerde yapay zeka konusunda daha fazla disiplinler arası çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

3.6. Örtük Temaların ve Konu Başlıklarının LDA Analizi

Veri setimizde bulunan ve 795 araştırma makalesinden oluşan veri setlerinin, özet bölümlerinden yararlanarak hangi alanlarda ve hangi temalarda çalışmaların yoğunlaştığını göstermek adına, LDA Latent Dirichlet Allocation semantik analiz yöntemi uygulanmıştır. Bu metodun kullanılmasının temel sebebi Latent Dirichlet Allocation (LDA) tekniğinin, büyük ölçekli metin veri setlerini otomatik olarak işlemesine olanak tanınması ve manuel analizle mümkün olmayan gizli temaları sistematik bir şekilde ortaya çıkarmasından gelir (Blei et al., 2003). LDA yöntemi, literatürde metin analizi için standartlaştırılmış bir yöntem olarak önemli bir yer edinmiştir. İlk olarak, bu yöntem metin analizi çalışmalarında sistematik bir çerçeve sunmuş ve araştırmacılara yapılandırılmamış metinlerden tematik anlam çıkarma olanağı sağlamıştır (Blei et al., 2003). Bu, özellikle metinlerin içeriklerini analiz etmek ve araştırma trendlerini ortaya çıkarmak gibi sosyal bilimlerde büyük bir dönüşüme yol açmıştır.

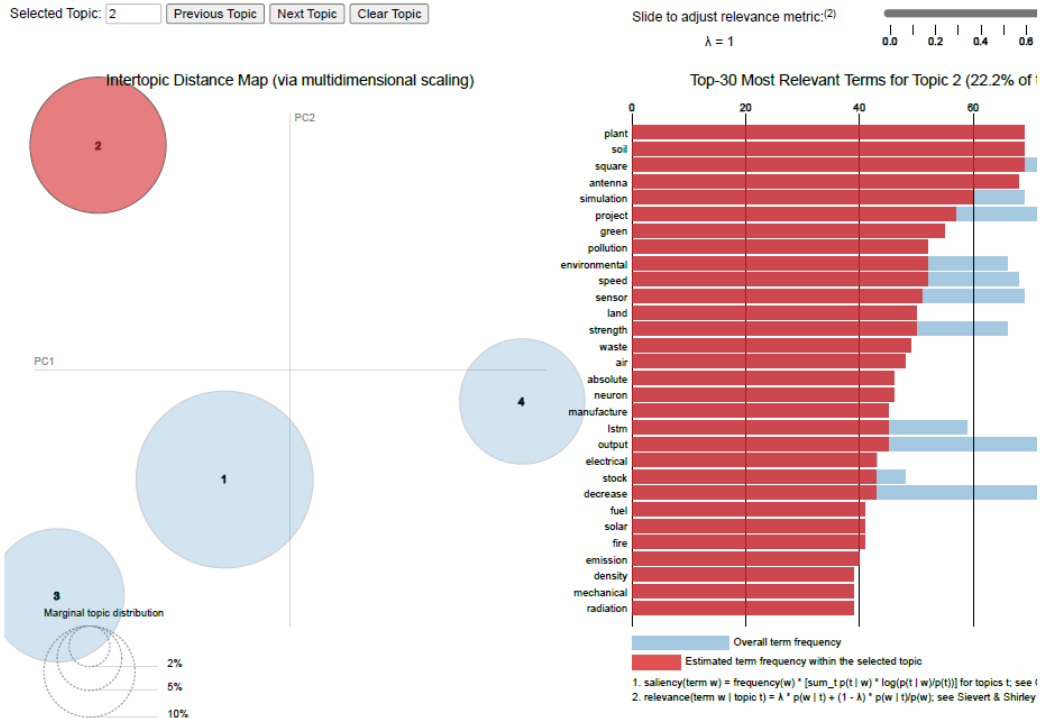
Grafik 8. Birinci Konu Başlığı ve Kelime Frekansları

Grafik 8’de görüldüğü gibi, Konu 1 için en ilgili terimler, yapay zekânın toplumsal ve etik etkilerine önemli bir odaklanma olduğunu göstermektedir. Dijitalleşme ve gözetim gibi terimler, gizlilik ve yapay zekânın getirdiği toplumsal dönüşümler hakkındaki endişelere işaret etmektedir. Legal yani yasal kelimesi, yapay zekânın getirdiği toplumsal dönüşümlere karşı düzenlemelere yapılan çalışmaları vurgulamaktadır. Bu bağlamda, veri seti içerisinde, yapay zekânın cezai sorumluluğunun olup olmadığı (bkz. Köken, 2021) ve bürokraside yapay zekânın kullanımı (bkz. Hergüner, 2024) gibi alanlarda öncül çalışmalara işaret etmektedir. Ayrıca, robotik teknolojilerin cezai sorumluluğu gibi tartışmalar da çalışmaları şekillendirmiştir.

Etik, koruma ve risk alma terimlerinin dahil edilmesi, YZ teknolojileriyle ilişkili etik zorluklar ve riskler hakkında devam eden tartışmaları vurgular. Bu bağlamda, Kayacan ve Baysal (2023)’in büyük veri (big data) bağlamında etik ve mahremiyet (bkz., Tanışık ve Bal, 2024; Yılmaz 2023) tartışmalarına olan katkısı

güzel bir örnektir. Ayrıca, üretken sanat (generative_art) ve modern sanat gibi terimler, YZ'nın yaratıcı uygulamalarına ve kültürel üretimdeki rolüne olan ilgiyi göstermektedir. Bu bağlamda Uzun ve diğerlerinin (2021) kültür ve sanat bağlamında yapay zekânın getirdiği değişikliklere vurgu yaptığı çalışması ve Ertürk ve Üzümcü'nün (2022) sanat eğitimi derslerinde yapay zekânın farklı bir perspektif sunacağını belirtmeleri sanat eğitimi ve yapay zekâ anlamında yeni tartışma alanlarının ortaya çıktığını göstermektedir (ayrıca bkz. Kayahan vd., 2022). Buna ek olarak, sinemada yapay zekâ (Yetkiner ve Özdemir, 2022) ve reklam metinlerinde fikir oluşturma (Bir ve Aksu, 2024) ve senaryo yazımında yapay zekâ kullanımı (Aydemir ve Fetah, 2023) da bu çalışmalara örnek olarak gösterilebilir.

Ek olarak, politika ve düzenleme terimleri, YZ'nın etkisini yasal çerçevelerin önemini vurgular. Hukuk alanında, yapay zekâ teknolojilerinin adli teşhis süreçlerinde kullanılması (bkz., Dilber ve Çetin, 2021) ve avukatlık ve ceza hukuku gibi alanlarda bu teknolojilerin nasıl kullanılabileceğini içeren çalışmalar bulunmaktadır (bkz., Geçgin ve Karadal, 2023; Soysal, 2023). Ayrıca, Platon, etik ve din gibi terimlerde etik ve felsefi boyutlar belirgindir ve YZ'ye yönelik ahlaki ve felsefi soruşturmaları içeren disiplinler arası bir yaklaşımı önermektedir (Floridi, 2016). Bu alanlarda ise özellikle Foucaultyen bir bakış açısıyla bakan Topan'ın (2021) biyopolitika üzerine çalışması ve Ayaz ve Ayaz'ın (2021) hipergerçeklik ve simülasyon gibi teoriler bağlamında, post-truth çağı tartışmaları önemlidir. Tarih ve modern gibi terimlerin varlığı, yapay zekânın yalnızca teknik bir perspektiften değil, aynı zamanda daha geniş tarihsel ve kültürel bağlamlarda da incelendiğini göstermektedir.

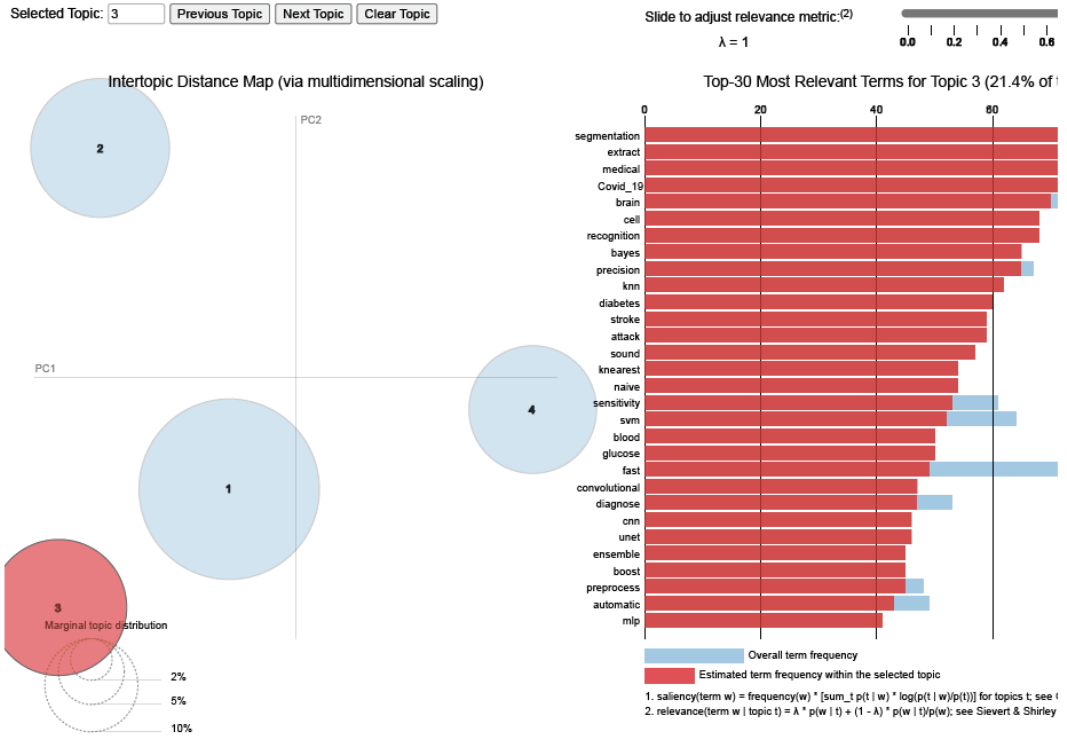

Grafik 9. İkinci Konu Başlığı ve Kelime Frekansları

Konu 2 ile ilişkili terimler, Yapay Zekâ'nın (YZ) çevresel ve teknolojik alanlarda uygulanmasına güçlü bir şekilde odaklanıldığını göstermektedir. İkinci konu başlığı veri setimizin %22,2'sini temsil ettiği görülmektedir. Çalışma kapsamında sadece sosyal bilimler üzerine odaklanan dergiler seçildiği halde, bazı çalışmalar sosyal bilimlerden biraz daha uzaklaştığı görülmektedir. Grafik 9'da belirtildiği üzere, X eksenine en uzak konu başlığı ikinci konudur. Bu başlıkta, bitki, toprak, kirlilik, çevresel, atık ve güneş gibi kelimeler, kirlilik kontrolü, yenilenebilir enerji ve atık yönetimi dahil olmak üzere sürdürülebilirlik zorluklarının ele

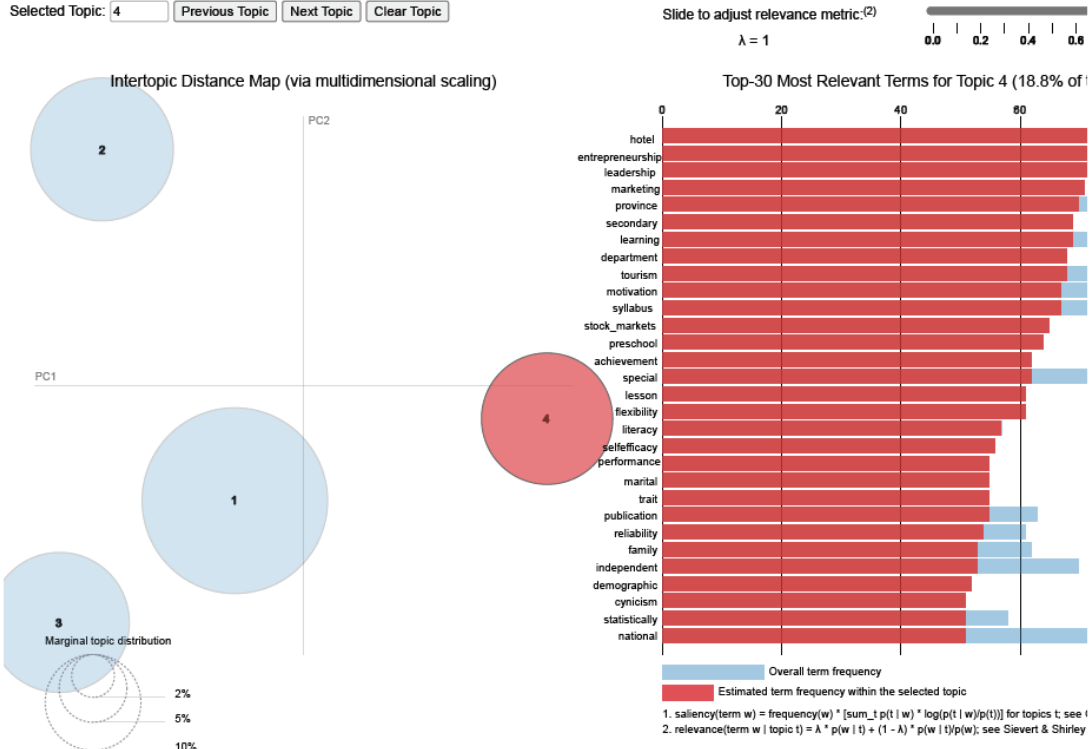
alınmasında YZ'nin kullanımını vurgulamaktadır. Ayrıca, sensör, simülasyon, mekanik ve elektrik gibi terimler, endüstriyel otomasyon ve çevresel izleme üzerinde bir vurgu olduğunu göstermektedir.

Güçlü yönlerine rağmen, Konu 2'de dikkate değer boşluklar bulunmaktadır. Etik ve felsefi boyutları içeren Konu 1'in aksine, Konu 2 daha geniş sosyo-kültürel veya etik çıkarımlara değinmeden ağırlıklı olarak teknik ve çevresel uygulamalara odaklanan çalışmaları içermektedir. Ancak kirlilik ve atık gibi terimler pratik çözümler önerirken, bu uygulamaların toplulukları veya endüstrileri nasıl etkilediğine dair tartışmaların olmaması çalışmaların kapsamını sınırlamaktadır. Dahası, yapay zekânın çevresel ve endüstriyel bağlamlarda konuşlandırılmasını yönlendirmek için gerekli olan politika ve yönetişime ilişkin çalışmaların eksikliği görülmektedir (Boström ve Sandberg, 2021).

Grafik 10. Üçüncü Konu Başlığı ve Kelime Frekansları

Konu 3, yapay zekânın sosyal bilimsel çalışmaları bağlamında yapılan analizde, X ve Y eksenine en uzak temelardan birisini oluşturur. Bu bağlamda, bu konuyu en çok vurgulayan terimler, "segmentasyon", "tıbbi", "Covid_19" ve "CNN ", "SVM " "KLM " ve "MVP " gibi kavramların tıbbi alanlarda özellikle hesaplamalı tıbbi biyoloji tekniklerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla, Konu 3'ü tanımlayan terimlerde (örneğin gibi makine öğrenimi araçları) hesaplamalı biyotıbbın hakimiyeti görülmektedir. Bu bağlamda kalp ritimlerinin analizi (Sayın vd., 2021), yapay kaslar oluşturma (Baysal, 2021) ve yapay zeka teknolojilerini kullanarak migren ataklarının analizi (Gürkan vd., 2021), patoloji görüntülerini yorumlama (Karakurt ve İşeri, 2022) ya da Alzheimer ve cilt kanseri gibi hastalıkların erken teşhisi gibi (Doğan ve Özdemir, 2024; Balbal 2024) araştırmalar yapılmıştır.

Grafik 11. Dördüncü Konu Başlığı ve Kelime Frekansları

Son olarak, yukarıdaki Grafik 11'den görüldüğü üzere, dördüncü tema, veri setinin %18,8'ini oluşturmakta ve genel olarak eğitim, turizm ve girişimcilikle ilgili temaları vurgulamaktadır. Soldaki konu içi mesafe haritası, bu konunun diğer konulardan nispeten farklı olduğunu, minimum örtüşme olduğunu ve benzersiz bir tematik kümeyi temsil ettiğini gösterir. Sağda, bu konu başlığını tanımlayan ilk 30 terim arasında "otel", "girişimcilik", "liderlik" ve "pazarlama" yer alır ve turizm, işletme yönetimi ve eğitim gelişimine odaklanan çalışmaların yapıldığını göstermektedir. Otel yöneticilerine yönelik çalışmalar (Sönmez, 2022) ve turizmde kapsamlı dijital bir dönüşüm (Yavuz ve Mesci 2021) ve Türkiye'ye gelecek olan turist sayısının yapay zekâ teknolojileri aracılığıyla hesaplanması gibi çalışmalar bulunmaktadır (Erdoğan vd., 2021).

Ayrıca, "Ortaöğretim", "öğrenme" ve "müfredat" gibi terimler eğitim bağlamlarıyla bağlantıları önerirken, "öz yeterlilik" ve "performans" bireysel gelişime ve başarıya dikkat edildiğini gösterir. Bu bağlamda, yeni teknolojiler ile birlikte eğitim politikalarının değişimini (Tataj ve Kola, 2021) ve yapay zekânın yabancı dil öğrenme süreçlerinde kullanımı (Dündar, 2024) gibi konular eğitim alanlarında yapılan çalışmalara örnektir. Ek olarak, grafikte görülen "stock_market" (finans borsası) gibi terimler, veriseti içindeki finans ve maliye üzerine yapılan araştırmaları göstermektedir. Bu bağlamda, incelenen literatürde, kripto paraların fiyatlanmasının yapay zekâ sayesinde tahmin edilmesinden (Odabaşı ve Toklu, 2023) ve Merkez Bankası'nın döviz bazında rezervlerini tahmin etmek gibi (Süleymanlı, 2021) çalışmalar bulunmaktadır (Ayrıca, finans alanında ve yapay zekâ teknolojisi kullanan literatürün derinlemesine analizi için, bkz., Yıldız, 2022). Dolayısıyla bu tema kısaca, eğitim ve turizm üzerine çağdaş söylemleri şekillendiren sosyokültürel ve ekonomik çalışmaları vurgulamaktadır.

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, Türkiye'de 2021'den 2024'ün sonuna kadar yapay zekâ (YZ) üzerine yapılan ve Dergipark veri tabanı üzerinde yayınlanan sosyal bilim araştırmalarının kapsam analizini sunarak, yapay zekâ gibi geleceği önemli ölçüde şekillendirmesi beklenen bir kavramın Türkçe yazında hangi boyutlarının ele

alındığını sistematik bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Bulgular kısmında detaylıca açıklandığı üzere, YZ araştırmalarının disiplinler arası doğası açıkça görülmekte olup, uygulamalar sağlık, eğitim, turizm ve finansı kapsamaktadır. Literatürdeki bu disiplinler arası, YZ'nin modern yaşamın hemen her alanını etkileyen dönüştürücü bir teknoloji olarak kabul edildiği küresel eğilimlerle uyumludur (Brynjolfsson & McAfee, 2014). Ayrıca, çalışmalarda YZ'nin etik ve toplumsal boyutlarına artan ilgi önem arz etmektedir. YZ'nin karar alma süreçlerindeki rolüne, toplumsal eşitsizlikleri artırma potansiyeline ve yasal çerçevelere duyulan ihtiyaca odaklanan çalışmalar, YZ teknolojilerinin daha geniş kapsamlı etkilerine ilişkin artan bir farkındalığı yansıtmaktadır (Zhang, 2023; Zou, 2024). Örneğin, YZ'nin cezai sorumluluğu, bürokraside kullanımı ve yargı süreçlerindeki rolü hakkındaki tartışmalar, YZ gelişiminin insan değerleriyle uyumlu hale getirilmesinin önemini vurgulamaktadır (Russell, 2019).

Coğrafi dağılım haritasının gösterdiği üzere, yayınlanan çalışmaları yapan araştırmacıların İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde yoğunlaşmaktadır. Bu durum araştırma faaliyetlerinin genellikle sağlam akademik ve ekonomik altyapılara sahip bölgelerde yoğunlaştığı küresel eğilimlerle tutarlıdır (Enholm vd., 2021). Ancak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki sınırlı araştırma çıktısı, kaynaklara ve araştırma fırsatlarına erişimde bölgesel eşitsizlikleri ortaya koymaktadır. Araştırma ağlarının analizi, Türkiye'deki yapay zekâ çalışmalarının genellikle sıkı sıkıya bağlı gruplar içinde ve sınırlı disiplinler arası iş birliğiyle yürütüldüğünü göstermektedir (Diallo vd., 2020). Bu olgunun Türkçe literatürde YZ'ye yönelik bütünsel yaklaşımların geliştirilmesinin önünde ciddi bir engel teşkil edebileceği düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında taranan yapay zekâ çalışmalarının dört temel temada gösterilmiştir. Bu temaların ve alt-temalarını yapay zekâ üzerine yapılan uluslararası literatür ile kıyaslandığında, literatürün kapsamadığı ya da yeterince analiz etmediği alanlar ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, kapsam taraması sonucunda, üç büyük alanda çalışmaların olmadığı -ya da yeterli sayıda olmadığı- tespit edilmiştir. Bu alanlara yönelik gelecekte yapılacak çalışmalar literatürde bulunan boşlukları doldurmak adına oldukça önem taşımaktadır. İlk olarak, yapay zekâ konusunda sosyolojik çalışmaların oldukça az sayıda olduğu tespit edilmiştir (ancak bkz., Ahmed, 2024). Sosyolojik çalışmalar altında, uluslararası literatürde sıklıkla tartışılan yapay zekânın mevcut toplumsal hiyerarşi ve önyargıları yeniden üretip üretmediği konusu (bkz., Çalışkan vd., 2017; Zajko, 2022) ve özellikle farklı toplumsal sınıfların ekonomi, eğitim ve sağlık alanlarında sosyal ilişkilerinin nasıl şekillendiği gibi konular hala daha araştırılmayı beklemektedir (bkz., Grote ve Berens, 2019; Fisher vd., 2023). Ayrıca yapay zekânın toplumsal cinsiyet kodları açısından görünümüleri, engelliler ve yaşlılar bağlamında sosyal ilişkilerini nasıl değiştirebileceği gibi sıklıkla tartışılan toplumsal gruplar üzerine çalışmalar gereklidir (bkz., Lin, 2022; Shandilya ve Fan, 2022).

İkincisi, uluslararası ilişkiler ve siyaset çalışmaları bağlamında yapay zekânın yeni bir "dünya düzeni" oluşturduğu (bkz., Vijayakumar, 2023) ve bu düzen içerisinde ülkelerin yapay zekâ sistemleri üretme noktasında hangi noktalarda rekabet edebileceği (Johnson, 2019) gibi tartışmalar güncelliğini korumaktadır. Ek olarak, siyaset çalışmaları bağlamında, YZ'nin toplumsal karar verme mekanizmalarını (ulusal seçimler gibi) ne yönde etkileyeceğini gibi tartışmalarda çalışmaların olmaması dikkat çekicidir (bkz., Erman ve Furendal, 2022). Son olarak, yapay zekâ kullanımının psikolojik etkilerine yönelik uluslararası literatürdeki güncel tartışmalarda bulunan yalnızlık, sosyal izolasyon (Marocco vd., 2024) yapay zekâ anksiyetesi (Johnson ve Verdicchio, 2017) sohbet botlarının psikoterapi seansları için kullanılması (Chen vd., 2024) ve bu botlara yönelik aşk ve duygusal bağlanma konuları (Pal vd., 2023) gibi konuların da Türkiye özelinde araştırılması, uluslararası literatürü yakalamak bağlamında büyük önem arz etmektedir.

Bu bağlamda, bu çalışmanın literatüre en büyük katkısı, detaylı bir kapsam taraması yapıp eksik olan çalışma alanlarını ortaya çıkarmak ve uluslararası literatürdeki çalışmalara dahil olacak çalışmalar için bir yol gösterici görevi sağlamak olmuştur. Her çalışma gibi bu çalışmanın da bazı sınırlamaları bulunmaktadır. Öncelikle çalışmanın veri tabanı Dergipark olarak seçildiği için, bazı uluslararası indeksli yayınlar analizlere dahil olamamıştır. Ek olarak, sosyal bilimlere odaklanmak, mühendislik veya sağlık bilimleri gibi diğer alanlardan gelen disiplinler arası katkıları göz ardı edebilir. Gelecekteki araştırmalar, daha geniş bir veri kaynağı yelpazesini dahil ederek ve kapsamı disiplinler arası çalışmaları da içerecek şekilde genişleterek bu sınırlamaları ele alabilir.

5. Extended Abstract

This study examines the extent and nature of AI-driven social science studies in Turkey by analyzing 795 papers published in the Dergipark database between 2021 and 2024. This study reflects on the frequency of AI research, the subject areas addressed, geographical distribution of researchers, collaboration patterns, and gaps and opportunities for research. By recognizing the major trends and challenges, the study provides a comprehensive overview of the current situation of artificial intelligence research in the field of Turkish social sciences.

The findings recognize that AI research in Turkish social sciences is concentrated in certain thematic fields, yet with enormous gaps. While ethical, social, and political dimensions of AI have attracted more international attention, these matters are less studied in Turkey. The majority of the studies (92%) are published in Turkish, and the number of publications has consistently decreased since 2021. This may indicate the difficulties social sciences have in following AI's fast development. Moreover, AI's societal and ethical implications, a key dimension of its integration, need to be further examined to reconcile technological advancement with human-oriented values.

The paper presents four core themes identified within the literature reviewed. The most pressing and foremost theme is the societal and ethical implications of AI. Researchers increasingly debate matters pertaining to privacy, bias, and control of AI systems. These publications accentuate the importance of ethical frameworks to guide AI development and application. Subjects like algorithmic accountability, legal frameworks, and alignment with societal values have been at the forefront. But deeper examination of AI's social effects, particularly on marginalized communities, remains scarce. Environmental applications of AI is the second research theme. This research examines its application in air and water pollution control, renewable energy maximization, and automation in manufacturing. Such research determines AI's potential for addressing sustainability challenges without necessarily locating it within a socio-political context. A case in point is the environmental justice consequences of AI technologies seldom being addressed. The emphasis on technological solutions, though welcome, indicates the necessity of understanding more generally how such technologies interact with social structures. The third overall theme is medical innovations, and the focus is on computational biology and its medical applications. The research in this theme examines the use of artificial intelligence in diagnostics, medical imaging, and pandemics like COVID-19. Individual studies investigate AI's potential for identifying disease patterns, assisting in improved decision-making, and improving patient outcomes. The studies are, however, chiefly interested in technical aspects, and the space for examining broader societal issues such as data privacy, equity, and accessibility is constrained. The fourth theme investigates AI applications in education and tourism. Research examines how AI technologies are transforming learning processes, improving educational outcomes, and facilitating innovation in tourism management. These range from personalized learning platforms, the design of educational systems, and AI-powered analytical procedures for predicting tourist patterns. The research concentrates on the increasing applicability of AI within socio-economic frameworks while simultaneously highlighting the necessity for in-depth examinations of its implications for employment and social inequality. Semantic analysis through Latent Dirichlet Allocation (LDA) confirms these results by showcasing latent themes that align with worldwide research agendas in AI. Geographically, AI research in Turkey is concentrated in cities such as Istanbul, Ankara, and Izmir. These cities host most of the universities and research institutions that conduct AI-related research. Eastern and Southeastern Anatolia are far less active in terms of research, reflecting variations in academic and technological infrastructure. Collaboration patterns among researchers point to additional challenges. Network analysis shows that AI research collaboration is largely within tight groups with limited interdisciplinary and cross-institutional collaboration. While some researchers act as bridges between groups, the overall structure suggests a lack of integrative efforts in addressing the multidimensional problems of AI in a holistic manner. Enhanced collaboration among disciplines and institutions would greatly enrich the scope and depth of AI research in Turkey.

The research also identifies key trends in AI research topics. Despite these contributions, significant gaps remain in Turkish AI research within the social sciences. There is also little sociological research on artificial intelligence's recreation of social hierarchies and biases. Likewise, artificial intelligence's

geopolitical significance, particularly how it factors into global power struggles and governance repercussions, has received little scholarly attention. Lastly, psychological research on AI-related processes, including social isolation, anxiety, and affective relations with AI technologies, constitutes a vital avenue for future inquiry. Closing these gaps is necessary to bring Turkish research in line with global discussions regarding the social aspects of artificial intelligence. This study emphasizes the necessity of a general strategy in AI research within the framework of Turkish social sciences. By identifying gaps and thematic tendencies, it offers a guide for future research. Some of the main recommendations are promoting interdisciplinarity, bridging regional gaps, and addressing underrepresented issues such as equity, governance, and human-AI interaction. Expanding the focus to global databases and broader interdisciplinary studies could enhance the understanding of AI's social effects in Turkey. This book is a valuable resource for researchers and policymakers trying to tackle the complex interfaces between AI and society.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

Kaynakça

- Ahmedi, E. Ş. (2024). Dijimodernizm bağlamında transhümanizm ve din: Sosyolojik bir inceleme. *Journal of Sociology and Religion*, 10(1), 387–405.
- Aksoy, B., Yücel, M., Sayın, H., Aydın, N., & Ekrem, Ö. (2023). Hurma meyvesindeki kalite kontrol işlemlerinin yapay zekâ ile tahminlenmesi. *Gazi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 9(4), 70–81.
- Ayaz, H., & Ayaz, F. (2021). Black Mirror dizisi özelinde hipergerçeklik: Post-truth kavramı bağlamında bir değerlendirme. *Yeni Medya*, 8(1), 63–86.
- Aydemir, M., & Fetah, V. (2023). Yapay zekânın dijital hikayeleştirme ve senaryo tasarımında kullanımı: Kısa film uygulamalı bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (50), 255–275.
- Balbal, K. F. (2024). Alzheimer hastalığının tahmininde makine öğrenmesi yaklaşımları. *NA*, 13(1), 110–118.
- Banaz, E., & Demirel, O. (2024). Türkçe öğretmen adaylarının yapay zekâokuryazarlıklarının farklı değişkenlere göre incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (44), 1516–1529.
- Banaz, E., & Maden, S. (2024). Türkçe öğretmen adaylarının yapay zekâtutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 14(1), 1173–1180.
- Baysal, C. V. (2021). Pnömatik yapay kaslar için yapay sinir ağı esaslı ters modelleme. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (29), 55–62.
- Blei, D. M. (2012). Probabilistic topic models. *Communications of the ACM*, 55(4), 77–84. <https://doi.org/10.1145/2133806.2133826>
- Blei, D. M., Ng, A. Y., & Jordan, M. I. (2003). Latent Dirichlet Allocation. *Journal of Machine Learning Research*, 3(Jan), 993–1022.
- Bir, G., & Aksu, S. (2024). Reklam ajanslarının yapay zekâteknolojilerini kullanımlarına ilişkin bir inceleme. *Yeni Medya Dergisi*, 5(1), 19–37.
- Brown, T. B., Mann, B., Ryder, N., Subbiah, M., Kaplan, J., Dhariwal, P., ... & Amodei, D. (2020). Language models are few-shot learners. *Advances in Neural Information Processing Systems*, 33, 1877–1901. <https://proceedings.neurips.cc/paper/2020/file/1457c0d6bfc4967418bfb8ac142f64a-Paper.pdf>
- Buccella, A. (2022). “AI for all” is a matter of social justice. *AI and Ethics*, 3(4), 1143–1152. <https://doi.org/10.1007/s43681-022-00222-z>
- Chen, J., Yuan, D., Dong, R., Cai, J., Ai, Z., & Zhou, S. (2024). Artificial intelligence significantly facilitates development in the mental health of college students: A bibliometric analysis. *Frontiers in Psychology*, 15. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1375294>
- Chen, L., Chen, P., & Lin, Z. (2020). Artificial intelligence in education: A review. *IEEE Access*, 8, 75264–75278. <https://doi.org/10.1109/access.2020.2988510>
- Çalışkan, A., Bryson, J., & Narayanan, A. (2017). Semantics derived automatically from language corpora contain human-like biases. *Science*, 356(6334), 183–186. <https://doi.org/10.1126/science.aal4230>
- Çapkan, H., Dönmez, B., Kalkan, G. M., Kaya, M. Z., Gürel, S., Akdağlı, E., ... & Uçar, M. K. (2022). Diagnosis of breast cancer with hybrid artificial intelligence method. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (42), 14–19.
- Demirpolat, A. (2002). Ülgener ve geri kalmışlık sorunsalı. *Marife*, 2(3), 285–297.
- Diallo, S., Shults, F., & Wildman, W. (2020). Minding morality: Ethical artificial societies for public policy modeling. *AI & Society*, 36(1), 49–57. <https://doi.org/10.1007/s00146-020-01028-5>
- Diñçaslan, M. (2017). Sabri F. Ülgener ve İdris Küçükömer’in perspektifinden Osmanlı-Türk toplumunda iktisadi geri kalmışlık analizi.
- Dündar, O. İ. (2024). ChatGPT'nin yabancı dil öğreniminde potansiyel kullanımı: OBM dil düzeylerine göre olanakların keşfi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 45–60.
- Erdoğan, H., Terzioğlu, M., & Kayakuş, M. (2021). Almanya’dan konaklama amacıyla Türkiye’ye gelen turist sayısının yapay zekâteknikleri kullanılarak tahmin edilmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (30), 961–971.
- Erman, E., & Furendal, M. (2022). Artificial intelligence and the political legitimacy of global governance. *Political Studies*, 72(2), 421–441. <https://doi.org/10.1177/00323217221126665>

Ertürk, M., & Üzümcü, N. E. (2022). Görsel iletişim tasarım eğitiminin değerlendirme süreçlerinde üçüncü göz: Bir yapay zekâ modeli. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (18), 191–202.

Estherita, S. (2024). Fostering employee engagement and knowledge sharing through artificial intelligence. *Salud Ciencia Y Tecnología - Serie De Conferencias*, 3, 897. <https://doi.org/10.56294/sctconf2024897>

Fisher, E., Flynn, M., Pratap, P., & Vietas, J. (2023). Occupational safety and health equity impacts of artificial intelligence: A scoping review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(13), 6221. <https://doi.org/10.3390/ijerph20136221>

Geçgin, E., & Karadal, E. S. (2023). Avukatların hukuk teknolojilerini kullanma deneyimleri üzerine bir saha araştırması: Aksaray Barosu örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 47–80.

Goral, S., & Köse, U. (2021). Skolyoz için kapsül ağları tabanlı otomatik ölçüm sistemi. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 9(5), 2087–2101.

Goral, S., & Köse, U. (2022). Development of a CapsNet and Fuzzy Logic decision support system for diagnosing scoliosis and planning treatments via Schroth method. *IEEE Access*, 10, 129055–129078.

Grote, T., & Berens, P. (2019). On the ethics of algorithmic decision-making in healthcare. *Journal of Medical Ethics*, 46(3), 205–211. <https://doi.org/10.1136/medethics-2019-105586>

Gu, Z. (2014). circize implements and enhances circular visualization in R. *Bioinformatics*.

Güngör, H. (2020). Creating value with artificial intelligence: A multi-stakeholder perspective. *Journal of Creating Value*, 6(1), 72–85. <https://doi.org/10.1177/2394964320921071>

Gürkan, Ç., Kozaloğlu, S., & Palandöken, M. (2021). Kişisel bilgiler ve günlük aktiviteler gibi tetikleyicilerin migren atağı üzerindeki etkilerinin makine ve derin öğrenme yaklaşımları ile analizi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (30), 1233–1236.

Hergüner, B. (2024). Kamu yönetiminde üçüncü dikotomiye doğru: Bürokraside yapay zekâ kullanımının ontolojik temellerinin analizi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 22(4), 1569–1584.

Huang, M., Rust, R., & Maksimovic, V. (2019). The feeling economy: Managing in the next generation of artificial intelligence (AI). *California Management Review*, 61(4), 43–65. <https://doi.org/10.1177/0008125619863436>

Ivanova, S. (2023). Artificial intelligence methods for the construction and management of buildings. *Sensors*, 23(21), 8740. <https://doi.org/10.3390/s23218740>

Johnson, D. G., & Verdicchio, M. (2017). AI anxiety. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 68(9), 2267–2270. <https://doi.org/10.1002/asi.23867>

Johnson, J. (2019). Artificial intelligence & future warfare: Implications for international security. *Defense & Security Analysis*, 35(2), 147–169. <https://doi.org/10.1080/14751798.2019.1600800>

Kart, Ö., & Basciftci, F. (2021). Makine öğrenmesi algoritmalarıyla akciğer tomografi görüntülerinden COVID-19 tespiti. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (30), 145–156.

Kayacan, Ş., & Baysal, D. (2023). Büyük veride mahremiyete yönelik etik tartışmalara göstergebilimsel yaklaşım: The Entire History of You. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 189–235.

Kayahan, S., Günel, K., & Nuriyev, U. (2022). Eğitim içerikleri için sezgisel metin bölütlemeye dayalı çoklu etiketleme stratejisi: M.E.B. sanat tarihi kitabı için bir durum çalışması. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 15(3), 139–148.

Kaya, E., Gunec, H. G., Gokuy, S. S., Kutal, S., Gulum, S., & Ates, H. F. (2022). Proposing a CNN method for primary and permanent tooth detection and enumeration on pediatric dental radiographs. *Journal of Clinical Pediatric Dentistry*, 46(4), 293–298.

Koçaslan, İ., Üser, Y., & Köse, U. (2023). Hybrid particle swarm optimization and grey wolf optimizer for setting PID parameters of BLDC motors. *International Journal of 3D Printing Technologies and Digital Industry*, 7(2), 295–302.

Kose, U., Prasath, V. B., Mondal, M., Podder, P., & Bharati, S. (Eds.). (2022). *Artificial intelligence and smart agriculture technology*. CRC Press.

- Köken, E. (2021). Yapay zekânın cezai sorumluluğu. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 12(47), 247–286.
- Lin, T. (2022). Artificial intelligence in a structurally unjust society. *Feminist Philosophy Quarterly*, 8(3/4). <https://doi.org/10.5206/fpq/2022.3/4.14191>
- Ma, H. (2024). Marketing strategy of Open AI. *Advances in Economics Management and Political Sciences*, 73(1), 109–112. <https://doi.org/10.54254/2754-1169/73/20231500>
- Mahmood, A., & Köse, U. (2021). Speech recognition based on convolutional neural networks and MFCC algorithm. *Advances in Artificial Intelligence Research*, 1(1), 6–12.
- Maheswari, P., Raja, P., Apolo-Apolo, O., & Pérez-Ruiz, M. (2021). Intelligent fruit yield estimation for orchards using deep learning based semantic segmentation techniques—A review. *Frontiers in Plant Science*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpls.2021.684328>
- Marocco, S., Talamo, A., & Quintiliani, F. (2024). From service design thinking to the third generation of activity theory: A new model for designing AI-based decision-support systems. *Frontiers in Artificial Intelligence*, 7. <https://doi.org/10.3389/frai.2024.1303691>
- Madianou, M., & Miller, D. (2011). Migration and new media: Transnational families and polymedia. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203154236> ISBN: 9780203154236
- Odabaşı, M. B., & Toklu, M. C. (2023). Yapay sinir ağları ve derin öğrenme algoritmalarının kripto para fiyat tahmininde karşılaştırmalı analizi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 15(1), 96–107.
- Ozan, Ş., & Taşar, D. E. (2021). Auto-tagging of short conversational sentences using natural language processing methods. In 2021 29th Signal Processing and Communications Applications Conference (SIU) (pp. 1–4). IEEE.
- Pal, D., Babakerkhell, M. D., Papasratorn, B., & Funilkul, S. (2023). Intelligent attributes of voice assistants and user's love for AI: A SEM-based study. *IEEE Access*, 11, 60889–60903. <https://doi.org/10.1109/access.2023.3286570>
- Smith, S. L., Patwary, M., Norick, B., LeGresley, P., Rajbhandari, S., Casper, J., ... & Shoeybi, M. (2022). *Using DeepSpeed and Megatron to Train Megatron-Turing NLG 530B, A Large-Scale Language Model*. arXiv preprint arXiv:2201.11990.
- Süleymanlı, C. (2021). Yapay sinir ağları ile Türkiye'nin brüt döviz rezervlerinin tahmini. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 612–624.
- Taşar, D. E., Ozan, Ş., Kutal, S., Ölmez, O., Gülüm, S., Akca, F., & Belhan, C. (2021). Performance trade-off for BERT-based multi-domain multilingual chatbot architectures. *Journal of Artificial Intelligence and Data Science*, 1(2), 144–149.
- Tataj, X., & Kola, M. (2021). Yapay zekâ alanındaki güncel gelişmelere uygun eğitim politikaları: Arnavutluk örneği. *Eğitim ve Bilim*, 46(206), 101–116.
- Taeiagh, A. (2021). Governance of artificial intelligence. *Policy and Society*, 40(2), 137–157. <https://doi.org/10.1080/14494035.2021.1928377>
- Tanışık, S., & Bal, S. (2024). Dijital mahremiyet ve kurumsal sorumluluk: Kişisel verilerin korunmasında iletişim teknolojilerinin kamusal rolü. *Yeni Medya*, 9(2), 268–285.
- Topan, A. K. (2021). Üstel teknolojik gelişmeler bağlamında biyopolitika kavramları. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(4), 337–358.
- Uzun, Y., Akkuzu, B., & Kayıcı, M. (2021). Yapay zekânın kültür ve sanatla olan ilişkisi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (30), 753–757.
- Vijayakumar, A. (2023). Potential impact of artificial intelligence on the emerging world order. *F1000Research*, 11, 1186. <https://doi.org/10.12688/f1000research.124906.2>
- Yıldırım, A. E., Kadioğlu, Ö. F., Kavak, H., Salman, K., Uçar, M. K., Uçar, Z., & Bozkurt, M. R. (2021). Elektrokardiyografi sinyali ile bazal metabolizma hızının cinsiyet bazlı yapay zekâtabanlı tespiti. *Journal of Intelligent Systems: Theory and Applications*, 4(2), 168–176.
- Yıldız, A. (2022). Finans alanında yapay zekâ teknolojisinin kullanımı: Sistemik literatür incelemesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 47–66.
- Yılmaz, Ö. (2023). Toplumsal hareketlerin sınırlılıkları ve büyük veri çağında dijital gözetimin artan etkisi. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 15(1), 204–222.

Zajko, M. (2022). Artificial intelligence, algorithms, and social inequality: Sociological contributions to contemporary debates. *Sociology Compass*, 16(3). <https://doi.org/10.1111/soc4.12962>

Zhang, H. (2023). Research and practical exploration of new models of social governance in the age of artificial intelligence. *SHS Web of Conferences*, 179, 01017. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202317901017>

Zhou, Z., Zahid, U., Fu, L., Nisha, ..., Mustafa, S., Sajjad, M., ... & Fu, L. (2023). Advancement in artificial intelligence for on-farm fruit sorting and transportation. *Frontiers in Plant Science*, 14. <https://doi.org/10.3389/fpls.2023.1082860>

Zou, J. (2024). Systematic review and prospects on social risks of artificial intelligence—Visual analysis based on CiteSpace knowledge graph. *HC*, 1(6). <https://doi.org/10.61173/hds05933>.